3 1761 07151920 1

Purchased for the

LIBRARY *of the*

UNIVERSITY OF TORONTO

from the

KATHLEEN MADILL BEQUEST

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/activitateaistor00mete

Ştefan Meteş
Membru corespondent
al Academiei Române

Activitatea istorică
a lui
Nicolae Iorga

Bucureşti
Editura Pavel Suru
Calea Victoriei. 85
1921

DR
262
I62M4

LIBRARY
AUG 16 1966
UNIVERSITY OF TORONTO

1107840

N. IORGA

PREFAȚĂ

Pentru a avea o icoană completă asupra activității uriașe a lui Nicolae Iorga (născut la 5 Iunie st. v. 1871, în Botoșani), ar trebui să mai scriu cel puțin încă un volum, în care să înfățișez munca intelectuală așa de fecundă în mai multe domenii.

Unde n'a fost și despre ce n'a scris acest om genial, sămănător de idei și lumină în toate părțile și pentru toți. Călător pasionat pentru a cunoaște tot cuprinsul țării sale și ale altora, critic literar ascuțit și fin, conducătorul și îndrumătorul unui curent literar dus la biruință, oratorul cu eloquența tumultoasă care antrenează masele, educator cetățenesc prin moralitate și cultură intensivă, omul politic cu superioare concepții sociale și de Stat, care a luptat mai mult ca oricine pentru înfăptuirea idealului național astăzi îndeplinit, suflet de poet și de credință fanatică, nebiruit nici în cele mai cumplite vijelii ale vieței, energie potențată la maximum, pe care nici cele mai grozave obstacole ale vieții n'o poate frânge, cugetătorul pătrunzător și original, care va deschide largi perspective cugetării umane, Românul și patriotul pentru care nici o jertfă, oricare ar fi, nu e prea mare, numai neamul și țara să se păstreze și să înflorească, omul datoriei, legalității și exactității până la exagerare, suflet dezinteresat, cinstit, milos, gata de ajutor imediat pentru orice suferință omenească, respectuos pentru alții, luptător fără teamă pentru dreptate și democrat sincer.

Toate acestea ar trebui înfățișate cu cunoștință largă pen-

tru a cunoaşte în întregime vieaţa şi activitatea celei mai universale personalităţi din vieaţa noastră. Şi poate se va afla învăţatul, care să îndrăznească să facă acest lucru oricât de greu ar fi el.

Din partea mea am făcut ceva cu mult mai redus.

Cartea de faţă are numai o simplă şi modestă pretenţie de a folosi cercetătorilor trecutului nostru şi altor popoare. Nu mă sfiesc să recunosc cel dintâiu lipsurile cărţii, şi cred că orice om onest va recunoaşte ce muncă intensivă şi variată se cere pentru a cerceta toată activitatea istorică a lui Iorga, cu totul excepţională, şi mărturisesc, dacă aşi fi avut mai mult timp liber şi, aşi lucra în alte condiţii, decât acelea în care sunt nevoit să lucrez, şi care sunt mai mult ca grele, aşi fi prezentat cartea cu totul altfel. De o a doua ediţie nu îndrăznesc să vorbesc, oricâte prefaceri aşi aduce cărţii, cunoscând setea de carte a intelectualilor noştri.

Activitatea istorică am prezintat-o mai totdeauna în ordine cronologică, pentru a se vedea dezvoltarea şi ramificarea ei diversă. Am fost silit uneori să prescurtez darea de seamă şi analiza unor cărţi, care meritau de sigur, una mai amănunţită, iar pe altele le am dat mai pe larg deşi puteau fi mai scurte. Acestea din urmă cred că nu scad cercetarea mea, decât atunci când n'am semnalat unele lucruri, care trebuiau ţinute în evidenţă. Tabla numelor şi lucrurilor va veni în ajutorul îndreptării unor scăderi din cartea aceasta.

Bucureşti, 15 Iunie 1921.

Ştefan Meteş

BIBLIOGRAFIA

1899-90

„Iubirea în literatura modernă“ în „Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare“, I, Iaşi, n-ro 5, pp. 509-529 326
„Manolache Drăghici“ în Ibid.. n-ro 6 pp. 682-698 . . 4

1890

„Vasile Alexandri“ în „Revista nouă“, III, Bucureşti, n-rii. 6-8, pp. 201-9, 242-9, 293-9. 101-2
„Incercări de critică ştiinţifică: Veronica Micle şi Ion Creangă“ în „Convorbiri literare“ XXIV, Bucureşti, pp. 56-69, 244-58. 102

1890-91

„Pesimismul la artist“ în „Arh. soc. ştiinţifice şi literare“, II n-ro 1-2, pp. 26-39. 92-103 326-7
„Critica literară şi anticii“, în Ibid., n-ro 4 pp. 213 24 327
„Inceputurile romantismului“, în Ibid., n-rii 11-12 pp. 671-740. 327-8

1891

„Poetul D. A. Naum“, în ziarul „Lupta“, VIII Bucureşti, n-rii 1315, 1321, 1327, 1337 102
„Neculai Bălcescu“ în „Revista nouă“ (IV) n rii 6-7, pp. 201-25. 102
„Neculai Filimon“, în Ibid., n-rii 8-9, pp. 281-299 . . 102
„O scrisoare inedită a lui N. Bălcescu“ în Ibid., n-ro 8-9, p. 353-355 . . . . . 4 n. 2

1892

„Sfârşitul veacului al XVIII-lea în ţările române după o carte anonimă de călătorie“ în „Arhiva soc. lit. şi ştiinţifice, III, p. 196-220, 308. 4

„Maiolino Bisaccioni şi Războaiele civile din Moldova“ în Ibid., p. 645-51, 704-26 5

„Un collection de lettres de Philippe de Maiziéres (Notice sur le nr. 499 de la bibl. de l'Arsenal), în „Revue. historique“, XLIX, Paris p. 1-36 5-

„Schiţe din literatura românească“, (fără an), Iaşi, I. p. 202; II, p. 192 101-2

„O nouă carte de istoria evului de mijloc (de I. Slavici). Studiu de pedagogie gimnazială“, în „Revista pedagogică“, I Bucureşti, n-rii 3-4, p. 128-148 . . . . . .

1893

„Thomas III Marquis de Saluces“. Etude historique et littéraire avec une introduction sur la politique de ses predecesseurs et un appendice de textes, Paris, Impr. H. Bouillant, p. VIII+223 6

„Călătoriile lui Domenico Sestini în Muntenia“ în „Arhiva soc. ştiinţifice şi literare“, IV, p. 571-89. 5-6

„O scrisoare a lui Iacov I-iu, regele Britaniei relative la afacerile Moldovei“ în Ibid, p. 108-111 . . . . . 6 n. 1

1894

„Scrieri gramaticale şi didactice ale lui Petru Cercel Voevodul Munteniei în Ibid., V (261-64 (=511-514) . . . 6-7

„Două scrisori între Ioan Calimach, Domnul Moldovei şi ambasadorul englez Mitchell (1760)“ în Ibid., V p. 335-58 6 n. 11

„O familie domnească în exil (Petru Şchiopul) în „Vatra“, I, Bucureşti, p. 725-6, 757-60; (continuare) II (1895) p. 7-8, 39-40, 259-64, 295-9, 321-28 91

„Un projet relatif à la conquéte de Ierusalim“ în „Revue d'Orient latin“, Paris, II n-ro 2 p. 1-7 7

„Despre concepţia actuală a istoriei şi geneza ei“, (Lecţie de deschidere la Universitate, 1 Noemvrie) Bucureşti p. 327.

1895

„Despre utilitatea generală a studiilor istorice“ (Lecţie de deschidere la Universitate), Bucureşti p. 20 . . . . . 8 9

„Scrisori ale unei familii domneşti din Muntenia şi Moldova în veacul al XVI-lea“ în „Arhiva soc. ştiinţifice şi literare“, VI, p. 111-132 . . . . . 11 n. 4

„Notiţe istorice“ în Ibid., VI, p. 104-5 8

„Basta şi Mihai Viteazul“ (conferinţă la Ateneu), Bucureşti edit. libr. Ig. Hertz, p. 63 7

„Acte şi fragmente cu privire la Istoria Românilor“, I, Bucureşti, Imprimeria statului, pp. 400+LXI+ab în 8^0 . . 910

„Un lettre apocryphe sur la bataille de Smyrne“ în „Revue d'Orient latin, III, Paris p. 5 . . . . . 7 n. 1

„Amintiri din Italia. Giosue Carduci“, Bucureşti, p. 1-60 328

1896

„Un auteur de projets de croisades: Antoine-Marini“, în Ibid., IV, p. 445-457 11

„Acte şi fragmente cu privire la istoria Românilor“, II, Bucureşti, Impr. statului, p. 740+XCI+ab 10

„Philippe de Mézières 1327-1405 et la croisade au XIV-e siècle“, Paris, tip. Durand, p. XXXV+555 în 8^0 . . . 12-3

„Un viaggio da Venezia alla Tana“ în „Nouvo Archivio Veneto“, Veneţia, XI part I p. 1-9 10-11

„Contribuţiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea„ în „Analele Academiei române“, secţia istorică, XVIII p. 1-112 11-2

„Un călător englez în ţările româneşti înainte de eterie“ în „Arh. soc. ştiinţifice şi literare“, VII, p. 10-36 11

1897

„Acte şi fragmente relative la istoria Românilor“, III, Bucureşti, Imp. statului, p. 107+V în 8^0 10

„Pretendenţi domneşti în secolul ai XVI-lea“ în „An., Ac. Rom.“, secţ. ist. XIX, p. 193-275 13-14

„Documente privitoare la istoria Românilor“, Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti (1763-1844) (= Hurmuzaki, X), Bucureşti ediţia Ac. Rom. p. CXXXII+694 . . 14

1898

„Călători, ambasadori şi misionari în ţările noastre şi asupra ţărilor noastre" în „Buletinul geografic", sem. II, Bucureşti, p. 511-129 şi deosebit, 1899 tip. Socecu, p. 83 . . . 17-8

„Două documente din arhivele raguzene relative la un sol trimis la Veneţia de Basarab Neagoe" în Arhiva soc. ştiinţifice şi literare, IX, p. 66-69 . . . . . 15 n. 1

„Frumuseţea în scrierea istoriei" în „Literatură şi arta română", III, Bucureşti, p. 35-40 15

„Cum se scrie istoria" în Ibid. p. 444-47 15-6

„Lupta Românilor cu Turcii dela Mihai Viteazul încoace" (conferinţă dela Ateneu), Bucureşti, p. 50 16

„Cultura română supt fanarioţi, (conferinţă la Ateneu), Bucureşti p. 58 17

„Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor", I memoriu în „An. Ac. Rom.", secţ. ist. XX p. 58=197-254 18-19

„Documente nouă în mare parte româneşti relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul în An. Ac. Rom., secţ. ist., XX, p. 63=435-502 19-20

1899

„Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle", Paris, I p. 581; II p. IX+600. 20-21

„Documente româneşti din arhivele Bistriţei" (scrisori domneşti şi private), I, Bucureşti, tip. Socecu, p. CXVI+103 . . 23

„Studii istorice asupra Chiliei şi Cetăţii Albe", Bucureşti, p. 410, editura Academiei Române. 41-2

„Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor", II-lea memoriu în „An. Acad. Rom." secţ. ist. XXI, p. 108. 27-8

„Socotelile Braşovului şi scrisori către Sfat în sec. al XVIII-lea" în „An. Ac. Rom." secţ. ist. XXI, p. 162=109-270. . . . . 28 9

„Socotelile Sibiiului" în „An. Acad. Rom." secţ. ist. XXI, p. 32=271-302 29-30

„Cronice muntene din secolul al XVII-lea", I-ul memoriu în „An. Ac. Rom." secţ. ist. XXI, p. 160=303-462 . . . 30-35

„O scrisoare a lui Le Quien către Nicolae Vodă Mavro-

cordat“ în „Arhiva soc. ştiinţ. şi lit.“ X, Iaşi, p. 132-134 . 15 n. 1
„Studii de istorie şi de istorie literară“ în „Literatura şi arta română“, Bucureşti, IV, p. 17-28, 133-149, 401-407 . . 36-7
„Meşterl din alte vremuri“ în Ibid., IV, p. 636-693 . . 37
„Opinions sincéres. La vie intelectuelle de Roumains en 1899“, Bucureşti, p. 217 tip. L'indépendance roumaine“. 57

1900

„Opinions pernicieuses: une mauvais patriote“, Bucureşti, p. 198, tip. L'Indépendance roumaine. 57
„Documente româneşti din arhivele Bistriţei (Scrisori domneşti şi private)“, II, Bucureşti, p, XLIX+147 23
„Documente geografice“ (extras din „Buletinul geografic“, IV), Bucureşti, p. 32 25-6
„Relaţiile comerciale ale ţerilor noastre cu Lembergul“, Bucureşti, p. 114 23
„O scurtă istorie a lui Mihai Viteazul în amintirea celor săvârşite acum trei sute de ani“, Bucureşti, p. 116. . . . 41
„Fredéric Damé şi istoria Românei contemporane“, Bucureşti, p. 62, tip. Minerva. 61
„Sludii asupra istoriei Românilor în secolul al XVII-lea“ (Cei dintâi ani din Domnia lui Vasile Lupu), Bucureşti, p. 53 38
„Nouveaux materiaux pour servir à l'histoire de Jacques Basilikos l'Heraclide dit le Despote, prince de Moldavie“, Bucureşti, p. XXVI+93 tip. Minerva 26-7
„Documente privitoare la istoria Românilor“ XI (din colecţia Hurmuzaki), Acte din sec. al XVI-lea relative mai ales la Domnia şi vieaţa lui Petru Vodă Şchiopul“, Bucureşti, p. CLVI+909+XLIV, tip. Socecu 43
„Regeste de documente mai mult interne pentru a servi la înţelegerea documentelor interne şi străine ce formează vol. XI din Hurmuzaki“, Bucureşti, p. 25, tip. Socecu. 44
„Străini oaspeţi ai Principatelor în secolul al XVIII-lea“ în „Literatura şi arta română V, p. 25-42 37
„Un testament din sec. al XVII-lea“ în Ibid., V, p. 177-180 37-8
„O manifestaţie de cunoştinţă“ în Ibid., V, p. 749-52 . . 38
„Moralitatea şi armonia istoriei“ în „Noua revistă română“,

I-II, p. 14-17. 39-40
„Cum face Gr. G. Tocilescu „ediția a doua“ a operelor sale“ în Ibid., I-II, p. 340-351 . . . . . 61 n. 1
„Două hotărîri domnești tipărite din secolul al XVIII-lea“ în Ibid., I-II, p. 353-55. 38
„Ideile în istoria universală“ în Ibid., I-II, p. 373-76. . 40-4
„Un pretendent la tronul muntean: Dumitrașcu-Vodă Cercel“ în „Omagiu lui Titu Maiorescu“, București, p. 154-62 . 45
„Cum se predă istoria în școalele noastre (Istoria Românilor de Gr. G, Tocilescu)“ în „Convorbiri literare“, XXXIV, București, p. 42-77, 132-167, 206-36, 394-418, 507-511. . 60
„Un vechiu răvaș și o conspirație de demult“ în Ibid., p. 270-73 45-6
„Un mănunchiu de vechi documente românești“ în Ibid., p. 616-23 46
„Două scrisori românești ale lui Gheorghe Ștefan Vodă“ în Ibid., p. 926-28. 46
„Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365-63 și politica lui Vladislav Vodă față de Unguri“ în Ibid., p. 962-99. . 46

1901

„Istoria lui Mihai Viteazul pentru poporul românesc“, București, tip. Minerva, p. 127. 50-2
„Călătoriile în Rusia ale preotului bănățean Mihai Popovici (1770)“, Arad, tip. Tribuna poporului p. 48. 50
„Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu. Domnia și sfârșitul lui“ București, p. XXIV+177. 48
Studii și documente cu privire la istoria Românilor“, I-II. Propaganda catolică în principatele române. Socoteliie Bistriței. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. București, tip. Socecu, p. XLIX+536; III. Fragmente de cronici și știri despre cronicari. Istoria sârbească, București, tip. Socecu, p. LXXXI+104. 53-55
„Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea“, București, tip. Minerva I, p. 552, II, p. III+640; tabla numelor cu acte și lămuriri întregită, București, tip. Minerva, p. 61. . 102-123
„Studiile lui Șăineanu despre influențele orientale exercitate asupra noastră“ în „Noua revistă română“, București, III-IV, p. 58-65, 130-36, 228, 324-32, 269-79 61-2

„O contribuție la istoria lui Mihai Viteazul“ în „Convorbiri literare“, XXXV, p. 94-6. 46

„Lucruri nouă despre Vlad Țepeș“ în Ibid., p. 149-61 . 46

„Un document dela Despot. Un act românesc din 1600 în Ibid., XXXV p. 191 46

„O mărturie nouă asupra luptei lui Basarab cu Ungurii“ în Ibid., p. 285-6 46

„Relațiile Moldovei cu Polonia după documente noui. Petru Rareș și politica sa față de Poloni“ în Ibid., p. 324-52, 391-419 46-7

„O nouă mărturie asupra luptelor dintre Dan al II-lea și Radu Praznaglava“ în Ibid., p. 383-4 47

„Cu privire la luptele lui Mircea cu Turcii“ în Ibid., p. 473-76 47

„Mama lui Constantin Vodă Basarab“ în Ibid., p. 810-12 . 47

„Viața unui Mitropolit de altă dată: Filaret al II-lea“ în Ibid., 999-1009-1101-1137 47

1902

„Istoria lui Mihai Viteazul“ în Ibid., XXXVI p. 67-74, 136-52, 233-44, 337-50, 416-30, 513-21, 611-33, 973-93, 1072-1082 52

„Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice“ (extras din „Economia națională“), București, 1902 p. 184 23-25

„Scènes et histoires du Passé Roumain. Un procès de desnationalisation“, București, tip. Ind. rom. p. 227 . 58, 17 n. 4

„Operile lui Constantin Cantacuzino Stolnicul“, București, p. XLIV+180 tip. Minerva 48-9

„Despre Cantacuzini“. Studii istorice, București, p. CLXIII tip. Minerva 49

„Documente privitoare la familia Cantacuzino“, București, tip. Minerva p. 360 49

„Genealogia Cantacuzinilor“ de Banul Mihai Cantacuzino, București, tip. Minerva p. XI+565 49-50

„Documente privitoare la familia Callimachi“, I, București, tip. Minerva p. CCXV+605 64-5

„Istoria Domnilor Țării Românești“ de Constantin Căpitanul Filipescu, București, tip. Socecu, p. XXXIX+223+6 clișee . 63

„Sate şi preoţi din Ardeal", Bucureşti, tip. Socecu, p. V+349 66-7

„Studii şi documente relative la istoria Românilor", IV Legăturile Principatelor române cu Ardealul dela 1601 până la 1699, Bucureşti, tip. Socecu, p. CCCXX+345 55-6

„Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle", III, Paris, p. 395 21-2

„Manuscriptele mânăstirei Cernica în „Biserica otodoxă română", Bucureşti, XXVI p. 207-334 63-4

1903

„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor", V, Cărţi domneşti. zapise şi răvaşe, cu note explicative, I, Bucureşti, tip. Socecu, p. VII+720 80-84

„Documente privitoare la familia Callimachi", II, Bucureşti, tip, Minerva p. XXXVIII+770 65-66

„Note critice asupra culegerilor de documente interne româneşti", Bucureşti, tip. Socecu p. 34 67-8

„Documente privitoare la Istoria Românilor", XII (din colecţia „Hurmuzaki"), Acte relative la războaele lui Mihai Viteazul (1594-1602), Bucureşti, tip. Socecu. p. XC+1281+XXXIV 69-70

„Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor. Rolul şi misiunea Academiei Române" în „Prinos lui D. A. Sturdza", Bucureşti, tip. Göbl p. 1-127 . . . 68-69

„Note cu privire la Ioan Mihail Cigala" în „Prinos lui D. A. Sturdza", p. 290-300 69

„Un act ardelean nou de danie dela Mihai Vodă" în „Convorbiri literare", XXXVII p. 705-709 70

„Braga Voevod" (Vlad) al Ţării Româneşti (1635)" în Ibid., p. 1043-44 71

„Manifestări noui ale unei şcoale vechi" în Ibid., p. 435-44, 626-41, 1132-1142 62

„Contra tânguirilor lui Tocilescu", Bucureşti, tip. Minerva, p. 15 . . . . . 61 n. 1

„Cuvinte adevărate", Bucureşti, tip. p. Minerva 343 . 57-59

1904

„Corespondența lui Știrbei Vodă (politică)“, București, tip. Minerva p. IX+655 73
„Două biblioteci de mânăstiri: Ghighiu și Argeș“, București, p, 62 tip. Minerva 64
„Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul românesc“, cu note), București, tip. Minerva 375 89-90
„Viața și faptele Mitropolitului Veniamin Costache (1763-1846)“, București, tip. Minerva, p. 79 88-89
„Mărunțișuri istorice din Ungaria“, Budapesta, p. 61 . 88
„Studii și documente cu privire la istoria Românilor“, VI-VII. Cărți domnești, zapise și răvașe cu note explicative, București, tip. Socecu, II p. XI+660; III p. 283 . . 84-88
„Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688“, București, tip. Socecu, p. VIII+243 123-4
„Manifestări noui ale unei școale vechi“ în „Convorbiri literare, XXXVIII p. 175-186, 128 . . . . . 61 n. 1
„Ultimul plagiat al lui Gr. G. Tocilescu“ în Ibid., p. 303-320 . . . . . 61 n. 1
„Încă ceva despre Vlad-Țepeș și Ștefan cel Mare“ în Ibid., p. 381-83 71
„Ceva nou despre Unirea Principatelor“ în Ibid., p. 550-565 71
„Ceva nou despre mama lui Ștefan cel Mare“ în Ibid., p. 748-49. 71
„Mărunțișuri de istorie românească“ în Ibid , p. 866-73, 413-6. 71
„Războiul din extremul Orient. China, Japonia, Rusia asiatică“, București, tip. Socecu, p. 122. . . . . 80 n. 10
„Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și Mitropolia Ardealului“ în „Analele Acad. Rom.“, secț. ist. XXVII, p. 35. . . 77-8
„Câteva manuscripte și documente din țară și străinătate relative la istoria Românilor“ I, în Ibid., p. 16=65-78 . 78
„Vieața lui Alexandru Vodă Callimachi, Domnul Moldovei cu prilejul descoperirii testamentului său“ în Ibid., p. 20=79-98. 79
„Îndreptări și întregiri la istoria Românilor (după acte descoperite în arhivele săsești)“, în Ibid., p. 42=99-140 . 79-80

„Nichifor Dascălul exarh patriarhal şi legăturile lui cu ţările noastre (1580—1599)“, în Ibid., p. 18=183-200. . . . 80

„Vieaţa şi domnia lui Barbu Dimitrie Ştirbey, Domn al Ţerii Româneşti“ I, în Ibid., p. 24=323-46. 74-5

1905

„Viaţa şi domnia lui Barbu Dimitrie Stirbey, Domn al Ţării Româneşti“ (1849-1856), II, în Ibid., p. 156 74-5

„Câteva manuscripte şi documente din ţară şi din străinătate relative la istoria Românilor“, II, în Ibid, XXXVIII, p. 26=505-529 78-9

„Câteva documente de cea mai veche limbă românească (secolul al XV-lea) în Ibid., secţ. lit. p, 17=99-115 136

„Contribuţii la istoria literaturii române în veacul XVIII-lea“ Ibid., I, Scriitori bisericeşti, p. 58=183-240 . . . 137-8

II. Scriitori mireni, p. 30=241-70 138

„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor“: IX. Povestiri, scrisori şi cronici p. 225; X. Braşovul şi Românii. Scrisori şi lămuriri p. 455, Bucureşti, tip. Socecu . . 143-6

„Oameni şi fapte din trecutul românesc“ Bucur. p. 123 . 91

„Pomenirea lui Ştefan cel Mare“, Bucureşti, tip. Minerva, p. 108+22 planşe . . . . . .

„Inscripţii din bisericile României“, I. Buc. p. VI+312. 95-97

„Mărturii istorice privitoare la viaţa şi domnia lui Ştirbei Vodă“, Bucureşti, tip. Minerva, p. 755 74

Istoria Românilor în chipuri şi icoane“, I, tip. Minerva, p. VI+222; II. tip. Socecu p. 250, Bucureşti 91-95

„Istoria universală sau istoria lumii după căderea imperiului roman de Apus 476-1648“, pentru şcolarii clasei a II-a secundare, Bucureşti, p. 223 183

„Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen“, Gotha, tip. Perthes, I (c. 1550) p. XIV+402; II p. XIII+541 98-9

„Trei chipuri din veacul al XVII-lea: O nepoată a lui Lăpuşneanu; cumnata lui Mihai-Viteazul; începutul lui Socol din Cornăţeni“ în „Convorbiri literare“, XXXIX, p. 113-121 . 71-2

„Observaţii de cronologie cu privire la Moldova în epoca lui Alexandru cel Bun“ în Ibid., p. 746-751. 72

1906

„Negustori şi breslaşi bucureşteni din epoca Unirii“ în Ibid., XL, p. 300-303. 73

„Domnul Tudor“ din Vladimiri“, Bucureşti, p. 110. . 153

„Negoţul şi meşteşugurile în trecutul românesc“, Bucureşti, tip. Minerva, p. 263. 141-2

„Un boier oltean la Karlsbad în 1797: Călătoria lui Barbu Ştirbey în Apus“ în „Analele Acad. Rom.“ secţ. ist. XXIX, p. 17=215-231. 76-7

„Câteva fărâme din din corespondenţa lui Alex. Vodă Ghica Domn şi Caimacam al Ţării Româneşti“ în „An. Ac. Rom.“ secţ. ist. XXIX p. 20=256-272 147

„Contribuţii la istoria literaturii române la începutul secolului al XIX: Scriitorii greci cu un adaos la scriitori bisericeşti“ în Ibid., XXIX secţ. lit. p. 31 138

„Contribuţii la istoria învăţământului în ţară şi străinătate (1780-1830)“ în Ibid., XXIX secţ. lit. p. 26=33-58 . 138-39

„Cărţi şi scriitori români din veacurile XVIII-XIX-lea“, în Ibid., XXIX, secţ. lit. p. 34=165-198 139-40

„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor“ ; VIII Scrisori de boieri şi negustori olteni către casa de negoţ sibiană Hagi Pop. Note genealogice asupra mai multor familii, p. LXXI+203 142-3; XI Documente şi regeste documentare, p. 307 p. 146-5; XII p. LXVI+303 şi XIII p. 336: I-II Scrisori şi inscripţii ardelene şi maramureşene, Bucureşti, tip. Socecu 150-153

„Scurta privire asupra vieţii neamului nrstru“ în revista „Luceafărul“, VI, n-ro 13-16 p. 264-270 . . . . 88 n. 2

1907

„Inscripţii din bisericile României“ I, fascicola II. Bucureşti, tip. Minerva, p. 58=317-374 93

„Studiii şi documente cu privire la istoria Românilor“, XIV Hărtii din arhiva mânăstirii Hurezului. Mânăstrirea Hurezului: desvoltarea şi viaţa ei, Bucureşti tip. Socecu, p. XLV+386 155-6

„Istoria lumii în vremurile mai nouă de la Ludovic al XIV-lea până astăzi“, Bucureşti, tip. Minerva, p. 332 . 183

„Oraşele oltene şi mai ales Craiova pe pragul vremurilor noi (1760-1830)" în „Convorbiri literare", XLI, p. 56-69, 146-157 72-3

„O alegere de episcopi moldoveni (1557-8)" în revista „Răvaşul, V Cluj p. 153-6 158

„Ceva despre Ardealul românesc" (conferinţe), Năsăud p. 48

„Vechile biblioteci româneşti" în „Floarea darurilor", I p. 65-82 156

„Ce carte învăţau odată femeile la noi" în Ibid., I p. 129-145 57

Articole şi însemnări istorice diferite în „Floarea darurilor", vol, II pp. 33-35, 51, 75, 89, 113-15, 120, 119, 129-32, 193, 195, 257-259, 433-35 156-7

„Craiova şi Unirea" în Ibid., I. p. 193-203 262-69 . 156

„The Byzantine Empire", Londra, p. 236 154

„Istoria literaturii române din veacul al XIX în legătură cu desvoltarea culturală a neamului", I, (1821-1840), Bucureşti, tip. Minerva p. 325 124-31

„Constatării istorice cu privire la viaţa agrară a Românilor" (= Studii şi documente, XVIII partea I), Bucureşti, tip. Socecu, p. 91. 158-9

1908

„Istoria bisericii româneşti şi a vieţii religioase a Românilor, I", Vălenii de Munte, p. VII+431 165-8

„Viaţa lui Mihai Viteazul" povestită de un om din acele vremuri (cu note), Văleni, p. 70 : : 163

„Istoria Românilor pentru poporul românesc", Văleni, p. 352 183

„Inscripţii din bisericile României", II, (= Studii şi documente", XV), Bucureşti, tip, Socecu p, 381 . . . 147-150

„Geschichte des osmanischen Reiches" Nach der Quellen dargestellt, I, (bis 1451) Gotha, tip, Perthes p. XX+481 179-82

„Istoria literaturii române din veacul al al XIX-lea în legătură cu desvoltarea culturală a neamului", II (1840-48), 1840-48), Bucureşti tip. Minerva, p. 257. 131-2

„O descoperire: pecetea lui Vodă Mavrogheni", în „Neamul Românesc, III, p. 147. . . . . ——

„ O interesantă descoperire istorică cu privire la Gheorghe Brâncoveanu (1673) în Ibid., p. 242-3 . . . . . ——
„O mare reformă veche (bisericească)“ în Ibid., p. 1725-27. ——
„Un vechiu vad de vrăjmășie între Români“ (Râmnicul Sărat), Văleni p. 16 . . . . . ——
„A cui e Dunărea? (conferință), Văleni, p. 14. . 220 n. 1.
„Un martor străin al păcatelor noastre: călătorul francez: G. Le Cler din 1860, Văleni, p. 16 (conf.) . . 320 n. 13
„Trecutul unei reședințe regale: Sinaia Văleni, conf. p. 16 ——

1909

„Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor“, II, Văleni, p. 480. 168-70
„Din faptele strămunilor. Povestiri ale cronicarilor“, Văleni, p. VIII+218. 163-4
„Cuvântări de înmormântare și pomenire (din veacul al XVII până la 1840)“, Văleni, p. 138. 164-5
„Mesagii, proclamații și scrisori oficiale ale lui Cuza Vodă“ Văleni, p. 230 . . . . . ——
„Unirea Principatelor (1859)“. Văleni, p. 119 . . 162-3
„Studii și documente cu privire la istoria Românilor,“ XVI, Diferite documente cu note explicative, București, tip. Socecu, IX+453. 160-1
XVIII, partea II. „Scrisori și alte acte privitoare la Unirea Principatelor“, București, tip. Socecu, p. 104. . . . 162
„Geschichte des osmanischen Reiches“, II (1538) p. XVIII +453 180
„Einiges Allgemeines über den siebenbürgisch-deutschen Einfluss auf das rumänische Volk in ältere Zeit“ în revista „Die Karpathen“, II, Brașov, p. 262-65 (no. 9). . . . —
„Der lateinische Westen und der byzantinische Osten in ihren Wechselbeziehungen während des Mittelalters in „Studium Lipsiense. Ehrengabe Karl Lamprecht dargebracht“, Berlin, p. 89-99 182
„Istoria literaturii române din veacul al XIX-lea în legătură cu desvoltarea culturală a neamului (1848-66)“, Văleni, p. 348 132-35

*

„Viața românească a Ardealului“ în „Calendarul Ligei Culturale“, Văleni, p. 17-71. . . . . 164 n. 1

„Note istorice“ în „Neamul Românesc literar“, I, Văleni, p. 295-6, 448-9, 493, 662-3. . . . . 164 n. 1

„Cuza Vodă și dușmanii săi a doua zi după detronare“ (conferință), Văleni, p. 16. . . . . ---

19.0

„Călătoriile unui ardelean de I. Codru Drăguşanu“, Văleni, p. XVIII+350. . . . . 213 n 1

„Vieața femeilor în trecutul românesc“, Văleni, p. 218. 172-4

„Istoria armatei românești (până la 1599)“, I, Văleni, p. IV+428. 176-8

„Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie“, Văleni, p. VIII+334. 171-2

„Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine“ în „Analele Acad. Române“, secț. ist. I (1700-1750) p. 39; II (1750-1812), p. 72=569-640 176

„Doamna lui Ieremia Vodă“ în Ibid., p. 59=1019-1177 + 5 stanpe. 175-6

„Studii şi documente relative la istoria Românilor“, XIX Văleni, p. 130. 170-1

„Ștefan cel Mare şi mânăstirea Neamțului“ în „Buletinul comisiunii monumentelor istorice, III, București, p. 97-106. . 172

„Note istorice“ în „Calendarul Neamul Românesc“, II, p. 65, 80. . . . . 213 n. 1

„Geschichte des osmanischen Reiches, III (bis 1640)“, Gotha, p. XX+480. 180

„Cenni sulle relazioni tra l'Abissina e l'Europa catolica nei secoli XIV—XV con itinerario de secolo XV“ în „Publicazione Mihael Amari“, Palermo, p. 139-150. 172

„Balada populară românească. Originea şi ciclurile ei“. Văleni, p. 32. 140-1

„Les eléments originaux de l'ancienne civilisation roumaine“ în „Revue de Roumanie“, Bucureşti, I p. 139-151. . 191-2

1911

„Un biruitor: Radu-Vodă Şerban", Văleni, p. 39. . . 191
„Scrisori domneşti", Văleni, p. VIII+214. . . . 198-9
„Documente privitoare la istoria Românilor" în colecţia „Hurmuzaki", vol. XV partea I (1358—1600); Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene Bistriţa, Braşov, Sibiiu", Bucureşti, tip. Göbl, p. LXXVIII+775. 192-4
„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor, Văleni, XX p. 540; XXI p. 615 194-7
„Românii din Ardeal la 1780 după un călător italian (Sestini)" în „Calendarul Ligii Culturale", Văleni. . . 320 n. 9
„Geschichte des osmanischen Reiches, IV (bis 1774)", Gotha, p. XVIII+512. 180-1
„Breve storia dei Rumeni, con speciale considerazione dell relazioni coll' Italia", Văleni p. 176 197-8
„Două concepţii istorice" (cuvântare de intrare la Academia Română), Bucureşti, p. 24 ed. Acad. Rom. 358
„Generalităţi cu privire la studiile istorice" (lecţii de deschidere şi cuvântări), Văleni, p. 150 . . . . . 357 n. 6
„Francisc Rakoczy al II-lea, învietorul conştiinţei naţionale ungureşti şi Românii" în „An. Ac. Rom." secţ. ist. XXXIII p. 33 184
„Un călător italiană în Turcia şi Moldova în timpul războiului cu Polonia" în Ibid., p. 26=35-60. 184
„Carol al XII-lea, Petru cel Mare şi ţerile noastre" în Ibid., p. 57=71-127+4 stampe 184-5
„Câteva note despre cronicele şi tradiţia noastră istorică" în Ibid., p. 18=129-46 185
„Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene: Luarea Basarabiei şi Moruzeştii" în Ibid, p. 39 = 147-185. 185
„Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab" în Ibid., p. 24=187-210 85-6
„Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789—91" în Ibid., 55=211-65 186-7
„Partea Românilor din Ardeal şi Ungaria în cultura românească", în Ibid., p. 31=767-97 187-8

1912

„Breasla blănarilor din Botoşani. Catastihul şi actele ei“ în Ibid, XXXIV p. 34 188

„Pagini din istoria culturală: 1. Privilegiul din 1815 al Târgului Frumos. 2. Din viaţa moşnenilor vieri ai ţinutului Săcuienilor“ în Ibid. p. 60=35-94+2 stampe 188-9

„Contribuţii la istoria bisericii noastre. 1. Despre mănăstirea Neamţului. 2. Bălineşti“ în „An. Acad. Rom.“ secţ. ist. în Ibid. p. 35=453-87 189

Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor după „catalogul“ lui din 1847 în Ibid p. 25=743-67 190

„Politica Austriei faţă de Unire“ în Ibid. p. 30=835-64. 190

„Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea“ în Ibid., 5=865-69 190

„Insemnătatea ţinuturilor de peste Prut pentrn istoria Românilor şi pentru folclorul românesc“ în Ibid, p. 12=1031-42 190-1

„Basarabia noastră“ Văleni, p. 200 210-11

„Scrisori pe boeri“, Văleni p. VIII+162+IV . . . 198

„Mănăstirea Hurezului. Dezvoltarea şi vieaţa ei“, Văleni, p. 77.

„Femeile în vieaţa neamului nostru“, Văleni, p. 200 . 174-5

„Chestiunea Rinului“ (Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie). Văleni, Lecţii ţinute la şcoala de războiu, p. 274 208-9

„Portul popular românesc“, Văleni, p. 40 212-3

„Mânăstirea Neamţului. Desvoltarea şi vieaţa ei“, Văleni, p. 89 211-2

„Nevoia reînoirii cunoştinţelor istorice în învăţământul secundar“, Văleni p. 43 (conferinţă) 204-8

„Rolul tradiţiei în creşterea femeilor române“ (conferinţă) Văleni, p. 76 174

„Insemnătatea Românilor în istoria universală“ (Trei lecţi pentru A. S. Principele Carol la cursurile din Văleni) Văleni, p. 49 199-204

„Schitul Fedelescioiu“ în „Buletinul comisiunii monumentelor istorice“, V p. 30—36 212
„Note de călători streini despre Români“ în „Neamul Românesc literar“, IV p. 160-207 . . . . . 213 şi 1
„Família Tăutul în legătură cu biserica din Bălineşti şi Despre neamul Tăutul“ în Ibid, p. 164-8, 237-9 . . . 213
„Les Roumains et le nouvel état de choses en Orient“, Văleni, p. 19 34
„En grekisk Krönika om Karl XII: S vistelse i Bender, Stokholm p. 13 13

1913

„Geschichte des osmanischen Reiches“, V bis. 1912, Gotha, p. XX+634 281
Les causes dela catastrophe de l'Empire ottoman“ (conférence faite 19 Noem. à Belgrad), Valeni p. 20 . . 181 n. 8
„Orsakerna till det ottomanska Riketsutträngande ur Europa“, în revistă svedeză „Svensk Tidskrift“, Stokholm, p, 253-62 213
„Den albanska Frägan“ în Ibid, p. 447-56 214
„Studii şi documente cu privire la istoria Românilor“, Văleni, XXII, p. 40+474, XXIII p. 519 214-16
„Corespondenţa lui Dimitrie Aman, negustor în Craiova“ (1794-1834), Văleni, p. XV+255 216
„Politica externă a popoarelor agricole“ (confer.) Văleni, p. 33 216-7
„Cronica expediţiei Turcilor în Moreea 1715“, atribuită lui Constantin Dichitii, Bucureşti, tip. Socecu, p. XV+226, edit. Comisiunii istorice a României 217-8
„Relations entre Serbes et Roumains“, Văleni. p. 27 . 218
„Chestiunea Dunării“ (Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie), Văleni, 262 219-20
„Istoria statelor balcanice în epoca modernă“, Văleni, p. IV+413 220-21
„Relazîoni dei Rumeni colle Venezia (1504)“ în publicaţiune de omagiu lui Monticolo“. . . . . 237 n. 5

„Acțiunea militară a României în Bulgaria cu ostașii noștri", București, tip. Socecu, p. 254 . . . . . 350 n. 1

„Documente privitoare la istoria Românilor", vol. XV din colecția „Hurmuzaki", ediția Ac. Rom., Partea II: 1601—1825, București, tip. Göbl, p. CIII+779-1815 192-4

„Les premières relations entre d'Angleterre et le Pays roumains du Danube (1427-1611)" în „Mélanges d'histoire Charle Bemont, Paris, tip. Alcan, p. 559-80.

„Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiților străini din Moldova" în „Analele Acad. Rom." secț. ist. XXXV p. 11. 222

„Din ținuturile pierdute. Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare" în Ibid., p. 13-91 222-23

„Câieva știri nouă privitoare la istoria Românilor" în Ibid., p. 23-93-115 223

„Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani", în Ibid., p. 42=117-158 223-5

„Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galacteon (1821) în Ibid., p. 6=159-164 225

„Versuri nouă ale lui Ienăchiță Văcărescu în Ibid., p. 9=165-173 225-6

„Barbu Știrbei ca educator" în Ibid., p. 10=175-184 . 76

„Patrahirul lui Alexandru cel Bun: cel dintâiu chip de Domn român" în Ibid., p. 4=343-46+1 clișeu . . . 226

„Ucraina moldovenească" în Ibid., p. 14=347-60 . 226

„Condițiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile românești din veacurile XIV-XV-lea", în Ibid., p. 25=387-411. 226-7

„Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și Românilor în Ibid., p. 413-29 227

„Notes sur les publications roumaines les plus récentes concernant les deux Napoléon" în „Revue des études Napoleoniennes", Paris, III p. 311-19 . . . . . ——

1. „Les bases nécessaires d'une nouvelle histoire du moyen âge. — 2. La survivance bizantine dans les pays roumains". Deux communications faites, le 7 et 8 avril 1913, au troisième congrès international d'études historiques, à Londres, Văleni, p. 49. 355-7

1914

„Pagini despre Serbia de astăzi“ (conferinţă) Văleni, p. 50 218

„Armenii şi Românii: o paralelă istorică“ în „An. Acad. Rom.“ secţ. ist. XXXVI p. 38 227

„Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera (1 Iunie 1453) în Ibid., p. 69-91 227-8

„Ostaşi dela Prut cu un act dela Alexandru cel Bun“, Ibid., p. 20=131-150 228

„Ceva despre episcopul maramureşan Iosif Stoica. — Câteva fragmente de vechi cazanii româneşti“ în Ibid. p. 151-164 228-9

„Istoria Evreilor în ţerile noastre“ în Ibid., p. 165-205 . 229

„Vasile Lupu ca următor al Impăraţilor de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinopol şi a bisericii ortodoxe“ în Ibid., p. 206-36 229-30

„Clopotul dăruit de Caragheorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811))“ în Ibid. p. 237-47 . . 230

„Două inscripţii nouă găsite la mânăstirea Bistriţa (Neamţ)“ în Ibid p. 441-45 230

„Muntele Athos şi legăturile cu ţările noastre“ în Ibid., p. 447-517 230-1

„Steagul lui Mihnea Vodă Radu în muzeul istoric din Belgrad“ în Ibid., p. 12=229-40 231-2

„Contribuţii documentare la istoria Olteniei în veacul al XIX-lea“ în Ibid., p. 711-30 232

„Renegaţii în trecutul ţerilor noastre şi al neamului românesc“ în Ibid., p. 799-806 232-33

„Fundaţiunile religioase ale Domnilor români în Orient“ în Ibid., p. 18=863-80 233

„Fundaţiunile Domnilor români în Epir“ în Ibid., p. 881-915 233-34

„Oaspeţi balcanici la noi în secolul al XIX-lea. — Un act românesc de la începătorul culturii bulgare Dr. Veron. — Fiul lui Milenco Stoicovici în Oltenia“ în Ibid., p. 917-21 . . 234

„O hartă a Ţerii Româneşti din c. 1780 şi un geograf dobrogean în Ibid., p. 923-30 234-5

„Nouă documente basarabene“ în Ibid., p. 931-47 . 235

„Veneţia în Marea Neagră: I. Dobrotici“ în Ibid., p. 1043-70 235
„Veneţia în Marea Neagră: II. Legături cu Turcii şi cu creştinii din Balcani dela lupta dela Cosovo până la cea dela Nicopole (1393-96)“ în Ibid., p. 1071-1118 . . 235
„Venezia e la peninsula de Balcani. II problema balcanico e l'Italia (conferinţe ţinute în Veneţia), Văleni, p. 44 . 236
„Cinci conferinţe despre Veneţia“. Văleni p. 167 . 236-7
„Viaţa şi domnia lui Constantin Vodă Brâncoveanu“, Văleni. p., 213 228
„Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu (conferinţă), Văleni p. 52 238-9
„Arginturile“ lui Constantin Brâncoveanu“ în „Buletinul com. mon, istorice, VII, p. 97-105 239-40
„Istoria delle moderne revoluzioni della Valachia con la descrizioni del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti de Del Chiaro, Văleni, p. 249 240
„Chestiunea Mării mediterane (Istorie a Europei de miazăzi în legătură cu această chestie), Văleni, p. 264 . . 240-1
„Legăturile culturale între Bucovina şi Principatele române“ (conferinţe), Văleni, p. 26 241
„Quelques mots sur les relations entre les Roumains et le peuple turc“, Bucureşti, tip. Minerva p. 24 . . 319 n. 13
Pagini despre Serbia de astăzi (conferinţă), Văleni p. 50 218

1915

„Tapiţeriile Doamnei Tndosca a lui Vasile Lupu“ în „Buletinul com. monumentelor istorice, p. 145-153 . . 174 n. 9
„Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle“, Văleni, ed. An. Ac. Române, IV p. VI+378; V p. 351 21-3
„Politica austriacă faţă de Serbia“, (conferinţe) Văleni, p 37 218
„Oltenia şi Serbia“ conferinţă), Văleni, 31, . . . 218-9
„Quelques observations sur la communauté politique entre Roumains et Serbes à l'époque plus ancienne“, în „Buletinul inst. pentru studiul Europei sudostice“ II, Văleni, p. 191-98 219

„Potretele lui Constantin Brâncoveanu şi ale familiei sale", în Buletinul com. mon. istorice, VIII, p. 49-54 240
„Situaţia agrară economică şi socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu", Văleni XXVI+423 243
„Documente greceşti privitoare la istoria Românilor", vol. XIV din colecţia „Hurmuzaki", editat de Acad. Rom. Partea I: 1320-1716, Bucureşti, tip. Göbl, p. XLVIII+776 . 242 3
„Ce este un monument istoric" (conferinţă), Văleni, p. 24 244
„Albania şi România", (lecţie), Văleni, p. 15 . . . 244
„Desvoltarea ideie unităţi politice a Românior", Văleni, p. 100 244-5
„Veneţia şi Marea Neagră: III. Origina legăturilor cu Ştefan cel Mare şi mediul politic al desvoltării lor" în „An. Ac. Rom.", secţ. ist. XXXVII p. 76 235-6
„Pilda bunilor Domni din trecut faţă de şcoala românească", în Ibid.. p. 44=77-120 245-7
„Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814-15" în Ibid., p. 40=121-160. 246
„Activitatea culturală a lui Constantin Vodă Brâncoveanu şi scopurile Academiei Române" în Ibid, p. 18=161-177 138
„Opera de istoric a regelui Carol" in Ibid., p. 10=178-88 246-7
„Neamul Agarici, răzesii Fălcieni şi Văsluieni în Ibid., p. 189-204 247
„Imperialismul austriac şi rus în desvoltare paralelă" în Ibid. p. 205-228 247-8
„Din legăturile noastre cu Sârbii. Corespondenţa românească a Voevozilor de Cladova", în Ibîd., p. 15=229-43 . . 249
„Privilegiile Şangăilor dela Târgu-Ocna" în Ibid,, p. 245-63 249
„Câteva ştiri despre comerţul nostru în veacurile al XVII şi XVIII-lea", în Ibid., p. 17=305=21 249
„Dreptul la vieaţă a statelor mici", în Ibid p. 13=323-35 238-52
„Dardanelele, amintiri istorice", în Ibid., 29=385-413 252
„Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor", în Ibid., p. 28=451-478 252-3
„Faze sufleteşti şi cărţi reprezentative la Români cu spe-

ciala privire la legăturile „Alexandriei“ cu Mihai Viteazul“, în Ibid., p. 61=545-605. 253-4
„Istoria războiului balcanic, Văleni, p. 151 . . . 254-55
„Istoria comerţului românesc“, I (până la 1700), Văleni, p. 359 255-57
„Stema Moldovei pe clopotniţa din Todireni (Burdujeni)“, în „Buletinul com. mon. istorice“, p. 130-40. . . 249 n. 8
„Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria“, Văleni, I (Până la mişcarea lui Horea 1748), p. VI+460. II (Dela mişcarea lui Horea inainte), p. XV+291 258-63
„Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie“, I, Bucureşti, tip. Göbl. p. 414 . . . . . 263 n. 3
„Studii şi note istorice şi documente diferite“, în „Revista istorică“, I Văleni. 283-86
„Partea lui Napoleon al III-lea în Unirea Principatelor“, Văleni, p. 15 . . . . . —.—

1916

“Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle“, vol. VI, Văleni, ed. Acad. Române, p. 219 23
„Desvoltarea statului român“, Bucureşti, p. 17 . 245 n 3
„Acte româneşti din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova“, în „Buletinul comisiunei istorice a României“, II, Bucureşti, tip. Socecu, p. XI+179-272. 264
„Acte privitoare la politica externă a României supt regele Carol I“. Memoriile lui Teodor Văcărescu, agent la Belgrad, Văleni, p. 107 264
„Politica externă a Regelui Carol I-iu, Bucureşti, p. 311, tip. Göbl, ediţia Casei Scoalelor 264-5
„Cel dintâiu învăţător de ideal naţional Gheorghe Lazar“. Bucureşti tip. C. Sfetea p. 93. 265-6
„Histoire des Roumains de Transylvanie et Hongrie“, II, Bucureşti, tip. Gobl, p. 404 . . . . . 263 n 13
„Observaţii ale unui nespecialist asupra istoriei antice“, Văleni, p 213. 265-74
„Cărţi reprezentative în viaţa omenirii“, I, Văleni, p. 361 274-5

„Studii, documente şi note istorice“ în „Revista istorică“, II, Văleni, ... 286 88
„Articole şi note istorice“ în „Neamul Românesc“, Văleni, Iaşi. 288
„Iluzii şi drepturi naţionale în Balcani“, (lecţie) Valeni, p. 34 290
„Ce însamnă popoare balcanice“, (conferinţe), Văleni, p. 48. 289-90
„Latinitatea familiei regale“ în „Neamul Românesc“, Iaşi, no. 116-17. 289
„Câteva ştiri nouă relative la legăturile noastre cu biserică constantinopolitană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea“ în „An. Ac. Rom., secţ. ist. XXXVIII p. 20. 276
„In legătură cu Biblia dela 1688 şi Biblia dela 1667 a lui Nicolae Milescu“, în Ibid., p. 17=35-53. 276
„Sârbi, Bulgari şi Români în Peninsulu balcanică în evul mediu“ în Ibid., 20=107-126 276-8
„Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX“ în Ibid., p. 377-445 278-9
„Iordache Olimpiotul vânzătorul lui Tudor Vladimirescu“, în Ibid., p. 13=447-459 279
„Două contribuţii la istoria bisericească a Românilor“, în Ibid., p. 23=461-83. 279
„Legăturile Românilor cu Ruşii Apuseni şi cu teritoriul zis „Ucrainian“ în Ibid, p. 733-93 279-80
„Ceva mai mult despre viaţa noastră culturală şi literară în secolul al XVIII-lea“ în Ibid., p. 43=795-837 . . . 280
„Originea şi sensul direcţiilor politice în trecutul ţărilor noastre“, în Ibid., p. 21=921-41 281
„Alte note despre cultura şi viaţa socială românească subt vechiul regim“, în Ibid., XXXIX p, 34. 281-2
„Un reprezentant al elenismului în Moldova subt vechiul regim: Constantin Evnomie.—Cu note asupra familiei Hurmuzaki“, în Ibid., p. 16=34-50. 282
„Din relaţiile franco-române. Un scriitor francez despre Români şi un scriitor român în Franţa; Elias Régnault şi Grigorie Gănescu“, în Ibid., p 22=91-112 282-3

1917

„Développement de la question rurale en Roumanie, Iaşi, tip. Statului, p. 58 159-60
„Documente greceşti privitoare la istoria Românilor", vol. XIV din colecţia „Hurmuzaki" editat de Academia Rom. Partea II-a : 1716-1777, Bucureşti, tip. Göbl, p. XXVII+779-1288 243
„Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea, Iaşi, tip. Statului, p. 91. 290
„Histoire des Roumains de Bucovine de l'anexion Autrichienne (1775-1914), Iaşi tip. Statului, p. 122. . . . 290-1
„Histoire de relations anglo-roumaines", Iaşi, tip. Progresul, p. 173 291
„Histoire des relations russo-roumaines", Iaşi, tip. Progresul, p. 368 291-2
„Legăturile cu aliaţii noştri" în „Calendarul Neamului Românesc pe 1917", Iaşi, tip. Dacia, p. 22-54 292
„Câteva scrisori ale poetului Const. Conachi", în Ibid., p. 114-25. 292
„O cronică nebăgată în seamă" în „Revistă Istorică", III, Iaşi, p. 1-9 292
„Despre cronica lui Gheorghe Brancovici" în Ibid., p. 9-15 292
„Principiul naţional: originea şi desvoltarea lui" în „Neamul Românesc, Iaşi, no. 44-61 293-4

1918

„Originea şi desvoltarea statului austriac" (prolegomene la istorie universală), Iaşi, tip. Neamul Românesc, p. 117 294-6
„Cugetare şi faptă germană" (prolegomene la istorie universală). Iaşi, tip. Neam. Rom., p. 123 296-8
„Diferite note istorice" în „Revista istorică, IV, Iaşi. . 298
„Cele dintâi scrieri ale lui Const. Negruzzi" în „Revista istorică", IV, Iaşi, p. 21-95 298-9
„Un scriitor ţeran: Ioan Codru Drăguşanu" în Ibid., p. 96-109 299
„Oaspeţi ruşi în Moldova şi oaspeţi moldoveni în Moscova" în „Neamul Românesc", Iaşi, no. 67. 300

„Românii de peste Nistru". Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor. Iaşi. p. 47, tip. Neamul Românesc. 300
„Note şi însemnări istorice diferite" în „Neamul Românesc", Iaşi. . . . . 300 n. 3
„Un poet bucovinean: Vasile Bumbac" în „Neamul Românesc", Iaşi, n-ro 98-103 300
„Muntele nostru în literatura românească" în Ibid., p. 104, 114, 116 300-1
„Bucovina şi literatura românească" în Ibid., no. 106-109 301
„Continuitatea spiritului românesc în Basarabia". Iaşi, tip. Neam. Rom. p. 33 301
„Andrássy şi Alianţa" în „Neamul Rom.", Iaşi, no. 135-39 301-2
„Mihail Kogălniceanu" (comunicaţie la Academia Română în Iaşi), Ibid., no. 292, 294-5 303
„Politica lui Mihai Viteazul. Originea şi însemnătatea ei actuală", Iaşi, tip. Neamul Românesc, p. 25 303
„Ideia Daciei româneşti" (cuvântare), în „Neamul Românesc" Iaşi, no. 329 . . . . . —
„România care a fost şi România care trebue să fie" în Ibid., n-rii 342-352 303-4
„Histoire des relations entre la France et les Roumains", Paris, p. XV+232 323-4

1919

„Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul" în „Revista istorică", V, Bucureşti, p. 26-35 304
„Danii româneşti în Cipru" în Ibid., p. 47-8 . . . 304
„Relaţiile culturale greco-române" în Ibid, p. 65-80 . 304
„Cele dintâi cristalizări de Stat ale Românilor" în Ibid., p.
„Locul Românilor în desvoltarea vieţii sufleteşti a popoarelor romantice", în Ibid., p. 114-25. 305-6
103-113 304-4
„Mihnea Vodă Radu (cel Rău) şi uciderea boierilor munteni" în Ibid., p. 162-70 306
„O foaie de popularizare igienică şi economică la 1844-5. Rolul fraţilor Vârnav în Renaşterea românească" în Ibid., p. 170-187 306-7

„Un sat de vieri: Odobeştii" în Ibid., p. 224-31 . . 307
„Din scrisul nostru despre noi" în Ibid., p. 232-54 . 307
„Un educator francez: Antoniu Roques" în Ibid., p. 254-67 308
„Unchiul lui Ştefan cel Mare" în Ibid., p. 267-70 . . 308
„Drepturile Românilor asupra teritorului lor naţional", Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc", p. 20 . . 308-9
„Hotare de stat şi hotare etnice" în „Neamul Românesc", no. 124. 344
„Expansiunea românească şi colonizaţia străină" în Ibid,, no. 128 324
„Rolul Românilor în latinitate" în Ibid., n-ri 130-31 . 324
„Conferinţe bucovinene, Bucureştl, tip. Cu't. Neam. Rom. p. 106 309
„Scurta Istorie a Slavilor răsăriteni: Rusia şi Polonia", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. 179 . . . . 309 10
„Istoria poporului francez, Bucureşti, tip. Serv. geografic al Armatei p. 403 311-12
"Chestia Oceanelor", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. 117 312-13
„Istoria Românilor din Peninsula balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.)", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. 75 314
„Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. III+68 314-15
„Medicii şi medicina în trecutul românesc", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. 43 315
„Sate şi oameni din Dobrogea românească la 1859" în „Neamul Românesc", n-ro 35-6, 72-3 315
„Soarta faimei lui Mihai Viteazul" (conferinţa) în Ibid n-ro 273-83 316
„Vechiul meşter de tipar" (conf.) în ibid., n-ro 150, 153-4, 156, 158-60 325
„Ce s'a schimbat în Bucovina" în Ibid, n-ro 221-22, 224-27, 243-4, 246 315-16
„Opera de naţionalizare în Basarabia" în Ibid., n-ro 247-51, 259 . . . . . 324 n. 9
„Comemorarea lui Mihai Viteazul" (cuvântare la Acad. Rom) în Ibid., n-ro 262 324
„Vechea noastră cooperaţie" în Ibid., no. 284-87 . . 325

„Istoria literaturilor romanice în desvoltare şi legăturile lor", Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. I (Evul mediu) p. 319; II (Epoca modernă până la 1600) p. 423; III (Epoca modernă dela 1600 până astăzi) p. 400 328-42

1920

„Desvoltarea politicei externe a poporului românesc" în „Neamul Românesc" n-ro 5-8,10-14, 16-7 325
„Comemorarea lui Cuza Vodă" în Ibid., n-ro 69 . 325
„Conştiinţa naţională românească dela Mihai Viteazul până astăzi" în ibid., n-ro 162-65, 171-81 325
„Note despre Unirea românească" în „Revista istorică", VI, p. 1-11 316
„Şcoala şi opera tipografică a fraţilor Cristidi în ibid., p. 11-14 316
„Lucruri nouă găsite în Basarabia în Ibid., p. 69-95 . 316-7
„Lucien Repey şi cele dintâi „Istorii Universale" în românește" în Ibid., p. 225-36. 317
„Un romantic poet al unităţii naţionale: Romulus Scriban" în Ibid., p. 162-69 317-8
„Vechimea porumbului la noi" în Ibid., p. 170-5 . . 318
„Românii în câteva noi izvoare apusene" în Ibid., p. 193-201 318
„Un negustor bucureştean acum o sută de ani" în Ibid., p. 201-206 318
„Istoria Românilor prin călători până la jumătatea sec al XVII-lea", I Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom. p. 287. . 318-9
„Desvoltarea aşezămintelor politice şi sociaie în Europa", I Evul mediu, Bucureşti, tip. Cult. Neam. Rom, p. 271 . 320-21
„Histoire de Roumains et de leur civilisation, Paris, tip. Lang & Co. p. 289+XVIII 321-3

1921

„Cele mai vechi cronici ungureşti şi trecutul Românilor" „Revista istorică" VII, p. 1-22 342-3
„Istoria ţerii prin cei mici", în Ibid., p. 26—62 343
„Lupta lui Mihai Racoviţă cu boierii rebeli", în ibid., p. 62—67 343
„Nichifor Theotokis şi Moldova", în Ibid., p. 67-70 . 343

„Insemnările unui pribeag“ în Ibid., p. 70—74 . . . 343
„Călătoria lui Spallanzani în Țara Românească“, în „Gazeta Transilvaniei“, Brașov. Martie 343-4
„Roumains et Grecs au cours de siècles“, București, tip. Cultura Neam. Rom. p. 55 344
„Nouvelles notes sur les relations entre Roumains et Grecs“ în „Buletinul Inst. de studii sud-ost europene, VIII p. 1-12. 344
„L'épitre de Philippe de Mézières à son neveu“, în Ibid., p. 27—40 345-6
„Elemente de unitate ale lumii medievale, moderne și contemporane, I, Papi și Împărați, tip. Cultura Neam, Român., p. 311 345
„Mihai Kogălniceanu, scriitorul, omul politic și Românul“ București, tip. Socecu, p. 209 346
„Latinitatea în Balcani și Românii din Macedonia“ în „Neamul Românesc“, no. 96-98. 100-115, 119 346
„Vrancea și Vrâncenii“, în Ibid., no. 88-94. 346
„Secretul culturii franceze“, în Ibid., no. 45-54. . . . 347
„Activitatea politică și literară a lui I. Brătianu“, Ibid., no. 116-121 347
„Introduction à l'etude de la Roumanie et des Roumains“, Paris, p. 20. 347
„Léon Sapieha și Mihai Viteazul“, în „Buletinul istoric“ al Ac. Rom. (în limba franceză), IX p. 79-82 . . . 348 n. 2
„Relațiile noastre cu Polonia“, in Ibid., p. 88-170. . 347
„Comemorarea lui Dante“, (cuvântare la Academia Rom.), în „Neamul Românesc“, no. 122 și urm 331

NOTĂ: Toate lămuririle la studiile din Bibliografie sunt date în corpul cercetării de față.

ACTIVITATEA ISTORICĂ

A LUI

NICOLAE IORGA

I. — Studii istorice din anii 1890—1900

In timpul când istoriografia românească era dominată, în faza ei romantică, de covârşitoarea personalitate a lui B. P. Haşdeu şi de ucenicii săi mărunţei [1]), când individualitatea cugetătoare a lui A. D. Xenopol cucerea prin perspectiva largă a ideilor sale adânci, şi multe şi, admise în ştlinţa noastră istorică, când tinerii cu solide cunoştiinţe şi metodă strict ştiinţifică: D. Onciul şi I. Bogdan se iveau ca cercetători originali, impunându-se prin noutatea lucrurilor descoperite de cea mai mare însemnătate, ca şi prin felul cum aceste aceste descoperiri erau interpretate şi prin obiectivitatea şi critica severă aplicată în domeniul istoric, mergând până la cele mai mici amănunte, — un şi mai tânăr — ca aceşti din urmă, — moldovean, care-şi terminase studiile cu distincţie la Universitatea din Iaşi, plecă spre marile centre de cultură ale Apusului, unde şi-a acumulat atâtea cunoştinţe istorice şi de tot felul, hrănite apoi incontinuu cu o lăcomie caracteristică şi unică, de a şti toate, încât astăzi a devenit cel mai mare istoric al nostru şi, unul dintre cei mai mari istorici ai Europei contemporane, recunoscut şi admirat de toată lumea ştiinţifică a Apusului.

Incă la Iaşi, ca student, Nicolae Iorga începuse să publice studii istorice mai mici, pe care le înmulţeă necontenit cu altele, variate ca conţinut, trimise din străinătate la revistele româneşti din ţară.

---

1) Vezi aprecierile lui Iorga, despre această şcoală romantică, *Două concepţii istorice*, cuvântare de intrare la Academie, 1911, pp. 2—15.

Aşa publică în revista „*Arhiva*“ [1]) din Iaşi, un studiu de analiză amănunţită asupra lui *Manolache Drăghici* (n. 1802-† 1887), a familiei şi cărţii acestuia „*Istoria Moldovei*“ (tipărită în Iaşi la 1857). Ne prezintă pe Drăghici ca om şi istoric, care în cartea sa întrebuinţează ştirile istorice până la 1774 după D. Cantemir, Fotino, Ureche, etc., şi „alte acte vrednice de credinţă“ expunându-le rece. Dela această dată înainte până la 1848, adecă 1856, avem cronicarul care a trăit vremea şi povesteşte faptele într'o limbă frumoasă, în felul lui Neculcea. „Istoric inteligent — zice Iorga — în cercetarea şi compararea isvoarelor cu toate că — deseori — e puţin respectuos pentru proprietatea literară, cronicarul plin de viaţă şi colorat, scriind cele ce le-a văzut ori auzit într'un stil bogat în icoane şi lipsit de marele număr de idei abstracte, care fac obositoare cetirea unui istoric modern, răzimat pe documente nenumărate şi ţinându-se întru toate în folosul ştiinţei de dânsele şi în dauna imaginaţiei, cartea bătrânului Postelnic ofere bucăţi de stil admirabile. Sunt epizoade care ar putea fi adevărate subiecte de nuvelă“. Drăghici e „părtinitor şi în povestire, superstiţios, îndărătnic în convingeri, e omul secolului al XVIII-lea prin idei, sentimente şi aspiraţii.“ [2]).

In aceeaş revistă avem „*Sfârşitul veacului al XVIII-lea în ţările române după o anonimă carte de călătorie*[3]), care cuprinde extrase din descrierea de călătorie a unui tânăr ataşat rus Ios. Christian Struwe[4]) „bun observator şi cercetător neobosit“, care a trecut în 1792—4 prin diferitele oraşe ale Principatelor române: Iaşi, Galaţi, Bucureşti, etc şi ne „ajută cel puţin vederea, ridicând puţin norul şi aceasta în locurile cele mai interesante pentru noi, mascarada boierească, şi într'un grad mai slab şi neînfrânta luptă cu nevoia a ţeranului“, vorbeşte şi de bogăţiile naturale ale ţării.

---

1) *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare.* I (1890), pp. 682—698.

2) In *Revista nouă,* IV, (1891), pp. 353—55 pubiică o scrisoare inedită a lui N. Bălcescu din Focşanii-munteni la 25 Iunie 1848 către Golescu, cu multe amănunte preţioase pentru cunoaşterea evenimentelor revoluţionare din acest timp.

3) *Arhiva soc. ştiinţifice şi lit.,* III, (1892), pp. 196—220.

4) *Ibid.*, p. 308.

Studiul *„Maiolino Bissaccioni“ şi „Războaiele civile din Moldova“* [1]) dă câteva ştiri despre italianul Bissaccioni, care în 1619 plecase spre Moldova, chemat de Gaşpar-Vodă Gratiani, ca locotenent general în armata moldoveană. Din cauza morţii lui Gratiani, Bissaccioni a venit numai până la Viena. În cartea sa tip. în Veneţia la 1654, ne dă ştiri asupra Moldovei, care sunt „luate din izvoare vrednice de credinţă“, poate dela unii corespondenţi ai săi din Moldova. „Pentru negocierile şi intrigile lui Gheorghe Ştefan, pentru împrejurările dela Suceava, mai ales însuşi tratatul de predare, reprodus după original probabil, pentru viaţa vie din Moldova între fuga întâia a lui Vasile Lupu în Cameniţa şi trimiterea lui la Constantinopole, când orice speranţă de restaurare a încetat, fragmentul ce reproducem — [traducerea românească promisă nu s'a dat] — va fi desigur, de un mare ajutor pentru viitorul storic al lui Vasile Lupu“.

Iorga, ca student la Paris, face cercetări arhivalice şi dă într'o revistă cu renume *„Une collections de lettres de Philippe de Maizières“*, [2]) note generale despre Filip şi, despre acei care au publicat izvoare istorice privitoare la el, apoi descrie manuscrisul de scrisori dela biblioteca Arsenalului nro. 499 şi îl analizează acest manuscris care cuprinde trei discursuri ale lui Filip din 1366—72, un manifest al regelui Petru din 1366 şi câteva bulle ale papii Urban al V-lea referitoare la evenimentele din 1366—68; 19 scrisori analizate, deosebit de preţioase pentru vieaţa lui Maizières (1364–72), şi mai ales dau amănunte interesante pentru o perioadă puţin cunoscută a vieţii sale din Sept. 1368—Febr. 1372, se elucidează prin ele multe chestiuni relative la părinţii săi şi relaţiunile sale [3]).

In *„Călătoriile lui Domenico Sestini în Muntenia“* [4]) se dă ceva lămuriri despre viaţa călugărului italian Sestini, petrecerea lui în Muntenia din Sept. 1779 până în Maiu 1780, şi

1) *Ibid.*, pp. 645—651; textul italian pp. 704—26.
2) *Revue historique*, XLIX (1892), Paris, pp. 1—19.
3) *Ibid.*, p. 20—36.
4) *Arhiva soc., ştiinţ. şi lit.*, IV (1893), pp. 571—589.

în Sept. 1780 venind pe Dunăre dela Viena; se atrage atenţiune — reproducând unele pasagii mai interesante, — asupra cărţii lui Sestini „Călătorie în Valachia şi Moldova“ (publ. în Milano la 1853), care cuprinde ştiri preţioase privitor la vieaţa economică, socială şi politică a ţerilor române [1]).

După petrecerea de câţiva ani în studii adânci şi cu orizonturi largi la Universităţile principale ale Apusului: Paris, Berlin şi Lipsca, Iorga ia la aceasta din urmă titlul de doctor, în 1893, cu teza din istoria universală medievală „*Thomas III marquis de Saluces* [2]). E un temeinic studiu istoric şi literar. In prefaţă se vorbeşte despre izvoarele întrebuinţate şi valoarea lor [3]). In introducere se tratează despre originea casei de Saluces (oraş în nordul Italiei), a vecinilor şi a politicei sale de pela 1100; [4]) despre Toma II-lea şi Frederic de Saluces (1340—76) [5]), despre tinereţa lui Toma al III-lea (n. c. 1356—† 1416) din această familie [6]); influenţa franceză în Italia la sfârşitul sec. al XIV-lea şi lupta dela Monasterolo (1391—96) [7]). „*Le Chevalier errant*“, un roman cu titlu alegoric, scris în 1395 de Toma de Saluces „e un izvor deosebit de bogat, nu numai pentru evenimentele din domnia sa, ci mai ales pentru felul de a cugeta şi a simţi al lui Toma, pentru personalitatea sa morală, este unica sa operă acest roman frances... Opera se aşează între cele mai importante din acest gen.“ Se analizează apoi toată această operă literară [8]) arătând şi domnia lui Toma (1396—1416) [9]). In apendice se dau părţile inedite din roman [10]).

In „*Scrieri gramaticale şi didactice ale lui Petru Cercel Voevodul Munteniei*“, [11]) e vorba de o gramatică şi două tra-

---

1) In *Arhiva soc. ştiinţ. şi lit*, IV (1893), pp. 108—111 publică o scrisoare latină, cu traducere românească, din 24 Iunie 1610 a regelui Angliei Iacob I-iu către regele Poloniei Sigismund despre sprijinul dat de el principilor români din Moldova.

2) Tipărită în Paris.

3) pp. V—VIII. 4) pp. 1—17. 5) pp. 19—34.
6) pp. 35—66. 7) pp. 67—81. 8) pp. 82—132.
9) pp. 133—171. 10) 173—200; tabla numelor pp. 201—215; adause şi corecturi pp. 217—221.

11) *Arhiva* din Iaşi, V (1894), pp. 261—64; *Ibid.*, pp. 355—58 pu-

tate de cuprins teologic, greceşti, din manuscrisele bibliotecii regale din Dresda, compuse de Petru Vodă Cercel înainte de 1585.

„*Un projet relatif à la conquète de Ierusalim*“,[1]) e analiza unui proiect inedit de cruciată, scris in Cairo la 20 Noemvrie 1609, probabil de un italian I. F. Minotto şi adresat regelui Henric al IV-lea.

Iorga, în 1904, e numit profesor la Universitatea din Bucureşti, unde îşi deschide cursul în 1 Noemvrie cu această lecţie, care dela început pune în evidenţă erudiţia sa profundă şi întinsă: *Concepţia actuală a istoriei şi genesa ei.* Aci, defineşte astfel istoria: „Istoria e compunerea sistematică, fără scopuri străine de dânsa, a faptelor, de orice natură, dobândite metodic, prin care s'a manifestat, indiferent de loc şi timp, activitatea omeniri!“. Urmăreşte apoi fiecare din terminii acestei definiţii cum s'au înţeles în anticitate, evul mediu, modern şi contemporan prin diferiţii scriitori de frunte. Lecţia aceasta e o adevărată „istorie a istoriei“, care ne arată „cum s'a format ea din reunirea şi închegarea încetă a elementelor ce o compun şi i se dă în aceiaşi vreme explicarea şi îndreptăţirea“ [2]).

Conferinţa „*Basta şi Mihai Viteazul*“ ţinută la Ateneul român (1895) expune limpede şi critic vieaţa lui Basta şi relaţiile acestuia cu Mihai Viteazul, pe baza unui întins material publicat şi înedit, în deosebi se întrebuinţează cronica scrisă de Ferd. Donno după notele lui Ciro Spontoni, un ostaş al lui Basta. [3])

---

blică: 2 scrisori francese: una a ambasadorului englez Mitchel către Ioan Teodor Callimachi, Domnul Moldovei (27 Febr. 1760) şi răspunsul acestuia celui dintâiu (13 April 1760),

1) *Revue de l'Orient latin*, II (1894), pp. 1—7; *Ibid*, III (1895), pp. 1—5 se dă o scrisoare latină apocrifă despre lupta dela Smirna (1346), comparând-o în nota dela început cu cea publicată în 1837 de Michelet în limba franceză.

2) Vezi aprecierea elogioasă a acestei lecţii de Xenopol în *Arhiva* din Iaşi, V (1894) pp. 655—57,

3) Bibliografia se dă în note bogate din josul pag. 3—60 şi adausuri la p. 63.

Tot în revista *Arhiva* [1]) din Iaşi dă câteva „*notiţe istorice*“ cu cuprins variat: Filip de Mézières despre Români pela 1365; naşterea lui Bogdan fiul lui Ştefan cel Mare în 1475; lupta între Despot şi Lăpuşneanu (18 Noem. 1561); Ion Vodă Cel Cumplit fiul lui Ştefăniţă cu fata mareşalului „Bachaoli“; negocierile lui Brâncoveanu cu Polonii în primăvara an. 1698 şi, Ioan Laski, nobil ardelean despre Turci în 1495.

O nouă lecţie de deschidere la Universitate: „*Despre utilitatea generală a studiilor istorice*“ (1895) vine să întărească tot mai mult convingere, că cu adevărat noul profesor, aşa de tânăr, e un erudit, stăpân deplin pe domeniul său ştiinţific, în stare să aducă nu numai materialul nou inedit, dar mai presus de aceasta, ceva cu mult mai important: concepţii nouă. Spune în lecţia de sus, că numai acele ştiinţe au o utilitate generală „care ajută scopul principal al vieţii interioare, psihice a omului. După goana furtunoasă a fericirii în viaţă, în afară de sine, oricine simte mai mult sau mai puţin lămurit, adevărul poveţii pe care o dă poetul Vlăhuţă: Cautăţi în tine însuţi liniştea şi fericirea.

E o operă de multă muncă, de delicată atenţie această realizare a echilibrului sufletesc, această sarcină de *estetică morală*, ce ni dă un suflet întreg, liniştit şi frumos. Sânt activităţi ale sufletului care ajută opera, ocupaţii care o desăvârşesc. *Cu cât o disciplină va fi mai potrivită pentru acest scop, cu atâta importanţa ei generală va fi mai mare.* Rangul deci al istoriei printre cunoştinţele utile din punct de vedere general, scara de asemenea utilitate pe care stă, va fi determinată de însuşirile ei în această privinţă, de numărul şi de însemnătatea virtuţilor morale mijlocite de dânsa.

O disciplină ştiinţifică influenţează asupra sufletului prin *cuprinsul* său şi prin *metoda* sa cu care deprinde... Istoria e disciplina cea mai *umană* din toate... Istoria nu cunoaşte abstracta şi recea figură a omului tip; pe dânsa o preocupă *oameni*, oameni schimbători şi deosebiţi, cu anumite virtuţi, cu vicii şi apucături speciale, oamenii trecutul în toată întregimea lor expresivă... Istoria nu numai ne lasă în mijlocul

1) Voi. VI (1895) pp. 104–105.

vieții, dar o lărgește prin imensa perspectivă a trecutului, prin presimțirea viitorului fără capăt. Nu există disciplină omenească prin care să ne facem mai asociabili, mai altruiști, mai iubitori de om și de viață". Omul fără pregătire istorică, filosofii sunt intoleranți față de alții. „Minți energice, convinse, bărbătești, filosofii se închid în cetățuia clădirilor ridicate de dânșii și le apără cu toate dibăciile logice, cu puterea elocventă a încrederii în sine și cugetările sale. Deprins cu varietatea adevărurilor de sufragiu a timpurilor trecătoare, spectator mișcat, dar experient al năruirilor de sisteme și de credințe, istoricul înțelege prea mult pentru a osândi prea aspru. Și dacă relieful personalității scade, inima se face mai largă, mai bună, tocmai fiindcă relieful personalității scade."

Familiarisarea cu trecutul face pe istoric mai tolerant, „el caută cu percepția faptului să restabilească relațiile lui, originile și urmările, *să și-l explice*". Studiul istoriei ni arată că nu trebue să renunțăm la orice acțiune, dimpotrivă biruințele frecvente ale celor cari și-au mărginit câmpul, și-au fixat în limitele posibilității țintele și le-au atins prin stăruință. Cercetătorii își cresc energia mai mult printr'o activitate roditoare în domenii determinate, cu hotarele restrânse, dar cu răsplată sigură.

Munca personală a istoricului „dă sufletului alături cu virtutea cea mare a răbdării, iubirea precisiei, *'onestității științifice*. Sunt necalculabile urmările bune ale acestei virtuți așa de rare: pe lângă că toate felurile de onestitate sunt legate între ele, omul politic, judecătorul, toate ramurile de activitate omenească beneficiază de o deprindere, cu vederea adevărată a lucrului. Până și artistul crescut într'o astfel de școală câștigă simțul cuvintelor, ura inutilității stilistice, iubirea pentru expresia ce acopere ideia." Citează câteva 'păreri ale altora și larg și bine informat prezintă pe ale sale.

Din materialul imens adunat din bogate biblioteci și arhive ale Europei apusene publică noua sa colecție documente externe, așa de utile pentru cunoașterea trecutului nostru, sub titlul: *Acte și fragmente cu privire la Istoria Românilor* (1895). In vol. I, în prefață, ne arată proveniența actelor și felul cum ele se publică, nu cronologic, ci după proveniență. „Un pe-

dantism prea răspândit face ca multe publicaţii de documente să se prezinte cu lipsa de punctuaţie şi particularităţile grafice cu totul neînsemnate şi folositoare doară pentru conjecturi paleografice asupra greşelilor ale manuscriseler originale. Mărturisesc că am schimbat punctuaţia şi am adaus-o unde nu iera, că am fost foarte zgârcit în împodobirea cu *sic* a liniilor cărţii, puind această plictisitoare particulă numai unde ieram cu totul sigur, pe deoparte, că greşala nu era de transcriere, pe de alta, că înlăturând-o, aş fi modificat câtuşi de puţin înţelesul bun sau rău".

Partea I cuprinde 112 documente din biblioteca şi arhivele naţionale din Paris pe anii 1383—c. 1772,[1]) iar partea a II-a 578 acte din biblioteca regală şi arhivul secret regal din Berlin: pachetele Moldova-Muntenia, polone, ruseşti, cele relative la Cazaci, Tatari, corespondenţa ambasadorilor prusieni la Constantinopol (pentru tot timpul), şi Petersburg (pe vremea războaielor cu Turcii şi a eterii), apoi câteva prese din arhivul radziwillian, al lui Sobieski din 1526—1768, etc.[2]).

Volumul al II lea din *Acte şi fragmente* (1896) cuprinde continuarea celor din vol. I-iu, tot din Berlin: 1389 documente din 1678—1839, în apendice din 1594—1821[3]). Din vol. III de *Acte şi fragmente* (1897) avem numai o fascicolă cu 94 documente (din 1367—1507, în apendice 1260—1497) din arhivele şi bibliotecile din Weimar, München, Viena, Dresda, Nürnberg, Milan, Parma, Turin şi Veneţia[4]).

Colaboraţia nu încetează în acest timp la diferite reviste străine, unde era deosebit de apreciat. Aşa în revista italiană *Nouvo Archivio Veneto*[5]) tipăreşte *„Un viaggio da Venezia*

1) pp. 9—104. 2) pp. 107—400; tabla îngrijită şi cronologică a documentelor pp. II—XXXIII; şi tabla alfabetică pp. XXXIV—LXI. — La început se dau 2 chipuri de Domni ai Moldovei sau ai Munteniei în costum de audienţă la Sultan şi de reşedinţă.

3) pp. 3—740; tabla analitică a cuprinsului cronologic pp. I—LXI; tabla alfabetică pp. LXII—XCI! erata şi observaţii pp. ab.

4) pp. 3—107; — tabla analitică a cuprinsului cronologic pp. I—V; In fruntea acestei fascicole se dă chipul lui Ştefan Vodă fiul lui Petru Schiopul; în faximil un ordin de plată din 5 Maiu 1590 al lui Petru Şchiopul.

5) Vol. XI partea I, Veneţia, 1896 pp. 1—9.

alla Tana, care e reproducere a unei descrieri anonime de călătorie dela Veneţia la Tana între anii 1404—1407, precedată de o scurtă lămurire întroductivă. In articolul „*Un auteur de projets de croisades Antoine Marini*“ [1]), dă câteva amănunte nouă privitor la aventurierul italian, făuritor de planuri irealizabile A. Marini (1445—68) întrebuinţându-se literatura tipărită. Articolul „*Un călător englez în ţerile româneşti înnainte de eterie*“ [2]), e descrierea călătoriei făcută de englezul Dr. William Macmichael în Decemvrie 1817 şi Ianuarie 1818 prin Basarabia, Moldova şi Ţara Românească şi „cuprinde amănunte de observaţie fină şi inteligentă asupra stărilor noastre la această epocă de agonie a fanariotismului“. Se reproduc părţile relativ la: Basarabia, Chişinău, Ţigani, Iaşi, Domnul şi curtea, boieri, poşta moldovenească, Focşani, Bucureşti, Domnul de aici, starea apăsată a ţărănimii, clubul din Bucureşti, locuinţele româneşti, etc.

Prin studiul „*Contribuţiuni la istoria Munteniei în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*“, începe Iorga colaboraţia sa fecundă şi prodigioasă în *Analele Academiei Române* vol. XVIII (1896) [3]). Avem aici o povestire bogată în amănunte nouă a domniei lui Alexandru Mircea (1568—77) şi Mihnea II-lea numit „Turcul“ (1577—83, 1585—91), apoi se vorbeşte şi despre fiii şi fetele lui Mircea Ciobanul, despre Petru Cercel şi Radu Mihnea. In text şi în note se dau 35 de scrisori private din 1574—95 în greceşte şi italieneşte cu traducerea lor românească [4]). Scrisorile, dintre cele mai interesante, sunt dela şi către diferiţi membri ai familiei Mirceştilor, în deosebi către Marioara Adorna din Veneţia, dela sora acesteia Doamna Ecaterina, Mihnea Vodă al II-lea şi alţii. Astfel de scrisori despre vieaţa casnică, cu amănunte intime despre traiul unei familii domneşti nu avem în trecutul nostru mai vechiu,

1) *Revue de l'Orient latin*, IV, Paris, 1896, pp. 445—57.

2) *Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare*, VII (1896), pp. 10—36.

3) pp. 1—100; Iorga e ales membru corespondent al Acad. Române în 7 April 1897.

4) Opt scrisori din acestea (1574—c. 1590) au fost publicate de Iorga, în colaboraţie cu Erbiceanu în *Arhiva soc. ştiinţ. şi lit.* VI (1895) pp. 111—32.

şi de aici vine importanţa lor cu totul deosebită. In acest studiu pe lângă inedite din arhivele Veneţiei se întrebuinţează toate izvoarele istorice tipărite, ca cronicele turceşti, ungureşti, etc., nefolosite până atunci în istoriografia noastră [1]).

Prin opera sa mare, aşa de întinsă, din istoria medievală „*Philippe de Mézières 1427—1405 et la croisade à XIV-e siècle*“ (1896) [2]), Iorga îşi câştigă nu numai titlul de elev diplomat al şcolii de înalte studii din Paris, ci ceva mai mult, aprecierea şi stima statornică şi sinceră a marilor istorici ai Apusului în rândul cărora intra pe dreptate prin această solidă şi vastă lucrare istorică, pe care o închină ca „omagiu de recunoştinţă“ vestitului romanist frances Gavril Monod.

In „introducerea bibliografică“ vedem pe ce aparat ştiinţific şi informativ, cu totul excepţional, e clădită această operă de istorie universală. Se înşiră în ordinea cronologică a compunerii (c. 1365—1397) operile lui Filip, care sunt izvoare principale pentru istoria vieţii şi ideilor sale; apoi manuscrisele şi documentele cercetate de Iorga în arhivele din Paris, Berlin, Dresda, Hamburg, Lipsca, Munich, Londra, Oxford, Bologna, Ferrara, Genua, Modena, Brera, Modena, Plaisance, Roma, Turin şi Veneţia; [3]) şi cărţile tipărite întrebuinţate [4]).

Această operă istorică, cuprinzătoare, ne înfăţişează cu amănunte o parte însemnată din istoria apusană a sec. al XIV-lea în legătură cu cruciatele în Răsărit, şi în deosebi figura lui Filip de *Mézières* e luminată din toate punctele de vedere, ca „percursor al prosei francese“ şi ca „om politic de înaltă valoare“, care „a dat direcţiuni în secolul său“, având o parte principală în evenimentele din sec. al XIV-lea, şi până de curând el n'a fost cunoscut aproape de loc. Toată viaţa lui Filip şi a familiei lui, călătoriile lui numeroase, căci a umblat Europa întreagă dela Norvegia până la „malurile Dunării“, toate evenimente în care acest „om cu adevărat superior“ a

1) La p. 111 se dă erata şi unele adausuri; în apendice pp. 111—12 avem învoiala „Doamnei“ Vişa cu Marioara din 10 August 1593.

2) Tipărită în Paris ca fasc. 110 din publicaţiile şcolii de înalte studii sub auspiciile ministrului de instrucţie publică frances pp. XXXV+555.

3) pp. VII—XI.

4) pp. XI—XXV; erata şi adausuri la pp. XXVI—XXXIV.

luat parte sunt cercetate cu multă atenţiune şi cunoştinţe de cauze [1]). Sunt analizate operile literare ale lui Filip, [2]) — din care o parte s'au pierdut — căci de fapt acesta e un „scriitor foarte fecund în idei originale şi între cei mai bine înzestraţi din sec. al XIV-lea. Un viguros spirit satiric, o imaginaţie aprinsă, o minte foarte dreaptă şi cumpătată, un entusiasm comunicativ sub stilul cel mai naiv şi delicios, aceasta îl caracterizează pe Filip ca scriitor."

In studiul *„Pretendenţi domneşti în secolul al XVI-lea* [3]), arată, într'o introducere clară şi justă, împrejurările politice: „legarea Orientului musulman şi anexelor sale creştine de Apus, stabilirea de relaţiuni între papalitatea dorită de proseliţi şi schismatici din Răsărit, aflarea la dispoziţiune a celor două minunate mijloace de năvălire: Haiducii şi Cazacii... apoi cosmopolitisarea vieţii europene, desvoltarea gustului de călătorii", care explică şi ajută numărul mare al pretendenţilor la scaunul domnesc al ţerilor româneşti în sec. al XVI-lea [4]). Expune apoi vieaţa pretendenţilor domneşti, după descendenţă, pe baza unei informaţii inedite, deosebit de preţioase, publicate în *Hurmuzaki*, vol. XI, la care vom veni îndată — pe lângă cunoaşterea deplină a izvoarelor tipărite. Intâiu avem pretendenţii neindentificabili: Iani, Vlad, Aron, Danciu, Ţepeluş, Mircea fiul lui Mihnea şi Dan [5]); apoi Bădica Voevod [5]), Bogdan Constantin[6]), Ştefan Mâzgă [7]), Despoţii [8]), Nicolae Basarab [9]), Ioan Bogdan [10]), familia Potcoavă [11]), Lăpuşnenii: Petru Cazacul, Ştefan, Ilie, Ionaşcu şi fiii lui Bogdan [12]); apoi Ştefan Bogdan [13]), Bogdan Sasul [14]), Marcu-Voevod [15]), Radu Călugărul (din 1521) [16]), şi o inscripţie despre mama lui Aron Vodă din 1594 [17]). Se dau 4 acte: o scrisoare a lui Ioan Bogdan (1599), despre Iancu Sasul (1610), din diploma de marchis de Ialomiţa, Nicolae Basarab (1569), şi fragment din

---

1) pp. 1—442. 2) pp. 443—513; tabla numelor pp. 515—555.
3) *Analele Acad. Române*, XIX (1897) sect. ist. pp. 198—273 + 83.
4) *Ibid.*, pp. 1—13. 5) pp. 13—17, 68—70.
6) pp. 17—19, 70—74. 7) pp. 19—27. 6) pp. 28—33.
8) pp. 33—35. 9) pp. 35—37. 10) pp. 37—42.
11) pp. 42—46. 12) pp. 46—55. 13) pp. 56—58.
14) pp. 59—67. 15) pp. 74—5. 16) p. 75. 17) p. 76.

scrisoarea lui Mihail Bocignoli din Raguza despre luptele lui Vlad Țepeș cu Turcii și despre Țara Românească (1524)[1]). In anexe: în faximile iscăliturile lui Aron Vodă, Ștefan Surdul, Ștefan Răzvan, Ioan Bogdan și peceţile lui Ștefan, Bogdan Sasul, Ioan Bogdan și ale partisanilor lui Ștefan Mâzgă, apoi un tablou genealogic pentru a servi la identificarea pretendenților domnești din secolul al XVI-lea.

Academia Română îi publică rapoartele consulare prusiene din Iași și București în monumentala colecție — numită și cunoscută în general sub colecția *Hurmuzaki* — „*Documente privitoare la istoria Românilor*", vol. X (1897). Acest volum se deosebește de toate cele publicate mai înainte de Academie prin felul cum e compus, prin studiul întins din prefață, prin notele bogate, prin tablele folositoare, etc. In prefață ni se dă o largă expunere a diferitelor chestiuni din trecutul nostru, cu informațiune totdeauna nouă și sigură, așa despre: relațiile Prusiei cu țerile române dela 1542—c. 1800[2]); relațiile comerciale cu străinătatea și diferitele producte naturale ale principatelor în sec. 18-lea, până la 1846[3]); partidul național din Muntenia și partidele rusofile în țerile române până la 1821[4]); partidele din Muntenia și grupările politice din Moldova dela 1822—1834[5]).

Se publică 603 rapoarte dela diferiți consuli din anii 1763—1844, aproape toate în limba franceză[6]). In apendice se mai dă încă 123 acte felurite, între care multe și românești interne (1813—29)[7]) și studiul întins a consulului Kreuchely (c.1822) despre „Boierimea valahă"[8]).

---

1) pp. 77—82. 2) pp. I—XVI 3) pp. XVI—XXXVIII.
4) pp. XXXVIII—LXV. 5) pp. LXV—LXXII.
5) pp. LXXII—LXXXIII; apoi lămuriri asupra rapoartelor din acest volum și asupra ilustrațiilor cari-l impodobesc pp. LXXXII—VIII; iscăliturі dela diferiți consuli pp. XXXVI. XLVIII, L. LIII—VIII, LX—II, LXV—VII; LXXI, LXXIII, LXXXII; chipul lui Scarlat Vodă Callimachi p. LV, al lui Alex. Ipsilanti pp. LXXXIII, LXXXV, LXXXVII și un chip al lui Ipsilanti Domn al Țerilor române (1774—97) e în fruntea volumului; bibliografia tuturor cărților folosite la prefața pp. LXXXIX—XCVIII; tabla cronologică a documentelor p. XCIX—CXXX; lista ilustrațiilor p. CXXX; erata p. CXXXIII.
7) pp. 1—489. 8) pp. 493—649. 9) pp. 495—548: tabla alfabetică pp. 651—694.

O altă lecţie de deschidere la Universitate e *„Frumuseţa în scrierea istoriei* [1]), în care spune că „într'o operă istorică sunt patru elemente : material, critică, organizaţie, stil. Cele dintâiu determină soliditatea şi adevărul, celelalte frumuseţa operei". Arată cum se aduna în trecut materialul istoric şi cum se strânge astăzi, apoi critica şi organizarea lui şi stilul, care înfrumuseţează opera istoricului ; având fantasie *literară* şi viziunea trecutului, numai astfel va şti istoricul să zugrăvească fidel o vieaţă dispărută. Calităţile stilului sunt : *demnitatea şi generalitatea.* Pentru a scrie frumos o istorie „trebue talent şi anume talentul compus din fantasie reproductivă, din impresie puternică, din bogat material lexic şi simţ pentru sunetul frasei". Înfăţişează deosebirea între istoric şi eruditul care are simţ istoric, inteligenţă şi putere de muncă pentru a scrie istorie : „Eruditul nu-şi vede subiectul ca o bucată de vieaţă trecută, n'are sensaţia aceasta înaintea lui a subiectului, ci subiectul se sfarmă pentru dânsul în părţile sale constitutive. El vede numai probleme de critică, ogoare şi straturi de lucrat, pe rând unul după altul. Nu e pictorul care iea peisagiul, unde nu vezi amănuntele arborelui şi firele ierbii decât ca elemente ale visiunii generale, ci desemnătorul ştiinţific, care desemnează pentru scopuri ştiinţifice şi din curiozitate ştiinţifică, arborele, frunza, piatra, firul de iarbă. Pentru a fi istoric, trebue o *natură de artist* ; eruditul e gata când un intelectual posedă simţ istoric şi iubire pentru trecut".

Lecţia *„Cum se scrie istoria?"* [2]) cuprinde aproape aceleaş idei ca cea precedentă, având însă o altă formă de expunere ; e vorba aici de adunarea materialului istoric, foarte risipit, despre felul adunării, despre critica paleografică şi filologică,

---

1) In *Literatura şi arta română*, III Bucureşti, 1898, pp. 35—40 ; Iorga în *Arhiva, etc.*, din Iaşi, IX, (1898), pp. 66—69 tipăreşte *„Două documente din arhivele raguzene relative la un sol trimis la Veneţia de Basarab al III Neagoe"*. Solul e medicul Domnului muntea Ieronim Matievich. Doc. sunt din 1517—18. Se înşiră şi alţi soli moldoveni la Veneţia ; *Ibid.*, X (1899) pp. 132—34 se dă o *scrisoare* din Paris a predicatorului frances de Quien (din 13 Noemvrie 1724), în care mulţumeşte lui Nicolae Vodă Mavrocordat pentru opera *„De officiis"* trimisă prin Dr. Fonseca, lăudând cu entusiasm cartea şi numind pe autorul ei „ un mare prinţ".

2) *Literatura şi arta română*, III, Bucureşti, 1899 pp. 444—47.

etc. a acestui material, după munca aceasta urmează opera de talent, de artă: expunerea, la care nu trebuie uitate „evenimentele similare, care ajută înţelegerea lucrului petrecut. Antecedentele urmărite, faptele concomitente proiectează apoi lumina lor asupra-i. Răzimat pe aceste adevăruri istoricul adevărat — care fără o facultate de comprehesiune largă şi toleranţă nu poate exista —, îşi înfăţişează faptul, îl creiază din nou în sine „prin *fantasie*", comunicându-l altora într'un stil „sobru, vioiu, cu caracterizare bogată şi îndrăzneaţă".

Ne oprim puţin şi asupra celor „*Două conferinţe*" ţinute la Ateneu în 1893, pentru că cuprind unele vederi noui.

In cea dintâiu „*Luptele Românilor cu Turcii dela Mihaiu Viteazul încoace,*" analizează, cu o deosebită pătrundere şi cunoştinţă a lucrurilor situaţia politică a Ţerii Româneşti şi în general a ţerilor dela Dunăre în 1593, când Mihaiu Viteazul ajunge Domn, apoi situaţia creiată de el în urma acţiunii sale războinice, din care n'a putut trage nici un folos personal, arătând şi cauzele de ce nu [1]). In schimb urmaşii lui din sec. al XVII-lea s'au împărtăşit larg şi cu folos din vitejia lui Mihaiu, plătită cu moartea, având în orient o situaţie politică şi culturală excepţională — cum nu avuseseră ai noştri înainte —, ba indirect puterea Ardealului şi a Poloniei în sec. al XVII-lea se datoreşte tot lui Mihai al nostru. In veacul al XVIII-lea am perdut acest rol de conducere în Orient [2]). Şi încheie aşa: „In frumoasa noastră situaţie din sec. al XVII-lea trebue de făcut parte lui Mihai Viteazul. Iel slăbise pe Turci, iel reabilitase bărbăţia poporului său, iel atrăsese privirile Răsăritenilor asupra noastră prin focul care-l aprinsese la Dunăre. Pentru gloria lui e destul, şi spiritul său se poate odihni liniştit. De ce se inventăm în trecut un erou pentru marile ideale ale neamului nostru (Mihai n'a avut un ideal naţional)? Când ceasul idealelor acelora va bate, eroul va veni dela sine." [3]).

---

1) pp. 3—36. 2) pp. 36—47; iscăiitura în faximile a lui Mihai Viteazul şi Gheorghe Basta p. 1.

3) pp. 47—8; în Note, pp. 49—50 dă: actul de cununie, românesc din 1581 al lui Petru Şchiopul. spusele unui trimis papal despre Români la 1565 şi alte ştiri din 1638—70.

A doua: „*Cultura română supt Fanarioți*“ e o conferință de istorie literară — zice autorul —: „Voiu căuta să prezint civilizația principatelor supt Fanarioți, felul lor de vieață, peste care se așternu accidentele politice, să dau impresia acelor timpuri. Am intenția să reabilitez pe Fanarioți, să fac figuri stimabile din stigmatizații manualelor. Am sarcina de adevăr în știința mea și sunt om s'o împlinesc. Voiu arăta cum a fost epoca fanariotă, ce situație politică aveau Domnii, ce gospodărie făceau, ce influență de cultură au exercitat, voiu prezenta boierii timpului și țara acelor vremi; pe urmă veți judeca singuri.“ [1]).

Pune față în față concepțiile vechi fantastice și cele nouă bazate exclusiv pe documente originale-contemporane, și reușește pe deplin, prin expunerea clară și convingătoare, să demonstreze, că în epoca fanariotă a fost o intensă vieață culturală: bisericească și românească vrednică de toată atențiunea și că nici Domnii nu au fost așa de haini față de țara lor, sum s'a crezut pe nedreptul. „Cultura românească din sec. al XVIII-lea ne-a pregătit pentru a înțelege vorbele profeților ardeleni... Azi cultura românească are un rol mare: a menține, pe deasupra hotarelor artificiale și provizorii, acea unitate de conștiință etnică care precede și pregătește o nouă formație politică.“ [2])

In „*Călători, ambasadori și misionari în Țerile noastre și asupra Țerilor noastre*“ [3]) publică descrierile călătorilor, — se dau și note asupra acestora — cari au străbătut Țerile române, sau și ale altora, care au scris numai despre Țerile noastre. Așa: călătoria prin Moldova în 1612—13 a agentului venețian Tommaso Alberti [4]); din călătoria baiului Giambat-

1) pp. 53—4; la început se dau isllăliturile lui: Nicolae și Constantin Mavrocordat, Gr. Alex. Ghica și Alex. I. Ipsilanti.

2) pp. 53—106; note la expunere pp, 107—8. Autorul spune însuși p. 108, că până la un punct oarecare părerile exprimate aici au fost susținute de Legrand, Rășcanu (în teza 1887) și mai conciliant de Xenopol și Ureche.

3) *Buletinul societății geografice*, București, 1898 sem. II pp. 51—129 și tiraj aparte, tip. Socecu, 1899 p. 83 citațiile sunt după aceasta.

4) pp. 5—15; Iorga publică descrierea Țerii Românești la 1816 de

tista Donato se dă descrierea alaiului la Poartă al lui Gheorghe Duca Vodă din Iunie 1681 [1]); extrase din scrisorile venețianului Pietro Businello (1746) [2]); explicații relative la unele figuri-chipuri din istoria noastră din a 2-a jumătate a veacului al XVII-lea [3]); din călătoria la 1755, relativă la Moldova, a contelui Ierzy August Mniszech și 2 scrisori ale lui Mateiu Vodă Ghica (din 1755—6) [4]); partea privitoare la Moldova din călătoria cnntelui Potocki, staroste de Bielz, în 1759—60 [5]); locurile relative la țerile noastre din raportul lui Urbano Cerri, secretarul propagandei din Roma, între anii 1682—89 [6]); și în urmă prelucrarea de un misionar oarecare a raportului lui Marco Bandini din 1646 despre Moldova [7]) și a episcopului Bogdan Baksich despre Țara Românească din 1640 [8]).

Memoriul întâiu din „*Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria Românilor*“ [9]), cuprinde analiza unei gramatici românești din biblioteca din Göttingen, scrisă după 1757 de un italian în italienește. Gramatica nu e numai o curiozitate literară, ci ea „dă ici-colo câte un element lexical necunoscut sau precizează înțelesul unui cuvânt căzut în desuetudine și ne arată cum se trăia la Iași vieața de toate zilele. cum se scula boierul, cum pornea la vizite, ce vorbeà cu cunoștințele sale, cum petrecea la masă în 1770“... așa că într'o privință e și „o contribuțiune la istoria moravurilor în vechea Moldovă“ [10]).

Urmează extrase de note și lămuriri privitoare lu istoria Românilor din 14 manuscrise grecești (din bibl. imperială din Viena) foste odată ale lui Constantin Brâncoveanu și fiilor săi, ale lui Nicolae Mavrocordat și ale unor boieri: 1) Tălcuirea celor 4 evanghelii de Teofilact, arhiepiscop bulgar, scrisă în București la 1702 de doctorul Ioan Comnen; 2) Opera de polemică a Impăratului Ioan VI Cantacuzino contra Ma-

---

călătorul neamț L. de Stürmer în *Sciences et fistoires du passé roumaine,* București, 1902 p. 47—53.

1) pp. 15—20. 2) pp. 20—27. 3) pp. 27—29.
4) pp. 30—42. 5) pp. 42—52. 6) pp. 53—57.
7) pp. 68—80. 8) pp. 53—68.
9) In *Analele Acad. Române*, sect. ist, XX (1898), pp. 58—197—254.
10) pp. 1—7.

homedanilor tălmăcită de Meletie Sirigiul din porunca lui Vasile Lupu al Moldovei; 3) O carte tălmăcită de Ieremie Cacavela la vârsta de 38 ani; 4) Condica de legi a lui Mateiu Vlastaris, tălmăcită de Cunalis Critupolos şi scrisă de preotul Grigorie la 1632; 5) Comentar la Apocalips de Gheorghe Coressi din Constantinopol, etc. (din cărţile lui Const. Cantacuzino Stolnicul); 6) O carte de fizică din ale beizadelei Ştefan, fiul lui Const. Brâncoveanu; 7) Vieaţa Impăratului Ioan Cantacuzino de Ioan Comnen, doctorul, scrisă pentru Stolnicul Const. Cantacuzino; 8) O expunere teoretică din medicină de Nicolae Kerameus c. 1680; „Epitomen" al patriarh. Atanasie de Antiochia (1702); 10) Tratat despre suflet de Cremonius; 11) Sfaturi către Impăratul Justinian de Agapet, tălmăcite de Sevastos din Trapezunt c. 1700; 12) Psalmi, etc. sec. XVI; 13) Slujba pentru Grigorie Decapolitul de Mitropolitul Mateiu al Mirelor, la începutul sec. XVII; 14) Ermologion din secolul ai XVII-lea [1]).

In „*Documente nouă în mare parte româneşti relative la Petru Şchiopul şi Mihaiu Viteazul*" [2]) avem, în partea întâiu, documente greceşti, evreeşti, turceşti cu traducere românească, — lămuriri despre haraciul moldovenesc la sfârşitul sec. al XVI-lea — acte, catastihuri, socoteli scrise în româneşte de însuşi Petru Şchiopul, apoi chitanţe dela banul Iani Cantacuzino, care „arată şi mecanismul financiar al unei dobândiri de tron . . ., cine împrumută banii şi cu ce avantagii şi garanţii". Toate documentele acestea, însoţite de lămuriri, sunt din 1571—1594. [3]).

Partea a doua din acest memoriu cuprinde şapte documente româneşti duplicate din arhiva lui Mihaiu Viteazul, adecă din cortul său dela Turda, unde a fost asasinat în August 1601, şi duse la Viena unde au fost descoperite în arhivele imperiale: 1) Propunerile Impăratului Rudolf către Mihaiu Vodă; 2) Catagrafia financiară a Ardealului din Noemvrie 1599; 3) Socoteala despre venituri şi cheltueli a vistiernicului Du-

1) pp. 8—55; la pp. 57—8 se dă un indice al Mss. studiate, al autorilor, traducătorilor, comentatorilor, copiştilor, pictorilor şi proprietarilor de manuscrise.

2) *Analele Acad. Române*, sect. ist. XX (1898) pp. 68=435—502.

3) *Ibid.*, pp. 1—21.

mitrachi; deosebit de prețioasă pentru cunoașterea compunerii armatei lui Mihaiu în 1600; 4) Răspunsul lui Mihaiu către regele Poloniei (1600); 5) Instrucțiunile lui Mihaiu către solii săi din Praga (1600); 6) Răspunsul lui Mihaiu către doctorul Pezzen, solul Impăratului Rudolf (1600) și 7) Răspunsul lui Rudolf dat solilor lui Mihaiu (1600) [1]). In „apendice": Un document din 1564 pentru darul în natură a lui Petru Vodă din Țara Românească, apoi note românești pe documente, o scrisoare din 1600 a lui Bărcan, din care se vede că dregătorii lui Mihaiu Vodă în Ardealul cucerit foloseau limba românească în actele administrative date de dânșii și o scrisoare a lui Văscan Orăș către un țigan pentru rescumpărare (1606) [2]).

Venim acuma la o importantă colecție de documente, care privește, în cea mai mare parte, istoria universală.

E vorba de cele șase volume de „*Notes et extraits pour servir á l'histoire des croisades au XV-e siècle.* Cele trei volume dintâiu au fost editate de E. Leroux în Păris în 1899 și 1902, [3]) iar cele trei din urmă de Academia Română în 1915-16 [4]).

In volumul *întaiu* după câteva cuvinte de introducere, ne vorbește de colonia genoveză din Caffa Crimei [5]), reproducând socotelile acestei colonii (din arhiva de stat din Genova), care privesc administrația internă, schimbarea funcționarilor, comerțul, relațiile politice și multe alte legături din anii 1374-5, 1378-82, 1410-11, 1420-26, 1441-2, 1446-7; apoi socotelile coloniei genoveze din Pera (din aceiaș arhivă) relative la relațiile politice ale coloniei cu vecinii în anii 1390-92, 1402-3; [6]) lămuriri asupra coloniei genoveze din Famagouste, din insula Cipru, urmate de socotelile acestei colonii pe 1391, 1407, 1435, 1437, 1442-43, 1448-49 [7]). Documentele politice extrase și analisate, — precedate de câteva lămuriri — în număr deosebit de mare și important pentru luptele și alte relații

---

1) pp. 21—54. 2) pp. 55—58; facsimile de scrisori românești vechi pp. 59—66; 6 filigrane de pe hârtie pp. 41, 46; tabla documentelor în ordine cronologică și erata pp. 67—63.

3) Vol. I. p. 581 (extras din *Revue de l'Orient latin*, IV—VI); II pp. IX+599; III, p. 395 (extras din *Revue de l'Orient latin*, VI—VIII).

5) pp. 1—7. 6) pp. 7—75; 7) pp. 75—94.

ale Veneţienilor, Genovezilor, în general ale creştinilor cu Turcii (din arhivele Veneţiei, Genovei, etc.) din 1400 1434[1]).

Volumul al *doilea* cuprinde registre de socoteli aşa: socotelile „dela chambre apostolique" pe anii 1418-21, 1431-55[2]); socotelile „des Camarlinghi" din Florenţa anii: 1396-7 April-Maiu, 1398 Febr.-Martie, Iunie-Iulie, 1399 April-Sept., 1439-40[3]); şi socotelile regelui Alfons de Neapole anii 1432-48, 1450-53, 1456-7[4]). In partea a doua a acestui volum sunt documente politice din 1395-1453[5]); în apendice documente din 1412-1453 şi o notă despre negustorul francez Bertrand Mignanelli de Sienne cu descrierea acestuia despre campania lui Timurleng în Siria, etc. în 1416 „bogată în detalii exacte şi pitoreşti"[6]). Documentele franceze, italiene latine şi germane sunt din Viena, Roma-Vatican, Neapole, Florenţa şi în cea mai mare parte din Raguza.[7]).

Volumul al *treilea* continuă publicarea documentelor politice din 1436-1453[8]). După câteva ştiri despre tratate, apocrife, lamentaţii, proiecte, exortaţiuni, cari privesc cruciatele din secolul al XV-lea şi contra lor[9]), publică mai multe din acestea: a) *Tratate:* 1. Cuvântare a lui Poggio Bracciolini despre prietinul său cardinalul Iulien Cesarini († la Varna); 2) Povestirea preţioasă, după isvoare, a clericului din Roma Henri de Sommern din 1453 despre luarea Constantinopolului; 3) Nicolae Sagundino scrie la 1453-4 despre faptele Turcilor; 4) Acelaş în Neapole la 1456 tot despre Turci; şi Povestire despre strămutarea relicviilor din Constantinopol în 1454 de Paul Petriboni[10]). b) *Apocrife* a căror scop era de a aprinde zelul creştinilor şi a câştiga pentru cauza războiului sfânt: 1) O scrisoare din 1445 către papa Eugen al IV-lea a lui Nicodim, magistru în ordul Ospitalierilor din Ierusalim, despre pedeapsa dumnezeiască, care a lovit pe profanatorul Soudan; 2) O scrisoare din 1449 a călugărului Ieronim către episcopul Oradiei mari din Ungaria despre Conversaţiunea unui Soudan pedepsit de Dumnezeu; 3) O povestire miraculoasă a luării Constantinopolului prin Turci, de călugărul Si-

1) pp. 96—581. 2) pp. 1—31; 3) pp. 31—45.
4) pp. 35—57. 5) pp. 59—548; 6) pp. 529—42.
7) pp. 545—597 tabla alfabetică a numelor şi p. 599 se dă erata.
8) pp. 1—301. 9) pp. 302—3. 10) pp. 303—327.

mion către abatele Marcu de Ferara în 1454[1]). c) *Lamentaţii:* Analisează şapte plângeri în versuri scrise în urma căderii Constantinopolului în 1453; apoi un proiect, care arată cum creştinii contribuiau la organizarea războiului sfânt, — făcut de un „vivant" al Impăratului Sigismund şi, exortaţie, toate analizate[2]).

Fiecare pagină de la aceste trei volume e supra încărcată de note bogate şi de cel mai mare folos pentru ştiinţa istorică.

E de ajuns, pentru a aprecia, importanţa capitală a acestor volume de documente, să citez părerea asupra lor, a cunoscutului învăţat german Reinhold Röhricht, care zice: „Dela Karl Hopf... n'a mai tratat nimenea *cu atâta îngrijire şi cu atâta temeinicie*, pe baza unor studii întinse arhivalice şi a unei *cunoştinţe perfecte a literaturii existente*, raporturile apusului cu răsăritul în secolul al XIV şi XV-lea, ca Iorga, a cărui primă lucrare mai mare Phillippe de Mézières a *fost salutată de lumea ştiinţifică cu bucurie şi cu recunoştinţă*... O privire cât de superficială asupra materialelor arhivalice, comunicate cele mai multe în extracte, precum şi registrul alăturat la vol. II ne arată în destul ce bogăţie de detaliuri nouă ni se dă aici asupra istoriei Germaniei, Ungariei şi ţerilor din peninsula balcanică, a cetăţilor comerciale italiene şi Levantului" [3]).

Volumul al *patrulea* dă în prefaţă câteva explicări asupra provenienţei actelor ce se tipăresc în acest volum şi în cele următoare V—VI, toate inedite din arhina ducilor de Candia din Veneţia, apoi din bibl. imperială din Viena, din Italia, Germania, bibl. regală din Münich şi Dresda. Actele în mare parte privesc relaţiile comerciale cu Levantul şi, o largă parte din istoria Turcilor, a autorului, se bazează pe aceste documente aşa de numeroase [4]). După lămuririle din prefaţă urmează: 30 de extrase şi note de acte din 1340—1452 [5]), apoi

1) pp. 327—34.

2) pp. 335—45; *tabla numelor dela vol. I şi III* e *la* pp. 347—394; observaţiune la p. 395.

3) *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Viena 1900; în traducere românească în *Convorbiri literare*, 1900 p. 526. 4) pp. III—VI. 5) pp. 3—49.

22 acte relative la anul 1453 şi 301 acte şi registre din 1454—75 [1]).

Volumul *cinci* cuprinde 370 extrase şi note din documentele anilor 1476—1500 [2]); iar vol. al *şaselea* 228 extrase din acte pe anii 1501—1547 [3]) şi în apendice 8 acte din 1396—1503 [4]).

O altă publicaţie, în două volumaşe, care cuprinde un material inedit extraordinar de preţios şi nou atât pentru limba, cât şi pentru istoria Românilor e „*Documente româneşti din arhivele Bistriţei*“ (Scrisori domneşti şi scrisori private) [5]) în partea *întâiu* se povesteşte amănunţit, în prefaţa cu note, — întrebuinţând şi actele latine, etc. inedite din Bistriţa — relaţiile de tot felul ale Moldovéi cu oraşul săsesc Bistriţa şi cu satele din jur de pe la 1404 până la 1693 [6]), urmând apoi 158 scrisori româneşti (c. 1590—c. 1650) [7]).

In prefaţa din partea *a doua* se ocupă de fiecare scrisoare românească şi slavonă în special din ambele volume, dând bogate lămuriri asupra oamenilor şi faptelor contemporane [8]), apoi întregeşte expunerea din vol. I, pe baza unor documente nouă, a evenimentelor dela 1521—1671; [9]) se publică aici 224 scrisori româneşti (c. 1600—1781) [10]) şi 22 scrisori slavone din 1517—1620 (în regeste făcute de Ion Bogdan). [11]).

„*Relaţiile comerciale ale Ţerilor noastre cu Lembergul*“. (Regeste şi documente din arhivele oraşului Lemberg) [12]). Titlul arată conţinutul. Regestele şi documentele din 1414—1602 sunt însoţite de numeroase lămuriri şi note folositoare.

„*Documenle şi cercetări asupra istoriei financiare şi eco-*

---

1) pp. 53—376; erată şi adause pp. 377—8.
2) pp. 3—349; addenda p. 351. 3) pp. 3—140.
4) pp. 143—169; tabla numelor pp. 173—217; erata p. 219.
5) Partea I, tip. Socecu, Bucureşti, 1899 pp. CXVI+103; partea II, 1900 pp. XLIX+147.
6) pp. I—CXVI. 7) pp. 1—103.
8) pp. I—XXXIX. 9) pp. XL—XLIX 10) pp. 1—109.
4) pp. 109—117; tabla numelor şi lucrurilor pp. 119—143; adausuri şi erată pp. 145—7; scrisori în faximile *passim*.
12) In „*Economia naţională*“, Bucureştl, 1900 pp. 87—173, şi tiragiu aparte p. 113.

nomice a principatelor române“ [1]) e o carte care își are însemnătatea sa specială, ca și cea precedentă, pentru cunoașterea vieții comerciale, economice din trecutul nostru. Cuprinde: *a)* Registre de socoteli oficioase sub fanarioți din 1786 subt Alex. Vodă Mavrocordat al Moldovei; [2]) din 1795—98 sub Alex. Callimachi; [3]) din 1802—4 ale Țerii Românești și Moldovei sub Alex. Moruzi și Const. Ipsilanti; [4]) condica de socoteli private a lui Scarlat Callimachi din 1806—7, 1812—13. Condica e nespus de prețioasă „pentru că întâia oară suntem în măsură, să judecăm sigur — nu după spusele unuia sau altuia — cât costa Domnia, cât costau plocoanele către Turcii influenți, cât costa drumul. Și iarăși pentru întâia oară avem mărturisirile din partea unui Domn asupra resultatului bănesc ultim al unei întreprinderi princiare, spovedania unui continuu, unui triplu deficit, pe care cu noțiunile false ce avem despre Fanarioți, nu l-ar fi așteptat desigur cetitorii;“ [5]). Condica de venituri a hatmanului Ioan Sturdza din 1757 „e singura condică care se dea socotelile—cele de venituri numai—ale unei singure dregătorii“; [6]) condica de venituri și cheltuieli, foarte amănunțită și bogată în știri, a Domnului din Moldova din 1764; [7]) „Sama Vistieriei“ a aceluias Domn al Moldovei Gr. Alex. Ghica din 1776; [8]) un hrisov despre lefile tuturor dregătorilor de stat moldoveni din 1777; [9]) condica moldoveană din 1792 „are o importantă deosebită: în adevăr ea cuprinde socoteli din vremuri de după războiu, cu cheltuielile, neplăcute pentru vistierie, și atât de interesante pentru noi, ale curierilor, ambasadorilor ce circulă, ale trupelor ce se întorc.“ Înlocuiește cronicele care ne lipsesc pentru acest timp 1774—1821, ca și registrele precedente; [10]) condica din 1805—6 o parte e a lui Alex. Moruzi, cealaltă a lui Scarlat Callimachi al Moldovei; [11]) Socotelile vistieriei, lazaretului moldovene din

---

1) In „*Economia națională*“, 1900; tiragiu aparte p. 184, tipografia Eminescu.

2) pp. 4—7. 3) pp. 7—22. 4) pp. 22—3.

5) pp. 23—28. 6) pp. 28—31.

7) pp. 31—42. 8) pp. 42—56. 9) pp. 56—58; Condicele financiare din acest volum se află în bibl. Universității din Iași și a Academiei Române.

10) pp. 58—75. 11) pp. 75+87.

1813—19, dându-se diferite lămuriri în deosebi asupra ciumei din acest timp [1]). Norma lefilor dregătorilor moldoveni din 1818 şi darea lefilor dela Casa *răsurilor* din 1816—18; însemnarea călătorilor şi mărfurilor la carantină în 1817—18 şi ordinele trimise de Vistierie la diferitele ţinuturi 1818—19; [2]) socoteli din notele Vistierului Ilie Kogălniceanu din 1818—23; [3]) condica pentru banii împrumutaţi dela stări şi moşiile boiereşti, de la Domnul Moldovei, care pune impozit extraordinar pe boieri în 1822; [4]) Condica de cheltuieli şi venituri a vistieriei lui Ion Sandu Sturdza din Moldova pe 1822—23; [5]) condica veniturilor şi cheltuelilor vistieriei moldovene pe 1823—26; [6]) socoteala *dijmăritului* în Oltenia la 1778 şi cheltuielile vistieriei pe acest an; [7]) „veniturile şi cheltuielile Vistieriei Valachiei" pe 1811—12; [8]) o altă condică a Vistieriei Domnului Moldovei Gr. Alex. Ghica din 1776—77; [9]) ceva despre registrele financiare: din Moldova 1803, 1822—31, din Ţara Românească 1820—21; [10]) o însemnare de cheltuieli a Vistierului moldovean Ştefan Luca în 1706; [11]) 13 răvaşe din socotelile vistieriei muntene din anii 1761 (3 r.), 1763 (9 r.) şi din 1767 (1 r.) [12]). — *b)* Porunci turceşti din veacul al XVI-lea către Domnii din amândouă ţările române: 23 regeste privitoare la hotare şi afaceri de hotare (1558—1776), 24 privitoare la afaceri de negoţ şi furnituri (1560—1787) şi 16 regeste relative la afaceri mai mult politice (1536—1786) [13]).

„*Documente geografice*" [14]), cuprind mai mult decât spune titlul, aşa: o scrisoare din 1639 a călătorului polon Ieronim Laski despre petrecerea sa în Moldova şi unele împrejurări de aici [15]); scrisoarea cea mai veche despre fixarea hotarului moldovenesc din 1593 a lui Aron Vodă către Bistriţeni [16]); un registru cu 32 acte de hotărnicie a Moldovei cu Ardealul din 1557, 1578, 1593, 1634—36, 1641—42, 1712, 1746—7, 1754,

---

1) pp. 87—103. 2) pp. 103—115. 3) pp. 115—16.
4) pp. 116—21. 5) pp. 121—135. 6) pp. 135—49.
7) pp. 150—51. 8) pp. 151—58. 9) pp. 158—69.
10) pp. 169—70. 11) pp. 170—1.
12) pp. 171—73. 13) pp. 173—183.
14) In *Buletinul geografic*, 1900, IV; şi extras aparte, tip. Socecu, 1900 p. 32. 15) pp. 3—5 16) pp. 5—8.

7156, apoi analiza unor documente din 1638, 1642 cu o mare importanță geografică [1]); scurta descriere a țerilor române la 1574 de cardinalul Commendone [2]), din care se vede că Alexandru Vodă Mircea era prietin al catolicismului; 2 acte despre stăpânirea unor munți de Râjnovenii din 1592 și dela Mihai Viteazul din 1600 [3]); memoriu italian asupra Țerii Românești de Nicolae de Porta la 1697 (cu note despre acesta) către ministru austriac Kinski, care „arată mijloacele prin cari s'ar putea cuceri și foloasele ce le-ar aduce causei creștine" [4]); act din 1706 „singurul tratat cunoscut până acuma pe care Țara Românească să-l fi încheiat cu Moldova; e un tratat de hotare care, fără a fixa tot hotarul se ocupâ de partea contestată și contraversată din acest hotar" [5]). La urmă se dau două hărți cu stampe din 1788: Iașii și împrejurimea, chipul lui Alex. Vodă Ipsilanti și retragerea Turcilor la cucerirea cetății Cholm de trupele rusești și austriace.

Cartea francesă „*Nouveaux matérlaux pour servir a l'histoire de Jacques Basilikos L'Héraclide dit le Despot prince de Moldavie*" [6]) își are însemnătatea sa deosebită prin noutatea documentelor din ea. In prefață se arată felul și proveniența corespondenței din acest volumaș [7]); dă apoi o cercetare foarte sumară a vieții variate, interesante și tragice a lui Despot [8]); urmează biografia lui Antoine M. Graziani, care a scris scurta „Istorie" a lui Despot [9]).

Documente: Istoria lui Despot, Domnul Moldovei, în italienește (din arhivele Vaticanului) scrisă la 1565—7 de Graziani [10]); 23 scrisori de ale lui Despot cu Sigismund regele Poloniei, ducele Albert de Prusia și de ale lui Martin Zborowski, Albert Laski și alte diferite persoane cari privesc pe Despot (1557—63) [11]), Multe acte privitoare, la Alex. Lăpușneanu, Ștefan Tomșa, Despot și alte persoane polone și fapte

---

1) pp. 8—13. 2) pp. 13—15. 3) pp. 15—18.
4) pp. 18—28 5) pp. 28—31.
6) București, tip. Göbl, 1900 pp. XXVI+93. 7) pp. XI—X.
8) pp. XI-XVI. 9) pp. XVII-XXVI. 10) pp. 1-20.
11) pp. 21-81; la începutul cărții se dau în faximile iscăliturile latine ale lui Despot de pe 6 scrisori.

din această vreme se dau în notele cărţii [1]). Toate documentele sunt din arhivele din Königsberg din Prusia.

Am văzut mai în sus conţinutul memoriului întâiu din „*Manuscripte din biblioteci străine la istoria Românilar*". Cel de al *doilea* [2]) are un cuprins mai valoros, aşa: note despre vieaţa lui Mateiu al Mirelor, egumen la mânăstirea Dealul, despre cronica în versuri a acestui cleric, pe care „Anonimul" şi Const. Filipescu au cuprins-o în cronicele lor pe de-a întregul la epoca din 1609—1618; apoi o nouă cronică grecească în prosă, cu traducere românească, a lui Mateiu al Mirelor (din arhivele din Constantinopol), — bibliografia la domnia lui Radu Şerban (p. 7 nota) — despre Radu Şerban şi Radu Mihnea. Se arată legătura dintre această cronică şi „Acoluţia" publicată în *An. Ac. Rom.* XX (pp. 44—51) şi cronica în versuri publ. în „*Tezaurul*" lui Papiu, I [3]). Dovedeşte, că Giovanni Battista Malbi, care a scris biografia lui Gaşpar Gratiani, Domnul Moldovei (1619—20), e acelaşi cu secretarul lui Gratiani numit Montalbano, pe baza izvoarelor tipărite se spune despre persoana, domnia şi revolta lui Gratiani, dela care se tipăreşte aici un act din Bulgaria (1619) şi biografia italiană a lui Montalbano despre Gaspar Gratiani (din bibl. regală din Dresda), care e „plină de lucruri nouă sau puse în lumină nouă" [4]); se atrage atenţiunea asupra însemnătăţii cronicelor turceşti pentru istoria Românilor şi se dă extrase cu note din cronica turcească a lui Hassan Vegihi, tradusă din italieneşte de Iacob Tarsia (în bibl. Sf. Maria din Veneţia), privitoare la evenimentele din ţerile române în 1638—59 [5]). Vieaţa lui Ludovic Ferd. Marsigli din Bologna şi relaţiile acestuia cu Ţara Românească; darea de seamă din 1691—2 a lui Marsigli către curtea din Viena despre lucrurile din Imperiul otoman cu lămuriri preţioase asupra politicei lui Brâncoveanu; scrisoarea din 1694 a Stolnicului Const. Cantacuzino către Marsigli cu informaţiuni şi ştiri politice din

1) pp. 39 nota 1, 44 n. 1, 49 n. 1, 53 n. 1, 55 n. 1, 65 n. 1, 67 n. 1, 68 n. 1, 82-7; tabla numelor pp. 89-92.

2) *Analele Acad. Române*, secţ. ist. XXI (1899) p. 108.

3) pp. 1-27.

4) pp. 53-62.

5) pp. 27-53.

Turc'a; Cantacuzino răspunde la întrebările lui Marsigli (1694) dând o scurtă privire asupra ţerilor române şi două liste ale Domnilor din aceste două ţeri [1]). Intr'o cercetare adâncită analisează diferitele păreri, şi dovedeşte deplin că autorul „*Istoriei Ţerii Româneşti dintru început*“ e învăţatul Const. Cantacuzino Stolnicul [2]). Extrase din corespondenţa italiană a lui Marsigli privitoare la noi şi o scrisoare a lui către Const. Brâncoveanu din 1695, 1698—9, 1700—1, 1710—11; ştiri privitoare la oastea românească [3]). In apendice: Vieaţa lui Montalbano după Fantuzzi [4]); un dialog grecesc scris din îndemnul lui Const. Cantacuzino (1697) [5]); şi un document din 1688 al lui Cont. Brâncoveanu dat boierilor ce-l făcuseră Domn [6]).

In „*Socotelile Braşovului şi scrisori româneşti către Sfat în secolul al XVII-lea*“, [7]) după ce fixează însemnătatea şi deosebirea izvoarelor istorice raguzene faţă de cele din oraşele săseşti ardelene, zice despre acestea din urmă: „Sunt atât de multe, de variate, de precise informaţiunile ce curg de acolo, încât istoria noastră e schimbată adeseori prin cunoaşterea lor. Ea e îmbogăţită, crescută ca viaţa şi coloare totdeauna. Avem acolo răsunetul imediat, atât de interesant, de nou şi de luminător, al schimbărilor de Domni, al răscoalelor şi războaielor, al nenorocirilor şi bucuriilor, nunţilor, naşterilor din familiile domneşti. Vedem legăturile de comerţ zilnice între oraşele ardelene şi ţerile noastre, vedem mergerile negustorilor şi schimburile mărfurilor, ne putem da seama de natura şi intensitatea vieţii economice în ţerile noastre la diferite epoce.“ — Relaţiile ţerilor române cu Braşovul le împarte după caracterul pe care l-au luat ele şi, îndeosebi după natura izvoarelor istorice în 4 perioade: 1) Din cele mai vechi timpuri până în sec. XV-lea. 2) Dela începutul sec. XVI-lea până la Mateiu Basarab. 3) Dela Mateiu până la „epoca Fanarioţilor“. 4) Până la convenţia dela Akkerman (1826) şi

1) pp. 62-78.
2) pp. 78-94. 3) pp. 94-102, 4) pp. 103-6.
5) pp. 106-7. 6) p. 97; erata p. 98; iscălitura în faximile a lui Const. Cantacuzino pp. 73, 94.
7) *Analele Acad. Române*, sect. ist. XXI (1899) pp. 162=109-270.

întoarcerea boierilor pribegi dela Braşov. Se arată la fiecare perioadă împrejurările şi situaţiunea Ţerii-Româneşti şi a Braşovului, precum şi felul izvoarelor care luminează aceste epoci [1]).

Urmează cronologic socotelile Braşovului, având înainte însemnarea faptelor mai importante din anul respectiv, cu întrebuinţare atentă, în deosebi a cronicelor săseşti privitoare la trecutul nostru. Pe lângă socoteli avem aici şi un număr însemnat de scrisori şi regeste relative la raporturile noastre cu Braşovul. Socotelile sunt din anii: 1602—7, 1609—25, [3]) 1627—38; [2]) de pela 1642—3 se dau câteva scrisori, din 1644 avem 10 scrisori dela Mateiu Basarab; 1645—6 (scrisori de boieri, etc.) 1649, 1651 (6 scrisori dela Mateiu Vodă, 1 dela Doamna Elena, celelalte dela boieri), 1652—3, 1658—9 (1 doc. dela Mihnea Vodă cu iscălitura în faximil, şi câteva dela boieri), 1664 (scrisori de boieri), socoteli şi scrisori domneşti şi boiereşti împreună la 1672—1710 [4]). Scrisori din 1717 (dela Doamna Maria a lui Brâncoveanu), 1749 (dela Barbu Văcărescu); 2 scrisori din sec. al XVI-lea; din sec. al XVII-lea dela boieri şi slujbaşi moldoveni şi munteni şi clerici; [5]) scrisori din arhiva bisericii Sf. Nicolae din Şchei dela boieri, protopopi şi Mitropolitul Daniil din 1708—1737 [6]).

In urmare avem „*Socotelile Sibiului*“ [7]), care au mai puţină însemnătate ca a Braşovului, dar adeseori dau fapte nouă, întregesc şi suplinesc pe cele braşovene, când acestea lipsesc. Ni s'au păstrat din anii: 1602—3, 1606, 1616—1620, 1623—24, 1631—34, 1636—38, 1643, 1647, 1649, 1651, 1653, 1655—60, 1663—4, 1666, 1669—70, 1673—81, 1683—87, 1689—90, 1692, 1695—6, 1699, 1702, 1704—7, 1709, 1713

---

1) pp. 1-7.

2) La anul 1612 se dă şi tratatul lui Radu Mihnea cu Braşovul, cel dintâiu tratat românesc p. 23; la 1626 inscripţia românească de pe mormântul lui Radu Mihnea p. 62.

3) La 1631 e inscripţia de pe crucea lui Leon Vodă din curtea bisericii Slobozia din Bucureşti p. 71.

4) pp. 7-152. 5) pp. 152-6.

6) pp. 156-58 şi adaos p. 160; în faximile iscălituri ale lui: Constantin Vodă Brâncoveanu şi soţia sa Maria, Şerban Logofătul, Mihaiu, Iordachi, Toma toţi Cantacuzini; Radu şi Şerban Greceanu şi Hrizea pp. 161-2.

7) *Analele Acad. Române*, secţ. ist. XXI (1839) pp. 3:=271-302

—14 [1]). La p. 18 n. 1 se dau în regest 7 documente româneşti—slavone domneşti din arhiva Bruchenthal din Sibiu (din 1650—1717). Două docum. privesc Mitropolia din Bălgrad şi 3 biserica românească din Făgăraş. — Apendice I: testamentul lui Radu Şerban din Viena la 1620 [2]); în apendice II: Ştiri despre corespondenţa vizirului Soliman Paşa (1685-7) dusă la Viena şi însemnătatea ei pentru politica lui Şerban Cantacuzino [3]); o scrisoare a lui Şerban Cantacuzino către Marele Vizir [4]); 11 scrisori şi regeste privitoare la expediţia Polonia la 1686 [5]); 6 scrisori din 1686 privitor la intrigile lui Şerban Vodă cu Imperialii [6]); o scrisoare latinească de cea mai mare însemnătate. din 4 April 1714 din Bucureşti [7]) despre căderea lui Constantin Brâncoveanu, scrisă de un partizan a Cantacuzinilor, care prezintă cu totul altfel lucrurile, de cum se ştiau din izvoarele cunoscute: „Scaunul domnesc, oferit lui Ştefan Cantecuzino e refuzat de acesta şi trebue o ameninţare cu Tătarii pentru a-l face să se supue „fără voie". Nimic despre Constantin Stolnicul, nimic despre vizita nocturnă la capigiu, nimic despre frământările partidei, care pare că nici n'ar fi existat."

Memoriul „*Cronicele muntene*" [8]), care e cel dintâiu studiu întins, pătrunzător şi cu rezultate nouă şi definitive asupra cronicelor muntene din secolul al XVII-lea, făcând atâta lumină în ce priveşte autorii şi valoarea lor deosebită, merită să ne ocupăm ceva mai pe larg despre el analizându-l. Cuprinde: I. *Cronica lui Şerban Vodă.* După caracterisarea dreaptă a acestui Domn, se arată din ce frânturi şi-a alcătuit compilatorul „Anonimul Cantacuzinesc", opera sa numită „cronica lui Şerban Vodă": 1) Din „Analele" dela descălecat până la Radu cel Mare; 2) „Vieaţa patriarhului Nifon ssrise de Gavri preotul din Atos; 3) Analele dela Neagoe până la Mircea Ciobanul, apoi cronica acestuia şi urmaşilor lui, traduse de compilator din slavoneşte; 4) Cronica Bu-

1) pp. 2-18. 2) pp. 20-1. 3) pp. 21-22.
4) pp. 22-3. 5) pp. 23-26. 6) pp. 26-29.
7) pp. 29-32.
8) *Analele Academiei Române*, sect. ist. XXI (1899), pp. 160—303-462.

zeştilor, cea dintâiu cronică în româneşte. 5) Cronica lui Matei al Mirelor până la 1618; 6) Insemnări pentru domnia lui Simion Movilă; 7) Tradiţiunea şi ceva notiţe istorice dela 1618—29; 8) Cronica oficială pentru domnia lui Leon-Vodă; 9) Cronica lui Mateiu Basarab scrisă probabil de Logofătul Simion; 10) Vieaţa lui Constantin Basarab; 11) Notiţe sau o cronică a familiei Cantacuzinilor (dela Radu Mihnea până a Grigorie Ghica Vodă); 12) Dela 1664 înainte compilatorul povesteşte faptele din amintire sau izvoare orale. Cronica se opreşte la 1688, când moare Şerban Vodă, reproducând în memoriul de faţă ici colea părţi inedite sau mai complete de cât cele cunoscute [1]). Stabileşte că autorul acestei cronice anonime a Cantacuzinilor e Logofătul Stoica Ludescu [2]).

II. *Cronica lui Brâncoveanu.* Din ordinul lui Constantin Vodă continuă Radu Greceanu cronica lui Stoica Ludescu, scriind o cronică a domniei lui Brâncoveanu, un fel de „Monitor Oficial", din care se văd clar ideile şi sentimentele lui Vodă, care controla foarte scrupulus opera lui Greceanu şi „la nevoie, îi dădea de mai multe ori s'o prefacă". Cronica „e un izvor de căpetenie, nu numai pentru istoria interioară a ţerii şi pentru istoria de curte: biruri, cereri turceşti, deplasări domneşti, serbări, primiri de oaspeţi, ci şi pentru politica secretă, pentru cunoaşterea simţimentelor interne ale Domnului, a felului cum consideră el pe supuşii, vecinii şi şi stăpânii săi". Lucrarea lui Greceanu „scrisă cu îngrijire şi respect pentru adevăr, şi cu un oarecare simţ al formei" povesteşte evenimentele din 1688 până la Paşti 1713 şi, e analizată aici în amănunte [3]).

III. *Cronica Bălenilor.* Boierii din familia Bălenilor—a cărei trecut se dă aici [4]) — au căutat şi ei o persoană mai aleasă, care ar putea scrie o cronică în sensul lor şi ca duşmani ai Cantacuzinilor, şi au aflat un boier de rang mai mic, dar isteţ, mult superior lui Ludescu, pe Constantin Căpitanul Filipescu, a cărui biografie o avem aici [5]). Se cercetează cronica, izvoarele muntene, — în deosebi Ludescu — şi moldovene, turceşti, ardelene, orale — dela Constantin Basarab înainte

1) pp. 6-9, 18-23. 2) pp. 1-24.
3) pp. 24-36. 4) pp. 37-40. 5) pp. 40-44.

mai ales — care au fost întrebuinţate de Constantin Filipescu la alcătuirea operei sale aşa de vioaie şi preţioasă, care îmbrăţişează evenimentele dela „descălecarea“ Munteniei până la 1683, când a fost scrisă [1]).

IV. *Memoriile lui Radu Popescu.* La început se dau câteva ştiri despre Băleni [2]), despre vieţa lui Radu Hrizea din Popeşti [3]), apoi analiza „cronicei anonime“ dela 1638 înainte (publ. în *Magazinul istoric*, V), dovedind, după cercetare minuţioasă: cum sunt tratate în cronică „persoana lui Radu, persoanele şi familiile cu care a avut el legături“, şi cum se asamănă povestirea din această „cronică anonimă“ cu cronica cunoscută a lui Radu Popescu, ambele pentru timpul din 9 Oct. st. v. 1699 până la 15 Sept. st. v. 1714, — şi că „cronica anonimă“ e continuare a lui Const. Filipescu, şi e scrisă de Radu Popescu un cunoscător de latineşte şi turceşte. Cronica reproduce pe Ludescu şi Greceanu până la Oct. 1699, de aici înainte e proprie [4]).

V. *Cronica iui Nicolae Mavrocordat.* E scrisă de acelaş Radu Popescu, dar în alt splrit şi cu alte tendinţe şi, continuă memoriile, modificându-le dela 1699 până la 1728, ceeace se vede din cercetarea cronicii [5]).

VI. *Cronica Bălăcenească.* Ştiri despre familia Bălăceanu [6]). Cronica scrisă pentru Ioan Bălăceanu începe cu 1629, reproducând, cu foarte mici deosebiri de formă“ întreaga operă a lui Const. Filipescu, iar dela 1688 până la 1724, unde se opreşte, prescurtează, modifică cronicele lui Greceanu şi Popescu, dând uneori ştiri nouă, proprii bălăceneşti, care aici sunt semnalate şi reproduse, când sunt inedite [7]). Cronica aceasta „austrofilă“ a fost scrisă între 1724—29 de un oare care boier anonim [8]).

VII. *Cronica dela Cluj.* Cronică scrisă de un bucureştean, martor al evenimentelor din urmă, cuprinde evenimente până

---

1) pp. 44-59. Dovezile lui Const. Giurescu pentru a atribui cronica lui Radu Popescu nu infirma paternitatea lui Const. Filipescu.
2) pp. 59-60. 3) pp. 60-66.
4) pp. 66-75. 5) pp. 75-85. 6) pp. 86-86.
7) pp. 91-93, 95-99; inscripţia de pe crucea dela Viena a lui Şerban Cantacuzino din 1683 p. 91 nota 1.
8) pp. 89-100.

la 1724, reproducând pe Const. Căpitanul până la Constantin Basarab, apoi pe Stoica Ludescu, cronica bălăcenească, dând şi ceva nou [1]), iar dela 1714 înainte pe Radu Popescu oficial [2]).

VIII. *Cronica de sub Grigorie II Ghica* (1733—5). Un oarecare „Logofăt" antimavrocordatist, din îndemnul Domnului scrie o cronică oficială, care reproduce în întregime pe Ludescu, afară de sfârşitul dela acesta, pe care-l înlocueşte cu ceva nou, aşa că „povestirea evenimentelor ulterioare e pe scurt făcută, dar ea are marele merit de a fi absolut originală. Compilatorul, care nu apără ... nici un partid politic ... a luat o sumă de ştiri nouă scrise ce nu ni s'au păstrat sau mai curând ... din amintirea sa bogată". Analizându-se cronica se dă în întregime numai locurile cu fapte nouă [3]).

IX. *A doua Cronică a Cantacuzinilor.* E o cronologie critică, reproduce mai totdeauna pe Ludescu, iar dela 1688 până la 1733 din cronicile mai sus citate, iar dela această dată până la 1768 e singura cronică munteană şi se opreşte cu povestirea evenimentelor din 1775. Opera e scrisă după 1788 de Banul Mihail Cantacuzino a cărui trecut se dă [4]) împreună cu cunoaşterea temeinică a cronicii [5]).

X. *Cronica ambelor Principate*, reproduce, pe rând, când povestirea cronicarilor moldoveni, când aceia a „anonimului" Ludescu pentru Ţara Românească. Schimbând forma, merge până la retragerea lui Moise Movilă în Polonia [6]).

XI. *Cronica expediţiunii în Morea.* E scrisă de Constantin Vătaful, care a luat parte la această expediţiune din 1715. Partea întâiu e cea mai preţioasă pentru istoria noastră: ne povesteşte pe larg osânda lui Brâncoveanu, pe care autorul a văzut-o; partea a doua cuprinde descrierea campaniei şi are un interes de istorie universală. „E un izvor de căpetenie pentru războiul veneto-turc din 1715 şi o excelentă şi amănunţită descriere a Moreii şi a drumului care duce la Constantinopol în peninsulă" [7]).

XII. *Istoria Ţerii Româneşti de Fotino şi izvoarele ei na-*

1) pp. 101-2. 2) pp. 100-102. 3) pp. 103-108.
4) pp. 114-16. 5) pp.108-118. 6) pp. 118-19.
7) pp. 119-21.

rative. Fotino pentru partea veche a cărţii sale întrebuinţează cronice turceşti, apoi pe Ludescu, une ori dând ştiri nouă dela el, pe Const. Căpitanul, Greceanu, Popescu, cronica bălăcenească cea de sub Grigorie II Ghica, cronologia critică, etc., dele 1775 înainte e o operă personală, solidă, care nu şi-a pierdut importanţa nici până astăzi [1]).

XIII. *Cronica lui Del Chiaro*. Până la Antonie Vodă povestirea e foarte încurcată, are câteva ştiri nouă la Mateiu Basarab; impresiunea curţii şi persoanei lui Şerban Cantacuzino aici e mai deplină şi adevărată; păstrează câteva „anecdote foarte interesante şi caracteristice" dela contemporani auzite. Sunt ştiri aici care nu se află într'alt loc: cea mai bună expunerea despre cearta cu Curuţii lui Thököly după 1690, causele căderii lui Const. Brâncoveanu foarte pe larg, mai ales acelea despre care izvoarele interne vorbesc puţin: intrigile şi legăturile cu străinătatea; mazilirea lui Ştefan Vodă se arată aici mai precis ca oriunde. In general sunt semnalate toate faptele din cronica lui Del Chiaro şi importanţa ei [2]).

XIV. *Cronica latină a tovarăşului lui Antide Dunod*. E o descriere „de cea mai mare importanţă" a Ţerii Româneşti şi cuprinde diferite însemnări relative la Domni dela Antonie Vodă până la Şerban Cantacuzino, autorul e călugărul italian Del Monte şi-i scrisă la 1688. In această „cronică" se observă acelaşi plâns şi blăstăm ce resună în cronica lui Const. Căpitanul. Cele două lucrări istorice se completează şi trebue folosite împreună în faţa lui Ludescu [3]).

XV. *Istoria Ţerii Româneşti in cronicele moldovene*. a) *Miron Costin* foloseşte pentru istoria munteană „cronograful leşesc" şi informaţiuni orale. b) *Nicolae Costin*. Cronica acestuia e „un bogat izvor" pentru istoria Ţerii Româneşti dela 1661-1711. Explicaţia o aflăm în faptul că timp de 36 de ani Moldova — subt Şerban Vodă şi Const. Brâncoveanu — a a fost, aşa zicând, sub tutela Ţerii Româneşti şi voinţa acesteia determina evenimentele din ţara soră. Pentru domnia lui Şerban Vodă, Costin trimite la Const. Căpitanul [4]); c) *Axintie Uri-*

1) pp. 121-23. 2) pp. 123-27. 3) pp. 127-29.
4) pp. 129-32.

cariul în cronica sa oficială — ziar al lui Nicolae Mavrocordat 1711—15 — avem numai câteva ştiri palide despre Brâncoveanu şi Ştefan Cantacuzino [1]); d) *Ioan Neculce.* Cronica acestuia e cea mai de valoare dintre cele moldovene privitor la evenimentele muntene, dând multe ştiri nouă „cu atât mai preţioase cu cât el *n'a* cunoscut nici o cronică a Ţerii Româneşti." Se semnalează aici ştirile nouă pentru istoria munteană [2]). e). *Cronica lui Mustea.* Câteva ştiri despre această cronică antigrecească, apoi vin cele relative la Muntenia şi în deosebi privitor la căderea lui Brâncoveanu. Mustea e un izvor esenţial pentrucă reproduce spusele lui Mihai Vodă Racoviţă [3]).

XVI. *Cronica tradusă de Amirca.* Acest „ziar precis şi bogat al stăpânirilor lui Mihail Racoviţă a doua oară şi a lui Ghica", privitor la evenimentele muntene la cele trei domnii ale Ghiculeştilor din sec. XVII-lea, reproduce în întregime pe Const. Filipescu [4])..

In apendice se dau câteva documente: un act dela Const. Brâncoveanu relativ la familia lui Const. Filipescu (4 Dec, 1688); o scrisoare a văduvei lui Const. Căpitanul către judele Braşovului (16 Octombre 1696); partea inedită din „Istoria Ţerii Tomăneşti" (Predoslovia + 1 capitol) a lui Constantin Cantacuzino, şi inscripţia de pe mormintele lui Radu Şerban († 1620), Drăghici Cantacuzino Spătarul († 1688) şi fiului său Constantin din biserica din Comana [5]).

Oricare istoric literar competent înţelege ce contribuţie importantă şi nouă a fost la apariţia lui acest studiu pentru istoria literaturii româneşti — atunci aşa de modest şi rău cunoscută—şi al cărui valoare se menţine întru toate până astăzi cu tot progresul ştiinţific [6]).

Venim la câteva studii şi articole de amănunte prin dife-

---

1) pp. 132. 2) pp. 132-37. 3) 137-39.
4) pp. 139-48. 5) pp. 149-60.
6) La urmă se dă un catalog descriptiv al Manuscriselor de cronice muntene întrebuinţate în acest studiu: 1) Corpul brâncovenesc oficial. 9 mss. din Oradia Mare, Bucureşti, Braşov; se dă titlul şi unele insemnări; 2) Cronica Greceanu. 5 mss. din Bucureşti şi Braşov; insemnări despre cronica din Scheiul Braşovului, etc.; 3) Const.

rite reviste. „*Studii de istorie şi de istorie literară*“ [1]) cuprind: în partea *întâiu* o scurtă privire asupra soartei familiei lui Ştefan Cantacuzino după 1716 şi vorbeşte de un casnic al familiei, amestecat şi el în procesul complotului—condamnat apoi la temniţă pe viaţă în castelul din Milan — de logofătul *Vlad Boţulescu de Mălăieşti*. In temniţa aceasta a tradus din italieneşte: la 1764 „Viaţa Sft. Iosafat şi Varlaam“, şi în 1763: „Viaţa lui Scanderbeg“ din care se reproduce, şi o istorie universală din nemţeşte, cu o prefaţă originală a lui Boţulescu „plină de idei, face autorului ei un loc printre scriitorii noştrii din sec. al XVIII-lea,“ Se reproduce prefaţa, indicându-se cuprinsul cărţii, ca şi o altă traducere din 1764 a lui Vlad: „Viaţa Sft. Felice dei Porri“ [2]). Partea a *doua* se vorbeşte de *Ocuparea Pocuţiei de Petru Rareş*, după acte din arhivele polone. Regele polon Sigismund trimite la Poartă un sol, pe Ioan Ocieski, care trece prin Ardeal şi Muntenia, în 14—20 Martie 1531 e în Nicopole, de unde scrie o scrisoare, care se reproduce aici ca şi jurnalul de ambasadă a petrecerii lui Ocieski în Constantinopol in 4—19 April, împreună cu altă scrisoare a lui din Constantinopol cu două anexe din 19 April 1531. Actele sunt analizate în povestire pentru a le arăta noutatea lor informativă în legătură cu altele cunoscute [3]). In ultima parte despre *Banul Hrizea († 1642) şi urmaşii lui*: soţia Gherghina şi fiul Apostol. Se dă actul din 1655 al lui Const. Vodă Basarab prin care asigură acestei familii averile ei, pe care Hrizea al II-lea Spătarul voia să le răpească. Apostol trece în Ardeal la Răşinari, ca negustor de peşte, se reproduce testamentul acestuia, fata lui Eva e soţia dascălului din Răşinari Aliman Galea, care în re-

---

Căpitanul 2 mss. Bucureşti-Braşov ; titlul ; 4) Corpul mavrocordatesc ; 3 mss. Buc. titlul ; 5) Cronica bălăcenească : 4 mss. Buc. Oradia mare, titlul şi însemnări ; 6) Cronica din Cluj, titlul şi însemnări de evenimente în Ţerile române din 1738-1777 (pp. 145-7) ; 7) Cronica alcătuită de „anonimi“ şi Const. Căpitanul 2 mss. Buc. titlul ; 8) Cronica lui Grigorie II Ghica, 2 mss. Buc. Oradia Mare, titlul ; 9) Cronica ambelor principate, 2 mss. Buc. titlul şi însemnări ; 10) A 2-a cronică a Cantacuzinilor, 2 mss. Buc. Oradia mare, titlul. 11) Cronica Moreei, Buc. pp. 140-48.

1) *Literatura şi arta română*, IV Bucureşti, 1899-900.

2) *Ibid.*, gp. 17-28. 3) *Ibid.*, pp. 138-149.

peţite rânduri (1755—84) intervine în Ţara Românească pentru moşiile întinse ale socrului său, pe baza mai multor acte dela preoţii şi sătenii din Răşinari—se regestează aici actele —dar zadarnic. La urmă se reproduce un act de danie a lui Hrizea vel Clucer din 1653 cu lămuriri.[1]).

In *„Meşteri din alte vremuri“* [2]) avem ştiri asupra meşterilor de zidiri în Ţara-Românească în sec. al XVIII-lea: o scrisoare din 1709 a lui Toma Cantacuzino către judele Braşovului pentru zidari şi un „stiucatur“; despre arhitectul sas din Sibiiu Ioan Raithner (1782) în Muntenia, contractul foarte preţios şi interesant al acestuia (Noem. 1785) cu boierul Pană Filipescu, mare Ban, pentru refacerea mânăstirii Poiana (jud. Prahova); un act dela zidarul Manolache din Iaşi (1755) pentru facerea a 5 dughene; două contracte ale unor zugravi români: Ioan şi Gheorghe, cari zugrăvesc mânăstirea munteană Bălăceşti făcută de Dumitrache biv vel Clucer (1816—19); Ştefan Postelnicul zugrăveşte biserica catolică din Iaşi; şi ştiri despre un manual de pictură din sec. al XVIII-lea, din care se reproduce prefaţa.

„Străini oaspeţi ai principatelor în secolul al XVIII-lea“ [3]) ne prezintă: vieaţa, petrecerea, procesele vestitului grec Rhigas în Ţara Românească; [4]) procesul medicului Lockmann, G. Nagni, secretarul lui Grig. Callimachi (1769) şi familia acestuia; [5]) profesorul frances Ledoulx de Sainte Croix (1778) în Moldova; [6]) aventura conjugală a baronului Ioan de Herbert Rathkeal în Moldova (1788); [7]) o scrisoare a chirurgului florentin Aug. Meucci (1804), — cu lămuriri — care petrecuse mai mulţi ani în Moldova; [8]) alte persoane străine, şterse în ţerile române (1768—1840); [9]) o scrisoare italiană din 1847 a tânărului boier Vasilie Florescu şi în anexă contractul de căsătorie a lui G. Nagni din Iaşi (1769) [10]). Toate actele inedite întrebuinţate în acest studiu sunt din arhiva bisericii catolice din Iaşi.

„Un testament din secolul al XVII-lea“, reproduce testa-

---

1) *Ibid.*, pp. 401-407.
2) *Ibid.*, pp. 686-693
3) *Ibid.*, V (1900-1) pp. 25-42.
4) pp. 25 30.
5) pp. 30-34.
6) pp. 34-5.
7) pp. 35-37.
8) pp. 37-40.
9) pp. 40-41.
10) pp. 41-42.

mentul lui Apostol Ţigara — o rudă a lui Petru Vodă Şchiopul — din 1625 cu lămuriri asupra conţinutului şi persoanelor amintite în el [1]).

„*O manifestaţie ae conştiinţă o boierilor moldoveni din „vremuri rele*", e o scrisoare din Maiu 1802 a boierilor moldoveni, cu dragoste de ţară, adresată către o persoană influentă dela curtea ţarului rusesc, prin care se propun reformele folositoare, pe care ambasadorul rusesc „le făcu să fie adoptate şi acordate ţerilor române de către Turci" încă în acelaş an 1802. Deci nu Rusiei se datoreşte hatişerifurile date de Turci celor două ţeri române, ci „stăruitoarelor plângeri patriotice şi rugămintelor mişcătoare ale boierilor români de pe acea vreme" [2]).

„*Studii asupra istoriei Românilor în secolul al XVII-lea* [3]) tratează „cei dintâiu ani din domnia lui Vasile Lupu (1634—37)" pe baza corespondenţei olandeză din Constantinopol (din arhiva Statului din Haga, şi bibl. regală din München), întrebuinţând pe lângă corespondenţa polonă din Königsberg şi acte interne inedite [4]).

„*Două hotărîri domneşti din secolul al XVII-lea*" [5]) sunt tipărituri administrative moldovene, cu lămuriri: una de la Const. Nic. Vodă Mavrocordat din 1742, prin care fixează drepturile unui proprietar de moşie, laic ori bisericesc, asupra ţeranilor liberi aşezaţi pe pământul lui. — Cealaltă de la Const. Vodă Racoviţă din 1756, prin care se „înlătură cu blăstăm *napastea* tradiţională de 2 vedre la 10 dela vădrărit şi fixează vadra legală după vadra munteană.

In aceiaş „Noua revistă română" apar încă două lecţii la Universitatea din Bucureşti, de care ne vom ocupa acuma.

---

1) *Ibid.*. V pp. 177-180.

2) *Ibid.*, pp. 749-752.

3) *Noua revistă română*, I-II, Bucureşti, 1900 pp. 340-351; şi tiragiu aparte, pp. 53.

4) pp. 1-46; note la acest studiu pp. 47-49; apoi 42 regeste de doc. interne (1634-37) pp. 50-53: Doc. de pe p. 51 din 27 Maiu, e-din 27 Martie cf. Pârvan, *Un vechiu monument de limbă literară* in *Convorbiri literare*. 1903-4; p. 17 se dă iscălitura în facsimile a Hatmanului Gavril şi Nicolae Catargiu.

5) *Ibid.*, I-II pp. 353-5.

In „*Moralitatea şi armonia istoriei*“ [1]) spune că un observator superficial, un diletant vede în istorie numai „desordine, lipsă de gradaţie, absenţa unei ţinte înlătură ideia unei frumuseţi artistice superioare a istoriei, şi nimeni n'ar putea descoperi un element moral, o satisfacere a conştiinţei în tragi-comedia vulgară sau crudă a hazardului“. — Continuă aşa: Am întâlnit de atâtea ori aceste lucruri, încât am ajuns a le spune cândva eu însumi, cu acea convingere pe care tinerii, la începutul vieţii lor intelectuale, o risipesc, adoptând ideile străine. Acum când evenimentele acestea, pe care le străbăteam cu ochiul distrat al diletantului, cu ochiul grăbit al tînărului, îmi sunt familiare, când prin studiu trăiesc în mijlocul lor şi devin oarecum un contemporan ideal — fără interes, fără pasiuni, fără părtenire — al epocelor dispărute, miragiul înegritor de altădată dispare. Confuzia izvoarelor se limpezeşte în spiritul meu, din sgomotul faptelor se desface armonia şi în căderea dreptului, în triumful omului de fier, în hecatombele învinşilor, cari credeam că mor pentru dreptate, deosebesc biruinţa unei moralităţi superioare moralităţii“.

Aduce două exemple: „cetatea de artă şi cetatea de forţa organizată, cuceritoare şi împăciuitoare — Roma şi Atena“. Analizează mărirea şi căderea lor. „Vieaţa acestor două cetăţi e o operă de artă, o dramă morală. Gustul şi conştiinţa noastră sunt deopotrivă împăcate când vedem pe rând ridicarea meritată, îndreptăţita dominaţie şi căderea justă a acestor două stăpâne ale umanităţii antice“. Arată că în lupta dintre clase se petrece acelaş lucru ca şi lupta dintre popoare. — „Vieaţa unui popor, succesul lui în lunga luptă tăcută a naţiilor, nu le determină nici întinderea pământului nici numărul poporaţiei, nici bogăţia; acestea se câştigă, nu stau la originea puterii. Izvorul acestei puteri e vieaţa morală a unei aglomeraţii umane, seriozitatea cu care priveşte traiul, măsura cu care-şi alege ţintele şi vigoarea cu care le urmăreşte, respectul adânc, cultul pentru realitatea lucrurilor“. Aceste idei le aplică apoi la trecutul poporului nostru şi încheie „Puterea noastră stă în vigoarea conştiinţei, în seriozi-

1) Vol. I-II (1900), pp. 14-17.

tatea vieţii, în probitatea muncii fiecăruia", şi aceste ne asigură viitorul.

In *„Ideile în istoria universală"* [1]) pune faţă în faţă cele două concepţii istorice, care au dat naştere la opere istorice importante şi la discuţii aprige între istorici, între care unii susţineau că totul vine dela lumina oamenilor mari, şi ceilalţi cari susţineau că nevoile materiale şi interesele obscure ale mulţimii domină totul în desvoltarea popoarelor. Şi zice: „Ceiace ţine în picioare societăţile şi complicatele clădiri pe care ele se razimă, nu e numărul, nici forma, nici organizaţia strânsă, ci *justificaţia* lor".

Tradiţia şi vieaţa popoarelor evoluează: „Şi iată că atunci când din ce în ce mai mulţi îşi dau seamă că trăiesc într'o formă îmbătrânită şi uzată, într'un edificiu care se clatină, cineva apare şi răspândeşte în aierul intelectual al timpului o nouă formulă: politică, religioasă, socială propriu-zisă, prin care misterul se desleagă mai bine, prin care societatea se cârmuieşte mai înţelept, prin care munca se organizează şi se răsplăteşte mai drept. Se poate chiar că această Evanghelie să fie anunţată înainte de vreme şi ca evanghelistul să moară înainte de a părăsi pustiul în care nu e înţeles, ascultat şi urmat. Se poate ca, el trăind, ideia, apostolatul, să moară într'însul şi el să devie un om ca toţi oamenii, unul care primeşte ceiace este, şi profită astfel, unul care sanctifică prin tăcerea lui ceiace nu mai poate fi sanctificat printr'un cuvânt cald şi sincer. S'a întâmplat de multe ori aceasta. Dar cu acel care deschide o luptă nu se încheie şi lupta: când e o luptă pentru adevăr şi dreptate capătă o întrupare mai deplină. Şi, până ce nu se întâmplă aceasta, liniştea, tulburată odată, nu se restatorniceşte.

„De aţi avea credinţă cât grăuntele de muştar, veţi zice muntelui să se mişte şi muntele se va mişca" . . . De veţi avea credinţă, da — încă dacă veţi avea dreptate. Ea însuteşte puterile a celui ce se luptă pentru dânsa. Căci nu luptă el pentru dânsa, ci ea printr'însul".

Aduce exemplu: ideile oamenilor mari din sec. al XVIII-lea cari au schimbat bazele societăţii omeneşti europene spre o

1) Vol. I-II pp. 373-76.

nouă dreptate mai echitabilă. Impărăţia unui potentat mare şi tare a fost cucerită prin cuvântul lui Isus Christos. „Şi lumea a devenit Impărăţia lui.

Nu e materie brută ce ne încunjoară pretutindeni în societăţile omeneşti, e ideia realistă, care formează corpul lor, ori ideia ce vrea să fie realizată, care întreţine viaţa într'însul."

„*Scurta istorie a lui Mihai Viteazul în amintirea celor săvârşite acum trei sute de ani*" [1]) e o povestire populară limpede şi fără note în josul paginelor a vieţii, a luptelor şi a sfârşitului lui Mihai Viteazul bazată pe multe acte inedite şi pe cunoştinţa perfectă a izvoarelor tipărite, dintre care multe streine pentru întâia oară se întrebuinţează în istoriografia românească. Incheie: „Aşa, printr'un omor, o crimă utilă pentru Imperiali, se sfârşi Mihai Viteazul, victima talentelor ca şi a greşelilor sale. Greşelile — pe care cine nu le-ar fi făcut? — le-a plătit el cu nenorocirea sa, cu preţul vieţii sale, iar gloria lui e gloria noastră care nu se stinge, ci, răsărind, dumnezeiesc stâlp de pară, din amintirea trecutului fără noroc; îndreaptă paşii poporului nostru către ultimile scopuri ale tuturor silinţelor româneşti, Canaanul Unităţii desăvârşite a neamului." [2]).

La urmă se dau câteva informaţii şi aprecieri asupra celor ce-au scris despre Mihaiu-Viteazul: Bălcescu, Tocilescu, Xenopol, Szadeczky. Monografia aceasta — era să facă parte din „Istoria Românilor" destinată pentru expoziţia din Paris, unde nu s'a prezentat — „spune pe scurt, într'o formă simplă, singurele fapte caracteristice, alese printre cele riguros exacte." Se indică izvoarele narative şi documentele folosite la lucrare [3])

Studii istorice asupra Chiliei şi Celăţii Albe" [4]), operă premiată de Academia română cu premiul de 1000 lei în 1899. E ce dintâiu carte de ştiinţă istorică la noi, care se bazează

1) Bucureşti, tip. Socecu, 1900 p. 116.

2) pp. 3-110.

3) pp. 113-116; vezi şi răspunsul lui Iorga in *Convorbiri literare*, XXXIV (1900) pp. 416-23 la recenzia superficială a lui Xenopol relativ la această carte.

4) Bucureşti, 1900, tip. Göbl, ediţia Acad. Române p. 419.

pe cunoaşterea şi întrebuinţarea tuturor izvoarelor româneşti, ungare, polone, italiene, etc. publicate şi în bună parte pe informaţii inedite. Prin felul deosebit de a privi trecutul acestor două cetăţi, ca şi prin bogăţia mare de dovezi se proiectează o nouă lumină asupra multor părţi din istoria ţerilor române. In prefaţă arată planul lucrării, care e istoria externă politică şi economică-comercială a celor două cetăţi. Se trece la povestirea faptelor, înfăţişând părerile humaniştilor şi scriitorilor mai noi despre Chilia şi Cetatea Albă, ca şi spusele izvoarelor antice despre ţinutul Dunării de jos şi cetatea Tyras [1]), apoi trecutul acestor cetăţii dela Impăratul roman Alexandru-Sever până la aşezarea Genovezilor şi stăpânirea acestora la Dunăre şi Marea Neagră [2]), ca şi a Domnilor Ţerilor române asupra Chiliei şi Cetăţii Albe până la Alexandru cel Bun [3]) şi urmaşilor lui; [4]) sub Turci şi formarea raielelor aici în 1538 [5]). Istoricul acestor cetăţi dela 1550 înainte, în sec. XVII-lea, cronica cetăţilor, aşezarea Tătarilor în Bugeag, expediţiile de cucerire moldo-polone în Basarabia [6]), şi viaţa cetăţilor în sec al 18—19-lea, vicisitudinile politice, obiceiul şi guvernul Tătarilor şi comerţul provinciei sub stăpânirea acestora [7]). In apendicele întâiu se înlătură părerea greşită că Ştefan cel Mare în schimbul pierderii Chiliei şi Cetăţii Albe ar fi primit cetăţile ardelene Ciceu şi Cetatea de baltă şi se arată stăpânirea moldovenească asupra acestor două cetăţii din urmă [8]). Apendicele II cuprinde: Numele guvernatorilor genovezi în Chilia (1331—1403) moldoveni în Cetatea Albă (1374—1484) şi în Chilia (1465—84) [9]).

Documente: 44 diferite acte şi regeste din arhivele Genovei şi Lembergului (1431—1571); [10]) 5 acte din arhiva Cracoviei (1489—1759); [11]) 43 documente din arhiva din Königsberg (1414—1572); [12]) 8 documente polone cu traducerea românească, făcută de Skupiewski (1539—79) [13]).

---

1) pp. 12-22. 2) pp. 23-59. 3) pp. 60-90.
4) pp. 91-164. 5) pp. 165-95. 6) pp. 196-242.
7) pp. 243-269.
8) pp. 270-73. 9) pp. 274-77. 10) pp. 278-96.
11) pp. 296—301. 12) pp. 301 334.
13) pp. 334-51; Indice bibliografic pp. 355-76; Adaosuri preţioase pp. 377 79; tabla numelor pp. 381-413; tabla cuprinsului şi cronolo-

„*Documente privitoare la istoria Românilor*", formează vol. XI din colecţia Hurmuzaki a Acad. Române, şi cuprinde acte relative mai ales la domnia şi vieaţa lui Petru Vodă Şchiopul [1]).

In prefaţă se studiază în linii generale stăpânirea Domnilor munteni dela 1545—59 [2]), apoi pe larg vieaţa şi domnia munteană şi moldoveană a lui Petru Şchiopul dela 1559 înnainte, a familiei şi pribegiei sale în Tirol, pe lângă acestea se înfăţişează faptele domnilor din cele două ţeri române din jumătatea a doua a sec. al. XVI-lea, cu întrebuinţarea unei vaste informaţii inedite, care se publică sau indică în josul paginilor [3]); se rectifică şi se complectează ştirile privitoare la pretendenţii domneşti din sec. XVI-lea;[4]) urmează lămuriri privitoare la arhivele şi bibliotecile italiene, germane, austriace, ardelene, române din care sunt culese documentele publicate în volumul de faţă [5]). Addenda de extrase din cartea ambasadorului David Ungnad pe 1575; regeste de doc. interne, sec. 16; 1 act din Florenţa despre tăierea lui Potcoavă (12 Iulie 1578); regest despre Vasile Lupu (1634); iscălitura lui Mihnea Vodă 1591; 10 extrase polone (din arhiva Königsberg) privitoare la Domni şi afaceri moldovene (1542—1669) [6]).

Urmează prefeţei întinse: 699 documente din 1517—1606 [7]) în apendicele I: 257 acte din 1528—1612 din arhivele imperiale din Viena [8])—ca întregire la vol. III [1] din Hurmuzaki—; iar apendicele II: Socotelile Braşovului din 1551—1601 [9]) şi socotelile Sibiului din 1521—1598 [10]). Toate sunt un nepreţuit tezaur de informaţii precise de tot felul.

---

gică a documentelor după proveniența lor de arhive pp. 415-418; erata p. 419. Intercalate sunt 6 ilustraţii care privesc cele 2 cetaţii pp. 38, 98, 192, 257-8, 266.

1) Bucureşti, tip. Socecu, 1900, ediţia Acad. Rom. pg. CLVI+909+XLIV. 2) pp. I-IX.

3) pp. IX-XCI. 4) XCI-VI.

5) pp. CVI-VII; indice bibliografic pp. XCIX-CVI; tabla doc. in mod cronologic pp. CVIII-CXLVIII.

6) pp. CXLIX-LIV; tabla iscăliturilor şi ilustraţiilor cuprinse în text pp. CLV; erata p. CLVI; in fruntea vol. e Petru Şchiopul cu familia la 1584 după o frescă dela mânăstirea Galata; iscălituri dela Petru Cercel, Petru Şchiopul, Ion Camărasul.

7) pp. 1-572. 8) pp. 575-779. 9) pp. 783-842.

10) pp. 843-883; p. 843 nota 1 se dă scrisoare românească a lui

„Regeste de documente mai mult interne (1526—1626) pentru a servi la înțelegerea documeatelor străine ce formează vol. XI din colecția Hurmuzaki", continuă în paginație acest volum, [1]) și cuprinde 386 regeste — câteva scrisori se dau întregi — din epoca arătată, adecă documente „de danie, întărire și judecată eliberate de cancelaria domnească. Aceasta nu prezintă un interes politiç, ci numai unul social sau juridic. Importanța lor pentru nomenclatură de persoane și localități, pentru stabilirea itinerariului Domnilor, Divanului ce-i încunjura și le dădea sfaturi, pentru eventualele conjecturi de istorie politică, e totuși incontestabilă". Autorul recunoaște că acestea regeste, pe care le făcuse încă prin anii 1891—3 pentru o istorie a Mirceștilor, cuprind și greșeli, neputând să le controleze din nou cu originalele din Arhivele Statului după care le făcuse în grabă. Se află aici și câteva scrisori de proveniență ardeleană, primite prea târziu, pentru a fi cuprinse în corpul vol. XI din Hurmuzaki.

„Un pretendent la tronul muntean: Dumitrașcu Vodă Cercel", ne înfățișează pe baza celor 21 scrisori inedite din arhiva din Königsberg, viața nenorocită a acestui pretendent și fiu al lui Petru Vodă Cercel în închisoarea din Marienburg în Polonia între anii 1602—12 [2]).

După o întrerupere de zece ani Iorga începe din nou colaborația la revista „Convorbiri literare", de data aceasta cu studii și articole istorice, nu cu critică și istorie literară.

„Un vechiu răvaș și o conspirație de demult" [3]), e o scrisoare românească de tânguire a boierilor „filogermani" persecutați și nemulțumiți către Radu Șerban din Viena (scrisă după 1613, dar înainte de 1620), cerând ca el și Impăratul.

Neacșu din 1521; tabla numelor pp. I-XLIV; în faximile la urmă: actul secret de cununie a lui Petru Schiopul cu Doamna Irina 17/27 Ian. 1591) și un inventar din 1594 al lui Petru Vodă.

1) București, 1900, tip. Socecu, pp. 887-909.

2) In *„Omagiu lui Titu Maiorescu"*, București, 1900 pp. 154-62; în faximile se dă: 2 iscălituri de ale lui Dumitrașcu în grecește și latinește și câteva rânduri din o scrisoare grecească pp. 159-60.

3) *Convorbiri literare*, București, XXXIV (1900) pp. 270-73.

să nu-i uite, căci ţara şi ei să prăpădesc sub Domnul de-acuma, prietenul devotat al Turcilor [1]).

„*Un mănunchiu de vechi documente româneşti*" [2]) cuprinde: 1) Actul domnesc al lui Radu Mihnea din 3 Febr. 1613; 2) Pârcălabul Furdui, din Ştefăneşti dă un zapis (c. 1612), că neputând plăti cu bani un cal, dă pentru el ocina sa din satul Toceşli (ţin. Tecuciu), martori sunt câţiva ofiţeri de oaste. Se aminteşte „Catastivul călăraşilor de dajde din jud. Tecuciu", probabil din timpul lui Dabija sau Duca Vodă; 3) Act domnesc dela Petru Şchiopul (Iaşi, 8 Mai 1587) care dărueşte satul Burueneşti (ţin. Roman) pârcălabului de Soroca Pârvul pentru biruinţa sa asupra Cazacilor; 4) Un inventar al moşiilor şi lucrurilor lui Niculae Ureche, nepotul cronicarului (c. 1650), cu lămuriri asupra familiei Ureche; 5) Document (4 Maiu 1637) despre o cumpărătură de ocină a lui Pătraşco Ciogolea fost Logofăt.

„*Două scrisori româneşti ale lui Gheorghe Ştefan* [3]), una e din April 1653 şi vesteşte ajutorul dat de Rakoczi, principele Ardealului; a doua din 6 Febr. 1654 către Ioan Kemeny despre intenţia Cazacilor de a năvăli în Ardeal; se dau şi câteva ştiri asupra venirii lui Gheorghe Ştefan în Scaunul domnesc.

„*Lupta pentru stăpânirea Vidinului în 1365—9 şi politica lui Vladislav Voaă faţă de Unguri*" [4]). Pe baza documentelor nouă publicate în reviste ungureşti „*Századok*" (1900) şi *Történelmi Tár* (1898) se studiază, ţinând seamă de toate ştirile anterioare, cu multe amănunte şi cunoştinţe, legăturile şi luptele Voievodului muntean Vladislav cu vecinii săi din sudul Dunării: Bulgarii şi din nord Ungurii, cari râvneau stăpânirea Ţerii Româneşti.

---

1) *Ibid.*, pp. 332 dă o notă românească contemporană de pe un doc. muntean din 1548; p. 427 publică o scrisoare din Rozno a lui Ştefan de Rozgon către o comitesă Zichy (fără an) relativ la luptele lui Dan al II-lea cu Radu Cap deşert („Praznaglava").

2) *Ibid.*, pp. 616-623.

3) *Ibid.*, pp. 926-28.

4) *Ibid.*, pp. 962-969.

II. — Activitatea istorică din 1901—1905

„*O contribuție la istoria lui Mihaiu-Viteazul*“ [1]). Se dau inscripții din biserica Sf. Nicolae din Târgoviște, din oraș, „spartă“ de Sinan Pașa în anul 1595. —„*Un document dela Despot*“ (Roman, 1 Iulie 1562); „*Un act românesc din 1600*“ (Iulie 25) [2]), privesc amândouă satul Vârtop din județul Neamțu.

„*O mărturie nouă asupra luptei lui Basarab Vodă cu Ungurii*“ [3]). E diploma de răsplată cu moșii din 9 Dec. 1330 a lui Carol Robert dată pentru vitejia dovedită în lupta cu Basarab Vodă, nobilului Nicolae Blagaj. Se dau aici în diplomă multe amănunte asupra biruinței lui Basarab.

„*Lucruri nouă despre Vlad Țepeș*“ [4]). Avem aici trei documente latinești cu traducere românească de importanțe deosebită. O scrisoare din 2 Martie 1460 a pretendentului Dan către credincioșii lui pentru cruțarea negustorilor din Brașov. Se arată cine-i acest Dan și năvălirile în Ardeal ale lui Țepeș; documentul din 22 Apr. 1460 povestește „în chipul cel mai bogat, mai precis și mai mulțumitor“ tăierea capului lui Dan din partea lui Țepeș; și a treia e scrisoarea anonimă către Papa din 1476, care arată că Țepeș în toamna anului 1475 a luat parte ca șef de oaste la năvălirea în Bosnia și să înșiră isprăvile lui sângeroase ; din o știre italiană (23 Sept. 1475, vedem numărul oștirii românești din Ardeal, Moldova și Muntenia în acea vreme.

Studiul „*Relațiile Moldovei cu Polonia după documente nouă. Petru Rareș și politica sa față de Poloni*“ [5]) era destinat pentru Analele Academiei Române, dar membrii istorici ai Academiei supărați—știm de ce—n'au voit să accepte nici cetirea în Academie, nici publicarea în Analele acestei instituțiuni. La început avem o notă [6]) despre izvoarele privitoare la istoria Românilor (adunate de Iorga din arhivele din Lemberg, Cracovia, Königsberg și Danzig și despre re-

1) *Ibid.* XXXV (1901), pp. 94-6.
2) *Ibid.*, p. 191.
3) *Ibid.*, pp. 285-6.
4) *Ibid.*, pp. 149-61.
5) *Ibid.*, pp. 324-52. 391-419.
6) pp. 324-28.

laţiile lui Bogdan Vodă cu Polonii. Urmează apoi studiul despre poiitica lui Petru Rareş fată de Poloni din 1527—1546 pe baza izvoarelor polone nouă, în legătură cu toate ştirile cunoscute mai înainte. Se vorbeşte şi despre cei doi Domni (Lăcustă şi Cornea) care au fost între domniile lui Rareş.

„*O nouă mărturie asupra luptelor dintre Dan al II-lea şi Radu Praznaglava*“ [1]). E diploma din 7 Iulie 1427 a regelui Sigismund prin care răsplăteşte pe Ladislau Blagaj pentru vitejile sale dovedite în expediţia din 1427 în Ţara Românească pentru Dan.

„*Cu privire la luptele lui Mircea cu Turcii*“ [2]) se discută ştirile privitoare în data luptei dela Rovine, apoi cele privitor la campania turcească din 1397 în Ţara Românească şi luptele lui Mircea cu Turcii în 1400. — „*Mama lui Constantin Vodă Basarab*“ [3]). Pe baza alor două documente din 1662, 1665 dovedeşte că Constantin Basarab e fiul lui Radu Şerban, cu o văduvă Elena, — fosta soţie a Logofătului Neagoe din Târgovişte — fiica popii Constantin din Bucureşti. Elena sta în satul Pântava (jud. Ilfov). Se aminteşte aici şi de Serghie fost episcop de Muncaciu în Ţara Ungurească.

„*Viaţa unui Mitropolit de altă dată: Filaret al II-lea*“ [4]). După registrul de scrisori inedite ale acestui vlădică muntean se arată relaţiile lui religioase şi de alt ordin cu călugării, boierii din ţară şi prelaţii străini; [5]) apoi corespondenţa lui politică cu Domni, boieri, rude domneşti şi dregătorii [6]). Se dă memorabilul arz al boierimii muntene din 1793 (?), [7]) scrisoarea lui Filaret (25 Sept. 1792) către patriarhul din Constantinopol, arătând motivele demisiei sale ca Mitropolit; [8]) aflăm aici cererea cuminte şi patriotică (din 10 Maiu 1791) a unor boieri munteni către Nemţi şi Ruşi [9]), iar la urmă lista scrisorilor şi actelor cuprinse în registru (24 Sept. 1792—4 Ian. 1805) [10]).

---

1) *Ibid.*, pp. 383-4.

2) *Ibid.*, pp. 473-76; p. 671 Iorga semnalează scrisoarea din 6 Martie 1453 a régelui ungar Ladislau către Ioan Capistrano prin care stăruie să se înfiinţeze o mănăstire a Minoriţilor la Chilia în hotarul Moldovei.

3) *Ibid.*, pp- 810-12. 4) *Ibid.*, pp. 999-1009, 1101-1137.

5) pp. 1001-9. 6) pp. 1101-116. 7) pp. 1117-22.

8) pp. 1123-5. 9) pp. 1126-32. 10) pp. 1132-37.

„*Documente privitoare la Constantin Vodă Brâncoveanu la domnia şi sfârşitul lui.*“ [1]) In prefaţă se dă o scurtă, dar plastică icoană a vieţii dela curte, a guvernării şi a ţerii pe baza izvoarelor tipărite [2]). Se publică apoi documente cari privesc misiunea saxonă din 1693 la Brâncoveanu; [3]) 22 acte relative la căderea şi moartea lui Brâncoveanu (1712—1714); [4]) 28 corespondenţe brâncoveneşti cu Imperialii din arhiva de stat din Dresda (1711—13); [5]) 37 extrase din corespondenţa olandeză la Constantinopol cu traducerea în româneşte (1689—1714; [6]) acte despre împărţirea averii lui Brâncoveanu, fiilor şi fetelor sale; [7]) şi 2 documente dela Constantin Brâncoveanu din 1688, 1690 [8]).

„*Operile lui Constantin Cantacuzino*“ [9]). In prefaţă, pe baza corespondenţei inedite bavareze şi saxone din Viena, italiane şi genoveze din Constantinopol şi a actelor dela Academia Română, se arată activitatea politică a lui Constantin Stolnicul dela 1688 până la 1716 şi despre familia şi persoana lui [10]); continuă cu lămuriri asupra operelor lui Constantin: ziarul de călătorie, testamentul lui Dona Pepano şi ceva despre el, cronologia tabelară, scrisoarea către Marsigli şi „Istoria Ţerii Româneşti, care a fost scrisă până la Imperiul româno-bulgar [11]).—Se publică: interesantul carnet de studii al studentului Constantin Cantacuzino în 1665—69 [12]); testamentul lui Dona Pepano scris de Const. Cantacuzino la 1677 [13]). „Cronologia tabelară“ dă şirul Domnilor munteni de la 1215—1666 pe baza inscripţiilor şi documentelor dintre care unele s'au pierdut [14]); în „răspunsul lui Constantin Cantacuzino Stolnicul la întrebările generalului italian Marsigli“ (1694) e o scurtă privire asupra ţerilor române cu şirul Domnilor din amândouă ţerile [15]); şi în urmă „Istoria Ţerii Ro-

---

1) Bucureşti, 1901, tip. Minerva, pp. XXIV+174.
2) pp. III-XXIV. 3) pp 3-37. 4) pp. 51-81.
5) pp. 85-101. 6) pp. 105-15. 7) pp. 155-70.
8) pp. 173-76; în fruntea cărţii medalia comemorativă a lui Brâncoveanu după Del Chiaro.
9) Bucureşti, tip. Minerva. 1901 pp. XLIV+180.
10) pp. V-XXXIV. 11) pp. XXXIV-XLIV. 12) pp. 1-12
13) pp. 13-18. 14) pp. 19-40. 15) pp. 41-59.

mâneşti până la Atilla [1]), opera capitală a lui Constantin Stolnicul, care avea o altă concepţie, cu totul modernă, despre cum trebuie scrisă istoria unui popor sau ţeri, cum se vede limpede din „predoslovia" cărţii sale [2]).

Despre Cantacuzini [3]), studii istorice bazate în parte pe documente inedite din arhiva lui Gr. Cantacuzino. Se înlătură la început originea fantastică a Cantacuzinilor, se trece la vieaţa lor în Imperiul bizantin şi turcesc [4]), se arată descălecarea lor pe 1600 în Ţara Românească, de aici înainte se dă apoi o scurtă şi concisă povestire, răzimată pe multe ştiri inedite, a vieţii Cantacuzinilor în cele două ţeri române, legăturile, înrudirile, rostul lor, etc., toate apar în această privire sigură, care e o însemnată contribuţie la cunoaşterea trecutului nostru, mai ales pentrucă tratează vieaţa unei familii până la 1849, care de atâtea ori a avut un rol hotărîtor în desfăşurarea evenimentelor istorice. Pe larg despre Cantacuzini din sec. 17 [5]) şi în linii generale numai foarte pe scurt despre cei din sec. al 18—19-lea [6]).

„Documente privitoare la familia Cantacuzino [7]), cuprinde 175 documente şi regeste italiene, francese, latine, nemţeşti, greceşti şi româneşti, foarte de diferite, de o valoare deosebită pentru trecutul familiei Cantacuzino şi, în genere pentru istoria ţărilor române, pline de noutate şi coloare (din arhivele: Gr. Cantacuzino în mare parte, Bibl. Acad. Rom., Viena, Veneţia) din 1453—1824 [8]); apoi 11 extrase din raporturile trimisului bavarez la Viena: Stroyberer către elector despre soliile lui Şerban Cantacuzino la Impăratul austriac (1688—89) [9]), şi cinci inscripţii de pe mormintele Cantacuzinilor din biserica de la Cotroceni (1585—1729). [10])

„Genealogia Cantacuzinilor" de Banul Mihai Cantacu-

---

1) pp. 60-179. 2) 6[illegible]-69.
3) Bucureşti, 1901, tip. Minerva. pp. IV abc+CLXIII.
4) pp. V-XLI. 5) pp. XL-CXLIV.
6) pp. CXLIV-CLVIII; tabla cuprinsului pp. CLIX-LXIII.
7) Bucureşti, tip. Minerva, 1902 p. 36[illegible].
8) pp. 1-320. 9) pp. 323 28.
10) pp. 331-33; tabla cronologică după o impărţire oarecare pp. 335-49; indice de famili şi persoane pp. 351-54; indice de moşii, sate şi alte localităţi pp. 355-60.

zino [1]). Această genealogie, zice Iorga, e „fără îndoială un repertoriu bogat şi în general sigur cu privire la neamul căruia îi e consacrată şi la restul boierimii muntene, pe lângă aceasta cuprinde, în traducere sau în original, acte de mare însemnătate, care nu ni s'au păstrat altfel. Ori unde ar fi putut găsi adevărul, generalul Mihai Cantacuzino şi-a dat toată osteneala să-l urmărească". Genealogia a mai fost publicată de Boliac în *Buciumul* cu unele greşeli, şi astăzi acest ziar e greu de întrebuinţat şi aflat. Ediţia lui Iorga e mult superioară celei dintâiu, e provăzută cu numeroase note de lămuriri preţioase. Povesteşte trecutul familiei dela 1341-1787 [2]); ca inedit apar aici genealogia familiilor înrudite cu Cantacuzinii munteni: Văcăreştii, Creţuleştii, Vaţate, Mavrocordaţii, Ghiculeştii, Brâncovenii, Filipeştii, etc. şi Cantemirii [3]). Se dă 49 de corespondenţe, [4]) ca o „întregire neapărată şi esenţială" a Genealogiei, ale lui Pârvu şi Mihai Cantacuzino cu Ruşii în timpul războiului şi alte acte interne din acest timp (1769—c. 1775) extrase din condica grecească a lui Mihai Banul Cantacuzino.

„*Călătoriile în Rusia ale preotului bănăţean Mihail Popovici (1770—1)* [5]). După o introducere despre Mihail Popovici preot în Sânt Mc'cläuşul mare şi întâlnirea lui în Rusia cu arhiereii din principatele române, se dă ziarul său de călătorie [6]) şi, în anexe o hotărâre a unui sinod din 1768 despre patimile bisericei ortodoxe din Ardeal şi o petiţie a popii Mihail din 1771 [7]).

Implinindu-se 300 de ani dela moartea lui Mihai Viteazul, Iorga publică o nouă „*Istoria lui Mihai Viteazul pentru po-*

1) Bucureştl, 1902 tip. Minerva, pp. XI+565.

2) pp. 1-362 se dau mai multe table génealogice pp. 32, 49. 52. 204, 206, 292, 340. 3) pp. 363-422.

4) pp. 423-542; tabla cuprinsului pp. 543-57; tabla numelor de familii pp. 559-65; fiecare volum e impodobit cu frumoasa stemă a Cantacuzinilor.

5) Arad, 1901, tip. Tribuna poporului p. 48 (extras din ziarul „Tribuna poporului").

6) pp. 9-35. 7) pp. 37-48.

porul românesc“ [1]). De sigur că la noi nu s'a scris pagini calde, mai simţite, mai adevărate şi sincere, plecate din mintea cuprinzătoare a unui învăţat şi, din inima unui suflet de poiet, ca să comemoreze amintirea unui strălucit erou naţional, cum e cartea de faţă la împlinirea celor trei veacuri dela asasinarea lui Mihai. După câteva pagini duioase despre risipirea elementului românesc sub diferite stăpâniri străine, spune ce ne poate uni: „Dacă nici un loc nu-i adună pe fraţii răzleţi, ei se pot întâlni cu gândul sub bolta înaltă a celei mai măreţe biserici: aceia pe care a înălţat-o braţul vlteaz şi mintea chibzuită a strămoşilor, în clădirea minunată pe care nimic n'o poate dărâma, nici o ură, nici o nerecunoştinţă: a trecutului.

Aici trebuie să ne adunăm cât de adeseori pentru a ne închina cui se cuvine şi a ne împărtăşi cu sfânta împărtăşire a gloriei româneşti. Cine lipseşte dela adunare e străin cu sufletul de noi“.—Paginile acestea „pomenesc pe omul trimis de Dumnezeu care acuma 300 de ani a venit pe pământ ca ca să facă un singur trup din România întreagă. Nu fiindcă aceasta-i era gândul— de ce am minti?— nici pentru ca minunea să rămâie, ci pentru ca să se ştie de urmaşii din toate timpurile, şi mai ales de aceia cari vor şti să înţeleagă şi să voiască din nou, că minunea să poate şi că pentru a o vedea iarăşi săvârşită, se cere credinţă şi rugăciune. Iar rugăciunea omenească cea mai primită de Dumnezeu e vieaţa harnică, cinstită, dreaptă, ceia ce în alte timpuri se chema virtute omenească. De vor avea-o şi de-ar şti s'o capete mulţi dintre acei foarte mulţi pentru care am scris şi simţit. Ceasul nostru ar fi venit atunci“ [2]); zugrăveşte plastic situaţia Românilor din diferite ţinuturi înainte de Mihai [3]); arată cine era Mihai, dând o caracterisare strălucită a lui [4]); trece la povestirea pe larg a faptelor lui Mihai, a mediului şi vecinilor lui, cucerirea Ardealului, etc. [5]), şi încheiă cu aceste cuvinte înălţătoare:

---

1) Bucureşti, 1901 tip. Minerva, p. 127 (= bibl. populară a Minervei No. 12-15); o edţie nouă s'a dat în 1919 în Bucureşti tip. „Cult. Neamului Românesc“.

2) pp. 5-15. 3) pp. 15-24.
4) pp. 24-31. 5) pp. 31-127.

„A-l uita pe dânsul acum şi întotdeauna, ar fi să ne uităm întâiu pe noi înşine, să părăsim menirea noastră. Să-l avem înaintea de câte ori gândul ni se înalţă mai sus de nevoile cele mici ale zilei ce trece şi caută să zărească în depărtările viitorului. Să aducem sufletului său darul muncii noastre cinstite şi folositoare. Căci pe aceste două temelii se sprijină mărirea tainică a unui neam: amintirea totdeauna vie a trecutului şi conştiinţa datoriei îndeplinite de toţi şi în fiecare clipă".

Ca unul care era stăpân pe toate cunoştinţele necesare, ca unul care avea sufletul înţelegător şi mintea pătrunzătoare pentru a zugrăvi figuri măreţe de istorie universală şi ca unul care de două ori prezintase într'o limbă poetică şi pe înţelesul tuturora pe marele Domn, Iorga se hotăreşte se deie acum o operă întinsă cu tot aparatul ştiinţific necesar, o nouă *„Istorie a lui Mihai Viteazul"* pe care a şi publicat-o, în parte numai, în revista *„Convorbiri literare"* [1]). După o introducere călduroasă, în care se vorbeşte şi despre izvoarele istorice privitoare la Mihai Viteazul,[2]) ajunge la povestirea amănunţită asupra familiei lui Mihai,[3]) apoi la schimbarea din domnie a lui Mihnea Vodă; împrejurările dela Poartă şi legăturile noastre cu Turcii (întrebuinţând aici şi acte turceşti inedite dela Constantinopol);[4]) domnia lui Ştefan Surdul, Alexandru cel Rău şi Aron, şi ajungerea lui Mihaiu ca Domn e înfăţişată pe larg:[5]) capitolul ultim ce se publică tratează, — şi cu acte inedite — cel dintâiu an din domnia lui Mihai Vodă şi răscoala împotriva Turcilor[6]). Pagubă că această istorie atât de bogată în informaţii şi judecăţi nouă asupra oamenilor şi evenimentelor de atunci s'a oprit la cel dintâiu an de domnie al lui Mihaiu.

Putem spera, cel puţin acum, după îndeplinirea idealului naţional, că această operă va fi continuată şi sfârşită, ca un prinos de recunoştinţă pentru Domnul român?

---

1) Vol. XXXVI (1902), pp. 67-74, 136-52, 233-44, 337-50, 416-30, 513-21, 611-33, 975-993, 1073-82; şi vol. XXXVII (1903), pp- 1-15.
2) pp. 67-74. 3) pp. 136-152.
4) pp. 337-350. 5) pp. 416-30,513-21, 611-33. 975-78.
6) pp. 978-93, 1073, 1082; vol. XXXVII, pp. 1-15.

Să vedem cele dintâi volume din impozanta colecţie de documente interne şi externe, care a ajuns până acum la vre-o treizeci, şi fără care astăzi nu se mai poate scrie istoria românească în întregimea ei.

E vorba de „*Studii şi ducumente cu privire la istoria Românilor*[1]). Volumul *I—II* formează unul şi acelaş volum. Prefaţa ne arată proveniența documentelor;[2]) în introducere se dă o expunere nouă, cu resultate trainice şi de amănunte a răspândirii catolicismului în ţările române până la 1500[3]), iar de aici înainte în generalităţi merge până în veacul al XIX-lea[4]), dând apoi 2 acte din 1384, 1403 şi 3 inscripţii epitafe ale bisericii catolice din Huşi[5]).

Urmează documentele: extrase latine din socotelile oraşului săsesc Bistriţa din Ardeal (1524—1692);[6]) extrase din socotelile bisericii catolice din Iaşi (1678—1788);[7]) 195 documente, — şi dela Domni — latine, italiene (din arhiva bis. catolice din Iaşi) privitoare la istoria catolicismului în Moldova (1662—1847);[8]) 50 doc. (din arhiva episcopească a bis. catolice din Bucureşti) rélative la catolicismul din Ţara Românească (1692—1841);[9]) şi 109 doc. tot la catolicismul din Ţara Românească (din arh. mânăstirii catolice din Câmpulung) din 1300—1820;[10]) 92 extrase din corespondența consulară austriacă privitoi la catolicismul din ţerile române (1782—1829);[11]) alte 40 doc. (din diferite arhive) în aceiaş chestie (1447—1840);[12]) 21 doc. (din arh. mânăstirii catolice din Râmnic) pentru catolicismul din Muntenia (1715—1822)[13]), Documentele sunt însoţite de numeroase note.

In vol. *III* din *Studii şi documente*[14]) se dau în prefaţă foarte importante ştiri nouă asupra istoriei muntene, cu pri-

---

1) Bucureşti, 1901, tip. Socecu, pp. XLIX+536.
2) pp. III-VI.
3) pp. IX-XXXVIII 4) pp. XXXIX-XLVI.
5) pp. XLVII-LIX. 6) pp. 1-53.
7) pp. 54-77: 8) pp. 78-225. 9) pp. 226-272.
10) pp. 273-326. 11) pp. 327-414. 12) pp. 415-447.
13) pş. 448-61; tabla cronologică a tuturor documentelor după capitole pp. 463-492; tabla numelor pentru socotelile Bistriţei pp. 493-500; tabla numelor pentru documentele privitoare la istoria catolicismului in principate pp. 501-531; erata p. 536.
14) Bucureşti, 1901, pp. LXXXI+104, tip. Socecu.

lejul publicării cronicii lui Pejacevich, începând cu lupta dela Velbujd (1330) până la 1535: [1]) apoi scrisoarea lui Mihnea Turcitul (1595); ştiri despre Români: în izvoarele sârbeşti ale Genealogiei Brancoviceştilor şi în ale „Istoriei Daciei" de D. Fotino, în Istoria Raguzei de Iacob Luca şi în Orbini după izvoare sârbeşti [2]). — Excursuri: Dania lui Alexandru Vodă către mânăstirea Zografului (1433); 3 acte dela Vlad Dracul (1432—41); povestirea în versuri a lui Mihai Beheim despre Vlad Dracul în lupta dela Varna (1444); papa Piu al II-lea despre Vlad Ţepeş; lupta cu Turcii la Turnu Roşu; Expediţia lui I. Zapolya în Muntenia la 1522; o datorie a lui Neagoe Basarab către Saşi (1524); Tranquillus Andronic despre Gritti şi Domnii români (1540); o scrisoare a lui Vlad Vodă (1533); o intervenţie a lui Radu Paisie (1537); 3 acte despre negustorii raguzani în Ţara Românească (1538) şi ştiri despre Iacob Lucari [3]).

Documente: extrase din „chronica serbica despotae Georgii Brankovic e codice serbico latine reddita, operante Franc Pejacevic (1392—1618); [4]) prefaţa lui Simion Dascălul; cronica lui Vasile Dămian şi Tudosie Dubău şi 2 acte (1667, 1681) despre bănăria lui Dabija Vodă, etc. [5]); continuarea memoriilor lui Radu Popescu şi întregirea lor de un anonim şi 6 documente din 1694—1728; [6]) „cum îmblă veleturile la o samă de întâmplări (1699—1739); [7]) genealogia lui Vasile Lupu: [8]) extrase din Letopiseţul prescurtat din 1721—24; [9]) locuri puţin cunoscute din cronica lui Neculce şi 2 acte relative la acest cronicar (din 1721, 1743); [10]) o descriere a Ţerii Româneşti; [11]) 16 acte relative la familia bălăcenească (1743—1801); [12]) note despre Kogălniceni (1780—1825); [13]) 2 acte relative la cronicarul Dumitrachi Stolnicul (1788—90); [14]) povestirea morţii lui Ghica Vodă de Mitropolitul muntean Grigorie (1777); [15]) 3 acte relative la cronicarul Manolachi Persiano (1787—1802); [16]) 23 doc. şi regeste pentru viaţa

1) pp. I-LII. 2) pp. LII-LXV.
3) pp. LXVII-LXXXI. 4) pp. 1-8.
5) pp. 12-21. 6) pp. 22-29. 7) p.. 30.
8) pp. 31-33. 9) pp. 34-37. 10) pp. 38-45.
11) pp. 46-59. 12) pp. 60-65. 13) pp. 66-68.
14) pp. 69-70. 15) pp. 71-73. 16) pp. 74-5.

lui Ienache Văcărescu (1245—1799); [1]) note despre domnia lui Scarlat Callimachi (1819—21); [2]) 1 act despre Alecu Beldiman; [3]) act despre desființarea văcăritului de Ștefan Cantacuzino (1714); [4]) raportul cu criptografe a capuchehaiei muntene Ienachi Porphyrita către Șerban Cantacuzino (1682); [5]) o scrisoare a lui Const. Stolnicul Cantacuzino (1707); [6]) o scrisoare a lui Șincai către Engel (1804) și alte 3 scrisori tot către Engel de Eder, Thorwächter și Filtsch (1800, 1803) [7]).

Vol. IV din *Studii și documente* [8]) are o prefață întinsă și bogată în informațiuni nouă, și se ocupă de legăturile politice ale țerilor noastre cu Ardealul în tot veacul al XVII-lea „numai în linii generale — zice autorul —, oprindu-mă asupra punctelor mai speciale numai când ele pot fi luminate prin izvoare nouă, pe care atunci le și reproducem uneori în a doua parte a textelor". Așa se studiază pe rând relațiile principatelor cu Ardealul în vremea următorilor stăpâni și principi ardeleni: Basta (1601—4) [9]), St.Bocskay (1604—6) [10]), Gavril Bathory (1607—13) [11]), Gavril Bethlen (1613—29) [12]), Gh. Rakoczy I-iu (1630—48) [13]), Gh. Rakoczy II-lea (1648-58) [14]) și urmașilor acestuia foarte pe scurt (1660—1699) [15]). — „Nota preliminară" [16]) spune că mare parte din actele acestui volum sunt din arhiva de stat din Budapesta. Fondurile: arhiva episcopului neunit Dionisie Novacovici și documente privitoare la Gh. Rakoczy. Vorbește despre documentele olandeze utilizate în prefață, care se întemeiază și pe toate documentele și studiile tipărite în ungurește și săsește.

---

1) pp. 76-90. 2) pp. 91-2. 3) pp. 93.
4) pp. 94-96. 5) pp. 96-98.
6) pp. 99-100. 7) pp. 101-104.
8) București, 1902, tip. Socecu, pp. CCCXIX+343
9) pp. II-XLIV. 10) pp. XLIV-LXI
11) pp. LXI-CXII. 12) pp. CXIII-CLX.
13) pp. CLX-CCXXVIII 14) pp. CCXXVIII-CCCVIII.
15) pp. CCXXVIII-CCCVII; multe extrase de acte inedite se dau în prefață în notele pag. 67-8, 73, 80, 84-5, 105, 112, 116-9, 126-9, 145-6, 151-2, 162-4, 168, 181, 188, 195, 200-1, 205, 211-12, 224, 226-29 (2 scrisori ale Doamnei Elena lui Mateiu Basarab către Rakoczy din 1633) 258, 263-4, 268, 283-1, 289, 291-2. 303-308-10, 313.
16) pp. CCCXVII-XIX.

Documente: 96 documente aproape toate româneşti (1598 până la 1767) [1]) cu conţinut foarte variat; acte domneşti dela Mihai Viteazul, Moise Movilă, Mateiu Bssarab, Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan, Constantin Şerban, Gr. Ghica, Gh. Duca, apoi dela Cantacuzino şi alţi boieri, boierinaşi, negusturi, etc. şi acte care privesc istoria Românilor din Ardeal, biserica lor (pomelnicul Mitropoliţilor din Bălgrad) [2]), ca şi cea munteană.

Acte explicative şi doveditoare: 7 scrisori româneşti (din arhiva capitolului din Alba Iulia) dela diferite persoane din 1630—35; 14 acte relative la exilul lui Gheorghe Ştefan Vodă; [3]) trei descrieri de lupte dela Braşov (1603, 1611) şi Şoplea (1655); [4]) 97 scrisori dela Basta, Radu Şerban, Pătraşcu-Vodă, Gaşpar Gratiani, Chiril Lukaris, ambasadorul olandez Haga, Ghisbrecht şi Cops, Gh. Rakoczy, Vasile Lupu, ţarul Alexie Mihailovici, Constantin Şerban, Gheorghe Ştefan, Apaffy, Emeric Tököly, Constantin Cantemir, Ioan Bethlen istoricul, şi alţi boieri şi nobili unguri, etc.; apoi socotelile Brasovului (1638—41), Mediaşului (1622) şi Cohalmului (1658—65); [5]) alte 15 documente din 1602—1665 dela Petraşcu Vodă, izvor de orânduiala birului din Moldova (1654), din cronica lui Stoica Ludescu, Gh. Ghica, Stefan Lupu, Istratie Dabija, Safta văduva lui Gheorghe Ştefan, şi ziarul nobilului ungur Ioan Nemeş (din 1652—60) [6]), etc. [7]).

Şi pentrucă colecţia de „*Studii şi documente*“ se tipăreşte cu cheltuiala Ministerului de Instrucţie, e interesant să vedem

---

1) pp. 1-102.

2) In faximile iscălituri şi diferite însemnări ale lui Mihai Viteazul (pp. 1-14); iscălitura lui: Moise Movilă (p. 28), Radu Vistierul (p. 23), Hrizea vel Ban (pp. 24), Mateiu Vodă şi Ştefan, Mitr. in Bălgrad (p. 27-8) Gheorghe Ştefan vel Logofăt (p. 30 şi p. 112), Constantin Cantacuzino Postelnicul (p. 30), Constantin Şerban (p. 49), Mihnea-Mihai-Vodă (p. 58) şi Mihai şi Şerban Cantacuzino (p. 62).

3) pp. 108-14. 4) pp. 114-29. 5) pp. 129-262.

6) Continuarea ziarului lui Nemeş (1663-68) se dă de Lăpădatu în *Convorbiri literare*, 1902 pp. 1055-6.

7) pp. 263-78; tabla numelor dela vol. III şi IV pp. 259-317; index de lucruri p. 319; tabla cronologică a cuprinsului şi documentelor: dela vol. III pp. 321-26, dela vol. IV pp. 326-37; erata şi adause unde se dau mai multe acte inedite interne la vol. III pp 339-41, la vol. IV pp. 342-45.

în ce condiţii lucra un istoric român, cu faimă europeană, acum două-zeci de ani, şi care durere nu s'au schimbat întru nimic până astăzi. Iată ce ne spune Iorga în privinţa aceasta: Ţin să declar că în ce mă priveşte pe mine, această cheltuială nu întrece, pentru copie, orânduire, adnotare, sau pentru redactarea studiilor din Prefeţe suma de 50 lei de coală. Şi aceşti bani îşi găsesc mai totdeauna întrebuinţarea în călătorii de studii, care aduc descoperirea de izvoare nouă. Dacă însă Statul român ar putea asigura profesorilor universitari mai mult de cât hrana zilnică, sau dacă m'aşi găsi în stăpânirea unei averi personale aş renunţa firește şi la această plată" [1]).

Iorga, nu e numai un istoric al trecutului, ci şi al prezentului, şi dacă uneori spune lucruri care pe atâţia îi ustură, ştie să rămână obiectiv şi nepărtinitor. De aceia înfăţişăm mai jos şi câteva studii de istorie contemporană.

„*La vie inttellectuell des Roumains en 1899*" [2]) cuprinde „opiniile sincere" ale autorului, care critică aspru şi cu dreptate instituţiunile principale ale ţerii, care nu-şi cunosc în deajuns chemarea lor naţională şi socială: Academia română, Universităţile, Ateneul român, bibliotecile, arhivele, muzeele şi teatrele [3]), apăi mişcarea literară şi ştiinţifică [4]), şi presa [5]), La urmă propune câteva soluţii prin care acestea pot fi şi trebue să fie folositoare ţerii şi neamului nostru.

In legătură cu memoriile Logofătului Nicolae Şuţu publică *Partis politiques en Roumaine an. XIX-e siècle* [6]), dând câteva explicări despre formaţiunea şi evoluţiunea partidelor politice dela sfârşitul sec. al 18-lea până la 1868 cu scopul de a rectifica, „dans l'esprit d'une partie de mes lecteurs de idées fausses, à détruire des préjugés vains relativement à la politique qu'ont faite jadis nos pères et nos grands-pères".

In ziarul „*Epoca*" tipăreşte două studii de o extensiune

1) Vol. IV pp. CCCXIX.

2) Bucureşti, 1899j tip. L'independance roumaine p. 217 (extras din ziarul „L'independance roumaine").

3) pp. 3-142. 4) pp. 142-209. 5) pp. 209-217.

6) *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote,* Bucureşti, 1900, tip. L'independance roumaine" pp. 61-150.

mai mare. Aşa e cel despre „*Partidul liberal*“ [1]) în care arată, cu calmul şi obiectivitate necesară, desvoltarea şi faptele lui pentru ţară, şi evenimentele din 1821, 1848, 1859 (unirea) şi 1877 (războiul pentru neatârnare); şi zice: In adevăr, un partid tare cu sorţi de durată în viitor trebuie să prezinte una din două: sau o clasă socială, conştientă, cu interese şi aspiraţii bine definite, sau un avânt de idei neobişnuit de puternic şi pentru aducerea la îndeplinire a căror să trebuiască silinţele mai multor generaţii aprinse de entusiasm şi râvna dezinteresată, sau, în sfârşit, o tradiţie istorică deosebit de veche şi trăind puternic în mâinile oamenilor“, şi de fapt partidul liberal nimic de acestea nu reprezintă; arată legăturile lui cu ţărănimea [2]), despre şefii liberali ai partidului: Brătianu tatăl şi D. A. Sturdza şi rostul curentului tinerilor liberali [3]).

„*Un procès de desnationalisation*“ [4]), „studii independente ale unul cugetător izolat“, critică clasa de sus, educaţia studenţilor în ţară şi în străinătate, vieaţa socială şi familiară, şcolile de oraş şi rurale, cărţile de şcoală, literatura, etc. etc. şi dă la urmă mai multe soluţiuni pentru a remedia această stare bolnavă a societăţii româneşti contemporane.

Al doilea studiu de proporţii largi, critic şi obiectiv în ziarul *Epoca* e cel privitor la „*Chestia evreiască din România*“ [5]). Arată ce curente au determinat chestia aceasta în cugetarea claselor noastre conducătoare, antisemitismul nostru în ce constă; [6]) doctrina naţională în apărarea vieţii economice; [7]) tipurile evreieşti: proletarul; [8]) vechimea Evreilor în Moldova; [9]) credinţa Evreilor săraci despre poporul nostru; [10]) emigrarea Evreilor din România şi rostul lor, şi prigonirile evreieşti: [11]) clasa evreiască de sus; [12]) şi Evreul străin aşezat

---

1) Retipărit în *Cuvinte adevărate*, 1904. Bucureşti, tip. Minerva pp. 265-311.

2) pp. 281-302. 3) pp. 302-11.

4) *Scènes et histoires de Passé Roumain. Un procès de desnationalisation*, Bucureşti, 1902 tip. L'Independance roumaine (extras din ziarul L'Ind. roumaine), pp. 54-227.

5) Retipărit în *Cuvinte adevărate*, pp. 175-264.

6) pp. 183-9.

7) pp. 189-96. 8) pp. 106-201. 9) pp. 202-206.

10) pp. 207-12. 11) pp. 213-39. 12) pp. 240-46.

la noi;[1]) soluţiile curente şi părerile bărbaţilor de stat români în chestia evreiască[2]). La sfârşit dă soluţiile proprii, zicând:[3]) Pregătiţi-vă părăsind, nu legea, cu care n'are nimeni nimic de împărţit, ci portul, exclusivismul social, mai ales limba care nu e măcar a voastră... Asămănaţi-vă din ce în ce cu noi, şi când veţi fi Români de lege mosaică, veţi căpăta în întregimea însuşirilor drepturile ce sunt asigurate în statul nostru Românilor. Iar dacă nu se poate... ei bine veţi fi ceiace sunteţi: locuitori nesupăraţi ai pământului nostru, dar *străini*". Excludrea evreilor din armctă. „Trebue să ne gândim la dânşii, să ne îngrijim în ce fel de alcătuiri religioase trăiesc, în ce condiţii economice se află — aceasta pentru buna înfăţişare a ţerii şi pentru sănătatea tuturor.

Impământenirea Evreilor prin îndoitul vot al Camerei şi Senatului trebuie părăsit, în locul căreia să se puie, anumite condiţii foarte aspre, cât de aspre voiţi: câteva generaţii în ţară, cunoaşterea desăvârşită a limbii, şi ce garanţie ar putea găsi un om de meşteşug, ar prinde mai bine. Cercetarea ar putea-o face o instanţă judecătorească, aşa în cât minunata noastră administraţie n'ar avea să se amestece, în paguba tuturora".

Imprejurările au resolvit altcum această chestie nenorocită pentru noi şi, de sigur nu spre mulţumirea noastră.

Romantismul istoric a creat mulţi învăţaţi şi diletanţi pretenţioşi, cari cu operile lor umflate, străbătute de atâtea teorii care s'au sfărmat îndată ce s'au lovit de stânca adevărului, au inundat şi au dominat mult timp chiar istoriografia românească. Numai o nouă generaţie de istorici cu simţ critic şi metodă strict ştiinţifică, răzimată pe vaste şi temeinice cunoştinţe, a reuşit, după o crâncenă ofensivă ştiinţifică, să înmormânteze şi ultimii reprezentanţi, — al căror glas a amuţit — ai unei direcţii greşite. Mult talent şi vigoare tinerească s'a cheltuit în această luptă pentru a pune pe fiecare la locul, pe care îl dă munca sa obiectiv judecată. S'a ajuns la faptul, că recensiile întinse şi necesare, au înlocuit cărţile despre care se făceau, mă gândesc la recensiile ştiinţifice.

1) pp. 246-50. 2) pp. 250-61, 3) pp. 261-64.

cu vederi şi informaţii nouă a regretatului Ştefan Orăşanu, om de o superioară cultură istorică şi cu un fin simţ critic. Unul dintre cei care au contribuit mai mult la regenerarea şi purificarea vieţii ştiinţifice în domeniul istoriografiei e fără îndoială Iorga, care oricâtă ironie crudă şi uneori păreri subiective ar fi amestecat în discuţiile avute, faptul rămâne câştigat şi bun.

Să vedem această activitate de critică istorică.

In „*Cum se predă istoria în şcoalele noastre*“ [1]), face o recenzie poate prea întinsă, amănunţită şi judicioasă asupra manualului „Istoria Românilor“ pentru şcolile secundare de Gr. Tocilescu. Urmăreşte pagină de pagină, expunere, nimiceşte aserţiunile nebazate, înlocuindu-le cu altele solide, întrebuinţând chiar şi acte inedite (p. 155), arată că Tocilescu nu cunoaşte toate izvoarele şi le încurcă [2]); compilează şi plagiază dela unul şi altul [3]); nu ştie greceşte [4]); împărţirea materialului e fără sistem şi nenaturală [5]); şi are un stil banal, confus şi umflat [6]). Incheie, arătând cum trebuie să se scrie un manual de istorie naţională: „Copii ascultă bucuroşi poveştile bătrânilor: în tonul unei astfel de poveşti bătrâne trebuie povestită istoria trecutului nostru, de un om cu talent sobru, discret, de un om simplu şi cinstit în ideile şi sentimentele sale, care să pornească blând şi liniştit şi să ridice tonul expunerii sale numai atunci, când fără să o simtă, la trăirea cu mintea a faptelor mari sau a marilor dureri ale neamului său, întregul său suflet s'a înfiorat de mândrie sau s'a tulburat de jale.

Aşa să spuie acele lucruri sfinte ca şi cum poporul nostru ar fi un singur om, un alb bătrân de 2 mii de ani, care, în seninătatea purificătoare asupra umanelor sale bătrâneţe, ar prinde să spuie cele ce au fost, zilele albe, zilele negre, gloria

---

1) *Convorbiri literare*, XXXIV (1900) pp. 44-77, 132-167, 206-36, 394-418, 507-11.

2) pp. 222-236.

3) pp. 52-3, 71-77, 133-36, 233-4; vezi despre plagiatul lui Tocilescu şi Iorga, *Opinions pernicieuses d'un mauvais patriote*, Bucureşti, 1900 pp. 49-54.

4) pp. 54-58, 214. 5) pp. 394-418.

6) pp. 507-11.

şi umilinţa din care s'au ţesut, dealungul veacurilor, zilele-i nenumărate.. O asemenea cărticică ar fi o biblie şi ar face mai mult pentru noi decât zece linii de drum de fier sau o sută de legi curente. Cine o va scrie ? [1]).

Oricine îşi poate închipui ce impresie au făcut aceste recensii, mai ales că lovia în reputaţia ştiinţifică a unuia dintre cei mai îndărătnici şi autoritari reprezentanţi ai curentului romantic în istoriografia românească.

O altă recensie cu proporţii mai mari e cea despre „*Istoria României contemporane de Frederic Damé*“ [2]), în limba franceză, în care arată defectele cărţii, care în străinătate ne prezintă într'o lumină falşă prin aceşti „filo-români“ necunoscători ai oamenilor şi faptelor din trecut, neavând informaţii, nici pregătirea necesară pentru a zugrăvi vremile contemporane cu toată obiectivitatea şi cunoştinţa de cauză.

In recenzia „*Studiile lui Şăineanu despre „Influenţele orientale“ exercitate asupra noastră*“ [3]) fixează la început în linii generale influenţa bizantină turcească asupra ţerilor noastre în 4 perioade: 1) Până la mijlocul sec. 16-lea (în Moldova sub Petru Schiopul şi Muntenia sub Mircea Ciobanul); 2) Până la moartea lui Mihai Viteazul; 3) Până la Fanarioţi; 4) până la 1821—31 şi zice: Din influenţa turcească au rămas elemente de limbă care sunt bune, pentru că am îmbo-

---

1) In *Noua revistă română*, II (1900) pp. 305-12 Iorga publică „*Cum face Gr. Tocilescu* ediţia 2-a“ a operelor sale. „Reflecţiile vesele ale unui cumpărător decepţionat“—o critică cu multă ironie despre ilustraţiile cărţii, arată că toate greşelile le-a păstrat afară de vre-o 10, a adaus ceva unde trebuia suprimat, a suprimat unele lucrurl şi analizează apoi prefaţa cărţii; *Ibid.* p. 474 Iorga rectifică inscripţia dela Cetatea Albă a panului Hărman din 1478; în *Convorbiri literare*. XXXVIII (1904) pp. 175-86, 303-320 Iorga arată precis punând textele faţă în faţă cum Tocilescu în cartea sa „Monumente epigrafice şi sculpturale“ a plagiat din diferite manuale şi dicţionare străine fără să mărturisească. Vezi tot despre aceste cărţi şi ce spune Iorga în *Sămănătorul*. Bucureşti, 1903 (II) pp. 718-20, 735-37, 752-53, 766-8; şi răspunsul just la calomniile lui Tanoviceanu. *Ibid.* pp. 359-62.

1) Bucureşti, 1900, tip. Minerva p. 61; extrase din ziarul *România Jună* I. Bucureşti, 1900 (I), , n-rii 158-9, 161, 164, 167, 170, 172.

2) *Noua revistă română*, III (1901), pp. 58-65.

gătit-o şi urme în moravuri, care sunt rele, fiindcă ne fac şi până astăzi un popor fără rânduială, fără iubire de lucru, fără curiozitate a inteligenţei şi fără sete de ideal." Trece la analiza cărţii, meritoasă, evidenţând că n'a întrebuinţat toate izvoarele istorice pentru a îmbogăţi lista de cuvinte turceşti orientale şi că explicarea dată cuvintelor nu e totdeauna exactă şi completă; face apoi observaţii juste relativ la povestirea istorică din carte care în multe chestiuni n'a folosit resultatele ştiinţifice nouă, rectificând aici unele greşeli.

După răspunsurile necuviincioase şi neîntemeiate ale lui Şăineanu, Iorga face din nou o cercetare a cărţii, de data aceasta mai subtilă, delăturând într'un articol „*Cum raspunde Şăineanu când îl lauzi*" [1]) toate afirmaţiile din răspuns ale lui Şăineanu, şi semnalează mai pe larg toate greşelile şi lipsurile cărţii: faptele istorice greşite [2]) cuvintele din vocabular în ordinea alfabetică, alte greşeli şi explicaţii neîndestulitoare la cuvinte [3]).

In „*Manifestări nouă ale unei şcoale vechi*" [4]), critică două studii ale lui Ionescu Gion: 1. *Doamna Despina*, dând multe informaţiuni nouă despre Sârbi şi relaţiile acestora cu Românii; [5]) 2. *Sima Stolniceasa* (soţia lui Stroie Buzescu), iarăşi aduce înainte lămuriri nouă şi acte inedite despre această familie; [6]) şi în urmă critică studiul lui Tanoviceanu despre *familia Bantăş*, aducând şi aici, după ce arată defectele, bogate ştiri necunoscute lui Tanoviceanu [7]). Iar sub titlul „*Un tânăr învăţat român*" [8]) avem recensia dreaptă, cu multă ironie despre teoriile ştiinţifice, lipsite de orice temeiu, ale lui I. Bărbulescu din cartea „Cercetări istorico-fililogice" (1900).

Am crezut folositor să aduc înainte acestea recensii, cari au contribuit mult la curăţirea atmosferei ştiinţifice în istoriografia românească din vremea mai nouă.

---

1) *Noua revistă română*, III (1001) pp. 130-36, 228. 324-32, 369-79
2) pp. 324-32. 3) pp. 369-79.
4) *Convorbiri literare*, XXXVII (1903), pp. 435-44, 626-41, 1132-42.
5) pp. 435-443. 6) pp. 326-40.
7) pp. 1133-41 şi îndreptarea. *Ibid.*, 1904 (XXXVIII) p. 128.
8) *Ibid.*, XXXVI (1902) pp. 183-90, 671-2; p. 95-6, discută cu amănunte că scrisoarea din 1906 privitor la episcopia de Milcov e falşă.

Iorga tipăreşte o ediţie nouă a unei cronici, în aşa fel cum la noi până atunci nu se publicase, decât în Apus. E vorba de *„Istoria Domnilor Ţării Româneşti cuprinzând istoria munteană dela început până la 1688“* compilată şi alcătuită de Constantin Căpitanul Filipescu. [1]) In prefaţă după ce spune cum a alcătuit această ediţie a cronicii: „Am luat ca bază singurul manuscript complect, acel — întrebuinţat de Bălcescu şi dela dânsul am împrumutat şi aspectul grafic al cronicii, adoptându-i adecă felul de scriere a cuvintelor. Dar am mai găsit manuscripte târzii sau fragmente, a căror listă se dă la sfârşitul prefeţii şi din ele am cules unele îndreptări şi întregiri“,—trece la povestirea lucrurilor nouă despre Constantin Căpitanul şi neamul său, publicându-se aici şi vre-o 40 documente din sec. al 17-lea până la începutul celui de al XIX-lea [2]).

Urmează cronica: dela Radu Negru (1290) până la 1688 [3]). Cea dintâiu cronică editată în mod ştiinţific, înzestrată cu bogate note de lămurire sigură, aşa că se poate întrebuinţa cu deplină încredere de orice om de ştiinţă, căci de fapt în note se arată greşelile şi se întregesc lipsurile cronicii pe baza izvoarelor mai nouă, apoi şi ce-i luat din Ludescu şi alţi cronicari. In note se dă un foarte mare număr de documente româneşti şi slavone inedite începând cu anul 1469 [4]).

„Manuscriptele mânăstirii Cernica“ [5]). Avem câteva lămuriri introductive asupra acestei mânăstiri — şi vieaţa călugărilor de aici — clădită la începutul sec. XVII-lea de boierul

1) Bucureşti, 1902, tip. Socecu, pp. XXXIX+223: In fruntea vol. avem chipul lui Constantin Căpit., apoi faximile din alte chipuri ale lui; mai multe iscălituri dela diferite persoane din familia sa.

2) pp. III-XXXVIII; manuscriptele întrebuinţate cu unele note de pe ele p. XXXIX.

3) pp. 1-211.

4) pp. 24 n. 2; pomelnicul mânăstirii Govora sec. 17 p. 49 n. 4; acte din muzeul din Cluj rom. şi slavone din 1563-75. pp. 66 n. 3. 74 n. 3, 82 n. 1; acte din secolul al XVII-lea: pp. 103 n. 1, 104 n. 3, 105 n. 1, 110 n. 1, 112 n. 3, 114 n. 2-3, 115 n. 2-3, 122 n. 2, 128 n. 3, 133 n. 1, 135 n. 1, 138 n. 2, 139 n. 1, 149 n. 2, 152 n. 1-2, 154 n. 1-2, 162 n. 1, 167 n. 2, 171 n. 1, 175 n. 2, 189 n. 3, 192 n. 2, 200 n. 1; şcoala din Câmpulung în 1669 pp. 160 n. 2; tabla numelor pp. 213-222.

5) *Revista ortodoxă română*, Bucureşti, XXVI (1902) pp. 207-34.

Cernica Ştirbei, după care urmează titlul la 255 manuscrise cu însemnările de pe ele, pline de amănunte scurte şi interesante, aproape toate din sec. al XVIII-lea. Unele cuprind analele contemporane dela 1782—1821 [1]), altele despre Tatari la sfârşitul sec. XVII-lea [2]) şi, o instrucţie pentru dascăli întru învăţătura pruncilor dela 1820—30 [3]).

Două biblioteci de mânăstiri: Ghighiu şi Argeş [4]). Câteva informaţii despre schitul Ghighiu dela Ploieşti; [5]) se înşiră 27 de tipărituri româneşti şi greceşti (1652—1840) cu însemnate lămuriri asupra lor; [6]) apoi 39 de manuscrise româneşti-bisericeşti dela 1686—1865; stihuri, versuri 66 de strofe cu conţinut bisericesc [7]) II: Manuscriptele mânăstirii dela Argeş sunt 34, din veacul al 18-lea până la 1848, partea cea mai mare româneşti, unele greceşti [8]).

Publicaţie de documente în două volume impozante ce urmează e un omagiu de recunoştinţă către Alexandru Callimachi prin munificenţa căruia a apărut Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (2 vol.). *Documente privitoare la familia Callimachi* [9]).

In prefaţa bogată din vol. I. care precede documentele „nu se mulţumeşte — zice autorul — a da lămuriri asupra elementelor din care se alcătueşte colecţia, ci dă şi ea o povestire istorică despru Callimachi, aceasta se datoreşte pe de o parte faptului că din ce se tipăreşte astăzi reiese întregiri şi îndreptări de o mare însemnătate, şi apoi aceluia că anume din izvoarele pe care le cunoscuse predecesorul meu (Xenopol) în aceste studii cuprind uneori şi alte ştiri sau că aceste izvoare trebue să primească o altă interpretare... şi să puie unele lucruri într'o lumină nouă". Studiază trecutul şi importanţa Câmpulungului, [10]) apoi începătorul familiei: Teodor

---

1) pp. 222-26. 2) pp. 212-3.
3) pp. 233-4. 4) Bucureşti, 1904, tip. Minerva, p. 62.
5) pp. 5-6. 6) pp. 7-21.
7) pp. 22-51. 8) pp. 93-62.
9) Bucureşti, tip. Minerva, I, 1902 pp. CCXV+605; II, 1903 pp. XXXVII+763.
10) pp. VII-XVI.

Callimachi, [1]) terzimanul Ioan Callimachi (1715—57), [2]) Ioan Teodor Callimachi ca domn (1768—61), [3]) şi urmaşii: Grigorie Ioan Callimachi (1761—64 şi 1767—69), [4]) Grigorie, Alexandru Ghica (1764—67), [5]) Alexandru Ioan Callimachi (1795—99), [6] şi cele două domnii ale lui Scarlat Callimachi (1807—10, 1812—19) [7]).

Documentele sunt mai toate inedite din arhivele olandeze din Haga, saxone din Dresda, din bibl. Muzeului Czartoryski din Cracovia şi din colecţiile Acad. Române.

9 rapoarte de ambasadă saxone (1767—1812), [8]) 2 de ambasadă engleză (1763), 42 de ambas. olandeză (1758-95), 246 rapoarte de consuli austriaci (1795—1819), [9]) 14 extrase din corespondenţa consulară austriacă din Bucureşti (1806—22); rapoarte consulare franceze din Iaşi (52 din 1806—1818) şi din Bucureşti (12 din 1806—1821) [10]). — Extrase din partea istorică inedită a operei lui Fr. Iosif Sulzer: Geschichte des transalpinischen Daciens (faptele din c. 1760 - 68); [11])—2 acte pentru numirea lui Gavril Callimachi ca Mitropolit al Saloniculuı şi pentru mazilirea lui Alex. Vodă Callimachi (1745, 1799) [12]), 4 scrisori din domnia lui Teodor Callimachi (1756—59) [13]).—360 doc. şi regeste interne româneşti pentru domnia Callimachilor în Moldova (1710—1835) [14]).

In prefaţa dela *vol. II* se cercetează ramura care n'a domnit din familia Callimachi [15]), şi relaţiile Moldovei cu Polonia prin agenţii Giulianii, Leonardi, Potocki şi La Roche (1758—69) [16]).

Documente în acest volum: 169 doc. şi regeste interne privitoare la familia Callimachi (1692—1837 din arhiva familiei) [17]). — Condica de socoteli pe 1763—4 a lui Grigorie Vodă Callimachi [18]) şi cea din 1806, 1813—16 a lui Scarlat

1) pp. XVIII-XXI; în faximil acte româneşti din 1692, 1716 pp. XXX, 433.
2) pp. XXXII—LXXXVIII; faximil de act grecesc 1757 p. LXXXVIII.
3) pp. LXXXIV-CXXV.
4) pp CXXVII-XXXIX, CXLVII-LIX.
5) pp. CXL-XLVII.
6) pp. CLXI-LXXXIII.
7) pp. CLXXXV-CCXII: adause p. CCXIII.
8) pp. 3-38.
9) pp. 41-821.
10) pp. 325-354.
11) pp. 387-96.
12) pp. 399-411.
13) pp. 415-17.
14) pp. 421-604.
15) pp. V-XXIX.
16) pp. XXIX-XXXVIII.
17) pp. 3-76.
18) pp. 79-133.

Callimachi [1]) — 202 doc. şi regeste relative la familia Callimachilor (1710—1835 din arhiva statului, din Iaşi, Cernăuţi şi a familiei) [3]) şi 5 doc. polone şi latine din Lemberg şi Bistriţa privitoare la familia Callimachi (1761—68) [3]). — 369 corespondenţe moldo-polone în limba franceză cătră interpretul polon Giuliani (1758—69 din bibl. muzeului Czartoryski, Cracovia) [4])—249 doc. din arhivele imperiale din Viena (1741—1821) [5]), — 36 extrase din corespondenţa trimisului prusian la Varşovia Benoit (1768—9 din bibl. regală din Berlin) [6]).— 39 extrase din corespondenţa A. de Sainte Saphorin, ambasador danez la Varşovia (1764—69) [7]), — 30 extrase din coresp. olandeză (1796—807) [8]) şi 60 din cea suedeză din Constantinopol (1741—1812) [9]).

O carte închinată „preoţilor şi învăţătorilor din România de peste munţi, celor prin care se păstrează neamul în aşteptarea viitorului care atârnă de vrednicia noastră" e *„Sate şi preoţi din Ardeal"* [10]). Autorul zice în prefaţă : „Cine vrea să vadă cum se trăia în bordeiele şi căsuţele Românilor din satele şi târgurile Ardealului până când buciumul lui Horea chemă la răsplătire şi răzbunare, dacă nu la biruinţă, ceteaască rândurile acestea scrise cu tot atâta dragoste pentru adevărul, căruia mi-am închinat străduinţele şi pentru neamul din care mă simt mândru că fac parte".

După ce arată necesitatea scrierii unei istorii, de sate şi preoţi din Ardeal, şi izvoarele pe care trebuie să se razime expunerea, trece la povestirea faptică a evenimentelor, care e cea dintâiu istorie bisericească ştiinţifică a Românilor din Ardeal, începând cu faptele din sec. al 15-lea până la Unirea

---

1) pp. 134-157. 2) pp. 161-220.
3) pp. 223-28. 4) pp. 231-384.
5) pp. 387-554. 6) pp. 561-72.
7) pp. 575-91. 8) pp. 595-611.
9) pp. 615-59; tabla numelor pp. 661-727; a lucrurilor pp. 729-49; onomastic pp. 751-55; cuvinte obsolete şi rare, neologisme pp. 757-60; erată şi adausuri p. 761; anexa redă harta Moldovei de Rhigas (1797) dedicată lui Alex. Vodă Callimachi.

10) Bucureşti, tip. C. Göbl, 1902 pp, V+349 (publicat întâiu în *Noua revistă română*, IV (1901) pp. 343-52, 391-98, 441-50; V (1902), pp. 27-33, 55-60), pp. 5-86.

cu Roma, bazată pe ştirile tipărite şi inedite [1]). In partea a doua a cărţii avem situaţia socială şi politică a Românilor de pe pământurile nobililor, din scaunele săseşti: ţara Bârsei — Şcheiul Braşovului, Cohalmului, Sighişoarei, Orăştiei, Bistriţei, Sibiului-Selişteni; Românii din Maramureş şi întemeierea Moldovei, Românii din ducatul Făgăraş şi Amlaş, din banatul Severinului, din ţara Haţegului, Cetatea Lotrului şi a Tălmaciului şi întemeierea Banatului; [2]) apoi o cercetare temeinică a Unirii cu Roma şi împrejurările în care s'a făcut până la moartea lui Atanasie; [3]) urmaşii acestuia episcopii Pataki, Klein. P. P. Aron şi luptele religioase [4]) ale timpului primesc lămuriri preţioase; [5]) ultima parte din acest studiu: Dionisie Novacovici, episcopul Românilor ortodoxi, curtea vlădicească, protopopii, preoţii şi certele confesionale, — e cu totul nouă şi de un interes deosebit prin faptul că se întrebuinţează bogata corespondenţă şi diferite acte din arhiva episcopească a lui Dionisie (din arhiva statului din Budapesta) [6]). Dealtcum la întreaga expunere se utilizează un număr important de acte inedite. — In „epilogul" cărţii discută pe larg păreri ridicate de Bunea în *Vechile episcopii româneşti*, şi întregeşte şi rectifică unele lucruri spuse în cartea de faţă relativ la istoria bisericii din Ardeal în sec. al 15—17-lea [7]).

„*Note critice asupra culegerilor de documente interne româneşti*" [8]). Atrage atenţiunea asupra marei importanţe a documentelor interne privitoare la cunoaşterea trecutului nostru; analizează şi critică publicaţiile de documente interne, ca ziarul *Buciumul*, *Trompeta Carpaţilor*, *Magazinul istoric* [9]),

1) pp. 12-88.
2) pp. 89-166. 3) pp. 166-201.
4) In *Convorbiri literare*, 1902 (XXXVI), pp. 953-57 Iorga vorbind despre cartea lui Bunea, *Petru P. Aron*, dă o caracterizare dreaptă şi originală a acestui Vlădică, şi la p. 971 nota 1, publică o notă italiană inedită din 17 Maiu 1769, prin care reprezentantul austriac la Poartă cere acesteia arestarea şi extradarea călugărului Sofronie, fugit in Muntenia.
5) pp. 201-262. 6) pp. 252-312.
7) pp. 313-346; cuprinsul pp. 347-9.
8) Bucureşti, tip. Socecu, 1903, p. 34. 9) pp. 3-5.

Uricariul lui Codrescu[1]), *Arhiva istortcă a României* de Hajdeu. ziarul şi revista *Traian*, apoi *Columna lui Traian* ale aceluiaş, ca şi *Cuvente den bătrâni; Foaia soc. Romanismul;*[2]) alte publicaţii cu doc. interne: V. A. Ureche, *Miron Costin* şi *Istoria Românilor* (mai multe volume), Erbiceanu, *Ist. Mitropoliei Moldovei;* Melchisedec, *Cronica Romanului şi Huşului; Revista pt. istorie şi fil.* de Tocilescu;[3]) doc. bucovinene publicate de Wickenhauser;[4]) cele româneşti de Orest Popescu şi ale lui Fl. Marian, Condica Voroneţului şi Solcăi şi ale lui Alex. Ştefulescu din Gorj. — Toate sunt cercetate din punct de vedere al doc. interne, arătându-se valoarea şi scăderile acestor publicaţii.

Un alt studiu de acelaş fel, care însă priveşte mai mult documentele externe e *„Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor. Menirea şi misiunea Academiei române*[5]). La început, în general, despre felul izvoarelor istorice. despre arhive, biblioteci şi colecţii private care cuprind documente[6]). Intră apoi în cercetarea faptelor: despre *„Arhiva românească“* a lui Kogălniceanu, activitatea istorică a acestuia; ediţia Letopiseţelor, colaboratorii Arhivei[7]), despre activitatea istorică a lui Bălcescu şi *Magazinul istoric;*[8]) publicaţiile istorice ale lui Florian Aaron şi Tr. Laurian şi Boliac;[9]) *Uricariul* lui Codrescu; *Cronica lui Huru;* activitatea istorică a lui Ilarian Papiu şi Tesaurul de monumente istorice;[10]) Teulescu, *Arhiva română*, Cipariu, *Acte şi fragnente* şi *Arhivu; Lepturariul* lui Pumnul; *Instrucţiunea publică* a lui Laurian; Gh. Sion; *Ist. Moldovei* de Manolache Drăghici;[11]) publicaţiile istorice ale lui Papadopol-Calimachi, Hajdeu şi revistele lui istorice: *Arhiva, Columna lui Traian, Istoria critică*, etc.; V. A. Ureche, episcopul Melchisedec;[12]) studii asupra limbii româneşti;[13]) „Asociaţia“ ardeleană şi publicaţiile ei istorice;[14]) Academia română şi pu-

---

1) pp. 5-10. 2) pp. 10-25.
3) 25-29. 4) pp. 29-32.
5) In *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1903, pp. 1-127.
6) p. 1-11.
7) pp. 11-30. 8) pp. 30-42. 9) pp. 42-50.
10) pp. 42-61, 66-70. 11) pp. 61-66. 12) pp. 70-77.
13) pp. 77-79. 14) 79-82.

blicaţiile istorice mai vechi; [1]) activitatea istorică a lui Tocilescu, N. Densuşianu, Fl. Marian; [2]) descrierea pământului, bogăţiilor, oamenilor de erl şi astăzi ai României; studiile dialectelor şi colecţifle de folclore; [3]) manuscrisele bibliotecii Acad. române; [4]) activitatea istorică a lui I. Bogdan şi ediţiile nouă ale cronicelor; colecţiile privitoare la istoria contemporană; [5]) colecţia de doc. Hurmuzaki [6]).

Am dat numai numele autorilor sau revistelor, fără a mă opri asupra multor studii citate, analizate şi apreciate aici.

Fixează menirea Academiei în această privinţă, de a colecţiona şi edita multe documente din diferite arhive ale Europei: din Ardeal, Polonia, Moscva, Bucovina, Constantinopol, Ungaria, Viena, Italia în diferite oraşe, Franţa. Anglia, Spania, Raguza, Germania, Svedia şi Danemarca, arătând ce s'au publicat din aceste arhive şi ce se mai poate afla în ele privitor la trecutul nostru. Academia, care dispune de mijloace materiale, ea singură poate şi e chemată să întreprindă aceste cercetări arhivalice, editări de cronice, de documente interne şi redactare de repertorii bogate, ca în urma acestora să se scrie marea şi trainica operă a istoriei Românilor până la cele mai mici amănunte [7]).

„*Note cu privire la Ioan Mihail Cigala*“ [8]). Aici se dă trei acte inedite din 1591-4 ale lui Cigala (= Petraşcu-Vodă), un mare „şarlatan oriental“, care cutreeră Apusul, minţind grosolan şi, a cărui aventură se lămureşte înaintea documentelor.

Volumul de proporţii neobişnuite, al XII-lea, din colecţia *Hurmuzaki* [9]) editat de Academia Română, cuprinde nu mai

---

1) pp. 89-92. 2) pp. 92-96. 3) pp. 96-98.
4) pp. 99-101. 5) pp. 101-108. 6) pp. 108-119.
7) pp. 119-127.
8) In „*Prinos Lui D. A. Sturdza*“, Bucureşti, 1903, pp. 290-298.
9) Bucureşti, tip. Socecu, 1903, pp. LXXXIX+1281+XXXIV, tabla numelor la urmă pp. III—XXXIV; in fruntea vol.: tabloul lui Francken: Mihai Viteazul la curtea lui Rudolf; apoi iscăliturl de ale lui: Aron Vodă, Ştefan Răzvan, Wolfgang Vodă, Pătraşcu fiul lui Mihai Viteazul, Banul Mihalcea, şi pecetea Mitropolitului Eftimie, Logofătul Teodosie, Comisul Leca, Dumitru Vel vornic şi Mihai Vodă. — Vezi

puțin de 1872 de acte externe privitoare la războaiele și cărmuirea lui Mihaiu-Viteazul din 1594—1602. Aflăm aici între altele: scrisorile, rapoartele, conceptele privitoare la Mihaiu Vodă din corespondența arhidu elui Maximilian din arhivele din Innsbruck; din Italia: povestirea expediției dela Giurgiu în 1595 (din bibl. Marciană din Veneția), apoi scrisori către deosebiți protectori și prietini ale episcopului Speziano (din Ambroziana dela Milan) și multe altele din acelaș timp și în legătură cu aceleași fapte; din arhivele imperiale din Viena: fondurile vestite Hungarica, Turcica, Polonica și Ragusina; altele din arhivele de război din Viena. Din cartea lui Szadeczky, *Erdély es Mihály Vajda lörténele* (Timișoara, 1893) numai actele vieneze și cele ungurești din Bistrița se publică. Tot din Italia: scrisorile ambasadorului Cornazzani din arhivele Neapolei, însemnări de ale învățatului francez Bongars; acte din Cracovia (bibl. muz. Czatoryski); din Varșovia (bibl. Majoratului Zamoyski), documente latine; rapoartele raguzanului Jurkovitsch din arhivele din Gratz: acte din arhivele săsești din Ardeal și ceva din corespondența nunciilor papali din arhivele Vaticanului; bucățile de o importanță secundară și subsidiară le-am pus în note"—zice autorul Note mai întinse nu se găsesc decât puține, când era o neapărată nevoie de ele; note mai mici sunt în josul paginelor.

Fără cunoașterea și întrebuințarea asiduă până în amănunte a acestui volum nu se poate astăzi scrie o istorie a domniei lui Mihai Viteazul peste Români.

Să însemnăm încă câteva contribuții istorice din o revistă: *„Un nou act ardelean de danie dela Mihai Vodă,* [1]) din 21 Martie 1600 (Bălgrad), prin care dăruiește satul Morărești Logofătului Prăvul, cerut și de alți boieri. Vorbește despre divanul domnesc, familia boierilor care iscălesc actul, întâiu Ungurii și apoi Românii. Se arată elementele deosebitoare față de alte acte date de Mihai. Se semnalează un act de danie al lui Nicolae Vodă din 1600, domn adevărat al Mun-

---

rectificare din *Convorbiri literare*, 1903 p. 1168: Ce-au făcut Irimia tocmea(lă)", făcută de Iorga pentru Hurmuzaki XII p. 437 în 673 faximile.

1) *Convorbiri literare*, XXXVII (1903) pp. 705—709.

teniei, iar tatălui său îi dă titiul de stăpânitor al Ardealului.

„Braga Voevod" al Ţerii Româneşti (1535) [1]). După ce aduce înainte mai multe ştiri, din izvoarele săseşti, despre Vlad Vintilă Vodă, dovedeşte printr'o notiţă de pe un Mineu slavon, că numele de familie a lui Vlad, fost judeţ de Slatina, era Braga.

„Încă ceva despre Vlad Ţepeş şi Ştefan cel Mare" [2]). Sunt câteva extrase diă „Chronicon Mellicense", scrisă de călugării din mânăstirea austriacă Melk, privitor la Vlad Ţepeş (1456, 1461) şi Ştefan cel Mare (1474, 1476).

„Ceva nou despre Unirea Principatelor" [3]) cuprinde 13 scrisori particulare în traducere românească, însoţite de lămuriri, relative la evenimente însemnate din 1853—1866, arătând unele lucruri dedesubt.

„Ceva nou despre mama lui Ştefan cel Mare" [4]) e inscripţia din 1492 de pe mormântul dela mânăstirea Pobrata a Doamnei Oltea, mama lui Ştefan cel Mare cu câteva lămuriri.—*„Mărunţisuri de istorie românească"* [5]): 1) Câteva ştiri din scrisorile lui Antioh Cantemir (din 1737—39) relative la tatăl său Dimitrie şi cărţile acestuia: Istoria Imperiului otoman, muzica turcească şi relaţiile lui Antioh cu Voltaire [6]); 2) Genealogia lui Nicolae Mavrocordat după un pomelnic din 1715 cu unele informaţii nouă privitoare la soţiile Domnilor [7]); 3) Un „mic principe moldovean" în „Hiperion" al lui Longfellow. Probabil acest principe e unul din fii lui Mihai Vodă Sturza, pe care l-a cunoscut în Apus marele poet american, înfăţişându-l ca un tip ridicol în numitul său roman [8]).

„Trei chipuri din veacul al XVIII-lea" [9]) cuprinde: 1) Un act din 1611 prin care Ana nepoată de fiică a lui Alex. Lăpuşneanu vinde moşia Bobuleşti (jud. Dorohoiu) şi câteva

---

1) *Ibid.*, pp. 1043—5
2) *Ibid.* XXXVIII, pp. 281—3.
3) *Ibid*, pp. 550—565.
4) *Ibid.*, pp. 748—6.
5) *Ibid.*, pp. 866—73.
6) pp. 866—71.
7) pp. 871—2.
8) pp. 872—3; câteva ştiri nouă despre Laiot Basarab (1534, 1538) catolicismul în principate şi moartea lui Vlăduţă-Vodă (1512) *Ibid.*, pp. 413—16.
9) *Ibid.*, XXXIX (1905) pp. 113—121.

lămuriri despre fetele lui Lăpuşneanu; [1]); 2) Act din 1600 (Bălgrad) prin care fetele lui Ivan Vornicul şi nepotul acestuia Ştefan dăruiesc satul Răzvadul mânăstirii Golgota. Se dau ştiri despre persoanele din actul de danie, cari de fapt n'au nici o înrudire cu Mihai Viteazul, cum se rectifică pe urmă în *Floarea darurilor* (1907)[2]); 3) Act din 1600—10 prin care Radu Postelnicul dăruieşte Răzvadul de sus lui Socol, un înaintaş, rudă poate, a cunoscutului Socol din Cornăţeni[3]).

Observaţii cronologice cu privire la Moldova în epoca lui Alexandru cel Bun[4]). Deşi Gh. Popovici şi D. Onciul au susţinut în recentele studii numite, că anul în epoca lui Alexandru cel Bun se începea în 1 Martie, Iorga în studiul de faţă, scris îndată după publicarea studiilor celor doi învăţaţi, cercetează cu atenţiune deosebită, documentele contemporane şi zice că anul se începea „şi în 1 Martie, căci într'o cancelarie aşa de nouă nu poate fi vorba de normă fixă, ci fiecare data cum era deprinderea în ţara de unde venise. Deci după anul de la 1 Septemvrie, dacă scriitorul era de peste Dunăre sau muntean, după anul dela 1 Ianuarie dacă era Polon, după acela din 1 Martie dacă era Rus din Galiţia şi Podolia". In analele moldovene care vorbesc de Alexandru cel Bun anul nu se obişnueşte dela 1 Martie.—Iorga observă în notă, că acest studiu, scris mai de mult pentru publicarea în *Studii şi documente*, când Gh. Popovici în ziarul *Epoca* din 7 Iulie 1905 *dovedeşte deplin* prin un act teutonic că nu se socoteşte anul dela 1 Martie: Am socotit că observaţiile din articolul meu pot să reprezinte şi după aceasta oarecare interes, şi de aceia îl tipăresc în această revistă, fără a schimba nimic din alcătuirea lui" (nota din 10 Iulie 1905).

Oraşele oltene şi mai ales Craiova pe pragul vremurilor nouă (1760—1830)[5]). Se urmăreşte vieaţa însemnată a satelor—oraşe oltene pe temeiul puţinelor acte ce avem. Felul cum se face ni se spune astfel: Calea cea mai firească de a străbate în traiul lor de toate zilele e aceia de urmări *clă-*

1) pp. 113—17. 2) pp. 117—20.
3) pp. 120—21. 4) *Ibid.*, pp. 746—51.
5) *Ibid.*, XLI (1907) pp. 56—69, 146—57; reprodus şi în Calendarul revistei „*Ramuri*", Craiova, 1908, pp. 33—54.

zidirea bisericilor, din ele, legând de fiecare asemenea zidire ceia ce se poate afla despre oameni şi împrejurări. Scurte notiţe despre dregătorii, ce stau in ele se pot adaogi. Aceasta se încearcă în paginile ce urmează". Fiind documente puţine nu se poate da vieaţa internă a acestor oraşe, n'avem nici o singură *carte* dela judeţul şi părgarii vreunuia din cele 5 oraşe. E vorba de Cerneţ, Târgu-Jiu, Râmnicul-Vâlcii şi Caracal [1]) şi pe larg despre Craiova în sec. 18-lea şi la începutul celui al XIX-lea [2]).

„*Negustorii şi breslaşii bucureşteni din epoca Unirii*" [3]). Un act (din Februarie 1858) de mulţumire către noul ales prefect al poliţiei Bucureştilor Colonel C. Caragea din partea ultimelor bresle de meşteşugari şi negustori, cari iscălesc cu numele lor, mai totdeauna străine.

Alte două volume cuprinzătoare de documente privesc fapte şi oameni din epoca contemporană şi sunt de cel mai mare folos pentru cunoaşterea acestei epoci nouă.

Corespondenţa lui Ştirbei Vodă [4]). Volumul I-iu cuprinde corespondenţa politică a Domnului român cu diferite persoane importante a timpului. In prefaţă avem câteva consideraţii generale asupra lui Ştirbei Vodă şi domnia lui din 1849—56.

Insemn persoanele cu care s'a corespondat, numărul corespondenţei şi anul: Alex. Caragiorgevitch, prinţul Serbiei (11 din 1849—54); [5]) Grigorie Vodă Ghica al Moldovei (75 din 1849—55) [6]); De Philippsborn agent muntean la Viena (66 din 1849—56) [7]); locot.-feldmareşal contele Coronini, comandant austriac în Ţara Românească (42 din 1854—56) [8]); Dr. Weil şi Baronul de Zedlitz (27 din 1856—7) [9]); memorii pentru străinătate (11 din 1853—57) [10]); corespondenţă cu Franţa (4 din 1854—9) [11]); Prusia (5 din 1850—55) [12]); Rusia (104 din 1849—53) [13]); Turcia (196 din 1849—56) [14]).

---

1) pp. 56—67. 2) pp. 67—69—146—57.
3) *Ibid.*, XL (1906) pp. 300-303.
4) Bucureşti, tid. Minerva, 1904 pp. IX+655.
5) pp. 1-14. 6) pp. 7-100.
7) pp. 103-163, 251-60 8) pp. 167-211.
9) pp. 215-247. 10) pp. 260-333
11) pp. 337-52. 12) pp. 355-63. 13) pp. 367-466.
14) pp. 469-622; tabla cuprinsului corespondenţelor pp. 625-655.

Ca urmare acestui prim volum din „Corespondența lui Știrbei Vodă“ avem *„Mărturii istorice privitoare la viața și domnia lui Știrbei-Vodă“* [1]). Conținutul e foarte variat: 130 corespondențe consulare franceze din București (1849—51) [2]); 38 extrase din ziare despre Știrbei Vodă (1849—51) [3]). — Afaceri politice: despre complotul Șuțu (1852) [4]); 12 acte despre emigranții dela 1848—51 [5]); 6 acte relative la cumpărarea unor obiecte din Viena pentru noul teatru (1851—56) [6]); memoriu al lui Știrbet Vodă în chestia spitalului Pantelimon (1856) [7]); 8 acte privitoare la planul de întemeierea unei bănci în principate (1847—50) [8]); plan de lucrare a unei linii ferate (1856) și de întemeiere a unei burse (1840) [9]) 6 acte despre deosebite afaceri de administrație în 1853—55 [10]); 68 acte financiare și bugetare (1848—54) [11]); 18 acte relative la serviciul carantinelor (1850—53) [12]): 59 acte privitoare la persoana lui Știrbei Vodă (1819—59) [13]); cuvântarea marelui Logofăt Barbu Știrbei despre lucrările departamentelor Logofeției trebilor bisericești (16 Noembrie 1834) [14]); 4 scrisori românești ale lui Știrbei către Paharnicul Călinescu, 1 către Sadyk Paşa şi 1 către prințul Carol în 1866 [15]). — Materialul acesta e din Biblioteca Academiei Române și din alte fonduri străine, câteva acte sunt din arhiva lui Știrbei.

Pe baza materialului vast publicat în cele două volume de mai sus, şi pe altul inedit studiază deosebit şi pe larg *„Viața și domnia lui Barbu Știrbei, Domn al Țerii Românești* (1849—56) [16]). După câteva cuvinte de introducere se po-

---

1) București, tip. Minerva, 1905 p. 755.
2) pp. 3-232. 3) pp. 235-310.
4) pp. 813-20. 5) pp. 321-35.
6) pp. 336-47. 7) pp. 351-57.
8) pp. 361-403. 9) pp. 407-18.
10) pp. 421-24 11) pp. 426-599.
12) pp. 603-30. 13) pp. 641-70.
14) pp. 673-94.
15) pp. 697-700; tabla cuprinsului pp. 701-20; tabla numelor de persoane și locuri la cele 2 volume pp. 721-747; tabla lucrurilor la 2 vol. pp. 749-55.
16) In *Analele Academiei Române*, secț. ist. XXVII (1904-5) 323-46; vol. XXVIII p. 1-156. testamentul Vornicului Barbu Știrbei (1 Sept. 1811) și 2 acte care privesc aeest testament din acelaș an. *Ibid.* XXVII p. 347-52.

vesteşte pe larg trecutul familiei şi tinereţa lui Barbu Ştirbei, care înainte de a fi Domn a avut mai multe slujbe înalte: Vornic, mare logofăt bisericesc, etc., pe care toate le-a purtat cu demnitate şi înţelepciune [1]). Însuşirile acestea şi le-a păstrat şi ca Domn. Se analizează toată activitatea lui ca Domn pe terenul politic, cultural, economic, etc. S'a ocupat acest Domn cu exproprierea [2]), starea şcoalelor de sate şi secundare, organizarea învăţământului [3]), situaţia bisericii, seminariilor [4]), învăţământul din Moldova [5]), divanurile ad hoc şi administraţia [6]), despre oraşe [7]), vizitele lui Ştirbei prin ţară [8]), intrigile şi opoziţia contra lui [9]), literatura şi ziarele timpului [10]), evenimentele externe şi influenţa lor supărătoare asupra Ţerii Româneşti şi ocupaţia rusească [11]), şi câteva ştiri despre Ştirbei după domnie [12]).

In „excursurile" cărţii vedem mai amănunţit în ce direcţii era îndreptată munca lui Ştirbei Vodă: Inoiri şi anchete administrative (1850—55), Biblioteca şi Muzeul (1849—56) [13]); bursierii în Constantinopol, Paris, Viena şi Roma (1850—57) [14]); şlerul şi seminariile (1849—56) [15]); Colegiul din Bucureşti şi din Craiova; industria; literatura instructivă şi didactică; lucrări de edilitate sau publice; relaţiile cu Turcii şi Ruşii în timpul ocupaţiei (1848—51); ocupaţia austriacă, partidele politice, pensionate, reparaţiile de mânăstiri, şcoli în genere: primare, superioare, de fete, comerciale şi veterinare şi teatrul [16]). — Anexe: 18 acte (1834—36) privitoare la mânăstirile închinate şi la şcoli, profesori subt ministerul lui Barbu Ştirbei în domnia lui Alex. Vodă Ghica [17]); 8 scrisori inedite cu privire la Ştirbei Vodă după domnie (din 1866) [18]).

---

1) pp. 323-46.
2) pp. 1-7.
3) pp. 7-25.
4) pp. 26-28.
5) pp. 29-31.
6) pp. 30-42.
7) pp. 42-47.
8) pp. 47-9.
9) pp. 49-53.
10) pp. 53-56.
11) pp. 55-79.
12) pp. 79-86.
13) pp. 87-93.
14) pp. 93-99.
15) pp. 99-103.
16) pp. 103-131.
17) pp. 132-49.
18) pp. 150-56; in *1910* la Văleni Iorga dă o *nouă ediţie a acestu studiu* de p. 300. La povestire în ed. II e ceva nou la pp. 60-3: „Lege . . . plânge". p. 66 n. 1; pp. 77-8: La 1855 . . . Germania" şi pp.

După aceste publicații de documente și studii adâncite privitoare la Știrbei Vodă nimeni nu era mai competent ca Iorga, pentru a ne prezinta pe acest Domn prin însușirile lui distinse ca o pildă vie pentru cei de astăzi. Prin o comunicație sintetică la Academie: *Barbu Știrbei ca educator* [1]) în câteva pagini condensate ne dă o caracterizare splendidă, ca educator al neamului și al oricui „prin hărnicie, modestie" a Domnului, care a fost „un mărturisitor de adevăr în cuvinte, un făptuitor de lucruri adevărate în faptă, . . . realist în fapte și idealist în tendințe". Concepțiile acestea două, care se pare că se exclud, sau nu prea merg împreună, e interesant cum le împacă Iorga vorbind de Știrbei: „Idealistul poate să rămâie numai un romantic, un visător, un prevăzător poate, dacă-i lipsesc acele însușiri de vedere netedă a timpului, de găcire a mijloacelor potrivite, de onestitate personală, prin care toate energiile să-i fie lăsate libere pentru binele public și de hotărîre într'o necruțătoare muncă. Dar realistul nu poate avea valoarea morală, chiar când opere întregi iese din mâna lui dibace, decât atunci când este în sufletul lui care întrece și cele mai însemnate din operile sale îndeplinite. Acest element trebuie să fie mai presus de orice grijă privitoare la persoana, la partidul, la clasa din care face parte creatorul de realități. El nu poate primi decât umanitatea și în rândul întâiu, partea cea mai scumpă dintr'însa pentru oricine simte cum trebuie: țara și neamul". Acestea le-a avut înaintea ochilor săi Știrbei Vodă [2]).

Despre o rudă de aproape sau chiar tată al acestui Domn vrednic căpătăm știri într'un studiu: *„Un boier oltean la Karlsbad în 1796—97. Călătoria lui Barbu Stirbei în Apus* [3]). După Constantin Cantacuzino la 1667, Barbu Știrbei e al

199—205. Acte nouă aici: „actul despre mânăstirile închinate din 1833 al lui Barbu Știrbei cătră Kiselef pp. 275-5; și cuvântarea din Septemvrie 1834 a marelui Logofăt bisericesc Barbu Știrbei pp. 276-82 tabla numelor pp. 285-300: și erată p. 303.

1) *Analele Academiei Române*, secț. ist. XXXV (1914-3), pp. 10- = 175-184.

2) pp. 1-8; anexe: însemnările franceze ale lui Știrbei pe cartea lui Alex. Sturdza pp. 9-10.

3) *Analele Academiei Române* secț. ist. XXIX (1906), pp. 17 = 215-231.

doilea, care ne-a lăsat ştiri despre călătoria lui în Apus. Se arată vieaţa acestuia din urmă [1]) şi se dă apoi cele 27 scrisori, dintre cele mai interesante, despre călătoria lui Ştirbei la Karlsbad şi petrecerea lui aici. Scrisorile sunt scrise din Lipsca. Praga, Viena, Pesta şi Karlsbad către soţia sa şi către Hagi Pop din Sibiiu [2]). Sunt preţioase pentru că din ele vedem cum judeca un boier oltean lumea apuseană şi ce impresie i-a lăsat şi ce l-a interesat în deosebi în călătoria sa.

In şedinţa solemnă a Academiei române din 2 Iulie 1904, pentru serbarea de 400 de ani dela moartea lui Ştefan cel Mare „ocrotitor şi mândrie a Românimii din timpurile sale şi din toate timpurile", a făcut comunicarea: „*Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul şi Mitropolia Ardealului*" [3]). După ce înşiră episcopii ardeleni: Ioan de Caffa, Macarie de Galaţi şi Marcu de Feleac înainte de Ştefan cel Mare, spune că acesta a întemeiat o mânăstire şi episcopie în satul Vad de pe domeniul său Ciceu şi, pe baza actelor nouă dovedeşte, că în Vad au rezidat cinci episcopi: Ilarie, Varlaam, Anastasie, Tarasie şi Gheorghe de Ocna. Alţi păstori calvini sunt: Gheorghe de Sângiordz, Pavel şi Mihai Tordaşi; iar ortodoxi: Spiridon, Eftimie, Ghenadie şi Ioan de Prislop pe care Mihai Viteazul îl face Mitropolit în Mânăstirea ridicată de el, în Bălgrad, cum se vede lămurit din însemnările slavone ale Mitropolitului Petru Movilă—care se şi reproduc în trad. românească în ce priveşte întemeierea Mitropoliei din Alba Iulia — scrise după „letopişetul muntenesc (al lui Teodosie Logofătul) şi auzind dela mulţi martori vrednici de credinţă şi mai ales dela Hrizea Vistiernicul de atunci, iar acum Logofăt mare al Ţerii Româneşti şi dela Dragomir mare Pitar [4]).

In apendice se dau 18 documente latine şi ungureşti din 1523—1631, care privesc pe episcopii: Ilarion (2 din 1523, 1526), Anastasie (1529), Tarasie (1546), Gheorghe (1550), Gheorghe de Ocnă (1562), Gheorghe de Sânghiordz (3 din

1) pp. 1-5, 16-17. 2) pp. 5-16.

3) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXIV (1904), p 35; o ediţie fără documentele dela urmă s'a dat, tip. Minerva, Bucureşti, 1904 p. 45.

4) pp. 3—17.

1567—8), Pavel Tordesi (3 din 1569—70), Eftimie (3 din 1671 - 2), Cristofor (1574), Dosoftei (1625) şi Venedict (1631); 1 doc. din 1526 relativ la mânăstirea românească de lângă Bistriţa [1]).

Câteva manuscripte şi documente din ţară şi străinătate relative la istoria Românilor" [2]), memoriul I-iu. „Subt acest titlu — zice Iorga — aduc un număr de contribuţii, unele mai însemnate, celelalte secundare, care privesc de aproape sau departe istoria Românilor. Cronice, documente, notiţe găsite în cursul cercetărilor mele, prin biblioteci publice sau particulare, iar unele ajunse la cunoştinţa mea prin împrejurări priincioase, înfăţişează întovărăşite de atâtea lămuriri câte sunt de nevoie, ca să se vadă rostul şi preţul lor. Unele din ele vor părea de un interes mai slab, dar nu trebuie să se uite că în fiecare izvor nou ce se tipăreşte se cuprind atâtea şi atâtea ştiri şi indicaţii, cari nu ies la lumină pe deplin decât în anumite legături şî prin anumite apropieri. Nici cel mai priceput specialist n'ar avea dreptul să respingă informaţia nouă pentru cuvântul că, după cât să ştie până atunci şi după cât poate combină şi prevedă ea i se pare netrebnică". — Se dau lămuriri asupra vieţii lui Calinic (n. 1715+1792) episcop de Brăila (dela 1743 înainte) şi patriarh al Constantinopolei în 1754, publicându-se apoi însemnările biografice şi istorice ale acestuia în greceşte (din 1694—1789) de pe un „Testament vechiu" tipărit. Insemnările cuprind lucruri foarte diferite, pentru noi „veşti despre schimbările Domnilor şi despre întâmplările războinice desfăşurate pe pământul nostru".

Memoriul al II-lea din această publicaţie [3]) cuprinde: 1) O scrisoare necunoscută din 1656 a lui Gheorghe Ştefan Vodă către procancelarul Suediei; [4]). 2) Ştiri despre banul: şalău al lui Dabija Vodă, bătut după modelul banului polon [5]); 3) Ştiri din memoriile contelui Alex. Belleardi despre luptele

1) pp. 18-35 (acestea 18 doc. sunt reproduse apoi şi în Hurmuzaki. XIV partea 1-2); iscăliturile episcopilor Dosofteiu şi Venedict pp. 34-5.

2) *Analele Acad. Române* sect. ist. XXVII (1904-5) pp. 16=65-78.

3) *Ibid*, XXVIII (1906) pp. 25=505-529.

4) pp. 1-2. 5) pp. 2-4.

dela Segedin din 1686 ale contingentului muntean condus de Spătarul Iordachi Cantacuzino [1]); 4) O scrisoare a lui Antonio Epis, secretarul lui Nicolae Mavrocordat din 1744 către ambasadorul suedez la Constantinopol; [2]) 5) Două porunci turceşti din 1723 către Mihai Vodă Racoviţă al Moldovei [3]); 6) Ştiri nouă (extrase din mss-ul unguruiui contemporan Gavril Kolikovits) privitoare la năvălirile germane în ţerile române la 1716—17; [4]) 7) Ştiri despre biblioteca din Braşov a lui Grigorie Brâncoveanu „alcătuită cu multă cunoştinţă literară şi cu multă înţelepciune", despre proprietarii cărţilor şi însemnările de pe ele; se dă „prenumeranţii" unei cărţi greceşti din 1819: din Viena, Tesalia, Moldova-Basarabia şi Ţara Românească [5]).

„*Viaţa lui Alexandru-Vodă Callimachi Domn al Moldovei cu prilejul descoperirii testamentului său* [6]). Cu informaţii largi se dă vieaţa lui Alex. Callimachi înainte de domnie (n. 1738), în decursul domniei (1795—99) şi după domnie în Constantinopol (+1821), apoi în scurt a fratelui său Domn Grigorie (1761—64) şi a tatălui său Ioan Teodor Callimachi (1753—61) la Iaşi [7]), şi testamentul grecesc, cu traducere românească scris în Constantinopol la 10 Ianuarie 1810 [8]).

In „*Indreptări şi întregiri la istoria Românilor după actele descoperite în arhivele săseşti. I. Braşovul* [9]), se vorbeşte despre mărturiile istorice din arhivele săseşti: privilegii, scrisori, socoteli, protocoale şi copiarii, cari din cauza vitregimei vremii nu ni s'a păstrat în întregime, dar „această mărturie străină e o comoară, bogată, cea mai sigură şi mai vorbăreaţă din câte putem găsi. Din atâţia vecini cari ne-au ars, ne-au tăiat, ne-au robit, ne-au pus la bir şi ne-au stors sau cules câştig mereu din bogăţia noastră, numai Saşii ar-

---

1) pp. 4-6. 2) pp. 6-7. 3) pp. 7-9.
4) pp. 9-17.
5) pp. 17-23; în faximile: peceţile lui Grigorie şi Safta Brâncoveanu, Radu şi Ştefan fii lui Const. Vodă Brâncoveanu; o scrisoare grecească a lui Gr. Brâncoveanu către Dim. Bibescu (18 4) pp. 24-5.
6) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XXVII pp. 20=79-93.
7) pp. 1-11, 19-20. 8) pp. 11-18.
9) *Ibid.*, p. 42=99-140.

deleni s'au plătit prin acest mare serviciu: transmiterea până astăzi a suferinţelor şi faptelor noastre". Aminteşte ce s'a publicat din acestea izvoare de Români şi Saşi şi revizuind actele din Braşov [1]), aduce înainte mai multe ştiri nouă despre peceţile lui Mircea cel Bătrân (1413), şi Vlaicu Vodă (1368); apoi apoi despre Radu Pasnaglava [2]), Dan Vodă, Alexandru, Aldea, Vlad Dracul, Ioan Hunyadi, Vladislav Vodă, Vlad Ţepeş [3]), regele Matiaş, Radu cel Frumos; relaţiile Braşovului cu Moldova şi Ştefan cel Mare; Basarab cel Tânăr, Alexandru fiul lui Ştefan cel Mare, Vlad Călugărul [4]), Mihnea cel Rău, Vlăduţ, Neagoe Basarab, Români din Ardeal, Radu dela Afumaţi, Moise Vodă, Petru Rareş, Radu Paisie [5]), Petraşcu cel Bun, Despot, Alex. Lăpuşneanu, Petru Schiopul, Petru Cercel, Ali Pasă; scrisori domneşti şi boiereşti din sec. 17 până la 1762 [6]). Toate lucrurile nouă ce se dau în acest memoriu sunt în legătură cu Domnii citaţi, cu istoria Braşovului şi în genere cu Ardealul.

In studiul „*Nichifor dascălul exarh patriarhal şi legăturile lui cu ţerile noastre (1580—1599)* [7]) schiţează vieaţa lui Nichifor „om dibaciu şi fără astâmpăr", călătoria lui; patriarhul Ieremia în ţerile române; relaţiile noastre cu biserica din Ipec şi Ochrida; propaganda catolică la noi, în Polonia şi Ardeal, „sinodul din laşi"; lupta pentru ortodoxie a lui Nichifor mort în temniţa din Marienburg [8]). Anexele cuprind: 3 scrisori greceşti relative la raporturile patriarhilor din Constantinopol: Ieremie (2) şi Partenie (i) din vremea lui Vasile Lupu [9]); interogatorul latinesc, luat dela un oarecare Iani şi dela Nichifor dascălul în 14 Martie 1594 [10]).

Să ne oprim asupra celor trei volume: V, VI şi VII din „*Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*", care

1) pp. 1—7. 2) pp. 7—9.
3) pp. 9—15. 4) pp. 16—24.
5) pp. 25—37. 6) pp. 25—42.
7) *An. Ac. Rom.* sect ist XXVII (1905), pp. 18—183—200.
8) pp. 1—9. 9) pp. 10—13.
10) pp. 14—18; Vezi de Iorga, *Războiul din extremul Orient, China, Japonia, Rusia Asiatică*, Bucureşti, tip. Socecu, 1904 p. 122, unde se descrie situaţia acestor ţeri şi ceva despre trecutul lor, şi ştiri despre Nicolae Milescu Spătarul, care a străbătut aceste ţinuturi.

au o importanţă capitală pentru istoria culturii româneşti în trecut, aşa de puţin cunoscută şi cuprind mii de cărţi domneşti, zapise şi răvaşe întregi sau în regeste mai mult.

Vol. V.[1]). In prefaţa acestui volum ne spune felul cum tipăreşte aici documentele[2]): „Am căutat să nu lipsesc regestul alcătuit pe larg, de orice putea fi vrednic de luare aminte în originalul pe care-l aveam supt ochi. Am lăsat la la o parte tot ce e stereotip şi se găseşte în orice act din aceiaş vreme, redactat cu un scop asămănător, şi am cruţat cetitorului osteneala străbăterii a întorsăturilor de frasă încremenite, am eliminat fără nici o părere de rău toată partea necaracteristică şi lipsită de orice interes. Dar am dat fabula actului, afacerea povestită în el, am cules atât numele istorice, cât şi cele neobişnuite care pot să folosească cercetătorului istoric sau filologic, am adunat cu scumpătate elementele prizitoare la vieaţa generală a ţerii, notele de istorie culturală — a căror urmărire a şi fost scopul mieu de căpetenie —; n'am uitat cuvintele rare, formele puţin obişnuite şi caracteristice. Mai mult decât atâta nu se putea cere unui om cuminte, care ştie să-şi preţuiască timpul şi nu crede că poate abusa de al altora, servindu-li inutilităţi, lăsându-i pe ei să mănture ce e zadarnic".

Şi apoi continuă: „La urmă se vor da mai multe indice, pe care nu mă dau nici odată în lături să le fac singur. Nu voiu da firește, cuprinsul documentelor care nu sunt dintre acelea pentru care o astfel de muncă şi cheltuială de spaţiu poate fi folositoare: tot aşa nu voi înşira toate numele, aşa de multe, răspândite pe paginile celor două volume! Un întâiu indice va da însă o listă cronologică generală a tuturor actelor, ce sunt împărţite în publicaţie după colecţiile din care fac parte: se va arăta şi dacă e un document domnesc sau un zapis, precum şi din ce regiune e fiecare. Al doilea indice va cuprinde numele de localităţi şi de familie. Iar al treilea va prezinta toate numirile de instituţii şi datine: în el se va da definiţia fiecăreia şi se va trimite la alte publicaţii unde se pot căpăta lămuriri de folos cu privire la

1) Bucureşti, tip. Socecu, 1903, partea I. pp. VII+721.
2) pp. V—VI.

acele instituții și datine; el va fi astfel cea dintâiu încercare a unui *dicționar cultural al trecutului românesc*. Pentru a-l face cât mai complet și pentru a putea îmbrățișa întreaga viață a neamului nostru de pretutindenea, am căutat să am documente din cât se poate mai multe regiuni." [1]).

Durere că aceste indice, de o neprețuită valoare, nu s'au publicat nici până astăzi, așa încât cele trei volume (V-VII) de documente rămân și pe mai departe o comoară nesecată de informații, care numai cu greu și cu multă osteneală se pot întrebuința, dat fiind numărul lor de mii și lipsa de orînduire cronologică.

Vol. V. cuprinde: 296 regeste de documente cu note în josul paginelor din arhivele instituției Sft. Spiridon din Iași (1427—1803) [2]) și informații îmbeșulgate despre: biserica Sf. Spiridon din Iași, despre diferite familii boierești: Buhuș, Ureche, Ursachi, Catargiu, Ruset și altele [3]); — documente relative la viața orașelor: Baia-Cotnari (2 din 1591, 1671), Bârlad (2), Botoșani (1 sec. 19), București (1 din 1669), Cernăuți (1 din 1683), Chigheciul (1), Câmpulung din Moldova (4 din 1681—1704) și Muntenia (1 din 1661), Cotnari (2), Dorohoi (1 din c. 1600), Fălciu (1 din 1642), Hârlău (1 din 1653), Iași (3 din c. 1600—1683), Lăpușna (1 c. 1590), Orheiu (2 din c. 1580, 1656), Roman (1 din 1627—8), Suceava (3 din sec. 17), Tecuci (1 c. 1600), Vaslui (1 sec. 17) [4]); și note explicative la aceste orașe: la Baia se dau încă 2 scrisori germane, la Bârlad se vorbește despre falșificarea diplomei bârlădene, și a actului din 1374 a lui Iuga Vodă Coriatovici; la București despre familia Dudescu: despre orașul Floci (1 din 1637), Iași (2 din 1643, 1671), Dorohoi (1 din 1650), și Suceava (2 din c. 1600) [5]). — 155 documente

---

1) In ziarul „Epoca" din 1903 Iorga face un apel către proprietarii de documente să i le comunice, dar n'a prea avut efect, încât a fost nevoit să se adreseze fiecăruia în deosebi și, cu rezultat favorabil, căci a primit dela ei mai multe colecții spre publicare, care se află de fapt în vol. V-VII.

2) pp. 3-65.

3) pp. 563-94; subscrierea lui Cantemir biv Serdar din 1681 p. 45.

4) pp. 67-78.

5) pp. 594-611.

şi regeste ale Mitropoliei din Iaşi (1433—1834) [1] şi note asupra diferitelor familii boiereşti, dându-se alte acte inedite (mânăstirea Râsca c. 1600, etc) [2]. — 126 documente mai ales muntene şi oltene (c. 1500—1822) [3] şi note cu acte inedite, despre episcopii de Râmnic, Mitropoliţi, Domni, familia Golescu, etc. [4]. — 92 documente muntene (din arhiva lui Constantin Basarab Brâncoveanu) din 1446—1830 [5] şi note cu acte inedite: Testamentul italian a Mariei lui Petru Vodă (1609), Calea, Danciu din Brâncoveni, etc. [6]. — 190 documente relative mai ales la Botoşani şi împrejurimi (colecţia Alex. Callimachi) din 1487—1838, [7] şi la note: istoria Botoşanilor şi privilegiile acestui târg din 1820, etc. [8] — 145 documente muntene şi oltene cu note (arhiva Barbu Ştirbei) din 1540—1826, [9] şi lămuriri despre cronicarul Teodosie Logofătul, familia Ştirbei şi altele; [10] — carte de porunci şi socoteli a lui Constantin Vodă Brâncoveanu scrisă în 1695 cuprinde acte din 1673—1722, [11] în care se arată deosebirea între Condica publicată de Aricescu şi acest anatefter „cel mai vechiu manual al funcţionarului fiscal“ şi, se dau lămuriri despre mai multe familii boiereşti muntene [12]. — Documente româneşti din arhive străine: Bistriţa (10 din 1633—c. 1750), Lemberg (fundaţia Baworowsk (8 din 1463—1756), Varşovia (bibl. Zamoyski, 1 din 1538), Stockholm (arhiv. statului, 2 din 1739), Cluj (biblioteca muzeul ardelean, 2 din 1778, 1780), Cernăuţi (arhiva Tribunalului şi Delegaţiei ţerii, 214 documente din 1428—1842) [13] şi note cu acte inedite la Bistriţa (3 din 1747—53) etc. [14]. — 59 documente muntene cu note (colecţia E. Bibescu din 1575—1838) [15] şi note cu acte despre familia

---

1) pp. 79-113. 2) pp. 611-24.
3) pp. 117-166.
4) pp. 625-37. 5) pp. 169-207.
6) pp. 638-48.
7) pp. 211-86; faximil o scrisoare din 1661 p. 220-1; pecetea Botoşanilor din 1780 p. 261.
8) pp. 648-78. 9) pp. 289-333.
10) pp. 678-90; o scrisoare din 1712 cu faximil p. 311.
11) pp. 337-375. 12) pp. 690-95.
13) pp. 379-430. 14) pp. 695-700.
15) pp. 433-55; în faximile: iscălitura viitorilor Domni: Constantin

lui Mihai Viteazul, etc. [1]). — 18 documente latine şi italiene din registrele parochiei catolice moldovene (1789—1838) şi câteva registre de morţi şi botezaţi din această vreme [2]) şi note despre cărţile şi manuscrisele (Evanghelie) cu litere latine la 1749 (biblioteca seminarului catolic Bucureşti) [3]). — 91 documente muntene extrase dintr'o condică a mânăstirii sf. Pantelimon (colecţia răp. colonel Matei Ghica) din 1514—1799 [4]) şi lămuriri despre actul de hotărnicie (1514—15), despre familia Fieraşti, Bălăceanu, Bucşan şi altele [5]). — Documente diverse: 6 documente mai mult ardelene (1668—1754), 48 documente muntene (1601—11—1820); 53 documente moldovene (1412—1847); 18 documente cu privire la moşia Şerpeniţa-Şipinţi (jud. Dorohoiu din 1639—1829); 9 documente la moşia Cătina (jud. Buzău, c. 1690—1795); 11 documente muntene (1588—1655); 6 documente muntene şi moldovene (1517—1801), 7 documente la satul Petreşti (jud. Roman 1485—1821); 8 documente mai ales la domnia lui Ioan Sandu Sturdza (1804—25) [6]) şi notele la aceste documente [7]).

Vol. VI [8]) cuprinde: documente relative la moşiile regelui Carol: Broştenii (34 din 1616—1851), Slobozia-Zorleni (154 din 1522—1837), Poieni (29 din 1502—1813) [9]) şi diferite note la aceste documente, despre oraşul Hârlău, obiceiul Domnilor de a dărui locuri domneşti, familiile: Paladi, Jora, Miclescu, etc. şi numeroase acte inedite [10]). — 233 documente relative la moşiile Ţibăneşti şi Găneşti ale lui P. P. Carp (1467—1841) [11]) şi diferite note despre familiile boiereşti din Moldova [12]). Documentele citate „ne arată în ce chip s'a format din deosebite fâşii răzăşeşti marea moşie a Sloboziei-Zorlenilor de lângă Bârlad şi cele dela Ţibăneşti şi Găneşti".

Şerban Postelnic şi Mateiu Aga 1630 (p. 441) şi documente din 1682 a lui Şerban Cantacuzino p. 451.

1) pp. 700-705. 2) pp. 459-70.
3) pp. 705-6. 4) pp. 473-507.
5) pp. 706-13. 6) pp. 511-560.
7) pp. 713-17; erata şi adausuri p. 721.
8) Bucureşti, tip. Socecu, partea II, 1904, pp. XI+661; volumul e închinat „amintirii iubite a lui Ştefan Orăşanu."
9) pp. 3-70. 10) pp. 525-51.
11) pp. 73-121. 12) pp. 551-558.

196 documente diferite moldoveneşti dela diferite persoane (1438—1850), [1] şi notele: schitul mare din Galiţia, familia Cuza şi altele [2]). — Câteva registre de socoteli moldovene inedite (din arhiva Statului din Iaşi): 1. Analogon făcut între Alexandru Ioan Vodă şi Alexandru Constantin Vodă, amândoi Mavrocordaţi (1784—5); 2. Socotelile pe 1786; 3. Socotelile pe 1806—7 cu note în josul paginelor [3]).

Condica de porunci, corespondenţe, judecăţi, cheltuieli a lui Constantin Vodă Mavrocordat al Moldovei din 1741—2 (originalul în biblioteca Academiei Române) cu 1590 acte din anii 1729—1742 [5]) şi cu 112 acte mai vechi din 1430—1742 [4]) şi, note bogate despre cuprinsul condicei; şi: privilegiul Armenilor din Roman (1827), 15 scrisori în italieneşte ale lui Constantin Mavrocordat (1740—42), reforma fiscală a acestui Domn, etc. [6]). — In prefaţă ne spune ce cuprinde condica aceasta: tot felul de acte de administraţie, cutare act dă — ceia ce nu se mai poate găsi aiurea — rapoartele slujbaşilor către Domn, cu care, după obiceiul de atunci, stăteau într'o patriarhală legătură nemijlocită; cutare altul cuprinde pe câteva zile, răspunsurile de sfaturi, îndemn şi mustrare, ale Domniei, care se ceartă în tonul cel mai părintesc. Nu numai atât: s'au legat în această condică, din care se străvede nemărginita curiozitate de om învăţat a lui Const. Vodă Mavrocordat, foarte multe foi pe care s'au însemnat *cărţi* de ale de dăunăzi Grigorie Ghica, — un mare număr din poruncile acestuia, care, el, de şi un Ţărigradean bine crescut, trăia cu ziua şi n'avea patimă pentru nici un fel de condici—de ale stăpânitorilor mai vechi, aşa de vechi încât găseşti, nu numai neasemănat de preţioase pagini de izvoare de socoteli ale secolului al *XVII-lea*, ci şi *sureturi*, traduceri, din străvechi hrisoave ca ale lui Alexandru cel Bun, aduse la cunoştinţa Domnului prin cine ştie ce judecată şi răpede prinse în condică. Incât ni s'a transmis în slove din vechile zile ale neamului nostru, şi nu există o culegere mai întinsă şl din care se poată răsări mai multă viaţă şi lumină decât din această înfoiată şi venerabilă cărţulie".

1) pp: 125-179.
2) pp. 558-62.
3) pp. 183-206.
4) pp. 209-413.
5) pp. 413-451.
6) pp. 455-521.

Condica e publicată numai în extras, lăsând frazeologia la o parte, dar, zice Iorga: „N'am jertfit nimic din ce avea interes supt aceste trei raporturi: politic, cultural şi linguistic. In orânduire am urmat condica însăşi, dar am scos deoparte, pentru a le pune la sfârşit, în ordine cronologică, documentele venite dela alţi Domni decât alcătuitorul condicii. Aici am păstrat datele pentru că ele îşi aveau folosul; le-am înlăturat fără părere de rău şi desigur fără pagubă pentru cetitorii inteligenţi, atunci când ele n'ar fi servit decât ca să mărturisească faţă de urmaşi, că s'a rupt mâna un Ţigan, sau s'a îngăduit unui Armean să cumpere maţe de oaie pentru coarde de vioară în 1741 şi nu în 1742, în Ianuarie, nu Februarie, la 21 şi nu la 22 [1]).

Cele 320 acte muntene din muzeul Gorjului (Târgu-Jiu) din 1501—1833 [2]) sunt „pline de originalitate colorată a vieţii locale din acest unghiu ferit de infiltraţii străine: nume, amănunte zilnice, datine" şi la urmă se dau la acestea note explicative [3]).

La sfârşitul cărţii e un „Excurs" asupra culegerei de inscripţii moldoveneşti din Bucovina („*Die Inschriften aus der Bukovina*", I, Viena, 1903) a Dr. E. Kozak, care cuprinde „133 inscripţii slavone, 16 româneşti, 13 armeneşti, 4 greceşti, 2 latineşti şi 2 arabe." Kozak nefiind în curent cu desvoltarea istoriografiei româneşti din ultimul timp, face o mulţime de greşeli pe care Iorga le rectifică, oprindu-se la fiecare din capitolele cu numele satelor, mânăstirilor şi bisericilor de unde s'au cules inscripţiile: Arbure, Dragomirna, Homorul, Iliseşti, Creşciotic, Mileşenţi, Părhăuţi, Petrăuţi, Putna, Rădăuţi, Reuseni, Siretul, Solca, Sf. Ilie, Sf. Onofrei, Suceava, Sucevița, Vama, Vatra-Moldaviţă, Volovăţ, Voroneţ şi Zahăreşti, dând copioase întregiri în legătură cu trecutul acestor sate, mânăstiri şi al persoanelor. In observaţiile generale asupra cărţii lui Kozak, între altele se vorbeşte şi de începutul anului istoric; se dă 2 acte nemţeşti inedite din 1432-3 despre Domnii-fraţi: Ilie şi Ştefan. [4]).

---

1) pp. VII—IX. 2) pp. 455-521.
3) pp. 592-604.
4) pp. 607—657; adaus la p. 661 un act dela Radu-Vodă din 1617,

Vol. VII[1]) cuprinde documente diverse cu note în josul paginelor: 10 din Mehedinți (1582—1820);[2]) 25 acte râmnicene (1713—1835);[3]) 75 doc. muntene (1472—1829);[4]) 89 doc. câmpulungene (1437—1822);[5]) 18 din județul Râmnicul Sărat (1734—1813);[6]) 89 doc. din Odobeștii Moldovei (1640—1823);[7]) 133 doc. moldovene (1432—1856);[8]) 5 acte din Casa obștii din Bârlad (1774—1825);[9]) 70 doc. relative la moșia Rotopănești (ținut. Suceava);[10]) 127 doc. Botoșănene (1723—1851);[11]) 12 relative la moșia Dolniceni (ținut. Dorohoiu);[12]) 8 acte muntene și moldovene (1629—1821);[13]) 2 ale moșnenilor din Cârlig (ținut. Roman din 1482—1555);[14]) Documentele ramurii Canta și a Cantacuzinilor moldoveni: 1) Caiet de împărțire a moșiilor (1678—1752)[15]) și 2) Documente diferite (1481—1840);[16]) 92 doc. putnene (1635—1817)[17]) și 7 doc. argeșene (1741—1834)[18]).

La sfârșit în note se dau lămuriri și doc. asupra lui: 1. Toderașco Cantacuzino și Doamna Ruxanda fiica lui Vasile Lupu (16 doc. din 1674—1706);[19]).— 2. Despre cârmuirea ținutului Putna (8 doc. din 1619—1742);[20]).— 3. 15 acte privitoare la Mitropolitul Varlaam și urmașul său Dosofteiu (1634—1688);[21]). — 4. Știri despre familia Ureche (5 doc. din 1606—54);[22]),— 5. Acte privitoare la orașe: Bacău (1 doc. din 1718), Cernăuți (2 din 1586, 1656), Ciubărciu (2 din

---

analiza și critica aceasta a cărții lui Kozak s'a publicat și în ziarul „*Deșteptarea*", Cernăuți, 1904 n-ro 8-25.

1) București, tip. Socecu, partea III, 1904 pp. CCXLIII *(= Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688)* + 283.

2) pp. 3—8. 3) pp. 8—21.

4) pp. 21—31, 165—68, 269—75.

5) pp. 31—55 se dă aici în note și o listă de manuscrise și cărți rare din sec. 18-lea.

6) pp. 55—?9. 7) pp. 58—72.

8) pp. 72—97, 275—305, 336—51.

9) 97—102 10) pp. 102—121.

11) pp. 121—51; în faximil 3 peceți ale orașului Botoșani din sec. 18. pp. 122—3. 12) pp. 152—55.

13) pp. 155—64. 14) pp. 168—9.

15) pp. 173—206. 16) pp. 269—75.

17) pp. 313—36. 18) pp. 351—56.

19) pp. 359—64. 20) pp. 364—5.

21) pp. 365—68. 22) pp. 368—9.

1589, 1592), Cotnari (7 din 1568—1719), Dorohoiu (2 din 1604—1658), Galaţi (2 din 1799), Hotin (2 din 1658), Iaşi (1 din 1726), Lăpuşna (3 din 1581—1655), Neamţ (18 din 1616—1773), Orheiu (2 din 1607, 1656), Roman (4 din 1597-1752), Şcheia (2 din 1608—1646), Suceava (3 din 1546—1675), Tecuci (2 din 1661, 1676) şi Trotuş (3 din 1649—1658) [1]).

Notele explicative dela vol. V—VII dau ştiri foarte bogate relative la oameni, familii şi împrejurări. Vol. VIII, care avea să dea „istoria culturii româneşti sau mai bine zis tabloul istoric al acestei culturi" şi, diferitele indice n'a mai apărut cu acest conţinut, ci cu altul.

Mărturisiri istorice culese din Ungaria [2]). Sunt note şi documente culese din diferite arhive ale Ungariei, în deosebi din Budapesta: O scrisoare a episcopului unit Rednic (1767) una către D. Novacovici (?), 11 manuscrise de diferite cărţi bisericeşti (sec. 17—18): catehism, cazanii, cărţi de rugăciuni, etc.; ştiri despre pretendentul Aron al Moldovei (1552-67); solii români şi turci în Ardeal (1553—4); despre Petru Şchiopul (1591); extrase din mss. „Cumania" a lui Carol Wagner relative la Români (1456—1786), cele din sec. al 18-lea au uneori noutate; despre Nicolae Mavrocordat, etc. extrase din o „Scurtă descriere a Ardealului" din sec. 18-lea, nemţeşte; interesante ştiri despre Români în sec. 18-lea; extrase din călătoria lui von Götze în Ţara Românească (1788—92); însemnări despre o culegere de izvoare relative la istoria Românilor cu unele lucruri nouă; şi scrisori particulare în aceastâ chestie. Eder despre Românii din Ardeal în 1796 şi despre o istorie a ţărilor române în latineşte din sec. 18-lea.

„Viaţa şi faptele Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi (1768—1846) [3]). O broşură de comemorare a marelui

---

1 pp. 359—81.

2) Budapesta, 1904, p. 61 (extras din revista „*Luceafărul*"); tot de Iorga „O scurtă privire asupra vieţii neamului nostru" în *Luceafărul*", Sibiu, 1906 pp. 264—70 n-rii 13—16.

3) Bucureşti, tip. Minerva, 1904 p. 79 (= Biblioteca populară Minerva, n-ro 25).

Mitropolit scrisă cu multă căldură şi evlavie chiar. In prefaţă spune adevărul că: Comemoraţiile nu învie morţii. Dar ele scot din colţul lor de nemurire, unde arde înaintea lor numai lumina săracă a recunoaşterii celor puţini, chipurile mari ale trecutului şi le aduc, în lumină făcliilor de pomenire, înaintea atâtora cari până atunci sau nu ştiau nimic despre acei oameni sau ii uitaseră, şi poporul întreg pentru care se face comemoraţia (şi nu pentru mortul de câţiva ani sau de câteva veacuri), se simte într'adevăr trăind mai puternic în clipele procesiilor, rugăciunilor şi cuvântărilor. căci la puterea lui se adaugă atunci, în ceasul de recunoştinţă, puterea. păstrată în scrise, aşezăminte şi fapte a acelui care se pomeneşte." In aceste pagini limpezi ne apar în deplină cunoştinţă părinţii, copilăria, călugăria şi păstoria de episcop şi Mitropolit a lui Veniamin, ca şi care „un om mai sfânt şi mai bun decât dânsul n'a ţinut în mâini cârja de episcop român."

O altă carte scrisă cu prilejul aniversării de 400 de ani dela moartea celui mai mare Domn al Moldovei e *„Istoria lui Ştefan cel Mare pentru poporul românesc"* [1]). După prefaţă avem o scurtă privire dintre cele mai plastice despre ţara Moldovei până la Ştefan cel Mare [2]), urmată de o povestire întinsă a domniei lui Ştefan cel Mare, care în acelaş timp e şi istoria tuturor evenimeutelor politice din Ţara Românească şi ţerile vecine cu care Ştefan a purtat războaie [3]). — Cartea nu e numai o operă ştiinţifică obiectivă, — bazată pe cunoştinţa tuturor izvoarelor tipărite şi pe întrebuinţarea unui număr bogat de documente inedite, care pun în lumină tot mai strălucitoare distinsa personalitate a Domnului Moldovei — ci şi o operă de artă, căci rar s'a povestit trecutul nostru în pagini mai sincere, mai simţite şi într'o limbă mai poetică, cu fraza vioaie şi colorată decât în cartea de faţă sau în cea despre Mihai Viteazul, de care am vorbit mai sus. Invie trecutul cu adevărat prin vraja poetică a autorului, care zugrăveşte, oameni, fapte, lupte aşa de fidel încât pare că se petrec

1) Bucureşti, tip. Minerva, 1904, pp. 374 ediţia cu note ; o ediţie pentru popor fără note s'a tipărit pe cheltuiala Ministerului instrucţiunii publice. 2) pp. 7 61. 3) pp. 62-269.

inaintea ochilor noştrii, de ex. descrierea luptei dela Podul Inalt[1]) şi Dumbrava Roşie[2]), etc. Prin cuvintele ce urmează vorbeşte pare că un vechiu cronicar cu adâncă iubire de ţara sa, nu învăţatul zilelor noastre: Aşa ieşiră Polonii din Moldova (1497), şi astfel de ieşiră ticăloasă să aibă în vecii vecilor toţi oamenii nedrepţi şi lacomi, cari vor călca pământul muncit al ţerii noastre, ca să ni stângă neamul! Adâncurile codrilor şi râpelor să nu ajungă pentru a li cuprinde trupurile sfărâmate, şi buruienele pustiului să se ridice pe mormintele lor! Căci pământul e acelui care l-a lucrat din neam în neam, şi a se atinge de dânsul e cea mai nertată faptă de hoţie ce se poate săvârşi într'un ceas blestemat"[3]).

Se dă apoi o privire generală asupra Moldovei până la 1859 dela moartea lui Ştefan cel Mare, în care „găsise poporul român, cea mai curată şi mai deplină icoană a sufletului său: cinstit şi harnic, răbdător fără să uite şi viteaz fără cruzime, străjnic în mânie şi senin în iertare, răspicat şi cu măsură în graiu, gospodar şi iubitor al lucrurilor frumoase, fără nici o trufie în faptele sale. care i se par că vin printr'însul de aiurea şi de mai sus"[4]). Se arată la urmă amintirea lui Ştefan cel mare la cronicari, în şcoala literară nouă, în literatură populară şi panegiricul lui Ştefan, etc.[5]). — La „anexe" se publică 3 documente din Königsberg şi Veneţia relative la Ştefan cel Mare (1451, 1474, 1476)[6])

Cărţile acestea de ştiinţă scrise pentru a prăznui oamenii noştri mari din trecut au şi o nepreţuită valoare pentru educaţia, desvoltarea şi întărirea conştiinţii naţionale, la care colaborează într'un mod eficace şi cu resultate trainice prin răspândirea lor cât mai largă în masele poporului român.

---

1) pp. 156-8. 2) pp. 241-2. 3) pp. 242-3.
1) pp. 273-91).
2) pp. 295-315; Note în număr de 378 pe pp. 317-50.
3) pp. 351-3; tabla analitică a cuprinsului pp. 355-72; lămuriri asupra ilustriilor din volum p. 373; erata p. 374; tabla numelor lipseşte.

„*Oameni şi fapte în trecutul românesc*“ [1]) e retipărirea unui articol lung din revista *Vatra* [2]) despre exilul lui Petru Vodă Șchiopul in Tirol, îndreptat şi îmbogăţit, aşa cum se înfăţişează aici „el răspunde adevărului cât îl ştim astăzi“.

După câteva lămuriri impresionante asupra materialului istoric şi felul împrejurărilor în care a fost copiat în arhivele din Innsbruck ; documentele aproape toate sunt private şi ne arată vieaţa intimă, *umanitatea* unui Domn nenorocit şi a familiei sale în exil, trece apoi la povestirea vieţii acestora, care „e un roman, un roman trist, cu atât mai mult mişcător cu cât acele lucruri *au fost*“ [3]). In scurt ni se dă domnia în cele două ţări româneşti a lui Petru Șchiopul [4]), apoi expunerea se desfaşoară în toată întinderea ei plină de coloare, de scene mişcătoare, dureroase, înfăţişând vieaţa în exil cu toate nevoile în Tirolul muntos şi îndepărtat, a unei familii domneşti române cu boierii şi curtenii care-l însoţesc pe Petru Șchiopul în acest ultim adăpost al zilelor sale chinuite şi fără nici un noroc [5]).

Venim la publicaţia care nu se poate preţui îndeajuns pentru lumina intensivă, ce-o revarsă asupra vieţii culturale şi sociale din trecutul nostru aşa de slab cunoscută. Aceasta se compune din studiile—în cea mai mare parte conferinţe ţinute la „Societatea femeilor române“ — publicate sub titlul semnificativ: „*Istoria Românilor în chipuri şi icoane*“.

Vol. I [6]) cuprinde: 1) „*Mormintele Domnilor noştri*“ [7]), arată pe baza inscripţiilor însoţite de numeroase lămuriri locul de odihnă veşnică al Domnilor munteni [8]), moldoveni [9]), fanarioţi [10]) şi acelor dela 1822 înainte [11]).

2. *Doamnele române* [12]). Vorbeşte după câteva generalităţi

---

1) Bucureşti, 1905, p. 123, tip. Alcalay (=„Biblioteca pentru toţi, No. 220).

2) Bucureşti, I (1834), pp, 725-6, 757-50 ; II (1895) pp. 7-8, 39-40, 259-64, 295-9, 321-8.

3) pp. 5-13. 4) pp. 14-25. 5) pp. 25-123.

6) Bucureşti, tip. Minerva, 1905, pp. VI+273.

7)

8) pp. 3-29. 9) pp. 29-52. 10) pp. 52-70.

11) pp. 6[illegible]-62. 12) pp. 65-101.

despre Doamnele române din două puncte de vedere: „întâiu din acel al *originii* lor şi apoi din acela, nu mai puţin însemnat al *rostului* pe care-l aveau la curtea petrecerilor sau la curtea afacerilor. Ici şi colo, se prind dela sine în această bătătură de idei florile strălucitoare, vii ale caracterelor, isprăvilor şi suferinţelor acestor Doamne". Se tratează despre Doamnele muntene până la Neagoe Basarab. Doamnele catolice din Ţara Românească, — cele dintâiu Doamne ale Moldovei, Doamnele lui Alexandru cel Bun şi urmaşilor lui, ale lui Ştefan cel Mare, Milita lui Neagoe, Elena lui Petru Rareş şi fetele ei: Chiajna lui Mircea Ciobanul şi Ruxanda lui Alex. Lăpuşneanu, Doamna lui Petraşcu cel Bun, a lui Mihai Viteazul şi Radu Şerban, Doamnele Moveştilor şi cele străine în amândouă ţerile române din sec. 16—17-lea, a lui Mateiu Basarab şi Vasile Lupu şi altor Domni din sec. 18-lea, a lui Constantin Brâncoveanu şi ceva despre doamnele din epoca fanariotă şi veacul al XIX-lea.

3. *Despre îmbrăcăminte şi locuinţă.* Scurtele observaţii generale sunt urmate de arătarea celor patru înrâuriri: bizantină veche, apuseană (până c. 1550), bizantină nouă turcească (sec. 16—18) şi apuseană nouă (c. 1774 înainte), asupra portului bărbătesc şi femeiesc şi asupra clădirilor noastre. Pe larg despre moda bizantină, portul moldovenesc pe timpul lui Ştefan cel Mare, ştofele întrebuinţate în vechea îmbrăcăminte; juvaere; modă ungurească şi polonă în îmbrăcăminte (sec. 17); locuinţe şi mobile în sec. al 17-lea; moda orientală nouă dela 1700, şi cea europeană nouă care începe pela 1780.[1]) 4. *Viaţa socială a trecutului.* Se precizează deosebirea între vieaţa socială şi cea culturală, apoi între vieaţa socială românească şi cea bizantină caraterizată prin lux, isolarea femeilor şi lipsa de originalitate. Vedem cele dintâi forme de viaţă socială în ţerile noastre: praznicele, beţiile, scene din viaţa dela curţile domneşti: Mihnea Turcitul din Muntenia şi Petru Şchiopul din Moldova; moda bizantină în vremea lui Matei Basarab şi Vasile Lupu. Primiri în audienţe la Domni şi ospeţe. Serbările mari anuale în epoca stăpânirii ceremonialului constantipolitan; Anul Nou, *Boboteaza*,

1. pp. 105-137

Paştile ; [1]) alaiurile cu ocaziunea urcărei pe tron a Domnilor din aceiaşi epocă ; alte sărbători ale curţi : Sf. Gheorghe, primirea solilor, etc ; hramul bisericei, sfinţirea Vládicilor ; vânători mari, plecarea la război ; cercetarea ţerii de Domnul ei, preumblările, petrecerile de familie : nunţile, imormântările, distracţiile vesele ; noua influenţă turcească asupra curţii şi boerimei ; pătrunderea obiceiurilor sociale din Europa la sfârşitul sec. 18-lea şi începutul al 19-lea. [2])

5. *Românii în străinătate şi străini în ţările româneşti.* Constată cu durere copleşirea oraşelor din partea străinilor duşmani ţerii şi aşezarea boerimei la Paris, petrecând în lux şi risipă. Arată aşezarea până la 1700 în târgurile şi oraşele noastre a străinilor : Saşi, Unguri, Nemţi din Galiţia, Armeni, Greci şi Bulgari ; despre pribegii români în Ardeal şi Polonia şi viaţa lor aici ; pretendenţi domneşti prin ţerile apusene şi Turcia ; călători, soli agenţi străini, misionari catolici în ţerile româneşti, meşteşugari şi negustori rameni, evrei şi bulgari din Turcia (c. 1680—1750). Năvălirea străinilor după 1774 : meşteri germani şi Evreii din Polonia, apoi preceptori, învăţători de limbi, consuli şi alţi călători la noi înainte şi după 1800 ; studenţi români în Germania, Paris şi Viena ; călători pentru plăcere în străinătate : fiii lui Alexandru Vodă Ipsilanti, boerul Dudescu şi Dinicu Golescu.

Vol. II [3]) *Vechiul meşteşug de clădire al Românilor.* Cercetează pe larg din cele mai vechi timpuri până pela 1750 arhitectura bisericilor şi mânăstirilor româneşti din cele două principate, care „sunt pentru noi un izvor de mândrie, o comoară de ştinţă şi o nepreţuită moştenire de frumuseţe". Se arată cum influenţa bizantină, polonă, ardeleană a pătruns în felul de clădire a ţărilor române şi cum noi am ştiut aşa de fericit să prefacem aceste influenţe într'un adevărat stil arhitectonic românesc artistic, trainic şi frumos. Influenţele dintr'un principat întraltul se observă şi se relevează impor-

---

1) Vezi despre acestea sărbători în trecut şi ce spune Iorga, *Scernes et Histoires du Passé roumain,* Bucureşti, 1902 tip. Independenţa română pp. 3-27.

2) pp. 141-189 2. pp. 193-222

3) Bucureşti, tip. Socecu, 1905, pp. 249

tanța lor [1]).— 2. *Ideile conducătoare în viața poporului românesc.* Desvoltă ideia creștină, devenită ortodoxă pela 1700, apoi latină-romană (sec. 18—19), prefăcută în ideie românească-națională, care ne-au călauzit în decursul celor 600 de ani din trecutul nostru, rând pe rând și pe care le-am slujit cu multă muncă, suferință, vitejie și cinste. „Ideile conducătoare— zice autorul— au darul sfânt de a apropria și a înfrăți pe oameni, mai presus de ori ce deosebiri de fire, de situație, de bogăție, de vârstă: ele se poate zice că fac parte din viața religioasă a popoarelor, și sunt adică a cea religie, ce are de preoți pe cei *mai mari*, *mai buni* și cei mai luminați oameni din fiecare generație. [2]) — 3. *Desvoltarea hotarului Terii Românești si Moldovei.* E vorba aici de hotarele Țerilor române la începutul lor, și cum aceste hotare au fost schimbate în decursul vremii prin presiunea dușmanilor vecini, lărgirea și îngustarea aeestor hotare până la 1881. [3]) 4. *Viața sufletească a poporului român.* Înfățișează desvoltarea vieții sufletești a goporului nostru în cadrul ideilor și sentimentelor dominate ale timpului până în prezent [4]) 5. *Rostul boerimii noastre,* Arată originea, desvoltarea diferitelor trepte boerești, însemnătatea boerimei în desfășurarea evenimentelor trecutului nostru din cele două principate; ce atribuție avea fiecare boer; apoi boerimea mică „de muncă și câștig", pe lângă cea mare. Schimbările ivite în mijlocul boerimei — unificată dela un timp în ce privește numele și attribuțiile — prin înmulțirea sarcinilor și prin imitarea datinelor turcești. [5]) 6) *Farmacia în țerile române.* Pe baza puținelor știri culese din diferite și risipitele documente cunoscute se arată ce doctorii se întrebuințau în trecut și ivirea farmaciilor la noi [6]). 7) *Un oraș românesc: Botoșani.* E o scurtă poveste a orașului Botoșani or până la 1830, atrăgând

1. pp. 3-45; publicat și în *Convorbiri Literare* XXXXIX (1905) pp. 397-124

2. pp. 49-84

3) pp. 87-109. 4) pp. 113-142. 5) pp. 145-168.

6) pp. 173-82, publicată cu note ca prefață și la Dr. N. I. Angelescu *Acte și fragmente din trecutul Farmaciei Țărilor Române,* București 1904 p. I-VII.

atenţiunea asupra faptelor mai însemnate petrecute în acest oraş. [1])

In călătoriile sale prin ţară, Iorga a adunat o sumedenie de mărturii istorice de nepreţuită valoare de prin diferite lăcaşuri sfinte pe care le publică în volumul I: *Inscripţii din bisericile României* [2]).

In prefaţa dela vol. I arată halul în care se află mânăstirile şi bisericile din ţară şi pe care nu se pune nici o grijă, şi nici pe ce conţin ele ca izvoare pentru cunoaşterea trecutului nostru dintre cele grăitoare şi vrednice de credinţă. „In biserici şi mânăstiri — zice autorul — se păstrează însă prin slovele săpate în aur şi în argint, prin lespezile scrise ce acopăr morminte, prin pomelnice săpate în piatră la altare, prin piatra cu slove aşezată deasupra uşilor — amintirea trecutului nostru, care ne este scump ori de a fost bun, ori de a fost rău, ori de cuprinde în el mari nenorociri, ori de vădeşte şi câte o clipă de fericire. Aceste pisanii, această scriere s'a făcut totdeauna cu o evlavie, cu o iubire, cu o înţelegere deosebită. In Moldova s'a desvoltat o întreagă caligrafie lapidară cirilică înrăurită de literile gotice ale Saşilor din Ardeal şi Germanilor din Galiţia. In Ţara Românească frumuseţa neîntrecută a maiusculelor Renaşterii, înalte, rotunde, maiestru împodobite a fost împrumutată din Veneţia pe calea tipăriturilor ce s'au făcut puţin timp după 1500 cu meşteri de acolo sau pe calea unor săpători de piatră sârbi, raguzani, cari ştiau cum se lucrează în acea Italie înoitoare a artei. Şi un scris şi cealalt s'a desfăşurat în cnrs de veacuri şi până după anul 1830 datinele trecutului rămăseseră în această privinţă neatinse. Anumite inscripţii din Botoşani sau cea dela mânăstirea Icoanei dela Sf. Vineri din Botoşani, s'ar putea aşeza, dacă n'ar fi data, *leatul,* în timpurile cele mai bune.

Asemenea pisanii au o înaltă însemnătate pentru istorie, căci ele lămuresc asupra tuturor oamenilor ce au îndeplinit

---

1) pp. 185-220.; la anexe se dau: 13 scrisori domneşti-boereşti din cele două principate în româneşte (1475-1712) extrase din diferite publicaţi pp. 223-48; 12 chipuri-ilustraţii: cule boereşti, biserici-mânăstiri, Domni, Domniţe şi negustori.

2) Bucureşti. tip. Minerva, I, fascicola I, 1905 pp. VI+312; fascicola II, 1907, pp. 317-74 (continuare).

în trecutul nostru o sarcină însemnată, asupra înrudirii lor, asupra dregătoriilor ce-au dobândit, asupra ceasului morții lor și asupra atâtor întâmplări din viața lor. Chipurile ctitorilor, zugrăvite pe pereți, arată înfățișarea și îmbrăcămintea acestor oameni. — In sfârșit limba în care sunt scrise aceste inscripții din vremea când se obișnuiește întrebuințarea și la prilejuri solemne și pentru scopuri socotite ca veșnice, în marginile veșniciei omenești, a graiului nostru, — această limbă, bogată, vie, cumpătată, e un îndreptar nestrămutat pentru toate timpurile. In ea apoi cercetătorul dialectelor, al schimbărilor încete ale limbii poate găsi lămuriri din cele mai prețuite."

In vara anului 1904 a început să adune inscripțiile, numai după ce s'a convins că multe din ele erau necunoscute sau greșită cunoștința lor în publicațiile lui Melchisedec (1885), Tocilescu (1887) și Mușceleanu (1873). Referindu-se la împrejurările grele cum a adunat inscripțiile Iorga observă: „Fără îndoială că având alte mijloace și împrejurări de lucru, răgaz, lumină potrivită, primire bună, fotografii, decalcuri, aș fi cetit de atâtea ori mai bine. Așa a trebuit însă să mă mulțumesc cu ce puteam. Deci m'am hotărît a tipări inscripțiile. Pe încetul din acest plan s'a ivit acela de a da o colecție cât se poate mai complectă a inscripțiilor din toată România, din Românimea toată. Acest plan îl urmăresc, și, dacă voiu avea măcar o parte din norocul cel mare pe care-l au atâția leneși, ticăloși și exploatatori, voiu duce la capăt și această sarcină."

Cu gândul la multele polemici avute, recensii pătimașe și injurioase despre cărțile sale — à la Tanoviceanu, etc. — Iorga adaugă aceste rânduri semnificative pentru starea sufletească amărâtă a unui învățat român: ...Apoi va veni un așezământ de cultură, va veni un învățat demn și solemn, impunător, vor veni lucrători precișii, cari vor pune la cale, cu ce am dat eu, ceva mai întins, mai strălucitor decât pot da astăzi. Se vor arăta atunci toate greșelile și scăderile mele, uitându-se numai două lucruri: munca mea necruțătoare și inima din care a pornit totdeauna. Dumnezeu îi va ierta poate, eu îi iert dinainte" [1]).

---

1) Prefața pp. V-VIII.

Volumul conține aproape o mie (944) de inscripții, cu adnotațiuni deosebit de bogate și prețioase, din bisericile și mânăstirile următoarelor sate și orașe: 1. Moldova șeasă: mânăstirile: Todireni (din Burdujeni), Păpăuți (I. Botoșani), Cetățuia și Frumoasa (I. Iași), Galata și Socola; bisericile: Plopeni (jud. Botoșani), Hârlău (bis. lui Ștefan cel Mare și Sf. Dimitrie), Deleni (Sf. Nicolae și a satului), Cotnari (ortodoxă), Văleni (jud. Roman), Cănțălărești (podul jud. Vaslui) [1].

2. Moldova muntoasă: mânăstirile Miera, Soveja, Cașinul, Secul, Bistrița, Bisericani, Slatina, Rășca, Pobrota; bisericile: Borzești, (a satului, jud. Bacău), Târgul Ocnei (Raducanu, Precista și Domnească), Agapia din deal, Brusturi (T. Neamț), Războieni, Dolhasca, Dolhești, Baia (Petru Rareș) și Horodniceni [2].

3. Țara-Românească: mânăstirile: Ciolanul (bis. cea mare), Pantelimon, Pasărea, Văcărești, Cotroceni, Plumbuita, Mărcuța, Comana, Mărgineni, Viforâta, Dealul, Câmpulung (aci se discută și se dovedește. că Radu Negru Vodă e o falsificare), Nămăiești, Vieroș, Argeș și Snagov; bisericile: Coeni (I. Comana), Dobreni (jud. Vlașca), Fierăști (j. Ilfov), Târgoviște (domnească, Sf. Vineri, Stelea, Sf. Constantin, Mitropolia), Mihăiești, Hîrtești, Câmpulung (Sf. Troița), Băjești, Dragoslavele. Rucăr; schituri: Barbu (jud. Buzău), Rătești, Trivale, Posada și Gemenea (cruce. jud. Dâmbovița) [3].

4) Oltenia: mânăstiri: Mamul (Lungești), Cozia, Govora, Dintr'un lemn, Surpatele, Horezul, Bistrița, Arnota, Topolnița, Strehaia, Bucovăț; biserici: Stănești, Străjeștii de sus, Cetățuia (lângă Râmnicul Vâlcii, Cernești (Sf. Troița, Sf, Ioan botez. Sf, Nicolae), Corcova și Iirov; schituri: Șerbănești și Dobrusa [4].

5. Bisericile din orasul Botoșani: Ospenia, Sf. Gheorghe, Nicolae, Spiridon, Dumitru, Ilie, Vovidenia, Trei Ierarhi. Dumineca mare, Roset, Armenești; din Rătești (I. Botoșani) [5].

---

1) pp. 3-19.

2) pp. 23-64. 3) pd. 67-162. 4) pp. 165-215.

5) pp. 165-215; publicate și aparte sub: *Inscripții botoșanene* cu o prefață ce-o cunoaștem despre Botoșani, București, 1905 p. 32 tip Minerva (?)

6. Bisericile din oraşul Bucureşti: Mitropolia, Radu Vodă, Mihai Vodă, Slobozia, Curtea domnească veche, Sf. Spiridon, Sf. Gheorghe (vechiu), Ienei, Sf. Apostoli, Sf. Spiridon (l. Sf. Apostoli), Dintr'o zi, Colintina (dela Teiu sau a Doamnei), Colţei, Doamnei, Sf. Ecaterina, Toţi sfinţii, Antim, Mavrogheni, Icoanei (şi mânăstirea), Oţetari, Olari, Popa Rusu, Popa Rusu, Cuibu cu Barză, Udricani, Lucaci, Boteanu, Brezoianu, Sf. Ionică, Creţulescu, Sf. Vinere a Hereştilor, Schitu-Măgureanu, Sf. Constantin, Sf. Nicolae din Gorgani, Batişte, Popa Chiţu, Precupeţii vechi, Silivestru, Kalinderu, Sf. Gheorghe nou;[1]) — Sf. Elefterie, Cărămidarii de sus şi de jos, Manea Brutarul, Scaune vechi, Negustori, Mântuleasa, Vergului, Dobroteasa, Bradu, Troiţei, Ceauş-Radu, Oborului nou şi vechiu, Sf. Pantelimon, Popa Soare, St. Ştefan, Hagiului, Popa Nan, Delea nouă (Calist), Izvorului, Bărbătescu nou şi vechiu (Cuţitul de argint), Spirei, Sf. Voievozi, Stejarului, Sf. Dumitru, Sf. Nicolae din Şelari. Sf. Nicolae din Jlgniţa şi din Sârbi, Albă (peste Dâmboviţa), Sf. Ilie (din calea Rahovei), Iancu Vechiu, Sf. Nicolae *Tabacul*, Amzei, Albă (calea Victoriei), Sf. Nicolae (din Tirchileşti), Flămânda, Stavropoleos, şi din Fundenii Gherasi[2]).

7. Bisericile din oraşul Buzău[3]): Părăsita, Banului, Sf. Apostoli, Negustori şi Episcopia. — VIII. Bisericile din oraşul Ploieşti: Sf. Nicolae cel vechiu, Sf. Dumitru, Buna Vestire, Sf. Pantelimon[4]).

Plecând dela concepţia de a înfăţişa unitar toată istoria Românilor, fără deosebire de ţinut şi timp, Iorga, singurul mai bine pregătit pentru aceasta, la invitaţia Societăţii germane pentru istoria universală condusă de savantul istoric din Leipzig K. Lamprecht († 1915) scrie în l. germană, pentru marele public european, *Geschichte des rumänishen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen* în două volume[5]). N'avem aici un pomelnic de Domni şi boeri, catastifuri de lupte şi poveşti din trecut legate înte dânsele aşa la întâmplare — după

1) pp. 239-306, 357-8. 2) fascicola II, p. 317-58.
3) pp. 361-66. 4) pp. 369-72.
5) Gotha, tip. Perthes, 1905, I (bisc. 1550) pp. XIV—402; II (bis zur Gegenvart) pp. XIII + 541

vechiul obicei — ci icoana cât se poate mai îmbelşugată şi apropiată de adevăr a vieţi poporului românesc din toate timpurile dela începutul său până în zilele noastre. In povestire a întrebuinţat numai documente contemporane vrednice de toată credinţa, şi nu simpatie şi antipatie pentru unii sau alţii. „Mai întâi am vroit să zugrăvesc — zice în prefaţă — desvoltarea neamului românesc, nu prin oameni lui mai mult sau mai puţini mari, ci am privit neamul însuşi ca o *fiinţă vie* şi i-am urmărit desvoltarea. De oameni cei mari sau cei mici am vorbit numai cât au ajutat această desvoltare de două mii de ani.— Al doilea am căutat să zugrăvesc această desvoltare în legătură cu popoarele vecine, cu înrâuririle ce acestea au avut asupra Românilor, cât şi cele ce ei au avut asupra vecinilor. pentru că să se poată întrebuinţa pentru *istoria universală a culturii* [1]).

După aceste lămuriri avem o introducere bibliografică scurtă despre izvoarele istoriei Românilor dela cronicari până în prezent, judecăţi drepte uneori aspre [2]). O altă „introducere" etnografică-istorică ne dă o icoană clară despre strămoşii noştri traci, provincia Dacia şi barbarii până la apariţia istorică a poporului român[3]).

Trece la istoria Românilor propriu zis. In capitolul întâiu: „Românii tesalieni şi dacosmesici ai răsăritului până la întemeierea Ţerii Româneşti", ne înfăţişază originea Românilor din Pind şi din Carpaţi şi împărţirea lor; viaţa oraşelor dela Dunăre; influenţa slavonă asupra noastră; Românii la Dunăre, Imperiul româno-bulgar şi infiinţarea Ţerii Româneşti [4]). De un interes şi de o originalitate cu totul deosebită e partea care priveşte viaţa economică şi sufetească a poporului român în vechime", [5]) care până atunci nu s'a învrednicit de aproape nici o atenţiune, aşa vedem în pagini pline de viaţă: Păstorii călători şi plugarii aşezaţi, impărţirea personală a Românilor din Muntenia şi ţăranii dela şes; [6]) oraşele [7]) şi satele româneşti [8]).

---

1) pp. V-VIII; cuprinsul analitic pp. IX—XIV
2) pp. 1-7
3) pd. 8-85
4) pp. 86-147
5) pp. 148-247
6) pp. 148-58
7) pp. 158-98
8) pp. 198-247

Parte din urmă tratează luptele pentru independență, întemeierea Moldovei, organizarea veche a principatelor și cea făcută de Mircea și Alexandru cel Bun, certele interne între pretendenți. Luptele cu Turcii, culmea puterii statului românesc războinic sub Ștefan cel Mare și decăderea țerilor române după moartea acestui erou [1]).

Vol. II cuprinde istoria noastră de pe la 1550 înainte până la anul când a apărut cartea [2]). La început se studiază relațiile Românilor cu Turcii; raiaua turcească pe pământul românesc; așezarea Tătarilor în Basarabia; alegerea și instituirea Domnilor în Constantinopol; influența grecească; tributul, darurile și alte poveri ale țerii. [3]) — Șerbia țeranilor; [4]) Mihai Viteazul și războaiele lui; [5]) cele din urmă lupte politice ale partidului național și activitatea literară din sec. al 17-lea. [6]) — Epoca fanariotă e prezintată în toată realitatea ei zbuciumată. [7]) — Dezvoltarea culturală și luptele țărănești în Ardeal, influența românească-ardeleană în principate, luptele politice până la 1848 și tulburările din acest an, Unirea principatelor, România sub Cuza Vodă și regele Carol I; [8]) Partea din urmă, cu care încheie opera, se ocupă cu situația actuală a poporului român: situația țărănimei, vieața economică, socială și culturală în timpul nostru a tuturor Românilor [9]).

Opera aceasta istorică de o înaltă valoare științifică ca concepție și informație solidă și largă, e cea dintâi care ne înfățișează înaintea lumei apusene în cadrul granițelor noastre etnice, fără deosebire de hotarele politice efemere, ca un neam unitar în toată vieața lui populară și deci cu credința în unitatea lui politică, dreaptă, care a și sosit. E cea dintâi operă de sinteză a lui Iorga, care îmbrățișează tot trecutul româ-

---

1) pp. 248-402

2) pp. V—VI prefața; pp. VII—XIII cuprinsul analitic.

3) dp. 1—83. 4) pp. 84—90.

5) pp. 90—110. 6) pp. 110—121.

7) pp. 122—206. 8) pp. 207—379.

9) pp. 380—478; tabla numelor pp. 379—514; tabla lucrurilor pp. 515—529; tabla cronologică a Domnilor din Țara Românească și Moldova pp. 529—539; lămuriri pentru rostirea cuvintelor românești p. 539; adause și rectificări la cele două volume pp. 540—41.

nesc, cu cunoştinţa perfectă a tuturor izvoarelor tipărite şi multe inedite, având o metodă nouă şi judecăţi proprii asupra evenimentelor şi oamenilor din trecutul nostru.

Pagubă că cartea de faţă, atât de preţuită, n'a fost tradusă nici până astăzi în româneşte, ceiace la alte naţii nu s'ar fi întâmplat, de ex. la Sârbi, cartea lui Jirecek „Istoria Sârbilor" a apărut în sârbeşte în acelaş timp când originalul se tipărea în limba germană.

III. — Studii de istorie literară şi Istoria literaturii române până la 1866.

E natural, ca un istoric cu o concepţie aşa de profundă şi vastă ca a lui Iorga, să cuprindă în cercetările lui, mergând până la cele mai mici amănunte, şi istoria literaturii româneşti în toată întinderea ei seculară, în toată varietatea ei statornică şi toată adâncimea şi înţelegerea ei intimă.

Ca student încă, s'a ocupat, nu numai cu critica literară a operelor vremii sale, unde se impusese, ci şi cu studii serioase de istorie literară care vădesc şi cunoştinţe întinse şi îndrăzneală în judecarea operelor literare a unor scriitori adoraţi ai epocii lor [1].

Aceste studii din diferite reviste au fost strânse şi publicate mai târziu în două volumaşe: *Schiţe din literatura românească* [2], care merită să fie cunoscute în generalităţi.

In prefaţa vol. I ni se dă câteva lămuriri relativ la cultura neogreacă şi franceză în Ţerile române la sfârşitul secolului al 18-lea şi începp. al 19-lea şi, influenţa acesteia din urmă asupra literaturii româneşti poetice [3]. Urmează apoi o cercetare literară mai largă despre Vasile Alexandri ca om [4] şi opera lui:

---

1) Un studiu despre poetul Grigorie Alexandrescu publică Iorga în revista *Uatra*, I (1894), pp. 670-75.

2) Iaşi, ediţia Şaraga, tip. C. Popovici, 1893, I p. 202; II 1894 p. 192.

3) pp. 3-12.

4) pp. 13-41; în p. 13 nota 1 zice: „timpul publicării (îndată după moartea lui Alexandri) în *Revista Nouă*, III (1890) pp. 202 9, 242-9, 283-8 inc. 6-8, explică şi tonul falş al biografiei şi lipsa de cercetări mai personale şi serioase asupra vieţii poetului".

Doine, lăcrămioare şi mărgăritărele, pastele, legendele şi teatru [1]). O analiză detailată a vieţii şi operelor lui Neculai Bălcescu [2]) şi ale lui Neculai Filimon [3]).

In vol. II în „Poezia lirică a lui Bolintineanu", execută cu asprime crudă opera poetică a acestui scriitor, şi încheie, după ce cercetează cu atenţiune tot scrisul în acest gen, aşa: „Şi când te apropii de opera înălţată . . . rămâi trâznit la auzul banal şi meschin al flaşnetei. Multe din poeziile lui Bolintineanu au fost puse în muzică şi introduse în această calitate în „*Dorul*": ar fi de dorit, pentru onoarea gustului nostru literar, ca iele să rămâie *acolo*, spre zilnică întrebuinţare a mahalalei, de astăzi şi viitoare" [4]). Analizează apoi activitatea literară a lui Ion Creangă [5]) şi Veronica Micle [6]), a celor „doi nuvelişti": Nicolae Gane şi Ion Slavici [7]) şi, a poetului D. A. Naum, pe care o asamănă: „Aţi văzut vre-odată expoziţia un buchinist, unde un splendid elzevir să alăturea cu o carte de bucătărie, ori un trepetnic? Ie opera lui Naum" [8]).

Studiile nu se opriră la scriitorii contemporani, cî ele erau tot mai mult îndreptate spre trecutul literar mai vechiu. Aşa Academia Română primeşte în 1901, la premiul şi subiectul fixat de ea, din partea unui anonim o voluminoasă operă în manuscris: *Istoria literaturii româneşti în secolul al XVIII-lea* (1688—1821). Opera aceasta era atât de exactă şi bogată în informaţiune istorică, atât de strălucită în caracterizări şi amănunte nouă, atât de erudit alcătuită, încât toţi academicianii

---

1) pp. 31-72.

2) pp. 73-151; din *Revista Nouă*, (1891) IV, pp. 201-225 n-ri 6-7.

3) pp. 153 200; erată p. 201; publ. întâiu *Revista Nouă*, IV, pp. 281-299 n-ri 8-9.

4) pp. 3-60.

5) pp. 61-84 cu această notă caracteristihă după 4 ani: Acest articol se chiema odată „încercare de critică ştiinţifică". Autorul ţine să declare, că nu mai crede în aşa ceva: credinţa de atunci explică însă tonul foarte . . . „stef" al celor ce urmează; publ. întâiu în *Convorbiri literare*, XXIV (1890) pp. 244-58.

6) pp. 85-104; publ. întâiu *Convorbiri literare*, XXIV p. 56-69.

7) pp. 105-132 (scris în Martie 1892).

8) pp. 132-86 (publ. întâiu în ziarul *Lupta*, VIII (1893), Bucureşti, n-rii 1315, 1321, 1327, 1337); tabla greşelilor pp. 187-8; tabla numelor pp. 188-92.

ştiau că o astfel de lucrare numai neastâmpăratul tânăr profesor universitar N. Iorga e în stare să dea. Dar fiindcă acest tânăr a avut îndrăzneala şi obrăznicia să se ridice în contra erudiţii falşe a moravurilor decăzute în clasa intelectuală, sdrobind piedestalul putred, pe care se răzimau atâţia bătrâni romantici, idoli ai neamului, prin o serie de articole drepte şi crude în ziarul francez *„L'Indépendance roumaine"*, acum sosise momentul de răsplată sau răzbunare, nu prin respingere a operei, care era prea puţin pentru ofensa cea mare, ci prin umilire şi batjocoră. Academia română, instituţie menită să sprijinească şi să răsplătească silinţele tuturor acelor, care prin munca lor dureroasă fac să ţâşnească din stânca rigidă a ştiinţei apa vie a unui adevăr nou, a respins lucrarea lui Iorga, cea mai preţioasă şi originală până astăzi din câte opere de ştiinţă s'au prezentat la vre-un premiu al Academiei, iar criticile făcute, la care venim acum, constitue o pagină neagră pentru onoarea Academiei.

Iată în ce cuvinte neaşteptate se exprimă iluştrii răposaţi, stăpânii atotputernici ai situaţiei de atunci, în răposatele lor critici despre această carte: Haşdeu zice: „Autorul ar fi trebuit să examineze numai scrierile făcute în limba română, căci numai scrierile făcute în limba română, căci numai acestea formează literatura română. „Descriptio Moldaviae" a lui Cantemir e scrisă în latineşte, deci nu face parte din literatura română, etc. Un mare defect în această lucrare este stilul, care în general e foarte neîngrijit . . . Chiar erudiţiunea din această lucráre este falşă, în acest înţeles, că autorul vorbeşte de multe lucruri, cari n'au a face cu literatura românească, cum ar fi spre exemplu, când un istoric român ar cita pe Confucius [1]). Autorul pune străini în literatura românească şi uită bucăţi literare de valoare mare cum este Panegericul lui Ştefan cel Mare. Concluziunea este că această lucrare nu merită să fie premiată; materialul adunat într'însa ar putea servi puţin pentru scriitor, care ar voi să facă în viitor istoria literaturii acelei epoce" [2]). — Un alt stâlp al

1) Aşa făcuse însuşi Haşdeu, în *Ion Vodă cel Cumplit*. Bucureşti, 1864 cita pe Seneca, Shakespeare, etc.

2) *Analele Academiei Române*, desbateri, XXIII (1901) pp. 155-6.

ştiinţii *Tocilescu* zice: Forma îngrijită îi lipseşte cu totul scrierii de faţă . . . Academia trebuie să deprindă pe oameni a cugeta drept şi frumos. Ar fi o greşală ca Academia să premieze o asemenea scriere."[1])—Nicolae Ionescu se exprimă aşa: . . . Autorul e în completă neştţinţă despre punctul de plecare al lui Cantemir". . . . Scrierea i se pare „lucrarea unui gazetar, care adună din dreapta şi din stânga fapte mai mult sau mai puţin însemnate; le scrie repede unul lângă altul, fără să se preocupe nici de legătura lor, nici de modul cum le scrie. O asemenea lucrare nu merită premiul Academiei. Autorul a improvizat o serie de articole, dar n'a compus o operă de premiat." — Nici *Gr. Ştefănescu* nu se lasă mai puţin competent: Lucrarea este numai grămădire de fapte fără vre-o împărţire sistematică, fără stil, fără limbă. O asemenea scriere nu poate fi premiată de Academie". [2]).

Aprecierile acestea aşa de nedrepte dovedesc, că cei ce le spuneau n'au cetit cartea, sau că puneau mai presus de adevărul trainic patima personală sau şi una şi alta împreunate, şi al doilea în ce împrejurări nenorocite era condamnat să lucreze un istoric român la începutul secolului al XX-lea.

Spre cinstea Academiei că totuşi s'a aflat un membru foarte distins, A. D. Xenopol, care obiectiv şi cu cumpăt a apreciat drept importanţa cărţii lui Iorga. Judecata acestuia şi astăzi după douăzeci de ani ea poate fi acceptată. El între altele, reproducând pasagiile frumoase şi caracteristice, zice: „Lucrarea ce ni se prezintă spre premiere este operă de cea mai mare valoare, care resumă tot ce se ştie până acuma asupra desvoltării literare a Românilor în decursul sec. 18-lea. Cunoştinţele autorului sunt cele mai întinse cu putinţă, nimic nu a rămas neexplorat de el, mai ales că are o foarte bogată cunoştinţă de lucrări inedite, din care ne dă un volum întreg de documente din cele mai interesante privitoare la istoria literară. Tot ce s'a scris este cunoscut şi utilizat de el şi erudiţiunea lui este în adevăr uriaşă .. Poate că cetirea unei scrieri bazate pe informaţiuni aât de multiple să fie cam obositoare, dar în orice caz este un tezaur nesecat pentru

1) *Ibid.*, p. 157.
2) *Ibid.*, p. 157.

tot cel ce vrea să cunoască una din bogatele materii tratate. Este o lucrare fundamentală asupra epocei literare tratate şi cunoaşterea trecutului nostru se va îmbogăţi cu un adaos de mare preţ.... Defectele constau mai ales în orânduirea materiei şi în împărţirea ei. Autorul nu ştie ce vrea să zică nevoia de a mai odihni mintea, mai ales într'o carte cam obositoare la cetit. Sunt capitole întinse (Istoricii din Ardeal, etc) fără nici o tăietură, fără nici un popas. Ce era mai natural, decât ca să împartă capitolele în paragrafe, potrivit cu scriitorii analizaţi. — Une ori se revine de două ori asupra în locuri deosebite, precum asupra încercărilor de istorie universală a Românilor.—Stilul autorilor este trecut cu vederea, ceea ce de sigur este o lipsă în istoria literaturii.

Toate aceste defecte se pot uşor îndrepta şi scrierea păstrează o netăgăduită valoare, constituind una din lucrările cele mai însemnate ce s'au scris în timpul din urmă asupra trecutului vieţii româneşti. Ar fi cea mai mare pierdere şi o adevărată crimă ca această lucrare să nu vadă lumina zilei."[1]) Cu toată recomandaţia călduroasă a lui Xenopol şi Sturdza chiar, Academia a respins dela premiul de 5000 de lei cartea lui Iorga.

Ştie Dumnezeu, când ar fi apărut această operă, dacă un boier moldovean, viţă de Domn, om luminat şi de inimă, Alexandru Callimachi, nu ar fi luat asupra sa cheltuiala tiparului, şi mulţumită acestuia opera apare în 2 volume[2]) cuprinzătoare, închinate aceluia care plătea spesele mari ale tiparului.

Vol. I cuprinde epoca lui Dimitrie Cantemir[3]) şi „Epoca lui Chesarie de Râmnic[4]). In prefaţa cu gândul la cele petrecute observă: „Nu voiu deschide prin recriminaţii personale o carte, care urmăreşte desvoltarea unor idei înalte şi nobile şi nu voiu amesteca ură în această carte de iubire,—

1) *Ibid.*, pp. 154—55; pentru premiere au votat 9 şi contra 17 membrii.

2) Bucureşti, 1901, tip. Minerva. I, pp. 551; II, pp. III + 639; şi o broşură cu tabla numelor, observaţii, adausuri, îndreptări şi dovezi documentare, p. 61.

3) pp. 1—438 4) pp. 439—550.

cu atât mai mult cu cât cei ce credeau că au învins, îşi dau seama mai bine decât oricine că *ei* sunt invinşi."

In „introducere" arată astfel cerinţele unei istorii literare, metoda urmată şi greutăţile de învins pentru o scrie această operă: „O istorie a literaturii care cuprinde viaţa oamenilor păstrată în formă trainică a scrisului este nu numai o delicată operă de ştiinţă, ci şi de artă, de informaţie, de înţelegere şi de expresie în acelaşi timp.

Viaţa trebue întrevăzută din elementele moarte, spiritul trebue trezit prin înţelegerea operelor, accidentele vieţii acelor cari au produs operile literare trebue întrebuinţate şi ele mai ales pentru a ajunge la realizarea priceperii depline. A desface ideile şi sentimentele ce stăpânesc o carte, a le pune în legătură cu acele care rezultă din activitatea omenească neliterară a scriitorului, a suplini prin imaginaţia suplinitoare, prin intuiţie cât mai trebuie, multe lucruri care mai trebuie, pentru a desăvârşi pentru sine şi pentru alţii o personalitate omenească, — aceasta e una din cele mai însemnate şi, evident, mai grele sarcini ale istoriei literare.

Biograful literar trebuie să aibă talent literar, şi ca după ce a pătruns şi înţeles sufletele celor ce nu mai sânt decât în amintirea pe care au lăsat-o şi în partea superioară şi intimă a sufletului lor sculptat în marmura artei sau în stânca durabilă a ştiinţei, să poată da prin puterea de comunicaţie a imaginilor din mintea sa şi altora noţiunea pe care şi-a făcut-o despre acei oameni.

O istorie literară fixează bibliografiile în mişcarea de idei a epocei şi pune în legătură cugetarea unuia cu gândirea generală a timpului. Istoria literară nu se poate studia fără culturii, ale cărei culmi le studiază cu deosebire în operile şi viaţa scriitorilor. . . . .

Istoria literară şi culturală nu e acelaşi lucru. Istoria culturală se ocupă cu ceia ce a realizat în civilizaţie umanitatea dintr'un timp, într'o ţara; cea literară cercetează cele mai înalte manifestări ale acestui proces de civilizaţie. Istoria culturală caută în cea literară elementele necesare pentru a înţelege spiritul unei epoce, sfărâmând strălucitoarea formă personală în care acest spirit se îmbracă la aleşii minţii dintr'acea epocă. Pe când istoria literară ne ajută pentru a înţe—

dege sufletul deosebit al acestor aleşi, observând direcţiile şi curentele care stăpânesc acea epocă Int eagă. . . . . .

Evenimentele politice, sociale, prefaceri religioase, influenţe străine lucrează asupra spiritului unui popor, îl întăresc în direcţia pe care o aoucase, îl slăbesc sau îl îndreaptă aiurea şi fiindcă acest spirit se manifestă mai deplin de cât ori unde în literatură, se va manifesta în aceasta, pentru cine va observa cu îngrijire, *curente* determinate de acele influenţe. Studiind aceste curente, formarea lor, cursul lor, lupta lor pentru întâietate, absorblrea lor de altele mai puternice sau victoria lor asupra altora mai slabe, — studiază cineva viaţa sufletească a unui popor, cugetarea şi simţirea lui în persoanele pe care le rezumă mai bine şi le exprimă în forma fără de moarte a literaturii." [1])

In senzul acestor idei şi după curente — care aduc repetările de fapte inevitabile — e studiată toată istoria literaturii din sec. al 18-sea, şi 19-lea şi cea mai veche decât acestea.

Tot în introducere schiţează în linii generale legăturile între literatura grecească şi românească, apoi literatura cărturarilor şi a poprului, făcând aici o paralelă clasică între viaţa boerului şi ţeranului în aceste cuvinte de o rară frumuseţe :„ Pe când boerul se infunda în umbra răcoroasă a iatacelor, potrivită pentru somnul lung de ziuă, pe când dus de supţiori, de Ţigan sau de ciocoiu, era închis pentru plimbare, în butca lui cu fierestruici rotunde, mărunte, ţăranul îşi ducea viaţa sub cerul liber al lui Dumnezeu, în faţa munţilor înălţători de suflet sau a câmpurilor mănoase, de care se legau amintiri de muncă şi de luptă. Spectacolul boierului erau alaiurile de o pompă burlească, obscenele jocuri de păpuşi, charaghioslâcurile slugilor domneşti, — spectacolul ţăranului era marele, eternul spectacol divin al trandafiriilor răsărituri, ai apusurilor roşii, al liniştitelor amiezi de vară, al serilor misterioase şi al clarelor nopţi de iarnă cu pământul de ghiaţă şi cu cerul de diamant. Boierul auzia muzica pestrefurilor turceşti cântate de meşteri cu papuci şi anterie ; ţeranul era mângâiat în aspra lui muncă fără răsplată de glasul ciocârlii salutând ivirea soarelui, de freamătul

---

1) pd. 1-4, 9-10

frunzelor agitate de vântul de seară, de țiriitul ritmat, de răsuflarea prelungă și tristă a câmpiilor în nopțile limpezi ale verii, de puternica orchestră a furtunei, dominată de glasul tunetului. sub cerurile dumnezeiești se deșteptau în sufletul curat fără de păcate, al celuia fără da răsplată, al celui fără de speranță, simțiri pe care ghiftuitul locuitor al curților din orașe nu poate măcar să le înțeleagă. Simțiri triste, cum au fost acelea care au stăpânit întotdeauna sufletul poporului nostru nenorocit; simțiri de tristețe duioasă, resemnată, rare ori simțiri de răzbunare, de ură răspicată. Și, când valul simțirii creștea, când nu-l mai putea cuprinde pleptul îndelung răbdător, ochi se pierdeau în zarea de argint a nopții, fluerul suna în tăcerea ei, și în sufletul naiv se săvârșia, fără voință și fără scop, misterioasa prefacere a gândului trecător în cuvânt care rămâne. Se făcea astfel poesia, precum se făcuse înainte și precum se va face câtă vreme aceiași oameni vor duce aceiași viață, câtă vreme va fi „sălbăticie" măreață și curată în această țară."[1])

Arată curentele ivite în acest secol,[2]) împărțirea în trei epoci a istorii literare din sec. 18-lea și caracterizează cele trei generații dintre anii 1688—1821, despărțindule prin anii 1720—30 și 178—90 [3]). In toată această activitate literară-culturală: „Sânt cărți, sunt idei. sunt oameni. Cărțile vorbesc, ideile strălucesc încă.unele sus de tot pe firmamentul idealelor noastre; iar oamenii interesează spiritul și mișcă inima".

După aceste lămuriri introductive necesare și originale intră de fapt în tratarea largă a subiectului. „Influența polonă [4]) cât și cea grecească [5]) e studiată dela începutul ei în funcțiune de influență asupra noastră, cu un aparat vast de cunoștiințe până la sfârșitul sec. 17-lea și începutul al 18-lea. Valoarea curentul grecesc o resumă așa: „Astfel se formă, se întări și se menținu, cu o oarecare slăbire către sfârșit, puternicul și largul curent al culturii elenice în principate. In București și Iași se refugiă sângele cel mai prețios al creștinătății răsăritene, pentru a fi aruncat apoi cu forță până la

1) pp. 4-8. 2) pp, 8-16, 3) pp. pp. 16-18.
4) pp. 19-25. 5) pp 25-60.

extremitățile corpului ortodox. Aceste două orașe cuprinseră, resumară, adăpostiră tot ce era mândru și luminat între creștinii supuși Sultanului.

Aceasta nu era cultura noastră, deși era gloria noastră. Însă cultura românească s'a format din acel impuls cu aceste modele. Alegerea cărților. orânduirea lor, alcătuirea formei se făcu supt influența acestei vechi literaturi înviate cu banii noștri și pe pământul nostru. Trebuia să vedem izvorul, înainte de a urmări cursul tot mai limpede, mai răpede, mai binefăcător al riului... Cultura greacă ni-a dat material, ni-a dat cunoștințe și forme. Cultura polonă ni-a dat idei, ceva din ideile mari ale Apusului" [1]).

In capitolul II-lea „marile compilații de cronici, lucrări encomiastice și genealogice" [2]) se studiază pe larg toată familia, viața și opera, pe care o analizează în amănunte, a lui Nicolae Costin [3]), arătând într'o caracterizare splendidă deosebirea între el și tatăl său Miron: „Nu se poate o deosebire mai mare decât ac ia care există între tată și fiu. Miron e un poiet, un pasionat, un ambițios, deschizător de cale în cultura neamului său și făuritor de teorii, iar, în politică un entusiast și un visionar. Nicolae e un pedant rece, prudent, măsurat, un compilator prin vocație, mândru că merge pe urme străine: iar politica sa e făcută toată din iertare, abdicație și resignare. Pe cât e de simpatic cel dintâiu, în greșelile lui chiar, pe atât acesta de-al doilea nu atrage nici prin însușirile pe care le are. In orice împrejurări Miron Costin ar fi fost *cineva*, pe când Nicolae Costin datorește totul altora: școalei, care l-a format și părintelui, pe care s'a simțit dator să-l imite. Spontaneu, fără îndemn și fără exemplu, el n'ar fi dat nimic [4])... Punându-l în comparație cu Ureche și Miron scade ca scriitor și mai mult Nicolae Costin: „Pentru criticul literar, Nicolae Costin n'are însemnătate. Fraza sa mai largă mai complicată, mai erudit făcută, după fraza cărților ce cetise și studiase, n'are energia scurtă a lui Ureche, nici mlădierea blândă a lui Miron Costin. După luptătorul cu mâna abia descleștată de pe sabie, după poietul visionar cu

1) pp, 59-60. 2) pp. 61-212.
3) pp. 61-128. 4) p. 78.

mâna pe fruntea-i largă de întrevăzător al viitorului, avem cărturarul sec, „vermele de carte“, pisarul erudit, cu călimările în brâu şi volumele subţioară. In inima de pergament a acestui erudit nu sună nimic din marea, veşnica lume vie; ochii săi reci vedeau numai litere şi forme, iar nu idel şi sentimente; inteligenţa lui fără aripi se târia în nestrăbătutul tufiş al contrazicerilor mărunte, din care nu se putea descurca. Trecutul îl eticheta, pentru prezent n'avea nici un interes, — iar viitorul nu putea să-l vadă“ [1]).

In cadrul acestei cercetări apar şi Mihail Moxa şi P. Danovici cu istoria lor universală [2]) şi Gh. Brancovici [3]); trece apoi la Axentie Uricariul [4]) şi Ştefan Bergler; [5]) analizează opera istorică a lui Constantin Stolnicul Cantacuzino [6]) şi Radu Popescu; [7]) nu lasă la o parte cronicele de mai puţină valoare, despre care dă iarăşi informaţii nouă ale lui Nicolae Roset [8]), Constantin Văcărescu, [9]), cronica familiei Bălăceanu [10]), o listă greacă a Domnilor Ţerii Româneşti şi Istoria oştiri n Morea de Constantin Vătaful [11]).

In două capitole cercetează cu aceiaş erudiţie cronicile lui N. Chiparisa [12]) şi Nicola Muste,[13]) apoi a lui I. Neculce [14]) a cărui cronică e „cea mai coloratá, mai simplă şi mai fermecătoare în naivitatea ei din povestirile asupra trecutului românesc, opera unui suflet cinstit, unei minţi cumpănite, în care bunul simţ natural şi înţelepciunea câştigată ajungem să poată înlocui pe deplin însuşirile ce se capătă prin şcoală şi prin o întinsă şi aleasă lectură“ [15]).

Un studiu de extensiune neobişnuită e cel despre *Dimitre Cantemir* [16]) din această carte, în care arată toată domnia şi scrierile acestui erudit principe, care corespunde istoriei tuturor evenimentelor din acel timp. Cercetarea de faţă e de sigur cea mai bună şi mai adâncită asupra operei marelui Domn, în cărţile căruia au pătruns până în cele mai subtile taine,

---

1) pp. 92. 2) pp. 83-6.
3) pp. 117. 4) pp. 129-43.
5) pp. 143-5. 6) pp, 157-170.
7) pp. 145-57, 170-95. 8) pp. 195-200.
9) pp, 200-205. 10) pp, 205-10. 11) pp. 210-212.
12) pp. 214—18. 13) pp. 218—35. 14) 236—272..
15) pp. 269, 16) pp. 273—413.

dându-le o înțelegere deplină. E interesant acest tablou sugestiv prin care pătrundem aivea viața veacurilor apuse, pe care ni-l dă Iorga despre Cantemir tatăl și fiul: „E în totdeauna lângă bătrânul Domn, împărțindu-și timpul între cărți și arme, — precum îl află peițitorii lui Brâncoveanu Sara, stătea până târziu lângă Constantin Vodă, un necărturar, care iubea cartea și simția dureros glumele făcute asupra „prostiei" lui,—stătea lângă el—fiul așa de tânăr și tatăl așa de bătrân—și-i cetia „istoriile celor vechii", ori îi tâlmăcea din slavona Sfânta Scriptură, ori îi cetia cuvintele Sfântului Ioan Gură de aur. O scenă duioasă din viața simplului trecut. aceste lecturi târzii, la lumina luminărilor, în vechiul palat pustiu, al Domnului fără Doamnă, fără rude, fără adevărați prietini. având pe lângă sine numai acest copilandru, care-i, semăna așa de bine la chip și așa cărui minte luminată era atât de superioară minții lui naive. In marele jilț Domnesc, bătrânul român la față..., cu barba albă ca zăpada", cătând în umbra nopți la fruntea înaltă și largă a genialului său copil, care cetește pentru dânsul, neînvățatul, vechia înțelepciune veșnică a cărților....."[1]).

In „literatura religioasă în epoca lui Cantemir"[2]), după câteva considerații generale asupra litereturii religioase din sec. al 17, trece la analiza operelor religioase ale Mitropolitului Teodosie și episcopului Mitrofan de Huși;[3]) scoate în relief importanța cea mare culturală a lui Antim Ivireanul:[4]) despre diferiți traducători și prelucrători mărunți: Teodor Corbea, etc.[5]) și închie cu această paralelă frumoasă între curentul bisericesc și cel laic „mai interesant și singurul original": „Cel din urmă a fost mai înalt, cel de al doilea mai adânc; cel din urmă în face mai multă cinste, cellalt mi-a adus un folos imediat mai general. Cronica o făceau boierii mari sau mici, casnicii lor, pentru Domn, pentru clerul vlădicilor și călugărilor mai învățați. pentru boierime. Carte bisericească se traducea pentru toată lumea, pentru umilul preot de sat care o cetia și pentru șerbul care o auzia cetindu-se. Prin cartea sfântă, prin cartea de slujbă, prin tâlc, care se auzia și se cetia, nu odată, de

1) pp, 393, 2) pp. 414—438. 3) pp. 417—8.
4) pp. 418—33. 5) pp. 433—37.

două ori, ci necontenit, zilnic s'a introdus în gândirea fiecăruia ordine, în forma fiecăruia armonie, în scrisul celor ce ştiau să scrie norme ortografice. Şi fiind scrise într'o limbă comună tuturor Românilor, limba care fusese a celor dintâiu tipărituri religioase, ele formau un fel de legătură, de putere căreia n'aveau conştiinţă cei legaţi printr'însa, între fragmentele răzleţe ale neamului. — Aceasta a fost binele pe care l-au făcut umilii traducători şi harnici tipografi...." [1].

Cartea doua din vol. I cuprinde „epoca lui Chesarie de Râmnic" [2] dintre ani 1730 până la 1770—80 şi e de mai puţină importanţă ca cea precedentă şi ca cea care urmează.

In capitolul „influenţele şi cultura contemporană" [3] explică în pagini pătrunzătoare împrejurările care au făcut să scadă în acest timp literatura. Aşa zice: „Căci o literatură nu trăieşte numai din existenţa cetitorilor şi a patronilor, din pensioara bogată şi lauda reprezentanţilor ei. Ea este,—când e vrednică, prin originalitatea ei, de numele de literatură—, o manifestaţie de conştiinţa, de vitalitate, o făgăduială de desvoltare şi de prosperitate pentru poporul care e în stare s'o aibă Când un popor nu-şi trăieşte decât ziua de astăzi, când privirile lui nu se uită râvnitoare sau pline de părere de rău în trecut, când nu urmăresc nimic în zarea viitoruiui, el nu poate să aibă, cu un astfel de suflet înjosit, o adevărată literatură. Se poate zice că această manifestare superioară, această expresie a vieţiii unei naţiuni, care o resumă toată, în însuşirile şi defectele ei, e ca strălucirea ochilor, ca lumina din ochii omeneşti, şi această lumină n'o au bolnavii, bătrânii, cei cu trupul sau sufletul ruinat„....." [4].

Românii din acest caz erau un popor „fără ideal, fără speranţe şi aproape fără amintiri", războaiele şi amintirea originii romane prin cronicari *nu-i mai încălzea*, astfel zice autorul:... ei „se resignară: plătiră, suferiră, *tăcură*. — Tăcură. In literatură lor, multă vreme nu se mai auzi nici-o protestare, nu mai răsuna nici o chemare, către viitor, nu mai plânse nici o duioşie pentru trecut In apostolii de odinioară,—ale căror cuvinte le copiau urmaşii pentru cunoştinţele ce cuprindeau

1) pp. 437—38. 2) pp. 439—550.
3) pp. 439—57. 4) pp. 440.

numai, şi nu pentru sufletul ce le stăpânea—, în acei propăvăduitori ai cuvântului de mândrie şi de încredere, nu mai credea nimeni; erau nişte profeţi mincinoşi, care înşelase şi rătăcise lumea. „Capul plecat, sabia nu-l taie", a scris, prefăcut cu timpul, a simulat la bătrâneţe cu tinerii între cari trăia, un credul din vremea veche, Neculcea. De ce să mai lupte, de ce să mai creadă, de ce să mai aştepte? Îşi coborâră sufletul dela muntele pe care se dăduse pentru părinţi tablele Legii, la trivialitatea câştigurilor ilicite, intrigilor mici pentru scopuri nevrednice, rivalităţilor de persoane.

De aceasta scăzuse sufletul neamului, şi cu dânsul scăzu şi literatura prin care acest suflet se exprimă, străluceşte veşnic în vederea tuturora" [1]).

Arată apoi desvoltarea şi folosul tipografiilor, şcolilor din cele două principate pentru cultura românească a timpului [2]

In „istoriografia din această perioadă [3]) analizează scrierile istorice ale „epigonilor palizi" în greceşte şi româneşte, arătând valoarea lor aşa despre: Chesarie Daponte [4]), Petru Depasta [5]), Lazăr Scriba, etc. [6]), Alex. Amiras [7]), Ienachi Cogălniceanu [8]), Ioan Canta [9]), Condica de obiceiuri vechi şi nouă a Logof. Georgachi [10]), Matei Fărcăşanu [11]) şi Vlad Boţulescu de Mălăieşti [12]).

Vorbind de „literatura religioasă [13]), dă câteva consideraţii de ordin general asupra curentelor religioase pe teren literar din această epocă [14]); apoi cercetează activitatea literară — traducerile de Mitropoliţii: Ştefan, Neofit de Creta şi Filaret [15]); lucrările tipografiei din Râmnic [16]); Episcopul Inochentie [17]); Mitropolitul Grigorie [18]); activitatea intensivă a episcopului Chesarie de Râmnic [19]); Mitropolitul Iacov Putneanul [20]); analizează în amănunte întreaga operă literară a lui Vartolomei

1) pp. 442-3. 2) pp. 443-57.
3) pp. 458-509. 4) pp. 458-61.
5) pp. 461-65. 6) pp. 465-8. 7) pp. 468-81.
8) pp. 481-91. 9) pp. 491-96.
10) pp. 496-501. 11) pp. 505-6. 12) pp. 506-10.
13) pp. 511-40. 14) pp. 511-13.
15) pp. 513-15. 16) pp. 515-18.
17) pp. 518-20. 18) pp. 520-23.
19) pp. 524-30. 20) pp. 531-35.

Măzăreanul care „a fost în ceia ce priveşte originalitatea spiritului, fecunditatea inteligenţii şi înălţimea vederilor, fără îndoială întâiul cleric cugetător al timpului său“ [1]). Privitor la opera satirică de un „mare merit istoric şi literar“ — corespondenţa între doi străini — despre clasa dominantă greco-română din secolul al 18-lea, face aceste observaţii juste: „Satira alegând punctele mai bătătoare la ochi, deosebind neajunsurile mai ridicule sau mai revoltătoare, puindu-le pe acestea în lumină, exagerându-le prin vervă, prin indignare şi durere, nu dă un tablou complect de o rece şi ştiinţifică exactitate, despre societatea contra căreia se îndreaptă. Dar menirea ei nu este aceasta. Ea trebue să provoace ura cetitorilor contra unor rele care în lumea lucrurilor nu sunt atât de evidente şi poate chiar atât de pronunţate. Pe urmă, e realitatea trecută prin firea unui poet, văzută cu adâncii săi ochi, cari măresc, exprimată cu vorbele lui puternice care întăresc adevărul. Nu e o minciună, nu e o falşificare a adevărului, ci o lămurire a lui, o prevedere a adevăratului viitor, dacă nu se vor pune piedeci desvoltării mai departe a neajunsurilor combătute. — *E un adevăr mai adevărat decât adevărul* . . . Dar tabloul lui Măzăreanu, care ar fi falş pentru un istoric de aztăzi, nu e falş pentru dânsul: aşa a trebuit el, cu sufletul lui, de călugăr cinstit, cărturar şi patriot, cu ochii săi orbiţi de gloria trecutului, aşa a trebuit să vadă prezentul. Opera sa deci, literar vorbind, o operă cinstită, o operă sinceră, deci o operă *de adevăr*“ [2]).

In prefaţa *vol. II*, — *la care venim acum*, — dă câteva lămuriri privitoare la felul cum a fost alcătuită cartea şi legăturile pe care le are cu anumite opere din literatura noastră ştiinţifică şi zice: „Mântuiu cu un gând pretinesc la cei ce vor ceti această carte, tot aşa de cinstit, cum cinstit a fost scrisă, — şi mai ales la aceia, cari, departe în locuri mai puţin fericite, decât ale noastre, se vor lăsa stăpâniţi, ca şi mine, de farmecul timpurilor de luptă şi de credinţă, şi se

1) pp. 535-50; Argumentele aduse de O. Densuşianu în *Viaţa Nouă* V, Bucureşti (1909) pp. 278-85, că Panegiricul lui Ştefan cel Mare nu e al lui Măzăreanu, zice d. Iorga, că n'au nici o valoare, arătând motivele în *Ist. liter. românesti în sec. XIX*, vol. III. p. 293 nota 2.

2) pp. 548-9.

vor surprinde urmărind ca şi mine ispititoarele visuri de lumină şi mărire pentru care poporul nostru trebuie să trăiască" [1]).

Pentru figura dominătoare, volumul acesta aproape întreg cuprinde „epoca lui Petru Maior 1774—1821". [2]) In capitolul întâi despre curente şi influenţe" [3]) face o comparaţie între cele două epoce de mai înainte şi cea de acum, arătând curentele externe: polone, apusene, greceşti ce se exercită asupra ei; schiţează situaţia politică în Principate în acelaşi timp, [5]) influenţa consulatelor, Dragomanilor şi vel secretarilor străini asupra culturi româneşti care se europenisează tot mai mult; [6]) face o impărţire a acestei epoce în trei perioade ale culturi româneşti: 1774—90, 1790—1810, 1810—21 scoţând în relief caracteristica acestor perioade şi pătrundere culturii apusene, în deosebi franceze în principatele române, şi urmările ei acupra sufletului şi mişcări literare româneşti; [7]) urmăreşte curentul ardelean şi marea lui înrâurire pentru propăşirea noastră culturală [8]). Vedem deci, dela început „în ce direcţii se mişcă cultura noastră, originea şi folosul acestor direcţii şi influenţa lor asupra culturii propriu zise".

Ni se dă o cercetare cu multe amănunte despre istoriografia vremii, cam ştearsă şi de o valoare mai scăzută, aşa despre operele istorice şi scriitori din Moldova: Varnava Kedzierki, o satiră politică, Logof. Ursachi, Letopiseţul Ţerii Rom. şi Moldovei, Anaforale, stihuiri asupra lui Grigore Vodă Ghica şi boierilor Cuza şi Bogdan, Gheorghe Nacul, Alecu Beldiman (cu o bibliografie bogată), un jurnal al călătoriei la Costantinopol; [9]) scriitorii din Ţara Românească: E. de Persany, Atanasie Conmen Ipsilanti, Dionisie Fotino, Dimitrie Phillipide, Dumitrache Stolnicul, Pitarul Hristachi Mihai Cantacuzino, Enăchiţa Văcărescu (aceşti doi analizaţi până în mici detalii), Dionisie Eclesiarhul şi două descrieri ale Principatelor. [10])

„Şcoala de renovaţie a istoricilor din Ardeal" [11]), precum observă şi Xenopol „conţine o analiză mai mult internă a

1) pp. I-III
2) pp. 1-530
3) pp. 1-72
4) pp. 1-8
5) pp. 8-12
6) pp. 12-15
7) pp. 15-53
8) pp. 53-72
9) pp. 73-001
10) pp.100-154
11) pp. 155-2700

scriitoriilor ardeleni, dovedind o cetire a lor deplină şi amănunţită, precum şi o deplnă pătrundere a lor. Erudiţiunea devine din extensivă, intensivă şi bazat pe acest studiu amănunţit autorul ne dă caracterizări exacte şi frumos alcătuite ale marilor opere ale scriitorilor ardeleni" [1]).

Inainte dă câteva lămuriri asupra cronicii din Şcheiul Braşovului, a mânăstirii Prislop şi a lui Mihai Popovici din Bănat;[2]) apoi intră în cercetarea pe larg a activităţii mănoase a celor trei corifei ardeleni, al căror rost îl fixează în desvoltarea sufletească a neamului nostru, aşa Samuil Klein, care „e foarte adeseori un cronicar, un bun şi interesant cronicar. Ii place a sta de vorbă, a fi ispitit de amintirile trecutului, a-şi spovedi sufletul. Inaintea sa, el n'are, ca Şincai, izvorul de reprodus, n'are ca Maior, arma strălucitoare a argumentaţiei, cu care caută punctele slabe ale adversarului. E mai difus, mai incoherent, mai bătrânesc. Dar tocmai de-aceia mai simpatic decât ceilalţi doi, şi glasul său blând îl ascultăm totdeauna mai bucuros decât vorca tare, convinsă, aspră a tovarăşilor săi de activitate. E, dacă voiţi, în el, ceva din temperamentul de visionar, de poet, care a făcut farmecul şi nenorocirea unchiului său Inocenţiu, în marea lui luptă zădarnică pentru cinstea lui şi pentru cinstea naţiunii;[3]), apoi Gheorghe Şincai[4]) a cărui „spirit cu totul onest şi iubire pentru frumuseţea povestirii nu mergea prea departe, talentul literar lipsindu-i cu desăvârşire. El n'are noţiunea clară a unui izvor şi nici capacitatea de înţelegere sufletească pentru a pătrunde prin litera scrisă şi a zări fărâma de adevăr ce se ascunde în ea, licărirea de lumină autentică ce tremură în fund. Intre autorităţiile sale, găsim dese ori citate istorii universale lipsite de orice valoare" [5]). Merită să fie semnalată aici comparaţia cu totul originală între Şincai şi Nicolae Costin şi Dim. Cantemir şi aprecierea cronicii. *Cronica* lui Şincai „*nu* e o operă literară, deşi autorul ei ar fi dorit aşa de mult s'o facă, deşi a oferit sufletul său pentru trăinicia clădirii. Dar sufletul n'a ştiut să-l fixeze prin farmecele poe-

1) *An. Ac. Rom.* desbateri, 1901 pp. 155 şi un.
2) pp. 155-61
3) pp. 161-95 4) pp. 195-233, 5) pp. 226.

tului, şi marele monument a rămas, pentru cât va dura încă, o zidire moartă şi pustie, în care rătăcesc numai, în care rătăcesc numai, învingând oboseala, care înlătură pe ceilalţi, cercetători de adevăr, urmăritorii de informaţie.

Orice s'ar zice, din pietate pentru om, pentru suferinţele sale, pentru sfintele sforţări desinteresate ale unei epoce admirabile, Cronica lui Şincai rămâne o compilaţie. Samănă tot aşa de puţin cu istoria, cu viaţa adecă înviată, pe cât samănă de puţin plantele exotice, uscate şi păstrate în rafturile numerotate ale unei farmacii, cu pădurea ecuatorială care le-a produs, în care ele au trăit în lumina dogoritoare a soarelui, plină de sevă, de coloare şi de putere,

Comparat cu un alt compilator, Nicolae Costin însă, Şincai e un luceafăr. Ce informaţie judicioasă şi exactă. ce putere şi siguranţă în judecată, ce concisie în formă! Pe cât Logofătul e de zăpăcit, pe atâta Ardeleanul e de conştiut, pe cât acela e de difus, pe atât acesta e de strâns în expresia sa; pe cât de *medieval* e Moldoveanul, pe atât de modern e Şincai Dar a-i compara, ar fi să alături biiguitura mişcătoare, dar întunecată, a copilului cu vorba răspicată a omului matur.

Apropiat de Cantemir, Şincai n'are însuşiri pe care le avea acela. Cantemir ştie multe, se amestecă în multe, se pricepe chiar în multe. Are toate calităţile şi defectele spiritelor care, din chemare sau din educaţie, au o activitate risipită, pe multe drumuri. Ce nu ştie? Muzica apuseană, muzica turcească, geografie, astronomie, medicină, logică fisică; e un poet rău, narator de multe ori interesant şi vioiu, dătător de canoane şi alcătuitor de opere de erudiţie. Scrie româneşte, latineşte, turceşte; ar fi putut tot aşa de bine scrie greceşte, slavoneşte, ruseşte. Şi activitatea aceasta prodigioasă se împleteşte în jurul unei activităţi politice însemnate: întregi la Constantinopol, stăpânire în Moldova, expediţii şi consilii de stat muscăleşti!

Raza activităţii lui Cantemir e deci mult mai întinsă. Dar şi lumina se face mai slabă, răspândindu-se pe un câmp aşa de vast. Sânt părţi penumbrate, altele întunecoase cu totul. Scrititorul e inegal omul politic e distras sau împedecat de teorii. Totalul produce un efect mai mare, e o impresie mai

puternică, dar fiecare bucată luată în deosebi nu rezistă totdeauna cercetări.

Totuşi n'avem a face numai cu haotice, moarte *membra disiecta*. Acest corp proporţional, imens şi imperfect, e mişcat de un suflet, de acelaşi suflet. Un suflet de curiositate pasionată pentru orice, de oricând, de ori unde, un suflet însetat de ştiinţă, un suflet de sentimentalitate lacomă şi absorbantă.

Nu aşa e Şincai ; Acesta e *numai* istoric. Cartea *lui* e Cronica : gramatici, abecedare, aritmetici, catehisme, acestea le-a făcut altcineva : funcţionarul, directorul, care a coexista câtva timp cu istoricul, trăind în bună înţelegere cu el, fiindcă amândoi luptau pentru acelaşi scop naţional. Numai istoric şi numai istoricul neamului său.

Şi aici stă încă o deosebire: o deosebire foarte mare. Cantemir iubea ştiinţa pentru ştiinţă şi numai târziu, în duioşia şi părerile de rău ale exilului, se amestecară elemente pasionate în activitatea sa ştiinţifică. Şi chiar şi atunci, aceste note erau note de tovărăşie, note secundare, dominate cu totul pe nota de căpetenie a iubiri pentru ştiinţă, notă, înaltă, clară, puternică.

Şincai, el, n'ar fi scris nici despre muzica Turcilor, nici despre antichităţile Chirghisilor, nici despre vicistudinile Impărăţiei Osmanilor. Pe dânsul îl interesa un lucru: neamul său, depărtatul, gloriosul, eternul său neam român, dela Roma lui Romul până la Românii Impăratului Francisc şi ai Sultanului. Se pasionase pentru ştiinţa aceasta a istoriei, nu pentru că era născut cu un temperament de cercetător, ci pentru că aşa se putea mândri neamul umilit al toleraţilor, iobagilor celor afară de lege. Răbdarea sa, munca sa, suferinţele sale, opera şi viaţa sa, ardeau, tămâie mirositoare. înaintea altarului vieţei.

Şi totuşi, tocmai pentru că nu ere un chemat, un istoric poet, tocmai pentru că la zvâcnirile inimei sale nu răspundea o satisfacţie complicată a inteligenţii aceia pe care o au deschizătorii de cale, creatorii de viaţă, scăpărătorii de idei, — de aceia acest martir şi acest fanatic a făcut o carte rece, o carte învăţată, o carte folositoare dar moartă. Sângerându-şi palmele adunase din cele patru părţi ale lumii pietrele ; dar nu ştia cântecul tainic prin care ele se reunesc

dela sine şi formează templul. Credea, de sigur — şi-i va fi fost dulce munca cu astfel de mângâiere — a făcut o *carte*, — şi el o pregătise numai pentru acela care va fi se vie" [1]). —

Trece la Petru Maior [2]) şi pe urmă la câteva lucrări istorice modeste şi nume obscure : Supplex libellus, I. Budai Deleanu, Toma Costin, Gh. Montan, Th. Aron, Gheorghe de Ciocotici [3]), încheiere cu această strașnică caracterizare a isforiografiei ardelene : „Aceasta e istoriografia ardeleană, în care s'a manifestat ce era mai nalt în cuzetarea, ce era mai cald în simțirea propăgătorilor regenerării naționale a Românilor. Ea e frumoasă nu prin calitatea operelor, ci prin suflarea ne învinsă de entusiasm care le străbate. Se poate zice că fiecare din ele nu place, nu atrage la lectură şi nu există la dânsa, dar ca ele prefac sub ochii cercetătorilor, capătă un sens tainic şi superior, când se alătură una de alta.

Sânt opere care se admiră întâiu pentru a se înțelege pe urmă : acestea fac parte din operele care trebuie întâiu înțelese pentru ca admirația să se manifeste. Dar calea aceasta nu o pot urmà decât cărturarii, şi nu ceilalți, marea mulțime a celorlalți, dela conştiința națională a cărora atârnă durata şi puterea națiunilor.

Şi regretabil că din mişcarea ardeleană, o mişcare de şcoală, n'a eşit nici o istorie a neamului pe înțelesul tuturora, în limba tuturora, o carte caldă, clară, luminoasă, o Biblie. In locul dascălului, în tot aparatul pedant al învățăturii sale, trebuia neamului-copil o mamă bună cu inima mare şi pricepererea apropiată de a învățăcelului ! Şi n'a avut-o pe aceasta.. Şi toate aceste lucruri frumoase au trecut mai mult pe deasupra. Ni trebuiau profeți pentru cei umiliți, şi avurăm din belşug exegeți pentru cei mândri de înțeiegerea lor. Nici un poet, nici un povestitor, nici un istoric — numai filologi şi eruditi : nici o evanghelie a inimii în forma poeziei, ci dicționare, disertații, tratate ştiințifice, cărți de şcoală. Numai cultură şi politică, iar literatură — în sensul superior al cuvântului — de loc. Tot pentru cap, nimic pentru inimă. Şi lumina se aprinde întâiu acolo, în inimă, pentru ca pe urmă cu vârful curat al flacărilor sale să lumineze mintea.

---

1) pp. 231-33 2) pp. 233-61 3) pp. 262-69

De unde vine această înfățișare a scrierii ardelene într'o epocă totuși când sufletul nimărui nu era mulțămit cu traiul zilei, când vântul cald al aspirațiilor trecea peste inima tuturora? Neamul era, într'adevăr, un neam înclinat către înțelepciunea largă a firii, către sentimentele limpezi și simple, un neam poetic, de bună samă. Insă neamul acesta, dacă avea conștiința de sine în clasele culte, nu-și formase, nu-și putuse formà încă o cultură răzimată pe această conștiință, care-i lumină puterile, o cultură derivată prin lungi și răbdătoare silinți dintr'ânsa. Cărturarii luară de a gata metoda, spiritul, forma de expresie a altor neamuri, spiritul cosmopolit de civilizație al secolului al XVIII-lea, național, sec, aristocratic. Aici a fost nenorocirea — căci așa se întâmplă cu culturile improvizate, făcute pentru onoare unui neam, nu pentru nevoile lui, culturile care sânt un steag de luptă, și nu o temelie de viață". [1]).

Intr'un alt capitol [2]) analizează cronologic operile filologice gramaticale ale scriitorilor: Dim. Eustatievici, Ieromonahul Macarie, Ienăchiță Văcărescu, Samuil Klein și Gheorghe Șincai; [3]) Ioan Molnar, Radu Tempea, Paul Iorgovici din Banat, Ștefan Crișan, Budai Deleanu, Vasile Kolosi, Const. Roja, Mih. Boiagi, Diaconovici Loga, Ioan Cornelli, I. Teodorici; [4]) la urmă iarăși o caracterisare generală deosebit de frumoasă asupra acestei activități filologice a cărei subiect a fost limba românească „în ea s'a văzut curcubăul vremurilor mai bune, în numele ei s'au dat luptele de redeșteptare; *în acel semn am învins*" [5]).

Se arată rostul tipăriturilor din Sibiu și Buda, și a Bibliotecii românești a lui Carcalechi în relațiile culturale ale Ardealului cu Țerile române; apoi istoricii de tranziție: Naum Râmniceanu și Zilot Românul, [6]) etc.

Analisează literatura religioasă din această epocă [7]) a arhiereilor munteni: Filaret de Râmnic, Iosif de Argeș, Mitropolitul Dionisie Lupu; [8]) a ce'or din Moldova: Mitropoliții Gavril Callimachi, Leon Gheuca, Iacov Stamate, Amfilochie

1) pp. 269 70. 2) pp. 271-321. 3) pp. 279-86, +3[illegible]6-11.
4) pp. 271-319. 5) pp. 320-1.
6) pp. 222-67. 7) pp. 368-430.
8) pp. 368-81.

de Hotin, Veniamin Costache şi călugărului Paisie Velicovschi;[1]) a celor din Ardeal, tipăriturile din Blaj, cărţile bisericeşti ale lui Samuil Klein, episcopului Ioan Bobb, episcopii de Oradea Mare;[2]) din Bănat: D. Ţichindeal şi Diaconovici Loga;[3]) şi sfârşeşte cu cuvintele: „şi oltariul neamului“ s'a format în adevăr, şi prin munca stăruitoare şi obscură a acestor umili traducători şi prelucrători de cărţi pentru biserică şi şcoală. Dela dânşii a venit, dela colaboraţia lor harnică de inteligenţi mediocre, nu lumina cea mare de pe culmi, care atrage privirile şi le uimeşte, ci lumina care străbate pretutindeni şi destăinuieşte fiecăruia că există o viaţă a sufletului, — care e ceia ce se găseşte mai sfânt, mai înalt şi mai bun în fiinţa omenească“ [4]).

In „influenţa apusană în literatura beletristică şi ştiinţă şi Nouă genuri literare“ [5]) arată traducerile din greceşte, rusește şi franţuzeşte şi influenţa lor asupra literaturii noastre;[6]) analiza scrierilor lui Al. Beldiman;[7]) pravilele de legi ale lui And. Donici, etc.;[8]) poezia populară românească a timpului;[9]) cercetarea operelor literare poetice ale lui I. Budai Deleanu, V. Aaron, I. Barac, etc.[10]); ale lui Ienăchiţă-Alecu şi Nicolae Văcărescu,[11]) Barbu Paris Mumuleanu, Matei Millo, Ioan Prale şi Costache Conachi[12]).

Capitolul din urmă înfăţişează „triumful spiritului nou“ prin Asachi în Moldova şi Gh. Lazăr în Ţara Românească, analizând opera lor culturală şi literară cu rezultate aşa de binefăcătoare pentru neam[13]).

După ce încheie întinsa sa expunere aşa de bogată în informaţii nouă şi judecăţi originale, — din care am reprodus pe cele mai distinse, — asupra literaturii româneşti din sec. al 18-lea, la urmă mai adaugă câteva „excursuri“ despre vechile cronice româneşti din cele două principate scrise înainte de secolul al 18-lea.

In „excursul I“ vorbeşte de „cronicele moldovene înainte

1) pp 382-408. 2) pp. 408-20. 3) XCI-VI.
4) pp. 430. 5) pp. 431-509. 6) pp. 431-40.
7) pp. 440-43. 8) pp. 443-51. 9) pp. 454-68.
10) pp. 469-83. 11) pp. 483-90. 12) pp. 491-5 9.
13) pp. 510-30.

de 1688“ [1]: cronicii de mânăstiri, ale lui Macarie, Eftimie, Isaia de Slatina [2]; Nicolae Brzeski [3]; cronica lui Ureche, a cărei însemnătate stă: „întâiu, că a prefăcut pe românește vechile letopisețe slavone, complectându-le unul prin altul, dând contemporanilor tot ce cuprindea în ele; al doilea, că a descoperit folosul ce se poate trage pentru istoria Moldovei din întrebuințarea scriitorilor poloni. In al treilea rând, ar veni semnalarea pentru întâia oară, dar fără precizie și căldură, a originii romane“ [4]; Simion Dascălul [5]; Miron Costin [6] — „prin acest elev inteligent al școlilor polone, prin acest cetitor neobosit și cu dragoste, prin acest cugetător și scriitor cu forma limpede, neamul nostru s'a lămurit pentru întâia oară, nu asupra exodul medieval înfășurat în legende fără glorie, ci asupra strălucitei descendențe romane. Ceia ce au întrevăzut alții s'a răsfrânt deplin în vechii săi de entusiast, ceia ce îngăimase alții, a rostit el cu convingere, putere și mândrie, ceia ce sprijineau predecesorii pe câteva argumente schițate, a întemeiat-o el pe un sistem de dovezi sigure, legate științific între ele. Ar fi putut, în 1691, să nu-i îngăduiască timpul de rugăciune slujitorii lui Cantemir, căci asupra bătrâneților sale el își mântuise sufletul ridicând către Dumnezeu rugăciunea acestei fapte bune față de neamul său“ [7]; — Tudosie Dubău și Vasile Dămian [8].

Analizează și o istorie românească de un anonim a Crăii Ungureşti [9].

Excursul II dă cercetarea „cronicelor muntene înainte de 1688“ [10] ca ale lui: Mihail Moxa, Gavril Protul de Atos, Teodosie Logofătul, Cronica Buzeștilor, Stavrino Vistiernicul, Gheorghe Palamed, Mateiu al Mirelor și Udrişte Năsturel [11]; Stoica Ludescu [12], Constantin Căpitanul Filipescu [13] și Radu Greceanu [14].

Dacă studiul adâncit din excursul I despre cronicile mol-

1) pp. 531-599.
2) pp. 531-45.
3) pp. 545-48.
4) pp. 548-61.
5) pp. 562-69.
6) pp. 576-94.
7) pp. 594.
8) pp. 594-99.
9) pp. 669-602.
10) pp. 603-34.
11) pp. 603-616.
12) pp. 617-26.
13) pp. 620-25.
14) pp. 625-36.

dovenești e nou, cel din excursul II și o parte din cap. I. din vol. I Istoria literaturei sec. XVIII [1]), relativ la cronicele muntene e mai mult completarea și rectificarea, turnat într'o formă nouă, celor spuse în 2 memorii în Analele Academiei [2]), cu care mai înainte am făcut cunoștință pe larg.

In excursul III ni se dă ceva despre alcătuitorii de condici diferite în secolul al XVIII-lea [3]).

Incepute aceste cercetări cu rezultate așa de strălucite, era firesc că nu se puteau opri aici, ci trebuiau să se întindă și înainte de 1688 și după 1821 pentru a ne da toată istoria literaturii românești „întipărită de aceleași idei stăpânitoare și țesută după același sistem". Așa apare apoi după patru ani „*Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*" [4]). In prefață autorul ne lămurește de ce literatura religioasă din timpul vechiu trebuie cunoscută pe larg, căci în fapt ea nu are numai un interes scăzut pentru teologi, filologi și bibliografi, ci un interes cu mult mai înalt: literar, sufletesc și național, care ne atrage și ne stăpânește [5]).

Intrând în meritul chestiunii, după câteva generalități vedem „cultura slavonă la Români până la 1500", apoi mișcarea husită și răspândirea ei între Români: pentru întâia oară ni se relevează faptul că cele dintâi cărți bisericești în românește se datoresc acestei mișcări religioase populare din secolul al 15-lea; se dă și o analiză subtilă a cărților bisericești în limba noastră din secolul al 15-lea și din punct de vedere filologic [6]). — In veacul al XVI-lea ne apar tipăriturile slavone și românești din Țara Românească și Ardeal și decăderea culturii slavone, Neagoe Vodă Basarab ca scriitor și începuturile scrierii românești în principate [7]). — Vedem cum în secolul al 17-lea cultura slavonă dispare treptat, pătrun-

---

1) pp. 145 și urm., 170 și urm., 157 și urm., 205 și urm.

2) vol. XX, XXI.

3) pp. 636-7; *broșura aparte* cuprinde: tab'a numelor pp. 1-46; observații, adausuri, îndreptări, și dovezi documentare la cele două volume, pentru vol. I: pp. 47-52, vol. II pp. 52-6); lista excursurilor și documentelor prețioase din adausuri p. 61.

4) București, 1904 tip. Socecu, pp. VIII+243 (= Introducere la *Studii și documente* vol. VII).

5) pp. V-VIII. 6) pp. 3-41. 7) pp. 42-114.

zînd limba românească în viața de stat și biserică; tipăriturile slavone și românești din Țerile române și Ardeal, Petru Movilă și influența lui; lucrările literare ale lui Mitr. Varlaam, Nicolae Milescu Spătarul, Mitropolitul Dosofteiu și cele tipărite în timpul lui Constantin Vodă Brâncoveanu [1]). Și încheie: „Astfel limba românească, împuternicită, limpezită, mlădiată, prin lucrul de trei veacuri al scriitorilor ardeleni, moldoveni și munteni, fără deosebire, puse stăpânire pe Stat și Biserică, într'un timp când, din nenorociri, izvorea valul puternic, de acum înainte neîntrerupt, al Cronicii românești, în care trăiește, împreună cu viața strămbunilor, — *sufletul* lor" [2]).

Intreaga această istorie e clădită pe o informație deosebite de bogată și variată, toate cărțile și știrile tipărite au fost consultate, pentru a scoate din ele lumina necesară înfățișării limpede a trecutului nostru literar, ca și un număr însemnat de documente și manuscrise inedite, care toate au servit la câștigarea atâtor rezultate și aprecieri nouă și trainice din cartea de față.

Scrisul românesc e arătat aici cu mult mai vechiu de cum se credea. Cel dintâi care a tradus părți din Sf. Scriptură, sub influența husită, a fost un popă de prin părțile Maramureșului pela 1430—50 și nu Coresi dela 1560. Viața culturală și literară prin traduceri și cronici din mânăstiri e prezentată cu multă înțelegere și căldură. Locașurile acestea sfinte ne apar ca centre ale ortodoxismului întreg. In ele se adăposti la început cultura bizantină și slavonă, și prin munca harnică a călugărilor cuvioși și cu ajutorul bănesc al Domnilor români să răspândea cu prisos cartea și lumina mângăietoare de suflete în tot Orientul ortodox.

Venim la „*Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea* — dela 1821 înainte — în legătură cu desvoltarea culturală a neamului", din care până acum a apărut numai trei volume. *Volumul I* [3]) cuprinde viața literară culturală dela *1829—1840*,

1) pp. 115-219.

2) pp. 219-20; tabla numelor pp. 223-39; îndreptări și adausuri pp. 241-2 cu 3 documente inedite moldovene (1665—80) și 1 muntean dela Mitropolitul Luca.

3) București, 1907, tip. Minerva, p. 325.

adecă în „*epoca lui Asachi şi Eliad*“, care dominează prin personalitatea lor mişcarea intelectuală a timpului.

In „introducere“ ni se dă lămuriri generale interesante asupra cuprinsului întregei opere şi a ideilor călăuzitoare, de aceia trebuie să o cunoaştem mai de aproape, pentru a o aprecia drept.

Ne spune că: „Printr'o lucrare istorică, mai întinsă, închinată dezvoltării literaturii unui popor în epoca cea mai nouă, se capătă nu numai un folos literar şi ştiinţific propriu zis, ci în acelaş timp, se câştigă şi punctele de vedere cele adevărate pentru judecarea fenomenelor zilnice ale literaturii curente. In locul simpatiilor şi antipatiilor, prietiniilor şi duşmăniilor, războaielor trecătoare şi cărdăşiilor care nu ţin mai mult, în locul notiţei aruncate în treacăt, supt înrâurirea stării de lucruri a momentului, în locul scurtelor linii diformate, cu voie sau fără, care au pretenţia de a înfăţişa curente, şi a icoanelor de închinare, a caricaturilor de graiu pătimaş ori a bietelor icoane şterse care se pun în circulaţie ca figuri literare ajunse în domeniul istoriei, are cineva. dintr'un astfel de studiu, dacă nu adevărul decăvârşit şi definitiv, măcar o foarte vrednică de apreciare prevestire a acestuia.

De părtenire într'o asemenea operă nu poate fi vorba... *Adevăratul istoric literar* are grija neapărată de a nu neîndreptăţi pe nimeni şi de a nu încărca pe nimeni cu laude ce nu i se cuvin, oricare ar fi fost, cu privire la unul şi la altul, părerea timpului lor“ [1])... Căci scopul ce-l urmăreşte „e acela de a descoperi, hotărî şi descrie curentele cele mari care stăpânesc o literatură. Atunci partea fiecăruia ia dela sine locul ce se cade, şi numai acela, în marea mişcare, în care a colaborat scriitorul“.

Până pe la 1860—70 noi n'am avut o critică serioasă şi nepărtinitoare. „Mulţi oameni de talent au fost cu totul trecuţi cu vederea sau abia atinşi în treacăt, în cuvinte care se alegeau uşoare pentru ca să ascundă mai bine ura, pe când talentul unora, real fără îndoială, era crescut, cum s'a făcut cu Bolintineanu, peste orice măsură, sau se dedea talent unor oameni cari n'aveau decât spor la scris ori dibăcie în a îm-

1) p. 1.

prumuta fraza sau făptura de vers căzută la îndemâna tuturoră. Iar publicul, de tot puțin, câțiva oameni din societatea înaltă cari nu se credeau înjosiți prin cetirea în românește, câteva femei cu aplecare pentru lucrurile intelectuale, câțiva tineri cari nu zburătăciseră prin străinătate, unde tovarășii lor de vârstă urmăriau altă literatură, — publicul acesta nu era în stare să aducă în discuție pe un oropsit, să ceară schimbarea judecății unui neîndreptățit, să puie la locul său pe un nechemat sau un usurpator, ce-și luase mai mult decât se cuvenea, sau căruia prietenii, partisanii politici și alți interesați îi aruncaseră o haină măreață care nu era potrivită pentru umerii săi. In această epocă e de făcut încă o mare operă de restituție, de scoatere la iveală, de trecere în umbră, de adăugire și înlăturare, care, de multă vreme încă, cere a fi îndeplinită [1]).

In „Convorbiri literare" începe întâiu critica românească prin creatorul ei Titu Maiorescu. „Ea a fost pătrunzătoare, senină, însuflețită de iubirea frumosului, luminată de principii filosofice generale". „Aproape toată generația nouă din preajma anilor 1870, a fost judecată drept, sentințele „au rămas și vor rămânea". Scriitorii generației precedente n'au fost înțeleși și au fost rău judecați, pentrucă „și cunoștințele istorice, și spiritul istoric, și pietatea lipseau în cercul literar cel nou, care era dușmanul sentimentului în aprecierea activității unor epoce și care nu strămuta pe fiecare scriitor în mijlocul vremii sale înainte de a se hotărî asupra lui, ci-l pune pe dânsul, biet începător în vremuri nelămurite înaintea nemiloaselor principii de filosofie estetică sau de filosofie generală. Adevărul, Frumosul stăteau în scaun de piatră ca zei aprigi, pe lângă cari nu se putea furișa, șoptind cuvinte de înduioșare, un înger de pe pământ. cunoscător al neajunsurilor și slăbiciunilor, al multelor ispite de rătăcire ce se întâmpină aici pe lume"... Publicul priceput lipsia „sentințele rămâneau fără putință de apel, și data aceasta oamenii începuturilor grele, apostolii ce mergeau prin întunerec spre slaba geană de aur a zorilor, făuritorii de limbă literară, bâjbâitorii după ideale nouă, întrebătorii naivi ai literaturilor bătrâne, aceștî

1) pp. 2-3.

scriitori vrednici de toată veneraţia rămâneau încă în lumina tristă a nerecunoştinţii. Punctul de plecare al literaturii noastre rămânea încă înegurat, în dauna înţelegerii tuturor fenomenelor ce au urmat" [1]).

Peste vre-o zece ani apare „o nouă şcoală filosofică, şcoala socială, dacă nu socialistă", a cărei şef era străinul evreu C. Dobrogeanu-Gherea. In această mişcare literară, care alesese dintre scriitori numai pe Eminescu, precum „Junimiştii" pe Alexandri, „dacă se căutau legăturile unui scriitor nou cu societatea în mijlocul căreia trăise, celace era un început de înţelegefe istorică — deşi motivele erau altele —, nu se aplică aceiaşi procedare scriitorilor mai vechi, cari nu interesau. Spiritul domnitor era acum acela de sociologie, dar şi de sociologie luptătoare, aprigă şi intolerantă, care vrea să întrebuinţeze valorile intelectuale dintr'o ţară pentru atingerea unor scopuri de prefacere economică şi socială universală, întocmai aşa cum s'ar întrebuinţa lucrătorii nemulţumiţi dintr'o fabrică unde nu s'au introdus cele „opt ceasuri" de muncă. Şi aici unei metode abstracte i se supunea numai literatura de azi sau de ieri şi, ce e mai rău, nu mai era iubirea de frumuseţă, care îndemna la aceasta, ci pianuri politice izvorîte din mila pentru suferinţa oamenilor săraci de oriunde"... Continuitatea şi dezvoltarea literaturii româneşti nu erau recunoscute mai mult decât scopul firesc către care ea trebuie să tindă" [2]).

„O nouă direcţie... schimbă punctul de vedere faţă de literatura trecută şi de cea prezentă. Nu mai e vorba de o revoluţie, de o negare a valorilor din generaţiile trecute". Toţi scriitorii sânt înţeleşi şi apreciaţi după valoarea lor, spre toţi „merge o privire de o duioasă luare aminte, de evlavioasă curiozitate. Cu spirit şi simţ şi simţire istorică se urmăreşte întreaga înaintare a scrisului românesc modern, se înţelege înrâurirea firească a vremurilor deosebite şi neajunsurilor neapărate ale împrejurărilor vrăjmaşe. Dar, pentru aceasta, nu se preface studiul înălţător şi adânc serios al terenului cugetării şi formei literare româneşti într'un simplu

1) pp. 3-4.
2) pp. 4-5.

exercițiu de erudiție, în care se capătă statornicirea a cât mai multe fapte precise. Se caută între atâtea îndreptări, aceia care răspunde vechiului drum pe care a mers totdeauna literatura înțeleaptă, aceia care a folosit, a rodit și a rămas; se descopăr, între atâtea individualități, acelea care au știut sau au simțit măcar de unde vin și încotro trebuie să meargă; se stabilește firul călăuzitor pe deasupra rătăcirilor interesante, dar nevrednice de laudă. Și se deosebește ușor că această *via magna* care duce printre mormintele fruntașilor gândului, cântecului, povestirii noastre, e aceea care trece pe tărâmul sfințit al vieții neamului, pe când pe cărările primejdioase străbat bălăriile și buruienile veninoase ale vecinului. Dintr'o constatare istorică neîndoielnică, câștigată sigur pe cale științifică, iese dela sine o îndrumare mântuitoare.

Deci scopul cărții e ca „pe temeiul lucrurilor tipărite până astăzi, să dea înțelegerea desfășurării, timp de o sută de ani din epoca modernă, a scrisului românesc și a ideilor cuprinse în el". [1])

Am citat din cele câteva pagini, părțile esențiale care ne dovedesc felul cum judecă autorul evenimentele literare din veacul al 19-lea, desfășurate aici numai până la 1866.

După această introducere sobră începe larga expunere a faptelor literale culturale despre: Sfârșitul culturii grecești în Principate; societatea, școala lui Gh. Lazăr și Gh. Asachi și activitatea lor; [2]) poeții mărunți: Ianeu Văcărescu și P. B. Mumuleanu; [3]) Asachi ca poiet, cu apricieri se pare prea elogioase; „stihuitori": D. Scavinschi, Conachi, Beldiman, Dimachi. [4]) — Revoluția dela 1821 și școala cea nouă. Dascăli munteni: Ef. Potecă, etc. [5]) — I. Eliad și cele dintâi îndrumării ale sale, pe care le înșiră, [6]) dând această caracterizare unică a aceluia, care era stăpânul vremii literare: „Eliad nu prinse entusiasmul de la Lazăr, căci nu era de loc o fire aprinsă, ori pornită către vise, ci nu om de realități bine socotite, nici poesia țărănească, simplă și dulce, căci era o natură practică, de târgoveț și boerinaș, menită a face versuri și multe lucruri, fără să aibă însă nevoia, izvorul firesc

1) pp. 5-6 2) 9 29 3) pp. 30-44
4) pp. 45-52 5) pp. 53-64 6)pp. 65-78

al poesiei. Sufletul lui şi sufletul învăţătorului erau cu desăvârşire deosebite, şi tânărul Eliad nu era menit să predice în pustiu, să se tânguiască în „anii blestemului", să trăiască ascuns de lume şi să moară singur într'o căsuţă de sat. Fiul polcovnicului şi a Greciei era un înţelegător, un îndemânatic şi un harnic; pecetea de originalitate a sufletului său era mai mult hazul, aplecare către ironie, întorsătură de spirit mucălită; îi plăcea să înfăţişeze ideile sale într'o formă personală, agresivă, şugubeaţă; cuteza să vorbească de-a dreptul oricărui boer, de cât care nu se credea mai pre jos, era în stare să spue adevărul în faţă, mlădiindu-i însă în aşa chip forma, încât să fmblânzească supărarea sau să câştige pentru sine pe toţi cei bucuroşi de glumă. Era în el o uşurinţă, o vioiciune ştrengărească, o putinţă de a se adapta la oameni şi vremuri, care nu semăna nici cu asprimea hotărâtă a lui Lazăr, nici cu oficiositatea ceremonioasă a lui Asachi. Acesta era de sigur un om de neatârnare, un om de voinţă, dar care ştia todeauna multe drumuri ca să ajungă la scopul său şi caută să izbutească părându-se numai că stă de vorbă cu tovarăşii despre întâmplările zilei despre păţaniile hazlii ale cine ştie cui. Il aprobi foarte adeseori, îţi place mai totdeauna, nu ţi-e drag nici odată fiindcă prea şi-e drag el lui însuşi şi, de admirat, nu-l poţi admira, nici în formă, nici în fond, fiindcă saltă prea mult ca să poată zbura, şi nu-i plac, sfătosului doritor de prieteni, înălţimile unde eşti singur şi trist, dar spre care se ridică aleşii pentru a-şi curăţi sufletul, înainte de a vorbi iarăşi oamenilor". [1]) — Sau mai departe : „Eliade ra, fără indoială, un om foarte isteţ, cu bun simţ deosebit, repede înţelegător al lucrurilor celor mai deosebite, autodidact chemat a prinde şi a-şi însuşi tot ceia ce-i trecea înainte, pe aproape sau pe mai departe, scriitor mucălit şi viclean, în stare a-şi îmbrăca în forme smerite patimile şi pornirîle despotice. Era unul dintre aceia cari pot avea totdeauna ultimul cuvânt, fără să ştie încotro se va îndrepta discuţia şi care pot lua orice poziţii fără a le ataca pe front, ci numai prin dibace încunjurări, pe drumuri neaşteptate. N'avea însă nici cunoştinţi solide şi felurite, n'a-

1) pp. 67-8

vea nici un înalt ideal spre care să-şi ţie ochii îndreptaţi în orice încurcături ale vieţii şi primejdii ale lumii, n'avea nici adevărata simţire pentru ori ce ar fi: pentru frumuseţă, pe care n'o putea da şi pe care nu se dovedi în stare s'o înţeleagă la alţii, pentru ţară, pe care nici odată n'a înălţat-o în rânduri sau în versuri care se tremure de durere sau de bucurie, pentru neam, căci era doar în ţesetura sa intimă un om al veacului al XVIII-lea, un naţionalist filantropic, care bucuros de un singur popor cu singur suflet şi o limbă unică, turmă a tuturor fără păstor, trăind buna viaţă automatică şi nu era în stare a cruţa pe cei mai slabi decât dânsul, o încerca să le întărească aripile încă fragede, a li pregăti în marile sale întreprinderi un bun cuib cald în care să se pregătească pentru încercările şi furtunile de afară: îi plăcea să patroneze fără să ajute în adevăr şi nici o durere nu putea să fie mai mare pentru dânsul de cât să vadă pe ucenic, pe cirac, pe epitropistul său zburându-i alături pe planurile largi de aer ale înălţimilor cugetului, spre soarele veşnic al frumuseţei.

Toată activitatea sa după 1835 ni-l arată astfel: mic de inimă faţă de oameni, nedestoinic faţă de schimbările fireşti ce se făceau în toată viaţa noastră, nehotărît asupra drumului ce trebuia să urmeze şi asupra chemării ce poate să mai aibă, pierzându-se pe cărări unde nimeni nu era dispus să-l urmărească, dar oprindu-se îndelung în poziţii acum câştigate, scormonind pământul în locul unde făcuse odată să ţâşnească apă şi din care acum frământa un noroiu netrebnic" [1].

Ni se dă apoi o analiza a ideilor de reforme ale lui B. P. Mumuleanu şi Dinicu Golescu [2] şi înoirea şcolilor muntene şi moldoveneşti [3].

In cartea a II-a pentru anii 1830—40 [4] avem o minuţioasă cercetare relativă la traducerile şi traducătorii, ziare şi ziarişti, teatru, şi literatură nouă reprezentată prin tineri poeţi cu talent real: Cârlova, care „nu e nici un îndrăzneţ, un pasionat un răscolitor de suflete. Totuşi el a cucerit vremea sa, a îndemnat pe tovarăşii şi urmaşii săi, el s'a făcut vrednic de a

1) pp. 256-7. 2) pp. 79-100.
3) pp. 101-110. 4) pp. 113-320.

fi cetit şi de vremurile noastre, prin însuşiri care au fost pe atunci numai ale lui: un simţ perfect al ritmului, care nu se încurcă, nu şchioapătă niciodată, o stăpânire deplină pe acea săracă limbă abstractă şi banală a lui şi, în sfârşit, desăvârşita egalitate cu sine însuşi în acea cuminte limbă bună în care nu se rătăcesc icoane nouă şi din care nu pornesc strigăte zguduitoare, precum nu răsună nici râsul şăgalnic sau râsul de batjocura“ [1]); Grigorie Alexandrescu „un adevărat şi mare poet“ [2]) şi novelistul Cost. Negruţ [3]), etc.

Condiţiile culturale româneşti din Ardeal şi Ungaria; dascălii ardeleni în principate şi critica aspră a vieţii de aici prin acei dascăli care „n'aveau cultura istorică trebuitoare pentru a înţelege cât de încet şi de greu îşi schimbă orientarea de cultură şi viaţa morală un popor, nici nevinovăţia poetică ce se cere pentru a crede în bine, aşa de orb şi de puternic, încât să ajungi a-l crea, nici entusiasmul naţional care ar fi fost în stare să înlăture orice piedeci, sau să le înfrunte eroic, strivindu-se de ele, cum a făcut Lazăr, dela care n'avem nici un cuvânt de nemulţumire“; scriitori noui în Ardeal: I. Cipariu, S. Barnuţ şi Gh. Bariţ şi cele dintâi foi româneşti în în Ardeal [4]).

Volumul II [5]) ne prezintă evenimentele culturale-literare din 1840—48, când de fapt e „epoca lui Mihail Kogâlniceanu“; personalitatea genială a acestuia domineză vieaţa intelectuală a vremii prin marile lui însuşiri sufleteşti. Aici pentru întâia oară se arată în toată extensiunea sa rolul important ce l-a avut Kogâlniceanu în îndrumarea sufletească a neamului nostru [6]), căci în adevăr el a fost acela care a proclamat întâiu cu toată convingere ideia unităţii culturale a tuturor Românilor peste graniţele vremelnice, prin care se poate realiza unire politică având ca temeiu munca neprihănită şi credinţa dârză a tuturora şi în fiecare clipă. Această minte enciclopedică şi-a dat mai întâiu seamă despre rostul social şi moral al literaturii unui popor şi zice Iorga: „Kogâlniceanu înţelege că fiecare

1) pp. 199-207.
2) pp. 207-227. 3) pp. 237-56.
4) pp. 283-320; tabla cuprinsului p. 321-24; indreptări p. 325.
5) Bucureşti, 1908, tip. Minerva, p. 267.
6) pp. 3-39, 61-66, 95-98, 113-20.

popor are sufletul său format în sute şi mii de ani, din firea pământului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceaţa toamnelor şi gerul iernilor, din toate frământările, suferinţele, silinţa, gloria, din nesfârşit de multele amintiri îngrămădite pe urma morţilor, cari astfel n'au murit întregi, ci din adâncul zăcerii lor sprijină răsfăţarea la lumină a urmaşilor ce au venit din ei şi trăiesc după dânşii. Acest suflet e preţul, mare sau mic, al fiecărui popor. El se vădeşte însă şi în acclaş timp, se *alege*, se înalţă, se împodobeşte prin literatură. Aceasta nu mai e prin urmare o distracţie corectă de societate, un joc copilăresc de artă uşoară ori un mijloc de predică, cum fusese pentru veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, ori un capriciu personal, eroic, sentimental, tragic, violent, cum înţelegeau romanticii, cari nu-i recunoşteau nici-o înrâurire asupra societăţii, privind-o ca o emanaţie dumnezeiască, săvârşită prin artistul divinizat şi lipsit de orice răspundere. Nu, ci literatura cu rădăcini naţionale, are o înaltă misiune socială şi morală, ajutând la vădirea însuşirilor superioare ale omenirii şi, în acelaş timp, lucrând pentru fericirea ei" [1].

Tot ce ajută propăşirea culturală şi literară a poporului nostru în acest timp e adunat cu scumpătate şi scos în evieenţă. Reviste, ziare, societăţi, calendare, cărţi, scriitori vechi şi noi: Vasile Alexandri, Ion Ghica, N. Bălcescu, Laurian, Boliac, Bolintineanu, etc. la toţi le reservă locul cuvenit după meritele şi ostenelile lor sufleteşti [2]. Nici munca literară a a scriitorilor pentru pregătirea revoluţiilor din 1848 în principatele române [3], şi în Ardeal [4], nici scrisul Românilor din din principate la foile ardelene [5], nu rămân fără o cercetare atentă în această istorie a literaturii româneşti.

Vol. III [6] continuă expunerea dela 1848—66 despre anul 1848 şi urmările sale în literatură [7], opera politică a emigranţilor şi scrisul lor [8], literatura din ţară dela 1848 până

---

1) pp. 31. 2) pp. 32-60, 66-95. 99-112, 120-199.
3) pp. 201-24. 4) pp. 227-48.
5) pp, 248-63; tabla cuprinsului p. 265-7.
6) Vălenii de Munte, 1909 tip. „Neamului Românesc" p. 348.
7) pp. 3-48. 8) pp. 51-98.

la Unirea [1]) şi desvoltarea acesteia în epoca Unirii şi supt Domnia lui Cuza Vodă [2]). Pretutindeni în mersul general al literaturii urmăreşte de aproape vieaţa literară din acest timp a scriitorilor mai vechi din cele două epoci precedente, ivirea talentelor nouă, Odobescu, Filimon, Haşdeu, Papiu Ilarian, etc., etc., ca şi a nouelor genuri literare: romanul [3]), novela [4]) satira [5]), reabilitează pe unii scriitori uitaţi sau despreţuiţi ca: Depărăţeanu [6]) şi Creţeanu „un poet care cuprins în sufletul său toate sentimentele de care trebuiau să fie mişcaţi în acest timp de criză, tinerii pribegi: dorul de ţară, iubire pentru graiul românesc, avântul către marea Revoluţie mântuitoare, admiraţia pentru cuceririle culturale, artistice şi politice ale Apusului şi în sfârşit, cultul pentru sfânta Poesie care e menită a sta în fruntea nebiruitului asalt al naţiunii [7]).

Nu sunt lăsate la o parte nici cunoaşterea revistelor şi ziarelor cu polemicile lor acerbe [8]), nici teatrul, [9]), cărţile de şcoală, societăţile culturale, nici vieaţa literară românească din Bucovina şi Ardeal [10]) din epoca aceasta, — toate sunt scoase în lumină în măsura ce au contribuit la progresul general al culturii româneşti.

După o cercetare subtilă şi o pătrundere adâncă a întregei opere literare aşa de fecundă a lui Alexandri „acel rege al poeziei, veşnic tânăr şi ferice", Iorga ne dă în cartea de faţă o caracterisare magistrală a acestuia, care va rămânea; scăzând în comparaţie cu contemporanii săi scriitori pe Alexandri, arată în ce constă totuşi regalitatea sa literară indiscutabilă atunci.

Şi iată în ce cuvinte măiestrite îşi exprimă părerea: „Dintre scriitorii români mai tineri erau mulţi cari aveau însuşiri superioare acelora ale lui Alexandri. Ca inspiraţie şi putere

---

1) pp. 101-129, 172-232. 2) pp. 235-344.
3) pp. 182-5, 309-14; tipărit întâiu in revista „*Sămănătorul*" 1906, pp. 561-04, 581-4, 601-3 sub titlul „*Inceputurile romanului nostru (1850-64)*.
4) pp. 304-7. 5) pp. 269-77.
6) pp. 214-17. 7) pp, 42-48.
8) 222-32, 288-90 9) pp. 133-36, 317-330.
10) pp. 19-24, 52-55, 219-22, 332-42.

poetică fără îndoială că Grigorie Alexandrescu, un visionar în ceasurile lui cele mari, îi e superior ; spiritul caustic al aceluiaşi poet, ceva mai vechiu, nu l-a avut Alexanori nici odată. Donici are mai mult simţ al limbii, mai multă mlădiere şi familiaritate plăcută ; versul lui elastic nu cheamă critica prin greşeli de ritm, ori prin forme silite ale graiului, Boliac, Rosetti au mai multe idei şi credinţi mai puternice. Negruzzi nu împarte cu nimeni discreţia elegantă. Cultura lui Asachi era nemăsurat mai mare şi mai adevărată decât a tânărului laureat prin voinţa naţiei. Umorul lui Eliad, pe care nu l-a atins nici unul dintre contemporani, nu vine niciodată pe buzele acestui poet nou. Deci: nici ideie poetică. nici simţire puternică, nici răsunet al unei vaste culturi, nici spirit ales şi, vom adăugi, nici închipuire — care lipseşte, de altmintrelea mai tuturor scriitorilor noştri din acel timp — nu deosebesc *mai ales* pe Alexandri.

Şi, cu toate acestea, el e, fără îndoială, cel dintâiu scriitor al nostru de pe atunci. Nu numai cel dintâiu poet, ci, cu toate lipsurile unei prose adesea lâncede şi fără acele legături dibace ce-i dau uneori o valoare pe care poesia n'o poate ajunge, e cel dintâiu scriitor în toată întregimea înţelesului. Contemporanii nu se înşelau când proclamau aceasta.

Regalitatea literară a lui Alexandri se datoreşte mai multor însuşiri ale lui. Intâiu el e mai mult decât toţi ceilalţi, scriitor. Oriunde se află, oricum se înfăţişează mediul ce-l încunjură, el nu părăseşte această calitate de căpetenie a lui. Viaţa socială nu-l ameţeşte, cea sentimentală nu-l răpeşte în destul pentru a-l face să-şi părăsească scrisul ; politica aşa de năvălitoare în acel timp, cum e totdeauna când interesele mari ale unui popor sunt în joc şi nimeni nu se poate da în lături dela datoria lui, politica nu-l stăpâneşte deplin, — între altele şi fiindcă el era un suflet prea superficial ca o credinţă să i se poată înrădăcina adânc în suflet şi pentru că era comod ca lupta să-l târască în vârtejul ei sălbatec.

Apoi tocmai pentrucă personalitatea lui nu era hotărâtă în deajuns, pentrucă un sistem de idei nu insufleţea scrisul său, pentrucă nu-şi recunoştea chemarea de a înnpi, într'un sens care să rămâie neschimbat, — el era mai în stare decât oricine să urmeze vremea. A fost idilic, şentimental, uşor ro-

mantic, sătiric, puțin revoluționar, pe rând, precum cerea societatea în mijlocul căreia trăia, nu ca un critic aspru, ori ca un îndreptător fără cruțare, ori, în sfârșit, ca un singuratec, mulțămit cu intimitatea bogată și originală a sufletului său, ci spre a o reprezenta, a o îndemna pe cale, a o mângâia ușor pentru osteneli, pe care nu i le impusese el. Iubind pe Alexandri, această clasă boierească și mai bună și mai rea decât reputația ei. se iubea pe sine.

Și, în sfârșit, scrisul spornic și ușor al lui Alexandri, care se juca elegant cu versul ce venea totdeauna la chemarea lui oricât de deasă, nu se mărginea la un singur domeniu literar. Originalitatea lui mai ștearsă, puterea lui poetică mai slabă nu-l legau pe viață de un singur gen; fără a fi cel dintâiu în lirică în epică, în satiră, în fabulă, în descrierea de călătorii, în critică, în teatru, el se întâlnea pe rând în toate aceste domenii, și fără să fi inovat în vre-unul, el ajunse pe încetul, — prin dispariția treptată a celor mai bătrâni, prin desertarea prin oboseală, din dezgust, din lipsă de caracter, a celorlalți, care nu erau în stare a da un lucru continuu, făcut cu stăruință, — și rămăsese pretutindeni în locul întâiu. Iar pentrucă într'însul se adunau însușirile literaturii tinere, pe care știuse a le prinde cu o minunată receptivitate, Alexandri putu transmite unei noue generații de scriitori, nu numai influența sa, ci o întreagă tradiție, în concepție și formă" [1]).

Această judecată oricât de aspră se pare, ea e adevărată în ce privește valoarea literară a lui Alexandri și desigur va fi definitivă.

Am străbătut deci în linii generale cele șase volume de „Istorie a literaturii românești" până la 1866, fără îndoială o operă monumentală, și, am văzut metoda științifică urmată aici de autor, uimitoarele informații de tot felul și din toate părțile culese, aranjate cu dibăcie și artă proprie eruditului și artistului care vrea să deie ceva trainic și frumos, ideile călăuzitoare ale operii care îmbrățișeaaă vieața spirituală-literară a tuturor Românilor, fără deosebire de ținut, caracterizări de persoane și epoci, unice în literatura noastră și puține în a-

1) pp. 131-2; vezi aici și „Alexandri și poezia populară" pp. 152-169.

cest fel se vor afla chiar şi în bogata literatură universală, cari vădesc că autorul nu e numai un intuitiv sigur şi iubitor pasionat al trecutului, ci şi un spirit înzestrat cu un foarte fin gust artistic, cu o cultură literară universală şi cu un ales talent literar care-l ajută să ne dea pagini clasice într'o limbă poetică, încât trecutul mort învie înaintea noastră [1]).

Istoria literaturii româneşti câştigă însemnate contribuţii noi prin memoriile ce urmează acum, întrebuinţate unele în vol. I privitor la secolul al XIX-lea:

„*Câteva documente de cea mai veche limbă românească. (sec. al XV-lea şi XVI-lea)* [2]) cuprind două pagini întregi şi câteva frânturi din un Apostol epistolele Sf. Pavel, necunoscute; „deosebirea cea mare faţă de cele mai vechi manuscripte româneşti găsite până acuma e că *Apostolul* nostru slavon dă textul slavon amestecat cu traducerea românească, în grupe de până la vre-o 10 cuvinte. Pentruca însă cetitorul sau slujbaşul bisericesc să poată face lesne deosebirea, traducerea e scrisă cu roşu faţă de originalul care se desface în negru. Cuvintele nu sunt despărţite unele de altele . . .. *U* final e păstrat totdeauna. Lipseşte rotacismul, care se poate, dată fiind vădita vechime a manuscrisului nostru, să nu fi fost un fenomen de limbă aşa de general, cum s'a crezut la început. Comparând scrisoarea de pe paginile acestea cu cea a Apostolului dela Voroneţ . . . şi Psaltirea dela Şcheia — va trebui să se constate că cea dintâiu e cu mult mai veche. Cred deci că avem, data aceasta, înaintea noastră unul din acele manuscripte de scrisoare desăvârşită, pe care le dădeau în a doua jumătate a veacului al XV-lea cele mai bune mânăstiri moldoveneşti, în rândul întâiu Neamţul (se reproduce originalul cu chirilice, în faţă cu latine din Apostol, din Biblia de Petersburg)." [3]). — II. Câteva pagini de cea mai veche traducere a unei Evanghelii învăţătoare, care nu-i mai nouă ca Psaltirea Scheiană. Textul slavon cu traducerea românească

1) Vezi şi aprecierile frumoase asupra acestor 6 volume de Sex. Puşcariu în revista *Ramuri* 1911 (VI) Craiova No. 18-20 pp. 407-421.

2) *Analele Academiei Române*, secţ. literară, XXVIII (1906) pp. 17=99—115 cu faximile în text şi 4 planşe a documentelor.

3) pp. 100-105.

se dă împreună, nu ca la cealaltă cu roşu textul român, tot restul manuscrisului e cu cerneală neagră afară de literile care înseamnă trecerea dela o limbă la alta [1]). — III. Câteva cuvinte româneşti de pe un Mineu slavon din 1492 (?) [2]). — IV. O poruncă domnească a lui Mihai Viteazul din 1600 ca „Domn al Ardealului care e cel dintâiu act istoric de stat scris în româneşte". Actul arată că unii dintre dregătorii domneşti, mai ales Vistierii, aruncau bir mai mare asupra unui sat, numai ca să nu-l poată plăti şi, apoi să le ia proprietăţile; de aici cunoaştem apoi nişte slujbaşi noi: *crestătorii*, cari încreştau la răboj cisla satelor şi jurământul pe evanghelie, vechiu cunoscut [3]).

Contribuţii la istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea şi XIX-lea.—Partea I: Scriitori bisericeşti [4]). La început se dau câteva informaţii despre familia Hagi Pop din Sibiiu [5]), apoi despre episcopii: Chesarie de Râmnic, Neofit „de Hotin", Daniil de Brăila (1 scris. din 1765) şi acelaş Neofit, preot în Sibiu (1 scris. şi testament din 1796—7) [6]); 20 scrisori şi extrase de ale episcopului Chesarie de Râmnic (1778—79) şi 7 dela episcopul Filaret de Râmnic (1780—90) [7]); 74 scrisori şi regeste dela protosincelul şi episcopul Iosif de Argeş (1781—1816) [8]); dela oculistul Dr. Molnar (3 din c. 1812—14), şi 2 privitoare la el (1803, 1807) [9]); dela Arhimandritul Mitropoliei Nicodim Greceanu (5 din 1803—11) [10]); egumenul Constandie dela Bistriţa (1 din 1804) [11]); dela ieromonahul Macarie, cântăreţul sau despre dânsul, şi activitatea lui (18 din 1821—25) şi Moise Fulea (1 din 1815) [12]). — Toate scrisorile acestea privesc vieaţa culturală şi literară din acel timp

1) pp. 105-11.
2) pp. 112-13.
3) pp. 113-15; Filologii consideră aceste documente mai nouă decât le crede autorul cf. Puşcariu. *Istoria literaturii româneşti*, I. Sibiu, 1920, pp. 19).
4) *Analele Academiei Române*, secţ. lit. XXXVIII, pp. 58, 183-240.
5) pp. 1-3.
6) pp. 3-10.
7) pp. 10-17.
8) pp. 17-47.
9) pp. 47-50.
10) pp. 50-1.
11) pp. 51.
12) pp. 51-6; in faximile scrisori dela episcopii Chesarie, Iosif şi Molnar; iscălitura lui Macarie şi Mitr. Grigore, pp. 57-8.

în legătură cu Ardealul şi în deosebi cu casa de negoţ a lui Hagi Pop din Sibiu.

Partea II: Scriitori mireni [1]) cuprinde lămuriri cu mai multe scrisori de ale bursierilor români: Ioan Pandeli, P. Poenaru (1824—31) sau de ale altora privitor la ei în timpul studiilor lor la Paris, Viena şi Londra. Avem aici preţiosul raport francez al lui Poenaru despre viaţa economică engleză din 1881 [2]); dela Gh. Asachi din Viena (3 din 1826); dela Eliad (vre-o 10 din 1830, 1832—34), Grigorie Pleşoianu (2 din 1829), Florian Aaron (1 din 1832), Cipariu (3 din 1835—38), Z. Carcalechi (3 din 1818—22) [3]). Şi acestea scrisori privesc viaţa culturală literară a timpului.

Memoriul al III-lea: Scriitori greci cu un adaus despre scriitorii bisericeşti [4]), sunt aici iarăşi contribuţii folositoare pentru cunoaşterea vieţii culturale bisericeşti din Ţara Românească şi Ardeal în acea epocă. Cuprinde ştiri despre: dascălul grecesc Lambru Photiades şi elevul său Zamfirache Pop din Sibiu (1799—1804), Aromânul Boiagi (1817), Dionisie Fotino şi cărţile lui: Istoria Daciei şi Erotocrit (scrisori din 1818—19) [5]). — Scrisori dela clerici munteni: Mitropolit Dosofteiu Filitis (1795, 1801, 1804—7), Mitropolit Ignatie (1817), Filaret, episcop de Râmnic (1785—89), arhimandr. Nectarie (1780—1807), Galacteon de Râmnic (1821, 1833), Neofit de Râmnic (1807—38), arhim. Antim de Râmnic (1808—13), arhim. Partenie de Argeş (1790—98), egumenul Meletie dela Argeş (1800—14), arhim. Doroteiu de Argeş (43 scrisori din 1797—1823), dela egumenii mânăstirilor: Bistriţa, Cozia, Govora, Hurez, Peştera, Sadova, Stănişoara (1790—1828), apoi dela preoţii de mir (1755—1822), dela episcopul ardelean Vasile Moga (1823—27), Ioan Bob din Blaj (1822) şi dela preoţii ardeleni (1817—21) [6]).

„Contribuţii la istoria învăţământului în ţară şi în străi-

1) *Ibid.*, pp. 30-241-270.

2) pp. 1-20; raportul francez din 1831 în traducere românească s'a publicat de Iorga, *Viaţa ştiinţifică*, Bucureşti, 1906, pp. 111-15, 146-9 şi n-rii 5-9.

3) pp. 20-30; în faximil la urmă scrisori: dela: Eliad, Poenaru, Cipariu, Asachi şi iscălitura lui Fl. Aaron.

4) *Ibid.*, XXIX secţ. lit. p. 31. 5) pp. 1-9.

6) pp. 9-30; în faximil scrisori greceşti dela Boiagi şi D. Fotino, p. 31.

...nătate, 1789—1830 [1]). Cum arată şi titlul sunt ştiri nouă : scrisori din arhiva familiei Hagi Pop din Sibiu, din care se vede cum au pătruns la noi prin învăţământ „cunoştinţele, modele şi idealele europene dela sfârşitul sec. 18-lea şi dela începutul sec. 19-lea.“ Boierul oltean Barbu Ştirbei cere la 1780 dela Hagi Pop un dascăl de franţuzeşte, iar Gheorghe Drugănescu la 1809 unul care să cânte la clavir. — Şcolari munteni la şcolile din Sibiu: Hamza fiul Ilincei Jianu (1793), fiul spătarului Petrache (1892), fata lui Const. Varlaam în „closterul Ursulinelor“ (1802—6), Dincă nepotul lui Const. Brăiloiu (1803 trece la Viena), un fiu al clucerului Argetoianu (1807) şi o fată a acestuia cu 2 nepoate ale lui Pană Costescu la closter, Frusînica protejata Marioarei Roset, o fetiţă a negustorului Ion Băluţă (1807—12, 1818), Costache nepot Smarandei Brăiloiu (1822—4), Costache fiul lui Nic. Glogoveanu (1822—7), Grigoraşcu fiul lui Gheorghe Bengescu (1822); — Românii la şcoală în Viena (1803, 1821, 24), despre Antonie Stamatopol dascălul viitorilor Domni ai ţerii: Gheorghe Bibescu şi Barbu Ştirbei (1803—10), trec la Paris (1817—20), unde învăţau şi: D. N. Photilas, fraţii Filipescu, Costache Rasti, Vlădioanu, doi Bălăceni, un oarecare Ştefan şi Iordache Otetelişanu.[2]) Şcolari pentru negoţ şi meşteşuguri la Cluj (1790) şi la Viena (1821—22).[3]) Pe lângă aceste scrisori cari ne dau atâtea ştiri interesante despre învăţământul vechiu, avem altele despre comande de cărţi şi litere pentru tipografie (1791—1832) din Apus prin Casa de negoţ Pop.[4])

Cărţi şi scriitori români din veacurile al XVII—XIX-lea.[5]) In scurt ne prezintă încercările de unire între biserica Răsăritului şi Apusului până în veacul al XV-lea, apoi publică o traducere românească din slavoneşte, de un moldovean, în întâia jum. a sec. al XVII-lea a „Intrebărilor din cuvintele lui Panaghiot filosoful cu 13 pispeci.“ venit dela Roma. E o scriere de pomelică religioasă grecească din sec. al 14-lea;[6]) — apoi prefaţa dela o istorie a Rusiei dela început până la

1) *Ibid.*, XXIX, secţ. lit. pp. 26=33-58.
2) pp. 2—23.
3) p. 23. 4) pp. 24-26. 5) *Ibid.*, pp. 34=165-198.
6) pp. 1—15.

domnia Ecaterinei a II-a, tradusă toată cartea din greceşte la 1788 de logofătul Ioniţă Chira, la îndemnul egumenului Inochentie dela mânăstirea Pângăraţi (jud. Neamţ) şi câteva note de pe manuscrisul acestei cărţi (1791—1827);[1] — oprindu-se asupra vechilor testamente tipărite (1592—1811) dă un formular cu câteva sfaturi pentru facerea testamentelor în a 2-a jum. a sec. al 18-lea.[2] Lucruri nouă despre Gheorghe Lazăr: Certificatul dela Contumaţia Turnu Roşu şi protocolul comunai din Avrig din 1823, care arată lucrurile aduse din Bucureşti şi împărţirea averii lui între fraţi.[3] — Scrisori: dela Eliad una (1841) către Mihalache Ghica fratele lui Alexendru Vodă către care adresează trei (1857) din Constantinopol; profesorul francez în Bucureşti Vaillant (1857) către Alex. Vodu Ghica; mai multe ştiri relative la şcoala din Bârlad pentru înfiinţarea căreia Costache Conachi dă 5000 lei (1836—37).[4]

Un studiu de istorie literară e şi *Balada populară românească*: Originea şi ciclurile ei[5], care împreună cu părţile semnalate mai sus[6] ,sunt cele dintâiu studii serioase privitor la literatura populară românească, aşa de bogată şi totuşi puţin cunoscută şi studiată.

După câteva priviri de ordin general despre poesia populară, arată pe baza izvoarelor istorice cum se cântau: balada, cântecele de vitejie, etc., la ospeţele domneşti sau alte ocazii, începând dela Ştefan cel Mare până la 1778;[7] urmăreşte venirea din Apus la Sârbi şi de aici la noi a baladei şi felului cum au fost adunate la noi baladele de Alexandri;[8] dă o caracterizare frumoasă a baladei;[9] împarte baladele în diferite cicluri după cuprinsul lor şi caută să le analiseze, arătând istoriceşte cauzele şi mediul (sec. 16—18) în care s'au produs diferitele balade româneşti, care au la originea lor *influenţa sârbească*.[10] Ultimele balade — zice — „se cân-

1) pp. 15—17. 2) pp. 18—22.
3) pp. 22—25. 4) pp. 26—34.
5) Văleni de Munte, tip. „Neamul Românesc", 1910, p. 32.
6) *Ist. lit. rom, sec. 16-lea*, vol. II, pp. 454—68. *Ist. lit. rom. sec. 16-lea*, vol. III, pp. 152—69.
7) pp. 1—9. 8) pp. 8—13.
9) pp. 13—14. 10) pp. 15—32.

tau la ospețele haiducești din cod u sau la mesele cârciumelor cu gazdă frumoasă. Se pomeniau iubiri fugare, lupte viteze, suferinți în temnițe, bucuria scăpării.

Când haiducii dispărură, balada nu mai fu chemată nicăiri, e nu mai avu nici o misiune practică. Ea se pierde odată cu ultimul viteaz biruitor peste poteri, răzbunător asupra Grecilor şi cuceritor de inimi tinere".

IV.— Activitatea istorică din anii 1906-1910.

Negoțul şi meşteşugurile în trecutul românesc. [1]) formează vol. III din „Ist. Rom. în chipuri şi icoane", din care am văzut două. Cuprinde: 1) *Meşteşugul de pictură şi sculptură în trecutul românesc.* Ştirile multe variate şi răzleţite prin numeroase documente şi izvoare istorice se înfăţişează pentru întâia oară, cuprinse „cu privire a întregului câmp de cercetare", şi legate „între dânsele lucrările ce ni s'au păstrat şi orânduite „într'o singură desvoltare şi această desvoltare e lămurită prin adăugirea, prin alcătuirea cadrului general de cultură". In acest senz ni se prezintă într'o expunere limpede, faptele bine înlănţuite despre vechile ramuri artistice ale noastre: pictura şi sculptura în trecutul nostru. Incheie cu caracterizarea lucrărilor religioase pe care artiştii cei noi şi naivi ai Românilor: Grigorescu şi Smigelschi le-au dat în sec. al 19-20-lea sub înrâurirea artei apusene. La început ne dă o pătrunzătoare caracterizare a artei bizantine şi a celei vechi româneşti, [2]) —2. *Negoțul în trecutul românesc.* O expunere luminoasă, sintetică din care vedem comerţul intern şi extern al ţărilor române până în sec. 19; drumurile de negoţ, mărfurile de import şi export, negustorii, breslele negustoreşti, târgurile, vămile, ne apar în realitatea lor trecută. [3]) —3. *Meşteşugurile la Români.* [4]) Avem aici o icoană, bazată pe adunarea tuturor ştirilor din feluritelor izvoare si-

1) Bucureşti, 1906, tip. Minerva, pp. 263

2) pp. 3-70; publicat şi în *Convorbiri Literare* XL (1906) pp. 26–42, 115-134

3) pp. 73-151 4) pp. 155-263

torice, despre toate meşteşugurile necesare şi practicate de a lungul veacurilor de Români, şi despre diferitele fabrici înfiinţate de noi şi la noi. — 4. *Bani şi măsuri.* Un studiu însemnat despre toate monedele şi bani interni şi externi, care circulau în ţările române şi valoarea lor; apoi despre măsurile de greutate, de capacitate, de pământ, etc. [1])

In apendice se dau: 6 scrisori româneşti (din arhiv. Hagi Const Pop din Sibiu) cu privire la vechea zugrăveală şi alte ramuri de artă bisericească (1778—1815), [2]) 3 privilegii de negoţ în trad. românească (1407—1439), 2 tarife vamale (1676, 1760): o socoteală a banilor (1813), o scrisoare de negoţ (1821). [3])

Ori ce om competent va şti aprecia, după cetirea acestei cărţi şi a celor două de mai înainte, nepreţuita lor valoare pentru cunoaşterea vieţii culturale-sociale din trecutul nostru.

Să vedem cuprinsul câtorva volume din „*Studii şi documente*“ apărute în acest timp.

Vol. VIII. [4]) In prefaţă la început vorbeşte despre familia marelui negustor Hagi Constantin Pop din Sibiu în sec. al 18-lea şi în partea întâi a veacului următor, [5]) apoi dă pagini din acea „arhontologie“, din acel „nobiliar“ al Olteniei aşa de bogat în boeri şi boerinaşi, cu neamul păstrat până astăzi, ce lipseşte încă din mijloacele de obişnuită informaţie ale ştiinţi trecutului nostru“. — Urmează însemnările istorice în ordine alfabetică asupra următoarelor 55 de familii boereşti oltene şi muntene, care au avut legătură cu casa de negoţ a lui Pop din Sibiiu: Argetoianu, Bălăceanu, Băleanu, Belu, Bengescu, Bibescu, Bujoreanu, Brăiloiu, Brătianu, Brâncoveanu, Bucşanescu, Buzescu, Călinescu, Cantacuzino, Cernătescu, Câmpineanu, Comănescu, Coţofeanu, Creţulescu, Darvari, Deşliu, Drăgănescu, Dudescu, Fălcoianu, Fărcăşeanu, Filipescu, Filişanu, Frumuşanu, Gănescu, Geanoglu, Ghica, Go-

1) pp. 207-32 2) pp. 235-40

3) pp. 243-59; tabla analitică a cuprinsului pp. 259-63; ilustraţii: 3 icoane tipărite (c. 1700), un popas de cărăuşi basarabeni, hanul lui Manuc din Bucureşti; faximile: privilegii de negoţ moldovene (1447, 1523), şi muntene (1511, c. 1428).

4) Bucureşti, tip. Socecu, 1906 pp. LXXXI + 203

5) pp. III-VIII.

lescu, Grădişteanu, Haralambie, Hrisosceleu, Jianu: Lahovari, Manu, Merişeanu, Murgăşeanu, Nenciulescu, Obedeanu, Otetelişianu, Părscoveanu, Ralet, Rioşeanu, Roseti, Samurcaş, Slătineanu, Socoleanu, Ştirbei, Varlaam, Vlădoianu şi Zătrianu.[1])

Documente: 558 scrisori de boeri munteni—aproape toate româneşti — în regeste sau intregi din 1750—1835 însoţite ici colea de câte o lămurire necesară în note;[2]) — 105 scrisori de negustori (1733—1836),[3]) — 48 scris. de străini (1781—1834).[4]) Cele 198 de scrisori istorice (1787—1832)[5]) ca şi cele 48 diverse (1712-1823)[6]) privesc viaţa culturală a Ţerii Româneşti şi legăturile de negoţ cu Ardealul.

Vol. IX[7]). cuprinde povestiri, scrisori şi cronici. Aflându-se mai multe scrisori româneşti în Cluj, — care se publică aici — ca scrisoarea din 1632 a lui Mateiu Basarab către Gh. Rákoczy I-lu, principele Ardealului, se face şi o expunere amănunţită, cu informaţii nouă, asupra venirii în Domnie a lui Mateiu[8]), ca şi asupra celor ce urmează: o carte de trecere din 1638 a lui Vasile Lupu pentru solii ardeleni[9]), o scrisoare a pribegilor munteni din vremea lui Duca Vodă (1747)[10]), o carte de scutire din 1707 a lui Mihai Vodă Racoviţa al Moldovei pentru nobilul ardelean Petru Banffy[11]); apoi 2 doc. greceşti şi 1 slavon, din Iunie—Iulie 1600 în legătură cu schimbarea episcopilor moldoveni de Mihai Viteazul şi sinodul din Iaşi. Unul dintre aceste doc. greceşti e cel mai vechiu act de despărţenie cunoscut şi rupt din „Condica" Mitropoliei din Suceava, nedescoperită până acum[12]). — „Istoria autentică a lui Carol al II-lea, regele Suediei în timpul şederii sale în Turcia" la Bender, scrisă (c. 1739—40) în italieneşte de secretarul de cancelarie al lui Carol de Alex, Amiras, — e însoţită de Iorga cu foarte bogate note de lămuriri în italieneşte, şi cu apendice de 16 doc, inedite fran-

---

1) dp. VIII-LXXXI 2) pp. 3-77 3) pp. 81 93
4) pp. 97-101 5) pp. 105-164
6) pp. 167-173; tabla de lucruri. onomastic şi lexic pp. 174-201.
7) Bucureşti, tip. Socecu, 1905 p. 225.
8) pp. 4-17. 9) pp. 18-19. 10) pp. 20-24.
11) pp. 25. 12) 26-37.

ceze, nemțești și olandeze (1713—1715) [1]). — Pe baza unui însemnat număr de doc. descoperite se îmbogățește cunoașterea expedițiilor din 1663—4, pe care le-a făcut din poruncă turcească Domnii: Grigorie Ghica și Gheorghe Duca în Ungaria nordică pentru asediul cetăților: Neuhäusel și Lewenz (Ersekujvár și Léva) [2]). Tot cu sprijinul unor acte inedite olandeze, etc., se povasteşte campaniile Domnilor români împotriva Polonilor în anii 1672—76 [3]), apoi luptele Românilor cu Cazacii și Muscalii (1677—81) [4]).

Dintre cele două povestiri istorice românești din sec. sl XVII-lea, atribuite cu probabilitatea lui Nicolae Spătarul Milescu, una e o povestire a Impărăției turcești din cele mai vechi timpuri până la Sultanul Mohamed al II-lea (1648—87) [5]) și, a doua e expunerea retragerii nenorocite din 1657 a ostașilor lui Gh. Racoczy II-lea din Polonia unde se duse să se războiască [6]). Amândouă povestirile „au o foarte frumoasă limbă, plină de întorsături interesante și de cuvinte vechi și de altele care nu se întâmpinase până acuma". Cea dintâiu e o compilație, cea de s doua o tălmăcire după Ioan Kemény [7]).

Vol. X se publică sub titlul *Brașovul și Românii* [8]) și cuprinde scrisorile românești din arhiva orășănească a Brașovului cu o cercetare asupra lucrurilor la care se rapoartă. „Am voit — zice în prefață Iorga — ca această carte să poată folosi oricui, nu numai învățaților, istoricilor și filologilor. In adevăr, astfel de scrisori se cuvin a fi cetite de orîcine dorește să cunoască trecutul și prin graiul său însuși; ele pot arăta în acelaș timp ce mlădiere, ce cumpătare, ce scurtime plină de înțeles avea limba noastră de odinioară, care a rămas până astăzi limba poporului dela țară... Ca să poată ceti oricine am împuținat notele și am înlăturat unele semne de transcriere latină și a vechilor buchi, care semne nu se înțeleg deobște.

---

1) pp. 41-124; a eșit și o ediție specială italiană, București, tip. Socecu, 1905 p. 98.

2) pp. 129-40. 3) pp. 141-173. 4) pp. 173-81.

5) pp. 190-207. 6) pp. 207-13,

7) pp. 185-89: tabla numelor și lucrurilor pp. 211-25.

8) București, 1905 tip. Socecu, pp. 455.

In introducere se spune pe scurt ceva despre aşezarea Cavalerilor teutoni şi a Saşilor în Ardeal, şi despre împrejurările cari au contribuit la ridicaraa comercială a oraşului Braşov în detrimentul Sibiului [1]). — Urmează povestirea negoţului Braşovului cu Ţara Românească şi Moldova dela 1368—c. 1860, şi indicându-se câteva articole mai însemnate de negoţ, se publică şi scrisorile care le privesc, ca la: vinuri (10 scrisori din 1651—1727), grâne (4 din 1698—c. 1700), lână (4 din 1649), „bucate" — oi, boi, rimători (2 din 1698—9), bumbac (2 din 1660, 1770), orez (c. 1650), postav (19 din c. 1643—1708), sfoară (6 din 1645—96), cară-căruţe (4 din c, 1700—9), pielării (2 din 1645, 1700). argintării şi lucrări de metal (13 din 1644—1708), sticlă (c. 1644) „peteare" — flori, mărunţişuri (7 din c. 1644—1709) [2]). — In „afaceri de hotare" se dau interesante lămuriri asupra împrejurărilor care determinau „fugarii" — Românii şi ţiganii să treacă dintr'o ţară într'alta (19 din c. 1644—1712); [3]) se arată ce-i „oprirea" şi când şi cum se aplica faţă de vinovaţi sau mai de multe ori nevinovaţi (26 din 1645—1708); [4]) în „judecăţile desbătute" se vede (21 din 1644—1778) felul cum se făceau judecăţile, unde şi de cine se făceau, chemaţi fiind cei interesaţi prin o citaţie, din care se publică aici una; [5]) în „legăturile cu dregătorii de hotare" se lămureşte ce rost aveau la graniţă ispravnicii dela Câmpulung şi Câmpina, etc. (24 scrisori din 1644—1759) [6]); se constată câteva din isprăvile „hoţilor" sau oamenilor răi, arătându-se şi felul cum erau urmăriţi de dregătorii dela graniţă (9 din 1653—1766) [7]).

„Legăturile politice dintre Braşov şi Ţara Românească", cuprind o povestire scurtă despre „pribegii" trecuţi în Ardeal, dela 1395 până la 1866, între cari sunt Domni, pretendenţi, boieri, boierinaşi, Vlădici siliţi de evenimentele grele să treacă Carpaţii şi să se aşeze între Saşii vecini (2 din 1695—1825) [8]); se arată apoi şi alte legături cu Braşovul, ca trecerea pe aici

1) pp. 3-7. 2) pp. 8-113. 3) pp. 114-144
4) pp. 144-73. 5) pp. 173 93.
6) pp. 193-219. 7) pp. 219-228.
8) pp. 229-280.

a solilor munteni, adăpostirea pribegilor, sosirea cumpărătorilor, folosul acestor legături de prietenie şi interese, spionii Saşilor în Muntenia, darurile săseşti Domnilor; se dau scrisori de veşti politice: cea din 1521 a lui Neacşu din Câmpulung, tratatul lui Radu Mihnea cu Braşovenii (1612), cele 5 scrisori româneşti ale lui Ali Paşa Maghiaroglu (1613) şi încă 7 scrisori diferite (1658-96) [1]; apoi 14 scrisori domneşti şi boiereşti de convenienţe muntene şi moldovene (1644—1708) [2].

In capitolul „Supuşii Braşovului" se vorbeşte despre trecutul „Şcheilor şi Şcheienilor" şi relaţiile lor cu Ţara Românească, etc., până pe la 1800 (24 scrisori din 1695—1819) [3]: în „sătenii ţinutului" cu 10 acte (din 1690—1761) se vede vieaţa grea din satele româneşti din ţara Bârsei până la revoluţia lui Horia [4]; în „bârsanii păstori" se urmăreşte vieaţa oierilor noştri din cele mai îndepărtate vremuri până la 1800, dându-se şi privilegiile acestora dela Domnii români (25 din 1644—1765) [5]; apoi „Braşovenii negustori din principate" până la 1800, cari prin privilegiile domneşti cu afacerile lor înaintau pretutindeni cu folos (19 din 1696—1734) [6].

Vol XI [7] cuprinde: Rapoartele capuchehaielei muntene Nic. Aristarchi supt Alex. Vodă Ghica (1835) despre tarifa vamală etc.; note despre negoţ, născuţii şi morţii din 1834 în Ţara Românească [8]; 236 documente moldoveneşti (1502—1834) [9]; 47 documente din ţinutul Romanului (1573—1801) însoţite cu note [10]; 64 documente muntene (1545—1837) cu note [11]; o scrisoare italiană a pretendentului Bogdan Sasul (1607) [12]; o scrisoare polonă a vornicului — viitor Domn — Ieremie Movilă (1591) cu lămuriri [13]; o ctitorie în Moreia a lui Vasile

1) pp. 281-98; la p. 294 n. 3 se îndreaptă cele din *Despre Cantacuzinii*, pp. 82-3.
2) pp 298-310.
3) pp. 311-41.
4) pp. 342-55,
5) pp. 355-93.
6) pp. 395-425; 2 acte interne muntene, unul din 1693 pp. 426-8; tabla numelor geografice pp. 429-40, de lucruri pp. 441-47; cnomastic. pp. 448-51, lexic. pp. 452-3, erata p. 454.
7) Bucureşti, 1906, tip. Socecu p. 307.
8) pp. 3-43.
9) pp. 47-97, 257-61.
10) pp. 270-85.
11) pp. 98-106, 261-70, 289-90.
12) pp. 107-8.
13) pp. 109-12.

Lupu şi originea albaneză a acestuia [1]; o scrisoare glumeaţă a lui Ion Hâbăşescu (c. 1660), un zapis ostăşesc, etc. [2]. — Discursuri plăzmuite cu privire la Ioan Vodă cel Cumplit şi un armean Muratovici din Polonia despre Mihai Viteazul (1602) [3]. — Ştiri nouă despre luptele turco-polone şi turco-germane (documente şi povestire): luptele din 1673, Românii la asediul Vienei 1683, Cazacii şi Moldovenii în Bugeac (1683), împrejurările războinice din 1684, luptele din 1685—88 apoi 10 documente din 1689—93 [4]. — Memoriile de reforme ale boierilor români munteni şi moldoveni din 1821 şi lămuriri asupra lor [5]. — Un Voievod necunoscut din Ţara Românească (=Ardeal în 1499) [6]; acte cu lămuriri privitoare la Gheorghe Vodă Bibescu (1794—1824) [7]; şi 12 scrisori ale Domnilor munteni: Alex. Ghica şi Gheorghe Bibescu (1841 până la 1846) [8].

„Câteva fărâme din corespondenţa lui Alex. Vodă Ghica Domn şi Caimacam al Ţerii Româneşti“ [9] sunt vre-o 21 de diferite acte preţioase care privesc istoria evenimentelor noastre politice din 1839-41, 1850, 1856, 1861—2.

Inscripţii din Bisericile României. — Vol. II [10] cuprinde nu numai inscripţii peste o mie (1079), ci şi numeroase însemnări de pe cărţile bisericeşti din bisericele acestor sate şi oraşe: Gherghiţa (Domnească, Sf. Dumitru şi o cruce de piatră), Târşorul, Mogoşoaia (Ilfov), Plătăreşti, Tânganul, Codreni, (Ilfov) Glogova şi Crainici (Mehedinţi), Suceava (Sf. Dumitru, Sf. Gheorghe), Sânt Ilie (l. Suceava), Piatra (l. Iţcani), Humorul, Moldoviţa, Căuşani (Basarabia), Hârja (Bacău), Roman (episcopia şi biblioteca ei, Precista), Şcheia (l. Roman), Piatra Neamţ (Trei Erarhi, Sf. Nicolae Bordeie), Bacău (Pre-

1) pp. 113-17. 2) pp. 118-22.
3) pp. 123-27. 4) pp. 131-183.
5) pp. 187-213.
6) p. 217. 7) pp. 221-43.
8) pp. 247-54; tabla numelor pp. 291-301, lucrurilor pp. 302-5.
9) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXIX (1907) pp. 201-253-272; o tablă cronologică a documentelor redă pp. 271-2
10) Bucureşti; tip. Socecu II p 1908 p. 381 (=*Studii şi documente cu privire la istoria Românilor*, vol XV)

cista, Sf. Ioan), Câmpulung (Domnească, din Subeşti, ruinată Sf. Gheorghe, Marina, Sf. Ilie, crucea jurământului şi pârgarilor); jud. Dolj: Şitoaia (cruce), Coţofeni, Brădeşti, Almaju, Brânceni, Creţeşti, Podari, Vîriţi şi Bratosiţa; Ţigăneşti (Teleorman), Brebu, Văcăreşti de Răstoacă, Potlogi, Cărpeniş (Dâmboviţa), Găiseni (Vlaşca), Căşcioare, Brăila (Sf. Spiridon, Sf. Nicolae), Mecin.[1]) — *Caracal* (Toţi Sfinţii, Sf. Apostoli, Sf. Gheorghe). *Craiova* (Sf. Gheorghe Nou şi vechiu, Sf. Spiridon, Aşu, Hagi Ienuş, Postelnicul Firu, Sf. Ilie, Sf. Treime, Madona Dudu, Sf. Nicolae, Brâncuşul, Sf. Nicolae din Dorobanţie, Obedeanu, Sf. Nicolae din Craiovita, Sf. Ioan Sevastian, Sf. Haralambie, Sf. Arhangheli, Sf. Mina Băşica, Madona *Oita* şi Sf. Nicolae Ungureni); — *Târgovişte* (Sf. Cosntantin şi Elena, Sf. Niculae Simuleasa, Sf. Nicolae, Sf. Dumitru, Roşie, Sf. Atanasie, Oborul vechi, Stolnicul, Târgului, Sf. Gheorghe, Geartolu, Sf. Voevozi, din Sărbi, Creţulescu, Sf. Apostoli, (dărâmată) Sf. Împăraţi, Sf. Ioan, Domnească. Sf. Vineri şi Stelea).[2])

Brâncoveni (Bolniţei, cea mare), Ploeşciori Zamfira (cea mare şi cimitirului), Cremicovschi (mânăstire în Bulgaria), Bistriţa, (Oltenia), Mahalaua (l. Târgovişte), Răzvadul de sus (cruce,) Măxineni (R. Sărat), Pechea (stâlp, Tecuciu), Nucetul, Fusea (schit), Gorgota, (Podul Dâmboviţei), Curteşti (Botoşani), Hlincea (Iaşi), Bălteni (Ilfov), mânăstirea dintr'un lemn, Dobrovaţul (mânăstirea şi Bălăiţa), Bârnova, Vatra Dornei (Bucovina), Bicaz, Horaiţa, Tâslău, Şerbeşti şi Cârligi (Neamţ), Războieni, Turbaţi (Ilfov), Vălenii de munte (mânăstirea, bis. Bercenilor, Filip, Berivoeştilor, Sf. Ioan, Sf. Nicolae), Susana (mânăstire), Coheia (schit); jud. Prahova: Homoriciu, Măgurele, Medinţa sau Podeni noi, Călineşti, Crasna, Drajna de jos (satului şi a curţii) şi de sus, Vârbila (schit), Urlaţi, Bucov, Filipeştii de târg, Răzvadul de sus; jud. Dâmboviţa: Săteni, Doiceşti, Nisipuri, Lazuri (cruce din—), Racoviţa, Hăbeni, Bucşani, Bălenii Rumâni, Ludeşti, Finta, Frasin, Băltiţa, Cornesti, Cornăţel, Glodeni, Săcuieni, Gura-Ocniţei, Lăculeţe, Brăneşti, Şotânga, Vulcana-Pandele Găeşti,

1) pp. 1-55, 84 86, 102-104, 205
2) pp. 59-71, 87-95, 351-361. 367-71

Voineşti, Văcăreşti, Văcăreşti de Răstoacă, Brezoaia, Băldana, Ocniţa, Comişani, Brăteştii de sus; — Lungani şi Crucea (Iaşi), Cobia (mănăstire), Podul Iloaii, Târgu frumos (bis. Domnească, Sf. Niculae), schitul lui Tăriţă, Scoala, Galata (bis. paraclisul şi de pe o marmoră), Drăgăşani (cea mare, Sf.Ilie), Gărdeşti şi Ştefăneşti (Vâlcea), Miroslava (Iaşi), Frumoasa, Cetăţuia, Drăgăneşti, Nucet, Brăneşti, Viforâta şi Dealul (mânăstiri) [1]).

Iaşi (bis. Sf. Paraschiva de sus, Toma Cozma, Sf. Treime, 40 de sfinţi Sf. Haralambie, Sf. Gheorghe Lozonschi, Sf. Dumitru al Balşilor, Ziua Crucii, Sf. Andrei-Atanasie, Vulpe, Sf. Teodor şi Vasilie, Barnovschi, Sf. Ioan gură de aur din Beilic, Sf. Lazar, Dancu, Sf. Nicolae cel domnesc, Sf. Ioan Botezătorul, Sf. Sava, Bărboiu Nicoriţă, Sf. Dumitru Misaiu, Sf. Voievozi, Sf. Atanasie dela Copou, Trei Ierarhi, Sf. Spiridon, Goliei, Mitropolia, Curelari, Sf. Ştefan, Aron Vodă, Tălpălari, Banu, Albă, Sf. Pantelimon, Sf. Voievozi-Rufeni, Sf. Vineri, Sf. Vasile din Tătăraşi, Vovidenia, Mitocul Maicelor, Buna Vestire, Sf. Ilie, Sf. Constantin, Moara de vânt, Sf. Niculae din Curchi şi dela Socola, Feredeul turcesc, Cişmeaua din str. Başotă [2]).

Galaţi (Precista, Sf. Gheorghe, Sf. Spiridon, Sf. Vineri, Sf. Voievozi, Mitoc, Mavromol şi Vovidenia); [3]).— *Râmnicul Vâlcii* (Maici Domnului, Toţi Sfinţii, Sf. Paraschiva, Sf. Dumitru, Sf. Gheorghe, Sf. Ioan, Episcopia, paraclisul Episcopiei, Bolniţa, Pavilionul şi crucea din vie); Insemnări de pe cărţile din bibl. Episcopiei din următoarele sate: Baia de fier, Bărbăteşti, Bengeşti, Bistriţa, Bistriţa-Cozia, Buneşti, Căluiu, Câneni, Cânepeşti, Cornet, Drăgăneşti, Giurgiu, Govora, Greci, Hurez, Iazu, Izvarna, Jitianul, Motru, Negoieşti, Novaci, Ocna, Pociovalişte, Polovaci, Slaviteşti, Sohodol, Timişani, Topolniţa şi Vâlcan. [4]).

---

1) pp. 71—86, 95—101, 104—111, 205—305, 333-38, 351-66, 372.

2) 113—261; şi deosebit sub titlul: *Inscripţii şi însemnări de pe bisericile Iaşului*, Bucureşti, 1907, p. 90.

3) pp. 338—45. 4) pp. 306—331; erată p. 381 in fruntea volumului un clişeu de pe o piatră sepulcrală din bis. Mihai Vodă din Bucureşti; tabla numelor lipseşte la amândouă volumele, se promite la ultimul volum de inscripţii. Vezi extrase din cartea lui Vail-

In prefață ocupându-se de recenziile făcute vol. I zice: „Nu tăgăduiesc că în condițiile favorabile lucrurilor, ei au izbutit să reconstitue mai bine unele inscripții și, la alt prilej, le voiu da așa cum au fost fixate de acel care le-a văzut după mine și, chiar numai pentru aceasta, cu șanse de a ceti mai bine (ca general Năsturel în revista „Albina"). Nu-mi rămâne decât să aștept, după obiceiu, dacă nu după cuviință, insultele bunilor mei cititori."

Insemnătatea covârșitoare a acestor inscripții, cu contribuții așa de bogate și variate, pentru trecutul românesc, s'a arătat și în prefața vol. I și rămâne ca învățații să judece folosindu-se de ele în cercetările lor.

O publicație de două volume, care în parte cuprinde și inscripții e *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene*, și formează vol. XII—XIII din *Studii și documente.* [1]).

Vol. I (= XII) conține un număr considerabil de scrisori din arhiva Grecilor din Sibiu, din arhiva protopopiei neunite a Făgărașului și din alte locuri. In prefață ni se dă o serie de studii mărunte întemeiate în noutatea lor nu numai pe acte inedite ce se publică aici, ci și pe toată informația tipărită dar neîntrebuințată în studiile noastre istorice. Așa: Despre compania Grecilor Sibiului și cărțile companiei (1636-1854);[2]) despre comunitatea ortodoxă a Românilor din Făgăraș (1643-1808); [3]) stăpânirea de moșii în Țara-Românească a unor Hațegani (sec. 16—18-lea); [4]) despre acte rășinărene; [5]) istoria bisericii Românilor din Maramureș (1391—c. 1750; [6]) protopopiatul Hunedoarei; [7]) despre antimise. [8]).

După această prefață urmează: 347 documente privitoare

---

lant „La Roumaine" (Paris 1844) date de Iorga: inscripția de pe mormântul francezului Fontanes dela biserica catolică din Târgoviște (1727); descrierea scurtă a mănăstirilor; din Câmpulung cu ctitori, a Argeșului cu vechi elemente de artă dispărute pe urmă, Dintr'un lemn, Arnota, Hurez, Tismana, Cernica. *Buletinul com. monumentelor istorice*, 1915 pp. 122—3.

1) București tip. Socecu, 1906 (I = XII pp. LXVII + 303; II = XIII. pp. 336.

2) pp. III—XV. 3) pp. XIX—XXIII.

4) pp. XXVII—XXXII 5) pp. XXXIII—IV.

6 pp. XXXVII—LV 7) pp. LVX—LXI 8) pp. LXV—LXVII

la relaţiile de negoţ, etc. ale Companiei din Sibiiu (c. 1680—1847) [1]; 72 documente făgărăşene (1772—1831) [2]; 11 acte din arhiva ţehului pielarilor din Făgăraş (1766—1841), şi 3 alte acte făgărăşene (1820—43) [3]; 14 acte haţegane (din arhiva nobil. Budai din Deva) despre relaţiile cu Ţara Românească (1633—1768) şi alte 5 documente haţegane (din arhiva vicarului unit din Haţeg, din c. 1790—1827) [4]; 2 documente răşinărene (1383, 1776) [5]; 13 documente maramureşene (1690—1786) [6]. — Registrul despre botezurile, cununiile şi înmormântările din parohia maramureşană Giuleşti (1755—1781) [7]; urbariul domeniului Beiuşului (1600) [8]; 36 documente amestecate (1386—1825) [9]; 27 antimise aflate în Ardeal (1682—1844) [10].

Vol. II (— XIII) conţine inscripţii şi însemnări culese în călătoria prin Ardeal din August — Octombrie 1905, ca şi documentele din volumul precedent. „Pe cât mi-a îngăduit timpul şi mijloacele băneşti — zice în prefaţă — am căutat să văd toate bisericile mai vechi şi am copiat din ele, iarăşi în măsura puterilor mele. Sînt încredinţat însă că s'ar putea scoate din câte biserici au Românii în ţerile Coroanei ungureşti, chiar şi zece cărţi ca acestea. Ar fi poate de datoria „Asociaţiei“ cât mai e timp, asemenea materiale, care s'ar concentra în biblioteca ei din Sibiiu şi ar pregăti munca editorului“.

La început se dă 16 manuscripte (sec. XV—1823) şi 52 tipărituri (1510—1834) expuse la exposiţia din Sibiiu [11]; — apoi inscripţiile de pe cărţile bisericeşti şi din bisericile următoarelor 150 sate: Abrud (biserica unită şi ortodoxă); Abrud-sat, Agnita, Aiud, Alba-Iulia (biserica ortodoxă din Maieri şi oraş, unită din Maieri şi Lipoveni), Alţina (conscripţia familiilor din c. 1770), Apoldul de jos (biserica de lemn cea nouă şi unită), Amlaş, Arad (catedrala), Arpaşul de jos (biserica ortodoxă şi unită), Băseşti, Becleanul Bistriţei şi al Făgăraşului, Beiuş (ortodoxă şi unită), Berivoiul mare (or-

1) pp. 3-181.
2) pp. 185-213.
3) pp. 214-18.
4) pp. 219-28.
5) pp. 229-32.
6) pp. 233-38.
7) pp. 239-68.
8) pp. LVI, 269-74.
9) pp. LIX, 275-96.
10) pp. 297-302.
11) pp. 3-24.

todoxă şi unită) şi mic (ort. şi unită), Besimbac, Bistriţa, Blaj (biserica parochială, catedrala, capela lui Bethlen), Bobâlna, Boholţ (ort.), Brad (bis. şi bibl. gimn.), Braşov (bis., bibl. Sf. Nicolae, grecească, conscripţia familiilor din satele districtului Braşov 1760—62), Bucium, Budila, Bungard, Calbor (ort. unit.), Caransebeş (bis. din cimitir), Cetatea de baltă (ort.-unită), Câmpeni (ort. şi la parohul), Cluj (ort.-unit.), Copăcel, Corabia, Ciceu, Corbi, Corbi (Făgăraş), Crişcior, Cuhea, Cunţa, Dânsuş, Delari, Deva (muzeu şi biserica), Dobârca (ort.-unit.), Dob-a, Dragomireşti (Maramureş), Drăguş (ort.-unit.), Dridif, Făgăraş (ort.-unit.), Feldioara (Făgăraşului, ort.-unit.), Feleac, Gelmar, Geoagiul de jos (ort.-unit. şi din Suseni), Geoagiu-Feredeu, Geoagiul de sus (ort. ?), Gherla (biserica episcopiei şi parohială), Gradişte, Gura Rîului, Gura Sodului, Haţeg (unită), Hîrşeni (ortodoxă unită), Hodoş-Bodrog, Hundorf, Hurez, Ibaşfalău (ortodoxă, unită), Ileni (unită), Inidoara (ortodoxă unită), Lancrăm, Letca (nemeşească şi a iobagilor), Lisa (o. u.), Lozna, Ludişor (o. u), Ludoş (o. n.), Lugoj, Lupşa, Luţa, Măjina, Mărgineni (u), Mediaş (o. u.), Nadişul românesc (l. Cluj), Năsăud (u. bibl. gimn.), Nicula, Ocna (2 o. un.), Ohăba, Orăştie (o. u.), Peri, Perjani, Petridul de sus, Petroşani (bis. nouă-veche). Plosca, Poiana (din centru, de lemn), Pojorta, Ponorel (u.), Poplaca, Porceşti, Răhău, Răşinari, Vaida Recea, Teleki-Recea (o. u.), Remeţi (mănăstire), Rod, Rodna, Rucăr (ort. u.), Săcel, (Maramureş), Sad, Sălişte (bis. de jos, din Gruiu), Sărasău, Şălimbăr, Săsciori, Şebeş (ţin. Făgăraş), Şercăiţa, Sassebeş (2 o. u.), Şegheşti, Sibiiu (din Groapă, unită), Sighişoara (o. veche), Sâmbăta de jos şi sus (şi schitul), Şinca veche, Sâncel (l. Blaj), Sântimbru, Şoimus, Someşfalău (l. Cluj), Streiu, Stremţ, Suncuta, Şura micâ, Ţebea, Teiuş, Tillşca (o.), Turdaş (o. u.), Turda (2 o. u.), Timişoara (u.), Ucea de jos şi de sus (o. u), Vad (l. Bistriţa), Văii (Gura-), Valea Dosului, Valea Lupului (l. Haţeg), Veşteni, Vidra de jos (bis. din deal şi vale), Vişeul de jos şi de sus, Vişlea de jos (o. u.) şi de sus, Vlădeni, Voila (o. u.), Voivodenii-mari. Zărneşti şi Zlatna (ort. şi unită) [1]).

1) pp. 27-211.

O conscripţie din timpul episcopului Dionisie Novacovici din 1761 despre familille şi preoţii uniţi şi ortodoxi din satele ardelene ;[1]) un act despre locurile şi ctitorii mânăstirii Chiherul de jos (1737 din jud. Mureş-Turda)[2]) ; — 154 scrisori despre vieaţa bisericească supt episcopul Dionisie Novacovici (1751—67 ; 1 scrisoare despre Gheorghe Buitul student la propanda fide din Roma (1619[3]).

Pentru istoria bisericească şi culturală a Românilor ardeleni aceste două volume sunt indispensabile prin varietate şi bogăţia informaţiilor locale ce ni le oferă.

„Un apărător al Sărăcilor" : „Domnul Tudor" din Vladimiri (1780—1821)[4]), e un mic studiu de popularizare, care e alcătuit nu numai din ce se ştia înainte, ci şi din un mare număr de ştiri inedite din corespondenţa consulului austriac din Bucureşti şi din scrisorile negustoreşti mai ales oltene pentru 1821. „Am ţinut să scot la iveală şi unele legături fără de care nu se poate înţelege fapta lui Tudor şi se stabilesc anumite judecăţi cu privire la oameni şi împrejurări". In acest senz ne prezintă începuturile modeste ale lui Tudor[5]), rostul lui în răscoală, intrarea în Bucureşti şi înţelegerea cu boieri[6]), şi scăderea şi moartea eroului Tudor[7]) după ce în prefaţă ne vorbeşte despre oamenii meniţi să steie în fruntea popoarelor sau evenimentelor mari, şi datoria de recunoştinţă faţă de ei[8]).

„Latins et Grecs d'Orient et l'établissement Turcs en Europe (1342—62)" [9]) e un studiu de amănunte, bazat pe izvoarele tipărite, afară de acelea pe care nu le-a putut avea la Bucureşti — spune însuşi autorul, despre vicisitudinile O-

1) pp. 215-230.
2) pp. 231-2.
3) pp. 235-66 ; tabla numelor dela vol. XII-XIII pp. 267-290, lucrurilor pp. 291-308, onomastic pp. 309-327 ; glosariu pp. 328-35 ; îndreptări p. 336.
4) Bucureşti, tip. Göbl, 1906 (= Biblioteca *Steaua* No. 13) pp. 111.
5) pp. 9-30. 6) pp. 31-87.
7) pp. 88-110 ; nota despre izvoarele folosite p. 109.
8) pp. 3-7.
9) *Bizantinische Zeitschrift.*, XV, München-Leipzig, 1906 pp. 179-222

rientului creştin în legătură cu Turcii până la aşezarea lor definitivă în Europa, fiind înainte întrebuinţaţi ca ostaşi mercenari de Imperiul bizantin.

„*The byzantine empire*“ [1], în prefaţă arată necesitatea unei istorii a Imperiului bizantin şi felul cum aceasta e făcută de autor [2]. Urmează povestirea dela 400 până la 1453 a vieţii politice-culturale economice a Imperiului bizantin şi a legăturilor cu alte popoare şi influenţa lui asupra lor. E o cersetare scurtă şi clară, care are la bază cunoştinţa şi înţelegerea deplină a trecutului şi rostului acestui Imperiu în Istoria universală [3]. Marele bizantinolog francez Charl Diehl declară că această carte este una dintre cele mai bune istorii a imperiului Bizantin [4].

Fiind vorba aici de istoria imperiului bizantin, cred că e la locul său să reproduc caracterizarea sintetică a bizantinismului, pe care mulţi îl condamnă, fără să ştie ce înseamnă : Bizantinismul — zice Iorga — „e întâiu *ideia romană*, formula celei mai perfecte discipline omeneşti în viaţa politică. E ierarhia fără greş, divinisarea suveranului, fanatismul statului, al cărui simbol venerat în ciuda tuturor injuriilor şi asasinatelor, e acest om. Omagiile ce se aduc nu sunt linguşiri, ci adoraţii şi adoraţii sincere. Dar ele au rost atâta vreme cât e în acest om „Sfântul Imperiu“. Altfel e un tiran şi un stricat, care se iea de picioare şi se aruncă pe fereastră ca un simplu rege al Serbiei.

Bizantinismul e *o credinţă:* credinţa desăvârşită şi adâncă în Dumnezeu şi în toţi sfinţii săi, până la cel din urmă din aceia cari se îngrămădesc pe zi cu sutele. Şi credinţa aceasta se exprimă potrivit cu *tipicul*, fără vre-o individualizare, ori singularisare. Cei cari astăzi sunt creştinii „Cristului“ imaginaţiei lor romanice meargă în capelele catolice unde pluteşte

1) Londra, 1907, pp. VIII+236; translated from the French by Allen H. Powles.

2) pp. V-VI; tabla cuprinsului pp. VII-VIII.

3) pp. 1-227; bibliografia critică pp. 228-30; Cronologia celor 75 împăraţi de Constantinopol (474-1453) pp. 231-2; Indice de nume pp. 233-36.

4) *Histoire de l'Empire bizantine*, Paris, 1920, p. 236.

duhul Sfinţilor terere înamorate de tinereţa, frumuseţa şi suferinţa „Mântuitorului“ şi nu se pasioneaza în zadar de Bizanţ. Religia bizantină e a bătrânei care dimineaţa îşi cetește ceaslovul înaintea icoanelor luminate de candela veşnică şi carc ştie ce se cuvine, după o practică de două milenii, în fiecare zi lui Dumnezeu, care nu uită pe ai săi cu minunile-i sigure.

Bizantinismul e o *tradiţie*: în artă şi în toate celelalte. Tradiţia l-a ferit de desrădăcinare, şi tradiţia l-a împedecat dela progrés. Cine râvneşte lucruri nouă, cine salută cu bucurie inovaţia ce apare la orizont, cine uită trecutul, şi nu numai haina şi pălăria de ieri, dar fapta de ieri, şi, încă mai mult fapta altei generaţii, a tuturor generaţiilor precedente. cine de numele său face tot atâta caz ca de pasărea împăiată din pălăria *cloche*, în loc să simtă o înaltă datorie din purtarea lui, e un închinător sau închinătoare fără înţelegere a bizantinismului.

Şi bizantinismul e *însăşi vechea noastră viaţă superioară*. Noi suntem ultimii păstrători capabili şi de o desvoltare interesantă ai civilizaţiei bizantine, care venia mai la urma urmei, din Roma noastră străbună. Este un drum la Bizanţ, unul din cele mai sigure, şi pentru noi cel mai firesc şi mai comod, drumul prin istoria culturii româneşti“ [1]).

Aceasta-i originalitatea şi importanţa cea mare a bizantinismului în desvoltarea istoriei universale.

Studii şi documente. vol. XIV [2]) cuprinde hârtii din arhiva mânăstirii Hurezului, precum şi din a protopopiei Argeşului, din a boierilor Brâncoveni şi a altor neamuri găsite în casele proprietăţii din Brâncoveni. In introducere ni se dă un studiu amănunţit despre Mânăstirea Hurezului: desvoltarea şi vieaţa ei, proprietăţile şi înzestrarea ei, ca şi despre egumenii sfântului lăcaş [3]).

---

1) *Neamul Românesc literar*, II, Vălenii de Munte, 1910, pp. 786-7
2) Bucureşti, tip. Socecu, 1907, pp. XLIV+386.
3) pp. III-XLV; ediţia din Vălenii de Munte, 1912 p. 78: *Mânăstirea Hurezului: desvoltarea şi viaţa ei* reproduce în întregime prefaţa fără note din *Studii şi documente* XIV; inscripţiile de pe p. 65-75 sunt din Iorga, *Inscripţii*, I. pp. 183-93, afară de n-rii 3-4, 9, inscripţiile dela schiturile Sf. Apostoli şi Sf. Ştefan şi Foişorul pp. 75-77 sunt din Buletinul com. mon. istorice, I, III: Se dau fotografii: casele egumeneşti, Badea şi Apostol ingrijitorii clădirii, pecetea egumenului Hrisant:

Urmează: 193 acte relative la mânăstirea Hurezului din anii 1689—1853 [1]); apoi acte dela deosebite mânăstiri: Argeş (9 documente 1746—1753), Bodeşti (schit, 2 din 1722—1848), Brâncoveni (4 din 1748—1848), Câmpulung (1839), Cozia (3 din 1747—68), Fedeleşcioiu schit, 1745), Glavacioc (2 din sec. 18-lea), Govora (1702), Polovraci (9 din 1750—1798), Trivale (schit, 1749) [2]); acte ale protopopiei Argeş (43 doc. din 1736—c. 1780) [3]); acte privitoare la familiile Căzănescu şi Stoienescu (67 din 1680—1769) [4]); documente amestecate cu conţinut foarte diferit (58 doc. din 1625 - 1837) [5]); şi doc. relative la familia Brâncovenilor (16 din 1634—1806) [6]).

Să semnalăm câte note şi articole de interes istoric din revista „*Floarea darurilor*", a cărei valoare literară voi arăta-o într'alt loc. *Vechile biblioteci româneşti sau ce se cetia odinioară în ţerile noastre*" e o expuuere interesantă despre vieaţa noastră culturală în trecut, arătându-ne vechile biblioteci mânăstireşti, boiereşti şi cele de astăzi, ce cărţi cuprindeau şi ce soarte au avut. [7]) — „*Craiova si Unirea*" e propriu zis o expunere despre Oltenia în vechime şi în deosebi despre trecutul Craiovei din cele mai îndepărtate vremuri până astăzi şi rostul ce l-a avut în decursul veacurilor prin oamenii săi de frunte acest oraş. [8])— *Veşti nouă despre Dimitrie Cantemir* dă lămuriri despre cartea turcească de muzică orientală a lui Cantemir şi despre un dicţionar grecolatin din biblioteca acestui principe învăţat din 1693 şi se reproduce un nou chip frumos de tânăr al lui Dimitrie. [9]) *Incă un portret domnesc al lui Grigorie Matei Vodă Ghica* stabileşte adevărul că portretul nou descoperit e a acestui

---

Constantin Vodă Brancovici, schitul Sf. Ştefan, coloane, cusături şi picturi dela Hurez, o piatră de pe mormânt, sfinţi dela Hurez şi arhimandritul Ioan împodobesc broşura.

1) pp. 1-183. 2) pp. 187-208. 3) pp. 211-236.
4) pp. 239-84. 5) pp. 287-315.
6) pp. 319-50; tabla numelor pp. 351-62, a lucrurilor pp. 365-75; onomastic pp. 376-81; lexic pp. 282-85; erată şi lămuriri p. 386.
7) Bucureşti, 1907 tip. Minerva, vol, I, pp. 65—82.
8) pp. 193—203, 262—269. 9) Vol. II, pp. 33—35.

domn, mort în 1752,[1]) — *Cât e de vechiu în adevăr Iasul?* Răspunde cu extrasul din descrierea călătorului bavarez Schiltberger, care a trecut prin el la 1424 şi-l numeşte oraş.[2]) — *O scrisoare politică a lui Vodă Bibescu* e din Baden, Iulie 1856 (către fratele său Ioan), se dau lămuriri relative la ei; îşi oferă în scrisoare serviciile pentru a lucra la întemeierea României moderne.[3])— *O judecată din 1439 asupra Românilor.* O ştire a italianului florentin I. Torcello despre Domnul muntean care poate scoate la război până la 15000 călăreţi, cari sunt „printre cei mai viteji oameni din lume".[4]) *Un străvechiu călător pe la noi* e Frederic Chreuzpeck care trece prin Ţara Românească în 1353—55.[5]) — *Încă odată: ce se cetia pe vremuri la noi.* Insemnare despre cărţile de geografie, istorie, filosofie, morală, ştiinţă, literatură, etc., ale lui Vasile Drăghici din Moldova, din prima jumătate a veacului al XIX-lea, cu câteva ştiri asupra lui.[6]) — *Vechi dezbateri de adunări legiuitoare.* Din dezbaterile adunării muntene din 1846—7 se extrag câteva ştiri mai interesante cu privire la diferite persoane, moravuri şi cultura din acel timp.[7]) — *„Păreri vechi asupra Francomaniei".* Sunt extrase cu lămuriri din două scrisori dela Paris din 1847 ale lui Alecu Kogălniceanu — fratele lui Mihail — către tatăl său Ilie, care dovedesc ce păreri juste aveau tinerii din acel timp despre întrebuinţarea limbii francese la noi: ...„N'am venit la Paris să învăţăm numai a vorbi franţuzeşte, ca un Francez, ci *a lua numai ideile* şi lucrurile bune a unei naţii atât de luminată şi slobodă.[8]) — *„O veste însemnată din trecutul nostru cel vechiu".* Se reproduce cu unele lămuriri necesare cuvintele de apreciere frumoase din 1511 ale sultanului Baiazid al II-lea despre Radu cel Mare, Domnul Ţerii Româneşti.[9])

---

1) I pp. 51. 2) pp. 75. 3) pp. 113—5.
4) pp. 89. 5) pp. 120. 6) pp. 129—31.
7) pp. 193—4; Se dă lista de prenumeranţii din Bucureşti, Braşovul şi Iaşi la o gramatică grecească din 1818 p. 144.
8) pp. 327-8, 343; o notă a humanistului Fr. Philelphus, care între cei dintâi la 1489, proclamă obârşia noastră romană p. 368; note, despre tăierea lui Ion Vodă Potcoavă în Lemberg în 21 Iunie 1578 şi dăruirea unui Mineiu slavon în 1492 mânăstirii Adormirii din Iaşi de Logofătul Ioan Tautul p. 399-40. 9) pp. 433-35.

O alegere de episcopi moldoveni. (1557-8). [1]) După o notiță slavonă de pe un Liturghier slavon din biserica din satul Pata (l. Cluj) se arată că Alexandru Vodă Lăpușneanu în acest an într'un sobor ținut cu patru episcopi alege de episcopi: Anastasie de Roman, și Eftimie de Rădăuți, în locul celor răposați tot în acel an; Macarie de Roman și Gheorghe de Rădăuți.

Un studiu nou e „*Constatări istorice cu privire la viața agrară a Românilor și politica agrară a Țerilor Românești (Studiu și documente*, XVIII [2]). „Aceste pagini — zice în prefață — nu sunt însă nici un sistem închis „Constatări", ele îngădue a se înlătura părți ce s'ar dovedi greșite și a se adăugi informații pe care nu le-am avut, puncte de vedere pe care le-am putut lăsa la o parte. Ori ce cititor competent poate colabora la dânsele. După vechiul meu obicei de a scrie, înlătur orice aparat de erudiție, și orice desvoltări înpovărătoare. Am vrut ca liniile generale să nu fie nici odată pierdute din vedere. Exemplele nu sunt înmulțite pentru a proba în fond acelaș lucru. Ele nici nu sunt înfățișate când e vorba de lucruri în general cunoscute sau care se pot controla ușor".

In ceste constatări generale însoțite de note, se vorbește despre concepția „dreptului românesc", [3]) condițiile de viață agrară a Românilor subt regii sârbesti, despre cel din Athos, din țerile latine, a Patrasului și Ciprului, [4]) situația satelor românești subt regii unguri și în țerile române, emigrările în Polonia și inființarea satelor românești acolo; [5]) cauzele crizei financiare în sec. al XVI, vânzarea pământurilor și munca țăranului fără moșie; [6]) schimbările agrare în țerile române în veacul al XVIII-lea, nemulțumirea țăranilor și emigrările lor

1) revista „*Răvașul*". V, Cluj; 1905 pp. 153-6 (și tiragiu aparte); o veche insemnare (3 April. 1767) cu privire la Mitropolia ardeleană a Mitropolitului Atanasie (despre situația grea materială), *Ibid*, III (1905) p. 153

2) Bucureşti 1907, tip Socec p. 91

3) pp. 5-7 4) pp. 7-12.

5) pp. 13-24 6) pp. 24-32

în sudul Dunării;[1]) lăcomia boerilor după proprietate;[2]) măsurile agrare ale regulamentului organic (1834-46) cu adăugirile şi îndreptările lui;[3]) măsurile de administraţie pentru ajutarea ţăranilor şi mişcarea fruntaşilor români pentru „eliberarea" ţeranilor;[4]) schimbarea stării ţeranilor din ţerile streine[5]) şi legislaţia agrară a iui Barbu Ştirbei şi Grigore Ghica şi înproprietărirea din 1864.[6])

In apendice I se dau 35 doc. relative la condiţiile agrare din ţerile române (1408-1780),[7]) şi 10 regeste despre Voevozi, cnezi, harambaşi şi agi ai Românilor sau „Uscocilor" din Bosnia şi Croaţia (1563-1630).[8])

Studiul acesta cu totul sub altă formă, conţinând aceleaşi idei şi păreri, ici colea modificate şi întregite, apare în limba franceză sub titlul „*Développement de la qaestion rurale en Roumanie*"[9]) în timpul strajnicului războiu pentru unitatea politică a tuturor Românilor, când chestiunea impropietăririi ţeranilor ajunse din nou pe tribuna parlamentului din Iaşi, când era nevoe de a atrage din nou atenţiunea nu atât a străinilor aliaţi, cât mai ales a factorilor noştrii hotărâtori asupra vieţii agrare din trecut, pentru a-i da în prezent o rezoluţie cuminte şi mulţumitoare pentru clasa ţărănească, în care în acel moment grozav toţi îşi pusese nedejdea de a salva ţara de duşmanul hain.

După ce expune pe scurt chestiunea agrară din cele mai vechi timpuri până în prezent. fără indicarea izvoarelor, încheie cu cuvintele de adevăr: „Aşa cum se pune aztăzi problema, trebuie să plece dela singurul principiu pe care îl stabilesc cercetările istorice: principiul dreptului ancestral al ţeranului la pământ, pe care el nu l-a părăsit niciodată în gândul lui, cu toate că admite el însuşi că trebuie respectate nişte interese consacrate de o lungă evoluţie istorică. Trebuie deci înlăturat tot atât de hotărît cel al unui drept asupra pământului, nederivând din nici un proces istoric, ci numai

1) pp. 32-41 2) pp. 41-47 3) pp. 47;54
4) pp. 54-59 5) pp. 59-61 6) pp. 61-68
7) pp. 69-85
8) pp. 86-89; tabla cuprinsului) 90-91
9) Iaşi, tip. Stalului, 1917 p. 58; o traducere românească a acestui studiu, in *Neamul Românesc*, XII, Iaşi, 1917 n-rii. 151-53, 155-57, 163

din teoria sentimentală că orice om are drept să ceară posibilitatea de a exercita o profesiune numai fiindcă ea a fost a părintelui şi în împrejurări pe care societatea ar avea datoria să le creeze în folosul său.

Vădit mare proprietate stăpâneşte, din acest pământ românesc, o porţiune care nu cumpăneşte serviciile pe care le-a adus timp de o jumătate de veac. Trebuie să i se îngăduie să reia experienţa economică pe un teritoriu destul de întins spre a valorifica spiritul nou de care se arată însufleţită. Dar tot ce nu este necesar unei exploatări moderne, trebuie să se întoarcă la ţeran, cu condiţia ca însuşi ţeranul să fie obligat, chiar prin formele la care va fi supusă partea ce i se dă, a corespunde nevoilor culturii moderne.

Aici începe un rol imparţial de supraveghiere şi de intervenţiune energică. Prin reforma electorală acest Stat va putea fi a tuturor Românilor şi o viaţă morală e de o nevoie absolută" [1].

O nouă expunere largă şi temeinică, cu folosirea integrală a actelor tipărite, ca şi cu a acelor multe inedite, chiar după acestea două studii sintetice ale lui Iorga; ar scoate la iveală multe lucruri lăsate în penumbră, nu deplin lămurite, altele cu totul nouă în ce priveşte viaţa agrară a Românilor din trecut.

Studii şi documente vol. XVI [2] cuprinde acte foarte felurite aşa: Chemarea lui Constantin Vodă Mavrocordat către Olteni (1737); 3 scrisori privitoare la Ienăchiţă Văcărescu (1782); un manuscris de leacuri (c. 1800); 2 acte relative la unirea principatelor (1857—8); o fosta moşie a lui Mihai Viteazul: Bârca din Dolj (1642, 1851); un memoriu de avocat al lui Mihaiu Kogălniceanu (? 1847); fragment dintr'un tratat de retorică (sec. 17 sau 18); originea Dr. Cihac; versuri de pe o icoană de la mânăstirea Căldăruşani (c. 1800); 2 scrisori franceze ale lui Alexandri (1861); însemnări genealogice ale familiei Başotă (1745—1846), la toate cele de sus se dau şi unele lămuriri [3].

Apoi documente moldoveneşti (73 din 1448—1869) şi muntene (46 din 1591—1826), [4] 32 acte botoşănene şi do-

---

1) pp. 56-58.
2) Bucureşti, tip. Socecu, 1909, p. IX+453.
3) pp. 3-58.
4) pp. 61-70, 157-177.

rohoene privitoare mai mult la familia Cănănău (1748-1844) [1] 6 acte despre vechea noastră oştire (1711—1801); 7 scrisori din Rusia ale pribeagului Ilie Abaza (1721—22); 17 acte din Florenţa la epoca lui Ştefan cel Mare (1475—85); antimise din bisericile româneşti (1635—1786); 8 scrisori particulare sau de altă natură cu conţinut istoric (sec. 17-18), toate cu note şi lămuriri. [2] — 112 doc. ale familiei moldovene Paladi (1546—1851); [3] — un catastif de dajde al oraşului Galaţi (c. 1683) cu informaţii asupra acestui oraş; [4] — pomelnicul românesc cu lămuriri al mânăstirii Bisericani (1551-1865). [5] — Inscripţii şi însemnări din: Bucureşti, Huşi (bis. episcopală, Sf. Dumitru, Sf. Nicolae, Sf. Voevozi, Sf. Gheorghe, Sf. Ioan), Târgu-Neamţului (bis. Adormirii, Sf. Gheorghe), mânăstirea Vorona (cu istoricul ei): bis. cea mare, cea veche, bolniţa, chiliile. tipărituri (1636—1868) şi manuscripte (sec. 18—19) din bibl. acestei mânăstiri (acum în parte la Casa Bisericii), Botoşani (bis. Păpăuţilor), mânăstirea Coşula. [6] — O poruncă a lui Vasile Lupu (1647); catastihul de plată a unui ostaş român în oastea polonă (după 1650) [7] 16 acte privitoare la moşia Dolniceni (jud. Dorohoiu, 1575-1759); [8] — 136 acte despre Ţigani (1586—1814). [9]

Notiţe: o scrisoare botuşăneană (1600); o prefaţă a lui Daponte (1777); un act municipal al oraşului Piatra (1818) cu lămuriri despre oraş; 2 acte de graiu prahovean (c. 1830—40). [10]

Inscripţii din: mânăstirea, paraclisul şi muzeul Sinaia şi antimise (1739—c. 1800), Râmnicul-Sărat (mânăst. şi crucea din Ţigănie), Paşcani (bis. jud. Suceava), Olteni (bis. lângă R.-Vâlcii). [11]

Miscellanea: 5 scrisori ale lui Ienachi Kogălniceanu şi ale altora (1790—93). Catastiful şi diatele marelui vistier Nicolae Başotă (şi note despre această familie, 1721—49); împărţirea averii lui Neculai Donici (1719—99 şi note despre fa-

1) pp. 85-96.
2) pp. 99-136.
3) pp. 181-219.
4) pp. 223-30.
5) pp. 283-49.
6) pp. 253-81.
7) pp. 385-88.
8) pp. 291-95.
9) pp. 295-344.
10) pp. 347-52.
11) 353-61.

milia Donici); privilegiile cele vechi ale Slănicului Moldovei (1824, 1836); moşia dorohoiană: Hilişăul ş. a. (1735—1836); Alexandra Buhuş (1 din 1699); carte a episcopului Leon de Roman pentru scutirea unui preot (1783); moşia Dolniceni şi alte moşii vecine (9 din 1722—1809); 5 acte despre sate sate din ţinutul Dorohoiu şi Şoldan Vornicul (1580—1655); inscripţii din Iaşi, Dobrovaţ şi Leţcanii Noi [1].

„*Studii şi documente*", vol. XVIII, cuprinde scrisori şi alte acte privitoare la Unirea principatelor tipărite în amintirea semicentenarului din 1909 [2]: 6 scrisori din 1856—7 ale călugărului Vârnav către V. Mălinescu şi note despre aceştia; un memoriu din 1857 împotriva lui Mihaiu Vodă Sturdza; 3 scrisori din ţinuturile: Bârlad, Botoşani şi Galaţi (1857—8): o declaraţie pentru Unire [3]. — Cuvânt la înmormântarea lui D. Ralet (1858); „Deputatul şi alegătorul" piesă de Gh. Nicolau (1858) [4]; 19 scrisori diferite (1859—66) din corespondenţa lui V. Malinescu, ca ministru, unele de o importanţă deosebită ca cel despre relaţiile trădătoare ale Mitropolitului Sofronie Miclescu cu Ruşii (1860) [5]. — Scrisori franceze: 6 ale consulului rus Giers (1853—9), 1 dela caimacamul Toderiţă Balş (1856), 1 dela ministru Arsachi, 4 dela Alexandru S. (1857 60), 1 despre răscoala dio Iaşi (1866); un memoriu românesc de V. Mălinescu (?) câte un om de stat englez (1858); telegrama pentru nimicirea alegerilor din 1857; o poezie politică a lui Alexandri (1848); 3 scris. dela Costachi Gherghel din Dorohoiu (1864—5) şi o îndatorire de Deputat la Divanul adhoc din Moldova [6].

„*Unirea Principatelor (1859)*" povestită Românilor cu prilejul împlinirii a 50 de ani dela întemeierea Statului român din însărcinarea secţii Iaşi a „Ligii Culturale" [7]. E o expunere scurtă cu multe observaţii nouă a trecutului nostru. In introducere vorbeşte de trecutul celor două Ţeri Româneşti până la 1848, atrăgând în deosebi atenţiunea asupra relaţiilor între

---

1) pp. 365-421; tabla numelor pp. 422-37; onomastic pp. 438-47; tabla lucrurilor pp. 448-50; glosariu pp. 451-2.

2) Bucureşti, tip. Socec, 1909 p. 104.

3) pp. 3-27. 4) pp. 28-36. 5) pp. 37-59.

6) pp. 60-97; tabla numelor pp. 99-103.

7) Vălenii de Munte, 1909, p. 120.

principatelor române şi influenţa unuia asupra celuilalt [1]); apoi mai pe larg epoca până la 1859 despre: revoluţia dela 1848 şi ideia Unirii la scriitorii timpului, războiul Crimeii şi urmările lui pentru Unire, tratatul din Paris şi Unirea, partidele din 1856—9: naţional în Moldova, liberal-revoluţionar din Muntenia şi Unirea, duşmanii interni ai Unirii, alegerile pentru Divanurile ad-hoc, opera Conferinţei dela Paris şi îndeplinirea Unirii [2]). Toate aceste evenimente importante sunt redate într'o limbă clară şi pe înţelesul tuturor, fără note obositoare, pentru a face să treacă în conştiinţa păturilor cât mai largi acest fapt istoric aşa de însemnat al Unirii celor două Ţeri române.

„*Din faptele strămbunilor*". — Povestiri ale cronicarilor [3]). Pentru a ne informa asupra conţinutului şi a felului cum s'a compus cartea, dăm din prefaţă câteva rânduri explicite. „Fragmentele pe care le dăm aici nu sunt luate la întâmplare ca în alte culegeri . . . Am căutat să dăm *istoria însăşi a neamului nostru* şi anume în *acele părţi care pot creşte încrederea noastră în noi înşine*, părţile ce cuprind vitejie, danii pentru Biserică, *ispravă, faptă*, într'un cuvânt, luând din fiecare cronicar *ceia ce se potrivea mai bine cu acest scop*. Nu cred să fi lăsat la o parte din mărturiile trecutului nostru nimic din triumfurile şi faptele bune ale neamului. — Se va înţelege deci pentruce Ureche e reprodus în mare parte şi pentru ce cronica lui Mihai Viteazul e dată întreagă . . . [4]) din altele se spicuieşte numai . . . Nici un scriitor de frunte din acei cari ni-au dat însemnări istorice, n'a fost lăsat la o parte, aşa încât rostul *literar* al culegerii nu e întru nimic ştirbit . . . S'au păstrat toate arhaismele şi provincialismele, dar nu în felul de a scrie cuvintele. — Cred că am dat în

1) pp. 3-27. 2) pp. 29-119.

3) Vălenii de Munte, 1909, pp. VIII+218; Iorga după un manuscris din 1645 dela mănăstirea Cosula, dă traducerea românească, făcută probabil de Eustraţie Logofătul din greceşte a lui *Herodot*, Văleni 1909, pp. VII+553.

4) Aceasta e „cronica Buzeştilor" (1593—1601), izvor contemporan, deosebit de preţios pp. 98—122; publicat şi în *Neamul Românesc pentru popor*, Văleni, 1910, n-rii 1—8 (şi tiragiu aparte).

acelaş timp o carte şcolară şi o carte culturală-naţională, de cultură populară chiar, fiindcă şi astăzi poporul înţelege mai bine pe vechii cronicari, cari scriau pentru toţi, într'un graiu care nu era osebit după clase, decât *pe noi*, scriitorii de aztăzi, şi poporul nostru *pentru a trăi în viitor trebuie să capete conştiinţa trecutului său.*"

Urmează notiţe despre cronicarii, din cari se reproduc bucăţile literare: M. Moxalie, Gr. Ureche, M. Costin, St. Ludescu, Const. Căpit. Filipescu, R. Greceanu, Const. Stolnicul Cantacuzino, N. Costin, R. Popescu, I. Neculce, N. Mustea, Ienăchiţă Văcărescu, Dionisie Eclesiarhul şi Maiorul I. Voinescu; se reproduc părţi şi din Şincai şi din Gavril protul Atosului. — Povestirea începe dela Romani şi se termină cu moartea lui Tudor. Pe fiecare pagină în note se dau explicări de cuvinte vechi, lămuriri şi rectificări istorice, şiru cronologic al Domnilor din cele două Ţeri româneşti, aşa că cartea poate fi utilizată ca un izvor contemporan, uneori vrednic de toată credinţa cetitorilor [1]).

„*Cuvântări de înmormântare şi pomenire*" din veacul al 16 până la 1857 retipărite şi întovărăşite cu note, [1]) — In

---

1) Insemn aici câteva note şi articole istorice din *Neamul Românesc literar*, I, Vălenii de-Munte, 1909: *Cea dintâiu ideie a Academiei Române*, sunt extrase din cartea franceză a lui Emil Kohly de Guggsberg publ. în Iaşi 1841 (vezi şi *Analele Academiei Române*, 1916 pp. 1—34) pp. 295-6; *Urmaşi Unguri ai lui Ştefan cel Mare*, câteva note despre Zamfira fiica lui Ioan postelnicul şi logofăt muntean — nepoata Chiajnei lui Mircea Ciobanul — şi căsătoria ei prin Ardeal cu nobili unguri pp. 662-3; *Ceva despre Ion Brătianu, conspirator la Paris*, extras din scrisoarea lui C. Trandafirescu, despre amestecul lui Brătianu în complotul lui Orsini în contra lui Napoleon al III-lea p. 493; *Cu privire la suirea pe tron a lui Alexandru Lăpuşneanu*, arată că Lăpuşneanu înainte de domnie se numea Petru şi avuse dregătoria de stolnic şi, de ce şi-a luat numele de Alexandru, pp. 448-9; — In „*Calendarul Neamului Românesc*", Vălenii, 1909, pp. 17-71 publică Iorga o conferinţă deosebit de limpede despre „*Viaţa românească a Ardealului*" în care arată continuitatea legăturilor de cultură, de religie şi chiar politice între Românii din Ardeal şi cei din Ţările române; expunerea începe cu strămoşii noştri Traci şi Romani până în zilele noastre scoţând la iveală şi influenţele străine asupra noastră în timpurile mai vechi.

prefață spune că dă câteva cuvântări vechi ținute la îngroparea sau pomenirea diferitelor persoane, cari cuprind nu numai o simțire și un adevăr, ci și bibliografii interesante. Alege câteva mai frumoase, începând astfel „o bibliografie religioasă și morală. Ea poate folosi orcui e înstare a prețui frumusețea tormei unită cu înălțimea inspiratiei".

Astfel cuprinde: 1, Cuvântarea lui Neagoe Vodă Basarab la îngroparea doua a oaselor mamei sale Neaga și a copiilor săi: Petru, Ioan și Anghelina la mânăstirea de Argeș (după 1519);[2]) — 2, După câteva pagini de apreciere călduroasă asupra mânăstirii Putna și Vortolomei Mazareanoa,[3]) dă cuvântul de pomenire al acestuia pentru Ștefan cel Mare, ținut la Putna 1770:[4] 3—4. Eliad I: Cuvânt de pomenire pentru Grigore Ghica Vodă (1834) și pentru vornicul Mihai Manu și fiul său, (1835);[5]) 4. Cuvânt la desgroparea oaselor Logofătului Filip din Vălenii de munte (c. 1838);[6]) 6 Cuvânt improvizat la înmormântarea Mitr. Veniamin Costache (1846);[7]) 7. Cuvânt de pomenire Mitr. Veniamin Costache la București de protosincelul Dionisie Romano (1846);[8]) Ierodiac. osif Naniescu: Cuvânt pentru pomenire a episcopului Chesarie de Buzău (1846);[9]) 9. Preot Ioan Bobulescu: Cuvânt la îngroparea Mariei Roset, fiica Vornicului Constantin Roset (1840);[10]) 10. Neofit Scriban: Cuvânt la moartea Spătarului Mihail Cantacuzino-Pașcani (1857).)[11])

Venim la *„Istoria bisericii românești si a vieții religioase a Românilor"* în două volume respectabile.[12])

In prefața volumului prim[13]) ne arată însemnătatea cunoașterii istoriei bisericii, felul cum a alcătuit această carte și greutățile ivite la scrierea ei. Zice: Nimic nu poate fi mai folositor pentru preoții noștri să înlăture anume ispite, pentru ca ei să asculte anumite îndeletniciri potrivit cu demni-

1) Valeni, 1909 p. 139
2) pp. 7-17
3) Reproduse se pare din *Ist. lit. romanul sec.* XVIII vol. I
4) pp. 25-48 5) pp. 51-72 6) pp. 75-83
7) pp. 87-8 8) pp. 91-98
9) pp. 99-116 10) pp. 119-25 11) pp. 129-38
12) Văleni de Munte, I 1908 pp. VII + 431: II, 1909. p, 479
13) pd. III-VII,

tatea şi chemarea lor, nimic nu poate fi mai priincios pentru a-i face să înţeleagă marea misiune culturală, socială şi naţionala ce li se impune, legătura strânsă ce trebuie să păstreze cu poporul, cultul de artă şi carte cu care sunt datori, mândria la care ar avea dreptul îndată ce vor urma bunele tradiţii, decât priveliştea unei vieţi organizate, aproape milenare, în cursul căreia Mitrpoliţii, Episcopii, Egumenii şi aşa de adeseori şi smeriţii călugări ori umilii preoţi de mir au dat poporului, ei singuri aproape toată învăţătura, au înzestrat limba, neamul cu o limbă literară, cu o literatură sfântă, cu o artă în legătură cu gustul şi nevoilor lui, au sprijinit Statul fără să se lase a fi înghiţit de dânsul, au călăuzit neamul pe drumurile pământului, fără a-şi desface ochii dela cer, şi au ridicat mai sus toate ramurile gospodăriei româneşti, — dând istoriei noastre cărturari, caligrafi, sculptori de lemn, argintari, oameni de Stat, ostaşi, mucenici şi sfinţi".

Carte acestea, spune autorul, i-a fost cerută de ministru cultelor mai de mult dar înainte de a scrie trebuia să mai vadă „un foarte mare număr de mânăstiri şi biserici, cari aveau să-i dea lămuriri geografice, note artistice şi alte" ştiri neaşteptate, să capete „intipărirea rolurilor întinse şi felurite ale Bisericii".

„O altă greutate consta în caracterul însuşi al subiectului. In alte condiţi s'a desvoltat biserica Munteană de cea din Moldova, apoi ţinuturile desfăcute, prin nenorociri şi fatalităţi istorice, ale cele două ţeri au avut din clipa sfâşierii, alte alcătuiri, în legătură cu interesele şi datinele statelor cuceritoare şi pe urmă Ardealul, Banatul, părţile ungureşti n'au avut a face decât în anume puncte şi trecător cu organizaţia politică a Românilor liberi, şi viaţa lor bisericească s'a găsit deci în alt cadru şi subt alte înrâuriri, iar la 1700 serveşte încă o formă bisericească, a Biserici *unite* cu Roma şi îndreptată mai adeseaori duşmăneşte faţă de vechea Biserică ortodoxă a Românilor de peste munţi.

Toate aceste desvoltări deosebite cu greu se pot cuprinde în una singură din punct de vedere bisericesc. Când însă un mirean care pune temeiu înainte de toate pe rosturile fiinţei naţionale, iea asupra-şi cu respectul cuvenit şi cu silinţa ce trebuie pentru a înţelege ideile călăuzitoare ale croilor săi,

scrierea istoriei bisericii româneşti, el poate găsi, deşi nu fără mari greutăţi, calea potrivită.

Şi când are cineva numai viaţa bisericească înaintea ochilor, unitatea, — fără care nu se poate scrie niciodată o carte adevărată — legătura strânsă, înţelegerea deplină, lumina şi viaţa, *organizaţia,* nu se pot afla pe altă cale. Istoria bisericească *a Românilor* constă — şi există în această calitate — din necontenitul joc de înrâuriri culturale, de mişcări în domeniul ideilor, de schimburi de conştiinţă de colaborare pe teren cultural — cu ţinta reilgioasă osebitoare în tot cuprinsul neamului. E urmărirea pe baza naţională, în hotare naţionale, în condiţii sufleteşti naţionale a legăturilor acelora dintre oameni ca suflete vii răspunzătoare, dăruite cu nemurire, şi fiinţa dumnezeiască veşnică din care ele pornesc după învăţătura revelată cuprinsă în cărţile sfinte şi lămurită prin apostoli, prin Sfinţi Părinţi şi prin teologii celor dintâiu timpuri".

Pe bazu acestei concepţii e scrisă cartea. „Mulţi vor dori alte judecăţi, după cum se deosebesc şi în felul de credinţă şi închinare, teologii vor aduce şi alte argumente, dar „ele nu pot avea însă aceiaşi valoare pentru cel ce a prins o viaţa şi o urmăreşte fără alt principiu decât ai constatării răbdătoare, aşa cum înaintea lui se desfăşură cursul ideilor şi al împrejurărilor. Faţă de adevărurile credinţei, adesea tâlcuite in feluri ce nu se asamănă. punctul său de vedere îl are şi neamul care dă Bisericii un caracter naţional. Un conflict se întâmpină între rigiditatea doctrinei şi relativitatea primirii ei de acel neam, fără de care primire însăşi ideia Bisericii naţionale dispare. Istoricul vede acest conflict: el nu se dă deoparte sau de cealaltă, — între altele şi pentru aceia că din acest conflict tocmai se desface o formă particulară a vieţii, pe care el trebuie s'o zugrăvească, forma care ţinteşte nestrămutat la cer, dar îşi are şi trebuie să-şi aibă, rădăcinile în pământ. Şi când ramurile se resfiră sus, el nu va ţinea atâta socoteală de această dezbinare, atunci când vede acelaşi trunchiu, aceleaşi mijloace de hrană, din acelaş pământ, şi când ştie că în aceiaşi clipă după aceleaşi legi şi ramurile cele mal îndepărtate vor avea aceleaşi flori şi vor da aceleaşi roade".

Această prefață e urmată de o introducere adâncită și limpede despre începuturile vieții creștine la Dunăre și celedintâi orânduiri bisericești la noi ; [1]) apoi trece la povestirea pe larg a desvoltării bisericii românești din vremea întemeierii Principatelor române până la 1700, împărțind expunerea în trei epoci din care două: Epoca slavonă până pela 1560 [2]) și și Epoca slavo-română până la 1700 [3]), cuprind volumul întâiu.

Volumul II-lea cuprinde „epoca românească", adecă toată istoria bisericii românești dîn sec. 18—19 până la data apariției cărții [4]). Incepe acest volum cu Unirea Românilor din Ardeal cu Roma, un eveniment de extraordinară importanță în desvoltarea bisericii și e interesant cum apreciază autorul fapta vlădicului Atanasie [5])... „Va recunoaște oricine după cetirea acestui act autentic în care se oglindește sufletul josnic al unui om fără demnitate și fără rușine, al unui arhiereu uitător pe toate datoriile și jurămintele sale, ale unui Român fără simț de neamul său, că între deosebitele forme de unire cu biserica Romei, pe care le-au întrebuințat neamurile ajunse în stăpânirea Austriei, nici una n'a fost așa de rușinoasă și de brutală. Oricâte foloase culturale. mari și netăgăduite, ar fi adus Unirea, foloase pe care Atanasie,.. nu putea să le înțeleagă și să le prevadă, declarația lui din Aprii 1701 e desigur cel mai înjositor act public săvârșit până atunci de un Vlădică românesc".

Iar privitor la instalația lui Atanasie din 25 lunie în Bălgrad zice: ...„pe când eroul zilei își va fi oprit privirea la strălucita îmbrățișare subjugătoare a aurului, numai câțiva inițiați știau și înțelegeau că această sgomotoasă petrecere se serbează pe ruina unei vechi organizații bisericești și pe rămășițele sfâșiate ale trupului Biserici românești unice, întinse fără întrerupere până la hotarele neamului." [6])

---

1) pp. 1-14. 2) pp. 15-162.

3) pp. 165-421 ; adaus: despre actul sinodal din 1595; Vlădicii din din familia Brancovici și Ioan episcopul român la Ipec pp. 423-4; tabla cuprinsului pp. 427-31, erată p. 431.

4) pp. 3-319; la inceputul volumului în faximile câteva iscălituri inedite de ale arhiereilor moldoveni și munteni.

5) pp. 28-9.

6) pp. 29.

Ca încheiere, face acestea constatări dureroase şi propuneri bune pentru Biserică: Felul de alegere ale episcopilor îl supune fluctuaţiunilor şi intereselor politice, uneori chiar intereselor personale. Episcopil nu mai poţ veni din mânăstiri... acolo nu mai e nici carturărie, nici pospodărie, nici râvnă pentru Biserică şi simţ al chemării ei... cu două trei mânăstiri model, dintre cele cu nume mai glorioase, bine organizate şi cuprinzând în ele seminariile, apoi Facultatea de teologie, condusă în spirit bisericesc de arhierei şi Tipografia cărţilor bisericeşti, cărora le trebuie formă practică, material trainic, text curat şi limbă curat românească,—adevărate pepiniere de episcopi şi arhierei, am foiosi mai mult de cât cu toate paraginele de astăzi. O singură mânăstire de femei, având ateliere de artă, ar ajunge.

Preoţii—scăpaţi de tutela epitropiilor de enoriaşi — ar putea fi consultaţi în tot ce priveşte părţi din gospodăria bisericii, rezervând Sinodului dogma şi administraţia bisericească superioară, scoţându-l de sub tutela Ministrului de Culte. Nici într'un caz dintre preoţii trăiţi în mediul laic, materialist şi sceptic, amestecaţi în viaţa politică, legaţi prin interesele familiei lor din preoţie, nu s'ar ridica episcopi, prin voturi date potrivit cu interesele unui partid astăzi, ale altui partid de mâine, în folosul unor preoţi văduvi, foşti profesori şi elemente cunoscute în luptele politice.—Un fond al Bisericii, cu izvoare mult mai bogate decât al Casei Bisericii de astăzi, cu o conducere care să facă a se simţi voinţa arhiereilor, ar avea să suporte toate cheltuelile clerului. Grija monumentelor bisericeşti date unei Comisiuni permanente de oameni cu competinţă deplină şi cu puteri executive."

Numai prin înfăptuirea acestor reforme salutare şi necesare „s'ar putea ridică din zdrenţele umilinţii şi din praful ruinelor sale de astăzi." Aceasta trebue să se facă, pentrucă în stare Bisericii unui Stat se oglindeşte mai strălucitor moralitatea lui, condiţie esenţială a vieţii lui de Stat şi naţionale." [1])

1) p. 317—18; Lista Episcopilor şi Mitropoliţilor români şi catolici, în mod cronologic, după scaunele episcopeşti din diferite oraşe sau ţinuturi pp. 321—372; erata vol. I—II pp. 373—4; tabla numelor pp. 377—471; cuprinsul pp. 475—79.

E de ajuns să spun că această operă bazată pe toate documentele publicate şi pe unele inedite, ne înfăţişează vieaţa bisericească în întregimea ei de timp şi loc: vieaţa şi faptele arhiereilor şi călugărilor din mânăstiri şi schituri, munca religioasă-culturală-literară-artistică a acestora, influenţele străine slave, greceşti şi ruseşti, rostul bisericii noastre în Orientul ortodox, lupta cu catolicismul, legătura strânsă între bisericile româneşti din ţinuturile subjugate şi cea din principate. O deosebită atenţiune se dă bisericii româneşti din Ardeal şi pe scurt celei din Bucovina şi, amestecului foarte dăunător al Statului, tot mai eficace, în mersul Bisericii din vechiul regat.

Studii şi documente. Vol. XIX [1]) cuprinde documente feluri te despre: Familia Mitropolitului Varlaam al Moldovei din secolul al 17-lea (2 documente); hotarul Dorohoiului (1 din 1753); o moşie hotineană: Cruhlicul şi un neam vechiu de răzeşti: Balaşmovici (6 din 1436, 1780—1826); Ţigani moldoveni în Basarabia (1839) [2]); — Istoria unei moşii dorohoiene: Dumenii (33 documente şi regeste din 1580—1834), cu note asupra unor boieri [3]). — Două file din singurul registru de scutelnici ai Curţii — în epoca fanariotă — în Ţara Românească (c. 1760); carte de scutire de dări, etc. a polcovnicului moldovean din 1818: Răducanu Tăgule; actorul Matei Millo (1 din 1840) [4]). — Câteva acte din Veneţia din vremea lui Despot Vodă privitoare mai ales la negustorii cretani şi peroţi ce umblau prin Moldova (1563—1571) [5]). — Note interesante privitoare la mazilii români la Poartă: Mihnea Vodă, Alexandru cel Rău, Petru Lăpuşneanu, probabil şi la Aron Vodă al Moldovei (1591—95) după cărticica contemporană a solului Wratislaw [6]). — O dovadă a prădăciuniior din 1821 de oamenii lui Tudor şi de Turci din hârtiile unei familii de mahalagii bucureşteni (1803—42) [7]). — Socoteli de vistierie relative la mânăstirile de maici din

1) Bucureşti, 1910, tip. Socecu p. 127.
2) pp. 3-19.
3) pp. 20-41.
4) pp. 42-27.
5) pp. 48-53.
6) pp. 54-55.
7) pp. 56-60.
8) pp. 61-65.

Moldova: Vârâtec, Iaşi-Mitoc, Agapia (1817—19) [8]). — O ordonanţă (1801) a lui Alexandru Vodă Şuţu al Moldovei pentru a înlătura pribegiile pentru biruri nedrepte; pribegii moldoveni în Polonia (1679) [1]).—Un act din Botoşani (1653); Două cărţi din sec. 17-lea: Un dicţionar latin grec-frances a patriarhului de Ierusalim Hrisant Notara şi Psalmii lui Constantin Stolnicul Cantacuzino [2]). — Acte veneţiene relative la răscoala lui Ion Vodă cel Cumplit (1574) [3]). — Câteva inscripţii şi însemnări din bisericile din: Târgovişte (Domnească), Ogretin (Prahova); cea veche, şi Sf. Paraschiva din Stari Chiojd (şi documente chiojdene din 1561—1780), Şofrăceşti (Roman), Zimnicea (Sf. Impăraţi), Tecuciu (Sf. Nicolae Sf. Voievozi-vechi, Sf. Gheorghe şi Precista) şi Ţigăneşti (Tecuciu) [4]). — Condica de menziluri a lui Scarlat Vodă Callimachi (1812—14), ne arată rostul vechilor poste în Moldova şi sistemul financiar şi gospodăresc al menzilarilor [5]); şi la urmă se dau note de căminarul Const. Tzigaras — scriitorul condicii — despre familia sa şi unele împrejurări contemporane (1783—1818) [6]).

„Invăţăturile lui Neagoe Vodă Basarab către fiul său Teodosie [7]). In „câteva cuvinte de introducere" [8]) se arată originea lui Neagoe şi se reproduce din *Ist. bisericii*, I a autorului, caracterizarea despre activitatee literară, şi cea pentru clădiri de biserici şi danii a acestui evlavios, darnic şi cărturar Voievod. Nu dă o ediţie critică a textului, ci reproduce „cum spune, ediţia din 1843, adaugând părţile cari lipsesc după *Viaţa lui Nifon*, tipărite 1888.

Urmează apoi textul învăţăturilor, cari ne dovedesc cultura şi preocupările intelectuale ale unui Domn român, dela începutul veacului al XVI-lea [9]).

1) pp. 66-71.
2) pp. 72-4.
3) pp. 75-8.
4) pp. 81-93.
5) pp. 97-120.
6) pp. 120-127
7) Vălenii de Munte, 1910 pp. VIII+336.
8) pp. III-VIII.
9) pp. 1-300; lămurirea cuvintelor mai vechi cunoscute pp. 331-33.

In studiul „*Ştefan cel Mare şi Mânăstirea Neamţului*“ [1] ne dă ştiri despre ctitorii mânăstirii: Petru al Muşatei, Ştefan fiul lui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, apoi despre egumenii acestui sfânt lăcaş, odoare, odăjdii, cărţile bisericeşti şi arta alcătuirii lor. In text sunt reproduse fotografii deosebit de frumos executate [2]).

Studiul „*Cenni sulle relazioni tra l'Abissinia e l'Europa cattolica nei secoli XIV—XV*“ din publicaţiune omagială a învăţatului italian Mihail Amari [3]) cuprinde note după călători privitoare la relaţiile între Abisinia şi Europa catolică în secolul al 14—15-lea [4]); la urmă se publică o descriere latină anonimă a drumului dela Veneţia la India, de o extremă importanţă prin faptul că conţine cuvinte arabe şi abisiniene, după afirmaţiile specialiştilor italieni; se dau lămuriri asupra descrierii şi cuvintelor [5]).

„*Viaţa femeilor în trecutul românesc*“ [6])— Putând fi întrebuinţată ca o carte de citire şi studiu pentru şcolile de fete. Se reproduce aici în întregime din Ist, Românilor în chipuri şi icoane, vol. I capitolele: Doamnele Românilor, [7]) Despre îmbrăcăminte şi locuinţă [8]) şi viaţă socială a trecutului [9]) pe care le-am analizat mai sus. Se dau apoi informaţii interesante despre Doamna Velica iubita lui Mihai Vlteazul, fiica

1) *Buletinul Comisiunii monumentelor istorice.* Bucureşti, III (1910), pp. 97-106.

2) Notele se dau la urmă.

3) Publicazione Michele Amari, Palermo, 1910, pp. 139-150.

4) pp. 139-43. 5) pp. 143-150.

6) Văleni, 1910, p. 218

7) pp. 5-40; nou e numai aliniatul ultim dela pp. 39-40: despre Doamnele fanariote: Maria.... peste noi. Vezi şi articolul lui Iorga *Doamnele străine în ţerile româneşti* în revista *Orizontul.* Bucureşt 1921, n-ro 8

8) pp. 49-85; nou e partea dela pp. 73-4; Asupra palatului..... demobiliare.

9) pp. 89-137: Nou e: propoziţia ultimă din aliniatul întâiu de pe p. 113 şi nota 1; apoi aliniatul 1 şi 2 de pe p. 114 şi nota de pe p. 115; pe. p. 117 8: „E iarăşi,.. din Răsărit“; p. 119: „de sigur duşmani“; p. 120: „De o sută... timp“; p. 121: „Cu atâtea...: ochilor săi“; p 124:, Lado... vişinele“; p. 132: Călătoriile... Braşovul“ şi d. 137: Ce dintâiu.. pentru toţi:

lui Ioan postelnicul muntean, soția italianului Fabio Genga și soră cu Zamfira ;[1]) apoi despre ficile Chiajnei și ale lui Mircea Ciobanul și cele ale lui Alexandru Lăpușneanu.[2]) Se reproduce dintr'un dialog român-italian- cunoscut[3]) scene din viața socială din Iași pela 1770.[4]) — Un studiu pe care nu l-am relevat până aici deși fusese publicat *mai înainte*[5]) e *Femeile în cultura și literatura românească*, în care după câteva generalități se arată Doamnele cu învățătura până la 1600; Milița lui Negoe, Maria de Mangup a lui Ștefan cel Mare, Elena lui Petru Rareș și Chiajna lui Mircea Ciobanul, apoi scrisorile grecești ale doamnei Ecaterina din Muntenia (1576-87), cultura doamnelor și a jupâneselor de boeri în sec. al 17-18-lea, femeile ca inspiratoare ale vechii noastre poezii la Ienache, Alecu, Nicolae și Iancu Văcărescu și Conachii ; învățământul fetelor la începutul sec. 19-lea prin guvernante-învățătoare, apoi în costerul din Sibiu și Lemberg ; femeile traducătoare înainte de 1850, pensioanele ca institute de învățământ și alte școli pentru fete în epoca Regulamentului organic, femeile în literatura romantică a diferiților poeți ; școli de fete dela 1864 înainte și partea nouă a femeilor scriitoare în viața neamului.

Ca incheiere, pentrucă femeiile cu adevărat să-și aibă rostul lor folositor în viața poporului nostru, fixează pentru educația lor patru feluri de școli : școli de lux, de carieră, de meserii și „școli de cultură în adevăr femeiască, cultură a inimii, cultură a sufletului îmbogățit și făcut mai fin, mai ales prin literatură și artă, cultura practică, din acea veche cultură disprețuită azi, a anilor 1830, prin care femeia poate fi numită în adevăr mângâietoare bărbatului obosit de lupte, mama unor copii pe cari e chemată a-i pregăti pentru viață, stăpână adevărată între cele patru ziduri ale casei sale". [6]) Se reproduce în intregime, fără note, studiul

1) publicată intâiu în *Floarea Darurilor*, 1907 vol. II pp. 257-59
2) pp. 41-46 Vezi și *Convorbiri Literare*. 1905 pp. 115-117
3) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XX pp. 1-7
4) pp. 137-8
5) *Floarea Darurilor*, 1907 vol. I pp. 129-45 : Ce carte învățau odată femeile la noi.
6) pp. 141-172

întins despre „*Doamna lui Erimie Vodă* din An. Ac. Rom. XXXII, despre care vom vorbi îndată. [1])

Ir anexe avem scrisori dela Doamnele: Ecaterina lui Alexandru Vodă (c, 1570), Elina lui Mateiu Basarab (1649) şi Marica lui Constantin Brâncoveanu (1717): apoi testamentul jupânesei muntene Safta lui Const. Stolnicul Cantacuzino (1719) cu note despre familia şi rudele Cantacuzineşti; însemnare despre cărţile din biblioteca franceză a Mariei Cantacuzino din Moldova (c. 1820) şi foaia de zestre a Balaşei fiica lui Iordachi Cantacuzino Logofătul (1730) [2]).

Femeile în viaţa neamului nostru. Chipuri datine, fapte, mărturii [3]). De fapt numai în parte, foarte redusă, avem o „lucrare nouă", căci se reproduce cuprinsul cărţii precedente: *Viaţa femeilor*, în părţile, care privesc exclusiv femeile, lăsând restul la oparte. Aşa: Doamnele Românilor (în întregime) [4]), apoi câteva chipuri de Doamne: Fetele Lăpuşneanului şi ale Chiajnei şi Mircea Ciobanul [5]) şi Doamna Velica [6]); Doamna lui Ieremie Vodă [7]); îmbrăcămintea femeilor în trecutul nostru [8]) şi Femeile în cultura şi literatura românească (în întregime) [9]). — Nou e numai capitolele: Doamna Ecaterina lui Alexandru Vodă Munteanul [10]) şi „Mânăstirile de

---

1) pp. 175-206

2) pp. 207-14; are şi 54 ilustraţii frumoase.

3) Văleni, 1912 p. 176.

4) pp. 7-43; nou e: nota dela p. 30, şi la p. 33 rândul 4-7 „care... 1641; p. 34: la 1661.

5) 47-50. 6) pp. 55-60.

7) pp. 60-87 cu unele schimbări p. 65 r. 3 de jos şi ed. I p. 180-184; p. 69 şi ed. I p. 188-90 lipsesc.

8) pp. 91-102.

9) pp. 105-121; Nou: la pp. 105, 107 aliniatul 1; pp. 109-12: „Incă edată... hotarul ţerii; pp. 112-3: „In adăpostul... căpetenie; p. 115: Un singur... modă franceză; pp. 117-8: „Astfel de constatări... de acolo". Iorga, *Capiţeriile Doamnei Tudosca a lui Vasile Lupu* (in *Buletinul com. monumentelor istorice*, 1915 pp. 145-153) ne dă descrierea cu fotografii a perdelelor — adevărată operă de artă — de pe mormintele Mariei de Mangup, soţia lui Ştefan cel Mare, ale lui Simion şi Ieremia Movilă, Doamna Tudosca şi fiul ei Ioan, se reproduce o pagină din călătorul rus A. Demidov despre acestea două din urmă şi a lui Vasile Lupu, cu descrierea lor frumoasă.

10) pp. 50-54.

maice" în Moldova: Agaton (l. Botoşani). Văratec, Iaşi (schitul Sf. Paraschiva) Adam (l. Tutova), Iţcani, Socola, Agapia, Gârcina Neamţului: în Ţara-Românească: Cozia, Snagov, Viforîta, Mânăstirea dintr'un lemn, Ţigăneşti, Paserea, Răteşti, Colintina şi Ciorogârla. Se arată viaţa din ele şi unele Doamne ale ţerii ajunse călugăriţe [1]).

Rolul tradiţiei în creşterea femeilor la Români, o conferinţă cu multă observaţie istorică nouă, ţinută la congresul „Societăţii ort. naţionale a femeilor române" din 1911 [2]). La început lămureşte ce valoare are tradiţia pentru un popor şi în deosebi pentru educaţia lui [3]), Analizează nevoile esenţiale ale societăţii româneşti adecă ale femeilor în trecut pe pe baza documentelor: religiozitatea [4]), lucrurilor de artă cu mână [5]) şi marele rol în rosturiie practice-gospodăreşti [6]). Plecând dela aceste constatări istorice, face o aplicare de toată frumuseţa şi plină de adevăr dureros la rostul de astăzi al femeilor [7]), cari sunt datoare să învie această tradiţie folositoare, şi mândria de religiositate, de artă şi de cârmuire a gospodăriei „pentru a da unei societăţi fără suflet un singur suflet, care să fie sufletul tradiţiunii noastre. Şi pentru aceia toate silinţile bărbaţilor vor fi zadarnice, atâta vreme cât în cea mai bogată ca şi în cea mai săracă din case, predicatorul lucrurilor bune nu va avea ajutorul devotat, de fiecare clipă, al aceleia care, îndreptându-şi bărbatul şi îndrumându-şi fiul, e singură în stare a începe opera de reunire a puterilor noastre slăbite spre a putea resista astăzi şi a putea birui mâine puterile cele mari care ni stau în faţă".

Doamna lui Ieremia Vodă. [8]) Avem aici o expunere răzimată pe folosirea cea mai atentă a tuturor izvoarelor tipărite şi de atâtea ori inedite privitor la Domnia în Moldova: a lui Ieremie, Simion, Mihail, Constantin şi Alexandru Movilă şi Ştefan Tomşa (1595—1616), în Ţara Românească: a lui Si-

1) pp, 165-173; ilustraţii se dau mai puţine ca ed I.
2) Văleni, 1912 p. 76. 3) pp. 3-14.
4) pp. 14-32. 5) pp. 32-34.
6) pp. 34-49. 7) pp. pp. 49-76.
7) *An. Acad. Rom.*, secţ. ist. XXXII (1910) pp. 59=1019-1077.

mion şi Gavril Movilă; petrecerea Movileştilor în Polonia, căsătoria fetelor Doamnei Elisaveta lui Ieremie—de neam unguroaică ca şi a lui Simion — cu nobilii poloni, amestecul şi intrigile în afacerile moldovene ale Elisavetei şi ajungerea ei în seraiul Sultanului; despre mânăstirea Sucevița a lui Ieremie Vodă, Melania-Marghita lui Simion Movilă, Ana şi Bogdan fii lui Ieremie Movilă." [1]) — In apendice: 5 acte inedite relative la petrecerea în Polonia a Mariei, văduva lui Iancu Vodă Sasul (1583—1583);[2]) 39 acte inedite privitoare la luptele penrru Scaun ale Movileştilor (1606—1616);[3]) 38 regeste după documente interne inedite şi după publicațiuni străini rare (1601—1617)[4]).

Ştiri despre veacul al XVIII în țerile noastre după corespondențe diplomatice străine[5]). Pe baza corespondențelor, date în mod cronologic, ale trimişilor Saxoniei şi Olandiei la Constantinopol se dă o mulțime de informații de tot felul, nouă şi valoroase, privitoare la țerile române în veacul al XVIII-lea (1700—1812). Se publică peste o sută de docum. în regeste şi în întregime—unele cu traducere românească—dar „în loc de a le întovărăşi de note — zice Iorga — am crezut că fac mai bine, precedând fiecare informație de câteva rânduri în text sau chiar de expunere mai întinsă, menită să-i arate noutatea sau folosul. In acest chip ceea ce ar fi fost altfel o culegere de documente se preface într'un şir mic de disertații, cari îşi pot afla mai lesne cetitori. — La anexe: 6 scrisori latine şi nemțeşti (din arhiva Braşovului) relativ la unele întâmplări din țerile noastre din sec. 18-lea (1741—62)[6]).

Istoria armatei românești, în două volume, este o operă cerută şi necesară pentru istoriografia noastră modernă[7]).

---

1) pp. 1—29 2) pp. 30—1. 3) pp. 31—51.

4) pp. 51-59; La urmă cinci planşe: Doamna Elisaveta, familia toată a lui Ieremie Movilă şi cutia cu părul Doamnei Elisaveta; toate dela mânăstirea Sucevița; o poruncă a Doamnei Elisaveta (1608).

5) *Analele Academiei Române*, secț. ist. XXXII (1910) I (1700—1749) pp. 1-39; II (1750—1812) pp. 72 — 569—640.

6) pp. 636-40.

7) Văleni, 1910 I (până la 1599) pp. IV+428; Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, II (dela 1599 până în zilele noastre) p. 224.

De fapt aici se face deplină lumină în haosul de expuneri de cronici şi documente externe şi interne, adeseori contrazicătoare şi neclare, referitoare la luptele seculare româneşti şi, se merge uneori până la cele mai mici amănunte în preciziunea faptelor. Cartea aceasta nu e o istorie a oştirii româneşti, în înţeles propriu militar, ca să înlocuiască cercetările specialiştilor militari. „Pentruca ofiţerul — zice în prefaţă — să cerceteze din punctul de vedere al artei faptele războinice, e de nevoie ca istoricul descoperitor, publicator şi critic de izvoare, să-l iniţieze în mijloacele de cunoaştere a adevărului. Şi el mai are nevoie de istoric şi altfel; şi un război, ca orice fac oamenii, e un fenomen social, şi el trebuie pus în legătură cu atâtea lucruri pe care specialistul în ştiinţa războiului n'are de unde le şti. Totuşi fără ele nu se poate da alta decât care ar corespunde doar criticei unor teme strategice ori tactice“ [1]).

Intâiu ne înfăţişează condiţiile naturale vechi şi statornice, care aveau un rol deosebit în războaie: *Vadurile:* Isaccei, Dunărea la Brăila şi vărsarea Ialomiţei, Silistrei, Giurgiului, Nicopolei, Vidinului, bănăţene, ale Nistrului: Hotinul, Soroca şi Tighina; *pasurile:* Poarta de fier, Turnu-Roşu, Bran, Buzău, Ghimeş, Tulgheş, Oituz, Bicaz, Rodna, graniţa Pocuţiei [2]),

Ne arată elementele alcătuitoare ale sistemului militar românesc, influenţa străină: bizantină, ungurească şi polonă; datina ostăşească a Românilor: Voevozii cei vechi, rostul şi luptele lor în vechime, dezvoltarea organizării militare voievodale a Ţerii-Româneşti, organizarea veche a oştirii româneşti din Moldova, cetăţile şi steagurile moldoveneşti [3]). — Luptele Muntenilor cu Ungurii în sec. 13—15 şi cu Turcii până pe la 1450 [4]), ale Moldovenilor cu Ungurii şi Polonii în sec al 14—15-lea [5]). Toate luptele moldovene şi muntene din timpul lui Ştefan cel Mare (1457—1504) sunt pe larg studiate şi oştirea contemporană a Moldovei [6]). Războaiele muntene şi moldovene în veacul al 16-lea şi nimicirea oştirii moldovene de Lăpuşneanu: luptele căzăceşti din Moldova (1572—91) [7]) şi o analiză întinsă a luptelor lui Mihai Viteazul şi a

1) pp. III-IV, 2) pp. 3-37.
3) pp. 41-80. 4) pp. 83-101. 5) pp. 102-125.
6) pp. 125-204. 7) pp. 267-356.

tovarăşilor săi de luptă (1594—99) încheie volumul aşa pretios [1]).

Volumul al II-lea începe cu „războaiele cu mercenari ale Domnilor Mihai Viteazul, Radu Şerban, etc. Cucerirea Ardealului şi luptele date aici [2]). Intrebuinţarea Dărăbanilor şi Seimenilor în luptele româneşti în partea întâiu a sec. al 17-lea şi ultimele războaie ale oştirii româneşti sub steag propriu (1637—55 [3]). — Trupe româneşti ca ajutoare Turcilor în diferite războaie (1655—91) [4]). — Decăderea militară a Românilor în sec. al XVII-lea [5]); Renaşterea militară sub Tudor Vladimirescu, armata regulamentului organic [6]), ceva despre desvoltarea oştirii româneşti după regulament şi, încheie cartea cu recomandare „cui poate înţelege, deschiderea celor trei izvoare de viaţă ale oricărei armate: *cultul tradiţiilor. democraţia militară şi educaţia sufletului.* — Cu „cel dintâiu soldat din lume" vom putea să avem astfel — cum *acest soldat o merită* — şi cea dintâiu armată din lume, cea mai puternică garanţie de existenţă pentru România stabilită prin sublimul sacrificiu al celor mici, în margenile înseşi ale hotarelor naţionale".

Cartea aceasta izvorâtă din o serie de conferinţe ţinute pentru militari, desbrăcată pe urmă de toate elementele de atracţie a unei conferinţe, s'au prefăcut într'o operă ştiinţifică, care atât în faza întâiu cât şi în cea de a doua a contribuit nemăsurat de mult la înfăptuirea dorinţei autorului, care în prefaţă zice: Doresc ca ofiţerii să scoată din aceste pagini o contribuţie cât de neînsemnată pentru apărarea ţărei şi îndeplinirea idealului supt steagul de veche glorie pe care strămoşii scriau „Vitejia dreaptă să biruiască". Ofiţerii au scos atâta avânt sufletesc încât vitejia dreaptă a biruit şi idealul nostru naţional s'a împlinit.

Fiind vorba de războaiele armatei româneşti în trecut însemn şi memoriul *„Carpaţii în luptele dintre Români şi*

---

1) pp. 359-422; cuprinsul p. 423-27; erata p. 428; pe coperta volumului e steagul românesc din muzeul din Dresda cu inscripţia: „Vitejia dreaptă să biruiască".

2) pp. 5-89. 3) pp. 93-154.

4) pp. 157-172. 5) 175-206.

6) pp. 209-221.

Unguri“,[1]) în care cu amănunte şi explicări nouă, în desvoltare istorică, se arată împrejurările, în care pasurile Carpaţilor au văzut trecând oştirea ungurească în Ţările române, şi cea de aici în Ardeal între anii 1272—76 şi 1789. Se constată că cele două zeci de năvăliri ungureşti sunt „totdeauna nenorocite, când nu e la mijloc cauza creştinităţii şi alianţa cu vre-unul din partidele boiereşti dela noi“, iar cele treizeci de năvăliri ale noastre în Ardeal, sunt „totdeauna încununate cu izbândă şi cari, dacă nu s'ar fi adăugit împrejurări de politică generală mai tare decât noi, ne-ar fi dat de multă vreme Ardealul“ [2]).

Venim la opera de construcţie puternică, de imensă informaţie, de pătrundere subtilă în tainele vieţii orientale, de zugrăvire vioaie şi colorată a oamenilor şi faptelor din acest Răsărit, care e *Geschichte des osmanischen Reiches* în 5 volume[3]).

Lucrarea aceasta ştiinţifică, aşa de vastă în timp şi în ţinut, nu e o operă de amănunte, cum ne spune şi autorul, ci una de sinteză. Lucrările învechite, dar în timpul lor deosebit de preţioase, ale românului D. Cantemir, apoi ale lui Hammer şi Zinkeisen despre istoria Osmanilor, era necesar, ca astăzi, să fie înlocuite prin o operă care să corespundă tot progresului ştiinţific şi vederilor noui dominătoare în istorie de prezent, şi pentru a îndeplini această muncă extraordinară nimeni nu era mai chemat de a o face decât Iorga, — pregătit pentru o astfel de operă şi prin lucrările sale anterioare de istorie universală-răsăriteană. Deci marea societate germană pentru scrierea „Allgemeine Staatsgeschichte“ condusă de învăţatul istoric K. Lamprecht n'a greşit adresându-se pentru scrierea istoriei Turcilor lui Iorga, singurul în Europa dintre învăţaţi în stare să dea o aşa de cuprinzătoare operă.

Vol. I. In prefaţă ne arată cum a fost tratată istoria os-

1) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XXXVIII (1915), pp. 38—79-106.

2) pp. 83-4 se reproduce 2 miniaturi contemporane despre lupta lui Basarab Voda cu Carol Robert (1330) după „chronicon pictum.“

3) Gotha, tip. Perthes; I (bis 1451), 1908, pp. XX+486; II (bis 1538), 1909, pp. XVII+453; III (bis 1649), 1910 pp. XX+479; IV (bis 1774), 1911 pp. XVIII+512; V (bis 1912), 1913 pp. XX+633.

mană până acum de Hammer şi Zinkeisen şi, zice, că pentru noi, în timpul nostru, istoria turcească este prea serioasă pentru a o privi anecdotic şi poetic şi prea mare pentru a o privi din punctul de vedere minuţios. La dreptul vorbind nu este o istorie naţională, ci un capitol strălucit al acelei istorii universale al cărei mers este hotărît de imperiile puternice ale lumii. In anumite timpuri însă, are fără îndoială un caracter naţional".

In scurt fixează ideile în jurul cărora se desfăşoară toată povestirea trecutului turcesc în op ra întreagă [1]).

La început avem istoria veche a rassei turceşti şi formarea statului în Azia [2]); apoi trecerea în Europa, luptele în Balcani cu Latinii, Sârbii, Bulgarii, etc. [3]) şi la urmă o icoană bine prinsă despre situaţia culturală în cea dintâiu epocă a Imperiului osman [4]).

Vol. II. In toată măreţia ne apare Imperiul turcesc format de Mohamed al II-lea, — pe care-l pune alături de cei mai mari bdliduci ai lumii — dela cucerirea Constantinopolului până la moartea acestui Sultan († 1475), cu toate luptele lui norocoase de cucerire şi cu vieaţa culturală turcească a vremii [5]); vieaţa internă şi externă, luptele europene şi asiatice în domnia lui Baiazid al II-lea [6]) şi Soliman al II-lea [7]).

Vol. III. Politica imperială a lui Soliman al II-lea; ocuparea Ungariei şi situaţia de aici [8]), relaţiile cu puterile europene [9]), tulburări interne [10]). — Decaderea semnţiei osmane sub sultanii Selim al II-lea şi Murad al III-lea şi clasa conducătoare a renegaţilor în Imperiu în legătură cu toată viaţa otomană de atunci [11]) şi, reacţiunea marelui sultan Murad al IV-lea [12]). († 1640).

Vol. IV. [13]) ne zugrăveşte epoca războaielor ofensive până la 1699 prin marii veziri Köprili, care au dus la înfrângerea

---

1) pp. V-VII; tabla analitică pp. VIII-XIX; erata p. XX.
2) pp. 3-195. 3) pp. 196-455. 4) pp. 456-486.
5) pp. 3-230.
6) pp. 231-341. 7) pp. 341-426.
8) pp. 3-75. 9) pp. 76-115.
10) pp. 116-32. 11) pp. 137-404.
12) pp. 407-479. 13) pp. V-XVIII: tabla analitică; p. XVIII. erata.

pretutindenea a Turcilor decăzuți și, scoaterea lor din Ungaria [1]; reintinerirea Imperiului prin ridicarea unei clase de învățați: Efenzii formați dintre Turci și nouile războaie biruitoare până la epoca dela Cuciuccainargi din 1774 [2].

Vol. V [3]. In acest ultim volum vedem războaiele pentru împărțirea Imperiului turcesc până la 1812 [4], luptele pentru reforma și unitatea Imperiului condamnat dacă nu la moarte, cel puțin la îngustarea granițelor sale [5] și, eliberarea naționalităților militarizate din corpul statului osman [6].

Tot ce e în legătură cu viața unui popor le aflăm cuprinse în această operă voluminoasă: vechea tradiție osmană, influențele străine, în deosebi bizantină, viața politică, culturală, economică, negoțul, organizația internă, armata, situația popoarelor supuse și țerile tributare, rolul de conducere a renegaților din supușii creștini în conducerea Imperiului, relațiile politice cu țerile apusene sau răsăritene, războaiele nenumărate — tratate poate prea pe larg —, cauzele înălțării și decăderii Imperiului [7], care era incapabil să se adapteze vremurilor, primenind viața osmană spre un nou ideal național și creștin, toate sunt înfățișate de-a lungul veacurilor cu deplină cunoștință a faptelor petrecute.

Nimeni n'a înfățișat mai adevărat și mai complet rolul nostru important de istorie universală în măcinarea lentă și sigură a puterii osmane a cărei Imperiu grandios se extindea în trei continente, ca lorga în opera de față.

Critica competentă apuseană a primit în general cu cuvinte de laudă această vastă lucrare științifică. Doar învățatul orientalist Brockelmann [8] face câteva observări de amănunte privitor la vol. I, că n'ar fi întrebuințat pentru epoca cea mai veche a Turcilor în Azia: inscripțiile prețioase descifrate de Thomson, cercetările geniale ale lui Marquardt și cele 4 volume

---

1) pp. 3-272.

2) 275-512.

3) pp. V-XIX: tabla analitică; XX erata.

4) pp. 3-211.

5) pp. 215-402.

6) pp. 405-633.

7) *Litterarisches Zentralblatt*, Lipsca, 1908, n-ro. 25.

8) Vezi pentru aceasta și conferința limpede ținută la Academia sârbească din Belgrad: *Cauzele catastrofei imperiului otoman* în limba franceză, Văleni, 1913, p. 20; traducere românească în ziarul „*Minerva*", București, n-rul din Decemvrie 4-5.

de texte relative la istoria Selciuzilor de Hutsma, etc. Dar cu toate acestea criticul recunoaşte că „autorul a reuşit a schiţa un tablou foarte adevărat şi colorat privitor la întinderea puterii osmane“ . . . şi că „merituosul istoric al poporului românesc stăpâneşte în adevăr izvoarele apusene, bizantine, slave, privitor la istoria peninsulei balcanice, *de sigur ca nimeni altul*“.

Cunoscutul istoric slav Iirecek, vorbind de vol. I-II cu cuvinte de sinceră recunoştinţă, adaugă câteva amănunte şi rectificări scoase din vastul său arsenal de acte inedite [1]).

In prefaţa dela vol. II-III Iorga răspunde criticelor aduse cărţii sale, dintre care unele sunt neîntemeiate, iar altele plecă din un punct de vedere greşit în ce priveşte judecarea operei, care nu e de amănunte, ci mai mult de sinteză, şi nu e istoria poporului turcesc, ci a Imperiului turcesc în desvoltarea sa istorică, etc. [2]).

Prin opera aceasta impozantă a crescut înaintea lumii civilizate a Apusului nu numai valoarea ştiinţifică a autorului, ci şi respectul pentru naţia noastră, din sânul căreia pot să iese oricând învăţaţi la fel cu cei din Apus.

Regretabil că lucrarea de faţă aşa de vastă n'are tabla numelor, şi nici nu va mai avea, şi care e indispenzabilă.

Câteva puncte de vedere nouă exprimă în studiul publicat în Omagiul lui K. Lamprecht „*Der lateinische Westen und der byzantinische Osten in ihren Wechselbeziehungen während des Mittelalters*“ [3]), a cărui conţinut îl arată şi titlul.

Cărţile de istorie pentru şcolari în cea mai mare parte sunt complicaţii, uneori foarte bine scrise şi foarte folositoare. Rare ori câte un învăţat zăvorit în cetatea concepţiilor şi a muncii sale ştiinţifice îndârjite se coboară în mijlocul celor mici, pentru

---

1) *Bizantinische Zeitschrift*, XVIII, München, 1909, pp. 578-586.

2) Vol. II, pp. V-VI; cuprinsul analitic pp. VII-XVII; erată p. XVIII. vol. III, pp. V-VIII; tabla analitică pp. IX-XIX; erata pp. XX; Se zice că între manuscrisele răposatu'ui învăţat grec Lampros s'ar afla şi traducerea în greceşte a celor 5 volume de „Istorie osmană“ a lui Iorga.

3) *Studium Lipsieuse*, Berlin. 1909, pp. 89-99.

a-i lumina cu învățătura sa bogată, izvorâtă din arsenalul minții sale complexe, prin o carte scrisă anume pentru școlari sau pentru massa cea mare a poporului. Iorga face parte din acești puțini, cari împărtășesc pânea de lumină tuturor celor cari o doresc.

Astfel avem dela dânsul și cărți de istorie pentru școlile secundare. Și dela început observi că sunt scrise, de un învățat, a cărui concepție și metodă de expunere e originală, și vorbește din un prisos de cunoștințe, cu totul neobișnuit.

„*Istoria universală sau istoria lumii după căderea Imperiului roman de Apus (476—1648)*“ [1]). Cartea, împodobită cu frumoase ilustrații, povestește evenimentele din acest timp pentru școlarii clasei a II-a secundare și cele corespunzătoare a eșit mai multe ediții [2]).

Continuarea acestei cărți e „*Istoria lumii în vremile mai nouă dela Ludovic al XIV până astăzi*“ [3]). Povestită iubitorilor de cultură și pentru școlarii din clasele secundare.

Afară de aceste istorii universale Iorga a publicat și „*Istoria Românilor*“ pentru clasa a IV și VIII secundară în patru ediții întregite și rectificate în continuu, conform progresului științific la noi în istorie [4]). Intre altele marele merit al acestei cărți pentru școlari e acela, că ne înfățișează istoria neamului întreg unitar, ca o ființă organică, peste granițele trecătoare, astăzi desființate, ceiace la alte cărți de școală scrise de diferiți autori nu întâlnim. Cartea, înzestrată cu numeroase ilustrații, are la sfârșit o tablă cronologică a Domnilor din cele două țări române, care face un serviciu foarte important cercetătorilor istorici.

---

1) București, 1905

2) Ediția II-a Văleni, 1908, p. 322, întregită; la pp. 283-314 se dă lista tuturor Domnilor din Apus și Răsărit din toate țările; pp 315-20 lămuriri bibliografice asupra istoriilor universale; ediția III Văleni, 1909, p. 213; ediția IV, Văleni 1912, întregită, p. 248; ediția V întregită, București, tip Cultura Neamului Românesc, 1919, p. 302; aceste trei ediții din urmă n'au lista și bibliografia.

3) București, 1907, tip. Minerva, p. 307, ed. II, întregită București „Cult. Neam. Rom.“ 1919.

4) Văleni, 1908; ediția II întregită, Văleni 1910, ediția III-IV întregite, București, 1919-20, p. 464 tip. „Cult. Neam. Rom.“.

V. Lucrările istorice din 1911—1915.

Să menționăm câteva memorii academice.

„Francisc Rakoczy al II-lea învietorul conștiinței naționale ungurești și Românii".[1]) Pe temeiul unei întinse informații, neutilizată decât în parte la noi, ni se prezintă o expunere amănunțită privitor la răscoala lui Francisc Rakoczy pentru independența Ungariei și detronarea Habsburgilor; partea Românilor în aceste lupte; *refugierea Curuților unguri* în în Moldova și în Țara Românească și buna lor primire aici, cu un cuvânt evenimentele dela 1703—1744 în legătură cu această chestie se tratează cu multe lămuriri[2]).

La apendice: 5 doc. din 1703—37, și extrase din scrisorile lui Coloman Mikes scrise din București despre diferite evenimente muntene (1739—40)[3]).

Un călător italian în Turcia în timpul războiului în Polonia[4]). E vorba de călătorul italian Cornelio Magni din Parma „un om de talent și spirit pătrunzător", care în descrierea sa originală și prețioasă dă multe lămuriri cu privire la împrejurările din țările române, când vorbește de Turci; dar în deosebi ca unul care a luat parte în campania oștirii turcești în Moldova la 1672, „ne-a păstrat în pagine colorate, pline de amănunte necunoscute, și înfățișarea acestui drum militar care l-a uimit și, afară de această, privelești din Moldova lui Duca Vodă, cu locurile, clădirile, oamenii și obiceiurile ei".—Extrase interesante despre portul Anadol, despre rosturile diferitelor popoare apusene în Orient, despre catolicismul din Răsărit, Grecii din insule; originale informații despre vieața turcească în multele ei manifestări; descrierea Chiliei, Ismailului, a drumului militar în Moldova, Iașii (bisericile și vieața de aici), satele, oameni etc. din Moldova, care deși uneori sunt greșite — aici se îndreaptă — sunt din cele mai interesante și pline de variație și noutate.

Carol al XII-lea, Petru cel Mare și țările noastre (1709-

---

1) *An. Ac. Rom.*, sect. ist. XXXIII (1911), pp. 1-33.
2) pp. 1-29. 3) pd. 30-33.
4) *An. Ac. Rom.*, sect. ist. XXXIII, pp. 26=35-66.

1714)[1]). In această cercetare minuţioasă vedem amestecul, petrecerea celor doi stăpânitori străini la noi, relaţiile lor cu Domnii români: Dimitrie Cantemir, Nicolae Mavrocordat, Const. Brancoveanu, luptele lor pe pământul românesc şi multele suferinţii îndurate în urma acestor „musafiri" aşezaţi în mijlocul nostru [2]).

Câteva note despre cronicile şi tradiţia noastră istorică [3]). Se cercetează pentru aflarea adevărul istoric: legendele, tradiţia şi istoria despre întemeierea Principatelor: Neagoe Basarab, „Negru Vodă" şi cântecele sale, apoi cântecul despre Dragoş Vânătorul şi legenda cărturărească a lui Roman şi Vlahata [4]). La urmă dovedeşte că Const. Stolnicul Cantacuzinş nu s'a oprit în cronica sa la vremea lui Atilla, ci a continuat-o până în veacul al XIII-lea, deoarece o întâlnim, întrebuinţată până la acest veac, în câteva cronice scrise în secolul al XVIII şi XIX-lea [5]).

Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei şi Moruzeştii [6]). Câteva lămuriri despre ţările noastre extrase din scrieri de un caracter mai general şi diferite acte inedite (1700—1802); [7]) apoi ştiri nouă cu informaţii despre războiul turc din Vidin: Pasvantoglu şi Românii (1801—2); [8]) pe baza unor rapoarte saxone inedite se arată împrejurările luării Basarabiei şi rostul Moruzeştilor la această pierdere (1812) şi conclude: că Moruzeştii n'au tradat cu ocaziunea luării Basarabiei, aceasta „a rezultat din zăbava politicei franceze, care reflectă egoismul şi nestatornicia lui Napoleon I-iu şi din neîncrederea Turcilor în astfel de planuri generale cari se puteau rezolvi lesne în peirea lor" [9]).

„Răscoala Seimenilor împotriva lui Mateiu Basarab [10]). Cu

---

1) *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXXIII, pp. 57—71-127.

2) pp. 1-55; în adaus se retipăresc două documente latine, unul şi în traducere din 1709, 1711. (?) pp. 30-32. 55-7; în faximile la urmă note şi scrisori româneşti din 1696, 1711 şi planul luptei dela Varniţa.

3) *An. Ac. Rom.*, secţ. ist. XXXIII. pp. 18—129-146.

4) pp. 1-13. 5) pp. 13-18.

6) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXIII pp. 147-185

7) pp. 147-154. 8) pp. 155-160. 9) pp. 160-185.

10) *Ibid.* XXXIII, pp. 33—187-210.

cunoaşterea deplină a ştirilor contemporane se desluşeşte clar motivele militare şi politice a răscoalei Seimenilor sârbi contra lui Mateiu Basarab în 1653; se arata cine sunt aceşti Seimeni, aşezarea şi rostul în Ţara-Românească. Se precizează că răscoala „servia o cauză politică, o uneltire şi un interes", care e ocuparea scaunului domnesc de Constantin Basarab în 1654, ale cărui legături, viaţă, etc., zbuciumată, uneltitoare apare aci cu nouă lămuriri.

„*Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789—1791*" [1]). Ocupaţiile ruseşti şi austriace în Principate nu trebuie privite numai din punctul de vedere politic şi militar, ci şi din acela că „ele aduc obiceiuri nouă, alte datini de cârmuire, alte procedări de administraţie, alte mode, alte petreceri şi alte vicii" la care se adaugă „grele poveri şi mari suferinţe".

„Pentru a pune — zice Iorga — în lumină spusele unui călător frances Salaberry venit la noi tocmai în vremea când Austriecii ne erau stăpâni şi pentru a stabili deosebirea între starea de spirit a boierilor noştri la 1737—39, când mai fuseseră aceşti vizitatori războinici şi cea mult schimbată din 1790, scrie aceste câteva pagini", Urmează cercetarea pe baza unor ştiri inedite sau neîntrebuinţate şi necunoscute în istoriografia noastră despre ocupaţia austriacă în Ţara Românească şi încheie cu aceste constatări triste: „Stăpânirea Împăratului creştin din Apus se mântuise. De pe urma ei rămase o Visterie goală şi o ţară ruinată, o boierime ceva mai coruptă şi o ţărănime ceva mai săracă. Săteni pe care Salaberry i-a văzut aburcându-i trăsura subt biciu, până la moşneagul care sărise şi el să ajute cu cârja, bordeiele de „Hotentoţi", pe care le descrie acelaş, cu femeile sălbatice cari când li se aruncă o aripă de puiu, scot din ţoale copilul amorţit de foame şi-l hrănesc cu lăcomie pe dânsul — sunt ilustraţiile regimului de fericire creştină pe care încă odată ţerile noastre avuseră să-l guste. 1700 de familii din judeţele de şes fugiseră la Giurgiu. In sfârşit în primăvara ultimului an de ocupaţie, „ţăranul de lângă Craiova—scrie Lucchesini—se hrăneau cu pâne mestecată cu paie hâcuite şi cu muschiu de pe copaci: „*am avut în mână o bucată*". Dom-

1) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXIII, (1911) pp. 55—211-265.

nia fanariotă care se întorcea, nu putea aduce nimic mai rău." [1])

Apendicile cuprinde: I. Acte despre partea Românilor din Ţara Românească în războiul turco-austriac din 1738-9; cheltuieli de bani pentru o şa,că, apoi orz şi unt; suma liudelor de toate steagurile de slujitori.[2]) — II. 4 scrisori extrase din notele de călătorie ale lui Salaberry din 1791,[3])—III. 31 acte inedite din 2787—91 privitoare ocupaţia austriacă (din bibl Acad. Române).[4])

„Partea Românilor din Ardeal şi Ungaria în cultura românească" [5]), — Influenţe şi conflicte. — Nimeni n'ar şti, — dacă n'ar cunoaşte faptul regretabil că Duiliu Zamfirescu în cuvântarea de intrare la Academie „Poporanismul în literatură" (pp. 38—41) zeflemizează rolul important al ardelenilor Coşbuc, Goga şi Slavici în literatura românească, — că această comunicaţie academică, „obiectivă, dreaptă, neînrâurită de capricii subiective" e un răspuns precis, şi luminos în contra celor afirmate de Zamfirescu. In cuvinte elocvente spune că „cultura românească e una singură. Trebue să aibă aceleaşi forme extericare, acelaşi stil, dacă nu acelaş vocabular şi aceleaşi întorsături sintactice. Dar poporul românesc, care se poate mândri cu aceea că găseşte în graiul deosebitelor provincii atâta bogăţie de cuvinte, de nepreţuită valoare în poezie şi atât în originale figuri în locuţiile ce se păstrează în fiecare colţ din Românime, nu trăieşte pretutindeni în aceleaşi condiţiuni politice şi sociale. Scăderea mare ce rezultă din aceasta se compensează însă literar, cultural şi moral prin varietatea de inspiraţie, pe care puţine popoare o pot avea în acelaşi grad".—Arată influenţa profesorilor ardeleni Lazar, ş. a. asupra culturii din principate, conflictul ivit prin criticile lui Ioan Maiorescu, care sunt mai presus de toate „unul din aspectele antagonismului fatal între o societate românească bazată pe moştenirea de nume şi avere şi pe parvenitismul, strâns în jurul ei şi cealaltă societate românească, alcătuită de ţerani, ducând trupeşte şi sufleteşte, viaţa de obşte; cea din-

1) pp. 1—21. 2) pp. 22—28. 3) pp. 29—38.

4) pp. 39—55; la urmă se dau in faximile subscrieri şi scrisori din 1787—90.

5) *Analele Acad. Române*, secţ, ist., XXXIII (1911) p. 31—767 şi urm.; o ediţie deosebită s'a dat la Văleni în 1911.

tâiu tinzând către asimilarea cât mai deplină în forme culturale şi sociale internaţionale cu alte aristocraţii mai bogate şi chiar mai legitime, cealaltă desfăcând dela sine o civilizaţie originală, ce cuprinde într'ânsa comoara datinelor unui popor nobil şi isteţ; cea de aici căutând mai presus de toate strălucirea şi plăcerea, cea de dincolo preţuind mai ales buna gospodărie şi bunele moravuri. Franţa aşa cum apare streinilor era ţdealul unora, al celorlalţi Germania aşa cum e pentru ai săi".

Critica lui Kogălniceanu faţă de Ardeleni şi răspunsul cuminte al acestora prin Bariţ; rolul politic al Ardelenilor în principate dela 1859 înainte; critica lui Titu Maiorescu faţă de Bărnuţ, toate sunt înfăţişate cu o înţelegere perfectă. — După oamenii eruditi în cărţile lor ajungem la *„o literatură ardeleană proprie în formă general românească şi cu inspiraţie pronunţat locală"*. Cercetează opera literară a lui Slavici, Coşbuc, Goga şi Agârbiceanu, apreciindu-i deosebit de elogios şi stabilindu-le marea lor valoare în dezvoltarea culturii româneşti, care a câştigat nespus de mult prin opera lor literară originală, aşa că „Academia lăudând şi încurajând mai pre sus de toate orice manifestaţie de talent ce se iveşte în celelalte provincii româneşti, ar face încă prea puţin pentru cât jerfesc oamenii aceia ţinând împotriva oricui, cu eroică îndărătnicie, un steag cultural care e şi al nostru".

„Breasla Blănarilor din Botoşani". — Catastihul şi actele ei.[1]). Avem aici vre-o 20 documente (din 1768 1851) cari privesc vieaţa breslei blănarilor şi cojocarilor din Botoşani, de pela mijlocul sec. al 18-lea până la concurenţa evreiască, care a nimicit-o în felul cum ne arată două plângeri duioase din 1851 dela sfârşitul acestui memoriu. Fiecare document e precedat de lămuriri, care evidenţiază însemnătatea lui,[2])

Pagini din istoria culturală: I. Privilegiul din 1815 al Târgului Frumos; II. Din vieaţa mosnenilor vieri ai ţinu-

1) *An. Ac. Rom.*, sect. ist. XXXIV (1911) pp. 1-34.

2) La urmă în faximile; privilegiul Mitropolitului Gavril din 1768; pagini din catastihul breslei (1795-800); iscălituri armeneşti din 1797; pecetea oraşului Botoşani, a Mitropoliei şi a bisericii Sf. Ilie din Botoşani.

tu lui Săcuienilor. [1]). Intâiu avem un studiu despre trecutul Târgului Frumos, începând cu secolul al XV-lea până la 1815, când Scarlat Vodă Callimachi dă însemnatul şi cuprinzătorul său privilegiu care se publică aici.[2])— II. Intre judeţele Prahova şi Buzău a fost un alt judeţ cu numele: Săcuieni, locuit de Români veniţi din Săcuime, ceea ce-i arată până astăzi portul, graiul labialele schimbate, numele curat moceneşti, proverbele şi firea lor deosebită. Vieaţa acestor vieri din partea apusană a judeţului de astăzi Buzău e urmărită pe baza unui mare număr de acte inedite din sec. al XVII-lea până la Regulamentul organic. Din diferitele vânzări şi schimbări de moşii, judecăţi, din foi de zestre, danii, etc., apare limpede vieaţa acestor gospodari harnici, cari aveau şcoli şi dascăli, biserici pe care le ridicau din avutul lor şi le înzestrau cu cărţi sfinte;[3]) însemnări de pe cărţi vechi şi inscripţii din bisericile din Valea Şcheilor şi Vadul Săpat;[4]) ştiri numeroase despre familia darnică şi evlavioasă Ghinea şi soţia sa Paraschiva;[5]) la urmă avem catastihul bisericii din Valea Şcheilor (1831)[6]).

„*Contribuţii la istoria bisericii noastre*".[7]) Cuprinde: 1. Inscripţiile şi însemnările slavone cu traducere românească (1436—1769) de pe cărţi, odoare şi odăjdii bisericeşti, de pe pietre de mormânt, de pe pereţii din mânăstirea Neamţului[8]); spusele Banului Constantin Caragea, grec, (Aprilie 1780) despre egumenul Paisie şi vieaţa mânăstirii Neamţului; alte inscripţii şi ştiri despre Iacov Stamati, boieri şi egumeni îngropaţi la Neamţ; însemnări de pe cărţile bisericeşti de aici (1661—1846)[9]). — 2. Despre mânăstirea moldovenească Bălineşti, zidită de Logofătul Tăutul la 1499; şi aici se dau inscripţii de pe pereţii şi mormintele din mânăstire (1499—1705); şi două scrisori ale Vornicului Ioan Tăutul către fiul său Vasile (1822) şi un act privitor la neamul Barbovschi (1742)[10]).

---

1) *Ibid.*, XXXIV pp. 60=35-94.
2) pp. 9-30; la urmă 2 planşe cu începutul şi sfârşitul privilegiului Târgului Frumos.
3) pp. 31-42. 4) pp. 44-37.
5) pp. 42-51. 6) pp. 51-60.
7) *Analele Academiei Române*, secţ. ist., XXXIV, p. 453-87.
8) pp. 453-67. 9) pp. 497-79. 10) pp. 480-87.

Gheorghe Asachi ca tipograf şi editor [1]). Pagini cu interes despre cunoaşterea litografiei şi tipografiei lui Asachi (dela 1838 înainte) [2]), şi despre cărţile tipărite aici şi cele destinate pentru tipar, dar rămase inedite, — cu deosebire cărţi de şcoală dela diferiţi autori [3]). — Anexe: Insemnări despre desemnurile şi stampele lui Asachi inedite, din Calendarul pentru pop. românesc, Almanach pentru învăţătură şi petrece şi din Icoana lumii [4]); se reproduce catalogul cărţilor tipărite şi manuscrise aflătoare la institutul „Albina" din 1847 Iaşi [5]); 2 acte relative la întemeierea tipografiei lui Asachi (1831, (1833) [6]).

Politica Austriei faţă de Unire. I. Inainte din conferinţa din Paris [7]). O cercetare istorică răzimată pe documente publicate, însă în explicaţii nouă despre politica fătarnică a Austriei dela 1852—55 faţă de Principatele române, lucrând pe ascuns şi pe faţă contra Unirii acestora, ca şi contra influenţii politice pe care putea s'o răspândească aceste asupra Românilor din Ardeal, Banat şi Bucovina, după ce planul de ocupare şi stăpânire a celor două ţeri române n'a reuşit [8]). — Anexe: 2 scrisori nemţeşti din Iaşi ale generalului Hess, comandant în Moldova către contele Boul Schauenstein (1854) [9]); şi extrase din broşura franceză a generalului conte Ficquelmont [10]).

Un ofiţer român în oastea lui Carol al XII-lea [11]). Despre Sandu Colţea, care a luptat în oastea lui Carol al XII-lea, regele Svediei, şi a stat vre-o 10 ani în prinsoare în Siberia, întorcandu-se acasă în 1723, după cumplite suferinţe şi extraordinare merite şi servicii aduse Svediei". Se dă în planşă şi chipul de ostaş al lui Sandu Colţea.

Insemnătatea ţinuturilor de peste Prut pentru istoria Românilor şi pentru folcloru! românesc [12]). O reprivire generală

---

1) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXIV, pp. 34=743-767.
2) pp. 743-49. 3) pp. 749-53.
4) pp. 754-58. 5) pp. 759-65.
6) pp. 766-7; La urmă 4 planşe-tablouri: Damian Asachi, Mirtil şi Chloe, Călugăriţa, biserica sf. Ioan din Piatra şi Gh. Asachi.
7) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXIV pp. 30=835-864.
8) pp. 1-19. 9) pp. 20-28.
10) pp. 28-30. 11) *An. Ac. Rom.*, secţ. ist. XXXIV p. 5=865-69.
12) *Ibid.*, pp. 1031-1042.

asupra trecutului Basarabiei de sub stăpânirea românească veche şi rusească nouă, atrăgând atenţiune asupra marelui număr de documente, deosebit de însemnate pentru noi din arhivele publice şi private ale Basarabiei, care trebuie adunate cu stăruinţă [1]; „mai uşoară şi mai plină de roade ar fi munca folcloristului, adunător de cântece, de poveşti, de zicale, de farmece, de datine, de artă populară în aceste locuri pe cari nici un hotar nu le poate despărţi de iubirea noastră, ca şi de interesul nostru tot mai viu". Arată însemnătatea acestui folclor pentru noi, terminând cu cuvintele: că „trecutul românesc, cântecul neamului şi alături cu el tot ce alcătuieşte cultura îndătinată a poporului, ne aşteaptă peste Prut. Să nu zăbovim. Un popor care se întăreşte prîn cultură dela toate izvoarele lui de vieaţă morală nu poate pieri în veci, şi nici pe unul din locurile pe cari le-a fructificat munca sa şi conştiinţa sa le-a făcut vii" [2].

„*Un biruitor Radu Vodă Şerban*", publicaţie a Ligei culturale cu prilejul împlinirii a 300 de ani dela a 2-a luptă de lângă Braşov[3]. Broşura reproduce din „Studii şi documente" vol. IV prefaţa, părţile care privesc domnia şi luptele lui Radu Şerban, complectând ici colea expunerea cu ştiri neutilizate pe deplin, pe care uneori le şi reproduce în întregime ca: inscripţia dela Stăneşti (1602) de pe mormântul lui Stroe Buzescu [4]; spusele lui Matei al Mirelor despre năvălirea în 1610 în Muntenia a lui Gavriel Bathory; [5] apoi spusele unui alt călugăr; [6] scrisoarea boierilor munteni către Radu; [7] testamentul lui Radu din 1620 [8] şi, inscripţia de pe mormântul lui Radu Şerban dela Mânăstirea Comana [9].

„*Les éléments originaux de l'ancienne civilisation rou-*

---

1) pp. 1031-40.
2) pp. 10-40-42.
3) Vălenii de Munte, 1911 p. 39,
4) pp. 12-3.
5) pp. 23-25.
6) pp. 32-3.
7) pp. 34-6.
8) pp. 37-8; în faximil p. 31.
9) pp. 38-39; în faximil p. 27: clişee despre mânăstirea Comana pp. 5, 7, 9, 11, 19.

maine“ [1]). O scurtă privire asupra comorilor de artă ale trecutului nostru, semnalând originalitatea lor. Elementele de cultură şi artă populară nu sunt latine ori slave, ci tracice; la început principatele noastre au avut un caracter latin şi catolic. Atrage atenţiunea asupra obiceiurilor de drept, arhitecturii bisericilor cu evoluţia ei, inscripţiilor de pe morminte, asupra cărţilor bisericeşti şi legătura lor, brodăriilor, tiparului, etc.

Desigur că la noi n'a apărut un volum de documente mai cuprinzător ca timp şi loc, mai felurit şi preţios în ştiri din toate domeniile politice, culturale, economice şi multe altele ca „*Documentele privitoare la istoria Românilor*“ editat de Academia Română, formând vol. XV din colecţia *Hurmuzaki*, în 2 părţi. Partea întâia cuprinde epoca dela 1358—1600 [2]) şi a doua dela 1601—1825 [3]) cu totalul de 3495 documente plus în apendice 4 documente din 1394—după 1753 [4]).

In prefaţa ne dă câteva deslușiri asupra cuprinsului şi a felului cum au fost publicate aici documentele, şi e necesar să le cunoaştem.

Academia îşi făcuse copii de pe documentele care ne privesc din arhivele săseşti din Braşov, Sibiiu şi Bistriţa prin arhivarii respectivi: Fr. Zimmermnn, Albert Berger şi Frederich Stenner. „Târziu de tot— zice Iorga— am putut revedea copiile din Braşov întru cât originalele se puteau vedea la timpul cuvenit. Trebuie să spun că am avut pretutindeni de

---

1) In *Revue de Roumanie*, I. Bucureşti. 1910 pp. 339-51; ţinută ca conferinţă la serbările din laşi 1911 şi publ. aici în acest an, tip. N. V. Stefănescu et Comp. p. 29; în traducere românească în ziarul *Românul*, I Arad, 1911 n-rii 218-220.

2) Bucureşti, tip. Göbl. 1911 pp. LXXVII tabla cronologică a documentelor +775

3) 1913, pp. I—CI tabla cronologică a documentelor; erată pp. CII—III pp. 779-1815 documentele. Traducerile ungureşti pentru partea a II a doc. s'au făcut în partea cea mare de Vasile Caba.

4) pp. 1821-35; tabla iscăliturilor mai multor Domni, episcopi, Mitropoliţi şi boieri, şi a peceţilor pp. 1837-8; tabla numelor pp. 1839-1912; tabla lucrurilor pp. 1913-1933; onomastic pp. 1934-38; glosariu pp. 1939-43.

restabilit ortografia timpului; *e* pentru *ae* mai târziu *e*, *ci* pentru *ti* şi altele. Dar nu era nu numai atâta de făcut. Orice lămuriri asupra scrisorii, a peceţilor şi a altor elemente, de multe ori aşa de interesante, şi uneori chiar ne apărate pentru o datare şi înţelegere mai deplină lipseau. Şi aproape fiecare copie era cu greşeli; unele din ele aşa de însemnate, în cât stricau atâtea cercetări întemeiate pe copiile defectuoase. In sfârşit am găsit un număr destul de mare de documente care din cauza scrisorii grele... nu fuseseră copiate. Cu felul cum sunt orânduite actele în multe arhive de peste munţi. suprinderi, cât de mari, se pot aştepta ori când.

Dacă a-şi fi putut să intru mai mult în intimitatea acestor arhive, păzite uneori,, cu o explicabilă gelozie naţională! Dacă aş fi găsit în acele vremi de viaţă foarte grea pentru mine supt toate raporturile, în care aveam destul răgaz pentru asemenea cercetări, — acel modest sprijin material pe care atunci, în singura călătorie ale cării cheltueli nu le-am suportat singur, mi le-a dat în suma de 500 lei, pentru drum şi o lună de lucru, ministrul de instrucţie Haret."

Iorga spune însuşi că n'a putut vedea toate originalele ce se publică aici, „cu vremea astfel de acte se vor revedea şi întregi, şi desigur se va găsi cineva în plăcută poziţie de a da peste câteva decenii o nouă ediţie, cu sau fără obişnuitele critice nedrepte la adresa celui dintâiu editor.

Acesta şi-a dat toată osteneala pentru îndreptarea, fără să aibă originalul înaintea ochilor, a locurilor, aşa de multe, care erau vădit greşite. El speră că a izbutit s'o facă în chip satisfăcător. A trebuit apoi să introducă acea punctuaţie, atentă la toate nuanţele şi suplinind la toate lipsurile, neajunsurile şi greşelile expresiei fără de care astfel de scrisori sunt adeseori neînţeligibile. A treia sarcină era a restituirii grafiei primitive în forma însemnată pentru atâtea conjecturi şi ipoteze, în care toţi medievistii tipăresc astăzi culegerile de documente. Până la 1601, am introdus, pentru uniformitate, la toate actele caracterele osebitoare ale vremii (*e* nediftongat şi *c* înainte de *i*, în loc de *t*). In sfârşit note erau adeseori reclamate: le-am dat numai întrucât erau în adevăr de nevoie".

Pentruca o publicaţie aşa de întinsă şi cu un conţinut aşa de variat să fie întrebuinţată, mai uşor şi cu deplin folos,

are şi o tablă a *lucrurilor*, care dă pentru fiecare marfă şi noţiune culturală o mică monografie. „De oarece foarte adesori scrisorile Domnilor şi boierilor noştri sunt scrise după dictare, păstrând senzul special al anumitor cuvinte româneşti, locuţii proverbiale, şi forme sintactice proprii, un al treilea indice, — pe lângă cel de sus şi cel obişnuit al numelor de persoane şi localităţi — va da astfel de locuţiuni de care au preţ în studiul istoric al limbii noastre".

Volumul acesta cuprinde: Actele inedite latineşti, româneşti, ungureşti, nemţeşti din arhivele săseşti din Braşov, Sibiu şi Bistriţa, pe lângă documentele tipărite, cerute explicit de Academie, ca cele publicate în: „Braşovul şi Românii", Hurmuzacki, XI, XII, din care se dă numai regeste sau rezumate, revăzute şi adaugite mai pretutindeni. Actele slavone publicate de I. Bogdan şi St. Nicolaescu se dau numai în rezumate în note; documentele latine date de Bogdun ca şi cele din colecţia lui Zimmermann, etc. „Urkundenbuch" se reproduc în întregime cu îndreptări. „Documentele Bistriţei" se dau aici din nou cu îndreptări — şi îmi pare foarte rău că eu sau o persoană cunoscătoare n'am putut călători la Bistriţa pentru o revizie şi mai ales pentru copiarea integrală a unora din bucăţile mai vechi pe care le notasem ori le prescurtasem numai. In partea a doua (a acestui volum) nu mai e de altmintrelea, o reproducere, ci ediţia integrală (a doc. Bistriţei), după copiile ce am păstrat în locul rezumatului pe care din lipsă de spaţiu, fusesem silit a-l da în mica publicaţie anterioară". Se stabileşte acum data mai exactă a documentelor Bistriţei [1]).

Prin aceste pagini ne lămurim asupra cuprinsului şi modului cum au fost editate documentele, care prin mulţimea lor pun la îndemâna istoricului imense informaţii, de o valoare neprecuită, relative la diferitele relaţii ale Principatelor române cu Ardealul şi Ungaria în sec. XIV—XIX.

Studii şi documente, vol. XX [2]), cuprind copii de documente luate cu 20 de ani înainte când autorul făcea studii în Apus. Căutând cu privire la un punct special, a observat din nou,

1) pp. I-III.
2) Vălenii de Munte, 1911, p. 540.

că şi cea mai neinsemnată notiţă poate servi, de aceia le-a tipărit. Copiile le-a făcut cu îngrijire. După atâtea lucrări de analiză şi povestire notele ar fi o reeditare zadarnică şi pretenţioasă — zice în prefaţă.

Urmează: 47 scrisori italiene şi nemţeşti din 1614—1620 (din arhiv. Viena, Innsbruck şi München) ale lui Gaşpar Vodă Gratiani şi despre dânsul înainte de domnie ; apoi note despre „morlahul" Gratiani ca Domn şi înainte de domnie şi se reproduce spusele lui Montalbani şi Werner despre Gratiani şi Ţerile române [1]). — 182 scrisori şi rapoarte italiene, nemţeşti, franceze (din arhivele Viena, München, Dresda, Ferrara, Florenţa şi Parma) privitoare la războiul turco-german din 1683—1699 [2]). — 20 acte (din aceleaşi arhive din 1621—26) relative la războiul turco-polon, amestecul lui Radu Mihnea în acest război, şi la împrejurările din principate în acest timp [3]). — Extrase din o broşură despre lăcuste în Moldova şi Ţara-Românească în 1747—8 [4]) ; note despre oastea noastră în 1663—4 [5]). — Despre episcopul armean G. Kiciemovicz din Moldova la Roma (1665) ; note despre trecutul românesc într'o pnblicaţie germană din 1665 [6]). — Trei fragmente din rapoartele ambasadorilor francezi la Poartă (1666—7) ; note despre Români într'o descriere a Turciei din a doua jumătate a secolului al XVII-lea ; fragmente despre Românii din analele lui Vespasian Kochowski (1670, 1673) [7]). — Diferite ştiri despre ţerile noastre (1603—1673) după tipărituri şi manuscrise mai ales din bibl, din München [8]). — 493 acte din arhivele austriace, München. etc. din 1601—1624 — un act din 1653—4 — privitoare la întâmplările din ţerile româneşti şi din Ardeal [9]).

Studii şi documente, vol. XXI, [10]) cuprinde documente interne foarte felurite: Vizitaţia mineralogică în munţii Carpaţi ai Ţerii Româneşti făcută de mineralogul englez D. Lovi [11]).

1) pp. 3-57. 2) pp. 61-145. 3) pp. 149-59.
4) pp. 163-4. 5) pp. 165-171.
6) pp, 172-75. 7) pp. 176-184.
8) pp. 185-216. 9) pp. 216-503; câteva iscălituri ale lui Gaşpar Vodă Gratiani p. 504 ; tabla numelor pp. 507-37 ; lucrurilor p. 538 ; erată şi traduceri din limba polonă, pp. 539-40.
10) Văleni, 1911 p. 615, 11) pp. 3-10.

— Acte despre moşiile prahovene Zeletin (2 din 1582—3) şi Bătrâni (1646): familia munteană Drugănescu (10 din 1622—1825); 3 inscripţii din bisericile din Câmpina: Sf. Voievozi, Adormirii şi Sf. Treime; inscripţie de pe mormântul Roseteştilor din Solești (Vasluiu, 1846) [1]. — Fragment din cea mai veche traducere românească (c. 1600) a Vieţii sfinţilor de un moldovean [2]. — „Hatul" din 1826 al Ţerii Româneşti cu note şi lămuriri [3]. — Acte relative la moşiile din Prahova: Comarnic (13 din 1581—1777) şi Breaza (5 din 1720—99) [4]. — Cartea patriarhului Gavril pentru mânăstirea Sinaia (1702); cea mai veche tipăritură grecească în Ţara Românească (c. 1667) şi lămuriri asupra lui Stavrinos şi călugărului Neofit, cari au scris despre Mihai Viteazul (1672) [5]. — Vechea noastră oştire (2 din 1658—60) [6]; porunca lui Alex. Vodă Şuţu pentru întoarcerea Oltenilor supt stăpânirea turcească (1809) şi lămuriri asupra ei; o însemnare a Moldovei basarabene pentru ajutorinţe din 1798: ocoale, sate, negustori şi crâşmari [7]. — Rânduiala Ţiganilor munteni sub Alex. Vodă Moruzi (1799); danie de ţigani domneşti în Moldova (1800) [8]; o probă de limbă „bucovineană" oficială (1786) [9]. — Scrisori private ale familiilor moldovene Callimachi şi Cănănău, dela Domni, boieri, episcopi, călugări, etc., despre moşii ş. a. (c. 85 din c. 1750—1836), cu multe lămuriri asupra lor [10]. — 7 scrisori ale lui Ion Callimachi, viitor Domn, către fratele său Dumitraşcu (c. 1750—57): acte relative la Alex. Callimachi din Stănceşti (2 din 1820), la urmaşii lui Şerban Cănănău (3 din 1793, 1802, 1817) şi la familia Kogălniceanu (3 din 1739—84) [11]. — Diferite documente moldovene (14 din 1653—1804) [12]. — Însemnare despre moşiile basarabene Roşcani (ţinutul Orheiu) şi Petricani (1804—14): un proces al lui I. Sandu Sturdza Vodă ca mazil (1828); averea de pământuri a Stârceştilor (sec. 18-lea); uneltire contra lui Ioan

1) pp. 11-21.
2) pp. 22-35.
3) pp. 36-60.
4) pp. 61-84.
5) pp. 85-100.
6) pp. 101-103, 277-8.
7) pp. 103-21.
8) pp. 122-3, 224,
9) pp. 225.
10) pp. 126-235.
11) pp. 236-58.
12) pp. 249-64.

Vodă Sturdza din Moldova (1 din 1827) [1]). — O danie a lui Radu Mihnea pentru mânăstirea sf. Sava din Iaşi (1624); o hotarâre a lui Gaşpar Vodă Gratiani pentru Hatmanul Şeptelici şi urmaşii lui Arbure (1820); catagrafia averii banului Enache Vârnav din Moldova (1825); o hotărîre a Mitropolitului Nichifor Grecul (1778) [2]). — Act dela Ştefan Vodă Lăcustă (1540); hotârnicia moşiilor mânăstirii Hurez (1723—1845); un proces pentru zaherea în Moldova (1825); „Ribelia" de pe moşia Cornii (jud. Botoşani, 1833); o judecată bucovineană din 1775; o poruncă fiscală a lui Grigore D. Vodă Ghica (1824); mânăstirea Sucevita (1 din 1758); Mihail Logofătul omul Cantacuzinilor (1 din 1696); rămăşiţele unei table de liude (c. 1790) [3]). — Cercetare dorohoiană relativ la gospodăria moşiei Plopeni (1808); contribuţie la cunoştinţa vechii negustorimi ieşene (1830—35); desfacerea moşiei Moimeştilor (1769); inventarii de moşie moldovenească după 1821—1834 [4]). — Acte: de ale răzeşilor din Vaslui şi Tutova (7 din 1794—1845), botoşănene (1780—1826), la moşii tutovene (25 din 1437—1837); moldoveneşti (6 din 1797—1838); un contract-tip de arendare pentru moşiile clerului supt regulamentul organic (1845) [5]).

„*Bréve storia dei Rumeni con speciale considerazione delle relazioni coll' Italia*" [6]). Cum arată şi titlul, e o repede privire asupra întregei istorii a Românilor, — fără note — scoţându-se în evidenţă, mai mult legăturile de sânge cu Italienii şi, altele de ordin cultural cu Italia şi, influenţa acesteia asupra noastră. Aici se emite pentru prima dată părerea că elementele rurale romane cu mult înainte de Traian, în vremea republicii, au pătruns sau au emigrat în Peninsula Balcanică, unde au desnaţionalizat lent populaţia băştinaşă tracă, impunându-i limba latină rurală, primind în schimb toată cultura

1) pp. 265-77.
2) pp. 278 99.
3) pp, 300-395.
4) pp. 396-442.
5) pp. 443—540; tabla numelor pp. 547-69; tabla lucrurilor pp. 573-90; onomastic pp. 593—601; vocabular pp. 605-613; erata p. 615; un faximil de document în fruntea volumului.
6) Vălenii de Munte, 1911, p. 176.

populară tracică, acest proces istoric ne explică şi originea noastră [1]). Cartea împodobită cu câteva ilustraţii, e un omagiu din partea „unui popor frate şi amic"; e tipărită de „Liga culturală" cu ocaziunea serbării de 50 de ani a Unirii Italiei.

„*Scrisori de boieri*" [2]). Sunt 103 scrisori româneşti sau traduse în româneşte extrase din diferite cărţi şi colecţii de documente de a'e fruntaşilor boierimii muntene şi moldovene, cari au avut un rost în viaţa publică a ţerilor române (c. 1431—1821) [3]). In prefaţă ni se dă „câteva consideraţii asupra boierimii noastre" [4]) pentru înţelegerea mai deplină a scrisorilor şi a rolului boierimii în trecutul românesc.

„*Scrisori domneşti*" [5]). Cuprind 85 scrisori româneşti sau în traducere românească, care au un scop istoric politic, — extrase din diferite colecţii — dela 50 de Domni munteni şi moldoveni (1435 – 1866); fiecare scrisoare e precedată de lămuriri folositoare şi chiar necesare asupra Domnului, şi scopului sau împrejurărilor în care s'a scris scrisoarea respectivă [6]).

Prefaţa aduce câteva lămuriri şi judecăţi nouă despre „datina politică românească", care „are firește, acelaşi caracter ca şi datina socială, datina culturală, cea literară şi cea artistică. Intr'ânşa ca şi în toate aceiea se deosebesc două elemente hotărâtoare: unul e unirea aici a elementelor de înrâurire creştină venite din Răsărit şi Apus, iau cellalt potrivirea acestor elemente cu condiţiile geografice şi istorice ale ţării".

Am păstrat altfel tradiţiile culturale şi sociale ale Românilor Răsăritului, „dar nu ne-am oprit în loc, în acea imobilitate a ideilor, în acea nestrămutare a aşezămintele şi obiceiurilor, care deosebeşte Bizanţul. Apusul ne trimetea necontenit, în răpedea, vioaie, necontenit originala lui evoluţie, gânduri pe-

---

1) pp. 3-17.

2) Vălenii de Munte, 1912, pp. VIII+162+IV.

3) pp. 1-156; lămuriri la scrisori pp. 159-62; cuprinsul cronologic pp. I-IV.

4) pp. I-VIII.

5) Vălenii de Munte, 1912 pp. VIII+214.

6) pp. 1-214.

care nu le avură Grecii, Asiaticii, Sârbii, Bulgarii. Şi noi nu le răspingeam, ci primindu-le ne pătrundeam de ele.

Creştini voiam să fim, şi gândul nostru era totdeauna acela de a urma o răspicată politică de orientare creştină. Nici odată n'a fost mişcare împotriva „tiraniei păgâne", asigurătoare în atâtea privinţi, fără ca noi să nu tresărim de dorinţa libertăţii de acţiune alături de ceilalţi fraţi întru Hristos. Deci creştinismul nostru, n'a fost nici odată, ca acela al Răsăritului, mulţămit cu plecarea genunchilor, cu supunerea rugăciunilor, cu mişcerea mătăniilor şi facerea exterioară a semnului sfânt. Nu, pentru noi ideia creştină a însemnat totdeauna: răscoală, răsboiu, recucerire, căpătare înapoi a acelor pierdute: crucea noastră a fost mai mult acea, bătută de soare, de pe vârful steagurilor, decât crucea înconjurată de fumul tămâii în umbra altarelor. — Această tălmăcire a creştinismului, fiind energică, activă, laică, militară, e apuseană. Răsăritul preferând renunţarea, lăsarea în „plata lui Dumnezeu" a vinovaţilor de robirei de apăsare, de stoarcere".

Aventurile unor Domni de ai noştri „ţara nu le-a sprijinit: nici ţara de jos, care porneşte greu pentru altceva decât pentru nevoile ei, de demult şi adânc simţite, dar nici cealaltă ţară a boierilor — Aici vedem preţul celuilalt caracter al datinei noastre politice, poruncitoarea intervenire a necesităţilor locale şi istorice". De aceste ascultau Domni noştri, „ţara şi neamul erau mai presus de toate şi politica era astfel îndreptată".

„Cel dintâiu element al datinei noastre politice face originalitatea Românilor în istoria universală, cel de al doilea valoarea lor politică permanentă" [1].

Ne oprim pentru valoarea lor deosebită la cele trei lecţii de istorie pentru Alteţa Sa Regală Principele Carol, la cursurile de vară dela Vălenii de Munte, despre *„Însemnătatea Românilor în istoria universală"* [2]. Cu neobişnuita sa putere de a pătrunde trecutul şi a împărtăşi cunoştinţa lui într'o

1) III-VIII; Vezi analiza pe larg a acestei cărţi dată de mine în ziarul *Tribuna*, XVI, Arad, 1912 n-ro 22 pp. 2-5.

2) Văleni de Munte, 1912 pp. 49.

formă care cucereşte, autorul ne ilustrează condensat, că noi suntem prin strămoşii Traci cea mai vechi locuitori ai acestui pământ, „Culturile primitive, ale căror vreme se desgroapă, se pun în lumină, se interpretează astăzi, sunt ale noastre prin cea mai firească moştenire, şi condiţiile de viaţă, ca şi îndeletnicirile artistice aie poporului nostru în stratele lui adânci, bune păstrătoare de datini, o dovedesc. Încă dar acolo, din acel neguros trecut care se scoate cu mileniile putem porni lungui fir al ursitelor noastre şi în el ne putem descoperi cele dintâi motive de mândrie“ [1]). Dela Traci cari au influenţat veche civilizaţie grecească „avem cea mai mare parte din sângele nostru iute, cu zvîcniri îndrăzneţe, din dorul nostru de alte ceruri, din nemărginita noastră pornire de a ni pierde fiinţa pentru un scop mai presus de dânsa. Dela dânşii, care au păstrat totdeauna tradiţii sfinte, în viaţa casnică, în viaţa de războinici, ca şi în cult, în artă, avem cea mai mare parte din superstiţiile noastre populare, care *nu sunt* italice, din obiceiurile noastre păstoreşti şi agricole, din gustul nostru de vesmânt, din normele simplei frumuseţi care a fost căutată totdeauna şi adeseori atinsă în viaţa satelor noastre“ [2]).

Arată că „după ce cultura tracică în modestele ei forme primitive a inspirat superioara cilivizaţie elenică, printr'o concepţie politică tracă,—Macedonenii lui Alexandru cel Mare—anticitatea europeană atins întâiaşi dată şi a izbutit să se ridice mai presus de viaţa fărâmiţată şi nestabilă a cetăţilor rivale“ [3]).

Se opreşte asupra cuceririi Daciei de Romani şi zice, că Traian „*a consolidat politic o mare şi destul de veche expansiune naţională*, care a păstrat tot patrimoniul tradiţional tracic — vesmânt, datini agricole, artă, religie — impunând însă *graiul* oaspeţilor... In asemenea condiţii ce au dat Romanii mai preţios lumii întregi, *simţul de strictă nemiloasa ordine politică.* de ascundere totală a pietrii individuale sub cimentul etern al Statului, a fost la noi nu o formă de care să ne putem desface, cum s'a desfăcut de dânsă pe încetul în Bizanţ, Grecii, peste strîmtori, în aceiaşi lume bizantină, Asiaticii, ci un *element fundamental al fiinţei noastre naţio-*

1) pp. 2-3. 2) p. 4. 3) pp. 6-7.

nale. Şi cel din urmă ţăran, respectabil prin moştenirea milenară de cultură tracică ce închide în suflet devine încă mai respectabil în ochi urmăritorului marilor înrîuriri rodnice între popoare prin ideia romană, cea mai înaltă ideie de care a fost stăpânită lumea, care se sălăsluieşte, fără s'o bănuiască în sufletul lui simplu, dar capabil de acele cuminţi socoteli conservative, ce nu vin decât din experienţe istorice milenare şi din desăvârşita împărtăşire cu cilivizaţiile de Stat cele mari" [1]).

Noi nu ne-am ascuns în munţi dinaintea barbarilor, ci am stat în mijlocul lor „căci prezenţa noastră aici a fost nesfârşit de folositoare. Deţinători ai celor mai vechi tradiţii culturale, le-am transmis celorlalţi, *tuturor celorlalţi.* Moştenitori ai *ordinei romane,* am reprezintat *punctul statornic* în vârtejul sălbatec al strămutărilor, rătăcirilor, năvălirilor şi prin aceasta am devenit *educatori politici* ai celorlalţi, *ai tuturora* [2]). Mai târziu când Slavii de sud ne-au transmis dela Bizanţ forme superioare de civilizaţie şi de cultură politică, meritul lor e aproape nul. *Nu ne dădeau nimic din al lor* [3]). Ungurii au primit multe elemente culturale esenţiale dela Slavi, şi în parte şi dela noi Secuii din Ardeal: „voievodatul Ardealului, Banaturile Bosniei, Maciovei, mai departe a Severinului sunt traduceri in realităţi maghiare a concepţiilor noastre politice elementare" [4]).

II. Înfăţişează sugestiv împrejurările care dovedesc că Românii n'au emigrat din sud în nordul Dunării şi zice: „Argumentul cel mai puternic pentru vtaţa noastră necontenită, aproape în aceleaşi condiţii, într'o înceată desvoltare normală, care tindea spre forme politice nouă, în legătură însă cu cele mai vechi tradiţii ale ţerii, e felul cum în veacul al XIV-lea acele forme se desăvârşesc"... căci ele „se razimă pe organizaţii locale străvechi, pe o ordine preexistentă" [5]).

„Dar s'a pomenit vre-odată ca un neam de pribegi, în stare să dea, în avântul cuceririi, vre-o Împărăţie sălbatecă şi trecatoare, să desfăşure pe rând răbdător şi sigur forme

1) pp. 11-11.
2) pp. 12-13.
3) pp. 13.
4) pp. 14-15.
5) pp. 19-20.

de organizație populară tot mai înaltă până se încheagă în State? S'a văzut oare păstori părăsînd, fără nici un motiv, drumurile lor, bine stabilite din vechiu, de emigrațiune anuală, de *transhumanță*, pentruca într'o subită prefacere misterioasă, să puie temeliile adânci ale unui Stat pe care nici o dușmănie a oamenilor să nu-l poată dărâma, atunci când în jur regate sunt luate de furtună și Impărății străvechi se prăbușesc? Și în istorie ca și în geologie sânt formațiuni vulcanice zguduitoare și sânt încete depuneri sedimentare, singurele trainice și roditoare. Dintre acestea din urmă au fost Statele noastre și toată viața politică mai modestă din care au răsărit. — Și au răsărit deci, nu ca un capriciu al vremurilor, ci ca o *necesitate istorică*. Și necesitățile sânt totdeauna prielnice omenirii, care prin întreaga-i desvoltare a voit ca ele *să fie*" [1]).

Inființarea celor două țeri române „o cereau și mari nevoi de *viață economică universală*", așa că amândouă, „au păzit drumul, a garantat liniștea, a *asigurat comerțul* înainte de toate *împotriva Tătarilor și a Turcilor*[2]).

Față de puterea oțelită și biruitoare a Turcilor „noi am păstrat acea chibzuială înceată, acea prevedere fără greș, acel echilibru moral prin care se asigură țerile și se întăresc neamurile. La noi, pe pământul nostru. am fost pentru Turci dușmani ireductibili, peste care nu s'a putut trece niciodată spre a secera cu săbiile sămănătura tânără de civilizație a Apusului. Dar ne-am oprit aici" [3]). Prin aceasta ne-am îndeplinit datoria față de omenire și ne-am fixat un loc în istoria universală. „Turcii nu puteau fi frânți, risipiți, izgoniți sau distruși nici în cea mai fericită din luptele cele mari. A văzut-o oricine s'a încercat. Ei puteau fi însă obosiți, uzați, printr'o necurmată împotrivire, care, fără zile mari ori fără prea multe zile mari, fărămițează pe încetul, veac de veac, și avântul cel mai strajnic. Și aceasta noi am făcut-o: cu câte suferinți și pierderi, cu câtă neliniște zilnică numai ai noștri au știut-o, cari au tăcut de cele mai multe ori asupra zbuciumului în care au trăit. Dar fapta istorică s'a îndeplinit. Și azi, când apusul ni dă ce avem nevoie să luăm dela

1) p. 21. 2) p. 23-24. 3) p. 26.

dânsul, n'avem de ce ne ruşina şi nu suntem datori a mulţumi cu umilinţa sclavului: primim înapoi din seceriş ceia ce prin noi s'a apărat împotriva furtunilor şi potopului" [1].

Dacă visurile periculoase de cucerire pentru noi şi pentru popoarele din Răsăritul Europei, ale Austriei, Poloniei şi Rusiei nu s'au îndeplinit, aceasta e *„din cauza Românilor"*. Prin aceasta am făcut un bine omenirii. „Precum în Apus valea Rinului, aşa şi în Răsărit a Dunării e, geografic şi etnografic şi politic, o lume aparte, care *nu trebuie* confundată cu altele. *In ea se întâlneşte Orientul si Occidentul printr'o fecundă înrîurire reciprocă. Şi ea garantează naţiilor creştine din Orient viaţa lor proprie.* Iar civilizaţia omenească *se ţine prin jocul liber al sufletelor naţionale"*. — Am ajutat prin cultură şi bani toate popoarele din Răsăritul Europei „fără să jertfim nimic din individualitatea noastră naţională. *Păstram rostul nostru în viaţa lumii, fără a-i jertfi fiinţa noastră proprie"* [2].

III. Venind la veacul al XIX-lea arată concepţia greşită a a acelor cari nu cred în originalitatea naţiunii noastre şi, ce-i bun la noi vine totul din dorinţa Europei, patroana noastră neobosită. Pune faţă în faţă părerea veche greşită despre evenimentele din 1800, 1821, 1848, 1853, 1859 şi cea nouă — răzimată pe adâncirea informaţiilor cunoscute şi pe descoperirea altor nouă despre aceste evenimente [3] — şi termină cu această concluzie: *„Supt paza strămoşilor, pe drumul lor vechiu şi sigur am câştigat toate lucrurile mari şi trainice. Viitorul nostru nu poate fi despărţit în nici o privinţă de trecutul lor. Toate drepturile cuprinse în el sînt ale noastre, şi nici una din datoriile ce pornesc din ele, n'o putem respinge.*

O politică în senzul lor, *răzimată pe întregirea naţiunii noastre*, e o necesitate dela care nu ne putem sustrage. Nimeni nu poate distruge ceiace este prin neclintita voinţă a veacurilor, şi *noi sântem, toţi câţi sîntem şi oriunde sântem.* Nimeni nu ni poate cere să *înputinăm baza naturală a politicei noastre.*

Al doilea: oricât am iubi Apusul pentru cultura lui îndrăz-

---

1) p. 27. 2) pp. 28-34. 3) pp. 35-46.

neață și bogată, *de Răsărit ne leagă viața noastră și a strămoșilor noștri. Aici ni sânt toate rădăcinile, toate jertfele, toate meritele. Și rostul nostru e indicat de acestea, de vechimea si mărirea lor: netăgăduit cel dintâiu*" [1]).

După acest scurt rezumat omul competent va putea judeca obiectiv noutatea și valoarea celor exprimate aici despre însemnătatea Românilor în istoria universală.

O conferință deosebit de interesantă e „*Nevoia reînoirii cunoștințelor istorice în învățământul secundar*" [2]). Arată necesitatea de a-și reînoi un profesor în orice grad de învățământ s'ar găsi, fundamental și necontenit cunoștințele cu privire la concepția istorică, ca și materialul istoric. Și propune pentru acest scop cursuri de reînoire a cunoștințelor istorice de oameni cu adâncă și vastă experiență istorică, apoi o societate istorică cu învățați și diletanți și, o revistă istorică. [3])

Spicuesc câteva idei de ale autorului spuse aici, care merită o luare aminte. — Un autor de carte științifică, dacă e o minte onestă, nici odată nu-i satisfăcut de opera sa publicată, căci „Dumnezeu știe cu câtă durere e întovărășită găsirea adevărului, îmbrăcarea adevărului în forma potrivită și teribila autocritică care vine după ce cartea a fost publicată... „Viața întreagă te silești să faci mai bine și cu toate acestea nu ajungi niciodată să-ți indeplinești cugetul — și poate aceasta e ceia ce te îndeamnă necontenit către lucrul nou". [4]) Puține științe sunt astăzi care să se transforme mai deplin și să înainteze mai răpede ca știința istorică. [5]) „Profesorul de istorie trebue să fie în materia sa un cunoscător adânc și pasionat, în curent cu tot ce se lucrează mai însemnat. Competența lui să fie desăvârșită, incontestabilă", să spuie elevilor săi „lucruri ce derivă din cel mai bogat prisos al unei convingeri adevărate", căci copilul repede observă insuficiența cunoștințelor profesorului, e ironic și neîncrezător și „spun drept, mai curând vorbesc într'o chestie înaintea tuturor învățaților mei colegi dela Academia Română, decât înaintea

1) pp. 46-7.
2) Văleni, 1912, editura Casei Școalelor, p. 42.
3) pp. 32—43. 4) pp. 7—9. 5) p. 9.

copilului meu de 10 ani.“ [1]) „Informația istorică, în timpul nostru, se schimbă toată, odinioară aceasta se căuta numai într'un domeniu, pe când informația de acum se caută în *toate domeniile* și mai ales *în domeniile mai disprețuite* odinioară.“ [2]) Astăzi „noi căutăm pretutindeni viața, în micile ei amănunte de pace mai mult decât în momentele mari ale unei lupte: dorim a ști cum erau orășenii, căutăm în cler nu pe Vlădici, ci viața mânăstirească, sântem extrem de bucuroși când prindem o corespondență pierdută între doi oameni fără nume; etc.“ [3])

„S'a tot vorbit de istorie culturală. Mulți au crezut că nevoia de istorie culturală se satisface foarte ușor prin aceea că după istorica politică se pune și un capitol de „cultură“. E tocmai ca și când, voind să ai impresia unui animal viu din alte locuri, ai lua capul scheletului și l-ai pune într'un loc, dincolo ai pune picioarele; mai departe alte oase și, după aceea, ca să-ți dai seamă și de celelalte rosturi, nu numai de schelet, ai luà și blana animalului ca s'o atârni într'un colț al odăii, de un cuiu pe undeva. Trebuie să fii cu adevărat un mare învățat ca să refaci animalul cu blana spânzurată într'un cui și cu ciolanele spânzurate dincolo. Ceia ce odinioară se numia istorie culturală de manualele de istorie erà de cele mai multe ori cam așa ceva. Ei bine cu aceasta se strică și sentimentul de unitate a vieții; și de aceia – din fericire—nu oricine poate îndrăzni să încerce a scri o istorie culturală. Căci a ajuns să se aristocratizeze, democratizându-se în altă privință, scrierile istorice... Nu prin elemente risipite, se mai înfățișează astăzi trecutul, care nu e decât altă viață, ci prin concepția unitară a istoriei, prin încercarea de trezi în suflet viziunea întreagă a lucrurilor cari s'au petrecut cândva. Dar pentru aceasta, natural, trebue să alergi în toate părțile, să scotocești vechile registre de negustori, vechile socoteli și inventarii, să culegi atâtea amănunte socotite înjositoare, căci nu se potriveau cu maiestatea istoricului.“ [4])

Nu trebuie la istorie să se înfățișeze școlarilor numai măsele ori numai eroi și din motiv pedagogic.—O altă tendință

1) pp. 10—11. 2) pp. 15, 17. 3) p. 19.
4) pp. 21—22.

în istorie e „de reconstruire totală, de *reintegrare a vieței trecute,* pe care izvoarele o dau numai în icoane răzlețe, cu vaste lacune, tocmai unde am dori mai mult să știm.

Există o părere greșită, pe care o împărtășesc cei mai mulți dintre acei cari judecă pe cei ce scriu Istorie. Aceia că istoria ar începe unde începe documentul și s'ar mântui unde se mântuie documentul. Așă că noi avem înfățișarea unui om-sandwich, legat între două condici vechi! Condica în față, condica în dos, sfoara la mijloc! Și, de câte ori te amesteci în anume domenii, te întreabă: ai documentul? Poți răspunde: n'am; dar istoria, în modesta mea părere, se compune uneori poate numai din 20% documente și 80% interpretare, adecă, mai limpede: bun simț și logică, iar restul poesie curată! Și iată de ce: nici o epocă nu se fixează ea însăși în documente ca să o cunoască urmașii. Când este documentul, el rămâne fiindcă s'a întâmplat să rămâie, ori fiindcă a avut interes cineva să nu se distrugă; dar să se gândească o epocă astfel: vreau să fiu cunoscută de urmași și pentru aceasta scriu,—așa ceva nu s'a întâmplat niciodată.

Prin urmare, informațiunea documentară este fatal incomplectă: Cum nu poți să cei unui paleontolog care a găsit câteva oase, să-și opreaseă reconstruirea, călăuzită de anume regule fixe, foarte sigure, ale vieții organice, la marginile osului aflat, decretând sentențios că animalul primitiv ale cărui rămășițe le-a aflat avea numai o falcă, în aceea numai un dinte, și acela crăpat, tot așa nu putem fi mărginiți, noi, istoricii, la singura mărturisire directă a documentului. Precum există și acum animale cari sunt alcătuite după aceleași norme generale după care era alcătuit animalul de atunci, precum, dacă animalele vechi au dispărut lăsând urme puține și scăzute, dar rostul orânduirii lor îl cunoaștem după ceiace trăiește acum în lumea animală, tot așa — și cu atât mai mult — în științele spiritului. Oamenii de odinioară, mai mult sau mai puțin, aveau sentimentul și sistemul de cugetare pe care le avem noi. Și ce e documentul altceva decât rămășițe risipite dintr'o psihologie dispărută, dar cu putință de reconstituit? Noi cunoaștem psihologia *noastră,* cunoaștem. psihologia altora, dacă avem puțin simț istoric, ne putem strămuta în

starea de spirit a altor timpuri [1]). Şi avem atâtea mijloace de a rectifica ceeace nu se potriveşte cu psihologia din acele timpuri. Ne putem face puţin Romani, Greci, Asirieni . . . Şi întrebuinţând normele totuşi atât de sigure, ale logicei, cugetării, simţirii, acţiunii omeneşti, avem dreptul să zicem că putem reconstitui cele ce au fost; avem dreptul, de multe ori cu foarte puţină documentare, să suplinim dela noi şi să sufläm apoi cu suflarea poeziei, care singură poate dà viaţa, asupra făpturii de lut, care rămâne lut nesimţitor, oricât de perfect în forme, până ce vine această suflare de viaţă. Mulţi fac, e drept, numai chipuri de lut de se umplu acele muzee cari sunt bibliotecile şi numai din când în când apare câte un Michelet ori un Carlyle, care suflă asupra lor şi trezeşte o mişcare aşa de puternică, încât cel reprodus până atunci în înfăţişarea lui exterioară, învie acum, trăieşte, umblă pe lumea aceasta".

Mai departe zice: „Dela o bucată de vreme în studiul istoriei, măcar în chip excepţional, se merge şi pe altă cale de cât a divinaţiei poetice ori a integrării logice pentru a reda totalitatea vieţii trecute. Se caută — şi îndrăznesc însumi a căutà astfel — în fiecare moment legătura cu *altă* viaţă. Şi adecă nu numai legătură dintre fenomenele istorice cari s'au petrecut în timpuri deosebite, ci explicaţia unui *vechiu* fenomen istoric printr'un *nou* fenomen istoric, corespunzător, în acelaş loc, cu aceeaş rasă. Şi poate să servească la priceperea fenomenului trecut de mult şi *experienţa de astăzi*. Astfel războiul turco-italian e la îndemâna istoricului din timpul nostru ca să înţeleagă cine ştie ce vechi fenomene ale războaielor libice de pe vremuri; cutare conflict care se petrece în cutare parte a Europei de astăzi şi pe care e cu putinţă să-l studieze cineva de aproape şi cu rezultate atât de sigure, furnizează elementele trebuitoare pentru înţelegerea unui mare act din istoria universală ale cărui elemente de înţelegere nu se pot luà de-a dreptul din trecut. Ne silim, va să zică, necontenit, să apropiem situaţiile istorice, personalităţile istorice, pe baza necesităţilor istorice, pentru a le înţelege mai bine unele pe altele.

---

1) pp. 24-27.

Şi putem spune că în felul acesta lămurim epoca bizantină prin fenomenele petrecute în veacurile al XVII—XVIII-lea aici, în peninsula balcanică. Putem spune că pricepem pe Germanii lui Tacit prin anume elemente din viaţa populară germană a timpului nostru. Ni putem înfăţişa pe strămoşii noştri Traci (aşa de puţin cunoscuţi în izvoare) pe baza elementelor eterne de cugetare şi simţire omenească, pe baza fatalităţilor geografice cari nu s'au schimbat, pe baza elementelor de rasă cari au fost atunci când nu le putem observa, dar cari sunt şi acuma, când stau sub observaţia noastră" [1]).

In felul acesta se reînoieşte concepţia, metoda şi informaţia istorică.

„*Chstiunea Rinului*". (Istorie a Europei apusene în legătură cu această chestie) [2]). Sunt 24 de lecţii ţinute la şcoală de războiu pentru folosul sufletesc al elevilor militari de aici. In lecţia primă într'o expunere captivantă arată necesitatea cunoaşterei istoriei universale pentru militari, care „nu dă reţete pentru viaţa practică. Ea pretace sufletul celor ce se pătrund de învăţămintele ei. Ea dă simţul realităţi lucrurilor şi ajută cu judecăţl drepte. Ea priveşte astăzi pe oricine, căci oricine participă la viaţă publică şi o determină. Ea priveşte pe militari aceia care au un mare sacrificiu de făcut. Ei trebuie să-şi dea seama de elementul determinant al războaielor moderne, care nu e atâta entusiasmul, credinţa disciplina, sentimentul de onoare, ci *conştiinţa*. Ea se hrăneşte însă în în rândul întâiu din învăţămintele istoriei universale", Aceste idei juste sunt ilustrate cu exemple din istoria universală, care prin adevărul lor merge la inima omului, stăpânitorul [3]).

In lecţia a doua vorbeşte despre împărţirea şi studierea greşită a istoriei universale, care trebuie să înfăţişeze „viaţa lumii cum este cursul unui rîu, fără să studiezi, deopare apă, şi de altă parte pietrişul, ori să studiezi apele nu în mişcarea lor, ci în compoziţia lor. Interesante sunt şi asestea, dar mult mai fnteresat e pentru tine mersul rîului. Istoria urmă-

1) pp. 27-29.

2) Vălenii de Munte. 1912 pp. 272+II după notele stenografice ale lui H. Stahl.

3) pp. 1-16.

reşte deci mersul rîului, iar nu ce lasă la fund sau undele dela suprafaţa apelor".—Spune că în lecţiile acestea înţelege să înfăţişeze „o succesiune de probleme istorice, în legătură cu înfăţişarea solului european sau extra-european, cu origina şi desvoltarea raselor şi naţiunilor amesfecate în istoria universală, cu ideile de care au fost stăpânită şi condusă omenirea în deosebite timpuri, cu tradiţiile care au rămas de pe urma acestor idei, — pentrucă orice ideie dela o bucată de vreme, când nu mai e conştienţă, când a căzut în penumbra cugetării, devine o tradiţie, şi fiecare tradiţie a fost la început o ideie proclamată de un filosof, şi a ajuns cu timpul tradiţie, temelie pentru desvoltarea cugetări omeneşti de mai târziu. Iarăşi o să fie vorba, în felul asesta de a înţelege istoria universală, de aşezăminte care formează între popoarelor şi uneori zăgazul pentru viaţa unui popor: e foarte însemnat să-ţi dai seama prin studiul istoriei universale când un aşezământ, care fusese odată temeiu, sprijinind viaţa naţională ajunge să fie — când viaţa naţională s'a strămutat aiurea — o piedecă pusă în calea vieţii naţionale". Aceasta-i planul lecţiilor, care la un loc ar face toată istoria universală. Schiţează apoi principial toată problema Rinului până la 1870[1]).

După spusele din cele două lecţii, intră în tratarea pe larg a problemei renane,—începând dela Cezar,—care „pentru Romani e nevoia găsirii unui hotar natural provinciilor întinse până la apa Rinului, pentru Germani e nevoia de expansiune agricolă". Lupta între cele două puteri mari, dintre care una scădea încontinu şi cealaltă se întărea tot mai mult. e urmărită în epoca antică,[2]) apoi în evul mediu cu participarea altor popoare nouă, oprindu-se în vremea noastră la 1871 [3]).

E răscolită toată istoria Europei apusene în legătură cu chestia Rinului, şi desigur pentru un cunoscător serios al istoriei universale sunt aici multe idei şi afirmaţii nouă pe care nu le întâlneşti într'alt loc, şi dacă multe din cunoştinţele noastre privitoare la istoria universală prin această carte să zădărnicesc, să ne gândim că avem înainte cercetare unui medievist, care e socotit chiar în Apus, ca unul dintre cei

1) pp. 17-32. 2) pp. 73-172.
3) pp. 173-272; tabla numelor lipseşte.

mai adânci cunoscători ai istoriei medievale şi în general ai istoriei universale şi, care prezintă o nouă concepţie filosofică asupra întregei desvoltării a omenirii. De alci vine totdeauna noutatea frapantă, cu care ne sunt prezentate faptele în istoria românească sau universală.

Cu ocaziunea tristei aniversării de o sută de ani dela răpirea Basarabiei de Ruşi, Iorga publică cartea ştiinţifică *„Basarabia noastră“* [1]). Scopul cărţii e ne spune însuşi autorul: „să arate viaţa curat românească a Basarabiei timp de multe veacuri până la anul nenorocit al răpirii 1812 — de care ne amintim astăzi cu durere adâncă, dar nu fără speranţe, la o sută de ani după această pierdere naţională — prin afirmarea unui fapt, pe care împotriva mărturiilor istorice nici un interes politic, nici o patimă antiromânească şi nici o slugarnică linguşire faţă de stăpânii de astăzi nu-l poate răsturna: că viaţa istorică aşa numitei Basarabii începe că Domnia Moldovei şi se întăreşte, se acopere de bogăţie negustorească şi de glorie războinică prin această Domnie“ [2]).

Tot trecutul Basarabiei ne apare întâia oară într'o expunere unitară, aşa despre: începuturile noastre naţionale şi politice „Basarabia“ şi Alexandru cel Bun, încercarea unei Basarabii moldoveneşti osebite şi organizaţia şi cultura basarabeană până la Ştefan cel Mare; [3]) apoi despre Ştefan cel Mare şi apărarea Basarabiei de Turci, situaţia Basarabiei după moartea eroului moldovean şi împrejurările culturale de aici; [4]) aşezarea Turcilor în Basarabia de jos şi lupta lui Petru Rareş şi a urmaşilor săi pentru reîntregirea ţării; [5]) în capitolul „Tartarlîcul“ şi expediţiile turco-polone din sec. al XVII-lea vedem luptele basarabene până la Vasile Lupu, Cantemir Mîrzacul şi Bugeacul Nogailor, viaţa românească în satele, cetăţile şi târgurile Basarabiei şi noile rosturi ostăşeşti în acest ţinut; [6]) iar în sec. al XVIII: Petru cel Mare şi partidul militar al Basarabenilor, anexarea de Turci a Hotinului,

1) Văleni de Munte 1912 pp. 175+II formează vol. XXIV din *Studii şi Documente*.
2) p. 1.
3) pp. 1-22.
4) pp. 23-34.
5) pp. 35-50.
6) pp. 31-82.

Ruşii năvălitori şi elementele militare din Basarabia după Petru cel Mare, încălcările tătăreşti, viaţa de hotar cu Tătarii pe la 1750 şi, noile condiţii de proprietate rurală [1]). Intr'un alt capitol de un interes deosebit ne înfăţişază starea locuitorilor ostaşi şi răzeşi, târgurile, legăturile şi viaţa de negoţ şi biserica Basarabiei [2]). La urmă despre răpirea Basarabiei: Basarabenii şi Ruşii în războaiele din 1768—71, 1789—93; războiul din 1806—12 care aduce anexarea, noile condiţii de vieaţă ale Basarabiei după răpire şi durerea Moldovei sfâşiate [3]).

Termină expunerea aşa de îmbelşugată în informaţie sigură cu cuvintele care conving pe orice cetitor atent şi nepreocupat al acestei cărţi, că în Basarabia „nu e ogor, monument, aşezământ local, neam vechiu în Basarabia, care să nu fie al nostru, sânge românesc, faptă românească, gând românesc“ [4]

In „epilog“ arată scriitorii basarabeni locaii şi cei trecuţi în România în secolul al XIX-lea şi ceva despre vieaţa românească de aici până în prezent [5]).

„Mânăstirea Neamţului“. Vieaţa călugărească şi munca pentru cultură [6]). Lucrarea aceasta după spusele autorului în prefaţă, e reproducerea, dar şi revederea şi corectarea unor articole cunoscute mai sus privitor la Neamţu din Buletinul com. mon. ist. 1910; Analele Academiei Române secţ. ist. XXXIV şi din Istoria literaturii române sec. XVIII-lea vol. II. „Capitole întregi au fost scrise din nou aşa încât această modestă scriere poate să revendice şi un oarecare drept de noutate“. Broşura are două scopuri: „Intâiu să dea călugărilor din Neamţ şi de aiurea o icoană a vieţii monahale a celei, cu mai vechi şi strălucite începuturi şi cu roade mai bogate de gospodărie şi cultură, în timpurile cele mai bune, să le amintească deci folosul ce au adus Bisericii, neamului,

---

1) pp. 83-120. 2) pp. 120-138. 3) pp. 139-169.
4) pp. 169. 5) pp. 171-175; Iorga, *Până când s'a întrebuinţat limba românească oficială în Basarabia* In revista *Drum drept*, II (1913), pp. 68-73 pe baza mai multor ştiri constată că până la 1870 limba românească avea valoare oficială in biserica românească din Basarabia.
6) Văleni de Munte, 1912. pp. II+91; tabla numelor lipseşte.

ţerii, înaintaşii lor harnici şi plini de râvna lucrurilor curate şi înalte, cum sunt curate şi înalte cerurile spre care se îndreaptă în avântul ei sigur, credinţa. — Al doilea, să-i ajute pe părinţii nemţeni, ca şi pe cercetătorii cuvincioşi şi însufleţiţi de sentimente religioase ai mânăstirii a cunoaşte bogăţiile de artă şi venerabilele amintiri istorice ce cuprinde, dându-le cetirea ori traducerea în româneşte a inscripţiilor de pe odoare". [1]).

Ne istoriseşte viaţa mânăstirii dela început şi sub diferiţi Domni ctitori, odoarele din sec. 15—16-lea [2]); decăderea mânăstirii in sec. al 18-lea [3]), ridicarea din nou prin egumenul Paisie [4]), serbarea unui hram la Neamţ, Mitropolitul Iacov şi Neamţul [5]), conflictul între mânăstire şi Stat, secularizare [6]), etc.

„*Schitul Fedeleşcioiu*" [7]). Zidire începută la 1673 şi terminată la 1700 de Grigorie Ghica şi Mitropolitul Varlaam; e lângă Râmnicul-Vâlcii. Ni se dă descrierea ei, inscripţiile, meşterii cari au zidit-o şi fotografiile cari o privesc.

„*Portul popular românesc*" [8]). O conferinţă ţinută la cursurile din Vălenii de Munte, din care vedem diferitele atitudini avute faţă de portul românesc în secolul al XIX-lea; asemănarea între portul nostru şi cel al Sârbilor, Bulgarilor, Aromânilor, Albanezilor şi Grecilor, în nord cu al Rutenilor, Saşilor, Ungurilor şi Suedezilor şi, conchide că acest port e înainte de toate trac şi „ei ne-au lăsat portul *lor* în linii generale . . . în elementele de înfrumuseţare, în cromatica lui, în colorile pe care le intrebuinţau mai des şi în legăturile obişnuite între aceste clori". Fixează patru regiuni după care se împarte şi se deosebeşte portul nastru popular: 1. Bucovina şi părţile muntoase ale Moldovei până la Vrancea; 2. Dela Râmnicul Sărat la Olt, în parte şi în Oltenia; 3. Mehedinţi şi Banat; 4. Dolj, Romanaţi, Vlaşca, Ilfov. In cadrul a-

---

1) pp. I-II.
2) pp. 1-27.
3) pp. 27-31.
4) pp. 32-47.
5) pp. 48-67.
6) pp. 68-89.
7) *Buletinul com. monumentelor istorice*, 1912, pp. 30-35.
8) Vălenii de Munte, 1912, p. 40; publicat şi în *Neamul Românesc literar*, 1912, pp. 481-97.

cestor tipuri *fiecare vale îşi are varianta.* Stăruie în urmă asupra albumurilor de porturi româneşti, asupra sprijinului statului şi societăţii pentru a se păstra frumosul nostru port popular [1]).

Semnalez aici câteva studii şi articole de istorie scrise în limba suedeză.

„En grekisk Krönika om Karl XII: S Vistelse i Bender (Afenduli)“ [2]). Se dau lămuriri şi se analizează cronica grecească a clucerului Afenduli, grecul, omul lui Constantin Vodă Brâncoveanul la Bender, din 1712 privitor la regele svedez Carol al XII-lea publicată în Hurmuzaki, XIII.

Despre aşezarea Turcilor în Europa„ *Orsaherna till det ottomanska Rikets utträngande ur Europa“* [3]) ; tot în aceias

1) In *Neamul Românesc literar*, IV (1902) se publică: *Extrase din călătorii străini relative la noi:* Blanqui (1841) despre un mare negustor muntean la Filipopol; Chateaubriand despre cărţile greceşti tipărite la Bucureşti şi Const. Stamati, scriitorul şi traducătorul „Atalei“ lui Chateaubriand; Lamartine despre fostul Domn muntean Caragea (1832) p. 160; extrase din cartea lui Possart despre noi (1837); J. Müller dospre Macedoromânii (1844) p. 207. — *Familia Tăutul în legătură cu biserica din Bălineşti.* Ştiri întregitoare la familia Tăutul din 1601—1821, dând şi o tablă genealogică a acestei familii pp. 164-8; alte ştiri şi mai vechi despre neamul Tăutul dela 1497—1771; pp 237-39; note despre vechi zugravi în sec. 15 şi 18-lea şi despre ostaşi români în străinătate p. 239. — *Un poem grec privitor la istoria noastră.* Dovedeşte pe baza poemului grec al lui Gh. Etolianul că Petru Şchiopul n'a domnit, cum se credea până atunci şi în Muntenia, ci numai în Moldova; Domnul muntean Petru e cu totul altul pp 577-9. — *Calendarul Neamului Românesc* din 1910 (II): *Ceva despre duşmanii Unirii.* E vorba de foştii Domni Bibescu şi Mihail Sturdza la Constantinopol, contrarii Unirii Principatelor p. 64; *Cum a murit Cuza Vodă.* O notă despre moartea repentină a acestui mare Domn (5 Iunie 1873) p. 80. — *Neamul Românesc literar* pe 1910 (II): *I. Codru Drăguşanu, un călător ardelean prin Europa apuseană* (prefaţă la *„Călătoriile unui ardelean“* de I. Codru Drăguşanu, Văleni, 1910 pp. XVIII+250). In scurt se dă vieaţa acestui ardelean cu talent, care prin descrierile sale de călătorie prin Franţa, Anglia, Germania, Italia, Rusia şi Elveţia între ani 1835—43, va avea „un loc onorabil“ în literatura noastră“ p. 401—407.

2) Stokholm, 1912 p. 13.

3) In revista svedeză *„Svensk Tidskrift“*. 1913 pp. 253-62, Stokholm

revistă apare „*Den albanska Frägan*“ [1]), în care face câteva observaţii generale referitoare la desvoltarea poporului albanez şi zice că o Albanie independentă fără nici un sprijin extern nu se poate susţinea. Românii macedoneni ar putea da acestui stat nou burghezia şi clasa intelectuală care-i lipseşte. Protecţia austriacă e nesuferită, singur Italia, prin apropierea geografică şi trecutul ei de ocrotire şi ajutătoare, ar putea sprijini această formaţiune politică nouă.

Studii şi documente, XXII [2]), cuprinde documente interne foarte diverse. In introducere se dă „câteva observaţii asupra materialelor documentare“ din acest volum [3]), după care urmează actele: Intâia cronică de orânduieli a lui Grigorie Vodă Ghica al Moldovei (1775), cu o atentă cercetare a ei în comparaţie cu altele [4]); testamentul negustorului din Craiova Ioan Băluţă în vremea eteriei, cu note despre familia Băluţă [5]); o ordonanţă financiară: cartea gărdurăritului în sudul Râmnicului-Sărat şi Buzău din 1739—40 şi cheltuieli domneşti la nunţi [6]); însemnări precise de cronică moldovenească din 1788—1806 şi de gospodărie a unui boier din Botoşani în 1767—1778 [7]); biserica din Prigoreni (moşia lui I. Neculce; pomelnic şi însemnări de pe cărţi bis.) [8]); moşnenii din Muşcel (1 act; altul dela Radu Vodă 1613) [9]). — Din poeziile boierului Vasile Pogor [10]); un proiect din 1863 (Bucureşti) de a se tipări operile vechilor istorici ardeleni; [11]) un privilegiu a Impăratului Leopold al II-lea pentru Românii din Ungaria (1791 trad. contemporană); [12]) act de vânzare a unei vii la Cotnar de Gavril Tăutul; [13]) socoteala clădirii casei dela Curu-Ceşme a lui Şerban Voda Cantacuzino; [14]) însemnări pentru istoria Românilor din notiţe greceşti (1534-1823) [15])

---

1) *Ibid.*, pp. 447-56.
2) Văleni, 1913 pp. 40+474.
3) pp. 9-40.
4) pp. 3-44 şi 9-25.
5) pp. 45-49. 25-6.
6) pp. 50-52. 26-7.
7) pp. 53-60. 27.
8) pp. 61-3. 28,
9) pp. 64-5, 28.
10) pp. 66-78, 28-9.
11) pp. 79-80, 29.
12) pp. 81-2, 29.
13) pp. 83-29.
14) pp. 84-5 şi trad. românească p. 30.
15) pp. 85-93, 31.

catastif de dajdii moldoveneşti (c. 1760)[1]; un catastif de vinăriciu oltean (1818)[2]. — Scrisori domneşti către Banii Craiovei şi altele diferite (1815—25)[3]; o hotărnicie gorjană (1833)[4]; Documente moldoveneşti în româneşte (6 din c. 1626—41)[5]. — Testamentul călugărului moldovean Sava Holban din mânăstirea Mogoşeşti (1828—32[6]; doc. dorohoiene: cărţi domneşti şi zapise (24 din 1618—1743)[7]; 75 scrisori moldoveneşti particulare (1775 — c. 1840);[8] moşia Sadova alui Const. Vodă Brâncoveanu (1745)[9]; 35 acte gorjene (1775—1844 din colecţia T. Gibescu)[10]; un act dela Miron Costin, pârcălab de Hotin (1658)[11]; 8 acte diferite (din colect. I. Atanasiu, fost prefect de Galaţi în 1672—90)[12]. — Inscripţii şi însemnări din bisericile: Breaza (jud. Prahova), Iaşi (Trei Ierarhi). Slom şi Ceraş (jud. Prahova) şi Buzău (bibl. liceului)[13]. — 8 acte din valea Teleajenului şi ca probe de limbă (1817—34)[14]. — Acte amestecate din Moldova de sus: o carte a Starostelui de Cernăuţi (1643), o numire de ispravnic (1822) întoarcerea unei moşii hotînene (1809), o hotărnicie la Beceşti (ţin. Cernăuţi din 1745), 3 acte relative la biserica din Herţa (1794—1803)[15].

Studii şi documente, XXIII[16], cuprinde acte străine din arhivele Galiţiei, vechii Rusii şi Ţerilor de jos. Corespondenţa

---

1) pp. 97-139, 31-2 2) pp. 143-56, 32, 174-5.
3) pp. 169-195, 32, 4) pp. 179-202, 32.
5) pp. 205-9.
6) pp. 213-27: despre familia Holban pp. 33-40 (reproTus in revista *Drum drept* Văleni 1913).
7) pp. 231-65. 8) pp. 260-337.
9) pp. 338-9. 10) pp. 341-51.
11) pp. 353-4 12) pp. 355-58 şi p. 40.
13) pp. 359-65. 14) pp. 369-77.
15) pp. 381-402; tablă numelor pp. 405-37, a lucrurilor pp. 441-55 onomastic pp. 459-70. erata p. 471.
16) Văleni. 1913 p. 519. In prefaţă spune că în cele dintâiu 100 pag. s'au strecurat destule greşeli de tipar. „O înlocuire a foilor cu greşeli ar fi costat prea mult şi mă măgulesc că ele nu vor fi interpretate nici ca neglijenţă nici ca neştiinţă, ci vor fi îndreptate cu sentimentul de amicală colaborare pe care oricine a lucrat în ştiinţă îl are faţă de tovarăşul său de ocupaţie, care cu toată dorinţa de a se isola pentru ştiinţă, rămâne totuşi supus vicisitudinilor vieţii omeneşti".

polonă din Königsberg, Danzig, Cracovia. etc. privitoare la istoria Românilor (145 acte din 1527—1598)[1]; apoi 401 corespondenţe olandeze din Constantinopol cu traducere în româneşte (1603—1747 din arhivele din Haga)[2]; 426 acte relative la Negoţul românesc cu Lembergul (1404—1603)[3]. — Nota călătorului englez Wiliam Lithgow despre Români (c. 1612);[4] extrase din o culegere de desemnuri colorate înfăţişând pe Români (sec. 18-lea?)[5].

„Corespondenţa lui Dimitrie Aman negustor în Craiova (1794—1834)[6]. In prefaţă ni se dă viaţa de negustor harnic a lui D. Aman, urmată de 357 corespendenţe şi regeste aproape toate româneşti (1803—1844)[3], la care se adaogă încă 101 corespondenţe şi acte din 1793—1824[9] şi câteva statistice oltene din 1818[10].

„Politica externă a popoarelor agricole“[11]. O conferinţă ţinută la Congresul „Societăţii româneşti agricole“ în 1912 în care combate ideia eronată că în lume toate lucrurile au la bază cauze economice şi zice că de fapt „în lume tot ce există nu e altceva decâi idei luptând sau idei biruitoare“. Arată în ce constă politica imperialistă[12], politica externă a popoarelor comerciale-industriale[13] şi a celor agricole între care suntem şi noi[14]. Agricultura noastră e foarte veche, toate cuvintele *principale şi necesare*, privitor la ocupaţiile

1) pp. 3-112; unele din aceste acte sunt publicate în Iorga: Chilia şi Cetatea Albă (12), Nouveaux materiaux pour Despot (8), Hurmuzaki XI, prefaţă, în note (8), în Doc. geografice (1).

2) pp. 115-289.

3) pp. 293-456; publicate în parte, întâiu în Relaţiile comerciale cu Lembergul.

4) pp. 459 63,

5) pp. 465-68; tabla numelor pp. 471-507; a lucrurilor pp. 511-17;

6) Văleni, 193 pp. XV+255 (= *Studii şi documente*. XXV).

7) pp. III-XV; în faximil în prefaţă; o scrisoare grecească a lui D. Aman şi una a soţiei lui Pipica Aman şi chipul lor; prefaţa şi în *Drum drept*, 1913 pp. 3-13.

8) pp. 3-161.

9) pp. 165-206.

10) pp, 207-12; tabla numelor pp. 215-30; a lucrurilor pp. 231-44; vocabulariu pp. 245-49; onomastic pp. 250-53: erată p. 255; pe copertă pecetea „Gazdiei Ocnelor“.

11) Văleni, 1913 p. 38.

12) pp. 10-14.

13) pp. 14-24.

14) pp. 24 38.

agricole şi la bucate sunt latine. uneltele fiind numirea lor slavă nu hotărăsc, căci ele se schimbă necontenit. Un popor agricol are firea sa deosebită şi „se ţine numai în marginile dreptului său naţional, dar într'acolo cu înverşunare îşi îndreaptă toate silinţele... şi niciodată ispita nu-l va duce să încalce aiurea drepturile altui popor". Agricultorul e un om sigur şi cumpătat, „astfel va face şi politică externă, dar fiindcă munca lui atârnă de puteri naturale şi supranaturale pe care el nu le poate schimba, după voinţa şi necesităţile sale, ci caută să potrivească lucrurile în aşa fel, ca câştigul muncii să-l aiba totuşi. Aceasta se cheamă oportunismul cuminte, cel bun, care nu sileşte lucrurilei ci le întrebuinţează cu chibzuială. Nu sileşte, fiindcă ştie că lucrurile nu se pot sili, dar ştie şi aceia că mintea omenească poate totuşi să smulgă şi împrejurărilor celor mai vitrege rodul pe care-l aşteaptă." Politica noastră în trecut faţă de vecini a fost cu adevărat politica unui popor agricol, sigură, cumpătată, în cadrul graniţelor naţionale, întrebuinţând cuminte toate oportunităţile, spre binele şi asigurarea neamului.

Conferinţa aceasta cu idei nouă a fost ţinută într'un timp, când multă lume agita pentru intrarea în războiu contra Bulgarilor, de aici se vede de ce lorga era contra.

„*Cronica expediţiei Turcilor în Moreea 1715*", atribuită lui Constantin Diichiti. [1]) In prefaţă. cu traducere franceză se arată valoarea cea mare a acestei cronici, care sub toate raporturile oferă o „siguranţă deplină", şi cunoaşte dedesubtul lucrurilor care de atâtea ori hotărăsc fapta ; apoi lămuriri despre autorul ei vătaful Constantin, grec de neam, care a luat parte la expediţie şi povesteşte obiectiv şi exact faptele văzute şi cu mare bogăţie de amănunte. [2])

Urmează : Cronica în româneşte e însoţită în note de lămuriri bogate, relativ la fapte, oameni şi cuvintele străine, [3]) iar traducerea franceză a cronicii [4]) are în note, pentru com-

1) Bucureşti, tip. Socecu, 1913 pp. XV+226 ediţia Comisiunii istorice a României.

2) pp. V-XV. 3) pp, 1-107.

4) pp. 107-212; tabla numelor pp. 213-18; a lucrurilor pp. 219-25; vocabulariu pp. 226-28; erată p. 228.

paraţie, deosebirea povestirii din raportul frances al lui Ben. Brué, care e izvorul românesc.

„*Relations entre Serbes et Roumains*“.[1]) E o scurtă comunicare făcută (în 10 Noembre 1913) la Academla regală sârbeasca din Belgrad, — a cărei membru corespondent e autorul — despre relaţiile politice, culturale, religioase între cele două popoare vecine; despre influenţele reciproce, cari pleacă dela vechii Traci, Romani, Bizantini şi Turci şi, se pot constata uşor la amândouă popoare; apoi legăturile de sânge între familiile sârbeşti cari au stăpânit Serbia şi Voievozii Ţerli Româneşti, fondaţiile bisericeşti ale popi Nicodim în Muntenia; mercenarii sârbi luptând în oastea românească; mişcarea lui Tudor Vladimirescu şi a lui Caragheorghe şi legăturile de prietenie ale acestuia şi ale lui Obrenovici cu Ţerile române.

Mai avem câteva studii cari privesc Serbia şi merită să le cunoaştem.

„*Pagini despre Serbia de astăzi*“.[2]) O conferinţă care fixează dela început caracterul dominant al vieţii poporului sârbesc, arătându-se fenomenele istoriei sale mai importante din sec. XIX-lea şi înfăţişarea actuală a acestora şi, legătura ţerănimii cu cultura naţională, care ne poate servi de îndemn şi învăţământ nouă.

„*Politica austriacă faţă de Serbia*“.[3]) O conferinţă la institutul pentru studiul Europei sud-orientale, care ne prezintă, începând cu evul mediu până în zilele noastre, dezvoltarea expansiunii austriace directe sau indirecte prin Ungaria, în statele Peninsulei balcanice, în deosebi în Serbia, pe care Austria voia s'o supună şi s'o prefacă într'un debuşeu al productelor sale industriale.

„*Oltenia şi Serbia*“.[4]) Tot o conferinţă la Craiova în folosul refugiaţilor sârbi. La început dă câteva aprecieri generale în legătură cu războiul de atunci, apoi despre relaţiile între Serbia şi Oltenia din vremuri foarte bătrâne până în sec. XIX-lea şi influenţa sârbească în Ţara Românească, des-

1) Văleni, 1913 p. 27.
2) Văleni de Munte, 1914 pp. 3-41. restul note de drum, etc.
3) Văleni, 1915 p. 37. 4) Văleni, 1915 p. 31.

pre care zice aceste cuvinte semnificative: o cancelarie organizată, o ordine de demnitari, o curte, mai ales o legimitate dinastică, înconjurată de prestigiu şi lucrurile aceste, care erau indispensabile, nu le-am luat dela Bulgari, ci dela Sârbi"[1] ....„comunitate politică în cele mai îndepărtate timpuri, legături dinastice în veacul al XIV-lea, împrumutarea din Serbia a limbii de Stat şi din Biserică, a caligrafiei celor dintâiu dieci ai noştri, a cărturarilor religioşi, inspiraţia artei noastre inspirătoare... sunt darul sârbesc."[2] Serbia nouă ni-a dat prin mişcarea lui Tudor din 1821, ca răsplată pentru ajutorul de arme ce i-l adusesem: „cea dintâiu manifestaţie şi mândră şi biruitoare, de conştiinţă naţională ţerănească."[3]

Quelques observations sur la communauté politique entre Roumains et Serbes a l'époque plus ancienne.[4] Arată că în timpurile cele mai vechi, înainte de veacul al XIV-lea, între Sârbii răsăriteni dela Dunăre şi Românii din Oltenia şi Banat, a fost o comunitate politică, care o sprijină cu fapte asemănătoare dintr'o parte şi alta şi prin analiza numelor de localităţi şi persoane din aceste ţinuturi mărginaşe cu Dunărea.

„Chestiunea Dunării" (Istorie a Europei răsăritene în legătură cu această chestie).[5] Cuprinde lecţiile de la şcoala de război. După ce repetă pentru elevii noi scopul lecţiilor, defineşte chestia Dunării şi deosebirea faţă de cea a Rinului, pe care am văzut-o;[6] trece la expunerea, plină de observaţii judicioase şi nouă, stăpânirii vechi a Tracilor, Sarmaţilor,[7] Romanilor, Goţilor, Hunilor, Avarilor[8] şi a Imperiului bizantin la Dunăre;[9] apoi Bulgarii, Ruşii, imperiul româno-bulgar, Sârbii[10] şi Turcii la Dunăre şi stăpânirea lor aici şi opera războinică a lui Ioan Hunyadi.[11] Luptele Domnilor noştrii; Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul etc. cu Turcii la Dunăre[12]. Luptele pentru stăpânirea Dunării în secol. al

---

1) p. 26. 2) p. 28. 3) p. 30.

4) *Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, Văleni, 1915 (II) pp. 191-98; publicat şi în revista sârbească „Delo" din Belgrad.

5) pp. Văleni, 1913 p. 262 (= *Studii şi documente*, vol. XXVI).

6) pp. 1-10. 7) pp. 11-20. 8) pp. 21-58.

9) pp. 59-60. 10) pp. 81-144

11) pp. 145-169 12) pp. 170-190.

17—19-lea;[1]) chestiunea Dunării după războiul Crimeii şi datoria noastră de a stăpâni Dunărea, care e a noastră din cele mai vechi timpuri, prin o puternică flotă cuceritoare.[2])

In legătură cu cele înşirate mai sus se discută pe larg şi se analizează multe lucruri de cea mai mare importanţă pentru noi şi istoria popoarelor vecine, dându-le de atâtea ori soluţii şi aprecieri nouă, în deosebi la epoca mai veche înainte de veacul al XIV-lea.

„*Istoria statelor balcanice în epoca modernă*“ [3]). Cuprinde lecţiile ţinute la universitatea din Bucureşti; subiectul a fost ales pentru principele Carol, student al universităţii, în anul războiului balcanic (1912-3). In prefaţă zice: „Pentrucă o direcţie de politică externă să se stabilească definitiv se cere însă consimţământul absolut al conştiinţei naţionale.—Această conştiinţă trebuie pregătită printr'o informaţie sigură. Pentru a înţelege ce *este ea*, trebuie să ştie ce *a fost*. Trebuie ca oricine să-şi dea seama de *rolul nostru* în acele lucruri care au fost. *Trebuie să se recunoască aiurea fenomene care s'au petrecut la noi şi care se pot petrece şi în mijlocul nostru.* Trebuie să aibă ca forţe active toate elementele cu care se vor da soluţiile viitorului.

De aceia dau această carte, *în care pentru întâiasi dată viaţa Balcanilor se prezintă din punctul lor de vedere şi într'o legătură care li e proprie.* Doresc să fie o carte populară şi cred că, ajungând a se răspândi ar da un ajutor singurei politice pe care de aici înainte trebuie să o facem „*sântem siliţi* a o face“, adecă: desfacerea de alianţele costisitoare şi primejdioase cu Puterile mari şi apropierea de acele State din Peninsula Balcanică faţă de care, în puterea unei ntregi tradiţii, ni revine un rol conducător“ [4]).

In introducere arată „necesitatea studiului istoriei Statelor

---

1) pp. 191-251 vezi şi Iorga, *A cui e Dunărea?* conferinţa, Văleni, 1908 p. 14.

2) pp. 252-59; tabla numelor lipseşte.

3) Văleni, 1913 pp. IV+413. (*Studii şi documente*, vol. XXVII) vezi un articol pe Iorga despre luptele din Ungaria în veacul al XVI-lea în *Petermans Mitteilungen*, 1913, Ianuarie.

4) pp. III-IV.

balcanice", prin faptul că avem pământ şi fraţi în sudul Dunării, viaţa populară e aceiaşi ca şi a popoarelor balcanice moştenită dela Traci şi că timp de 500 de ani am fost ocrotitorii vieţii religioase şi culturale a popoarelor de peste Dunăre [1]). — Analizează situaţie „proviñciilor desbinate şi sărăcite de anarhie" din peninsula balcanică: Imperiul bizantin, Bulgaria, Serbia şi Latini, care a dus inevitabil la dominaţia monarhică a Osmanilor, tare, dar „dreaptă" [2]). „Viaţa creştinilor din Răsărit subt stăpânirea turcească" n'a fost tiranică şi insuportabilă pentru că Turcii „garantau fără îndoială pace, ordine, dreptate, înaintare după merit, fără ca popoarele supuse n'ar fi tolerat-o a doua zi după zăpăceala înfrângerii" [3]). Fixează cele trei faze în relaţiile noastre cu popoarele creştine din Balcani şi rostul nostru în trecut aici [4]). Amestecul şi scopurile de cucerire ale Rusiei şi Austriei în Balcani e arătat din vremuri mai vechi până pe la 1800 cu multă pătrundere [5]). Influenţa franceză şi a altor apuseni în Balcani până în epoca lui Napoleon)[6]. Mişcarea spontană de eliberare a Sârbilor prin Caragheorghe, Milos Obrenovici [7]). Eteria dela noi şi mişcarea revoluţionarea a Grecilor din Moreea etc. [8]); schimbările dinastice din Serbia [9]). Războiul din 1877 şi urmările lui asupra popoarelor din Balcani [10]); Revoluţia turcească din 1903, războiul Balcanic (1912-3), Pacea dela Bucureşti, etc. etci [11]).

Nimeni nu era mai indicat şi mai pregătit pentru neînfăţişa viaţa popoarelor balcanice în epoca modernă, nu în amănunte ci în largă expunere de idei călăuzitoare, ceiace e cu mult mai greu, decât Iorga, care alături de regretatul Iirecek, e cel bun cunoscător al trecutului peninsulei balcanice, cum a dovedit-o cu prisosinţă în opera capitală Istoria Turcilor.

---

1) pp. 5-12. 2) pp. 13-28.
3) pp. 29-37. 4) pp. 38-52. 5) pp. 53-85.
6) pp. 101-44. 7) pp. 145-224.
8) pp. 225-278. 9) pp. 279-352.
10) pp. 353-77 ; tabla nnmelor pp. 381-407, cuprinsul pp. 411-12; erată p. 413 ; în ediţia franceză: *Histoire des États balcaniques à l'époque moderne*, Văleni, 1914 p. 496 se dau ici colea unele adause şi indreptări.

Analele Academiei ne oferă iarăşi o mulţime de studii istorice, bogate în informaţii nouă şi în amănunte şi, foarte diverse prin cuprinsul lor.

Plângerea lui Ioan Sandu Sturza Vodă împotriva sudiţilor străini din Moldova [1]). Titlul arată conţinutul memoriului; plângerea grecească cu trad. românească din c. 1824-26 e adresată Porţii [2]); se dau informaţii despre năvala păcătoasă a Evreilor din Moldova, sprijiniţi de consulii străini corupţi, cum se vede şi din scrisorile lui Hummer (p. 7 n. 1) [3]); la urmă în faximil plângerea grecească a lui Sturza.

„Din ţinuturile pierdute. Boieri şi răzeşi în Bucovina şi Basarabia în cele dintâi decenii după anexare" [4]). Din documentele ce se publică aici „se va vedea, cum şi de ce urmaşii de boieri români din Vilavce s'au prefăcut după câteva decenii în Ruşi, cu nume ruseşti uneori, înlocuind vechile nume frumoase în limba noastră, şi de ce fraţii lor de sânge şi tovarăşii lor de clasă din gubernia basarabeană au păstrat până în pragul zilelor noastre toate datinile juridice româneşti, ca în vremurile de înflorire a „obiceiurilor ţerii", şi întrebuinţarea graiului îndatinat, pe care numai ici şi colo îl împestriţează, greoiu şi ridicol, expresii ruseşti luate dela ingineri hotarnici, dela advocaţi, judecători şi cinovnici ai administraţiei." Urmează 18 documente precedate fiecare de lămuriri relative la răzeşii din satul bucovinean Vilavce (1747—c. 1830), care arată că desnaţionalizarea elementului românesc în Bucovina s'a făcut după 1830 nu prin „o infiltraţie lentă, ci prin înecarea elementului aborigen, numeros, curat şi mândru de potopul galiţian (rutean) [5]); — apoi peste 50 documente privitoare la familia Iamandi din Basarabia şi moşiile ei aici, însoţite cu multe informaţii de folos, actele privesc; *a)* moşii de peste Prut din timpurile mai vechi (1587—1614), *b)* altele sunt în legătură cu vieaţa bucovineană îndată după anexarea Bucovinei de Austrieci (1714—1805) *c)* altele mai nouă se-

1) *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXX pp. 1-11.
2) pp. 1-6. 3) pp. 6 11.
4) *Analele Academiei Române.* secţ. ist. XXXV pp. 13-91.
5) pp. 14-31.

refer la viaţa românească din Basarabia după 1812 (1814—47) [1]). Sub „alte acte basarabene“ avem 9 acte relative la moşia Buticiul (1609—1812); despre un negustor moldovean în Basarabia (1803—1807); 2 foi de zestre (1821); 1 act despre satul Foleşti (1823); 1 act românesc dela judecătoria Hotinului (1823), 1 act despre o datorie (1831) 1 despre vânzare (1835); o încercare de satiră în Bălţi (1842) şi 5 scrisori particulare (1842—71), Toate aceste scrisori şi acte sunt româneşti şi dovedesc îndelungata întrebuinţare a limbii româneşti în acte din Basarabia [2]).

„Câteva ştiri nouă privitoare la istoria Românilor“ [3]). Cuprinde: un document slavon de danie al lui Miron Vodă Barnovschi (c. 1626—29) pentru biserica domnească din Botoşani [4]); 8 ordine şi comunicări din registrele „supt cărmuirii plăşii Filipeştilor“ (jud. Prahova) din 1835 [5]); 2 scrisori ale fostului Domn Barbu Ştirbei în chestia ţerănească către francezul Dèbrauz (1858, 1864) şi, o scrisoare a acestuia din urmă, precum şi cheia corespondenţei secrete dintre aceşti doi [6]); — extrase din cartea venetianului Marc Antonio Canini „20 de ani de exil“ (ed. II, 1869) privitor la confederaţia balcanică prevestită de acesta încă pe la 1850—60 [7]). — In anexe: 2 cuvântări ale Domnului Barbu Ştirbei ţinute in inspecţia din jud. Mehedinţi (1850—1) [8]). Toate documentele din acest memoriu sunt însoţite în text de bogate lămuriri.

„Notele unui istoric cu privire la evenimentele din Balcani“ [9]). Războiul balcanic a pus în mişcare curentele: „Tradiţia bulgărească şi sârbească a râvnirii către Constantinopol, nevoia expansiunii sârbeşti către Marea Adriatică, tendinţa Montenegrului de a forma un stat mai întins cu elemente slave şi albaneze, aspiraţiile de a se unii într'un stat naţional,

1) pp. 31-75.
2) pp. 76-90; schiţa genealogică a familiei Iamandi p. 91; in faximile o scrisoare a episcopului Dosofteiu de Rădăuţi (1756).
3) *An. Ac. Rom.*, sect. ist. XXXV. pp. 23—93-115.
4) pp. 93-96. 5) pp. 96-99 6) pp. 99-107.
7) pp. 107-11. 8) pp. 112-15.
9) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XXXV, pp. 35—117-158.

dorința Aromânilor de a-și păstra ființa etnică, visul grecesc al unui Bizanț înviat în toată întregimea lui și, pe de altă parte, de peste Dunăre și de peste mare, amintirea italiană a colonizării pe malul balcanic al Mării Adriatice, pofta austriacă de a păstra supremația în Balcani ca și în Carpați, speranța Rușilor de a rămânea ocrotitorii fraților slavi mai mici și, în sfârșit, prezența Remâniei în Dobrogea și a Românilor de pe malul drept al Dunării". Despre „aceste curente în legătură cu un lung și interesant trecut" se vorbește aici „fără banalitatea de împrumut a comunicațiilor populare", ci obiectiv cu răscolirea tuturor știrilor sigure, criticate, relative la istoria medievală a popoarelor balcanice și se ajunge la aceste concluzii, dintre care multe sunt nouă și definitive și cari pe vecinii noștri, de sigur, nu-i mulțumește: *a)* „Că dincolo și dincoace de Dunăre s'a desfășurat până în veacul al VII-lea, la venirea Bulgarilor, dacă nu aceiaș viață națională, — limba fiind deosebită, romanică de o parte, mai mult slavă de altă parte — aceiaș viață politică; — *b)* Că Bulgarii năvălitori s'au contopit răpede cu supușii lor slavi, fără a le da măcar o formă de stat originală, datorită lor; — *c)* Că această dintâi „Bulgarie" avea caracterul grecesc, și nici de cum pe cel slav, poate chiar după creștinarea lui Boriș Mihail; — *d)* Că Simion țarul nu creiază altă viață politică decât a necontenitei râvniri către Constantinopol, pierzând deci opera înaintașilor săi în ordine de idei bizantine; — *e)* Că nefiind o capitală decât târziu la Tungea, țermul drept nu interesa direct pe Bulgari, că el nu era poate nici administrat de dânșii și că admiterea unei prezențe a lor ca stăpânitori pe malul stâng e o imposibilitate; că Rușii au atras luarea aminte asupra acestui țerm; — *f)* Că rassa albaneză și rassa vlahică ridică după căderea Imperiului bulgar o nouă „Bulgarie", în care elementul lor e precumpănitor; — *g)* Că aceeași e soarta celorlalte formațiuni apusene și a Sârbilor diocleați, că Vlahii creiază Imperiul Asaneștilor și că Vlahii și Albanezii susțin partea de Apus a lui supt Hârsu, pe când în cea dela Răsărit Vlahii din Pind și Români-Cumani dela Dunăre dau o mare parte din luptători; — *i)* Că Serbia diocleată creează prin Nemania statul sârbesc unitar; — *j)* Că numai, când Paleologii prefac „Basileia ton Romaion" în „Romais", Bulgaria

mărginită în hotarele ei capătă un caracter național; — *k*) Că în acelaș timp, supt dinaști greci și șefi proprii Epirul albanez și Tesalia vlahă trăesc aproape neatârnate, fără a se puteà însă consolida; *l*) Că pe Macedonia, ajunsă mai pronunțat slavă prin emigrarea spre sud a elementului albanez și vlah, se sprijină mai mult Imperiul, care nu e național sârbesc, ci roman de Răsărit al lui Dușan; — *m*) Că nordul Dunării dă stăpâni tătari, dinaști bulgari, auxiliari vlahi Peninsulei balcanice înainte de întemeierea statelor românești; — *n*) Că Dobrotici e un simplu aventurier, ocupant al unui castel într'o țară în care se aflau și alte națiĭ"; *o*) Că Vlaicu-Vodă și Mircea Domni ai Țerii Românești, au încercat a reluà pentru Români tradițiunea Imperiului, că au avut Dunărea până la guri și fără Mohamed I-iu ar fi rămas acolo. — Aceste conclusii nu caută să reducă nici un drept național existent, ci resping pretenții cari trec peste acest drept singurul de care o minte luminată și un suflet cinstit — necesare în călăuzirea popoarelor — au a se conduce" [1]).

Anexe: 2 doc. slave și 2 românești de danii dela Mateiu Basarab (1646), Constantin Brâncoveanu (1702) pentru mânăstirea Trebinje (Herțegovina), Const. Nic. Mavrocordat (1732) către mânăstirea din „Silivri". și Grig. Alex. Ghica (1765) către mânăstirea din Athos[2]).

„*Două plângeri ale episcopului de Râmnic Galacteon (1821)*[3]). Sunt adresate din pribegia sa din Sibiiu în limba franceză către ministrul austriac Metternich și, o scrisoare grecească din 1821 în aceeaș chestie de sprijin către Hagi Pop din Sibiiu, cu unele observații ale negustorului Stan Popovici.

„*Versuri nouă ale lui Ienachiță Văcărescu*" [4]). Câteva știri despre Ienachiță și soția lui; și reproducerea a trei versuri inedite: 2 rugăciuni în versuri către Maica Domnului și Sf. Fecioară și 1 de mulțumire (făcute cu ocaziunea nașterii fiu-

1) pp. 117-53.
2) pp. 154-58; în faximil doc. din 1732.
3) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XXXV pp. 6=159-64.
4) *Ibid.*, pp. 165-173.

lui său şi a ciumei, deci cu vre-o 2 ani înainte de moartea poetului). „De o mare însemnătate toate trei, cea din mijloc (către Fecioara) e una din cele mai frumoase bucăţi din vechea noastră poezie, remarcabilă prin fluiditatea stilului ca şi prin noutatea de ritm". La sfârşit urmează câteva versuri, din acelaş timp, care par a fi ale lui Alexandru Văcărescu.

„*Patrahirul lui Alexandru cel Bun: cel dintâiu chip de Domn român*" [1]). E cel mai vechiu lucru în cusătură din Moldova. Domnul e prezentat cu pălărie, — nu coroană — ca şi Împăratul bizantin contemporan: Ioan al VIII-lea; Doamna Marina are pălărie ca jupânesele din sec. XVI-lea. Inscripţiile de pe patrahir sunt sunt greceşti. Ca adaus avem 2 doc. din 1682, 1685, în care se amintesc doi zugravi de biserici: Ştefan şi Nicolae [2]).

„*Ucraina moldovenească*" [3]). E vorba de stăpânirea lui Gh. Duca Vodă asupra Ucrainei dela 1681 înainte şi, în legătură cu aceasta se arată relaţiile de negoţ, politice, aşezările româneşti, etc., în sec. 17-lea în partea stângă a Nistrului. Toate izvoarele tipărite şi unele inedite se întrebuinţează [4]). Un act românesc de vânzare din Ţircanovca (1683) [5]).

Condiţiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile româneşti din veacurile XIV—XV-lea [6]). Această cercetare amănunţită are de scop să arate că întemeierea Mitropoliilor în Ţara Românească şi Moldova între 1359—1401 nu sunt nişte „acte curat religioase", ci au la baza lor elementul politic, de aceia în expunerea de faţă pune „în legatură aceste creaţiuni bisericeşti cu ordinea politică a timpului, şi nu numai la noi, în Voevodatele ce se ridicau, dar şi în vecinătarea noastră şi nu atâta cu cea latină, catolică, pentrn care aceasta s'a făcut în parte, cât pentru cea ortodoxă, răcăriteană". Deci aflăm aici şi despre influenţa politică a Bi-

---

1) *Ibid.*, pp. 4=343-46.

2) pp. 3-4; în planşă: patriarhirul reprodus, aflat în muzeul din Petersburg,

3) *Ibid.*, pp. 347-360. 4) pp. 347 60.

5) pp 360; în faximil se dă tot acest doc. din 1683.

6) *Ibid.*, pp. 387-411.

zanțului, Bulgarici, Serbiei și Ungariei informațiuni cari lămuresc mai precis împrejurările în care au luat ființă Mitropoliile din cele două principate române.

„„*Două tradiții istorice în Balcani: a Italiei și Românilor*“ [1]). O privire sintetică asupra influenței politice de negoț, culturale a Romei, Italiei, în deosebi a Veneției în Orient și în special în Balcani din cele mai îndepărtate timpuri până sec. al 18-lea [2]); apoi rolul Românilor în Răsărit „supt raportul culturii, al ideilor. și mai ales al păstrării vechilor ideale de unitate și a vechilor legături cu altă lume apuseană... desrobind din locuri și pe căi deosebite Orientul creștin de lanțurile sale cele grele: ale imobilității și imutabilității, ale sclăviei de purtări și cugetare“. Și încheie spunând că, creștinii din Orient numai prin sprijinul statornic al Italiei și Romăniei — amândouă trebuie să se ajute reciproc, frățește și omenește — „pot intra deplin și definitiv în comunitatea culturală a lumii dominate și fructificate dela liberul spirit latin. — Anexe: o inscripție latină de pe mormântul doctorului Ioan Mascellini (1625) [3]).

„*Armenii și Românii: o paralelă istorică*“ [4]). Bazat pe o întinsă și solidă informație a izvoarelor orientale studiază dezvoltarea Armenilor în Azia, trecerea lor în Europa, așezarea unora dintre ei în Moldova și de aici în Ardeal, scoțând la iveală unele asămănări între noi și ei, crescuți aproape în aceleași împrejurări și locuri, și la urmă exprimă dorința, ca din banii dăruiți Academiei de armeanul Buiucliu, să se deie burse pentru a se forma specialiști în studiul Orientului bizantin, musulman și armean, de care avem mare nevoie.

„*Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera* (1 Iunie 1453)“ [5]). Se publică întâia dată după originalul grecesc autentic privilegiul lui Mohamed dat Genovezilor din Pera și traducerile italiene contemporane ceva deosebite, ale acestui act important, ale lui: Sanudo și Zorzi Dolfin; la urmă se

1) *Ibid.*, pp. 413-29. 2) pp. 413-24.
3) p. 428. 4) *Ibid.*, XXXV. pp. 1-38.
5) *Ibid.*, pp. 69-91

dau explicații unite cu traducerea românească a privilegiului [1]; apoi un tratat otoman grecesc cu Veneției (? 1444); o carte de chemare a lui Mohamed II-lea pentru niște nobili greci; de la acelaș către Petru Aron Vodă (1456) în chestia închinării Moldovei cu câteva lămuriri [2]. — 3 tratate italiene și latinești ale lui: Murad I-iu cu Genova (1387), Soliman I-iu cu Bizanțul și Liga creștină (1403), și Mohamed II-lea cu Ungaria (1452) [3].

„*Ostași dela Prut cu un nou act dela Alexandru cel Bun. — Răzeși romașcani*“ [4]. La început sunt 3 documente dela Alexandru cel Bun (15 Oct. 1426 slavon cu trad. românească), pentru ostașul Oancea; Radu Vodă Mihnea pentru satul Dobârceni din Moldova (12 Iunie 1617) și Gh. Duca Vodă pentru împărțirea unor sate dorohoiene între niște boieri (18 Maiu 1669); se arată însemnătatea acestor acte [5]. — Din cele 22 acte (1606—1830) cu lămuriri vedem „desvoltarea către împărțire, uzurpare și decădere a răzeșiei românești din satul Iucșești“. Ținutul Romanului are un caracter particular fiind o colonizare militară, o parte din sate „au fost *slobozii*, cu locuitorii atrași prin largi privilegii de danie și scutire, altele s'au alcătuit prin *asezarea de prinși*, de Ștefan cel Mare însuși sau de urmașii lui în cursul campaniilor biruitoare în Ardeal“. Se pune în evidență noutatea acestor documente romașcane [6].

Ceva despre episcopul maramurășan Iosif Stoica. — Câteva fragmente de vechi cazanii românești“ [7]. După un circular de pe la 1700 al episcopului Iosif Stoica, publicat aici, se dau știri interesante despre păstoria acestui vlădică maramurășan [8]; și mai multe fragmente din Cazanii și tratate bisericești ardelene inedite, cu considerații asupra provenienței și

1) pp. 69-76. 3) pp. 76-82.
2) pp. 82-91; în faximil: privilegiul grecesc al lui Mohamed din 1453.
4) *Ibid.*, pp. 20=131-150. 5) pp. 1-6.
6) pp. 6-20; la urmă în faximil actul lui Alexandru cel Bun.
7) *Ibid.*, pp. 151-164. 8) pp. 151-56.

limbii lor, fixând vechimea acestora la 1600—1620,[1]) pe care însă filologii le cred mai nouă).

„*Istoria Evreilor în țările noastre*“[2]). O cercetare minuțioasă, răzimată pe toate documentele contemporane autentice obiectivă fără nici o considerație personală a trecutului Evreilor în țările nostre. Studiul acesta ne dovedește precis că până la 1600 în țările românești elementul evreiesc nu era așezat, ci numai ambulant ca negustori. In sec. al XVII, ici colea prin orașe întâlnim câțiva Evrei așezați, care apoi în veacul al XVIII-lea, după ce Bucovina în 1775 a fost anexată de Austria, dau năvală ca lăcustele lacome de pradă asupra Moldovei, a le cărei orașe le copleșesc prin numărul și viața lor de exploatare vrednică de osândă. Așezarea lor la noi a fost favorizată cum am mai văzut și de consulii străini. Studiul acesta începe cu cele mai vechi vremuri pentru a ajunge la prezent[3]).

„*Vasile Lupu ca următor al Impăraților de Răsărit în tutelarea patriarhiei de Constantinopole și a bisericii ortodoxe*[4]). Cu o largă informație neutilizată la noi se studiază rostul cel mare în istoria întregii lumi ortodoxe al lui Vasile Lupu „tutor ambițios, cu apucături în adevăr împărătești, al Bisericii celei Mari, ca și al tuturor Patriarhiilor și organizațiilor religioase din Impărăția otomană... orânduitor al întregii vieții ortodoxe, supraveghetor al ei de fiecare clipă, răsplătitor darnic, dar și pedepsitor fără cruțare, făcător și răsturnător de Patriarhi, găzduitor al fruntașilor Bisericii răsăritene, conducător de sinoade și îndreptător al credinței prin hotărârile acestor adunări ținute în umbra lui“. Tot acest rol măreț, care a ridicat prestigiul țărilor noastre. e înfățișat

1) pp. 156-64; în faximile: circularul de convocare a preoților la sobor și 2 fragmente de Cazanii de pe la 1600.

2) *Analele Academiei Române*, secț. ist. XXXVI pp. 165-205.

3) In broșura lui Iorga *Problema evreiască la Cameră*, Văleni. 1910 pp. 33-48 se dau note istorice relative la Evreii din țările noastre culese din diferitele publicații cu totul vre-o 166 documente din 1330-1867.

4) *An. Ac. Române* XXXVI, pp. 206-235.

aici după ce la început ni se dă şi câteva lămuriri preţioase relative la începutul Domniei lui Vasile, la prăv'la tipărită şi autorul acesteia [1]). — Anexa: 1 act de danie al unei moşii dela Vasile Lupu (fără dată) [2]).

„Clopotul dăruit de Caragheorghe, întemeietorul Serbiei, bisericii satului Topola (1811)" [3]). Lămuriri despre biserica Madona Dudu din Craiova, unde s'a descoperit clopotul lui Caragheorghe (Gheorghe Petrovici) dăruit bisericii din satul Topola unde-şi petrecuse copilăria; se dă inscripţia sârbească de pe clopot, şi 2 inscripţii de pe mormintele boierilor îngropaţi la Madona Dudu: Constantin vel Stolnic (1786) şi Constantin Folescu vel Clucer (c. 1780); se arată şi relaţiile lui Caragheorghe cu Ţara Românească la începutul sec. XIX-lea şi termină cu aceste cuvinte: „Glasul lui s'ar auzi deci acum pentru întâia oară acolo, prin darul României prietine, şi în acest sunet, pregătit de meşteşugul Românului ardelean [Ioan Bota], s'ar simţi amintirile grele, dar şi speranţele mai bune ale amânduror naţiilor".

„Două inscripţii nouă găsite la Mânăstirea "Bistriţa (Neamţ) [4]). Ceva despre daniile lui Alexandru cel Bun şi a urmaşilor săi făcute mânăstirii Bistriţei, ca şi despre Domnii şi boerii îngropaţi aici, situaţia mânăstirii în sec. al XVII-lea şi la urmă cele două inscripţii sepulcrale slavone cu traducere a una din 1592 egumenului de aici Dosoftei şi cealaltă din 1596-7 fără numele celui înmormântat [5]).

„Muntele Athos în legăturile cu ţările noastre" [6]). După

1) pp. 208-16; ştiri despre reprezentanţii-capuchehaiele nostre la Poartă pp. 221-23.

2) pp. 236.

3) *An. Ac. Rom.*, XXXVI secţ. ist. pp. 237-47; ediţie franceză: *La cloche de Carageorges destinée á la chapelle de Topola*, Văleni; 1913 pp. 11.

4) 7) *Analele Academiei Române*, secţ. ist., XXXVI pp. 441-445

5) p. *An. Ac. Rom.* desbateri, XXXIII (1910-11) pp. 45-6 Iorga publică 2 inscripţii slavone dela biserica Precista din Bacău, una din 1636, cealaltă dela Alexandru fiul lui Ştefan cel Mare.

6) *An. Ac. Rom.*, sect. ist. XXXVI pp. 447-517+o planşă.

ştirile despre trecutul înfiinţării mânăstirilor dela Athos, influenţa asupra ţărilor noastre până în sec. al XV-lea [1]), se dă vre-o 40 de inscripţii slavone şi greceşti, cu lămuriri multe şi traducerea lor, de pe cărţi şi odoare bisericeşti, cari toate dovedesc marea munificienţă, a Domnilor români din cele două principate în trecut, începând cu c. 1380, de daneii de bani, de cărţi bisericeşti, odoare, moşii şi tot ce era necesar acestor mânăstiri, pe care le-au ocrotit ca cititori o bună parte din Domnii români: pentru întâia oară ne apare în în toată bogăţia în formaţiilor nouă uneori neaşteptate în expunerea de faţă viaţa călugărilor otoni în legătură cu noi[2]).

Anexe: 2 doc. slavone, cu trad. rom. aie lui: Gr. Ghica (1664), şi Const. Mavrocordat (1753), de danie mânăstirii Atos; lista mânăstiriilor româneşti închinate sf. Munte (după Sesviodox), Proschinetarul Sf. Munte redactat de Ioan Comnenul Vlădică de Silistra, tipărit de Snagor 1701 (în greceşte)[3]).

„Steagul lui Mihnea Vodă Radul în muzeul istoric din Belgrad" [4]). Ştiri despre toate steagurile româneşti cunoscute din sec. al XV, XVII—XIX-lea sub care s'au luptat vitejilor noştri; se descrie steagul descoperit în Belgrad al lui Mihnea Radul, se reproduce inscripţia de pe el, explicându-se titlul „al părţilor negreşite arhiduce" prin influenta cronicei muntene, care atunci se redacta, căci „de mult aratasem — zice Iorga — părerea că partea dintâi [din cronica lui Stoica Lulescu] e o mai veche compilaţie, uşoară de recunoscut prin *redactarea, contemporană, directă, a suirii pe tron a lui Mateiu Basarab*, şi am admite iniţiativă de'a Udrişte el însuş. Steagul lui Mihnea, cu pretenţia ce cuprinde, fie şi în dauna lui Rakoczy protectorul, vine acum se aducă dovadă că introducerea cronicii muntene, era alcătuită în 1658-9. când se scriau aceste cuvinte pe baza dreptului istoric pe care această operă il afirmase, înălţându-l încă pe steag" [5]).—

1) pp. 447-59.
2) pp. 449-505.
3) pp. 505-17; în planşă: pecetea cu ambele feţe de pe actul de danie al lui Gr. Ghica.
4) *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXVI, pp 12 529—540.
5) pp. 1-7.

Se reproduc inscripțiile de pe cele 3 monete de argint și 3 de aramă, cunoscute până astăzi dela Mihnea Vodă : [1]) din Magaziaul istoric, II se reproduce actul de alianță din 1659 al lui cu Mihnea Grigorie Ghica Domnul Moldovei [2]). La urmă se dă și chipul lui Mihnea.

„*Contribuții documentare la istoria Olteniei în veacul al* XIX-*lea*“ [3]). Cuprinde : niște explicații la un plan românesc al Vienei, prețios pentru nomenclatura românească și „lupta pentru încetățenirea prin cuvinte cu greu iscodite și alcătuirea ideilor nouă ale veacului“ [4]) ; 5 acte relative la un dascăl Ioan Cioacă, grec (1820-55) [5]) ; 1 act pentru dascălul român Oprea (1821) [6]) ; 14 scrisori particulare ale lui Barbu Știrbei, viitorul Domn (1832-43), altele privesc familia olteană Otetelișianu (1811, 1817) și pe Răducanu Fratoștiteanu (1832) [7]).

„*Renegații în trecutul Țerilor noastre și al neamului românesc*“ [8]). „Renegarea poate fi : de lege, de națiie și de ideal. Toate trei au același caracter moral, cea din urmă fiind chiar mai periculoasă decât celelalte, pentru că nu îndepărtează dintre credincioșii unei religii, dintre membrii unei națiuni pe acela care, părăsind din interes sau din convingere elementul care le viv fică, preface în forme moarte ceia ce e mai firesc și mai înălțator în vieața oamenilor“. — Arată cum se făceau renegările sub stăpânirea Turcilor : înșiră renegați români cu vieața lor și împrejurările renegării : Ilie Rareș, Mihnea Turcitul, boierii : Sinan Celebi, Toma Cozliceanu și Hrizant Cămărașul ; [9]) dintre românii ardeleni, cari au trecut la nobilimea ungurească, apoi boierii trecuți la Ruși și încheie cu cuvintele drepte, și ca o aluzie la Vasile Mangra, membrul Academiei și provocătorul acestei comunicări prin renegarea și prezența lui la ședința Academiei : „Popoarele nouă, fără tradiții și fără teritoriu, acelea pot da elemente umane indiferente oricărei culturii. Ele pot ceda oricui, se pot împăca ușor

1) p. 8.
2) pp. 9-12. 3) *An. Ac. Rom.* sect. ist. XXXVI pp. 12-711-730.
4) pp. 712-17. 5) pp. 717-20.
6) pp. 720-1 7) pp. 721-30.
8) *Ibid.*, pp. 799-806. 9) pp. 799-803.

cu oricine, pot servi oricării cauze prin elementele pe care soarta le osebeşte din ele. Popoarele vechi, popoarele înrădăcinate, popoarele tradiţionaliste, *nu*. In legătura lor cu pământul, în legătura lor cu trecutul, în legătura lor dintre sine, în hotărîta opoziţie faţă de orice contaminare străină stă şi secretul conservăriilor şi singurul mijloc prin care ele pot fi folositoare umanităţii.

O arată soarta tuturor propagandelor religioase, culturale, politice de la noi: vechiul fond tradiţionalist le-a înghiţit. O arată şi soarta tuturor acelor cari părăsesc drumul drept al neamului lor: la un popor pe care succesul nu l-a uimit niciodată şi trufia nu l-a înspăimântat, ei se îneacă în disprețul public, servind altora ca exemplu" [1]).

„*Fundaţiunile religioase a Domnilor Români în Orient*" [2]). Lămuriri scurte despre: patronatul lui Neagoe Basarab asupra Ierusalimului, mână trilor „Oreiscul", Menorliţa, Meteoare, Trescaviţa, Cuşniţa şi Cateşcea"; înfiinţarea celor 12 mânăstiri Meteoare din Tesalia şi sprijinul acestora de Domnitori sârbi şi români; mânăstirile muntene Butoiul, Golgota şi Bucovâţul închinate Meteorelor; mânăstirile tot muntene: Nucetul şi Bradul (Buzău) închinate mânăstirii Duşcu (ţinutul Larisa); mânăstirea macedoneană Trescaviţa şi cea sârbească Orescova [3]). — In anexe: 2 documente de danie mânăstirii Duşcu dela Const. Alex. Mavrocordat (1732) [4]); — 1 document grecesc cu traducere românească dela Radu Mihnea prin care închină mânăstirea Golgota Meteorelor (1597 ?) [5]).

„*Fundaţiunile Domnilar români în Epir*" [6]). Avem un studiu care adună cele mai felurite ştiri risipite, cu inedite pentru a prezinta o icoană despre: binefacerile Domnilor munteni din secolul al 16-lea relativ la mânăstirile din Salonic [7]); relaţiile cu Epirul, ajutorul dat mânăstirilor din lânina, şi oameni de aici veniţi la noi; [8]) relaţiile muntene cu Pogoniana şi daniile

1) pp. 803-806; în faximil la urmă scrisoarea boierilor munteni către Radu Vodă Şerban (1614).
2) *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXXVI pp. 18-853-887.
3) pp. 1-15. 4) pp. 16-18.
5) pp. 9-11. 6) pp. *An. Ac. Rom.* secţ. ist. XXXVI pp. 881-915.
7) pp. 881-3. 8) pp. 884-7.

domnilor (în sec. 17—18); [1] daniile şi raporturile noastre cu Kastoria, Atena, Morea, Tracia şi mânăstirile ei: Silivri şi Sezopole; ajutorul domnesc pentru mânăstirile insulare din Chalke, Chios, Rodos, Lesbos, Insulele Ionice, Paros, etc., act de danie al lui Mavrogheni Vodă: [2] legăturile cu Constantinopolul şi darurile către bisericile de aici (sec. 17—18); biserica Vlah-Serai din acest oraş (sec. 18) [3] şi termină: „Astfel, timp de mai multe veacuri, o ţară de săraci muncitori ai pământului a sprijinit, pe lângă sarcina păstrării neamului său şi accea a înfruntării primejdiilor ce veniau asupra Apusului harnic şi înfloritor, pe lângă misiunea de a mijloci cultural şi politic între Apus şi Răsărit, pe lângă adăpostirea învăţăturii ortodoxe, şi întreagă acea vieaţă mânăstirească a Grecilor, din care apoi a răsărit idealul lor de regenerare în vremurile contemporane".

Apendice: Inscripţii greceşti dela bisericile din Bucureşti: Ghiorma, Stavropoleos (1728), Sf. Ioan (1829); gramata Patriarh. Dionisie din Constantinopol pentru schitul muntean Bradu (1688); Duca Vodă pentru mânăstirea Sf. Ioan (1675) Constantio Brâncoveanu pentru aceeaş mânăstire (1697) şi Şerban Cantacuzino pentru mânăstirea Brădeţ (1680), toate greceşti [4].

„Oaspeţi balcanici la noi în secolul al XIX-lea. — Un act românesc privitor la începătorul culturii bulgare Dr. Veron. — Fiul lui Milenco Stoicovici în Oltenia" [5]. Titlul indică şi conţinutul. Câteva lămuriri asupra lui Sofronie de Vraţa la noi. Actul e din 1841—2 priveşte şi pe alt Dr. Ferraristo din Craiova; cele două acte din Craiova despre Milenco sunt din 1829.

„O hartă a Ţerii Româneşti din c. 1780 şi un geograf dobrogean" [6]. Câteva ştiri relative la hărţile vechi cunoscute ale Ţerii Româneşti, la Rhigas şi la dascălul grec Iosif Moe-

1) pp. 887-9. 2) pp. 889-99.
3) pp. 899-906.
4) pp. 906-15: traducerea lor românească în Hurmuzaki, XIV partea I.
5) *Analele Academiei Române*, secţ. ist. XXXVI pp. 917-21
6) *Ibid.*, pp. 923-30.

siodax din Dobrogea, care ar fi autorul hărții Țerii Românești necunoscute, făcută pela 1780 și care se dă aici cu lămuriri în 2 planșe dela urmă [1]), și încă 4 acte din 1791—2 privitoare la grecul Rhigas [2]).

„*Nouă documente basarabene*“ [3]). Mai multe regeste și documente (din 1825—47) privitoare la familia moldovenească Oatu cu explicații. cari arată că și după 1830 limba românească s'a întrebuințat în Basarabia răpită; [4]) 1 act slavon, cu traducere românească, privitor la moșia hotineană: Pribicăuți a lui Luca Stroici (1598); [5]) privilegiul întins — cu lămuriri — a moșiilor, viilor, Țiganilor al lui Gaspar Gratiani din 1620 dat Vornicului Coste Bucioc; [6]) și 21 regeste de documente relative la moșia Mălcăuți dela Soroca Basarabiei (1640—1816) [7]).

„*Veneția în Marea Neagră: I. Dobrotici*“ [8]). E o cercetare minuțioasă. cu folosirea de inedite, despre familia, viața și stăpânirea acestui Despot, dela care și-a luat Dobrogea numele (c. 1340—1386) dând rezultate și explicații istorice nouă [9]). — In apendice: 21 documente latine inedite din arhivele Veneției din 1340—1388 [10]).

„*Veneția în Marea Neagră: II. Legături cu Turcii și cu creștinii din Balcani dela lupta dela Cosovo până la cea dela Nicopole (1398—96)*“ [11]). Titlul dă cuprinsul studiului de amănunte nouă privitor la viața politică și războinică din Balcani, asaltați de Turci, evidențând și partea avută de Mircea cel Bătrân în evenimentele precipitate ale timpului [12]). — Anexe: 59 documente latine inedite din arhivele Veneției pe care se razimă expunerea (1384—1400) [13]).

„*Veneția și Marea Neagră: III. Originea legăturilor cu Ștefan cel Mare și mediul politic al desvoltării lor*“. [14]) Po-

1) pp. 923-28.
2) pp. 929-30.
3) *Ibid.*, pp. 931-47.
4) pp. 931-37.
5) pp. 937-39.
6) pp. 939-45.
7) pp. 945-8.
8) *Ibid.*, pp. 1043-70.
9) pp. 1043-57.
10) pp. 1058-70.
11) *Ibid.*, pp. 1071-1118.
12) pp. 1071—91.
13) pp. 1093—1118.
14) *Ibid.*, XXXVII pp. 1—76.

vestirea răzlmată pe cea mai largă informație contemporană, cu întrebuințarea de inedite, se ocupă cu relațiile lui Ștefan cel Mare cu Veneția de pe la 1463 până la 1484, pentrucă —zice Iorga—se simte încă nevoia de a *da un cadru* acestor relații și de a rosti *o judecată dreaptă asupra atitudinii* amândurora părților" Relațiile acestea sunt studiate împreună cu mediul politic împrejmuitor al vremii de atunci.[1]) — In apendice se dau: 66 doc. latine și italiene din arhivele Veneției (1473—1484), dintre care 15 sunt publicate cu oarecare greșeli în Hurmuzachi VIII și 2 la Veress, Fontes rerum Transylvanicarum, IV.[2]) — Scrisoarea în italieneşte și trad. românească a lui Uzun Hasan către Ștefan cel Mare (1474).[3])

Aceste trei memorii sunt o contribuție importantă pentru istoria Europei sudostice și rostul Veneției în acest Rasărit.

Semnalăm și cele două conferințe italiene ținute la Ateneul din Veneția (Martie 1914)[4]): 1. *Venezia e la penisula de Balcani.* 2. *Il problema balcanico* e *l'Italia*". In cea dintâiu arată relațiile de negoț și politice ale Veneției cu peninsula balcanică din evul mediu până în prezent;[5]) în a doua ne prezintă problema balcanică în urma războiului din 1912—3, trecutul ei și rostul Italiei și a României în rezolvirea comună a acestei probleme grave.[6])

„*Cinci conferințe despre Veneția.*[7]) Vădesc nu numai necuprinsa erudiție a istoricului, ci și intuiția și sufletul de poet al autorului, care știe împărtăși cele știute și văzute într'o formă literară unică. Să vedem pe scurt ce conțin aceste conferințe atât de originale. 1. „In ce constă frumusețea Veneției?" Și răspunde, după o analiză admirabila a vieții venețiene, cu aceste cuvinte care rezumă analiza: „Strângeți acum aceste trei elemente la un loc: Marea pentru oricine, evul mediu, trecutul în genere, care cuprinde viața a patru veacuri și care se amestecă în viața de astăzi, și viața populară care a păstrat toată coloarea, toată camaraderia, toată *sinceritatea* unui trecut patriarhal până la anarhie, dar și până

1) pp. 1—28.
2) pp. 29—76. 3) pp. 14—16.
4) Văleni de Munte, 1914 p. 44.
5) pp. 3—17. 6) pp. 21—44.
7) Văleni, 1914 p. 167; publicate și în revista *Drum drept.* 1914 (II).

la forța umană cea mai voioasă și mai plăcută și atunci, numai atunci veți înțelege de ce Veneția este între orașele frumoase din lume, un oraș unic." [1]) —2. „Desvoltarea externă a Veneției". Cercetează marele rol în istoria universală al Veneției, subt raportul visului de stăpânire asupra Mărilor răsăritene și a teritoriilor din jurul acestor Mări, care e „una din cele mai mari minuni politice ce s'au întâmplat vreodată". Explică creșterea aceasta excepțională a Veneției, arătând cauzele de așezare teritorială, de vecinătate, de necontenită concurență a unor vecini mai mari, cari prin lupte reciproce se slăbeau și nimiceau, îngăduind Veneției să se desvolte după nevoile ei proprii. Vedem până unde s'a înălțat dominația externă a Veneției și declinul ei dela început până în sec. al XIX-lea. [2])—3. In „desvoltarea internă a Veneției" spune că la mărirea Veneției n'au contribuit numai cauzele indicate mai sus, ci „felul cum era alcătuită Veneția în Guvernul ei, în administrație, în legăturile dintre clasele care o formau"; toate aceste le studiază aici și ni le prezintă cu o claritate convingătoare, făcând uneori comparații, deosebit de interesante, între istoria noastră și cea venețiană. [3]) — 4. „Arta, literatura și cultura" e o plastică înfățișare din cele mai bătrâne vremuri până în zilele noastre, a artei, literaturii și culturii venețiene, într'o caracterizare aleasă: poezia populară, biserici, palate, pictura, cronici, tipografia, teatrul, etc., toate apar într'o lumină plăcută. [4]) — 5. „Veneția și Românii" e o cercetare despre relațiile de tot felul, economice, culturale, politice, pe care în decursul veacurilor, până prin 1850, le-am avut noi Românii cu Veneția. [5]) — Anexe: 7 doc. latine și italiene din Veneția, relative la legăturile cu Orientul (1470-1503). [6]).

Fără îndoială că în literatura universală puține pagini vor putea sta alături de cele de sus, prin adevărul, sinceritatea și înțelegerea deplină a măririi Veneției subt toate raporturile, înfățișată într'o limbă literară de-o frumusețe deosebită

1) pp. 1—33.
2) pp. 35—61. 3) pp. 63—85. 4) pp. 87—114.
5) pp. 115—145: Vezi de Iorga și *„Relațiile Românilor cu Veneția până la moartea lui Ștefan cel Mare"* (*1504*) în *Omagiul lui Monticolo*, 1913 (în limba italiană). 6) pp. 163—167

Cu ocaziunea aniversării de 200 ani de la moartea silnică a lui Constantin Brâncoveanu publica câteva studii care-l privesc pe acest Domn, cu un sfârșit așa de tragic.

„*Viața și domnia lui Const. Vodă Brâncoveanu*“.[1]) Un studiu întins, care îmbrățișează viața lui Brâncoveanu înainte de domnie,[2]) și așăzarea în scaunul domnesc,[3]) domnia cu toate vicistitudinele ei, relațiile cu vecinii, darurile, munca lui culturală, luptele[4]) și a.; sfârșitul lui la Constantinopol[5]) și încheie cartea cu cuvintele semnificative și mai mult pentru momentul când au fost scrise: „Astfel pieri acela, care prin legăturile sale culturale cu Ardealul și comitatele exterioare, ca și cu Banatul, prin înrîurirea statornică pe care bogăția și autoritatea lui o exercită în Moldova și chiar și prin multele lui legături de afaceri cu fruntașii negustori macedoneni, represinta, din București, în pașnica și trainica formă a culturii, unitatea indisolubilă a organismului național românesc.“

Cartea e împodobită cu 136 de ilustrații, din cele mai frumoase, cum n'a mai apărut la noi o carte de știință istorică.

„*Activitatea culturală a lui Constontin Vodă Brâncoveanu și scopurile Academiei Române.*“[6]) Se arată: rolul lui Brâncoveanu de protector al culturii din timpul său, cărțile tipărite în domnia lui și răspândirea lor largă în Moldova, Ardeal, Azia mică, Armenia. și cei cari au lucrat aceste opere; datoria Academiei, care are toate aceste cărți tipărite și documente, condice inedite, e să publice notițele de pe cărțile bisericești și un album de copii, fie și în negru, a chenarelor, frotispiciilor, inițialelor de pe documente și manuscrise, care sunt o adevărată comoară artistică așa de puțin cunoscută și prețuită la noi.[7])—Apendice: Prefața patriarhului Gerasim al Alexandriei dela mss. greco-rom. Panegricul lui Constantin cel Mare, închinată lui Constantin Brâncoveanu și o însemnare de pe o Psaltire ardeleană din Sâmbăta de sus (1711)[8]).

„*Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*“[9]) e o

---

1) Văleni, 1914 p. 213 (= *Studii și Documente*, vol. XXX).
2) pp. 5—26. 3) pp. 27—96.
4) pp. 97—207. 5) pp. 208—13.
6) *Anal. Acad. Rom.*, secț. i-t. XXXVII pp. 17—161—177.
7) pp. 1—u. 8) pp. 15—17. 9) Văleni, 1914, p. 52

conferință ținută la Ateneu în ziua aniversării (15 August), în care expune pe larg activitatea politică a Domnului muntean, resumând o la urmă așa: „Const. Brâncoveanu a știut în curs de un sfert de veac să servească pe Turci, de nevoie, fără să-și părăsească nici un drept al țerii sale; a știut să înlăture stăpânire necondiționată a creștinilor: Austrieci, Poloni, Ruși, asupra pământului românesc; a știut să lege de Muntenii săi prin legături culturale și politice Moldova; a știut chiar după ce legăturile cu Ardealul au fost rupte, să păstreze încă pe acelea ale culturii cu acest pământ. Și în acelaș timp, prin acea operă de cultură răsăriteană, de cultură în toate limbile Răsăritului, prin gândirea fruntașilor bisericești ai Orientului, Patriarhi, Mitropoliți, dascăli, prin operile lui de ctitorie la toate „locurile sfinte", el a știut față de regimurile siriene, arabe, caucaziene, supuse ori vasale Turcilor, ca și față de Grecitatea europeană, să înlocuiască pe împărații bizantini de odinioară, ca urmaș legitim al cărora era potrivit. Domn autonom în țara lui, încunjurat cu prestigiul superior al Cesarilor Constantinopolitani, al lui Coustantin cel Mare, în întreaga lume a Orientului, aceasta a fost situația lui Constantin Brâncoveanu.

A tras o singură dată sabia: la Zărnești, și poate nu numai din ordinul Sultanului, ci și *cu bucuria* că poate arăta o armată, că poate ridica un steag, că poate purta o luptă pe locul unde biruiseră Basarabii din neamul său, până la Mihai Viteazul, Radu Șerban, chiar împotriva puternicului împărat din *Viena*, Iar în afară de acestea toate, în cuprinsul mai îngust, al lumii românești, el și-a dat seama de un lucru: că, pe când legăturile politice sunt astăzi și se pot sfărma mâne, pe când succesele dobândite printr'o hotărâre a întâmplării, printr'o altă hotărâre a întâmplarii, se pierd, lucrurile organizate prin cultura adânc coborâtă în suflete fac parte din moștenirea veșnică a unui popor".[1]) — In cuvintele acestea se cuprinde concentrat toată cugetarea și fapta domnească a lui Brâncoveanu.

„Argintarile" lui Constantin Brâncoveanu" [2]). Câteva în-

---

1) pp. 51-2.

2) *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, VII, București, 1914.

remnări despre lucrările de metal, „arginturile“ lui Brâncoveanu, după categorii şi în ordinea cronologică posibilă: Cruci sfeşnice, potire şi anaforniţe, ripide, chivot, evanghelii; se arată valoarea artistică şi proveniența lor ardeleană săsească, dându-se şi fotografiile lor preţioase.

Potretele lui Constantin Brâncoveanu şi ale familiei sale“ [1]. Descrierea tuturor potretelor Domnului şi ale familiei sale cunoscute, cu fotografii; cele apusene poate reproduc pe cele din vre-o biserică românească munteană.

Tot cu ocaziunea aniversării lui Brâncoveanu dă o ediţie nouă şi îngrijită a cărţii aşa de necesară şi preţioasă prin noutatea informaţiilor ce le cuprinde relative la vieaţa noastră din trecut, a lui Del Chiaro, *Istoria delle moderne revoluzioni della Vallachia con la descrizioni del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti* (formează volumul XXVIII din *Studii şi documente*) [2].

„*Chestiunea Mării mediterane*“. (Istorie a Europei de miazăzi în legătură cu această chestie) [3]. Lecţii ţinute la şcoala de războiu. In cea dintâiu, în linii generale arată importanţa chestiunii Marii mediterane şi deosebirea între aceasta şi cea a Rinului şi Dunării, cari au fost tratate. „Fapt este însă, — zice autorul — că în timpul dela Faraoni până la 1800, Marea vie, centrul de schimburi maritime, de influenţe economice care se desfac din aceste schimburi, a fost Marea mediterană“ [4]. — Trece apoi la studiul propriu zis a chestiunii: dominaţia şi lupta pentru Marea mediterană din cele mai străvechi timpuri până în epoca grecească, apar Fenicienii,

---

pp. 97-105; o notă despre zugravul Ştefan al lui Alexandru cel Bun, a trăit înainte de 1443. *Ibid.*, p. 193.

1) *Ibid.*, VIII (1915), pp. 49-53; o descriere, cu fotografii, a palatului dela Filipeştii de târg, fost al familiei Cantacuzino. *Ibid.*, pp. 1-4; note istorice despre: pictorul ardelean Luca din Iclod, care a pictat înainte de 1699 o icoană în satul Nicula lângă Gherla; sculptorul român al lui Duca Vodă: Grigorie Cornescul, care face la 1672 cetatea Cameniţei de ceară; şi zugravul Mihalachi din târgul Trotuşului (1742). *Ibid.*, p. 46.

2) Văleni, 1914, p. 249; note la pp. 225-32; indice la nume pp. 235-41; de lucruri pp. 245-9.

3) Văleni, 1914, p. 264. 4) pp. 1-5.

Cartaginenii, Turanii, Perşii; [1]) lupta acestora cu Greci [2]); Alexandru cel Mare şi urmaşii lui ca stăpânitori ai Mării [4]); apoi Romanii [3]), Arabii, Normanzii, Bizantini, Veneţia, etc. în luptă pentru stăpânirea Mării [5]); stăpânirea turcească în Mediterană; [6]) şi stăpânirea Mării în sec. XIX-lea [7]).

Tot ce vine în legătură cu această chestie întinsă e studiat şi scos în relief cu bogate raze de lumină, pe care le aruncă asupra atâtor probleme de comerţ, politice, determinate de stăpânirea diferitelor popoare asupra Mării mediterane.

„Legăturile culturale între Bucovina şi Principatele româneşti" [8]). O conferinţă la Universitate în care arată cum după anexarea Bucovinei legăturile mânăstirilor, clerului, boierilor de aici cu cel din Moldova au fost întrerupte: apoi rolul important pentru cultura românească de aici al lui Doxache Hurmuzaki şi Aron Pumnul; influenţa lui Alexandri; critică curentul dela Junimea; sprijinul dat de Bucovineni curentului dela revista „Sămănătorul" şi ştiinţei şi artei româneşti; datoria lor e de a îngriji de ţerănime, pentru a fi un exemplu viu pentru cei din regat.

După multe sforţări reuşeşte se inaugureze în 24 Ianuar 1914 „Institutul de studii sudost europene", pe care-l ceruse în Academie încă în 1911, şi care „ar putea fi în ordinea ştiinţifică întâia afirmare a drepturilor noastre" de conducere intelectuală în aceste părţi răsăritene, dacă ar avea tot concursul material al Statului şi cel intelectual al învăţaţilor noştri de frunte. De sigur că nici un stat din sud ostul Europei nu are o situaţie mai favorabilă în prezentul ca şi trecutul lui, ca România de a lua iniţiativa înfiinţărei unui „institut de studii" de acest fel. De fapt ea în decursul veacurilor a păstrat contactul întins de înrâurire, de cultură, de ajutor bogat cu popoarele din sudul Dunării, şi o autonomie pe care ce-i din sud n'au avut-o, o civilizaţie artistică origi-

1) pp. 5-13. 2) pp. 14-22.
3) pp. 23-44. 4) pp. 45-67.
5) pp. 67-139.
6) pp. 140-209. 7) pp. 210-262.
8) Văleni, 1914, p. 26.

nală prețuită astăzi de savanți ca Strzygowski; Românii „păstrătorii spiritului european făcut din toleranță, dreptate și umanitate, ei n'au încetat niciodată de a fi predicatorii lui în Orient"; pe lângă aceste favoruri România are o mare bogăție naturală, deci sigur ea poate, înaintea celorlalte țării, conlucra mai eficace prin știință la apropierea popoarelor balcanice, care e scopul institutului [1]) Căci iată ce zice Iorga în cuvântare de inaugurare a Institutului: „Studiile de istorie comparată și mai ales de istorie comparată a civilizațiilor, cercetarea legăturilor care au existat între deosebitele popoare, activitatea lor culturală și desvoltarea lor politică și tot așa de mult cunoștința mai profundată a etnografiei, concepută altfel decât în sensul antropogeografiei, obiceiurilor populare și a folklorului, stabilirea liniilor generale ale unei antropogeografii care cuprinde și viața omenească supt toate raporturile sale, în legăturile cu teritoriul și climatul, însfârșit fericitele intuițiuni ale „Völkerpsychologie"-ei, care în această privință este totuși la primile începuturi, înlesnesc astăzi cu totul altă bază și deschid un nou orizont pentru cel care ia în considerație istoria marilor unități teritoriale, al raselor în cel mai larg interes al cuvântului, al cuvintelor celor mari de civilizație și stări de spirit ce creiază ele, a formelor sociale ce ele ajung să cristalizeze.

...Ceiace va pasiona pe urmașii noștri în domeniul cercetărilor, vor fi înainte de toate problemele ce privesc teritoriile, rasele de civilisațiile. Ei vor admite ca lege faptul că ceia ce determină în mod absolut istoria pragmatică sunt fatalitățile geografice, spiritul raselor, perzistentă formelor de civilizație. Numirile distructive vor pierde importanța lor și hotarele politice vor fi prețuite după adevărata lor valoare; peste toate modele, la care se supune clasele superioare, se vor zări civilizațiile vechi, de-o forță de rezisitentă asemenea cu a vechilor stânci ce se înalță prin sedimentele trecătoare lăsate de conflictele globului. Ne vom răzima totdeauna pe ceiace e primitiv, fundamental, fatal, necesar pentru a înțe-

1) Vezi cuvântarea de deschidere a institului, în limba franceză, a lui Iorga in *Buletinul Institutului*; in trad. românească in *Neamul Românesc* 1911 n-ro 6 pp. 2—3.

lege, pentru a explica“ [1]). Cercetările urmate cu stăruință și pricepere în mod imperios vor apropia popoarele întâiu și apoi Statele.

Scopul „Institutului“ e deci, ca prin studii din toate timpurile, locurile și în toate domeniile vieții trecute și prezente să se facă cunoscută viața popoarelor balcanice, pentru a ne apropia frățește unul de altul, înțelegându-ne și ajutându-ne reciproc. Institutul a tipărit mai multe studii de ale lui Iorga.

„*Situația agrară economică și socială a Olteniei în epoca lui Tudor Vladimirescu*“ [2]). Cuprinde 494 documente contemporane diferite privitoare la Oltenia (1712-1849) [3]). În prefață se vorbește despre familia Glogoveanu și ceva despre Oltenia în vremea lui Tudor [4]). La anexe: o petiție a lui Nic. Glogoveanu către generalul Ioltuhin (1812) și o scrisoare despre moșia Gubavcea [5]).

Documente grecești privitoare la istoria Românilor“ — după originalele, copiile Academiei române și tipărituri — formează volumul XIV din Hurmuzaki, editat de Academia Română. Partea I cuprinde documente din anii 1320-1716 [6]), iar partea a II-a din 1716-1777 [7]).

Prefața ne dă lămuriri asupra proveniență actelor și cuprinsului volumului. Sunt 1274 documente în cea mai mare parte inedite, după copiile eruditul Manoil Gedeon luate după actele grecești dela Constantinopol, mai ales în biblioteca metohului Sf. Mormânt, după tipărituri foarte rare ca ediția lui Miklosich & Müller, „*Actele*, patriarhiei din Constantinopol în sec. 14-15; ca cărțile lui Legrand, după „Anale“, broșuri și reviste. Publicația are un caracter mai vast, *în care să se oglindească toate relațiile noastre cu cultura greacă, socie-*

1) *Ibid.*

2) Văleni, 1915 pp. XXXVI+423.

3) pp. 5-351 : tabla numelor pp. 355-70, lucrurilor pp. 373-98; vocabulariu pp. 411-417; erată p. 421.

4) pp. V-XXIII; se dă aici și chipul Elenei Glogoveanu născută Ghica.

5) pp. XXIV-VI.

6) București, tip. Gobl. 1915 pp. XLVIII+766.

7) București, tip. Gobl. 1917 pp. XXVII+509 (+779-1288).

tatea greacă, naţiunea greacă şi instituţiunile bisericeşti elenice".

Aflăm în acest volum: acte redactate de Români în greceşte; scrisori de dascăli, fruntaşi ai grecităţii în deosebitele timpuri, către pretieni ori ocrotitori din Ţările române, acte relative la danii făcute din principate Grecilor din mânăstirile Grecilor dela şcoli, Grecilor dela aşezămintele de binefacere; acte privitoare la legăturile Patriarhilor, Mitropoliţilor şi ale altor clerici greci — mai ales Hrisant Notara, Patriarhul Ierusalimului, a cărui chip e pus în fruntea volumului — cu capii bisericilor noastre sau cu acei Domnii ai Ţărilor româneşti în cari au văzut până după 1700 „Impăraţi" urmaşi ai Cesarilor constantinopolitani, sprijinitori şi ajutători ai întregii ortodoxii şi ai elenismului care trăia din ea şi pe lângă ea" [1]).

In conferinţa „*Ce este un monument istoric*" [2]) defineşte ce înseamnă monument istoric, arată care sunt şi ce însemnătate au la noi: clădirile bisericeşti, apoi domneşti, boiereşti şi ţerăneşti, fântânele, pivniţile, troiţele şi podurile până la 1850.

In lecţia de deschidăre la institutul de studii sud-ost-europene „*Albania şi România*" [3]) expune sumar legăturile între noi şi Albanezi din vremurile cele mai vechi până la sfârşitul sec. al XIX [4]) şi, se relevează interesul Apusenilor faţă de Albanezi prin studii de limbă, folclor, istorie. etc. albaneză [5]).

„*Desvoltorea ideii unităţii politice a Românilor*" [6]). Sunt vre-o şase lecţii ţinute la Universitate, în care se expune cum s'a desvoltat şi fazele prin care a trecut ideia unităţii politice a tuturor Românilor până în prezent, înţeleasă pe rând sentimental, romantic şi raţional în decursul vremii de diferite persoane dintre care unele au fost personalităţi mar-

1) pp. II-III; vre-o sută de copii de ale lui Ghedeon dela 1700 înainte s'au pierdut la tipografie; tabla numelor lipseşte, ceiace îngreunează întrebuinţarea volumului.

2) Văleni, 1915 p. 24; conferinţă ţinută din însărcinaraa Comisiunii Monumentelor instorice.

3) Văleni, 1915 p. 15. 4) pp. 3-9 5) pp. 9-15.

6) Văleni, 1915 p. 100, ediţia Casei Şcoalelor.

cante în desvoltarea poporului nostru [1]). La urmă arată împrejurările şi faptele ce trebuie îndeplinite ca unitatea noastră politică să devină o realitate [2]) şi termină cu cuvintele: O cultură nouă, organică, nu ideologică, de lucruri nu de cuvinte, a noastră nu a altora, pornind pe cale ştiinţifică, nu pe calea retorică, şi care pe toate drumurile ne face să cunoaştem unitatea poporului nostru şi ne îndreaptă în chip firesc către conştiinţa unui viitor pe care ar fi o eresie *ştiinţifică* să-l negăm; pe de altă parte, orientarea firească, cu toate păcatele cu toate greşelile, a unei societăţi care se îndreaptă înainte de orice către cel mai logic, cel mai larg, cel mai deschis orizont în viitor; în al treilea rând, nevoia aceasta de a căuta să atragem în mijlocul poporului nostru liber acele milioane, care trăind alături de noi, ne pot transforma în câţiva ani de zile aşa cum cere vremea. In felul acesta pe trei căi: calea culturală, calea economică şi calea politico-socială, a ajuns o generaţie nouă, din eare facem parte noi, aceia care îmbătrânim acum şi din cari, cu sporul minţii şi cunoştinţelor lor, vor fi chemaţi a face parte tinerii, — la conştiinţa necesităţii absolute a îndeplinirii formei politice de viaţă unitară a poporului românesc" [3]).

„*Pilda bunilor Domni din trecut faţă de şcoala românească*" [4]). In câteva pagini avem o scurtă şi concisă privire cu aprecieri nouă, asupra şcoalei româneşti din trecut prin ajutorul Domnilor. Vorbind de şcoala din Cotnar a lui Despot zice: „In bine sau în rău, tot ce se încearcă în afară de nevoile unei adevărate societăţi cade dela sine, dacă nu e în stare, prin puterea unei genialităţi umane creatoare, însăşi bazele societăţii. Dar atunci încercarea nu se îndreaptă sus, ci spre adâncurile în care se determină viitorul". Cultura laică în trecut se câştigă peste hotare, aceasta nu din indi-

1) pp. 1-87. 2) pp. 88-100.

3) p. 100, vezi şi lorga *Desvoltarea statului român* în *Petermanns Mittheilungen*, 1915 (traducerea românească 1916 de St. Berechet) o ochire răpede asupra desvoltării statelor române într'un singur stat: România. Ediţia germană e însoţită şi de o hartă a Daciei în timpul lui Mihai Viteazul.

4) *Analele Acad. Rom.* sect. ist. XXXVII pp. 44 77-121.

ferența Domnilor, ci pentrucă întocmirea însăși a societății, al cărei drept era datina, a cărei medicină erau rețete tradiționale, a cărei știință stătea în practica socotelilor și agrimensurii, ale cărei litere erau Scriptura". Așa trăiau ai noștri în trecut „nu fără cultură: cultura e aflarea și întrebuințarea potrivită a formelor superioare, de cari o anumită viață are nevoie. Și viața noastră *n'avea nevoie* de abstracții, nici de retorică" [1].

Se reproduc spusele inedite ale lui Sulzer despre biblioteca d la Văcărești a lui Nicolae Mavrocordat [2], și catalogul cărților grecești, latinești, franceze, italiene, deosebit de prețioase și rare din biblioteca lui Const. Vodă Mavrocordat [3].

„*Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu din anii 1814—15* [4]. Știri despre Tudor înainte de 1821 și relațiile lui cu familia Glogoveanu; lămuriri despre cele 10 scrisori românești ale lui Tudor, din o epocă cu totul necunoscută din viața lui: 1814—15, — din care se vădește preocupațiile lui sufletești din tinereță: știa grecește și nemțește — fusese și la Viena — cunoștea pravilele și avea interes pentru diferite probleme politice [5]. — Se reproduc: cele 10 scrisori ale lui Tudor din Viena, Pesta și Rusava (1814—16) [6]; 12 acte relative la familia Glogoveanu și la o „doică și coconiță" din această familie în Viena și spesele aici (1813—23 [7]); 2 vechi ziare manuscrise (havadișuri) [8].

„*Opera de istoric a regelui Carol*" [9]. Analiza și critica celor patru volume „Din viața regelui Carol al României, însemnări ale unui martor ocular", cari cuprind știri privitoare la evenimentele dela 1866 până la 1881, Lămuriri relative la politica internă a țerii sunt puține, partea cea mai mare privește politica externă în deosebi, trei volume războiul pentru independența regatului. Pentru evenimentele din Bal-

1) pp. 1-7.
2) p. 8. 3) pp. 9-44. 4) *Ibid.*, pp. 40—121-169.
5) pp. 1-6. 6) pp. 7-20. 7) pp. 21-37.
8) pp. 33 40; pecetea lui Tudor p. 40; la urmă în faximile: 5 scrisori ale lui Tudor din 1814-19.
9) *Ibid.*, pp. 10=178-188.

cani e principalul izvor istoric în acest timp. Valoarea intrinsecă a acestor „memorii" regale „stă în absoluta lor siguranță și autenticitate față de evenimente, în obiectivitatea pe care, întrucât omenește e cu putință, caută s'o atingă, în precisiunea lor meticulară, corespunzând unui caracter a cărui notă dominantă a fost continua observație de sine până la durere și martiriu, ascuțitul simț de responsabilitate pentru cel mai neînsemnat cuvânt și pentru gestul cel mai trecător și mai obișnuit". Întâiu avem un material bogat de documente: acte publice, proclamații, discursuri, comunicări, scrisori particulare dela și către dânsul, apoi ziarul Regelui cu note personale „scurte și severe", și pe urmă știri despre alții, despre evenimentele timpului. Caracterizarea simplă, sigură și curag oasă a oamenilor din această operă va rămânea ca și descrierea frumoasă a locurilor. — Regele Carol e un adevărat istoric pentrucă memoriile sale au „forma istorică, desvoltarea în cugetări perfect logice și rezumarea în caracterizări perfect exacte, apoi sensul valorii morale a lucrurilor de care se ocupă... care e educativ, înălțător și filosofic în toată cuprinderea acestui termin".

Mărturiile acestea regale, după o prețuire obiectivă, dovedesc „credința față de Dumnezeu care însemnă fiecăruia misiunea lui— liber fiind oricine a face dintr'o carieră regală un lucru meschin și din cea mai meschină carieră o operă de rege prin suflet —, iubirea față de ai săi, devotament față de scopurile ce i s'au fixat și larga înțelegere a slăbiciunilor omenești, cari trebuie îndreptate și iertate".

„*Neamul Agarici, răzeșii Fălcieni și Vasluieni*" [1]. Se dau 15 documente și regeste privitoare la familia Agărâci, răzeșii ținutului Vasluiu (1667—1846) și 13 documente relative la răzeșii din satul Oseşti (jud. Vasluiu) din 1546—1799. Documentele sunt precedate de o analiză și lămuriri, cari arată valoarea lor.

„*Imperialismul austriac și cel rus în desvoltare paralelă*" [2]

1) *Ân. Ac. Rom.*, XXXVII pp. 189-204.
2) *Ibid.*, pp. 205-228.

In cadre de istorie universală, cu vederi largi şi adânci, se studiază sintetic desvoltarea acestor două state cu ţendinţe imperialiste, dela înfiinţarea lor până în zilele noastre, arătând şi amestecul altor popoare ca de ex. Ungurii în sprijinul idealului lor, care a fost o nenorocire pentru popoarele mici, ajunse supt stăpânirea lor tiranică şi exploatatoare. Şi autorul crede că regimul mondial al acestor două monarhii se va sfârşi, pentrucă „oricât ar fi ele de mari teritorial, oricât de perfectă ar fi disciplina pe care o izbutesc a o impune tuturora prin supravegherea poliţienească ori prin comanda militară, oricât le-ar ajuta bogăţia de Stat rezultată din contribuţiile supuşilor îndemnaţi în sforţările lor economice, ele nu vor putea găsi niciodată factorul moral pe care să-l opuie simţului de comunitate exclusivă cu aceia cari vorbind aceeaş limbă, au acelaş ideal, fără a mai vorbi de tradiţiuni istorice pe care le împărtăşesc cu congenerii lor. Materialismul epocei noastre, harnică în producerea bunurilor şi lacomă în urmărirea lor, nu e decât un moment în desvoltarea omenirii. Neapărat condiţiile vieţii economice se vor schimbă, revendicaţiile soclaliste, desbrăcate de rigiditatea unor forme metafizice, absolute, umanizate, ădaptate cu nevoile elementare ale sufletului omenesc şi cu cerinţele grele de schimbat, ale mediului unei epoce, vor aduce, prin victoria lor neapărată o aşa de însemnată schimbare în producţie şi distribuţie, încât anume mijloace pentru ofensiva iraţională, dăunătoare societăţii vor lipsi. Iar cultura modernă va eşi din faza tehnică şi externă de aztăzi, şi devenind iarăş internă, idealistă, va da suflete cari nu-şi vor puteà acordà ajutorul braţelor decât odată cu consimţământul conştiinţei. Până atunci va trece multă vreme, se va vărsa mult sânge, multe comori vor fi nimicite, dar neapărat *aici* se va ajunge.“ [1]). Mult sânge s'a vărsat şi comori s'au nimicit în războiul european de acum, dar un fapt totuşi s'a împlinit: distrugerea acestor două monarhii, cari erau o piedecă pentru desvoltarea popoarelor mici pe care le sugrumau. Ni se dau multe lămuriri cu judecăţi deosebite privitoare la popoare, cari au vieţuit în cuprinsul acestor împărăţii sau a venit în contact mai îndelungat cu ele.

---

1) pp. 205-6.

„*Din legăturile noastre cu Sârbii. Corespondența românească a Voevozilor de Cladova*“ [1]). Câteva observații cu privire la scrisorile românești ale Turcilor de a lungul Dunării și Nistrului în sec. al XV!—XIX și relațiile Cladovei cu Țara-Românească dela c. 1370—1823 [2]). Urmează: 5 scrisori dela begi-Voievozi din Cladova (1823—26); 9 scrisori — 2 grecești cu traducere românească — dela Adacalé și Orșova, dela șefii de trupe din 1821 și dela cunoscuți turci ai Glogovenilor (1807—49) și 2 acte sârbești în românește din 1823 [3])

„*Privelegiile Șangăilor dela Târgu-Ocna*“ [4]). Se dau vre-o 30 acte (1700—1828) cu lămuriri relative la Șangăii din Târgu-Ocna și așezarea lor în Moldova, și trecutul satului apoi târgului Ocna; acte despre cărăuși, o moș'e veche a Trotușului și despre spitalul din 1828 pentru șangăii bolnavi.

„*Câteva știri despre comerțul nostru în veacurile al* XVII *și al* XVIII-lea“ [5]). Amănunte despre negustorii greci în Țara Românească și relațiile lor cu Italia, în special cu Veneția. Extrase din scrisori inedite ale negustorilor greci: Niko Papazaraful (5 din 1695—1716), Spiro Panu (7 din 1696—99), Sava Stoia (1 din 1715) și Pano Tomara (1698) [6]). — Lămuriri și 10 scrisori (1692—97) dela negustorii aromâni din Moscopole și legăturile comerciale ale acestora cu orașul Veneția [7]); ceva despre înființarea târgurilor moldovene: hotărârea domnească din 1792 pentru târgul Burdujuni cu numeroși locuitori evrei de atunci; despre mânăstirea Todireni și Teodor Movilă; și mânăstirea Inalțării din Burdujeni [8]).

„*Dreptul la viață a statelor mici*“ [9]). E o cercetare isto-

---

1) *Ibid.*, pp. 15 229-243.
2) pp. 1-6.
3) 7-15.
4) *Ibid.*, pp. 245-263
5) *Ibid.*, pp. 17 305-321.
6) pp. 1-8.
7) pp. 8-12.
8) pp. 12-17. Vezi și Iorga, *Stema Moldovei pe clopotnița bisericii Todireni (Burdujeni)* în *Buletinul comisiunii monumentelor istorice*, 1915, pp. 139-41 se dă o fotografie cu descriereastemei neobișnuite dela această biserică a lui Toader Movilă
9) *Ibid.*, pp. 13 323-335.

rico-politică de adâncă cugetare şi înţelegere a desvoltării şi a drepturilor statelor. Războiul mondial a pus în discuţie existenţa statelor mici, pe care statele mari „monarhiile“ le-au tolerat până în zilele noastre, din anumite consideraţii: întâiu păstrând ceva din *respectul dreptului* din evul mediu, apoi pentru a nu tulbura *echilibrul european*, şi în timpul lui Napoleon pentru că *erau necesare combinaţiilor sale politice*“.

In veacul al XIX „o cultură populară de realităţi şi de progres a spiritului naţional“, creiă o serie de state având la bază principiul naţional: Serbia, Grecia, România şi Bulgaria.

In faţa concepţiei adevărate, naţionale se iveşte alta *falşă*, „duşmană statelor mici, evocând ideale din evul mediu, când imperialismul se boltiă deasupra formaţiunilor politice multe şi mărunte“, aşa *magharismul modern* se confundă cu *ungarismul medieval*, *rusismul* cu *panslavismul universal*, *otomanismul* cu *turcismul*, şi aceştia „înţeleg a desnaţionaliza chiar a doua zi după cucerire: căderea statului înseamnă primejduirea naţiei, dominaţiunea statului mai puternic, mai mare înseamnă expansiunea naţiei dominante, pe care statul o ajută, o conduce şi o ajută prin toate mijloacele sale, cari sunt astăzi nesfârşite şi atotputernice“. Aceste concepţii false viţiează puritatea principiului naţional şi în statele mici ca Serbia, Bulgaria şi Grecia, căci ideia naţională nu trebuie să fie „numai principiul generator şi punctul de plecare al energiei naţionale, ci elementul esenţial de vieaţă a statului“ [1]).

Această teorie nouă a celui mai tare, pentru noua vieaţă politică a omenirii, a luat naştere în Germania în urma victoriei dela 1870—71 şi, mai ales în urma desvoltării uriaşe a ştiinţei daspre natură şi a studiilor economice din această ţară. Înşiră dovezile economice şi culturale aduse de învăţaţii germani, că statele şi popoarele mici sunt o piedică în progresul umanităţii, deci trebuie distruse. Acestora le pune în faţă argumentaţia sa puternică de oţel, distrugătoare, pe 4 pagini, din care citez numai această parte, deşi ar merita toată [2]): *„Kleinbetrieb“* şi *„Grossbetrieb“* . . . Da, pentru fabricarea de cizme, de funii şi de sape, toate la fel, toate ieftine şi în măsură cât de mare. Şi oare pentru aceasta se întemeiază

1) pp. 1-6.

2) Vezi pp. 9-12.

societățile omenești? Ce *Grossbetrieb* era Cartaginea față de Roma, care nu putea opune la toate elementele de superioritate ale rivalei decât unul singur: omul însuși! Oare pentru producerea în bune condiții tehnice și comerciale a tuturor lucrurilor utile și inutile trăiește omenirea? O poate spune cel mai fanatic dintre economiștii, cari nu văd decât oameni asudând din greu lângă mașinile lor și contoare pentru plata mărfurilor? Avea poate Tiziano un *Grossbetrieb* pentru tablourile lui, și făcea Mozart muzica sa cu contabilitate dublă?

Nu, arta pleacă toată, ca și cugetarea, din aceste izvoare individualitate, un mediu particular caracterizat, care nutrește sufletul fără a-l distruge, *intimitate și sinceritate*. Nimic nu poate să-i fie mai fatal decât atmosfera marilor orașe de circulație uriașă, zgomotoasă, confuză, de atâtare nervoasă continuă, de contact direct cu o clientelă, decât acel mediu industrial și comercial care nu se oprește la marginile celei mai nobile producții ideale a spiritului uman . . . Legătura cu pământul, cu brazda ori cu zidurile ocrotitoare, inspirația directă și spontanee și acea iubire a celor de aproape, totdeauna aceiași, în lumea cărora geniul își desface mai larg aripile. Arată „stărpiciunea Americei, haosul mut pentru artă și gândire a Berlinului actual.“ . . . *Cultura*, integrală, materială, universală, da, — ca *substrat* al progresului uman și ca sumă matematică a lui.. Ea poate exista însă pe deplin prin schimburile internaționale, care desființează hotarele de fapt, fără a încălca vre-unul. Dar *civilizațiile, fără cari ea nu se poate produce, desvoltă și menținea* au nevoie de vetrele lor deosebite, de toată bucuria și unirea frățească din jurul lor marile hale de mâncare și petrecere pentru oricine se prezintă la ușă, le omoară cu siguranță. Aceste vetre sunt statele mici. Acelea în care trăiesc vechi cunoscuți cari se pot iubi, acelea în care se cuprind rude care *trebuie* să se iubească. Acelea cari sunt cu atât mai trainice, cu cât mai puternice bate în ele inima unei națiuni. Iar națiunile, chiar cele cari în rassa albă, au dat mai puțin, sunt un rezervoriu nesecat de energie nouă particulară și necesară tuturor. Selecțiunea prin forțe se oprește la limitele umanității. Dincolo de dânsele este întrecerea unui drept care va fi din ce în ce mai mult și o morală. El poate înfrunta războaiele, cu toate teorile

boli ale cugetării, pe cari, ca pe alte boli molipsicioase, le târesc după ele. Dar el nu trăieşte *din* războaie, şi încă mai puţin *pentru* războaie.

Ştiu bine că toate argumentele noastre nu vor opri desvoltările mementane ale forţei şi asaltul momentan al apetiturilor. A înghiţi nu înseamnă însă a distruge, a mistui, a preface. Şi poate că această foame sălbatecă a statelor bine nutrite şi cari vreau să mânânce mai departe e tocmai mijlocul pe care natura-l întrebuinţează pentru a le distruge *pe dânsele*, prin excesele fatale ale lăcomiei lor, prin otrăvurile urii învinşilor pe cari le întroduc în organismul lor" [1].

„*Dardanele amintiri istorice*".[2] Expune rolul Dardanelelor în epoca bizantină, în timpul tendinţelor veneţiene şi genoveze de a stăpâni Levantul prin comerţ şi, în domnia Turcilor; apoi atacurile creştine: veneţiene şi franceze în sec. 17-lea în contra acestor strâmtori reproduce spusele italianului Formaleoni despre viitorul Ruşilor în Marea neagră; sforţările Angliei, Franţei şi Rusiei de a stăpâni Dardanelele; popoarele balcanice prin o frăţească înţelegere ar putea stăpâni strâmtorile aceste pentru înflorirea statelor lor.

„*Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor*" [3]. 1. O carte franceză de propagandă pentru canditatura lui Vogoridi e cea a lui V. Doze „Un mois in Moldavie" (Bruxelles, 1857], din care, se extrag ştiri despre oraşul Galaţi, situaţia economică şi politică a Moldovei şi, despre câteva persoane marcante ale ţării în acel timp: Cuza etc.[4]. — 2. Păreri despre viitorul principatelor: sunt 13 extrase franceze—cu lămuriri—din cartea de călătorie din 1857 a englezului William N. Senior „La Turquie contemporaine", reeditată la 1876 [5].— 3. Un sfânt român în Italia: Sf. Ieremie Valahul. E vorba de Ioan Costici, — părinţii ţăranii Stoica şi Margarita lui Bărbat — născut în Suceava Moldovei la 29 Iunie 1566, trecut în Italia la mânăstirea din Neapolea, unde se călugăreşte sub numele de Ieremie, ducând o vieaţă cuvioasă şi de

1) pp. 12-13 (comunicaţia la Academie s'a făcut în 20 Febr. 1915).
2) *Ibid.*, pp. 29=385-413. 3) *Ibid.* pp. 28=451-478.
4) pp. 1-8. 5) pp. 9-23.

jertfă ; e socotit de sfânt după moartea sa din 5 Martie 1625 [1]).

„Faze sufleteşti si cărţi reprezentative la Români cu specială privire la legăturile „Alexandriei" cu Mihai Viteazul" [2]). Cărţile reprezentative sunt „simple ca formă, adânc omeneşti ca inspiraţie, bogate în acţiuni cari pot fi imitate şi în prescripţii morale cari vădit trebuiesc îndeplinite, ele sunt îndreptare ale vitejiei sau înţelepciunii pentru multe rânduri de oameni din toate ţările de pe faţa pământului". S'au produs mai mult în Orientul asiatic şi pe „calea migraţiunilor aceste aprocrife istorice şi religioase în care istoria devenise legenda şi religia filozofia populară" au trecut dela popor la popor şi, Apusul le-a primit cu căldură şi fără zăbavă, ne având nimic ce să le poată opune ca „înţeles adânc şi larga popularitate".

Dispreţuite de cărturari afurisite de clerici ele au totuşi o însemnătate covârşitoare „egală cu a cărţilor sfinte, superioare acestora uneori prin aceea că au fost un îndemn spre ideal, un corector al greşelilor şi mai ales un *model de viaţă* pentru atâţia dintre ai noştri, care dacă n'ar fi fost aceste cărţi în mâinile lor, dacă n'ar fi aflat indirect cuprinsul lor, *ar fi fost altfel, ori n'ar fi fost tocmai aşa*". Prin studiul lor se ajunge la un folos îndoit: *cercetarea lor ne ajută a găci ceeace nu spune altfel vremea în care le au fost introduse, cetite, ascultate şi iubite* şi al doilea felul de manifestare al unor anumite personalităţii, interesante prin ele însele, ajunge a se înţelege mai deplin prin cunoaşterea izvorului de inspiraţie al unei părţi măcar din faptele lor" [3]).

Arată ca sufletul naţiunilor din Orient, din Balcani, şi al Românilor în decursul veacurilor n'a fost încremenit în îmobilitate, ci el a evoluat uneori chiar puternic [4]): analizează „Alexandria" care a fost imitată şi de Turci şi Sârbi [5]), şi tradusă în româneşte înainte de 1600. după modelul sârbesc. După cercetarea noţiunilor politice culturale, etc., stabileşte ca

1) pp. 24-28.
2) *Ibid.*, pp. 61—545-605.
3) *Ibid.*, pp. 1-2. 4) pp. 3-8. 5) pp. 8 18.

Alexandria a fost tradusă în Țerile române, probabil chiar în Moldova [1]); se semnalează și „Istoria Troadei" arătându-se valoarea ei [2]). Se face apoi comparație între viața și faptele lui Mihai Viteazul și Alexandru cel Mare [3]), pe baza izvoarelor istorice contemporane: cronica Buzeștilor, a vistierului Stavrinos, Gheorghe Palamed se arată caracterul vitejesc al lui Mihai [4]). — Influența „Alexandriei" asupra Domnilor din secolul al XVII-lea și, semnalează manuscrise ale „Alexandriei" păstrate și notele de pe ele [5]); și un alt manuscris din 1692 a unui oare care Soare, care dă în note o listă a Domnilor munteni cu anii Domniei, *cu unele notițe mai nouă, deosebit de interesante, despre faptele lor și aproape la fiecare cu porecle* [6]). — În apendice: notele lui soare; lista Domnilor cu porecle, și altele [7]).

Ca urmare la cartea „Istoria statelor balcanice", pe care am cunoscut-o mai sus, avem *„Istoria războiului balcanic"* [8]), lecții ținute la Universitate. Scopul cărții, ni-l spune autorul, e: să explice acele mari lucruri care alcătuiesc istoria războiului balcanic prin tot ce s'a petrecut înainte. Va fi o tălmăcire, o interpretare istorica a ultimelor evenimente" din Balcani din 1912-13. Astfel se vorbește aici pe larg cu cunoștință reală a faptelor petrecute despre: Juni turci și reformele europene anterioare mișcării lor [9]); cauzele atacului creștinilor din Balcani [10]); programul june turc și puterile europene, anexarea Bosniei și Herțegovinei în 1908 de Austria, conflictul cu Italia pentru Tripolis, răscoala albaneză [11]); noul regim turcesc și populațiile supuse, cauzele părăsiri idealului „otoman" de naționalitățile din Imperiu [12]); situația Bulgariei, Greciei și Serbiei înainte de izbucnirea războiului cu Turcii [13]). — Alianța balcanică și împrejurările diplomatice în care s'a început războiul balcanic [14]). — Armata turcească în

1) pp. 18-26. 2) pp. 26-30. 3) pp. 32-36.
4) pp. 38-51. 5) pp. 51-55. 6) pp. 55-56.
7) pp. 57-61.
8) Văleni, 1915 p. 151. 9) pp. 5-17.
10) pd. 18-25. 11) pp. 26-51.
12) pp. 52-70. 13) pp. 71-93.
14) pp. 94-111.

războiu şi catastrofa turcească văzută din lagărul naţional otoman [1]) — Victoria Bulgarilor şi Sârbilor [2]). — Grecii în războiul balcanic şi chestia Muntenegrului şi noul stat albanez [3]). Cetirea acestei cărţi ne face să înţelegem pe deplin de ce unii au avut o biruinţă aşa de strălucită şi ceilalţi Turcii au fost înfrânţi aşa de repede şi neaşteptat.

„Istoria comerţului românesc". Drumuri, mărfuri, negustori şi oraşe. [4]) In prefaţă atrage atenţiunea asupra faptului că nefiind mari oraşe în Ţerile române, şi negoţul intern e mai redus şi de mai puţină importanţă „dar pentru cine cercetează însă comerţul lumii în totalitatea şi esenţa lui, teritoriul românesc, cu sau fără participarea noastră ca neam, în locurile de frunte care aduc faimă şi câştig, e de cel mai mare interes. Am avut pe lângă pagube enorme, şi foloasele foarte însemnate, ale prezenţei noastre într'un punct de legătură între mari domenii de producţie deosebită, ajutând din puterile noastre mai slabe o vastă circulaţie şi vămuind-o nu numai ca bani primiţi de vameşii domneşti, ci şi ca bogăţie generală, ca influenţă culturală, ca valoare politică. Nici gospodăria noastră naţională — cu strălucitele biserici de piatră şi ruineie mândrelor palate, cu adâncile pivniţi boltite aie caselor de negoţ dispărute, cu eleganţa şi soliditatea vechilor locuinţe orăşeneşti, cu caldarâmul târgurilor bătrâne şi liniile sigure ale drumurilor mari de odinioară—nici civilizaţia noastră originală, contopind în forme proprii cugetarea latină arta gotică, ornamentul Renaşterii din Apus cu cugetare greco-slavă, adecă bizantină, cu arta orientală, cu ornamentul asiatic din Răsărit, nici Statele noastre, două, pentru că erau două, direcţiile de comerţ, n'ar fi existat fără această, fericită fatalitate geografică. Istoria comerţului nostru e astfel o condiţie necesară pentru a înţelege subt toate raporturile, în originea ca şi în desvoltarea sa, Istoria neamului nostru însuşi".

Cele două drumuri de negoţ, cerute de necesităţi comerciale universale, au contribuit la înfiinţarea Moldovei şi Ţerii

1) pp. 112-133

2) pp. 134-145. 3) pp. 146-151.

4) Văleni, I (până la 1700), 1915 p. 359; lucrare scrisă din iniţiativa şi sprijinul lui Dimitrie Hagi Theodoraky.

Românești prin care treceau și care le dădea siguranță.[1] Cartea „înfățișează *în strânsă legatură organică* desvoltarea acestor două linii de comerț în ce ne privește pe noi, orașele țara și activitatea comercială a noastră, urmărind însă pas cu pas trezirea și întărirea prin ele a comerțului intern și mai ales producerea și caracterisarea acestui tip de veche viață națională care e negustorul român.

Această expunere poate să aibă chiar o valoare *morală*. Dintr'ânsa se poate vedea cum odinioară știam să atragem spre folosul nostru prin muncă, economie și chibzuință, o largă parte din activitatea și foiosul nostru.“ Această rătăcire și zăpăceală trebuie reparată prin chemarea la o nouă viață 6 milioane de țerani, cu cari „se poate face orice, în proporții mari și se va putea face foarte mult, chiar pentru generația pe care o creștem nu în ilusii moleșitoare, ci în aspră critică rece, care înviorează și în domeniul de recucerit, cu forțe proaspete, entusiaste si disciplinate ale economiei naționale.“ [2].

„Introducerea“ e o cercetare nouă prin felul cum sunt privite lucrurile despre „teritoriul românesc înainte de Romani ca valoare de producție și schimb“ în epoca ante-romană,[3] romană [4] și după Romani până la 1330.[5] In această parte din urmă spune că multe cuvinte slave, de întrebuințare zilnică în limba noastră, vin dela „ucenicii slavi“, din târgurile din dreapta Dunării, ai negustorilor greci alungați de Bulgari. Românul „când în plugărie are *agrul* și *câmpul*, când știe încă dela Romani despre grâu, secară, orz, ovăs, meiu, ar fi de neînțeles cum n'a știut din capul locului și de instrumentele prin care se capătă aceste produse agricole: plugul, sapa, rariță, secerea“. Pentru ilustrare dă acest exemplu ingenios și hotărâtor: Ori atunci, de oarece *oul* și *găina* vin din limba latină, dar *cocoșul* nu, ar trebui să admitem că ad-

1) Vezi și Iorga, *Drumuri vechi* (conferință la școala de poduri și șosele), București, tip. Cult. Neam. Rom., 1920 p. 23. In linii generale arată drumurile care străbăteau Moldova și Țara Românească până la Regulamentul organic și însemnătatea lor pentru desvoltarea celor două țeri române.

2) pp. 3—6.

3) pp. 9—14 4) pp. 14—21 5) pp. 21—35

mestecul lui nu era necesar în vremurile mai vechi." Şi continuă „dar şi în păstorie, şi tot pentru acelaşi motiv, că lucrul cumpărat se chiamă aşa cum îi zice negustorul şi că o formă mai practică şi mai perfecţionată, înlătură nu numai vechia formă, dar odată cu dânsa şi numele ei." [1])

Intră apoi în tratarea directă a comerţului românesc subt ocrotirea Domnilor Ţerii Româneşti, care priveşte mai mult relaţiile de negoţ extern, în deosebi cu Ardealul dela 1330 până la 1540;[2]) Comerţul exterior al Moldovei mai ales cu Polonia şi Ardealul până pe la 1540.[3]) Comerţul oriental şi levantin în ţerile noastre până la 1550 prin Greci, Genovezi, Veneţieni, Armeni, Evrei şi Turci.[4]) — Domnii şi boerii ca negustori, şi oraşele muntene şi moldovene (până la 1550), care au avut un rost în mişcarea comercială a timpului ne apar cu organizaţia lor, arătându-se şi cauzele care le-au împedecat de a deveni centre de negoţ însemnate, ca oraşele apusene.[5])—Cauzele decăderii oraşelor săseşti şi îndreptarea negoţului românesc tot mai mult spre Orient prin mulţimea de negustori levantini şi, relaţiile cu Polonia, Ardealul, etc., până la 1600;[6]) starea comerţului românesc şi a oraşelor şi târgurilor moldovene şi muntene în sec. al XVII-lea;[7]) legăturile de negoţ în sec. al XVII-lea cu Ardealul, Polonia, Turcia, Rusia, Anglia, etc.;[8]) vieaţa comercială din domnia lui Brâncoveanu, influenţa turcească în administraţie şi organizare economică, breslele, companiile greceşti şi negoţul moldovenesc din acest timp [9])— Şi încheie cu cuvintele: „Supt aceste auspicii de graniţe închise către creştinătate şi de tiranie fiscală a Domnilor, comerţul românesc intră în era „Fanarioţilor". Trecusem era comerţului internaţional prin străini, încheiam era comerţului naţional prin Români şi ne îndrumam prin scutirile acordate de Visterie şi Cămară străinilor, în dauna oamenilor de ţară, către era comerţului naţional prin străini". [10])

O comparaţie făcută cu cărţile capitale despre negoţul moldovenesc ale lui I. Nistor ne vădesc şi mai mult unele judecăţi şi observaţii nouă din cartea de faţă a lui Iorga.

---

1) p. 24 2) pp. 39—79 3) pp. 80—126
4) pp. 127—149 5) pp. 150—181 6) pp. 183—231.
7) pp. 233—82 8) pp. 283—321 9) pp. 322—49.
10) pp. 348—9; tabla analitică a cuprinsului pp. 353—59.

O atenţiune deosebită merită cele două volume de istorie românească ardeleană prin cuprinsul lor nepreţuit şi, cari au făcut un serviciu foarte important cauzei naţionale.

Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria. Vol. I până la mişcarea lui Horea (1784) [1]. Cartea e închinată „amintirii aceluia care ar fi cetit cu mai multă iubire această carte: cumnatul mieu Alex. Bogdan, mort la Zumina supt steag străin". In prefaţă spune [2]: „Cu greu în vremuri grele am scris; într'o singurătate voită, ca să nu sufăr de auzul ideilor vrăjmaşe şi de nesincerul, deci odiosul răsunet al gândurilor mele de o viaţă întreagă această carte,

Se va îngriji să dea şi o traducere franceză. „Azi, mai ales cred că e de nevoie să se ştie de toţi că n'am fost nici acolo o plebe fără trecut şi fără aspiraţii, că, dacă noi am căzut, luptasem şi, dacă am răbdat ne durea totuşi, că în fundul celor mai adânci temniţi, peste dărâmăturile edificiului nostru naţional, am văzut o stea, totdeauna aceiaşi — care ne chiamă şi astăzi, până vor fi oameni cari să îndrăznească, simţindu-se tari. a merge după dânsa, până la capăt".

Ar dori să dea şi o traducere ungurească. „Adversarii trebue să ştie odată şi ei, în limba lor, ce credem despre noi în legăturile cu dânşii, ce credem pe baza unor mărturii ce nu se pot clinti. îşi vor verifica ideile şi, după ce se va isprăvi între noi un fatal proces de atâtea ori secular. vor înţelege de ce am voit şi am făcut unele lucruri pe care ni le impune ca o datorie sacră trecutul nostru întreg şi cele mai adânci nevoi ale vieţii noastre interne". — „In această carte e numai sânge şi lacrimi. Ne-am plătit cu ele pentru cel puţin o mie de ani. Aibă deci măcar urmaşii noştri zile mai bune!".

In introducere [3] vorbeşte pe larg despre cuprinsul cărţii şi metoda urmată în cercetarea trecutului Românilor ardeleni în epoca veche. Stabileşte că istoria noastră contemporană pentru toţi Românii se începe dela 1774—84, şi deosebirea între istoria noastră mai veche şi contemporană şi, zice relativ la izvoarele istorice că „în partea veche trebuie să se introducă mult mai mult elementul de divinaţie, de *construcţie* istorică,

---

1) Văleni, 1915 pp. VI+460. 2) pp. V-VI.
3) pp. 1-13.

— artistică, am zice — decât în partea contemporană. Dincolo se înlătură, aici se suplineşte. Dincolo (istoria contemporană) stăm înaintea unei serii de guralivi, cari asurzesc, şi începem prin a le impune tăcere, concentrare, expunerea numai a lucrurilor esenţiale cu cuvinte puţine. Ţipă toate ştirile, toate actele oficiale, toate memorandele, toate circulările; fiecare ambiţie, fiecare vanitate poate să se facă auzită de urechile noastrei în toate părţile trebuie să spuie: cutare să taci, să zică acela, care nici el nu trebuie să păstreze totdeauna cuvântul, de şi e de multe ori un personagiu important, un conducător de cor, căci poate tocmai cutare din fund are ceva de spus atuncea şi pe el trebuie să-l ascultăm. Dincoace merge altfel. Avem a face cu un bătrân martor care a pierdut mult din însuşirile lui de odinioară, dar care este necesar, fiindcă numai el a văzut unele lucruri pe care nu le poţi cunoaşte decât printr'ânsul şi întrebuinţând toate mijloacele, şi cu binele, şi cu răul, doar vei scoate din gura lui, din biata gură medievală a acestui mutilat martor al timpurilor celor mai vechi, ceiace este absolut necesar ca să ştim"[1]).

După aceste explicări cu totul originale şi nouă în ce priveşte scrutarea trecutului nostru ardelean, cu rezultate neaşteptate, intră în cercetarea de amănunte a faptelor.

Prin argumentele logice care dezarmează şi de analogie dovedeşte definitiv persistenţa Românilor în Dacia [2]); colonizarea Saşilor în Ardeal şi influenţa noastră asupra lor, ca şi urmările aşezării pentru noi [3]); vieaţa Românilor din Ardeal până la stabilirea dinastiei angevine (1308) şi urmările năvălirii Tătarilor [4]); situaţia nouă a Românilor sub regii angevini: Carol Robert şi Ludovic cel Mare (1382) [5]); şi supt Împăratul Sigismund (1437) [6]); fenomene sufleteşti în viaţa Românilor din Ardeal în veacul al XV-lea: răscoala (1437), nemulţumiri, etc. [7]); feudele Domnilor munteni şi moldoveni în Ardeal şi Vlădici pentru Români puşi de aceşti Domni [8]); stăpânirea ardeleană a lui Petru Rareş şi vieaţa românească ar-

1) pp. 6-7.
2) pp. 14-32.
3) pp. 33-52.
4) pp. 53-65.
5) pp. 65-82.
6) pp. 83-99.
7) pp. 100-115.
8) pp. 116-127.

deleană (c. 1500—1560) [1]. Viața economică, bisericească a Românilor din Ardeal și reforma religioasă: luteranismul și calvinismul [2]; o admirabilă descriere a vieții ardelene românești sub domnia lui Mihai Viteazul [3] și după moartea acestuia până la consolidarea Ardealului (1630)[4]; Românii din Ardeal în epoca Rakoczeștilor: lupta pentru naționalitate în forma „legii românești" (1630—60) [5]; și în vremea până la Unirea cu Roma [6]. Un capitol foarte interesant e cel care ne înfățișează viața nobililor și iobagilor români dela sate din diferitele ținuturi și de sub stăpânirea săsească, negustorii din orașele ardelene și viața bisericească [7]. Ocuparea Ardealului de Austriaci și unirea bisericească cu Roma [8]; decăderea bisericii unite în luptă cu ortodoxia sârbească și episcopia din Făgăraș [9]; frumoase pagini despre lupta pentru drepturile politice românești a Vlădicăi Ioan Inochentie Clain [10]. — Mișcările țerănești ale Românilor în numele ortodoxiei în sec. al XVIII-lea [11]. — Cele dintâiu pregătiri ale liberării Românilor prin cultura națională: Blajul și cărturarii neatârnați [12]. Critică aspru școala și cărturarii de aici, a căror activitate a fost stearpă, opera de cultură a plecat *din* Blaj, dar *alături* de Blaj și *contra* lui". Pe învățații Blajului nu-i vedem în fruntea mișcării țerănești a lui Horea, cum în Apus întâlnim pe filosofi... „*N'a* fost așa. Cărturarii trebuiau să moară în odăile de serviciu ale străinilor, prin cămărușele de lucru ale străinătății, ori prin reședințele de protopopie Iar țeranii, după ce au dat foc, au bătut și omorît, neștiind ce să mai facă în afară de aceasta, au așteptat ca alții să vie pentru a-i bate și omorî acum pe dânșii.

Explicația acestei lipse de legătură trebue căntată tot în elementul de izolată aristrocrație intelectuală care distinge, din nenorocirea, mișcarea culturală din Ardeal. Departe de Ro-

---

1) pp. 128-56.
2) pp. 157-83.
3) pp. 184-212.
4) pp. 213-236.
5) pp. 237-256.
6) pp. 257-78.
7) pp. 279-313.
8) pp. 314-58.
9) pp. 359-76.
10) pp. 377-97.
11) pp. 398-435.
12) pp. 436-56: la urmă se dau câteva note istorice pp. 459-60.

mânii liberi de dincoace, departe de țărănimea lor roabă, așa au fost și au murit așa, ispășind păcatele educației lor. Și nici măcar scrisul lor învățat n'a căutat să se apropie, în accente înțelese. de sufletul simplu, dar mare și bun al poporului„ (p. 456).

Volumul acesta cu note bogate în josul paginilor în înfățișează complexul vieții românești din Aredeal până la Horea, scoțând în deosebi în evidență pretutindeni elementul național și politic în trecutul nostru de suferință milenară supt stăpânirea străină.

Continuara acestui volum — apărut însă înainte — e *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria.* (Dela mișcarea lui Horea înainte)[1]. cu prefață despre epoca românească mai veche desvoltate apoi pe larg în vol. I.[2]. Cartea e închinată „Memoriei sfinte a tinerilor români cari au căzut supt steagul Ungariei în războiul european în speranța răscumpărării națiunii lor".

Și în acest volum se pune fond mai mult pe scoaterea la lumină a vieții politice a Românilor din Ardeal în luptă continuă cu dușmanul pentru drepturile naționale, dar nici partea culturală bisericească nu e dată la o parte.

Ne dă o icoană vie despre vieața și clasele sociale românești din sec. al XVIII-lea înainte de Horia[3]; apoi despre împăratul Iosif al II-lea, răscoala lui Horea și caracterul ei și izvoarele istorice pentru cunoașterea răscoalei[4], Iorga ne spune că răscoala lui Horia a pregătit-o: 1. Felul de administrație austriac cu condica, plata birului la timp precis, nemilos încasat; 2. Cete de Români cari mergeau să fie luați ca grăniței și hotărâți să nu se mai întoarcă la situația lor de iobagi. 3. Felul purtări amicale al lui Iosif al II-lea față de Românii, când fusese în Ardeal la 1773, 1783[5]. Și foloasele mișcării lui Horia au fost: Cruțarea Românilor supt raportul economic, de frica unei noi răscoale, o mai bună administrație a domeniilor împărătești supt raportul tratării supușilor și în

1) Văleni, 1915, pp. XV—221; lecții ținute la Universitatea din București.

2) pp. VII—XV; cartea are și câteva ilustrații cu chipul fruntașilor bisericești și laici ai Românilor ardeleni.

3) pp. 1-17. 4) pp. 15-50 5) p. 48.

sfârşit o ridicare a acelei Bisericii neunite care înfăţişa şi supt raportul politic cea mai mare parte din Români ardeleni şi ungureni" [1]).

Vedem măsurile legistative curioase şi schimbările constituţionale supt Iosif al II-lea şi Leopold II-lea [2]); Românii în cursul războaielor napoleoniene [3]); Vieaţa culturală bisericească în timpul episcopului ortodox Vasile Moga [4]).

Emigraţia intelectualilor ardeleni şi bănăţeni în Principate, — se dă şi numele lor — cari duceau sau vesteau celor de acasă „posibilitatea unei vieţii româneşti îndependente", văzută în Ţările române [5]). — Nova presă ardeleană şi manifestaţiile politice dintre anii 1830—40 [6]). Ziarele din Braşov au plecat zice Iorga: 1. Din dorinţa Saşilor tipografi de a câştiga prin ele; 2. Prin tendinţa Guvernului austriac de a da poporului o *anumită* cultură. 3. Din dorinţa comercianţilor braşoveni de a ceti „novitate" [7]). Prin Bariţ, sufletul acestor foi, care plecase din Blaj, unde era menit „să se imobilizeze deci, să se anchiloseze în această lume de tradiţii foarte respectate, dar părăsită de viaţă încă multă vreme", foaia lui capătă o importanţă mare: 1. A creiat stilul bun, care este înainte de toate stilul universal, stilul moral, stilul sănătos, presupuind înţelegere deplină, şi la acela care scrie şi la acela către care se adresează; 2. Această foaie pentru prima dată atinge toate subiectele şi toate chestiile la ordine zilei. 3. La ea colaborau Românii din toate părţile şi lua Bariţ din revistele din ţară ce era mai bun şi umplea foaia sa cu aceasta" [8]).

Influenţa şi pregătirea polifică bună prin aceste foi ale lui Bariţ o dovedesc cele două petiţii politice din 1843 şi cea din 1845 [9]).

Caracterizează drept şi pentru întâia oară cu deplina cunoştinţă şi înţelegere din partea unui istoric personalitatea mare a lui Şaguna [10]), care a avut multe calităţi distinse, afară de una pe care n'a putut-o câştiga: dacă ar fi ajuns la for-

---

1) pp. 50. 2) pp. 51-60.
3) pp. 70-78. 4) pp. 79-96.
5) pp. 97-109. 6) pp. 110-23. 7) p. 115.
8) pp. 117-8, 9) p. 23.
10) pp. 123-139; vezi şi conferinţa despre Şaguna, *Neamul Românesc*, 1909 n-ro 114.

mula „prin noi înşine", dacă ar fi crezut în ridicarea neamului prin forţele lui proprii, pactând cu cine vrea el pentru singura zi în care e nevoie de acest pact, misiunea lui ar fi fost mult mai glorioasă şi fecundă. A fost însă eroul forţelor sale proprii aşa de mari, fără ca Ţara-Mumă să-i adoage acele uriaşe energii elementare, care face nebiruit în fabulă pe Anteu" [1]).

Arată pregătirea mişcării din 1843,[2]) apoi mişcarea însăşi, ziua de 3 Mai şi urmările zilei;[3]) Era speranţelor zadarnice pentru Români şi începutul Domniei lui Francisc Iosif I;[4]) răsplata Românilor şi lupta pentru Mitropolia nouă;[5]) „noua era austriacă" până la Dualism şi Românii;[6]) dualismul austro-ungar şi Românii;[7]) cultura populară la Românii din Ungaria în preajma a. 1870;[8]) agonia activismului politic (1868-72);[9]) vieaţa politică a Românilor până la programul politic din 1881:[10]) formarea partidului naţional român;[11]) memorandul (1893) şi urmările sale.[12]) In „epilog" critică activitatea fruntaşilor partidului naţional după 1901.[13])

Amândouă acestea volume, pline de idei originale, sunt indispensabile pentru cine vrea cu adevărat să cunoască până în amănunte dezvoltarea poporului român din Ardeal, de la începutul său până astăzi.

---

1) p. 130. 2) pp. 140-48.

3) pp, 149-73; Vezi despre „3 Maiu" conferinţa în *Neamul Românesc literar*, 1910 n-rele 23-5.

4) pp. 174-81 5) pp. 182-201, 6) pp. 202-17.

7) pp. 218-35. 8) pp. 235-44. 9) pp. 245-54.

10) pp. 255-65. 11) pp. 266-75. 12) pp, 276-280.

13) pp, 281-2; anexe: o serisoare inedită din 1849 a lui N. Bălăşescu din Sibiiu către Const. Glogoveanu p. 283; tabla analitică p, 287-91; tabla numelor aşa de necesară lipseşte la amândouă volumele. — S'a dat şi o ediţie franceză care a adus mari servicii cauzei naţionale în străinătate: *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Bucureşti, tip. Göbl I, 1915 p. 414 reproduce cu modifisări în note mai puţine, cap. II-XV din vol. I, ediţia românească; II, 1916 pp. 404 reproduce cap. XVI-XX din vol. I ed. rom. şi din vol. II ed. rom. cap. I, IV-V, VIII-XI, XIII, XV, acestea tot mai mult prefăcute. Şi aici tabla numelor lipseşte. Câteva ilustraţii împodobesc ediţia franceză.

VI. Studiile istorice din anii 1916—1920.

„Acte românești din Ardeal privitoare în cea mai mare parte la legăturile Secuilor cu Moldova“ [1]. In introducere notarată pe scurt vechimea Secuilor în Ardeal, organizarea lor, influența românească asupra lor și relațiile lor cu Moldova până la 1663 [2]. — Urmează 93 documente inedite din muzeul ardelean din Cluj: 9 scrisori domnești (1652—1734) [3]; 7 ale cămărașilor și 4 ale birailor de Ocna (c. 1676—1750) [4]; 9 scris. de boieri (c. 1660—1716) [5]; 2 scris. felurite (1709—20) [6]; 8 dela negustori (1699—1784 [7]; — 14 scris. istorice moldovene și muntene (1600—1791) [8]; 21 acte relative la familia munteană a Buicești (c. 1650—1735) [9]; 4 acte făgărășene privitoare la muntele Brătila (1673—1768) [10]; 4 acte despre legături teritoriale ardelene cu Țara românească (1708—1768) [11]; și 11 acte relative la istoria bisericilor românești din Ardeal (1648—1713) [12].

Acte privitoare la politica externă a României supt regele Carol I-iu [13]. — Cuprinde 2 memorii în limba franceză ale lui Teodor Văcărescu agent al României la Belgrad despre starea lucrurilor în Serbia la sfârșitul anului 1871 [14] și în cursul anului 1872 [15].

„Politica externă a regelui Carol I-iu [16]. (Lecții la Universitate). In „introducere“ [17] dă lămuriri generale asupra cuprinsului cărții care tratează politica externă a României dela 1866 până la 1878, deci „probleme de istorie universală în

---

1) Extras din *Buletinul Comisiei istorice a României*, II. București 1916, tip. Socecu pp. XI+179-272.
2) pp. 181-193, 3) pp. 193-98.
4) pp. 298-203. 5) pp. 203-212.
6) pp. 212-13 7) pp. 213-16.
8) pp. 216-35. 9) pp. 235-56.
10) pp. 256-59. 11) pp. 258-62.
12) pp. 263-72; tabla documentelor pp. VII-XI.
13) Văleni, 1916 p. 107 (= *Studii și documente*, vol. XXXI).
14) pp. 5-50. 15) pp. 53-100; tabla numelor pp. 103-107.
15) București, 1916, tip. Göbl p. 311; ediția Casei Școalelor.
16) pp. 1-20.

care am fost cuprinşi fără a le fi determinat şi a putea să li schimbăm caracterul, vom insista mai mult asupra cunoaşterii popoarelor vecine cu noi, chiar cu riscul de a strica uneori proporţiile subiectului. Vom căuta să punem întâiu în lumină terenul pe care am mers, elementele pe care le-am găsit, influenţele care au plecat de acolo, rezistenţele pe care le-am întâmpinat, sforţările pe care le-am biruit, rezultatele la care am ajuns acolo" [1]). In linii generale arată că domnia lui Carol a ocupat 4 probleme în politica externă a ţerii: problema legăturilor noastre cu Turcia, cu popoarele creştine din sudul Dunării, cu Austria şi cu Rusia [2]).

Trece apoi la expunerea pe larg şi amănunţit a acestor probleme de istorie contemporană despre: Cele dintâiu greutăţi cu Turcia [3]); dificultăţile balcanice până la moartea lui Miloş Obrenovici (1868) cele dintâiu întâlniri cu Austro-Ungaria [4]); Romănia şi războiul franco-german (1871) [5]); tulburările şi luptele din Balcani (1875—6) [6]); Romănia şi războiul dintre Serbia şi Turcia [7]); Războiul ruso-turc (1877—8) [8]); Independenţa, Plevna şi armistiţiul şi, pacea dela San Stefano [9]); şi tratatul din Berlin [10]).

„*Cel dintâiu învăţător de ideal naţional: Gheorghe Lazăr.* La o sută de ani dela deschiderea şcolii lui" [11]). Această cărticică de comemorare scrisă de Iorga, care adaugă sub numele său „dascăl de acelaş ideal", e în curent cu toate ştirile şi descoperirile făcute de Sădean, Ghibu, Lupaş, etc. relativ la Lazăr. Aşa ne prezintă sau cum zice autorul, „vom urmări altfel — e singurul rol al acestei cărticele — cum în Lazăr s'au prins, chemate de credinţa îndărătnică a sufletului său curat, rodul muncii trecutului, cerinţele unui timp nou faţă de omenirea întreagă, nevoile adânci ale societăţii româneşti de dincoace de Carpaţi şi speranţele unui neam întreg de a putea începe şi el o nouă viaţă" [12]). După câteva pa-

1) p. 7. 2) pp. 7-20.
3) pp. 21-43 4) pp. 43-80 5) pp. 81-100
6) pp. 101-54. 7) pp. 154-79 8) pp. 179-91
9) pp. 191—281. 10) pp. 282-311; tabla numelor lipseşte.
11) Bucureşti, 1916. tip C. Sfetea, p. 93 (= Biblioteca „*Steaua*" nr-ro 49). 12) p. 7

gini introductive de apreciere generală asupra lui Lazăr, vedem tinereţa şi anii de şcoală a lui Lazăr [1]), dăscălia lui la Sibiiu [2]), întemeierea şcolii naţionale la Bucureşti [3]) şi sfârşitul învăţământului şi vieţii acestui dascăl [4]). Dacă cuvintele următoare ale lui Iorga conţin adevărul, şi cine-l poate contesta: „Scrisul şi vorba au numai atâta preţ cât suflet dau din al aceluia dela care au pornit şi cât suflet au făcut să pătrundă în alte suflete, încă nepregătite sau rătăcite, e singurul lor folos“ [5]) — atunci Gheorghe Lazăr şi-a dat tot sufletul său mare acelor „cari-i sorbise caldul cuvânt de credinţă, şi acest suflet, care e al întregii şcoli ardelene, spiritul renovator, e acel ce ne-a creat ceiace suntem şi dă viaţă până astăzi cugetării conştiente româneşti“ [6]).

Ne oprim asupra unei opere care iasă din cadrul cercetărilor obişnuite ale acelui despre care vorbim aici. Anume asupra cărţii cu titlul caracteristic: *Observaţii ale unui nespecialist asupra istoriei antice* (Lecţii făcute la Cercul femeiesc de înaintare culturală). [5]) — Prefaţa cuprinde câteva „explicaţii“ generale privitoare la izvoarele antice, descoperirile noi arheologice, la felul cum trebuie judecate faptele din istoria antică, necesitatea de a o cunoaşte de medievişti, cum o înţeleg ei şi înţelesul adevărat al istoriei antice.

„Lecţiile acestea, deşi de istorie veche, sunt, înainte de toate, lecţii de istorie universală şi istoria universală se poate înţelege subt un singur raport: *istoria culturii universale*“.

Explică ce se înţelege subt cultură: „Când apare un act individual în afară de preocupaţiile de hrană, de locuinţă şi de viaţă în sensul cel mai simplu ale omului, îndată ce, într'o sferă mai ridicată, mai ideală, se ivesc noi preocupaţii şi îndată ce ele se cuprind în lucruri „scrise“, în lucruri măcar schiţate, în aşezăminte, în elemente de organizare, în mo-

---

1) pp. 11-30. 2) pp. 31-40.
3) pp, 41-79. 4) pp. 81-93. 5) pp. 3-4.
6) *Istoria lit. rom. din sec. al XVIII-lea*, II p. 530.
5) Bucureşti, 1916, p. 213.

mentul acela începe cultura. Cultura e mult mai mult şi mult mai puţin decât credem. In cultură nu e numai artă, nu e numai cugetare filosofică, numai ocupaţie ştiinţifică. Ea conţine cu mult mai mult ca întindere şi cu mult mai puţin ca înălţime. Cultura în sens restrâns se ridică apoi, se osebeşte de această cultură în sensul cel mai larg. Dar ce ne interesează pe noi momentul scrijelat de omul terţiar, sau ulcelele lui, sau uneltele de piatră, şlefuită or ba, ce ne interesează chiar anume producte din epoca bronzului, îndată ce aceste producte, care cuprind, e drept, în ele cultură, nu cuprind cultura *care se organizează în forme definitive şi care se răspândeşte*. Căci istoria civilizaţiei înseamnă, nu numai istoria culturii formate, dar istoria culturii care circulă. Am zice, întrebuinţând un alt termin, că este un fel de fisiologie cronologică a societăţii omeneşti. Cum fisiologia arată jocul tuturor organelor, tot aşa istoria universală, istoria culturii, arată jocul influenţelor culturale asupra omenirii întregi. Şi am adaus: cronologică, fiindcă se întinde asupra veacurilor cu conştiinţă de existenţă si de sensul lor. Istoria lumii e o mişcare, un *curs*, care se înrăureşte numai de ceia ce a rupt zăgazurile şi caută revărsarea puteriior sale". [1])

Spune că lecţiile acestea n'au nimic a face nici cu filosofia istoriei, nici cu sociologia. Si iată cum caracterizează pe aceastâ din urmă în care mulţi se cred specialişti fără să fie decât nişte simpli dibuitori: „Sociologia este ştiinţa societăţilor. Prin urmare în viaţa fiecării societăţi trebue să alegi elementul fundamental şi acest element să-l pui în legătură ştiinţifică, în desfăşurare comparativă, cu alte elemente similare, pentru a trage legii. Din viaţa fiecărei societăţi cată să alegi noţiunea de Stat, noţiunea de monarhie, noţiunea rege, noţiunea religie şi aşa mai departe şi să le studiezi pe baza unei foarte largi comparaţii în spaţiu şi unei foarte largi desfăşurări în timp.

Aceasta cere însă să fie cineva şi un filosof şi un istoric. Prin urmare întâiu un istoric stăpânind perfect materialul la îndemână. Fiindcă materialul nostru este plin de complexitate

1) pp. 17—18.

şi delicateţă. Faptele pe care le dăm noi istoricii, nu sunt corespunzătoare acelor elemente pe care un laboratoriu de fisică sau chimie le pune îndemâna cercetătorului; ori vei lua un gram dintr'o substanţă, ori vei lua un gram alt gram din aceiaşi substanţă, ori vei lucra într'un laboratoriu, ori vei lucra în alt laboratoriu, e tot aşa, căci ori vei face o experienţă de fisică sau chimie într'un loc, ori vei face-o într'alt loc, se produce acelaşi rezultat La noi nu e aşa. La noi ca să ştii ce e faptul, trebuie să ştii puţin şi cum a fost câştigat, şi numai atunci ştii cât e de sigur sau câtă aproximaţie cuprinde într'ânsul. Şi când vrei să întrebuinţezi faptul istoric pentru concluzii ştiinţifice, atunci trebuie să-ţi dai sama de elementele pe care le întrebuinţezi, în toată delicateţa şi relativitatea lor. Dar, de oarece până acum, nu s'a găsit un istoric stăpânind adevărat tot domeniul istoriei universale şi înzestrat în acelaş timp cu acel spirit filosofic creator care ar fi în stare să scoată din elementele fundamentale ale oricării expuneri legi filosofice noi, sântem în căutarea sociologiei. E o ştiinţă ce are nevoie, nu de un om, ci de generaţii întregi de cercetători pentru a deveni o realitate în mijlocul ştiinţelor celorlalte.[1])

Deci „va face: istoria culturii umane în marginele lumii vechi, care a circulaf. creind mai târziu vlaţa noastră".

Ne spune şi metoda pe care va urma-o în cercetarea lumii vechi, ea „consistă în o urmări un curent dela izvor, adăugând lucrurile nouă în măsură numai în care înaintează: răspingând sistemul săltarelor şi săltăraşelor de spiţerie în care se vinde în detaliu istoria universală, căutăm principiul de viaţă a civilizaţiilor, şi, odată ce-l găsim, îl cercetăm în desvoltarea lui, în fiecare element nou se fixează astfel acolo unde el înrâureşte viata omenirii"[2]).

„*Epoca vechilor civilizaţii isolate*"[3]), cuprinde timpul dela 4000 sau 300 până la 1500-1500 înainte de Christos, adecă vremea când societăţile omeneşti trăesc într'o formă stăpânită absolut numai de divinitate, până la timpul când se manifestează şi umanitatea. Analisează izvoarele istorice pentru

1) pp. 19-20. 2) p. 53. 3) pp. 21-46.

acest timp: „*Testamentul vechiu*“ „alcătuit din o mulțime de elemente, este un fel de rezumat, în legătură însă cu anume interese ale unui singur popor, a tot ceia ce s'a știut și s'a crezut în deosebite timpuri despre desvoltarea istorică în Orient. O poate avea oricine la îndemână, dar pentru a o înțelege istoric, trebuie cheia criticei filolofiei moderne, care singură în cuprinsul acesta cu multe încăperi ascunse a „Cărți sfinte“, dă drumul comprehensiunii științifice“; apoi *Herodot*, preoții Maneton și Beros și descoperirile arheologice mai nouă de o extremă importanță a asiriologilor și egiptologilor [1]). Cercetează diferitele popoare care au dominat prin zeii lor Egiptul și Babilonul în această epocă [2]). — „*Epoca atingerilor între sine a vechilor civilisații orientale (c. 1600—c. 600*“ [3]). Dela 160 i. de Christos „în adevăr o eră nouă începe pentru omenire; era circulației, care va aduce desvoltarea individualității umane, scapată de vraja divină în care trăise lumea până acum“. Până la 1600 civilizații le stăteau într'o „înobilitate invariabilă“, de aici înainte se schimbă, se mișcă și se influențează reciproc. Urmărește luptele și influențele egiptene, — și arată de aci — feniciene, evreești, apoi pe Hetiți, Asiria care, „e numai o castă și o dinastie“. Statul evreesc, etc. Când puterea acestor popoare și state slăbește pe la 600, apar alte „popoare care cunosc soarele supt alt raport decât cel egiptean, apar limbii bogate în vocale, apar fețe albe care nu se mai văzuseră niciodată în aceste regiuni, apar noi feluri de luptă, apare, o civilisație măruntă și vioaie, în grupe mici e vitalitate extraordinară și roditoare prin necontenită rivalitate între reprezentații ei... totul se schimba până și lumea animală. Apar Mezii, Perșii, Indienii, și Grecii [4]). Vorbind de Fenicieni trebue să scădem din tradiție [5]) și o să fie nevoie ca și la alții să scădem: numai scăzând orologiul deosebitelor popoare, orgoliu al lor sau pe care li-l atribuim noi, după atâta vreme, prin interpretările noastre anacronice, vom putea să înțelegem că nu e vorba în viața lumii de desvoltării rășlețe, ci de curente, care, trecând asupra unor fenomene elementare de viață omenească, — unele din ele și

1) pp. 21-30. 2) pp. 31-46. 3) pp. 47-72.
4) pp. 72. 5) De fapt își reduce vezi p. 55.

eterne, — le fac cunoscute şi urmaşilor şi, în realitatea lor contemporană, le înviorează. Ele sunt ca undele de primăvară, care nu creiază grâul ce aşteaptă supt zăpadă, dar când raza caldă de soare a creiat curentul viu, ea înviorează prin el ceiace fusese semănat încă de cu toamnă: aşa se întâmplă şi cu istoria civilizaţiilor omeneşti" [1].

In capitolul „apariţia cuceritoare a rasei arice: Mezi, Perşi, Indieni şi Greci", zugrăveşie vieaţa, lupta acestor popoare şi influenţa lor în mersul omenirii timp de o sută de ani până la 490—480 înainte de Christos [2].

In „*Elada*" *în faţa războaielor medice*" [3] se „atinge numai pregătirea civilizaţiei greceşti, se prezintă numai explicarea motivelor adânci pentru care a existat pe lume această civilizaţie, se înseamnă numai urmărirea felului cum civilizaţia elină s'a desfăcut din cele asiatice, cu care a avut atâtea raporturi—care se arată aici—şi dela care păstrează, până la capăt, anumite întipăriri. Pe această cale se poate înţelege şi de ce s'a produs civilizaţia originală, grecească şi cât trebuie scos din noţiunea absolută a originalităţii pentru ca să nu fim nedrepţi faţă de iniţiatorii culturii şi de repreznţanţii tuturor celorlalte care au luminat de jur împrejurul focarului elen. Noţiunea istorică, noţiunea de istorie universală a grecităţii, a elenismului e fixată aici. Luptele cele mari din acest timp se pomenesc numai în legătură cu mersul general al ideilor în lume" [4]. După străbătaree mai adâncă în istoria aşezămintelor greceşti şi chiar a desvoltării politice a rasei vedem la Greci multe lucruri care s'au întâlnit şi la alte popoare mai vechi şi multe păreri nouă cunoscute. „Nu ca o creiaţiune spontană umană, ci ca o datină religioasă cu străvechi rădăcini străine apare arta şi literatura grecească" ca şi concepţiile filosofice şi alcătuirile politice, cari au plecat din trecutul divin al Greciei" [5] Prin emigraţii eleni în toate părţile lumi vechi se produce *marea creaţiunea a spiritului elenic.* Omul a început să devie om, fiindcă a văzut ce poate să îndeplinească în calitatea lui umană. Aceasta este marea revoluţie pe care Grecia au adus-o prin emigraţiile sale, prin cuceririle

1) pp. 55-56 2) pp. 73-93. 3) pp. 94-115.
4) pp. 116-17. 5) pp. 105-6.

sale, şi prin transformările tuturor civilizaţiilor, mulţămită ei" [1]).

„*Desvoltarea şi înflorirea spiritului elenic*" cuprinde epoca dela 490 până la 330, când de fapt Elada e o unitate „creatoare" [2]). Arată acum elenismul „în luptă cu forţele duşmane elenismului şi unei originalităţi elenice unitare, se luptă timp de un secol pentru a fi ceiace instinctiv simţia că ar trebui să fie şi ceiace, cu toate acestea n'a ajuns să fie niciodată" [3]). Se analizează arta şi literatura elenică şi împrejurări ale timpului, se arată cauzele cari au contribuit la înălţarea şi apoi la scăderea puternicului spirit elenic, în aşa fel prezintă lucrurile încât schimbă cu totul părerile obişnuite despre civilizaţia elenică. „Raţionalismul atenian fără bază sigură şi fără margini firesti a distrus toată viaţa grecească" [4]).

„*Monarhia macedoneană*" [5]) e „înfăţişată ca şi monarhiile asiatice înainte de dânsa, în legătură cu tot ce s'a petrecut în Grecia înainte de ea şi cu starea de lucruri supt raportul politic şi cultural, la Greci în chiar momentul când Filip, după el Alexandru au ajuns să aibă conducerea întreagă a poporului elenic" [6]). Şi aici multe păreri vechi obişnuite sunt delaturate şi înlocuite cu altele noi în această expunere de idei.

In capitolul „*tvirea si consolidarea Romei*" [7]) se urmăreşte un singur scop: „să indice diferitele civilisaţii, să se pună în legătură, arătându-se cum fiecare din acecte civilizaţii poate servi de bază unui imperiu cu tendinţe universale, înviind o formă unitară, care reprezintată de un alt popor şi hrănită de o altă civilizaţie, îmbătrânise acum. A căuta întâiu originalitatea poporului roman, — atât de original numai cât a fost de fapt, — a satisfăcut nevoia pe care o simţia omenirea de a trăi în forme mai largi, decât ale unui singur popor" [8]). Arată cum s'a înfăţişat până acum istoria Romei şi cum trebuie să se înfăţişeze astăzi: Influenţa feniciană, greceasca, etruscă asupra Romei. Originalitatea şi tăria Romei a fost că s'a întemeiai din „o obşte ţărănească inspirată de tradiţie, având la bază un invincibil sentiment de solidaritate". Singu-

---

1) p. 111. 2) pp. 116-137.
3) p. 117. 4) p. 137. 5) pp. 138-157
6) p. 138. 7) pp. 158-178. 8) pp. 158.

rul stat întemeiat pe această bază, care l-a făcut stăpânul lumii, Ne apar și războaiele Romanilor cu Galii și Cartagina (3 războaie punice) și însemnătatea lor. Cuceririle răpezi ale Romei se datoresc preexistenței statului cartaginez și macedonean, căci altcum ar fi trebuit „pas cu pas, atingând în fiecare moment forme și suflete deosebite" să cucerească.[1]).

„*Imperiul Romei*" tratează epoca dintre anii 50—40 înainte de Chr. și 300 după Christos[2]). La început ne prezintă vechile păreri despre Imperiul Romei[3]). „Istoria Romei zice— trebuie să fie în educația omenirii, o lecție de virtute, în sensul energiei sociale care se cere imperios timpului nostru. Dacă Roma a impus lumii, dacă a strâns toate puterile omenești în jurul său, a fost tocmai pentru acest lucru: fiindcă niciodată fiecare individ și toți laolaltă n'au cheltuit o energie mai bine rânduită, mai solid legată și mai perfect orientată decât în vremea Imperiului roman". [4]).

Arată apoi cum puterea Romei era cerută pretutindeni, astfel că Imperiul roman era *o necesitate a timpului*, și însemnătatea emigrării elementului roman țerănesc și a legiunilor de cucerire. „Înțelepciunea cea mare a Imperiului a fost aceasta: că, pe rând, păstrând Roma, ca un centru sacru pentru lumea întreagă, ca izvorul drepturilor politice, ca îndreptare ideală a omenirii întregi, s'a trecut de fapt, sceptrul, pe rând, deosebitelor provincii. Imperiul roman nu înseamnă altceva decât asociația întregii umanități culte ca să trăiască în pace, apărându-se de elementele barbare dela hotare. Este o cooperativă politică onestă și muncitoare". [5]). Puterea politică a Romei din centru se depărtă tot spre graniță, până ce e înlocuită de principiul asiatic de regenerare: creștinismul, care domină totul.

„*Imperiul lui Dumnezeu*" *al creștinismului*" [6]). Începe prin observația ilustrată așa: „Considerăm în această expunere viața omenirii în liniile de căpetenie ale desvoltării ei, care trec prin civilizațiile naționale și nu fără a fi influențate de dânsele. Este o abstracție, dar o vom exemplifica pentru a

1) p. 178.
2) pp. 179-197
3) pp. 179-85.
4) p. 185.
5) pp. 195.
6) pp. 198-213.

ți înțeleasă mai bine. Un pom în fiecare primăvară dă alte flori; trunchiul rămâne acelaș. Trunchiul în viața umanității este necesitatea de viață unitară a ei, florile însă și frunzele vin din ceia ce ploile cerului și bogăția pământului adaugă la viața aceasta esențială a pomului, și culturile naționale sînt față de nevoia oamenilor de a trăi împreună în anumite forme tot ce se adaogă, din toamnă până în primăvară ca rigoare la rădăcinile copacului pentruca trunchiul să dea din ramurile sale fragede flori și frunze. Așa fiind, nici creștinismul nu ne apare ca o formă izolată, cum nimic din ceia ce am văzut petrecându-se până acuma n'a avut acest caracter. N'o să fie vorba aici de marea individualitate divină pe care o înfățișează unil în chip istoric. Noi căutăm elementele umane, elementele general umane și cultural umane în această dintâiu desvoltare a creștinismului". [1]).

Arată în urmare cauzele de ordin politic și social care au distrus Imperiul roman: barbari-germani, sclavi, etc., și împedecau Imperiul și-l amenințau zilnic. Față de acestea Imperiul roman era neputincios, trebuia o altă forță care să le domineze și să aducă dreptate și umanitate în lume; mai înfățișează și alte împrejurări cari au conlucrat toate ca creștinismul să prindă rădăcini mai adânci și mai întinse în lumea veche.

Termină cartea atât de interesantă prin noile concepții asupra antichității, cu cuvintele: Si, când s'a auzit în lume că mai presus decât Impăratul, mai presus decât interesele Imperiului roman, mai puternic decât orice armată, mai vrednic de ascultare decât orice lege este faptul acesta al *iubirii oamenilor între ei*, al datoriei de devotament a fiecăruia și al respectului pentru Dumnezeu, în toate sufletele s'a produs o adevărată schimbare. Atunci Romanul a consimțit să întindă mâna barbarului, și nu pentru a-i da bani, și barbarul a înțeles că trebuie să întindă mâna Romanului, altfel pentru a-l zugruma. Și atunci sclavul a înțeles că stăpânul său poate fi un frate coborându-se din înălțimile lui, și stăpânul a înțeles că poate printr'o singură transformare a sufletului său să se ridice la demnitatea umană, pe aceia cari fuseseră numai animalele serviciilor sau plăcerilor sale. Și, f losindu-se de

1) p. 198.

Imperiul roman, de toate aşezămintele sale, această nouă vieaţă s'a coborât în formele de odinioară" [1]).

Expunerea aceasta despre istoria antică va forma „introducerea" la opera impozantă în pregătire, *„Istoria civilizaţiunii universale"*, care de sigur va revoluţiona lumea ştiinţifică prin îndrăzneala concepţiilor asupra desvoltării omenirii..

O altă carte din domeniul istoriei universale e *„Cărţi reprezentative din viaţa omenirii"* [2]). La început, ne prezintă cauzele cari l-au îndemnat pe autor să scrie această lucrare şi planul ei [3]), apoi atitudinea Sf. Pavel şi Sf. Augustin faţă de creştinism [4]); analizează operile profunde ale lui Sf. Augustin (354—450) „acest glas puternic de luptă cu sine şi cu alţii, de îndoială necontenită, de soluţii căutate cu desperare, de credinţe strigate din toate puterile sufletului" [5]), analizează operile şi vieaţa lui Sf. Paulin de Nola (353—431) *„realizatorul* în blândă pastorală al învăţăturilor filozofice date de Sf. Augustin" [6]). — Cercetează activitatea literară a lui Sf. Ieronim (n. 346), care ne-a lăsat „cel mai mare monument de învăţătura care s'a ridicat în cele dintâiu secole ale erei creştine" ; Sf. Ieronim e iubit mai mult „fiindcă n'a creat-o prăpastie între lumea tuturor amintirilor de dincolo de morminte, închizându-se în cetatea unui nemilostiv creştinism, cu abdicare dela vieaţă şi dezertare dela patrie" [7]). — Avem o caracterizare splendidă a activităţii lui Sf. Ioan Gură de aur (347—407) căci „rare ori o vieaţă, un graiu şi un scris au fost mai strâns unite într'o personalitate vrednică de respectul tuturor timpurilor" [8]).

Analizează următoarele opere medievale cu informaţii şi asupra autorilor şi împrejurărilor în care s'au scris: ale lui Boeţiu (c. 470—c. 525) şi Casiodor (n. 470) [9]), o carte de cetire pentru Răsăriteni: „Limonarion" de Ioan Moschos Eukratàs (578—602) şi „Lauda Impăratului Atanasiu" de Procopiu de Gaza, se dă o paralelă între vieaţa medievală a Răsăritului şi Apusului [10]); „Istoria Angliei" de anglo-saxonul

1) p. 198. 2) Văleni, vol. I, 1916 p. 361, ediţia Casei Şcoalelor
3) pp. 3-11. 4) pp. 13-23.
5) pp. 24-50. 6) pd. 51-72.
7) pp. 73-94. 8) pp. 95-115.
9) pp. 116-146. 10) pp. 147-166.

Beda, (672—735) cel mai învățat om din Apusul Europei în vremea sa [1]; ale lui Paul Diacon din Italia (740—801), care se ocupă cu desvoltarea poporului și statului longobard [2]; „Viața Sf, Grigorie din Sicilia" de Leontie în sec. VII-lea [3]; cărți reprezentative în Spania visigotă ale episcopului Isidor de Sevila (601—636) și în Galia francă ale lui Grigorie de Tours (c. 600—c. 700), opera acestuia e continuată de un oarecare Fredegariu (sec. 8-lea), „Viața Sf. Dagobert" (rege) și „Viețile Sf. Leodegariu" (sec. 7-lea) [4]. „Coranul" (sec. VII-lea) [5] „în cere sufletul omenesc se înfățișează în ce are mai bun și în ce are mai rău. Sânt pagini de o crasă brutalitate, respingătoare, pe lângă atâtea altele de o naivitate exasperantă, care nu sânt decât repetirea unor lucruri abia auzite și trivialisate! Nouă părți din zece ale Coranului sânt, de fapt inutile și, în ceiace mai rămâne, cel puțiu jumătate sunt repetiții. O carte barbară, care reprezintă și barbaria personală a aceluia care a alcătuit-o și mediul absolut necultural, neprimitor de cultură și incapabil de a elabora o ideie originală în care el a trăit" [6]; opoziția bizantină la Coran: Sf. Ioan Damaschin (sec. 8) [7]; — biografia Impăratului Carol cel Mare al Francilor de Eginhard (c, 770—804), în legătură cu istoria Apusului [8]; ale lui Alcuin (735—804) privitor la epoca lui Carol cel Mare [9]; ale Sf. Benedict de Nursia [10]; viețile regelui Ludovic cel Pios de călugărul Theganus și de „Astronomul" anonim (sec. 8) [11]; opera istorică a lui Nithard (790—858), care începe dela Domnia lui Carol cel Mare până la 843 [12]; și ale arhiepiscopului Raban Maur (c. 780—856), care a fost un scriitor, un învățat și un teolog și filosof de seamă al vremii sale [13].

In cadrul acestor cercetări „de cărți reprezentative" ne apare toată viața Apusului și Răsăritului medieval, viața de mânăstiri, societatea, viața politică culturală, etc., într'o lumină deosebită de realitate sinceră și adevărată.

1) pp. 167-185. 2) pp. 186-202. 3) pp. 203-219.
4) pp. 220-39. 5) pp. 240-56. 6) pp. 240-1
7) pp. 257-76. 8) pp. 276-93 9) pp. 294-309.
10) pp. 310-23. 11) pp. 324-38.
12) pp 339-50. 13) pp. 351-71.

Venim la câteva studii de amănunte.

„Câteva ştiri nouă relative la legăturile noastre cu Biserica constantinopolitană în a doua jumătate a secolului al XVII-lea“ [1]. Relaţiile bisericii româneşti şi ale lui Şerban Cantacuzino cu Patriarhia din Constantinopol, dându-se şi actul grecesc, cu lămuriri, al Patriarhului Dionisie (Martie 1679) prin care restituie pe Mitropolitul Teodosie în scaunul arhieresc [2]; se urmăresc aceleaşi relaţii şi sub domnia lui Brâncoveanu, publicând aici, cu lămuriri, actul grecesc de hirotonire a episcopului Neofit de Sivas din 1696 şi gramata Patriarhului Gavril (1707) despre alegerea lui Mitrofan de Mitropolit de Nisa [3]; şi se analizează o tragicomedie bisericească în greceşte a Grecilor din Bucureşti, „Grajdul“ de ieromonahul Neofit (1692), care deşi e o lucrare „proastă“, e „plină de cuvinte, de noţiuni contemporane, de lămuriri locale şi mai ales de interes *special* pentrŭ noi prin înfăţişarea concretă a ortodoxiei greceşti în decădere la începutul epocii Fanarioţilor“ [4].

„In legătură cu Biblia dela 1688 şi Biblia dela 1667 a lui Nicolae Milescu“ [5]. Se constată că Milescu a tradus în româneşte la Stettin în 1667 Biblia, după cea grecească tipărită în Frankfurt [6]. Se publică aici în greceşte şi româneşte prefaţa dela Biblia elinească din 1687 tipărită la Veneţia şi închinată lui Şerban Cantacuzino; apoi prefeţele în greceşte dela: „Trofeul ortodoxiei“ tradus din italieneşte de Anton Manuil serdarul (Viena, 1791), închinată lui Constantin II-lea Brâncoveanu; „Poeme morale“ tipărite de Manull Bernard Cretanul şi închinată beizadelei Alexandru al lui Scarlat Vodă Callimachi [7].

„Sârbi, Bulgari şi Români în Peninsula balcanică în evul mediu“ [8]. Scopul acestei comunicaţii academice e ca pe baza faptelor contemporane, să arate că visurile imperiale din evul mediu ale Bulgarilor şi Sârbilor n'au nici un temeiu de adevăr-

1) *Analele Academiei Române*, secţ. ist.; XXXVIII. pp. 1-20.
2) pp. 1-11. 3) pp. 11-18.
4) pp. 18-20. 5) *Ibid.*, pp. 17=37-53.
6) pp. 1-3.
7) pp 3-17. 8) *Ibid.*, pp. 20=107-126.

istoric şi sunt menite numai să susţină regretabile duşmănii între popoarele balcanice, conturbând necontenit liniştea lor. — Popoarele slave din Balcani, în deosebi Bulgarii şi Sârbii n'aveau la începutul lor în Balcani: „*ideia de Stat, care e sau chineză, sau romană*, şi numai chineză şi romană, nu există la nici o ramură dintre dânşii, deci cu atât mai puţin Statul, pe baza căruia se elaborează apoi, printr'o îndelungată cultură, conceptele naţionale". Ideia romană venită prin Bizanţ, au primit-o şefii Bulgarilor în ce priveşte Statul. Sârbo-Croaţi la începutul lor au fost cuceriţi de influenţa francă — dela care au primit numirea stăpânitorului lor suprem — apoi veneţiană, îndreptaţi spre Apus; rostul elementului aromân şi albanez în Balcani, râvnirile bulgare şi sârbeşti spre Constantinopol, care au cu totul alt senz decât acela atribuit de învăţaţii acestor naţii. „Ce puteau să aibă deci aceşti mai vechi locuitori ai pământului balcanic? Autonomii locale, foarte răspândite, uneori pe o strictă temelie naţională. Şi atât. Fiinţa lor morală nu era legată de altceva decât de tradiţiile iubite ale vieţii locale, de amintirile sacre ale acestui patriarhalism supt şefi îndătinaţi, de cari Imperiul nu se atingea şi pentru că-i ereau aşa de necesari. A le respecta privilegiile însemna să aibă cineva supuneraa lor devotată. A le atinge însemna să provoace o revoltă şi pe steagul revoltei nu putea să fie altceva decât *cealaltă* idee imperială, de opoziţie şi de revoltă a Bulgariei", — Alta e soarta Românilor din nordul Dunării: „Nu s'a întemeiat aici încă dela început un Stat barbar permanent, cu domnitori trecuţi îndată la legea creştină şi în stare să unească într'o nouă formă etnică pe învingători şi pe învinşi".

Provincialii dela Dunăre şi din Carpaţi îşi ziceau Romani. Români din două motive: „Pentrucă, politiceşte, nici sub barbarii arătaţi (Huni, Avari, Goţi), nici subt Pecenegi, Cumani şi Tătari, ei nu erau altceva, căci legătura lor cu barbarii turanici eră numai aceea de *vasalitate faţă de o horda*, care nu poate deznaţionaliza şi nu vrea să asimileze, să confunde. Şi al doilea, pentrucă oricâte cuvinte slave ar fi pătruns în limbă odată cu picăturile slave de sânge, ei erau faţă de vorbitorii altor graiuri păstrătorii limbii romane, membri ai „Romaniei linguistice".

Voievodatul e împrumutat din ducatul carolingian, cnezia ar fi germană (dela Konung), boieria dela Bulgarii din a doua jumătate a secolului XIV-lea.

„Țara cea nouă se formează după *o concepție originală avându-și rădăcinile numai în tradiția proprie.* E un caz de cristalizare politică spontanee. Domnia „a toată Țara Românească", —"și pentru întâia oară apare în Răsărit astfel o concepție națională echivalentă cu concepția teritorială, bază modernă pentru Statele Apusului Europei. Și Voevodul, Marele-Voevod are calitate de Domn, de *Dominus*, de autocrat, luată, nu dela Tătari — fără a tăgădui *cu totul* o influență din această parte, — nici dela suveranii slavi din Balcani, — regalitatea sârbească având chiar alt caracter decât al autocrației —, ci din neîntrerupta transmisiune, pe cale populară, a ideii politice romane. Tot astfel național și teritorial compactă va apăreà peste 30 de ani „Țara Românească" a Moldovei.

Arată *repulziune pentru omagiu* (Ungurilor, Polonilor ș Turcilor) a Domnilor munteni și moldoveni, și înrudirea acestora cu cei din Balcani. Tendințele de cucerire ale noastre în Ardeal, în trecut, sunt o direcție *națională și modernă.* Politica noastră în trecut a fost reală, conformă cu împrejurările grele pentru un popor mic, între dușmani mari și mulți, și ea a devenit o tradiție [1]).

„*Amănunte din istoria noastră în veacul al XIX-lea*" [2]). Lămuriri și extrase din revista grecească din Viena „Telegraful filologic" din 1817—20 privitoare la Români. Amănuntele, unele mai prețioase, altele mai secundare cu privire la viața noastră culturală din acei ani, cultura grecească în țara noastră și legăturile noastre cu ea [3]). — In apendice se reproduc textele grecești ce ne privesc din „Telegraf" [4]). Pe baza a lor 17 scrisori și acte, (din 1842—50) care se și reproduc, se vorbește despre advocatul român Ștefan Beideman din

1) pp. 17, 19 se dă două chipuri ale lui Alexandru Vodă Basarab din biserica Domnească din Argeș.

2) *Ibid.*, pp. 378-445. 3) pp. 377-89.

4) pp. 424-46.

Basarabia după anexarea din 1812 despre afacerile, legăturile lui şi despre mânăstirea Neamţului [1]).

„Iordache Olimpiotul vânzătorul lui Tudor Vladimirescu" [2]) După ce schiţează lucrurile ştiute despre omorul lui Tudor, arată pe baza unor ştiri nouă originea a românească, vieaţa privată,—familia—planul şi îndemnul la fapta condamnabilă ale lui Iordache.

„Două contribuţii la istoria bisericească a Românilor" [3]). Se arată cu exemple că „Românii de naştere încep în jumătatea dintâiu a secolului al XVIII-lea, să pătrundă, supt aparenţele grecizate cari erau de nevoie, în această lume fanariotă luând parte la onorurile şi avantagiile ei", şi că un aromân Vartolomei în 1760 era Mitropolit în Atena, concurent la Patriarhia din Constantinopol [4]). — Lămuriri de o importanţă deosebită se dau despre învăţătura, încoronarea ca monarh a lui Mihnea Vodă a III-lea, care în 10 Ianuarie 1659 ţine un sinod în Târgovişte pentru reformarea bisericii, a cărui hotărâri le trimete Patriarhului Partenie. Acesta protestează, la 21 Martie acest an, Mihnea răspunde Patriarhului într'o scrisoare din care se vede, că de fapt Domnul muntean avea foarte întinse şi solide cunoştinţe în domeniul teologiei. Se tipăresc aici, în greceşte şi româneşte, hotărârile sinodului şi răspunsul lui Mihnea [5]).

„Legăturile Românilor cu Ruşii apuseni şi cu teritoriul zis, Ucrainian" [6]). Spune că unanimitatea istoricilor străini nu cunosc o „Ucrainã" (= Marginea) ca teritor naţional cu trecut şi viitor, afară de istoricul ucrainian M. Hrusevschi, care în 1906 a publicat în limba germană vol. I din „Istoria poporului ucrainian". Se analizează părerile lipsite de temeiu

1) pp. 389-425.

2) *Ibid.*, pp. 13=447-459; în traducere românească 2 scrisori ale lui Iordache din 1819, 1821, (în greceşte publicate în *Buletinul pt studii de sud-estul Europei*, 1915, pp. 249-50) pp. 449-50; în anexe chipurile Mariei Poujade n. Ghica, Căpitanului Iordache, Mihai Sturza tânăr şi bătrân.

3) *Ibid.*, pp. 23=461-483 4) p. 1-4.

5) pp. 5-23. 6) *Ibid.*, pp. 773-93.

solid ale acestui istoric [1]), reducându-le la adevărata lor valoare; se cercetează sprijinul, influenţele şi relaţiile noastre cu partea apuseană a poporului rusesc; despre Cazaci; ceva despre năvălirea Rutenilor în Moldova, Bucovina [2]). Şi încheie, că teoriile istorice exagerate ale lui Hrusevschi în ce priveşte statul ucrainian — ca şi ale Bulgarilor după 1877 — sunt cu mult mai periculoase pentru noi ca Rusia în formaţia ei integrală, pentru că un stat ucrainian, cu crezul lui Hrusevschi tinde azi mâne la cucerirea părţilor bucovinene şi basarabene cu populaţie ruteană.—Anexe: 57 doc. în extrase — unul în întregime — din diferite colecţii de documente, cari privesc cele tratate în acest studiu (1578-1671) [3]); se reproduce şi recensiunea nemţească a lui Iorga despre cartea lui Hrusevschi din Liter. Zentralblatt für Deutchland din 1907 [4]).

„*Ceva mai mult despre viaţa noastră culturală şi literară în secolul al XVIII-lea*“ [5]). Câteva însemnări despre lectura boierilor noştri la sfârşitul veacului XVIII şi începutul celui următor; analiza cărţii greceşti „Felurite bucăţi de versuri etice şi burgheze, tipărită de Zisi Dauti în Viena (1818) [6]) note despre şcoala şi biblioteca grecească—şi de latineşte—din Moldova (1714, 1722, 1766); despre episcopul Amfilochie al Hotinului şi analiza operelor (Geografia) acestui episcop cu cultură italiană [7]); însemnări despre unele vechi biblioteci risipite, păstrate prin cărţi greceşti din sec 18-19-lea [8]); trei prefeţe dela cărţi greceşti din sec. 18 [9]); analiza cărţii greceşti; „Visul sau moartea răposatei Maria Ghica“ în două cărţi, lucrată de Zaharia Mavrodi, tipărită în Viena 1808 [8]: Mavrodi „e cel dintâiu entuziast cântăreţ al frumuseţilor naturii noastre“, cartea conţine şi puţine lucruri biografice sau istorice [10]): despre opera lui Floru trad. Daniil Filipide [11]). — Apendice în greceşte: din poeziile adunate de Zisi Dauti. etc., şi însemnări greceşti despre vieaţa oraşului Roman (1825-38) [12]).

1) pp. 739-49 2) 749-72
3) 774-90 4) pp. 791-3.
5) *Ibid.*, pp. 43=795-837. 6) pp 1-6
7) pp. 7-15. 8) pp. 15-19. 9) pp. 19-21.
10) pp. 21-25 11) pp. 25-6. 12) pp. 27-43.

„Origina și sensul direcțiilor politice în trecutul țarilor noastre“ [1]). Pentru a ne lămuri pe deplin ideile politice, „cari au prezentat la întemeierea unor forțe politice românești și la desvoltarea lor“, arată mai pe larg de unde vin și ce înțeles au încercările de suveranitate din partea Ungurilor asupra Țării Românești din sec. al 13-14 lea[2]). și din partea Polonilor asupra Moldovei în sec. 14-16-lea[3]). Se cercetează și *omagiul* ce trebuia să-l dea Țările noastre celor doi vecini și sensul lui. Țara Românească dă omagiu Ungariei pentru feudele Făgăraș și Amlaș, iar Moldova Poloniei pentru țara Sepenicului, pe care le stăpâneau, deci nu ca vasale plăteau.

„Alte note despre cultura și viața socială românească subt vechiul regim“ [4]). „Vechiul regim“ se întinde, până departe după 1848 chiar“ și „el constitue marele nostru merit istoric, titlul nostru de glorie în trecutul omenirii, nota noastră proprie în concertul de glasuri de lumii. Se va înțelege câte silințe și câtă dibăcie. cât simț înăscut de potrivire și armonie a trebuit pentru a se face din vechi transmisiuni indigene și din aporturile cele mai deosebite a forma cristalină a culturii“ Pentru a cunoaște acest regim trebuie adunate știrile de ori unde. Cercetând biblioteca episcopului din Huși, dă o sumedenie de știri nouă despre preocupările culturale rele înaintașilor noștri. Insemnări despre și de pe cărți bisericești românești, slavone-grecești (sec. 18-19), de pe opere de gramatică, de istorie, de filosofie, de drept și științe, apoi despre cărțile venite din Apus latinești, italiene, franceze (pedagogie, teatru, istorie, științe); însemnări pe cărti străine ale lui Ion Donici, Gheorghe și Vasile Balș; analiza unei satire aspre și pătrunzătoare a moravurilor societății din Țara Românească în versuri grecești de Alex. Calfoglu în 1797; știri despre școala grecească din București și Iași: analiza operei de critică reală și deaptă „Le Philodace“ etc. a svițerianului Emil Kohly de Guggsberg privitor la educația la Români și în general la stare culturală din cele două principate române (1841); despre viața culturală a românilor din Macedonia; analiza

1) *Ibid.*, pp. 21-99-941.
2) pp. 1-12. 3) pp. 13-21. 4) *Ibid.* XXXIX pp. 1-34

pieselor lui I. Dumitrescu „Badea Deftereu“ şi „O toaletă neisprăvită“ amândouă în Bucureşti 1849-1852 şi „sunt din cele mai bune lucrări de observaţie ce s'au scris în româneşte“, zugrăvesc în cele mai plastice icoane vieaţa boierilor mici, în deosebi clasa de jos cu obiceiurile ei, din care unele au dispărut — apar pe scenele teatrului.

„*Un reprezentant al elenismului în Moldona subt vechiul reglm: Constantin Evnomie. — Cu note asupra familiei Hurmuzaki*“ [1]). Pe baza mai multor scrisori nemţeşti şi în deosebi greceşti (din 1813—48) se arată că Constantin Evnomie a stndiat ani de zile în Viena şi, a desvoltat o activitate oarecare ca dascăl pe la boieri, apoi profesor la şcoală, predând limba grecească, nu ca temeiul tuturor învăţăturilor, ci numai ca obiect, ca materie. O scrisoare interesantă (1828) a unui grec către Evnomie despre judecata Grecilor asupra boierilor şi ţării Moldovei şi ştiri despre familia Petrino [2]); — tot din scrisorile greceşti, de aceiaş provenientă: arhiva bisericii tâlpălarilor din Iaşi, se dau aici ştiri însemnate despre familia Hurmuzaki din Bucovlna şi mai ales despre Alexandru Hurmuzaki şi soţia lui Zoiţa, aşezaţi în Moldova (1804—1850)[3]).

„*Din relaţiile franco-române. Un scriitor francez despre Români şi un scriitor român in Franţa: Elias Regnault şi Grigorie Gănescu*“ [4]). După câteva ştiri asupra lui Regnault se analizează opera franceză a acestuia „Istoria politică şi sociaiă a Principatelor dunărene“, tipărită 1855 — tradusă îndată în româneşte la Iaşi de Dr. A. Fâtu — arătând partea de noutate şi de preţ, ca izvoarele de unde şi-a luat informaţiile, pentru cunoaşterea trecutului nostru apropiat din această carte. care încheie cu dorinţa de „reunire într'un singur Imperiu a tuturor Românilor . . . O mare Românie soră a Apusului şi paznică neadormită a hotarelor sale“ [5]); o altă carte cercetată a lui Regnault „Mystères diplomatiques au bord de Danube“ (Paris, 1858), în care părăseşte ideia „Im-

1) *Ibid.*, XXXIX pp. 16=34-50.
2) pp. 1-10. 3) pp. 11-16.
4) *Ibid.*, XXXIX, pp. 22=91-112.
5) pp. 1-8.

periul Românesc", prin apropierea acestui prietin al naţionalităţilor apăsate de „conservatismul" lui Eliad şi conclude la Unirea Principatelor române subt suzeranitatea turcească cu garanţie colectivă a Puterilor [1]). — Alăturea de acest francez pune pe Românul din Gorjul Olteniei pe Grigorie Gănescu. „care pornind dela modesta noastră învăţătură, dela strigătoarele noastre nevoi, s'a ridicat la cercetarea problemelor generale de istorie, de vieaţă socială, de cultură, pentruca apoi, cucerit cu totul de mediul parisian în care făcuse cercetările sale, să-şi aplice spiritul critic asupra vieţii acelui popor care rezuma atunci mai mult din rostul omenirii întregi şi, cu o siguranţă absolută în credinţele sale, cu o vitează îndrăzneală, capabilă de a sfida şi a lovi făţiş totul, să întreprindă în tot restul zilelor sale o campanie de presă, care a dat semnalul unei noua vieţi morale în Franţa, şi a ajutat-o esenţial să câştige teren şi să biruiască." Analizează cartea franceză a lui Gănescu „Tara Românească dela 1830 până aztăzi; viitorul ei," tipărită în Bruxelles, 1855, care între altele, în ce priveşte activitatea literară munteană dela 1830 înainte, are note „foarte bogate şi de o preciziune remarcabilă" [2]); se dau ştiri despre activitatea ziaristică a lui Gănescu la cele trei foi franceze, pe care le-a redactat în Franţa şi Germania, spunându-şi în ele credinţele sale îndrăzneţe, care crează un curent moral [3]).

Se simţia de mult nevoia arzătoare, pentru istoriografia românească, a unei reviste în senzul cum au toate naţille luminate din Apus cu iubire şi respect pentru cunoaşterea trecutului lor. Aceasta ne-a venit iarăşi dela Iorga, care tipăreşte din Ianuarie 1915 aşa numita „*Revista istorică*" [4]) în editura Casei Şcoalelor, vre-o doi ani, arătându-i rostul astfel . . . . „Este o întreagă informaţie istorică de înoit la profesori, de răspândit între oameni mulţi, de sădit în tineretul şcolar care începe, odată cu anii de reflecţiune, să manifeste aplecări sau vocaţii. Sunt de scormonit bunăvoinţi . . . sunt de recunoscut şi încurajat diletanţi aşa de darnici în jertfe pentru

---

3) pp. 8-10.

1) pp. 11-19. 2) pp. 19-22. 3) Vălenii de Munte

colecţiile lor, . . . sînt atâta minţi de luminat asupra comorilor pe care le au în pază sau pe care norocul li le-a aruncat în braţe. Operă de folos pentru ştiinţă şi tot odată operă de educaţie naţională". Revista nu e menită să cuprindă „studii întinse ori cu îndelungate continuaţii", ci pentru ea „rămâne atâta teren, în ce priveşte fondul original, descoperirea, care trebuie semnalată fără zăbavă, ideia generătoare care se cere a fi răspândită neaparat, orientarea folositoare pentru alţii, îndemnul la cercetări într'un anumit sens. Rămâne materialul mărunt, care nu poate da un volum şi nu poate sprijini prin valoarea sa un studiu mai întins. Rămâne informaţia fotografică şi câte lucruri de mare folos nu zac în saltare, unde se uită şi se pierd !

Dar înainte de toate rămâne *darea de seamă*, una care se urmărească tot ce se publică la noi, ce se publică în străinătate putând să aibă, nu numai *legătură cu noi*, dar şi *interes pentru noi*, şi anume nu numai în ce priveşte nevoia, esenţială şi elementară, de a ne cunoaşte pe noi, dar şi aceia, fără care nu poate fi o cultură de specialitate mai deplină— şi ce mult lipseşte ea la noi! — de a avea orientarea în domeniul întreg al istoriei, care se schimbă astăzi aşa de mult dela un moment la altul. O dare de seamă care să nu atârne nici de hazardul lecturilor capricioase ale diletantului, nici de prieteniile sau de pasiunile personale. Şi mai ales o dare de samă a cării tendinţă să nu fie mustrarea ascunzând partea de merit, ci vădirea acelei părţi meritoase, prezentând critica aşa fel încât să nu jignească pe acel care cu inimă curată vrea să aducă şi el folos ştiinţei care-i place, naţiei pe care o iubeşte" [1]). — Voiu semnalà din această revistă studiile şi documentele publicate aici de Iorga, lăsând la o parte numeroasele dări de samă asupra diferitelor cărţi istorice cari de atâtea ori sunt pline de observaţii nouă şi preţioase ale autorului asupra faptelor şi problemelor istorice aduse în discuţie de carte recenzată.

Documente şi studii: [2]) un descântec din 1818 [3]); 20 documente şi regeste (1568—1855) privitoare la drepturile câm-

1) pp. 2-3. 2) Studiile-articole se înseamnă cu litere cursive.
3) pp. 17-18.

pulungenilor şi de alt conţinut [1]: note despre „pretendentul „Iani rege a Moldovei" (1516—1521)" probabil un fiu al lui Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare [2]; se reproduce o foaie volantă germană din Viena despre *o „eroină revoluţionară" Ana Ipătescu din 1848, în Bucureşti*, cu lămuriri asupra acesteia, ca şi asupra eroinei Ecaterina Harnav din Iaşi [3]; *încercări de a da în Moldova înainte de 1821 un caracter oficial limbii greceşti*" din partea lui Scarlat Vodă Callimachi la 1819 [4]; „Acrostihurile" lui Iraclie Porumbescu la ziua onomastică a episcopului Hacman din Bucovina (1846) [5]; 2 scrisori: una a secretarului La Roche (1785) şi cealaltă a lui Rhigas [6].

In legătură cu studiul lui I. Nistor „Românii şi Rutenii în Bucovina", se cercetează istoric *„chestiunea rutenească în Bucovina"* dând o seamă de lămuriri generale nouă, de importanţă deosebită, despre aşezarea celor dintâi Ruteni în Moldova-Bucovina pela 1670 veniţi din Camenita [7]; o însemnare despre *„Horea şi Moldovenii"*, acesta cere, prin trei ţerani, ajutor dela Sultanul prin intervenţia lui Alexandru Const. Vodă Mavrocordat din Moldova [8]; un manuscris grecesc scris la 1796 de Vasile Românul cu unele note pe el [9]; 11 documente despre vechea oştire (1670—1690) [10]; 2 acte bucureştene (1572, 1655) [11]; în *„o mărturie despre Români"*, e descrierea despre Ţerile române şi Românii din Ardeal şi Bănat de italianul G. Gromo la 1565 [12]; 3 acte franceze: Guvernul moldovean (1826) către agenţia austriacă în chestia sudiţilor, o scrisoare dela Ion Ghica (1857) şi alta dela Const. Negri (1865) [13]; *note despre veche Bucovină*" [14] sunt extrase de cea mai mare importanţă din cartea lui Sulzer „Geschichte des transalpinischen Dacien" I (Viena, 1791), privitor la Bucovina după anexare; un act din Colomea (c. 1580); un act despre casa poşlinei (1831); o chitanţa a lui Cogălniceanu ca editor al Cronicelor (1840), dela Moldovean şi Sion din

1) pp. 20-24. 2) 25-6.
3) pp. 26-31. 4) pp. 31-33. 5) pp. 33-34.
6) pp. 34-5. 7) pp. 45-56. 8) p. 57.
9) pp. 57-8. 10) pp. 58-60.
11) pp. 60-1. 12) pp. 65-69.
13) pp. 73-77. 14) pp. 85-87.

Bucureşti [1]; multe lămuriri despre Evreii din Moldova [2]; 1 act financiar din Vasluiu (c. 1780) [3]; o judecată a târgului Drăguşeni din Moldova (1823) [4]; în scurt arată că „*Ciubăr Vodă*" e postelnicul Ciope dela 1451 [5]; o scrisoare a fostului Mitropolit Grigorie pentru aşezarea lui Chesarie ca episcop de Râmnic (1773); 2 scrisori din 1821; 1 act despre târgul Drăguşeni (1838); o însemnare a manuscriselor lui C. Diaconovici Loga (1840); o scrisoare a lui Guizot către Bibescu Vodă (1846) [6]. — „*Un sot sas la Praga al lui Mihai Viteazul*" [7], e vorba de relaţiile sasului braşovean Marcu Schonkebonk dela 1597—160 cu marele Domn pe care l-a servit cu credinţă. — Despre trecerea pe furiş a cailor peste graniţa muntenă (1684); orânduiala lui Grigorie Alex. Vodă Ghica pentru oile menite Constantinopolei (1777); porunca lui Ghica Vodă pentru podurile laşilor (1764); privilegiul lui I. Callimachi Vodă pentru negustorii lipscani (1760); ordin al lui Chehaia beiu (1825): ordin pentru arendarea căsăpiilor din Iaşi (1800); act dela Radu Vodă Şerban „când s'au fost ridicat toate satele să se judecească" (1602); o socoteală de gospodăria moldovenească la începutul sec. 17-lea [8].

„*Ştiri nouă despre biserica Sf. Nicolae ain Şcheii Braşovului*" [9] după catastihul cel vechiu al bisericii din sec. al 17-18-lea; — schitul oltean Bodeştii (1793); mânăstirea Sf. Ioan din Focşani (2 din 1664, 1748); nobleţa familiei bucovinene Frunză (1788); o notiţă despre fuga lui Nicolae Vodă Mavrogheni (în 1789) [10] — *O Domniţă necunoscută: Soltana Mircii Vodă* [11]. E vorba de fiica lui Mircea Ciobanul refugiată în Moldova la 1552 la unchiul său Alex. Lăpuşneanu, unde vinde o ţigancă [12]; „*Prădăciunea Tătarilor dela 1758*" în Moldova după o jalbă însemnată a boierimii, care arată şi cugetarea lor patriotică şi pustiirile cumplite ale Tătarilor în această ţară [13]; foaie de zestre olteană (c. 1760) [14]. „*Rusnecii în Bucovina*" veniţi la 1630 din „Olatul" Cameniţei; [15] „*Domnul Enache Barbalata*" [16]. Un negustor cu

1) pp. 87-9. 2) pp. 89-103.
3) pp. 114-18. 4) pp. 118-21. 5) pp. 126-29
6) pp. 140-45. 7) pp. 165-68.
8) pp. 215-226. 9) Anul II (916) pp. 7-8.
10) pp. 18-20, 11) pp. 25-26.
12) pp. 26-7. 13) pp. 30.
14) pp. 79-90. 15) pp, 80.

acest nume la 1672 e numit în inscripția sepulcrală „*pan*“ „domn“, ceiace arată că la noi ca și în Franța, pe atunci negustorii se puteau ridica la demnitatea boierească. — Testamentul Mitropolitului ardelean Teofil (1797 Iulie, 12); Mitropolitul ardelean Ioasaf (1683); o adresă a Rușilor către Ioan Sandu Vodă Sturza (1826); protopopul Ioil din Moldova (1456); o hotărnicie suceveană (1586); boierul munrean „Benedict Halmagyi“ nobilitat în Ardeal (1539): acte ieșene (2 din 1655, 1676); apelul către Apuseni a lui Ștefan Vodă Petriceicu (1673); Toderașcu Iordachi Cantacuzino (1 din 1676); marturi gălățeni (1686); oastea (1687); o diplomă nobiliară de Făgăraș (1701); „pisari ungurești“ (1722), un atestat al Mitropolitului Moldovei Gheorghe pentru catolici (1729); o vânzare de prăvălii în București (1736); Evrei în țerile noastre (1744): bâlciul Petroaia al Mitropoliei muntene (1750); procesul unei opincărese (1753); bilet de trecere (1754); episcopul Chesarie de Râmnic către Mitropolit (1773); biserica Sf. Vineri din Târgoviște, (1782); negustori ieseni (1782); despre Piatra Neamțului (1765, 1785); o danie domnească a lui Const. Suțu către mânăstirea Sf. Naum dela Ohrida (1792); scrisoare de afaceri (1799); hârtie de dărăban (1799): pribegi bucovineni (1801); zapisul unei Evreice din Botoșani (1803); o hartă ieșană (1803); comandă de stofe (1809); chestia episcopatului catolic muntean (1819); o îndatorire de eventuală dragoste (1828); 5 invitații litografiate din vechea Moldovă (1836—42), o poruncă domnească de tutun (1838); o știre despre Asachi (1860)[1]. — *Iarăș știri nouă despre Despot.* După știri diferite polone, etc,, însemnate prin noutatea lor, se arată petrecerea lui Despot, înainte de Domnie, în Polonia, stăpânirea lui în Moldova, și relațiile lui cu Albert Laski (1557—74)[2]. —24 acte relative la Câmpul lui Dragoș din Moldova (1523—1783);[3] 3 acte dela Chiojd (însemnări de boiangiu, scris. de pretine și un contract de vier 1838 9); oastea veche (1600); „neamul Dingăi“ (c. 1650, 1801); act vasluian (1766); moșia Țigănești (Tutova, 5 din sec. 17-lea); vân-

1) pp. 83-101. 2) pp. 125-126.
3) pp. 141-51.

zare în ținutul Neamțului (1604); un privilegiu pentru Domnița Ralu Moruzi (1827); o cheltuială de nuntă (c. 1700), Hurmuzăcheștii (1804) [1]). — *O descoperire privitoare la Ilie Rareș*". Un călugăr Pahomie din Zante (sec. XVI) arată într'un discurs bisericesc condițiile renegării lui Ilie Rareș Turcitul [2]). — „*Revoluția din 1848 și emigrația*" o scurtă privire, pe baza scrierilor publicate ale lui C. A. Rosetti, asupra acestor evenimente însemnate contemporane [3]). — Episcopul Isaia din Bucovina către Mitropolitul Veniamin Costachi al Moldovei (1825) în chestia patronatului bisericii sf. Gheorghe din Suceava; 9 doc. muntene și moldovene din 1636—1731 [4]).

Să vedem câteva contribuții istorice felurite publicate în ziarul Neamul Românesc din 1916: „*Din vechile legături ale Românilor cu Bulgaria (1878-82)*", sunt 18 scrisori din care se vede că noi în acel timp dam tot ajutorul nostru pentru consolidarea țării vecine [5]); — *Un stat de pradă: Bulgaria.* Zugrăvește în scurt tot trecutul acestei țări și popor fără recunoștință și hrăpăreț [6]). *Dunărea și Dobrogea în războiul din Crimeia*". Exemple din trecutul apropiat ca învățătură pentru prezentul greu al războiului [7]); *O judecată a oștirii noastre din 1877*, din partea unui General guvernator și aghiotant imperial Sayn Wittgenstein [8]) „*Din legăturile sufletești cu Franța*". Extrase din revista franceză din Paris „L'Illustration" (1854), și din un articol de aici al lui Doussault despre „rangurile și tit'urile în Valachia" cu ilustrații de o frumusețe deosebită [9]) — „*Relațiile franco române*": în războiul Crimeei (1855) [10]) și 1859-66 sub CuzaVodă. [11])—*Cea dintâiu prețuire apuseană asupra ortei noastre* e un articol temeinic și elogios a lui Doussault în revista „L'illustration" (1856) [12]) — „*Cum se face o noblețe*". Se analizează o condică muntenă din București (1838) în care sunt petițiile

1) pp. 189-64. 2) pp. 179-80.
3) pp. 181-86. 4) pp. 192-4, 196-202.
5) N-rii 40, 41. 43, 47 (in franțuzește în *Buletinul inst.* 1916.
6) N-rii 44-46, 48-52. 7) N-rii 63-4. 8) N-rii 64.
9) n-r 65. 10) n-r 72, 77, 84-5. 11) n-r 91, 94-5
12) n-r 74.

multor persoane, care cer înălțarea în ranguri, arătându-și meritele fiecare; din aceste acte se dă persoanele istorice, faptele lor eroice, interesul cultural din ele, faptele istorice puține ce se ivesc și știrile despre începuturile armatei noastre [1]). — *„Francezii în vechea Dobroge și în Moldova"* (1833) [2]).— Cel dintâiu artlcol despre Români a lui Doussault[3]). Alte relații franco-române în epoca modernă (e vorba de cel dintâiu roman francez despre Români)[4]).— Polonia și România (asemănări culturale în viața poporului) [5]).—*Relații franco-române în războiul din 1877-8* [6]).— Elisée Reclus geograful francez și România (1877) [7]).— Românii și Ungurii (1866)[8]). — România și Suedia (o scrisoare a lui Kogălniceanu) [9]). — *Învățătorii francezi în țările noastre (1828-39)*[10]). Știri diferite despre Kogălniceanu[11]). — Dora d'*Istria despre vechimea* culturii noastre[12]). — *Latinitatea familii noastre regale* [13]). O cercetare istorică în care arată că atât familia regelui Ferdinat, cât și a reginei Maria, are înrudiri cu familiile de sânge atin; francez și spaniol, pe care le și ind'că în acest studiu.

„Iluzii și drepturi naționale în Balcani" [14]). O lecție de deschidere la institutul de studil sudost-europene în care cercetează trecutul medieval al Bulgarilor, Grecilor și Sârbilor, cari invoacă drepturi pentru ocuparea de teritorii în peninsula balcanică, cari de fapt nu le aparțin pe baza nici unui drept istoric, arată cauzele așezăriior românești în stânga Dunări în valea Timocului, a Sârbilor în Banat, și a mișcărilor populare în Balcani și despre Albanezi. Spune că granițele statelor balcanice cu visuri imperialiste medievale, cu totul false, nu pot fi stabilite decât prin „chibzuirea atentă, reală a intereselor neapărate ale unora sau altora, pe baza intereselor economice inexorabile, pe baza nevoilor firești ale unui stat modern, lăsând la o parte tot ceia ce în tradiție, în iluziile

---

1) n-r 79, 81-2. 2) n-r 90.
3) n-r 91. 4) n-r 96-7 5) n-r 99.
6) n-r 100-1, 111. 7) n-r 104. 8) n-r 109.
9) n-r 109. 10) n-r 112. 11) n-r 112. 12) n-r 115.
13) N-ro 116-17; în limba franceză în *Buletinul inst. pentru studii* III. Iași (1916) n-ro 1-6; tiragiu aparte, Iași, 1916 p 10.
14) Văleni, 1916 p. 34.

sentimentale, poate să împedece alcătuirea Statelor moderne cu bază exclusiv modernă". Şi aceasta se poate face numai prin o înţelegere frăţească a popoarelor balcanice şi nu prin ale străinilor interesaţi.

„*Ce înseamnă popoare balcanice*" [1]. O conferinţă de constatări reale ale unor păreri greşite pe care le analizează în originea lor, privitoare la popoarele balcanice, cari s'au înduşmănit aşa de nenorocit pentru ele; la urmă propune rectificarea părerilor greşite, care vor aduce o armonie şi bună înţelegere între aceste popoare, care au la baza lor aceiaşi cultură popuiară tracă-romană-bizantină [2].

„*Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea*" [3]. Un studiu de informaţie obiectivă, pentru lumea apuseană, asupra drepturilor noastre naţionale în Dobrogea, începând cu epoca antică [4], trece la evul mediu [5]; stăpânirea turcească în Dobrogea [6]; convieţuirea noastră cu Bulgarii în secolul al 18-lea [7] şi, Dobrogea după războiul Crimeei [8], iar în epilog după străbaterea întregului trecut, conclude, că tot trecutul ne dovedeşte că, această ţară e românească şi astfel trebuie să şi rămână.

Histoire des Roumains de Bucovine de l'annexion Autrichienne (1775—1914)" [9]. Arată la început împrejurările şi modul, cum a fost răpită Bucovina de Austrieci din trupul Moldovei [10], trece la prezentarea celor dintâiu vicistudini ale

---

1) Văleni, 1916 p. 48.

2) Iorga publică *Povestea unui băiat dela ţară* (Biografia lui Vasile Mateiescu, scrise de el însuşi, Bucureşti, 1876), Văleni. 1916 p. 91. Vasile e din Bucovina (n. 1814) după multe peripeţii se face zugrav în Bucureşti. Limba şi sinceritatea povestirii e cuceritoare. Ediţia aceasta e refăcută şi corectată.

3) Iaşi, tip. Statului, 1917, p. 91.

4) pp. 3-9. 5) pp. 10-47.

6) pp. 48-62. 7) pp. 63-80.

8) pp. 81-87. 9) Iaşi, 1917, tip. Statului, p. 122.

10) pp. 5-38; partea aceasta a fost publicată întâiu în *Buletinul inst.* 1915, pp. 42-59; o scrisoare cu traducere italiană (1533) a Sultanului către regele Poloniei Sigismund asupra unui conflict dela graniţa spre Akkerman (Cetatea Albă), *Ibid.*, 1916. pp. 103-4.

Românilor din Bucovina austriacă şi organizarea religioasă a provinciei până la 1827 [1]); deşteptarea naţională a Românilor de aicî prin mişcarea literară din Moldova, prin Hurmuzaki şi A. Pumnul, piedicile puse de episcopul Hacman, etc. [2]); reacţiunea austriacă din a doua jumătate a secolului al 19-lea şi sforţările ei de a distruge, pe toate căile, întâietatea Românilor în Bucovina şi a sprijini elementele străine invadate aici [3]).

„*Histoire de relations anglo-roumaines*“ [4]). O cercetare răzimată pe toate izvoarele tipărite despre relaţiile noastre cu Anglia până la războiul mondial. Aşa vedem relaţiile occidentale înainte de veacul al XVII-lea [5]), apoi călătorii englezi pe la noi în sec. al 17-lea şi în epoca fanariotă, cari ne-au lăsat foarte intereaante ştiri despre noi în descrierile lor [6]) şi relaţiile în epoca mai nouă de renaştere naţională românească [7]);

„*Histoire des relations russo-roumaines*“ [8]). Având la îndemână un material istoric bogat, ne dă o expunere ştiinţifică întinsă şi solidă despre: cele dintâiu forme de comunitate ruso-română [9]); primele relaţii politice între Români şi Ruşi: „*échanges de civilisation* [10]); Cazacii Dniprului şi relaţiile lor cu Românii [11]); comunitate culturală ortodoxă între Ruşi şi Români [12]); între Moldova şi Rusia moscovită [13]); Românii şi revoluţiile din Ucraina [14]); Petru cel Mare şi Românii [15]). Rusia şi Românii după acest Ţar [16]): proiectele de împărţire

---

1) pp. 39-68. 2) pp. 69-90.

3) pp. 90-122; partea aceasta întâiu a apărut în *Buletin etc.*, 1916, pp. 41-83.

4) Iaşi, 1917, tip. „Progresul“ p. 173.

5) pp. 3-35; partea aceasta s'a tipărit întâiu în *Melanges d'histoire Charles Bemont*, Paris, 1913, pp. 559-580.

6) pp. 36-99.

7) pp. 100-172; la pp. 114-30 se reproduce raportul despre vieaţa economică engleză a d-lui P. Poenaru din 1831.

8) Iaşi, 1917, tip. „Progresul“. p. 368.

9) pp. 1-13. 10) pp. 14-31.

11) pp. 32-42. 12) pp. 43-63.

13) pp. 64-76. 14) pp. 77-96.

15) pp. 97-131. 16) pp. 132-150.

a Turciei şi noua intervenţie rusească la Dunăre. Războiul al doilea a Caterinei II-a contra Turcilor; Ţarul Alexandru I-iu şi proiectele lui Napoleon pentru Turcia [1]); Rusia şi agitaţiunea constituţională în Ţerile române până la Unirea principatelor [2]) şi Rusia şi independenţa noastră [3]).

In „*Calendarul „Neamului Românesc*" pe 1917 [4]) tipăreşte: „*Legăturile cu Aliaţii noştri*" : O privire generală scurtă, din vechi vremuri până în prezent, asupra relaţiilor noastre cu Franţa [5]), Italia, Rusia, Anglia, Serbia, Muntenegrul, Belgia, Portugalia şi Japonia [6]) — *Câteva scrisori ale poetului Cost. Conachi* [7]). Precedate de câteva lămuriri se tipăresc aici 9 scrisori româneşti ale Logofătului Const, Conachi (1840—46). despre nişte afaceri ale sale intime familiare; apoi 8 scrisori româneşti însemnate pentru istoria bisericii între Mitropoiitul Sofronie al Moldovei şi episcopul Antonie de Chişinău (1859—60) [8]).

„*O cronică nebăgată în seamă*" [9]). E analiza cronicii Logofătului Mateiu, fiul lui Branişte, care cuprinde povestirea evenimentelor dela 1791 până la 1836, Cronica dela 1800 înainte e plină de noutate, de valoare deosebită, părţile nouă se semnalează, ca şi cele extrase din cronica pierdută a lui Const. Stolnicul Cantacuzino, care mergea până la 1558. — „*Despre cronica lui Gheorghe Brancovici*" [10]). Un studiu de analiză a unei cronici a lumii scrisă de Gheorghe Brancovici, fratele Mitropolitului ardelean Sava, pela 1685 (publ. de A. Densuşianu în „Revista critică şi literară" 1893 n-rele 8—9) şi arată deosebirile „de cel mai mare interes" între

1) pp. 191-252. 2) pp. 253-337.
3) pp. 338-367.
4) Iaşi, 1916, tip. Dacia.
5) Vezi şi conferinţa lui Iorga, *Partea lui Napoleon al III-lea în Unirea Principatelor* (Văleni, 1915 p. 40) în care arată pe baza actelor autentice contemporane că „Unirea Principatelor nu e deci opera Franciei dela 1856-9, ci opera personală a Impăratului, care stăpânea absolut, în momentul acesta, la Paris" (p. 15).
6) pp. 22-54. 7) pp. 114-125. 8) pp. 104-113.
9) *Revista istorică*, III, Iaşi, 1917 pp. 1-9.
10) *Ibid.* pp. 9-15.

aceasta şi cea editată de par. B. Bobulescu (in „Revista istorică", 1917 n-rele 2—7) se semnalează şi „cronica Slovenilor" de acelaş Brancovici. — Documente: Numirea unui bulucbaşă de Ţigani în Moldova (1753); testamentul Doamnei Ecaterina Mavrocordat, născ Ruset (1776) şi 6 doc. moldoveneşti diferite (1748—1785) [1]; extrase din Efemeridele lui Daponte; Biserica Radu Vodă din Bucureşti; mormântul lui Mazeppa la Galaţi: Antioh Cantemir; legăturile noastre cu Patriarhia (1738); Duculeţ pretendent la scaunul Moldovei; musicanţi domneşti; Potemchin şi Bănăţenii la noi; slugile străinilor în trecut; preoţii români în Rusia (sec. 18-lea); medici străini; imposit pe trădători; o istorie românească a Veneţiei de Const. Stol. Cantacuzino [2]; mormântul lui Manolachi Vodă Ruset înmormântat în Cherson la 8 Martie 1789) [3].

Un studiu de cel mai mare interes e *„Principiul naţional: Originea şi desvoltarea lui"* [4]. — Arată cum înţeleg principiul naţional Germanii pentru diferitele popoare ale Europei şi ale celorlalte continente [5], şi defineşte în ce constă principiul naţional şi ce însamnă naţiune [6]; ne prezintă ideile revoluţiunii franceze, care nu aveau la bază principiul naţional şi prin cuceriri căuta transformarea vieţii naţionale locale a diferitelor ţeri pe baza unor principii raţionale, neţinând seamă de tradiţiile popoarelor [7]; sufletul naţional în formaţiune la popoarele din Apus prin izvoarele istorice publicate; cântecul popular şi literatura naţională iau un avânt puternic şi folositor pentru popoare [8]; Statele înfiinţate de congresul din Viena; Sârbia, cel dintâiu stat întemeiat pe principiul naţional — e şi o încercare grecească şi românească la 1821 — şi zice că data când s'a pronunţat revolta sârbească e *„o zi mare pentru omenire"*. Astfel principiul naţional ca element moral şi creator de state a plecat dela cei mici la cei mari, dela Răsărit la Apus, nu întors [9]; lupta liberalismului şi so-

1) *Ibid*, pp. 15-17, 20-22. 2) pp. 22-24 3) pp. 120.
4) *Neamul Românesc*, Iaşi, 1917 N-rele 44-61.
5) N-ro 44. 6) N-ro 45.
7) N-rele 46-68. 8) N-rele 47-50.
9) N-rele 51-2

cialismului în ţerile apusene în contra principiului naţional [1]); transformarea liberalismutui şi oprirea socialismului universal prin cel de stat şi creiarea noilor state naţionale: România, care prin felul cum şi-a făcut unirea, dă *„un element nou în desvoltarea principiului naţional“*, apoi Italia după exemplul României [2]); se face comparaţie între felul cum s'a făcut Unirea noastră din 1859, ca un act politic „sufletesc şi popular“ şi cea a Italiei şi între Unirea germană din 1870—1 *creată*, nu formata din dorinţa populară, prin desvoltarea unui falş naţionalism imperialist: ideile lui Treitsche; transformarea Germaniei într'un stat industrial-comercial: ştiinţele naturale şi de economie-politică puse în serviciul statului, transformând concepţia ideală într'una materială brută, cuceritoare; influenţa ăcestor concepţii falşe de naţionalism la alte popare: distrugerea lui ca toate popoarele în cadrul graniţelor naţionale să devină un factor folositor pentru omenire [3]).

„Origina şi desvoltarea statului austriac“ (prolegomene la istoria universală)[4]). Sunt zece lecţii ţinute la Universitatea din Iaşi de un interes stiinţific deosebit. In prefaţă zice: Nimic nu poate fi mai plin de rele povestirii pentru acest Stat anacronic, decât arătarea obiectivă în cadrul vast al istoriei universale, a împrejurărilor în care el s'a alcătuit, a caracterului care la avut din capul locului, a cerinţei căreia odinioară i-a putut răspunde. a elementul moral care a lucrat atunci pentru a strânge la olaltă pe un teritoriu lipsit de ori ce unitate geografică, de orice armonie în tendinţele părţilor

1) pp. 53-41. 2) N-rele 55-57.

3) N-rele 58-61; spusele unui francez despre Gr- Gănescu. *Ibid.*, n-ro 5; preţuirea bisericii din Argeş de un străin la 1826, No. 8; Bem luptă în Moldova la 1848 cu Românii din Bihor, Maramureş şi Satmar. N-ro 30; despre încercarea Austriei în 1866 de a anexa Principatele române. N-ro 31-32; lemne pentru şcoli (2 doc. din Moldova 1825, 1832) N-ro 35. — *România şi Apusul* în revista engleză a S. Watson (*New-Europa*, 1917 lanuarie) scris de Iorga, arată relaţiite cu Apusul în deosebi cu Anglia şi poporul engles în sec. al XIX, şi ce spune consulul engles Blutte despre România şi Doussault despre arta veche românească; trad. în româneşte a acestui articol *Neamul Românesc*, 1917 n-ro 40-41.

4) Iaşi, tip. Neamul Românesc, 198 p. 117.

care-i alcătuiesc, popoare de sânge deosebit, de instincte divergente, de amintirii istorice absolut antagoniste şi de tendinţe pe care nimic nu le va putea împiedica".

Din expunerea aceasta se vor vedea mai ales două lucruri.

1. Austria nu şi-a crescut popoarele ci dimpotrivă, toate, au venit gata formate, având dacă nu conştiinţa, măcar instinctul valorii lor şi o întreagă comoară de amintiri care sunt numai ale lor, şi că hasarduri, care nu sunt măcar ale unei înfrângeri, ci numai ale unor combinaţii dinastice, in vreme când peste muiţime hotărîau samavolnic principii, le-au făcut să intre in complexul de provincii care se numeşte Austria. fiindcă n'a putut avea niciodată alte nume.

2. Nu în germanism s'a găsit cheagul prin care s'a prins împreună, pentru o lungă dar fatală convenţiune, aceste popoare. Şi că deci, nici baza vechie anteromană, nici situaţia în epoca romană, nici condiţiile în care prin Imperiul lui Carol cel Mare au intrat în civilizaţie, nu fac din Austria un organism politic şi naţional asemănător cu Germania şi că, prin urmare. zadarnice, condamnate vor rămâuea toate încercările economice şi culturale de a da unei viitoare „Europe mijlocii" a trăinicie mai mare decât a nevoilor unei apărării desperate fără să fie după salvere—dacă se poate spera într'însa — o a doua zi de bună înţelegere şi de conlucrare"... Austria se va prăbuşi „în ceasul când nu mai vorbi duşmanul de afară cu tunul, ci duşmanul din lăuntru cu glasul cetăţeanului liber" [1].

După aceste lămuriri necesare şi convingătoare trece la tratarea pe larg desvoltării statului austriac. Ne înfăţişează astfel: Inceputurile misiunii catolice şi cucerirea carolingiană (Austria apare la 996) [2]: cele două Austrii ne germane [3]: rolul austriac al Boemiei; cuceririle apostolice, influenţele papale germanice, Ottocar al II-lea şi Austria bavareză [4]; Boemia după lupta dela Marchegg, misiunea austriacă a Ungariei, localismul fără însemnătate a Habsburgilor [5]; regalităţile naţionale: Boemia şi Ungaria şi operele lor [6]; Habsburgii

1) p. 1-3. 2) pp. 11-16. 3) pp. 11-16.
4) pp. 17-25. 5) pp. 28-38. 6) pp. 39-52.

şi ofensiva turcească [1]); crearea Austriei moderne prin reacţiune catolică în sec. 17-lea [2]); formarea unui Stat austriac în veacul al XVIII-lea [3]): Austria şi revoluţia franceză [4]); şi Austria nouă şi naţiunile ei [5]).

O altă carte, apărută ca şi cea precedentă în vremuri cumplite pentru noi şi numai puţin, pentru a constata istoric dreptatea şi adevărul cu privire la un popor e „*Cugetare şi faptă germană*“ (prolegumene la istoria universală) [6]). Autorul în prefaţă spune că învăţaţii germani „susţin că rasa germană, a cării unitate nu o mai discută, a adus în omenire, dela ivirea ei pe scena istorică. idei nouă, concepţii originale, principii de organizare care nu se cunoşteau până atunci şi că astfel, dela intervenţia străbunilor din veacul al III-lea şi al IV-lea ar veni toată desvoltarea ulterioară a societăţilor europene. Pentru ca, pe urmă, iarăşi la deosebite epoce, iniţiativa creatoare, spontaneitatea revoluţionară a altor generaţii germane să hotărască asupra viitorului civilizaţiei“... şi că Germanii au adus „odată cu sângele german şi virtuţi morale cu care s'a îmbogăţit de acum înainte sufletul, radical curăţit de păcate trecute ale omenirii“.

Afirmaţiile acestea nu se pot adeveri pentru un adânc şi larg cunoscător al desvoltării omenirii întregi. Aşa că rasa germană nu e pură, ci un amestec cu popoare finese, slave şi celtice. Nici nesecatul tezaur de moralitate nu l-au avut. „De fapt, Germanii n'au inovat, ci dimpotrivă, oricare ar fi fost cugetarea lor la un moment dat ei s'au supus, în ce priveşte fapta, influenţei civilizaţiunilor superioare în mijlocul cărora i-a adus soarta lor“ [7]).

Pentru a dovedi aceasta toată istoria germană e răscolită şi în cadrul vast al istoriei universale arată, vorbind de veche regalitate germană şi invaziile“ [8]), că Germani de astăzi fiziceşte „nu formează o rasă: sufleteşte, pe vremea strămutărilor, ei formau tot aşa de puţin un popor, o conştiinţă naţională, cât de obscură, şi o datină politică, ori cât ar fi

1) pp. 53-65. 2) pp. 66-78. 3) pp. 79-89.
4) pp. 93-104. 5) pp. 105-117.
6) Iaşi, tip. Neamul Românesc, 1918, p. 123. 7) pp. 3-5.
8) pp. 7-20.

fost numai la începuturile ei“ [1]). Germanii n'au venit cu o misiune, cum nu veniseră cu instituții înovatoare. Regalități lor, accidentale, au pierit, afară de regalitatea merovingiană, care dacă a trăit a influențat și transformat în adevăr viața omenirii, aceasta nu se datorește sufletului germanic ce ar fi fost într'însa, ci faptului că ea s'a refugiat pentru a nu pe în adăpostul civilizației antichității“ [2]).— In capitolul „Biserica și Imperiul ca element plastic față de Germani“ [3]) spune că „germanismul“ sterp încă în ordinea cugetării, nu numai că nu inovează în ordinea faptei, dar se arată și incapabil de a conduce“.— Nici în timpul de pe la 950 până la 1250,— cercetând „drumurile romane ale regilor germani“ [4]) — Germanii nu aduc nimic nou în artă, literatură și așezăminte, ci iau dela alții. — Studiind „înaintarea regalității franceze“ [5]) spune că, cavalerismul prin „Minnesängeri“ din timpul regelui Maximilian „poporul german dădea cel dintâiu semn original al puterii lui sufletești“. — Reforma populară a lui Luther a rămas una confesională [6]) și că însemnătatea națională și de istorie universală a lui Luther stă în caracterul lui reprezentativ țărănesc și popular.—Germanii întru toate imitează pe Ludovic al XIV [7]), încât influența franceză cucerește peste tot viața politică culturală și socială germană.— „Noua mișcare a spiritului german și oprirea ei în cercuri literare“ [8]) e epoca cea mai glorioasă a spiritului german: Goethe Schiller, etc., prin care Germanii n'au căpătat „libertatea, puterea de inițiativă, facultatea de a-și crea forma politică originală“, ci au căzut în cea mai splendidă desvoltarea a geniului lor“ cu principi cu tot la picioarele lui Nepoleon I-iu. — Cercetează situația Germaniei „napoleonistă“ până la 1848 [9]), când Germanii pentru realizarea unităților naționale fac o ultimă încercare revoluționară neizbutită [10]). — La sfârșit critică evenimentele mai de seamă din viața germană dela 1848 înainte și spune că triumfurile lui Bismarck, care a creat Imperiul confederativ „n'au dat nici Germaniei, necum lumii, un singur așezământ

1) p. 12. 2) p. 20.
3) pp. 21-32. 4) pp. 33-41. 5) pp. 41-51.
7) pp. 52-62.
6) pp. 63-73. 7) pp. 74-88. 8) pp. 80-105.
9) pp. 106-114. 10) pp. 115-121.

şi un singur principu nou şi de acum înainte necesar pentru existenţa omenirii", pentrucă n'avem la bază o ideie mare.

Amândouă acestre studii despre statul austriac şi Germani, chiar şi în forma prezentă, de scurtă privire sintetică, sunt o contribuţie dintre cele mai importante pentru istoria universală, prin faptul că multe lucruri sunt prezente într'o formă nouă şi judecate într'un fel original.

Semnalăm şi câteva studii şi însemnări istorice din reviste şi ziare româneşti.

Note si extrase istorice despre: Despot după cronicarul polon St. Sarnicki; Elîsabeta şi „Godon"-Radu copii lui Al. Vodă Basarab; Domni basarabeni: Alex. Lăpuşneanu, Ştefan Tomşa, Ion Callimachi; un roman al lui Nicolae Vodă Mavrocordat (1715); cetiri italiene la noi; Policarp ajuns Mitropolit de Patras în 1792 cu ajutorul lui Mihai Vodă Şuţu: prenumeranţi români la Geografia grecească a lui Gasparis (tip. la Viena, 1808); o carte a lui Dionisie Fotino; „Istoria lui Alexandru cel Mare" de D. P. Govdela, director al şcolii centrale din Iaşi (tip. Varşovia, 1822); din spusele povestitorului german B. Auerbach [1]). — *Cronică:* Numele slave ale uneltelor de plugărie; vechimea Românilor din Ardeal; un portret al lui Petru Cercel din 1581 la Paris; un Kohary în Moldova (1737); Românii şi Austria (1738); un Provensal la Iaşi (în 1769); Iaşii în 1770; Lochmann chirurg şi spiţer la 1770; familia Stamaty; evacuarea şcoalei Sf. Sava la 1818; Tatăl lui: Cuza Vodă, Alexandri şi al lui Eliade Rădulescu, Costache Negruzzi; primul ziar francez la noi (1839); cronicele Moldovei în manuscris ca izvoare lui Vaillant; piesa teatrală „Zaharie", dramă de Roziè, trad. de Alex. Fotino (Iaşi, 1845); Ubicini în Muntenia la 1848; şi Alex. Odobescu la 1848 [2]). — *Documente:* dela Mihai Vodă Şuţu al Moldovei (1820): un ordin al lui S. Lascarev (1789—81); despre străinii din Moldova (1827) [3]). — *„Cele dintâi scrieri ale lui Const. Negruzzi"* [4]). La început analizează aceste scrieri din tinereţă ale marelui scriitor, arătându-se şi limba lor cu in-

1) *Revista istorică*, IV, Iaşi, 1918. pp. 1-10.
2) *Ibid.*, 10-15.
3) pp. 16-20. 4) pp. 21-95.

influenţele străine [1]); urmează publicarea lor: „Anecdote“ [2]), „Pirostia Elenei“, traducere din franceză după Marmontel la 1824 [3]), „Moraliceşti haracteruri“ [4]), „Varia“ [5]), „Versuri“ [6]); la mormântul lui Const. Negruzzi şi biblioteca lui [7]); însemnări de casă din 1823—27 [8]). — *Un scriitor ţeran: Ioan Codru Drăguşanu.* O scurtă cercetare a vieţii, a călătoriilor şi scrierilor acestui ardelean din secolul al 19-lea, a cărui operă literară — scrisori de călătorie. — zice Iorga: „Dela început până la sfârşit e, pe lângă încântătoare tablouri de viaţă populară, rurală, cum nu le poate da decât un suflet, care nu s'a desţerat odată cu trupul, o cercetare critică a tot ceia ce vede, obiceiuri, oameni, individualităţi, amestecate cu discuţii filozofice, cu planuri de viitor, cu mustrări aprige, cu panegirice înflăcărate, care se unesc elegant în cea mai deplină armonie“ [9]). — *Cronică:* Doamna Ringala, Bălcescu, „Puterea armatei“; Banul M. Cantacuzino, „Istoria Valachiei“; Lista dascălilor şi elevilor dela şcoalele din Bucureşti la 1812—13 de cea mai mare însemnătate pentru istoria învăţământului la noi; prenumeranţi ardeleni în 1816 la „Descoperirea Americei“ de Kampe, tip. la Buda; Costandie episcop de Buzău (1813), om foarte învăţat; Români la Constantinopol în 1818 şi Veniamin Roset din Moldova elev la Smirna; termini româneşti în neogreacă (1818); un boier învăţat la începutul secolului 19: Dimitrie Sturdza [10]). — *Documente:* mânăstirea Grăjdenii (1721); Mitropolitul Ignatie (1815); o jalbă a lui Gh. Asachi din 1846 pentru foi [11]); un articol inedit „Serbarea Paştilor“ de M. Kogălniceanu şi 4 scrisori adresate lui (1859—69) [12]); manuscrise din biblioteca episcopului Dionisie de Buzău: „Cosmografie“ scrisa de egumenul Coziei Antim la 1767; „Divanul lumii“ de D. Cantemir; Letopiseţul Moldovei: Carte de multe cuvinte de folos de Mitropolitul Grigorie al Ţerii Româneşti din 1825 (la sfârşit o notă despre

1) pp. 21-28. 2) pp. 29-30.
3) pp. 31.49. 4) pp. 50-63.
5) pp. 64-66. 6) pp. 66-73.
7) pp. 74-78 şi 93-95. 8) pp. 79-92.
9) pp. 96-109. Vezi după Drăguşanu şi Iorga, *Un temoin roumain dela translation de cendres de Napoleon I-ie*, in *Revue des études Napoleonienes*, Paris, 1914—15.
10) *Ibid.*, pp. 110-15. 11) pp. 116. 12) pp. 139-47.

evenimentele dela 1821 ; Istoria Ţerii Româneşti (in versuri) dela 1769, etc. [1]) ; o poveste „Rodla“ de Sevastiţa Şuţu ; act despre graniţa Prutului şi un ordin al lui Mihail Vodă Şuţu (1821) [2]).

„Oaspeţi ruşi în Moldova si oaspeţi moldoveni în Moscova“ sunt câteva note despre prinţii ruşi : Vasile la 1386 şi Mihail la 1448 în Moldova la Petru Vodă şi despre urmaşii Eudochiei şi Elenei, soţia şi fica lui Ştefan cel Mare la Moscova [3]).

„Românii de peste Nistru“. Lămuriri pentru a-i ajuta în lupta lor, zice autorul. [4]) Avem aici o expunere istorică scurtă despre Românii trecuţi peste Nistru, unde se aflau pe la 1400 ; arată pustiul din Podolia, relaţiile lui Ştefan cel Mare cu ţerile de peste Nistru, gospodăria românească în sec. 17-lea în Polonia, stăpânirea în parte românească a Nistrului în sec. 18-lea şi colonizările româneşti din acest veac peste Nistru. Anexe : un doc. din 1827 al boierilor către Ioan Vodă Sturza şi extrase din studiul lui Th. Burada despre Românii de peste Nistru. [5])—*„Un poet bucovinean“* e analiza operei poetice a lui Vasile Bumbac din Bucovina, [6]) — *„Muntele nostru în li-*

1) pp. 151-62. 2) pp. 163-4.

3) *Neamul Românesc*, Iaşi, 1918 n-ro 67 ; Vechi relaţii româneşti cu Polonia şi Rusia sunt note despre nişte fapte moldovene din c 1571, 1691, 16 8, 1739 *Ibid.* n-ro. 71.

4) *Ibid.*, n-rele 91-97 (şi extras aparte p. 47) ; Câteva observaţii despre relaţiile şi influenţele noastre în Ucraina. *Ibid.* n-ro 84.

5) Note şi însemnări istorice : Un boier Roznoveanu din Moldova în c. 1846 la Paris (*Neamul Românesc*, 1918, n-ro 19) ; aprecierile istoricului german Menzel relative la politica noastră de pe la 1838-70 (*Ibid.*, n-ro 68) ; un medic francez Dr. Massot la Iaşi în 1791 ; ofiţeri moldoveni în armata rusească în 1807 ; urmaşii familiei din Chiev a Doamnei Eudochia lui Ştefan cel Mare ; Domni şi pretendenţi domneşti din Basarabia ; Tomşa, Ioan Callimachi, Alex. Lăpuşneanu şi pretendenţii Ioan Lungul şi Hâncul (*Ibid.*, n-ro 95) ; Românii şi Slavii din Austria (1848) ; „Tighineanul“ (1850) ; încercare de unire a Românilor din Austria (1548) ; întâia gramatică basarabeană românească de I. Hâncul la Petersburg în 1840 *Ibid.*, n-ro 100.

6) *Ibid.*, n-rele 98-103 ; Muzeul Soroceanu ; odoarele noastre (1866) ; condamnarea arhitecturii noastre (1868) ; 1 doc. din 1859 despre loialitatea şi supunerea faţă de România a Bulgarilor din Basarabia ;

teratura românească, O baladă a lui Vasile Bumbac". O cercetare literară a cărei conținut îl indică titlul.[1])— „*Bucovina și literatura românească*". Ceva despre poetul Sceavinschi și alți scriitori mai șterși; istoria Bucovinei după anexare și viața literară de aici până astăzi.[2])

„*Continuitatea spiritului românesc în Basarabia.*"[3]) O scurtă expunere în care dovedește că amintirea trecutului românesc, a legăturii spiritului românesc cu Moldova prin literatura scriitorilor basarabeni nu s'a întrerupt prin anexarea din 1812, ci a dăinuit prin literatura și viața românească în contact cu Moldova, scriindu-se românește actele oficiale în biserică și particulare până pe la 1870.[4]) — „*Andrássy și*

Ibid., n-ro 101) un ziar din Iași, probabil nu românesc, publicat de Potemchin în 1790-92; extras din Codru Drăguşanu despre țeranii români dela Făgăraș la 1844, cari merg în Dobrogea ca păstori și și după mămăligă. *Ibid.*, n-ro 102.

1) *Ibid.*, n-rele 104, 114, 116; o carte necunoscută a lui I Maiorescu, „desvoltarea drepturilor moldo-române față de tratatul de Paris dela 1856 (tip. 1857, anonimă); *Ibid.*, n-ro 104; O veche legătură a lui Mihai Viteazul cu Moscova 1599 și știri dela 2 ambasadori ruși, din 1593, despre situația noastră; Chișineul la 1740-50. (*Ibid.*, n-ro 105).

2) *Ibid.*, n-ro 106-109; E. Quinezu „cugetător politic original și profund" despre Basarabia la 1856; opera unui italian la noi A. Canini; scăparea rămășițelor Sucevei la 1820 prin Împăratul Francisc I-iu; principiul de depunere de sinis al națiunilor proclamat încă la 1822 de Statele Unite ale Americei (*Ibid.*, n-ro 108); o votare interesantă pentru alegerea regelui Grecilor la 1863; biserica din Mărgineni (jud. Râmnicul-Sărat) înființată de Neagoe Basarab; stilul românesc în Ucraina (*Ibid.*, n-ro 109); originile alianței sârbo-grecești (știri din 1862, 1864, 1868: navigația pe Nistru încă din sec. 16-lea. *Ibid.*, n-ro 110.

3) *Ibid.*, n-rele 109-112 (și tiragiu aparte, p. 33).

4) Alte note istorice: călătorul german I. Tucher prin Moldova la 1479 (*Ibid.*, no. 113); declarațiile lui Bismark despre Franța, Austria și Rusia la 1867, etc. (*Ibid.*, n-rele 114-15); Ion Ghica despre Alexandru Hajdeu (1838); ofițeri români în războiul Crimeii; Bulgarii și regimul românesc în Basarabia (1864) *Ibid.*, n-ro 114; întâia reprezentație de operă în Iași (1831); „Paradisul" lui Milton în românește la 1851 (*Ibid.*, n-ro 116); o profeție bulgărească la 1887 (*Ibid.* n ro 117); Gh. Ardelean din Sassebes, dascăl în Slatina muntenă în 1823, tatăl lui P. S. Aurelian, economistul (*Ibid.*, n-rele 117,

Alianța". [1]) Un scurt studiu despre alianța politică cu puterile centrale: condițiile regelui Carol, subt regimul înțelegerii verbale, problema războiului din 1877—8 și Andrassy, războiul nostru și tratatul din Berlin și apropierea pentru un tratat de alianță. [2]) — „*Mihaiu Kogălniceanu.* [3]) O comunicație

---

121); tipografii și librării românești la 1845. 1865; valoarea economică a văii Bistrița (1840) *Ibid.*, n-ro 117; Gh. Duca, Domn al Ucrainei la 1682; Franța și medicii noștri (1857-8); Cea dintâiu carte despre Chestia Dunării de N. Rosetti la 1859; Ceahlăul în literatura italiană (1862); Istoria francezului L. Repey, tip. în Moldova la 1840; bucovineanul Nichifor Iliescu, rector al seminarului din Huși (1861-2) *Ibid.*, no. 118; Dobrogeni cumpărători de cărți (1845): Zugravi vechi: Mateiu Cătulea din Teleorman și preotul Petru tipograful (1745); călători în Basarabia (1857); fruntași profesori streini la noi (1858); o carte franceză tradusă la 1848 de eclesiarhul Ioasaf Snagoveanul; limba românească la 1862 în gimnasiul din Bucovina etc. (*Ibid.*, nro. 119); Românii în armata lui Carol al XII-lea și Petru cel Mare, etc. (1706, 1739-40) *Ibid.*, nro. 120; obiecte de artă de pe vremea lui Vasile Lupu în Iași, pierdute (*Ibid.*, nro. 122); școli catehetice în Moldova (1846) *Ibid.*, nro. 126; cea dintâiu societate a studenților români în Paris și rostul ei la 1846; Napoleon III și cablul la 1865 (*Ibid.* nro. 127); Camerele de comerț înființate la 1864; fabrica de cărămizi în Moldova la 1865 (*Ibid.*, nro. 128); Dacia și Galia; Boerebista și Ariovist cumnați; trăsura țarului Nicolae I la noi; știri despre vechea Basarabie (1859-64); candidați la domnie în 1859. T. Aslan și N. Istrati; francezi la noi în 1859. 1865; legături cu Franța c. 1860; recunoștința țăranilor față de Cuza Vodă (1864); o societate de asigurare românească (1864) *Ibid.*, no. 129; tabăra lui Cuza Vodă (1859) dela Furceni (l. Ploiești): dicționarul româno-francez și prof. Nic. Bălășeccu (1859) *Ibid.*, no. 130; regele dac Boereblsta (*Ibid.*, no. 133); Celții la noi și însemnătatea mondială a Dacilor (*Ibid.*, no. 138); întâia expoziție de mașini agricole (1859) *Ibid.*, no. 140; Cum am intrat în Dobrogea (*Ibid.*, no. 144-45; părerile politice ale lui Kosuth, etc. (*Ibid.*, no. 147); o discuție de pe vremuri despre politica românească (1877) *Ibid.*, no. 150; un program de regenerare la 1878 (*Ibid.*, no. 155-56); Francesi la noi în 1856 (*Ibid.*, no. 163); poetul Ienache Gane (1821-2) (*Ibid.*, no 195).

3) *Ibid.*, n-rele 135-130.

1) Note istorice: Prințul Carol Anton candidat la tronul român (1854). *Ibid.* n-ro 196; un dicționar geografic francez tip. la Paris 1779 din biblioteca boierului St. Balș din 1780—90. (*Ibid.* no. 209); „Romeo și Julieta" și „Othello" ale lui Shakespeare traduse de Toma Alex. Bagdat la 1845. (*Ibid.* no. 216); o scrisoare a lui Const. Conachi din Pesta (1802) către fratele său, în care spune că merge pentru

la Academia Română în Iaşi în care se aduc multe ştiri nouă privitor la acest îndrumător al neamului şi, se publică în corpul studiului şi în note numeroase acte inedite înainte mi se pare de 1850.—„*Politica lui Mihaiu Viteazul*". Origina şi însemnătatea ei actuală". [1]) E o conferinţă ţinută la Iaşi în 8 Noembrie 1918 înaintea Regelui, Reginei şi Prinţilor şi a Corpului diplomatic şi aliaţilor noştrii, în care cercetând faptele trecutului românesc, sintetizează politica neamului în decursul veacurilor, unită, în toate elementele ei, în personalitatea excepţională a lui Mihai Viteazul, care merge pe urmele unei vechi şi binefăcătoare tradiţii politice, care cuprinde aceste trei elemente: „necesitatea unităţii etnice ca popor modern, legăturile cu Apusul originii şi civilizaţiei noastre populare şi presidarea frăţească, nepărtinitoare a libertăţii creştine în Orient.

Un studiu deosebit de interesant asupra vieţii şi necesităţilor actuale ale noului stat român e „*România care a fost şi România care trebuie să fie*" [2]). După câteva cuvinte introductive [3]), arată factorii interni din România veche: boierii [4]), clasa mijlocie [5]), ţăranii [6]), elementele de legătură: morală şi materiala, care lipsesc între ele [7]) şi, popoarele vecine [8]); trece apoi situaţia cu totul schimbată a României Mari, cercetând şi aici factori interni: clasa conducătoare [9]). mijlocie [10]), ţăranii [11]), pe care elemente de „democraţie onestă

învăţătură trebuincioasă la Viena şi Jena în Saxonia. (*Ibid.*, no. 223); memoriile unui vechiu basarabean: Teodor Vârnav (1845); vechi drepturi bisericeşti ale noastre peste Nistru în 1761, 1772 (*Ibid.*, no. 237); extrase din câteva scrisori din 1831—36 ale corespondentului vienez al poetului Conachi: Zenobie Hagi Pop. (*Ibid.* no. 243); clase sociale şi literatura românească în sec. XIX-lea (*Ibid.* no. 249); analiza unui vechiu pamflet basarabean din 1842. (*Ibid.* no. 250); „Henriada" lui Voltaire, carte a lui Vasile Vârnav. (*Ibid.* no. 278); o aritmetică românească din 1795 de Spătarul Matei Millo. (*Ibid.* no. 285).

2) *Ibid.* n-rii 292, 294-5; o scrisoare politică a lui Mihail Kogălniceanu (1857). *Ibid.* no. 297-8.

1) *Ibid.* no. 313 (tiragiu aparte, p. 25).
2) *Ibid.*, n-rii 342-352.
3) n-rii 342.
4) n-ro 343.
5) n-ro 344.
6) n-ro 345.
7) n-ro 346.
8) n-ro 347.
9) n-ro 348.
10) n-ro 349.
11) n-ro 350.

şi activă, şi de economie şi cultură naţională trebuie să le unească într'un singur corp naţional [1]) şi în urmă vedem statele vecine create prin războiul mondial [2]).

„*Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rali Paleologul*“ [3]). Întrebuinţându-se şi câteva acte inedite, ne înfăţişează cu informaţiuni copioase relaţiile numitului arhiereu, un îndrăzneţ romantic al revanşei creştine în Orientul ortodox“ cu Mihai Viteazul, cu ducele de Nevers: Carol Gonzaga şi cu Radu Vodă Şerban.

„*Danii româneşti în Cipru*“ [4]). Mihai Vodă Şuţu dărueşte anual 100 de lei mânăstirii Machera din Cipru (1795); monahul Chiprian de aici fusese ca arhimandritul Harialambie în Iaşi în 1784, aici învăţase la şcoala demnească; la întorsi duce 13 caiete de cântări şi 2 portrete făcute se zugrav moldoveni, — 8 doc. româneşti diferite (1787-1817) [5]).

„*Relaţiile culturale greco-române*“. (După cărţile bibliotecii Ploeşti) [6]). La început ne opune ceva despre restul cultural al Ploeştilor, unge Codru Dragușanu la 1848 a tipărit o preţioasă gramatică, apoi se dă un fragment din o poezie franceză, închinată lui dascălul I. Gorjan, şi lămuriri despre cărţile greceşti în legătură cu noi, însemnările româneşti de pe ele, şi listele bogate. aşa de remarcabile şi importante sub raportul cultural, ale prenumeranţilor la cărţile greceşti tipărite.

„*Cele dintâiu cristalizări de Stat ale Românilor*“ [7]). Observaţii privitoare la vechea organizaţie românească-medievală în comparaţie cu cea albaneză şi cea aromână; pe baza unor pasagii din povestirea istorică bizantină a Anei Comnena, pe care la reproducere cu traducere, prin o pătrundere subtilă a împrejurărilor de atunci, constată că în Dobrogea între Silistra şi Bicinia, pe la 1086-91 erau alcătuiri politice româneşti:

1) n-ro 351. 2) n-ro 352. vezi şi „Ideia Daciei româneşti“ la cronicari şi scriitori noştri (o cuvântare) *Ibid.*, n-ro 329.

3) *Revista istorică*, V., Bucureşti 1918 pp. 26-35.

4) *Ibid.*, pp.47-8. 5) *Ibid.*, pp. 55-57.

6) *Ibid.*, pp. 65-80.

7) *Ibid.*, pp. 103-113 (comunicaţie la Academia Română).

Voivodatele lui Tatu, „Chalis", Sacea şi Seslav, o imitaţie a ducatelor bizantine", favorizate de Tătarii din Nord şi de Bizanţul din sud. Veevozii aceştia din nordul Dunării stăpâniau şi în nordul ei un teritoriu întins—de unde e şi numirea judeţul Vlaşca, — limba de administraţie aici era cea slava.

„*Locul Românilor în desvoltarea vieţii sufleteşti a popoarelor romanice*" [1]). In o pătrunzătoare cercetare sintetică, în comparaţie cu popoarele romanice din Apus, arată că „până la sfârşitul evului mediu avem trei elemente de comunitate cu Latini din Apus, indiferent de faptul că nu vorbim şi noi cu textul scris înaintea noastră, ci numai cu tradiţia odată cu-leasă: *povestea indiană*, venită din părţile noastre la ei, *cântecul liric*, care a putut răsări independent la unii şi la alţii, cu aceleaşi invocări arabe ale foilor sau florilor, şi *balada* împrumutată de noi, ca şi de Italieni şi Hispano-Portughezi, dela Franţa cruciatelor". Pe lângă acestea: *proverbele* noastre cărora le corespunde scrierile apusene medievale în „tonul satiric şi didactic, negaţia revoltată şi predicaţia naivă a cunoştinţelor utile şi inutile", şi influenţa *renaşterii* la noi, dovedesc că, în producţii mai puţine şi de caracter incomportabil mai modest" principatele feluri de manifestare literară ale fraţilor din Apus le avem şi noi.

In unele le sîntem premergători. Aşa Const. Cantacuzino, Dim. Cantemir în opera lor istorică, reprezintă *istoria critică*, aşa cum Apusul o va concepe numai *ceva mai târziu*, mulţămindu-se deocamdată cu biografii regale, şi *necutezând să atace marile probleme ale originelor şi desvoltărilor naţionale*. In acest domeniu sântem cu câteva decenii înainte faţă de Romanii din Vest. Împrejurările au adus-o şi o putem spune cu o mândrie legitimă". Traducerile din greceşte în epoca fanariotă sunt „cum nu s'au mai făcut aşa de multe şi bune în vre-o altă ţară."

Călugării, preoţii şi cărturarii noştri din secolul al XVIII-lea, prin obârşia, legăturile şi modul lor de traiu, dau o literatură

1) *Ibid.*, pp. 114-125 (comunicaţie la Academie); vezi şi „*Rolul Românilor în latinitate*" (comunicaţie la Academie) în *Neamul Românesc*, 1919, n-ro 130-31.

românească; în care aduc „o puternică inspirație populară, *renovatoare a stilului, și aspirațiile spre libertate ale maselor adâncii In felul acesta iarăși sântem puțin mai departe de cât acel Apus, căruia în tot ce scrie veacul al 18-lea preocupația națională îi lipsește aproape cu desăvârșire*".

Const. Cantacuzino caută știri despre istoria Românilor în poezia populară cu un secol înainte ca Apusenii să se fi gândit la valoarea ei. O puternică notă populară trece apoi și în proza narativă a novelei, astfel că pe *când Franța, Spania n'au izbutit să ridice idealitatea vieții rurale la valoare de artă* — decât la Italieni Giov. Verga, la Spanioli F. Caballero —, pe când nicăiri povestea n'a ajuns un splendid gen literar, noi am câștigat astfel un loc original în desvoltarea iteraturilor moderne și am vădit, înaintea probelor de valoare militară de ieri și de valoarea politică de mâni, valoarea sufletească a maselor populare adânci".

Aceste constatări istorice au o însemnătate cu totul excepțională pentru noi, și desigur că nimeni n'ar fi îndrăznit să afirme cele de sus până acum, despre originalitatea și valoarea noastră în desvoltarea vieții sufletești a popoarelor romanice așa de avansate în cultură.

„Mihnea Vodă Radu (cel Rău) și uciderea boierilor munteni" [1]). După un document de „mare importanță istorică" dela Mihnea din 1658, pe baza cronicelor și diferitelor acte se arată cum în acest an, Vodă a ucis mai mulți boieri de seamă; tot astfel a făcut și anul următor pentru a-și asigura stăpânirea când „fu silit la răscoală" de dușmăniile boierilor și Turcilor[2]).

„O foaie de popularizare igienică și economică la 18 445. Rolul fraților Vârnav în Renașterea românească [3]). O cercetare întinsă asupra familiei Vârnav (1651—1878), cu ară-

1) *Ibid.*, pp. 162-70.

2) Cronică istorică: Cea dintâiu expoziție de pictură în 1870; revista „La Roumanie contemporaine" (Paris, 1874); „Belgun"; originea neamului Basaraba; Romanii din Bosnia; vechi legături românești între Moldova-Muntenia-Ardeal; Alanii și Românii; Costea zugravul; granița ardeleană (1704—92); tipul Grecilor din Moldova. *Ibid.* pp. 136-40.

3) *Ibid.* pp. 170-87.

tarea rolului fraţilor Vârnav: Sofronie, Constantin şi Scarlat pentru renaşterea României în sscolul al XIX-lea, ca şi activitatea lor literară-culturală şi, răspândirea cunoştinţelor de higienă şi economie prin foaia „Povăţuitorul sănătăţii şi economiei", de un real folos în acel timp[1]).

„*Un sat de vieri: Odobeştii*" [2]). Originea satului, nume vechi şi nouă neobişnuite, importanţa satului de pe la 1650 înainte; ostaşi, vătafi, preoţi, meseriaşi, negustori şi diferite ştiri despre ocupaţia locuitorilor, etc.

„*Din scrisul nostru şi despre noi*" [3]). — 1. Ştiri despre anul 1848 extrase din cartea armeanului A. Melik „L'Orient devant l'Occident" (Paris, 1856), privitoare la luptele Turcilor cu pompierii în 1840, în Dealul Spirei, şi despre intenţia pribegilor noştri de luptă în războiul Crimeii alături de Turci, Francezi şi Englezi în contra Ruşilor [4]). — 2. „Un arendaş despre arendaşi" sunt observaţii şi note extrase din cartea grecească a lui Alex. Zappa „Trântorul", etc." (Bucureşti, 1847) [5]). — 3. „Cea mai bună carte franceză despre noi". Extrase din cartea temeinică, plină de judecăţii şi ştiri despre vieaţa economică, financiară, despre lămurirea situaţiei de drept a Ţerii Româneşti, adecă a celor două principate, rela-

---

1) Insemnări: Studentul Demetrescu la Pesta în 1844; danii domneşti la Muntele Athos (1487, 1497, 1501, 1539); Tetraevanghelie a lui Alexandru fiul lui Ştefan cel Mare, dăruită mânăstirii Athos; Celţii la gurile Dunării; vechi bursieri necunoscuţi în jumătatea întâia din secolul al 19-lea; o scrisoare a lui Nicolae Văcărescu către nepotul său Iancu (1815); prenumeranţi aromâni la „Istoria Macedoniei" de Abel, trad. de Dimitşa (Lipsca. 1860); influenţa românească în clădirea caselor Secuilor; Doamna de Stäel în ţerile noastre; un pictor bisericesc: Costandie ieromonahul (1826?); un imprumut al lui Gr. Alexandrescu dela poetul francez Delavigne; versuri pentru banul Gr. Brâncoveanu (inedite); Românii de peste Nistru (1740). *Ibid.*, pp. 93-200.

2) *Ibid.*, pp. 224-31.

3) *Ibid.*, pp. 232-54; vezi o analiză întinsă, cu observaţii nouă, asupra cărţii istoricului german Alex. Cartellieri „Grundzüge der Weltgeschichte" (Lipsca, 1919), în care exagerează valoarea Germanilor în istoria universală în dauna Francezilor, etc. *Ibid.* pp. 201-216.

4) pp, 232-35. 5) pp. 235-39.

ţiile franceze cu Muntenia, — a lui Thibault Lefebore „La „Valachie au point de vue economique et diplomatique" (Paris, 1856) [1]).

„*Un educator francez: Antoine Roques*" [2]). Se cercetează activitatea lui poetică, piesele teatrale, cea literară-şcolară în Ţara Românească († 1875), cari dovedesc toate „nu numai bunăvoinţa, cunoştinţele, tendinţa morală sănătoasă, dar şi un adevărat talent".

„*Unchiul lui Ştefan cel Mare*" [3]). Dovedeşte că Ioan Paleologul din documentele contemporane e unchiul lui Ştefan cel Mare: Ţamblac; reproduce 2 documente (1461, şi dela fiinea secolului al XV-lea); se dau unele ştiri despre Alexandru cel Bun şi soţia lui Marina şi o inscripţie de pe odăjdii din secolul al XV-lea [4]).

Intr'o cuvântare la Academia Română (31 Maiu) despre „*Drepturile Românilor asupra teritorului lor naţional unitar*" [5]), ne dă o privire răpede asupra desvoltării poporului nostru, oprindu-se în special la colonizările făcute de străini pe teritoriul naţional: Sârbi în Banat, Unguri prin diferite locuri ale Ardealului şi părţilor ungureşti, Ruteni şi Ruşi în Bucovina şi Basarabia, pe baza cărora astăzi revendică o parte din pământul românesc aceşti intruşi, şi termină cu aceste cuvinte adevărate: „Colonizările însă, care nu trebuie confundate cu expansiunile etnice, probe de vitalitate şi iniţiativă, dau potrivit cu ideile de acum, dreptul la autonomii, când sunt vechi şi reprezintă o însemnată populaţie compactă; ele nu pot servi, însă ca să întemieze pretenţii din partea acelora cari au fost strămutaţi astfel pe cale administrativă. Privilegiul

1) pp. 239-54. 2) *Ibid.*, pp. 254-67=354-67.

3) *Ibid.*, pp. 267-270=367-370.

4) *Ibid.*, pp. 371-2=271-2 reproduce un cântec englez, dovedind că Irozii şi Vasilca dela Crăciun şi Anul nou sunt de proveniență apuseană, dela biserica catolică.

5) Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, 1919, p. 20; vezi tot în această chestie cele 2 conferinţe: „Hotare de Stat si hotare etnice" şi „Expansiunea românească şi colonizaţia străină" în *Neamul Rom.*, 1919, n-rii 124, 128, vezi şi conferinţele din *Ibid.* n-ro .125, 127.

lor însuşi îi deslipeşte de pământul pe care-l ocupă: acel privilegiu ţine locul acestui pământ. Ne-având-l supt alt raport al utilizării lui condiţionate şi garantate, coloniştii pot cu atât mai puţin să creeze prin simpla lor prezenţă drepturi Statului, pe care congenerii lor l-au creiat aiurea şi dându-i o altă direcţie. Altfel Franţa şi Italia ar avea şi ele pretenţii teritoriale în Banat şi în Basarabia de sud". In urma acestei cuvântări Academia Română votează această moţiune propusă de autor: Academia Română reuneşte glasul ştiinţei despre drepturile poporului român cu protestarea acestui popor întreg în contra închiderii lui în hotare nedrepte, nefireşti şi imposibile. Ea afirmă cu autoritatea pe care i-o dă cercetarea obiectivă şi desinteresată, necesitatea de a recunoaşte statului român naţional, hotarele pe care i le-a dat natura şi pe care nu colonizări întâmplătoare ori infiltrări sporadice i le-ar putea ştirbi."

Avem câteva „*Conferinţe bucovinene*" [1] cu conţinut istoric despre: „situaţia din trecut a Bucovinei în viaţa generală a poporului românesc şi în întregimea vieţii locale şi a vieţii geografice" [2]; şi despre ce este şi ce poate fi Bucovina" [3]; în „menirea Sucevei" [4] arată trecutul acestui oraş moldovenesc şi sub stăpânirea austriacă, rostul Sucevei în prezent de a rămânea un oraş istoric şi a se înfiinţa aici o „Societate românească" pentru păstrarea şi studierea urmelor trecutului moldovenesc al foastei Bucovine, de a se ocupa de inscripţii, clădiri, documente, de elementele de folclore, poveşti, cântec, danţuri şi artă populară"; „Câmpulungul de odată şi cel de acuma" [5], e povestirea trecutului pe baza de documente, — din care se reproduc trei — a acestui târg moldovenes cu un rost special în trecutul nostru.

Istoria universale câştigă desigur o contribuţie originală prin cartea „*Scurta istorie a Slavilor răsăriteni: Rusia şi Polonia*". Autorul zice: „Simple linii de orientare" [6]. Această

1) Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, 1919 p. 106
2) pp. 3-31. 3) pp. 35-54
4) pp, 57-76. 5) pp. 79-99.
6) Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, 1919 p. 179; (for-

operă, e o privire de sinteză asupra celor două state vecine; pusă în comparaţie chiar şi cu cele mai muncite istorii ale respectivelor ţării, îndată se observă noutatea ideilor şi judecăţilor referitoare la oameni şi fapte. Vedem începutul acestor popoare: Polonî şi Ruşi, delimitările lor naţionale, împrumuturile culturale luate dela elementul german al Varegilor şi cel grec al Bizanţinilor [1]; cumplitul jug al Tătarilor asupra Ruşilor şi influenţa celor dintâiu asupra acestora, cari îşi întemeiază acuma Rusia „ca o continuare a statului tătăresc", de care scăpase [2]; desvoltarea statului polon până la sfârşitul sec. al XVI-lea [3]; civilizaţia polonă şi originele ei, influenţele străine venite din Apus [4]; desvoltarea Rusiei în sec. al XIV-lea [5]; influenţele apusene şi bizantine, amestecul Cazacilor (=vagabonzi) în vieaţa celor două state, desfacerea polonă şi încercările unui stat popular rusesc în sec, XVII-lea [6]; influenţele culturale ale Apusului francez în Polonia şi Rusia, începuturile literaturii ruseşti; (c. 1670—c. 1760) [7]; pătrunderea puternică a elementului german de civilizaţie şi politică între Slavii răsăriteni ai timpului şi Petru cel Mare [8]. Incercare de politică externă ruseassă a Ecaterinei a II-a şi influenţa ei asupra Poloniei, reformele din aceste ţări cu urmările lor pentru lumea ostăşească, pentru cler şi ţărani [9]: Revoluţia franeză şi influenţa ei asupra Rusiei şi Poloniei şi societatea din aceste ţeri sub ţarul Alexandru I-iu [10]; reacţiunea rusească contra lui Napoleon, literatura şi societatea rusească şi polonă până la ţarul Nicolae I-iu [11]; regimul de stăpânire al lui Nicolae I (+1855) şi desvoltarea literaturi ruseşti şi a vieţii polone din acel timp [12]; soluţiile zadarnice sub Alexandru al II-lea, marii scriitori ai Rusiei, societatea rusească şi desvoltarea sufletului polon în vremea din urmă [13].

---

mează vol. II din „Studii şi Cercetări" editate de Acad. Rom.); cartea e închinată: „Amintiri aceluia care ar fi citit mai cu iubire aceste pagini a lui Ioan Bogdan".

1) pp. 5-19. 2) pp. 19-30. 3) pp. 30-35.
4) pp. 39-46. 5) pp. 46-58. 6) pp. 58-74.
7) pp. 77-87. 8) pp 88-104.
9) pp. 105-122. 10) pp. 125-139. 11) pp. 139-151.
12) pp. 152-165. 13) pp. 166-178.

Venim la opera însemnată, tot din domeniul istoriei universale, pe cara o numeşte modest „încercare de explicaţii": *Istoria poporului francez* [1]), alcătuită din lecţiile ţinute la Universitate ca omagiu pentru Franţa în 1915-16. In introducere ne dă explicaţii preţioase asupră întregei opere, asupra conţinutul ei şi felul cum înţelege să expună lucrurile. Arată deosebirea între istoria teritorială, politică şi naţională a Franţei, care s'a scris de atâţia şi în atâtea feluri, şi ce trebuie să cuprindă fiecare. Eu — zice autorul — vreau să încerc aici, ca pentru noi, istoria poporului francez, a „naţiuni" franceze cele adevărate, cuprinzând într'însa toate nuanţele şi toate categoriile, după însemnătatea lor în desvoltarea întregului. Intru aceasta nu trebuie să ne lăsăm atraşi de ce este interesant în scenele istorice, de ce este grandios în personalităţile dominante, de ce e plin de mişcare în valurile năvălirilor, şi luptelor ; numai *factorul activ* merită să oprească atenţia şi numai în măsura în care e activ — şi fecund". Va căuta să aleagă şi să reţină numai ceia ce va contribuie, fără tăgadă la noua formaţiune organică a poporului francez"....[2]) va vorbi deci despre formarea limbii poporului francez dela Galo-Romani şi Franci, va urmări transformările în decursul veacurilor „prin haosul feudal, prin monarhii absolute din sec al XIV-lea, vom vedea naţiunea în adevăr individualistă faţă de alte naţiuni, avându-şi un carecter distinctiv, dar incapabilă de a conduce încă Statul după interesele sale. Vom avea la suprafaţa politică regalitatea franceză, interesele sale şi nu puterile şi dorinţele poporului francez. Până ce după dispariţia regatului în sensul lui Ludovic al XIV-lea, în pragul timpurilor moderne, se va înlătura cu desăvârşire zăgazul care oprise valul viu al vieţii naţionale de a se revârsa împrospătând tot ceia ce se petrece pe teritoriul naţional. Şi atunci numai, în veacul al XIX-lea, vom asista cu adevărat, la acţiunea unui popor care ea în stâpânire. poticnindu-se şi greşind adeseori tot ce se găseşte pe teritoriul *său de moştenire*" [3]). — După aceste consideraţii generale iea în cercetare mai detaliată subiectul, aşa despre : elementele alcătuitoare ale poporului

1) Bucureşti, tip. Serviciul geografic al armatei, 1919 p. 408 (=*Studii şi cercetări*; II ediţia de Academia Române).

2) p. 8-9. 3) pp. 9-10.

francez [1]), „cetatea“ galo-romană şi regalitatea francă a Merovingienilor [2]), Carolingienii şi începuturile poporului francez[3]), formarea unui centru naţional francez [4]), Francezii“ lui Hugo Capet şi a armaşilor săi [5]).—Feudalitate şi cruciatele în legătură cu poporul francez şi influenţa lor asupra Franţei [6]), contopoirea feudelor în Coroană [7]), înlocuirea Bisericii galiciane prin regalitatea sacră a lui Ludovic al XIV-lea [8]), burghezia intelectuală franceză în ajutorul regalităţii [9]), războiul de o sută de ani şi sfârşitul cavaleriei franceze [10]), regele burgheziei: Ludovic al XI (1461-83)[11]), reacţiunea cavalerească: ofensiva franceză în Italia şi pe Rin [12]), luptele interne în Franţa subt pretextul deosebirilor religioase [13]), poporul francez confiscat de regalitatea absolută a lui Ludovic al XIV-lea [14]); epoca filosofiei în Franţa [15]), revoluţia franceză şi consecinţele ei [16]), poporul francez în monarhie constituţională (1795-1848) şi subt înrâurirea „stării a 4-a“ adecă dela 1848 până în zilele noastre [17]). Aceste scurte indicaţii ne face să urmărim cuprinsul cărţii, care ar fi trebuit recondiţionat să apară şi în traducere franceză, şi dacă ar fi dat, fără îndoială, îndemn la multe discuţii, ar fi putut vedea până şi Francezii, ale căror trecut e foarte amănunţit cercetat, că sunt încă atâtea şi atâtea fapte din trecutul lor, care se pot interpreta, şi alt cum, văzându-le sub un alt aspect neglijat sau prea obscur până acum în cercetările istorice franceze.

Războiul mondial a pus în discuţie chestia de actualitate şi de viitor a marilor Oceane în urma „imperialismului oceanic şi continental“ al Germanilor. Autorul într'o serie de lecţii făcute la şcoala de război, publicate sub titlul „*Chestia Oceanelor*“ [18]), cercetează stăpânirea şi navigaţiunea oceanelor începând cu cele mai îndepărtate vremuri semnalate în izvoarele istorice. După câteva cuvinte introductive, trece la ex-

1) pp. 12-28. 2) pp. 29-44. 3) pp. 45-61.
4) pp. 62-76. 5) pp. 77-88. 6) pp. 87-137.
7) pp. 138-163. 8) pp. 164-187. 9) pp. 188-219.
10) pp. 217-239. 11) pp. 236-262. 12) pp. 263-86.
13) pp. 287-307. 14) pp. 309-47. 15) pp. 329-47.
16) pp. 349-76. 17) pp. 377-408.
18) Bucureşti, tip. Cult. Neam. Românesc, 1919 p. 117.

punerea faptelor asupra Mărilor în anti.hitate şi rătăcirile scandinave în evul mediu [1]), căutarea şi descoperirea „Indiilor" prin Marco Polo, şi alţi descoperitori din evul mediu [2]) apoi hegemonia Spaniei şi a Portugaliei asupra Mărilor, descoperirile lui Cristofor Columb [3]); acţiuni engleze şi olandeze în largul oceanelor (1580—1660) [4]); decăderea Olandei; cele dintâiu acte ale duelului anglo-francez; stare de lucruri premergătoare şi conflictele anglo-franceze până la înfiinţarea Republicei Statelor-Unite [5]); apariţia Americei ca factor independent pe mare [6]); chestia Oceanelor în epoca Revoluţiei franceze [7]); şi stăpânirea Oceanelor dela căderea lui Napoleon până la stabilirea Imperiului al doilea francez [8]), ofensiva anglo-franceză pentru dominaţia Oceanelor între Germania şi America în timpul din urmă [9]).

Iorga scrie încă în 1914 pentru cunoscuta colecţie germană „*Welt geschichte*", editată de Hans F. Helmont, în Lipsca, istoria pe scurt, cu numeroase ilustraţii, a *Hunilor* [10]), *Bulgarilor* [11]), *Românilor* [12]), a *Albaniei* [13]), a *Maghiarilor* [14]). şi *Ţiganilor* [15]). Cartea a apărut numai în 1919, vol. IV, partea contemporană însă a evenimentelor din urmă şi a războiului chiar, care priveşte pe Români, Bulgari şi Unguri e falşificată de editorii germani, căci Iorga cu naţia sa nu mai făcea parte în timpul tipăririi din alianţa puterilor centrale, ci din duşmanii Germaniei, de aceia au crezut că e spre cinstea ştiinţei germane să falşifice şi să spună lucruri pe care Iorga nu le-ar fi spus în dauna adevărului niciodată, De altcum Iorga îndată ce a luat cunoştinţă de această falşificare a protestat în revistele apusene [16]).

In „*Enciclopedia*" *germană a lui Meyer* (Lipsca) publică

1) pp. 3-8. 2) pp. 9-17. 3) pp. 18-23.
4) pp. 27-35. 5) pp. 36-64.
6) pp. 65-73. 7) pp. 74-85.
8) pp. 86-93. 9) pp. 94-117.
10) Vol. IV pp. 215-18; bibliografie p. 494.
11) pp. 363-95; bibl. p. 500-501.
12) pp. 396-432; bibl. p. 501-2. 13) pp. 433-44; bibl. p. 502
14) pp. 445-87; bibl. p. 502-3 15) pp. 489-92; bibl. p. 503
16) Vezi *Buletinul inst. pt. studiul Europei sud-orientale*, VI Bucureşti, 1919 p. 58.

partea istorică care privește Peninsula balcanică, trecutul Ungariei și al României.

La congresul de pace din Paris, în urma schimbărilor teritoriale provenite din războiu — s'a pus în discuție din nou chestia macedoneană, adecă a fraților noștri Aromâni, cari de două mii de ani sunt locuitorii acelor ținuturi balcanice. Iorga pentru a da străinătății informațiile necesare cu privire la ei, publică întâiu în limba franceză, apoi în traducere românească *„Istoria Românilor din Peninsula balcanică (Albania, Macedonia, Epir, Tesalia, etc.)* [1]. In scurt ne înfățișează: originea lor, ca un amestec de elemente tracice și ilirice [2]; Românii din Pind înainte de a fi amintiți în izvoare [3]; și apoi întemeietori de stat (1185) [4]; Marea Valahie tesaliană [5]; despotatul Epirului și al Valahiei Mari [6]; răspândirea Românilor în Balcani [7] și traiul lor supt Turci [8]; renașterea economică și culturală a Românilor din Pind în sec. al 18-lea și la începutul sec. al XIX-lea [9]; și în veacul al XIX—XX prin Statul român [10]; și propune la sfârșit pentru mulțumirea Albanezilor și Macedonenilor și, liniștea în Balcani: un Stat albano-român, pe care-l doresc amândouă națiunile și, care nu-i în paguba vre-unui drept etnic sau istoric al altor popoare din Balcani.

Același scop de informație pentru lumea apuseană, îl are și cărticica *„Brève histoire de l'Albanie et du peuple albanais“* [11] tipărită în vremea când soarta Albanezilor se hotăra la Congresul din Paris. In scurt ne informăm despre: origina Albanezilor și relațiile lor cu Bizanțul [12]; cele dintâi manifestări istorice albaneze [13]; Albanezii, cruciatele și Angevnii de Neapolea [14]; expansiunea albaneză la sfârșitul evului

1) București, tip. Cult. Neam. Românesc, 1919, ed. românească p. 75 + o hartă a Macedoniei, ed. franceză p.
2) pp. 7-10. 3) pp. 11-14. 4) pp. 21-25.
5) pp. 15-20. 6) pp. 26-36. 7) pp. 37-42.
8) pp. 43-46, 9) pp. 47-61.
10) pp. 62-74; două ilustrații în corpul cărții: un Român și o Rom̂ncă din Macedonia.
11) București, tip. Cult. Neam. Românesc, 1919 pp. III+68 (publicație a inst. pentru studiul Europei sud-orientale).
12) pp. 2-11. 13) pp. 11-18. 14) pp. 18-30.

mediu şi statele albaneze [1]); Scanderberg din sec. 15-lea,[2]) „Souffrances" şi revolte albaneze după Scanderberg [3]): Albania şi Albanezii în serviciul Turcilor [4]); renaşterea albaneză, literatura şi ştiinţa străinilor despre Albanezi [5]), şi în urmă dă câteva soluţii cum s'ar putea întemeia o Albanie şi rostul ei. Din această expunere clară vedem cum în decursul veacurilor Albanezii au întreţinut şi „amener" în Balcani influenţa renovatoare a occidentului latin şi catolic. — Apendice: o statistică oficială otomană (1905—6) despre Albanezii din Peninsula balcanică [6]).

„*Medicii şi medicina în trecutul românesc*" [7]). O conferinţă ţinută la societatea studenţilor în medicină în care se dă la început câteva lămuriri asupra medicinii populare băbeşti, apoi pe baza celor mai diverse ştiri apar medicii, mulţi şi cu numele, cari cercetează pe Domnii noştri din ambele ţeri româneşti, primirea lor, şi felul cum îşi îngrijau pacientul. Incepe cu medicul lu Ştefan cel Mare: Matei Murano (1502) până la Regulamentul Organic, unde se opreşte expunerea. Avem ceva şi despre organizarea serviciului sanitar în Moldova de Alexandru Ion Vodă Mavrocordat şi pe urmă de Scarlat Callimachi, care la 1813 într'un hrisov fixează între alte altele şi îndatoririle morale ale medicilor de care astăzi se ţine aşa de puţin samă.

„*Sate şi oameni din Dobrogea românească la 1859*" [8]). Extrase dintr'o „condică de milostenii" pentru zidirea bisericii din satul dobrogean: Alibechioiu, din care se vede numele satelor de unde s'au colectat banii şi numele dăruitorilor cari în mare parte sunt Români.

O cercetare a împrejurărilor actuale bucovinene ni se dă într'o serie de articole cu titlul: „*Ce s'a schimbat în Bu-*

---

1) pp. 30-41. 2) pp. 45-49. 3) pp. 50-55.
4) pp. 55-63. 5) pp. 64-66. 6) pp. 67-8.
7) Bucureşti, tip. Cult. Neam. Românesc, 1919 p. 43.
8) *Neamul Românesc*, 1919, n-ro 35-36 şi 72-3.

covina“ [1]). Vedem viața țeranului român și străin [2]), învățământul și intelectualii, muncitorimea, negustorii, preoți, funcționarii și superioritățile bucovinene [3]).

„*Soarta faimei lui Mihai Viteazul*“.[4]) O conferință în care se arată cum a fost privit și judecat Mihai Viteazul de diferiți cronicari și scriitori în diferite timpuri, până în zilele noastre, când scriitorii, influențați de curentul istoric al zilei, au reușit să înțeleagă mai deplin personalitatea lui Mihai Viteazul.

„*Note despre Unirea românească*“ [5]). Unirea din 1859 e „consacrarea în domeniul realității a unei stări de conștiință, care a existat totdeauna, dela origina însăși a neamului nostru“. In această privință se face o comparație luminoasă cu Francesii și Spaniolii în începuturile lor; observații asupra vechilor instituții țerănești din timpurile cele mai îndepărtate și în tot cuprinsul pământului românesc, dovedesc „aceeaș perfectă unitate de viață populară“. Punând față în față două acte, unul dela 1821 și celalalt din 1595 măldovenesc inedit, constată unitatea de graiu din vechime pentru toți Românii; cartea bisericească e răspândită în tot cuprinsul românesc și dă note inedite din sec. 17—18-lea de pe diferite cărți bisericești; politică a urmat pe căile impuse de spiritul însuși al neamului, în stratele lui adânci, așa e și cu actul din 1849 prin care fruntașii moldoveni-munteni hotărăsc unirea principatelor într'un singur stat,

„*Școala și opera tipografică a fraților Christidi*“.[6]) Note despre școala din Vlahia și Turcia și tipăriturile grecești din București din 1837 ale acestor frați: Mihail și Simion; se dă o bogată listă de prenumeranți.

„*Lucruri nouă găsite în Basarabia*“.[7]) Cuprinde: un act de danie al Logofătului Nadabaico despre satul Irișiulova (țin.

1) *Ibid.*, 1919 n-ro 206, 215-6. 221-2, 224-7. 243-4.
2) n-ro *Ibid.*, n-ro 206, 215-6. 3) n-ro 221 și urm.
4) *Ibid.*, n-ri 273—283.
5) *Revista istorică*, 1920 (VI) București pp. 1—11 (comunicație la Academia Română); și *Neamul Românesc*. 1919, n-o 22, 24.
6) *Ibid.*, pp. 11—14; note despre ocupația rusească în Moldova (1806) și de pe cărți bisericești, pp. 62—3, 66—7.
7) *Ibid.*, pp. 69—95.

Orheiu) dat la 6 Dec. 1633(?) de Moise Vodă Movilă, care cu mâna lui scrie partea românească a actului slavon[1]); 6 acte româneşti (1807—23) despre moşii, cununii, etc., cari dovedesc „trăinicia îndărătnică a limbii româneşti în Basarabia anexată de Ruşi"; [2]) o inscripţie de pe un stâlp de pomenire (1676;[3]) 27 acte domneşti şi boiereşti (1528—1801) privitoare la diferite persoane, b'serici, aşezăminte vechi din Moldova;[4]) act de danie pentru mânăstirea Vatoped dela Muntele Atos (1612) şi 3 acte relative la mânăstirea Golea din Iaşi (1649—60);[5]) 6 doc. despre moşia Voroncauţi şi familia Hrincovici (1661—56);[6]) 9 acte despre vameşii Moldovei (1641—1757);[7]) 6 doc. (1581—1798) cu ştiri despre pescuit în Moldova în sec. al XVI-lea, — la 1851 întâlnim întâiu, aici, numele lui Alexandru *„cel Bun"* — „vecinii de moşie", stupi, „uşurgii" şi Evrei;[8]) 7 acte rare: 3 de la Alexandru cel Bun (6937—8), 1 dela Petru Aron (6964), 2 dela Ştefan cel Mare (6971. 7008), 1 dela Petru Rareş (7035), toate privesc o danie făcută mânăstirii Neamţului.[9])

„Lucien Repey şi cele dintâiu „Istorii univeesale" în românește".[10]) Se vorbeşte de profesorul de limba franceză din Iaşi Repey, de discursul lui din 1836, de poeziile şi istoria universală ale lui, trecând la cercetarea altor Istorii universale, traduse sau prelucrate de Dr. Molnar (1800), I. Teodorovici (1824), egumenul Grigorie-Bucureşti (1827), Gh. Săulescu (1837), Eliad (?), Florian Aaron (1847), Gr. Gănescu (1852), Al. I. Creţescu (1856), M. Muşescu (1860), de P. Cernătescu şi V. Mandinescu.

„Un romantic poet al unităţii naţionale: Romulus Scriban"[11]).

---

1) p. 69. 2) pp. 69—74. 3) pp. 74—5.
4) pp. 75—80. 5) pp. 80—83. 6) pp. 83—86.
7) pp. 86—88. 8) pp. 88—91.
9) pp. 92—95; Câteva note istroice despre: Românii din Macedonia; oastea românească la 1768; olăria noastră; boierul român; Napoleon şi principatele române; grâul Ucrainei (Bălcescu); Maria Desplna soţia lui Radu cel Frumos (*Ibid.*, pp. 119—21); inscripţia bisericii Visarion din Bucureşti (1737) *Ibid.*, pp. 123—4.
10) *Ibid.*, pp. 225—36 (comunicaţie la Acad. Rom.)
11) *Ibid.*, pp. 162—169.

E o cercetare scurtă a poeziilor lui Scriban († 1912) şi, a unor articole frumoase, în o direcţie sănătoasă, a cărei „idei, ca şi sonoritatea şi strălucirea unor versuri, caşi fiorul de trecut, ca şi iubirea pentru cuvintele şi întorsăturile populare, ca onestitatea laborioasă a rimei bogate, vădesc că înaintea luminii lui Eminescu erau licăriri cari o prevesteau."

„Vechimea culturii porumbului la noi".[1]) Aduce înainte multele ştiri publicate privitoare la această plantă nouă, care a ajuns hrana principală a Românilor dela sate şi, încheie spunând că cultura porumbului, nu s'a introdus sub Şerban Cantacuzino în Ţara Remânească şi sub al treilea Mavrocordat în Moldova, ci trebuie să fie mai veche cultura lui la noi, poate încă dela Mihai Viteazul ori Radu Şerban. Aserţiunea aceasta nu-i convingătoare prin dovezile aduse, rămâne totuşi părerea veche mai verosimilă, luând în considerare că în acelaş timp s'a introdus şi în Ardeal.

„Românii în câteva noi izvoare apusene".[2]) Cercetând, pentru alcătuirea unei istorii universale, izvoare apusene, relevă unele lucruri, cu o interpretare nouă, privitoare la Români în evul mediu, care treceau sub numele stăpânitorilor lor păgâni de atunci, ca element militar în sudul Dunării subt Ioniţă, apoi în Boemia (sec. XIII) şi arată relaţiile Domnilor munteni cu Ungaria în veacul al XIV-lea.

„Un negustor bucureştean acum o sută de ani".[3]) Alecu Vrăcăşanu, negustor bucureştean, ne-a lăsat câteva însemnări despre cheltuelile şi veniturile sale, etc. (1818—29); se dă şi versuri „triviale, dar interesante contra Mitropolitului, probabil Neofit." — Docnmente: act de danie şi întărire a unor sate muntene pentru Logofătul Radu, dela Radu Vodă Mihnea (1622); diploma de nobilitare a lui Gh. Cioconeşti, castelan al cetăţii bănăţene „Sidovar" din 1600; 2 acte latine dela Nicolae Petraşcu, fiul lui Mihai Viteazul (1602) şi Vasile Lupu către Ioan Kemény (1652): 6 acte relative la moşia Crăceşti

1) *Ibid.*, pp. 170—175.
2) *Ibid.*, pp. 193—201.
3) *Ibid.*, pp. 201—206.

(ţin. Neamţului, 1599—1654).[1]) — Insemnări de pe căiţile bisericeşti din satele basarabene (sec. al 18—19-lea): Reni, Anadol, Văleni, Colibaşi, Slobozia, Câşliţa, Vadul lui Isac;[2]) inscripţia dela mânăstirea Pantelimon şi Cernica.[3]).

„*Istoria Românilor prin călători*" până la jumătatea veacului al XVII-lea[4]). Lecţii ţinute la şcoala de războiu. Să vedem cuprinsul şi călătorii pe baza cărora se face expunerea atât de interesantă. Fără a avea descrieri de călători reconstituie vieaţa „Ţerii Româneşti" înainte de întemeierea Domnilor, pe temeiul unor informaţii largi câştigate pe alte căi, şi din alte izvoare pe care autorul le cunoaşte aşa de bine şi sigur[5]). Extrage din fiecare călător, care a fost pe la noi, partea care ne priveşte, îndreptând-o când e greşită, complectând-o când e prea săracă. Aşa ne apar încă in veacul al XIV, când Ţara-Românească era deja înfiinţată, călătorii: Spaumann, Tennstädt şi Schiltberger prezentându-ne şi vieaţa politică şi socială a ţerii[6]); apoi cele dintâi alcătuiri bisericeşti din Ţara Românească, cu vieaţa religioasă a vremii[7]). — Călători în Moldova în a doua jumătate a secolului al XIV şi în al XV-lea: Guillebert de Lannoy, Const. Mihailovici, Angiolello şi W. Wavrin în Ţara Românească[8]). Moldova lui Ştefan cel Mare: Matei de Murano[9]) şi, câteva consideraţii asupra acestei ţeri sub Petru Rareş în secolul al XVI-lea: Reichestofer şi Dela Valle pentru Ţara Românească[10]). Dregătoriile româneşti în veacul al XIV până în al XVI-lea[11]). Ţara Românească supt Neagoe Basarab[12]); ţerile noastre supt influenţa turcească[13]); un intermezzo de Renaştere apuseană în Moldova: Sommer, Graziani şi Verancics[14]); ţările noastre

---

1) *Ibid.*, pp. 244—252. 2) *Ibid.*, pp. 252—57, 275.

3) pp. 269; note isforice despre; Români şi Slavi, femei cetitoare la 1850; nume interesante din Oltenia la 1857, etc. *Ibid.*, pp. 260-64, 267—70, 272—75.

4) Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, I, 1920 p. 287.

5) pp. 3-15.

6) pp. 16-28. Vezi despre influenţa săsească asupra noastră în vechime. Iorga, în revista „*Die Karpathen*" II, Braşov, 1909 pp. 262-65; în trad. rom. *Neamul Românesc*, 1919 no. 105.

7) pp. 29-38. 8) pp. 39-59.

9) pp. 60-74. 10) pp. 75-95.

11) pp. 96-107. 12) pp. 108-117.

13) pp. 118-27; vezi despre relaţiile politice-culturale şi influenţa turcească asupra noastră şi Iorga, *Quelques mots sur les relations entre les Roumains et le peuple turc*, o conferinţă, Bucureşti, tip. Minerva, 1914 p. 24. 14) pp. 128-43.

în a doua jumătate a veacului XVI-lea după: A. Taranowski, G. Mancinelli, Possevino [1]); călători francezi la noi: Bongars în Muntenia şi Fourquevaux în Moldova, englezi: John Austell, Jacob Manuchio, G. Harebone şi I. Newberie [2]); un călător italian înainte de Mihai Viteazu: Botero [3]). — Străinii în Moldova după mărturisirile călătorilor [4]). — Epoca lui Mihai Viteazul în mărturiile călătorilor: Walter, Visconti, A. Taranowski, Trifon Corobeinicov şi Dousa [5]); epoca Movileştilor în paginile călătorilor: un misionar anonim, Grigorie Raguzeanul, I. Wilden, Tommaso Alberti [6]); călători în sec al XVII-lea înainte de Vasile Lupu: Kuszewicz, Ch. de Joppecourt, Paul Strassburgh [7]); misionarul Bandini şi Remond în Moldova lui Vasile Lupu [8]); şi călătorul sirian: Paul de Alep în Ţerile române în 1653—9 [9]).

Cartea aceasta e cu adevărat o istorie culturală a Românilor: vieaţa, obiceiurile dela sate şi oraşe, armata, biserica, Domnul, boierii, divanul, vieaţa socială şi politică, comerţul, producţia naturală a ţerilor, etc., etc. cu privire la toate se află aici bogate şi deosebit de interesante informaţiuni, întregite, când ele nu se află la călători, prin imensele şi variatele cunoştinţe istorice, pe care numai autorul cărţii le poate avea la îndemână într'o măsură aşa de complectă.

„Principiul care trebuie se stăpânească — zice Iorgă — în orice adevărată istorie universală: că dacă orice civilizaţie are drept la atenţia potrivit cu noutatea, dar mai ales potrivit cu înrâurirea pe care a exercitat-o asupra mersului civilizaţiei universale, al desvoltării culturale a omenirii, care desvoltare e obiectul de căpetenie a istortei universale“ [10]). Condus de acest principiu autorul într'o serie de lecţii la şcoala de răs-

1) pp. 144-56. 2) pp. 157-72, 286.
3) pp. 173-82. 4) pp. 183-99.
5) pp. 200-211. 6) pp. 212-17.
7) pp. 218-40. 8) pp. 241-67.
9) pp. 268-285. Vezi şi extrase din călătorul francez G. Le Cler, din 1850, relative la noi de Iorga în *„Un martor străin al păcatelor noastre“*, Văleni, 1908, p. 16; şi despre Românii din Ardeal la 1780 după călătorul italian D. Sestini în *Calendarul Ligii culturale*, Văleni, 1911.
10) Iorga *Istoria lumii* (*4 76-1646*), Văleni, 1909 p. 317.

boiu ne înfăţişează *„Desvoltarea aşezămintelor politice şi sociale ale Europei“* în evul mediu [1]). Cartea sprijinită nu numai pe cunoştinţele cele mai largi şi felurite, ci şi pe puterea sistematică şi originalitatea caracteristică a acelui care o scrie, revarsă o lumină intensivă asupra vieţii medievale aşa de complicată. Vedem din ce elemente s'a constituit veche Germanie [2]) şi ce elemente din acestea s'au păstrat după contopirea cu lumea romanică [3]), care a înghiţit aproape toate aşezămintele germane mai inferioare [4]); ordinea feudală [5]); începutul aşezămintelor anglo-normande [6]). Germania sec. al XI-lea oglindită în instituţiunile sale [7]); înfluenţa cruciatelor asupra instituţiilor medievale: ivirea vieţii de castel şi regimul municipal [8]); imperialismul sterp în Germania sec. al XII-lea [9]). dreptul fendal şi regal din Magna chartă engleză [10]) şi desvoltarea dreptului constituţional englez [11]); Ungaria arpadiană ca formaţiune politică originală [12]); modificări de drept feudal şi începuturi de regim reprezentativ în Orientul cruciatelor: în Ierusalim (1099), insula Cipru, imperiul latin din Constantinopol (1204) şi în insula veneţiană Negroponte (1453 [13]); nouă concepţii de drept în regatul celor două Sicilii [14]).—Curentul roman în Franţa lui Ludovic cel Sfânt [15]); desvoltarea dreptului şi instituţiilor engleze în veacul al XIV-lea ; [16]) încercări de noi instituţii în Franţa: Parlamentul, Statele generale etc.,[17]); viaţa constituţională a regatelor spaniole [18]). — Instituţiile scandinave [19]); elementul apusean în instituţiile Slavilor din Eurpa răsăriteană: Poloni, Ruşi, ş. a. [20]); şi desvoltarea constituţională a Germaniei în sec. 13-14-lea [21]).

O carte scrisă încă în Moldova în decursul războiului pentru a informa lumea apuseană despre trecutul nostru, şi care

---

1) Bucureşti, I, tip. Cult. Neam. Rom., 1920 p. 271 (prolegumene la o istorie universală).

2) pp. 1-12. 3) pp. 31-47. 4) pp. 13-31.
5) pp. 48-60. 6) pp. 61-73. 7) pp. 74-86.
8) pp. 87-101. 9) pp. 102-110. 10) pp. 111-25.
11) pp. 160-169. 12) pp. 126-48. 13) pp. 149-159.
14) pp. 170-179. 15) pp. 215-25. 16) pp. 189-98.
17) pp. 199-214. 18) pp. 215-25. 19) pp. 226-38.
20) pp. 239-54. 21) pp. 255-69.

abia de curând apărut e *„Histoire de Roumains et de leur civilisation* [1]). Expune sintetic, fără indicarea în note a izvoarelor istorice, desvoltarea poporului român, cu specială privire la civilizaţia românească în decursul veacurilcr. La început avem descrierea teritorului locuit de Români [2]); apoi despre formaţiunea poporului român vorbind aici şi despre popoarele primitive ale pământului românesc, influenţa scitică, sarmată, galică, grecească, despre Traco-Iliri, expansiunea ş cucerirea Romanilor şi opera romană în Dacia (106-271) [3]); dominaţia popoarelor din stepă şi influenţa lor [4]). — Vieaţa politică a Românilor înainte de întemeierea principatelor: contactul cu statele slave, cu Ungurii, Ruşii din Chiev, Saşii colonizaţi şi cu „imperiul tătăresc" [5]). — Vieaţa politică a Românilor din Principate înainte de formaţiunea unei civilizaţii naţionale: întinderea şi înţelesul principatului „a toată Ţara-Românească", desfacerea ţărilor române de Ungaria, întemeierea Moldovei, rivalitatea între cele două ţări române în sec. al XV-lea şi contactul Românilor cu Turcii [6]). — Intemeierea civilizaţiunii româneşti în Principatele româneşti îndependente în sec. al XV-XVI-lea: condiţiile politice generale la suirea pe tron a lui Ştefan cel Mare, activitatea acestuia înainte de conflictul cu Turcii, urmaşii lui; chestiunea Ardealului în sec. al XVI-lea şi căderea politică a Românilor sub suzeranitatea abuzivă a Turcilor [7]).— Elementele culturii româneşti în epoca modernă: populare, influenţele bizantine şi slavo-bizantine, biserica ortodoxă şi Românii, influenţa turcească şî greco-turcească; influenţe apusene: săsească, polonă, etc.[8]). — Caracterul civilizaţlunii româneşti în sec. al 15-lea: Formele politice, arta românească în sec. 15-16-lea şi începuturile literaturii româneşti [9]). — Desvoltarea civilizaţiunii româneşti în sec. 16—17-lea şi urmările sale politice: epopea lui Mihai Viteazul, boierimea română după moartea lui Mihai, desvoltarea literaturii româneşti în sec. al 17-lea, vieaţa dela Curte şi prestigiul imperial al principatelor române: epoca lui Const.

1) Paris tip. Lang & C-ie., ed. H. Paulin, 1920 pp. 289+XVIII.
2) pp. 1-11.
3) pp. 12 33. 4) pp. 34-46. 5) pp. 46-62.
6) pp. 63-89. 7) pp. 89-121. 8) pp. 122-46.
9) pp. 147-64.

Brâncoveanu [1]), — Decadența fanariotă la Dunăre și desvoltarea civilisațiunii românești în Ardeal: decăderea principatelor sub regimul ocupațiilor streine austriace și rusești; situația Domnilor, boierilor și a poporului; decăderea culturii naționale în Principate în sec. al XVIII-lea; Românii din Ardeal și Casa austriacă de Habsburg [2]). — Renașterea românească înainte de Unirea principatelor: revoluțiile și reformele în principate: Eteria grecească și mișcarea națională, agitațiuni constituțional, regulamentul organic, literatura românească în principate, tentativele revoluționare, propaganda românească în străinătate și Unirea Pincipatelor [3]). — Renașterea românească în secolul al XIX-lea prin ideia națională militantă după Unirea Principatelor: Reformele sociale sub Cuza Vodă, câștigarea independenței sub Carol I-iu, și reînoirea sufletească a poporului român [4]).

Din această schițare a cuprinsului, cu multe idei și aprecieri nouă, oricine poate vedea icoana în care eram prezintați înaintea Apusenilor, cum de sigur ei nu ne-au cunoscut până acum.

Dintre publicațiile despre relațiile noastre cu aliații, pe care le-am văzut e și „*Histoire des relations entre la France et les Roumains*“ [5]). Incepe cu relațiile din anticitate și evul mediu [6]), când apar în mijlocul nostru în veacul al XV, cu ocaziunea cruciatelor, Francezi (Wavrin la 1444, etc.) [7]), apoi negociatori și călători francezi în veacul al 16-lea in Țerile române: Bongars, Fourquevaux, și cei dintâi pretendenți români în Franța: Petru Cercel, ș. a. [8]); mercenari și călători (Joppecourt, Avril) și misionari francezi la noi în sec. al 17-ea [9]); Domnii fanarioți și prietenii lor francezi (Le Quien, etc,) în

---

1) pp. 164-199. 2) pp. 199-235. 3) pp. 236-64.

4) pp. 264-89; tabla cronologică a Domnilor din cele două Principate pp. I-XII. Note bibliografice pp. XIII-VI; tabla de materie pp. XVII-XVIII; rectificările greșelilor de tipar din această carte în *Buletinul inst. de studii sud-ost-europene*, 1920 n-ro 11-12.

5) Paris, 1918, pp. XVI+282; câteva capitole au apărut întâiu în ziarul francez din București „*L'indépendance roumaine*“, 1916.

6) pp. 17-25. 7) pp. 26-34. 8) pp. 35-55.

9) pd. 56-74.

cea dintâiu jumătate a veacului al 18-lea [1]), apariţia celor dintâiu preceptori şi secretari francezi (Carra, Hauterive) tratând despre principate în scrierile lor [2]); revoluţia franceză şi influenţa ei asupra Românilor [3]); pătrunderea civilizaţiei franceze la noi şi influenţa ei în literatură; traducerile noastre din franţuzeşte; relaţiile politice cu Franţa până la întronarea Monarhiei din Iulie [4]); relaţiile de cultură, studenţii români în Franţa şi scrierile franceze despre noi [5]); presa şi scrierile franceze pentru cauza românească şi pribegii români la Paris după revoluţia din 1848 [6]). La sfârşit ne arată relaţiile din epoca contemporană, ajutorul francez pentru Unirea Principatelor, relaţiile culturale şi politice până în prezent între Români şi Francezi [7]), — E o expunere limpede a raporturilor între aceste două popoare înrudite pe baza mărturiilor istorice tipărite.

Merită atenţiune deosebită şi câteva conferinţe cu cuprins istoric. In timpul când la congresul din Paris căutau să ne ştirbească graniţele noastre etnice din Apus, Iorga ţinea o serie de conferinţe în care arată dreptul nostru la graniţele etnice, aşa sunt pe lângă cele semnalate mai înainte: *Hotare de stat şi hotare naţionale*; *Dealungul hotarelor noastre: pe Nistru* [8]); *Hotarul etnic din spre Apus: printre Bucovineni şi Maramureşeni* [9]).

In două comunicaţii la Academie: *Rolul Românilor în latinitate* [10]) în care arată că influenţele apusene primindu-le le-am prefăcut, dând ceva original în cultură, şi am apărat civilizaţia latină în contra barbarilor; şi despre *Mihai Viteazul* [11]) a cărui personalitate o caracterizează deosebit de pătrunzător şi cu deplină cunoştinţă a faptelor vremii.

---

1) pp. 75-92. 2) pp. 83-119
3) pp. 120-35. 4) pp. 136-52.
5) pp, 153-93. 6) pp. 194-223.
7) pp. 224-66; tabla numelor p. 267-80.
8) *Neamul Românesc*, 1919 n-ro. 125; Vezi şi studiul: *Opera de naţionalizare în Basarabia* în *Ibid.*, n-rele 247, 249-51,259.
9) *Ibid.*, nro. 127.
10) *Ibid.*, nro. 128.
11) *Ibid.*, nro. 252.

Conferința „*Vechea noastră cooperație*“ [1]) ne înfățișează viața țăranilor noștri din trecut și „obștiile“ lor de folos reciproc frățesc.

Iar conferința „*Vechiul meșter de tipar*“ [2]) e un istoric prețios al tipografiilor noastre și al artei noastre tipografice la noi din cele mai vechi vremuri până astăzi.

„*Desvoltarea politicei externe a poporului românesc*“ [3]) e o conferință în care se urmărește, dealungul veacurilor, politica Terii Românești și a Moldovei cu statele vecine, arătându-se ce învățături putem trage din această politică tradițională secular pentru ziua de astăzi și chiar pentru viitor.

In cuvântarea ținută la „*Comemorarea lui Cuza Vodă*“ [4]) arată cum a ajuns popular acest Domn și felul cum a resolvat marea reformă agrară în contra boierilor și, învățătura ce resultă din opera lui pentru astăzi, când avem aceleași împrejurări grele dela 1864.

Două conferințe deosebit de prețioase și interesante ținute pentru parlamentarii ardeleni (în Noembrie 1919) sunt: „*Conștiința națională românească dela Mihai Viteazul până astăzi*[5]). O alta despre „*Soarta rămășițelor lui Mihai Viteazul*“ în decursul vremurilor vitrege până în zilele noastre, când idealul național s'a înfăptuit abia acum dela moartea lui[6]).

VII. Istoria literaturilor romanice.

De mult se simțea necesitatea tot mai arzătoare a unei opere de informație despre marile literaturi europene, care se servească ca călăuză pentru scriitorii noștri, și în general pentru literatura românească de astăzi, care trebuie să știe, selecționând, ce să iea din altele, pentru a-i folosi și a mări producția de originalitate a spiritului românesc în mijlocul literaturilor universale. Fără îndoială, că la noi nime nu avea

---

1) *Ibid.*, n-rele 284-87. 2) *Ibid.*, n-rele 150, 153-4, 156, 158-60.
3) *Neamul Românesc*, 1920 n-rele 5+8, 10-14, 16-17.
4) *Ibid.*, nro. 69. 5) *Ibid.*, n-rele 162-165, 171-181.
6) *Ibid.*, n-rele 187-8.

pregătirea pentru a da o astfel de operă mare, decât Iorga, care cunoştea direct vastele literaturi apusene, încă din tinereţă, prin studii adânci personale şi, are toate calităţile cerute, multe şi delicate, pentru a îndrăzni să iea asupra sa sarcina foarte grea de a scrie o operă aşa de importantă.

Iorga, ca student la Universitate, începe să publice câteva studii serioase şi mult apreciate de istorie şi critică literară asupra literaturii universale. Aşa e *„Iubirea în literatura modernă“* [1]), în care face istoricul iubirii pe bază de dovezi literare, începând cu Grecii şi Romanii, trecând prin evul mediu pentru a cerceta mai amănunţit iubirea în operile franceze ale lui Chateaubriand, Lamartine, Hugo, Zola, Baudelaire, Sully-Proudhomme, în operile germane, engleze şi, în cele româneşti ale lui Alexandri, Bolintineanu, Eminescu, Veronica Micle, şi termină cu cuvintele pe care de sigur, că numai un tânăr, cu suflet poetic, nelovit de realitatea crudă, putea să le scrie aşa de nevinovat; „In locul sentimentului religios, în locul iubirii de patrie, stăpâni detronaţi ai lumii de sentimente, care se luptă pentru supremaţie în inima omului, vedem luminând întreaga vieaţă modernă, şi răsfrângându-se în toate operile de artă. în toate producţiile literare, în valurile armonioase ale muzicei, sentimentul iubirii cu fiziognomia mistică care o caracterizează astăzi şi pe care a împrumutat-o dela sentimentul religios ce apune. Ia, iubirea, altădată sora mai mică, veşnica oropsită şi învinsă, a mai marilor săi între sentimente, îi doboară la rândul său: Dumnezeu se coboară din cerul idealului, zidurile cetăţii se dărâmă, şi deasupra timpurilor moderne, dulce şi mistică luceşte steaua mângâietoare a iubirii. In lupta pentru trai ea a biruit, şi inima omenească e cu desăvârşire stăpânită de noul sentiment dominant, care se reflectă în toate manifestările personalităţii umane, şi cu atât mai mult în literatură, care reproduce cu atâta credinţă toate trăsăturile acestei personalităţi. Trăim în vremi de dragoste, şi idolul veacului e iubirea“.

In studiul *„Pesimismul la artist“* [2]) ne dă la început o

---

1) *Arhiva societăţii literare şi ştiinţifice*, I, Iaşi, 1890, pp. 509-529 (n-ro 5).

2) *Ibid.*, II (1891), pp. 26-30, 92-103 (n-rii 1-2).

răpede privire asupra cauzelor generale ale pesimismului în veacul al XIX-lea din Franţa, Germania şi Rusia [1]), apoi arată cauzele interne [2]) şi externe deosebite [3]), cari predispun pe artist, cu firea sa delicată şi prea simţitoare, — reflectate în operile sale de artă — de a vedea lumea în colori mai întunecate ca alţii.

Scopul unui alt studiu: „*Critica literară şi anticii*" [4]) e să urmărească „desvoltarea *criticei judecătoresti* de când apare mai întâiu în literatură până astăzi, să arate cum aceleaşi judecăţi, mumificate se dau asupra operelor clasice, să determine în sfârşit calea pe care criticul anticităţii ar trebui s'o apuce pentru a face o operă ştiinţifică şi nu o frazeologie lăudăroasă ori osânditoare fără greutate". Arată deosebirea între critica judecătorească (şi autorul ei) şi cea ştiinţifică, şi zice: . . . „Criticul are şi el prizma sa originală, dar numai pentru dânsul; îndată ce se apropie de o operă străină, el îşi lapădă la uşă hainele intelectuale pentru a îmbrăca pe ale gazdei. Adevărat *Proteu*, el nu trebuie să aibă exclusivismul geniilor literare, ci să fie aşa de largă încât toate ideile să i se pară rezultate logice ale unei anumite stări de lucruri şi inima destul de mare ca să poată simpatiza cu nuanţele de sentimente pe care personal, ca om, nu le împărtăşeşte". Fixează astfel „sarcina criticului om de ştiinţă care vrea să aplice procedeurile criticei ştiinţifice literaturilor antice: A lua opera, a arăta efectul estetic, ce produce, a cerceta şi a pune în lumină procedeurile prin care artistul capătă această influenţă estetică, a deduce artistul din operă, aflând constituţia lui psihică din chipul cum s'a manifestat în operile sale, a merge mai departe cu cercetările, a da starea societăţii după starea artistului, care a izbutit să întrupeze într'o operă vie aspiraţiile şi felul de a gândi şi simţi al unei societăţi întregi".

„*Inceputurile romantismului*" [5]) e un studiu larg de critică literară asupra romantismului în evul mediu şi epoca modernă în literaturile: italiană, franceză, spaniolă, germană, engleză şi

1) *Ibid.*, pp. 26-32.
2) pp. 33-39, 92-102.
3) pp. 102-3.
4) *Ibid.*, pp. 213-224 (n-ro 4).
5) *Ibid.*, pp. 671-740 (n-rii 11-12).

influenţa acestuia dela o literatură la alta, scoţând în relief nu numai urmările rele ale romantismului în literatura, ci, mai ales, insistă asupra fazei sale „cea mai fericită", asupra „caractelor inovaţiei sale poetice" şi, a părţii originale pe care a introdus-o în poezia modernă, parte care a rămas."

Tot din timpul tinereţei avem dela Iorga, pe lângă aceste studii de critică literară generală şi un studiu special asupra puternicului scriitor italian *Giosuè Carducci* [1]), a cărui operă poetică o analizează pe larg, zicând că e „o operă bogată şi durabilă, în care poate înălţimea şi seriozitatea cugetării nu atinge totdeauna puterea sentimentului şi sobrietatea formei... In literatura contemporană el stă alături cu întemeietorii curentului artist, care a înlocuit romantismul căzut în puerilitate."

Şi aceste câteva cercetări literare dovedesc în deajuns, că Iorga avea încă în tinereţă o orientare largă în literaturile mari ale lumii, pe care de atunci încoace le-a adâncit tot mai mult, aşa cine cunoaşte de aproape uriaşa activitate a lui nu se miră, că a dat în trei volume respectabile *„Istoria literaturilor romanice în desvoltarea şi legăturile lor"* [2]), care fără exagerare e opera de cugetare şi ştiinţă, cea mai de valoare apărută la noi în timpul din urmă, şi care, prin felul cum priveşte lucrurile şi le sintetizează, în cadrul de istorie universală, probabil că nu-şi are pereche nici chiar la popoarele apusene avansate în cultura şi ştiinţa istorică şi literară.

Ne vom opri mai pe larg asupra lor, pentru a le analiza conţinutul preţios şi, a semnala părţile cele mai caracteristice şi mai originale.

Vol. I. In „introducere" tratează pe larg chestia „romanitatea" popoarelor, care în evul mediu a existat ca realitate etnică şi ca realitate sufletească, aşa că o istorie a desvoltării ei, pe bază, înainte de toate, a acelor literaturi pe care le-a produs şi care s'au influenţat, s'au luptat între ele, s'au dominat şi s'au înlocuit, asimilând ce le-a venit dela alte socie-

1) *Amintiri din Italia*, ediţia Steinberg, Bucureşti, 1895, pp. 1-60 (studiul e scris în Februarie 1893).

2) Bucureşti, tip. Cultura Neamului Românesc, 1920, I (Evul mediu) p. 319; II (Epoca modernă până la 1600) p. 423; III (Epoca modernă dela 1600 până în zilele noastre) p. 400 (toate trei volume formează vol. IV—VI din „Studii şi cercetări", ediţia Acad. Rom.)

tăți de popoare şi restituindu-le cu un adaus, ceiace împrumutaseră, la un moment dat dela dânsele", — nu e numai legitimată, dar e necesară astăzi să se facă [1]).

Demonstrează că „cântecele de războiu" (Chansons de geste. de Roland) s'au ivit după şi din cruciate, şi *pentru scopurile cruciatei*, şi au avut o largă răspândire la popoarele romanice, deci sunt din secolul XII sau XIII-lea, şi le cercetează aici „după figurile, ideile şi sentimentele de căpetenie" ce cuprind aceste cântece, pentru a le fixa locul şi valoarea lor [2]). — Ne înfățişează împrejurările în care s'au produs „epopeia populară spaniolă: poemele Cidului" — şi evenimentele cari i-au dat naştere — a cărei erou e Rodrig Diaz de Bivaz şi răspândirea poemelor în popor [3]), — apoi *„conținutul comun"* de idei şi sentimente, de conştiințe şi de tendințe" a diferitelor cicluri de poezii epice franceze în sec. 12—13-lea [4]), şi analizează poezia lirică a trubadurilor şi truverilor în aceste două secole [5]); dovedeşte originea bisericească a teatruiui romanic şi caracterul lui religios, biblic, de unde îşi ia şi subiectele [6]). — Valoarea şi noutatea prosei franceze e arătată prin reprezentantul ei de frunte în sec. 12-lea: Villeharduin. care dă într'un „stil dulce, Viețile Sfinților" . . . „In această lipsă de individualitate însă e şi marele folos al operei, care ne dă sufletul francez aşa cum îl formase timp de două veacuri, suprema disciplină morală a noii cavalerii idealiste, venită după brutala, cruda cavalerie a vitejilor, entusiasmați de cauza fanatismului lor sau căutători cu orice preț ai aventurilor" [7]).

Ne apare poezia populară în veacul al XIII-lea, cu subiecte istorice, religioase, etc., — din Spania unde „e o desvoltare continuă şi normală, ale cărei linii se pot fixa sigur şi hotărît: dela cei dintâi alcătuitori de cântece cu caracter epic şi de bucăți lirice până la Berceo şi la regele „înțelept" Alfons al X-lea, e un neîntrerupt şir de scriitori, ale căror opere, răzimându-se una pe alta au o notă comună, din ce în ce mai clară şi mai bogată." Explică cauzele acestei desvoltări

1) pp. 1-15.
2) pp. 17-41.
3) pp. 42-52.
4) pp. 53-77.
5) pp. 78-91.
6) pp. 92-104.
7) pp. 105-113.

normale care în Italia lipseşte [1]; multele opere didactice şi alegorice din Spania şi opera în proză, de enciclopedie ştiinţifică, a regelui Alfons al X-lea „cea mai vastă care s'a făcut în Spania şi una din cele mai vaste ale evului mediu întreg" [3].

Franţa, care favorizată de anumite împrejurări şi calităţi deosebite de rassă, a fost în evul mediu vatra culturii romanice, dă o nouă formă literară: romanul zis „alegoric, născut în urma unor înrâuriri sociale şi tradiţii literare ale trecutului, care ni se arată, ca şi cei câţiva reprezentanţi tipici ai acestui roman [3].

Explică împrejurările cari au împedecat ivirea în literară italiană a operelor în limba naţională înainte de Dante. arată pătrunderea curenteior culturale străine şi, autorii literari a timpului, cari mai mult au imitat, decât au dat ceva original [4]. — Studiază pe larg şi cu pătrunderea subtilă pe epocalu poet italian Dante [5]. Vorbeşte despre el ca „om şi despre pregătirea lui şi zice: „trecând peste ce a apucat, peste ce i s'a dat prin creştere şi învăţătură, peste ce a cules din vastele lui cetiri, el dă unei literaturii până atunci de imitaţie a nota aşa de puternică şi de clară, încât, dacă s'ar fi găsit cine s'o ştie repeta, încă de atunci scrisul italian ar fi luat locul întâiu în manifestarea literară a popoarelor romanice"... Dante ne apare aici cu imensele lui cunoştinţe, acumulate din toate ţările şi cărţile posibile atunci de aflat. Face deosebire între partea împrumutată şi parte originală a operei „Divina Comedia", pe care le evidenţiază aici. Şi fiindcă unele părţi din această opera nu se înţeleg sau se interpretează foarte divers, Iorga vice: „Alegoriile, interpretărilor rămân de pretutindeni, din atmosfera morală şi intelectuală a timpului. Face să se caute necontenit cu toate rafinăriile minţii, sensul lor? Credem, că nu. Căci ceia ce interesează într'o operă literară nu sunt astfel de „taine", *care nu se explică dela sine* şi n'au deci nici o valoare alta decât una personală, oare cum pierdută odată cu scriitorul, ci tot ceia ce trăieşte *în* ea şi *prin ea*, *ceia ce vorbeşte real despre realitate*". Prin

1) pp. 114-26. 2) pp. 127-41.
3) pp. 142-53. 4) pp. 154-165. 5) pp. 167-209.

această trăieşte opera clasică a lui Dante [1]). Vorbind de partea originală a „Divinii Comedii" observă: „Împreună cu elementul vital pe care-l dă frământarea în poemul care trebuia să fie mai mult o erudită şi simbolică enciclopedie a întregii vieţii contemporane şi a tuturor amintirilor istorice, cu puterea unei convingeri absolute şi a unei pasiuni care nu cruţa nimic, un altul se adauge dătător de energie. Anume acela care coboară aici toată natura, însuflându-i suflet din sufletul poetului, unind-o cu tot ce este omenesc prin magia unei făcătoare de minuni iubiri" [2]). Dante e „o neaşteptată figură copleşitoare a unuia din cei mai mari poeţi ai tuturora timpurilor". „Divina Comedia" în literatura italiană „e un monument izolat şi are un caracter individual şi accidental" [3]).

In legătură cu spiritul franciscan din Franţa cercetează pe larg opera lui Joinville din sec. al XIII-lea: Viaţa Sf. Ludovic, care e „una din cele mai mari cărţi ale literaturii franceze şi, între cele romantice, una din cele mai caracteristice" [4]); literatura revoluţionară franceză din sec. al XIII e înfăţişată cu împrejurările sociale şi politice cari au determinat-o [5]);— urmează o analiză întinsă a marei opere enciclopedice şi satirice „Roman dela Rose", partea a II-a, a lui Meung [6]).— Se pune în lumină cauzele cari au determinat în veacul al XIV-lea curentul revoluţionar din Franţa şi regatul englez şi operele literare ivite în acest veac şi influenţate de curentul numit, care şi el era alimentat de unii scriitorii prin operile lor [7]). Curentul revoluţionar francez trece în Italia şi influenţa literară franceză stăpâneşte aici operile în limba italiană, singurele vii, scrise de Petrarca „unul dintre cei mai mari poeţi ai lumii" şi, de Boccaccio „acest copil italian al Parisului, răzgâiat pentru desmăţatul lui talent, în Neapolea Angevinilor, prin care răsună, la această Marea Răsăritului, un hohot de râs, întârziat al evului mediu francez, trivial şi agresiv". Operile celor din scriitori italieni, sunt cercetate în deosebi [8]).— Din literatura spaniolă din secolul al XIV-lea ni se arată reprezentaţii curentului literar tradiţional spaniol ca Don

1) p. 186. 2) p. 198. 3) p. 114; vezi despre Dante (cuvântarea la Acad. Rom.) în *Neamul Românesc*, 1921 no. 122 şi urm.
4) pp. 210-218. 5) pp. 299-226 6) pp. 227-43.
7) pp. 249-61. 8) pp. 262-86.

Juan Manuel, apoi literatura istorică, influența politică și literară franceză, care nu poate readuce viața literară spaniolă, care „se preface într'o monotonă lirică de caracter smerit și curtezan". Ne dă și câțiva scriitori, cari susțin această literatură [1]).

Vorbind de „curentul cavaleresc nou" din Franța [2]), zice: „Vechiul curent va continua de desupt, în adâncuri, unde se va uni la timp cu elementele noi pe care le dă o societate polititicește transformată și, luând dela popor o notă simplă de o adâncă sinceritate și atrăgând la sine, de sus, din clasa luptătoare și stăpânitoare, care se zbate și strălucește, un îndemn superior, de o mai mare distracție și de o superioară idealitate, va alcătui acea serioasă și vibrantă literatură a veacului al XV-lea, pe care oamenii renașterii franceze vor putea s'o înlăture, dar nu s'o înlocuiască" [3]). Ne arată cum s'a ivit acest curent cavaleresc nou, care cu îndrăzneală lui „a înoit vremile" nu numai în Franța, ci și în Anglia, și produsele lui literare: epopea cavalerească și alte producții în legătură cu acest curent, scriitori: Froissart, Chartier, etc., și poezia „cu un nou și un adânc răsunet în tot ce privește patria", ce se produce din noul curent popular, care perzistă: Basselin, s. a.

Vol. II. In capitolul întâiu cercetează începuturile renașterii (umanitarismului) pe teritoriul francez [4]), și ajunge la acest rezultat nou că mișcarea umanistă a produs aici „o literatură în limba națională franceză mai îngrijită de cum fusese, mai bogată în idei și mai complicată în formă".

Decăderea Bisericii ne apare împreună cu sforțările ei pentru a-și reface unitatea și a reforma morala Bisericii decăzute; se analizează admirabila opera: „Imitația lui Christos",— pe nedrept atribuită lui Toma de Kempis—care sub o formă de încântătoare simplicitate, ca aceia a Evangheliei, cuprinde atâta din sufletul romanic al epocei" [5]) —Literatura în limba latină a umaniștilor italieni e străină de viața națională, stând ei mai mult la dispoziția celor mari ca unelță de conducere [6]).

---

1) pp. 287-298. 2) pp 289;316. 3) p. 299.
4) pp. 1-11. 5) pp. 12-22. 6) pp. 23-31.

Literatura spaniolă din veacul al XV-lea nu dă „opere mari şi de o adevărată originalitate", fiind puternic influenţată de literatura franceză clasică şi în deosebi italiană, — e scrisă însă în graiul poporului, a cărui viaţă răzbate şi cucereşte tot mai mult literatura, pentru a o învia şi a-i da o valoare universală. Se arată şi scriitori spanioli ai vremii [1]).

Produsele literare ale Renaşterii italiene din sec. XV: lirica şi romanul de aventură şi reprezentanţii lor [2]); poezia franceza din veacul al XV—XVI-lea cu analiza operilor de frunte [3]); „literatura din acest timp va fi desi şi exclusiv şi absolut franceză", şi tot odată o notă hotărât populară o va străbate înviorând-o; vorbeşte şi de literatura engleză din veacul al XV-lea [4]),

Spune, că toată proza scriitorilor din acest timp în ţerile romanice pleacă dela realităţi contemporane, — nu ca poeţii — vorbesc de lucruri ştiute, văzute sau gândite „căutând cheia unor întrebări nouă ca pentru vremurile nouă în care trăiesc". Avem mediul de cultură italian cu reprezentanţii lui de seamă, în care s'a ivit Macchiavelli a cărui operă de cugetare şi sinceritate adâncă e pe larg analizată [5]), ca şi „lucrarea de adevăr" a lui Comines şi „opera informă, haotică şi caricaturală" a lui Rabelais, prozatori francezi în sec. al XVI-lea [6]); urmează o cercetare minuţioasă şi adâncă a operei „Justiţia creştină" a lui Calvin, care „e o formidabilă cetate de dogmă nouă... această carte este el întreg, în singura parte din personalitatea lui pe care pune preţ şi de care voieşte lumea să ţie samă; produsul marii lui sforţări de a înţelege şi de a clădi pentru vecie", e studiată şi opera unui alt prozator francez din sec. al XVI-lea: Montaigne, care l-a făcut celebru şi a deschis largi orizonturi cugetării [7]).

După ce arată împrejurările politice cari au dat măreţia şi puterea Spaniei, cercetează istoriografia şi celelalte ramuri ale prozei şi reprezentanţii ei, vorbind mai pe larg despre romanul spaniol „Don Quixote" al lui Cervantes „al cărui nume trebuie să se aşeze între cele mai ilustre ale literaturii

1) pp. 32-44.
2) pp. 45-63.
3) pp. 64-105.
4) pp. 78-80.
5) pp. 106-125.
6) pp. 126-146.
7) pp. 145-65.

mondiale printr'o operă de o popularitate fără margeni la oameni de toate vârstele, de toate gradele de cultură şi din toate ţerile.., Ceia ce o face admirabilă pentru toate timpurile nu e nimic alta decât larga ei parte de realitate" [1]). — Critică poeţii lirici spanioli din sec. al XVI-lea, cari atât forma cât şi fondul l-au împrumutat din afară, — Spaniolii însă îi admiră — şi scoate în relief, preţuind poeţii cu inspiraţie din realitatea populară, cari „şi-au căutat un mod de expresie personal. recurgând doar pentru îndreptare la tradiţia propriei lor ţeri". Sunt multe judecăţi şi condamnări [2]). — Avem o foarte largă cercetare a „comediei spaniole" şi, a teatrului spaniol şi a autorilor lui din sec. al XV-XVII-lea dintre care unii şi-au câştigat un loc de frunte în istoria literaturii romanice [3]); se analizează numeroasele piese teatrale ale lui Lope de Vega, scriitor „de un neobişnuit talent, de o furioasă putere de creaţiune". Piesele sunt „de o rară mlădiere de vers, de turbată vioiciune, de o ameţitoare succesiune de scene, de o eleganţă, uşurinţă supt toate raporturile, care seduce întâiu, chiar dacă nu recheamă pe urmă". Vieaţa scriitorilor e dată numai în părţile ei care luminează opera lor [4]).

Intr'un studiu întins despre cele trei poeme epice dela sfârşitul veacului al XVI-lea, arată la toate mediul şi împrejurările în care aceste poeme s'au produs, le analizează şi le apreciază într'un mod deosebit: „Gerusalemme liberată" a italianului Torquato Tasso „una din operile cele mai vestite ale literaturii moderne [5]); „Lusiazii" portughezului Camoens în care caută „toată viaţa materială de încordări, de lupte, de suferinţe şi toată esenţa morală a poporului portughez" [6]); apoi „Faire Queen" a englezului Spenser [7]), această poemă, dela un capăt la altul „e ceia ce poesia poate atinge mai înalt şi mai desăvârşit, confundarea într'o expresie unică a ideii, a sentimentului, a obiectului prezentat direct, a alegoriei, a realităţii celei mai bine observate şi a poeziei cele mai subtile şi mai diafane.,. şi nicăiri până atunci nu se în-

4) pp. 166-84.
2) pp. 185-201. 3) pp. 202-13. 4) pp. 214-32.
5) pp, 233-56. 6) pp. 257-75. 7) pp. 276-92.

tâlneşte o mai deplină şi mai adâncă cunoştinţă a naturii". Ni se dă o succintă icoană a literaturii engleze din acea vreme[1]).

Peste o sută de pagini, studiu original, închină lui Shakespeare şi legătura cu literaturile romănice.[2]) Deosebitele curente literare ce se formaseră până la sfârşitul veacului al XVI-lea, se reunesc în Anglia, pentru a da marea figură complexă a lui Shakespeare, care „fără îndoială a fost cel mai mare poet al tutulor timpurilor", un „uriaş..." „El trebue primit cât este, cum este şi judecat după o estetică proprie, venită din el, nu aplicată asupra lui... Istoricul literar are datoria modestă şi mare: aceia de a înţelege." Mai departe zice: „Fără a căuta să scadă clocotitoarea putere de creaţiune a unui spirit inepuisabil, care a dat lucruri de un aşa de înalt caracter într'un mediu destul de neprielnic, — cum era mediul spaniol pentru Lope de Vega, — fără a pretinde cineva să-l puie alături ca originalitate şi spontaneitate, cu un scriitor de un talent superior, desigur şi de o mare ştiinţă a formei corecte, cerută de alt mediu, care însă nu fac altceva decât să deie exact măsura lor, nu va fi cu putinţă a se pricepe ce represintă Shakespeare în literatura universală, fără a-l apropia de dramaturgii francezi din secolul al XVII-lea. Şi nu va însemna iarăşi a împuţina valoarea acestui admirabil învietor, dacă se va arăta, scuzându-se astfel atâtea din defectele pe care le-a avut—şi încă multe,—dacă arătându-se fatalităţile existenţei lui, ale condiţiilor lui de creaţiune literară, se vor fixa, în acelaş timp şi izvoarele de la care a plecat această creaţiune, influenţele străine, multiple, care au provocat teatrul lui şi care au determinat atâtea din caracterele lui..[3]) De fapt Shakespeare se deosebeşte în tot ce a scris, dela un capăt la altul, prin extraordinara lui putere de a transforma, de a da un nou aspect şi lucrurilor celor mai cunoscute...[4]) el e cel mai bogat în gânduri dintre poeţi."[5]) După aceste lămuriri despre felul cum va fi studiat aici Shakespeare, arată vieaţa lui, teatrul, influenţa spaniolă puternică asupra lui,—fiind de fapt literatura dramatică

1) pp. 293—301. 2) pp. 302—422.
3) pp. 302—3. 4) p. 304. 5) p. 305.

spaniolă cea mai de seamă din Europa până la ivirea uriaşului englez—influenţele indigene, moralitatea lui, care nu este dogmatică, ci mistică cuprinsă în toată tradiţia engleză. Pe rând analisează subtil toate dramele, comediile şi tragediile lui Shakespeare.

Vol. III. Trecerea dela literatura engleză din vremea lui Shakespeare la literatura franceză din acelaş timp, înseamnă „a părăsi o puternică şi originală, deşi neorânduită şi adeseori trivială, manifestare spontanee a unui întreg popor pentru a întâlni în schimb un soris de o perfectă ordine, de o armonie îngrijită, de un incomparabil *fini*, dar în care, pe de o parte nu se vădesc însuşirile şi puterile unui mare popor". [1]) Zugrăveşte societatea contemporană scăzută şi îndreptarea literaturii către rege mai mult decât către Curte, care nu primia nici o orientare culturală. Analizează mai pe larg — pe lângă a altor poeţi mai reduşi — activitatea literară a lui Malherbe, care n'a fost un „spirit distins", dar a creiat „stilul de curte, abstract, corect, şters, ca o sticlă fără transparenţă, care a ajuns în curând stilul naţional"; apoi literatură de saloane, etc. [2]) — Teatrul francez se începe în sec al XVI lea prin colegiile Iezuiţilor, apar diferite piese teatrale. se arată şi influenţa spaniolă asupra literaturilor romanice şi în deosebi asupra teatrului în sec. al XVIII-lea, [3]). Cercetează piesele teatrale ale lui Corneille (1624—84), [4]) om de „o adâncă religiositate", lipsindu-i însă „adevărata notă eroică, naturală"; „Discuţiile" şi mai ales „monoloagele" sale fac şi astăzi efect. „Argumentaţia, desfacerea oricărui sentiment în presupusele elemente raţionale care l-ar fi format,— uitându-se din ce adâncimi ale subconştientului vine tot ce e simţire—pledoaria pentru şi contra cutării hotărîri, expunere circumstanţială, din toate punctele de vedere, subt toate unghiurile, prevăzându-se toate ripostele posibile, toate aceste elemente ale scrimei judecătoreşti, îi sunt nu numai familiare (lui Corneille) dar şi foarte simpatice, nedespărţite de procedeele lui literare..." figurile din piesele lui Corneille sunt greşite, mai toate figurile bărbăteşti cu deosebire".

---

1) p. 1. 2) pp. 1—14.
3) pp. 15—20. 4) pp. 21—34.

Spania în veacul al XVII-lea are o „poezie lirică de o mai mare vioiciune, de o coloare mult mai bogată ca Franța". Analizează opera poetică a scriitorilor spanioli Gongora — influențat și de poezia populară, și are frumoase descrieri ale naturii — și Quevedo [1]).

Proza franceză din întâia jumătate a veacului al XVII-lea „n'are amploare de formă, nici o deosebită originalitate de fond", cea spaniolă se distinsese prin analiza pătrunzătoare a elementelor vieții de stat — cum nu se mai făcuse dela Machiavelli încoace — de cugetătorii politici spanioli ai sec. al XVII-lea; urmează o cercetare obiectivă a pieselor teatrale ale lui Calderon, „poet spaniol dramatic de chemare și profesie, închis o viață întreagă în lumea creațiunilor unui capriciu de o putere extraordinară, creând și schimbând necontenit datele poeziei sale, e unul din marile nume ale literaturii universale [2]).

Literatura italiană din secolul al XVII-lea [3]) avea o admirabilă limbă formată și o tradiție glorioasă de mai multe secole, dar îi lipsea izvorul de inspirație, condiție esențială pentru ca „scrisul să aibe un rol social și o valoare durabilă. Națiunea italiană n'are conștiința de sine; din trecutul ei ea nu păstrează mari amintiri comune; în prezent ea nu găsește ceva s'o sprijine și s'o îndemne; speranțele de viitor îi sunt închise." Scriitorii se închid în „Academiile" timpului, spre nenorocirea sufletului italian. „Se ajunge astfel la forma cea mai periculoasă pentru scrisul unui popor, care pierde astfel și interesul pentru realități și semnificația națională și puterea de a înrâuri masele mai mari ale neamului: la literatura pentru producători de literatură, cari o fac pentru a rivaliza unul cu altul în forme din ce în ce mai grele, din ce în ce mai rare, din ce în ce mai neînțelegibile pentru alții, decât pentru inițiați [4]). Înșiră câțiva poeți și prozatori șterși, căci „spiritul iezuit îngust și sec și falș distruge pe nesimțite ultimile elemente vii din literatura italiană a secolului".

Pela 1660 începe o nouă epocă de înflorire pentru literatura franceză, care e un eveniment important pentru toate

1) pp. 35-49. 2) pp. 50-60. 3) pp. 61-67.
4) p. 64.

literaturile romanice, cari se vor grăbi să o urmeze şi să o imite, iar după un adaos literar englez, literatura franceză va căpăta o influenţă mondială. Arată motivele curentului de înflorire, educaţia scriitorilor mari: Fontaine, Molière, Boileau şi Racine, cari au dus la biruinţă acest curent literar [1]; analizează piesele teatrale cele dintâiu ale lui Molière şi influenţa străină asupra lor, punând acest „mare observator de comori nesfârşite de viaţă" deosebit pond pe „caracterizarea personagiilor" scopul de căpetenie al teatrului lui [2]. — In „literatura de polemică" vorbeşte de „cugetătorul mândru şi subtil" Pascal, atinge şi pe Descartes, Spinoza, La Rouchefoucauld; studiază şi opera literară a lui Boileau [3]; — urmăreşte critic opera de după 1663 a lui Molière, care e „un reproducător fericit al tipurilor din societatea încunjurătoare şi, în acelaşi timp, un energic şi necruţător critic cultural şi social" [4]; apoi opera lui Racine, care înfăţişează mai mult subiecte istorice, romantice [5] şi din Biblie şi alte opere cu subiecte din antichitate; se arată şi puterea cuceritoare a curentului religios Jansenismul [6].

Inşiră pe câţiva urmaşi mărunţi ai lui Shahespeare din literatura engleză din secolul al XVII-lea, care devine un „factor renovator" prin ivirea puternicei figuri literare a lui Milton, acesta prin „Paradisul perdut" îşi câştigă un loc de samă în literatura universală, pe care îl fixează aici, ca şi influenţa „Bibliei" asupra vieţii sociale a Angliei. „Milton a câştigat admiraţia prin popularitatea subiectului, prin forma superioară a poemului său şi printr'o admirabilă musicalitate"; ne arată şi apariţia presei pamfletare cu mare putere în Anglia [7].

Ni se prezintă literatura spaniolă din secolul al XVIII-lea cu scriitorii ei carl sunt inferiori celor din epoca precedentă, lui Gongora, Calderon şi Quevedo [8].

In capitolul despre literatura italiană a veacului al XVIII-lea [9] ne înfăţişează Academiile cu preocupările lor, apoi istorio-

1) pp. 68-72.
2) pp. 72-79.
3) pp. 80-89.
4) pp. 90-102.
5) pp. 102-110.
6) pp. 111-118.
7) pp. 119-132.
8) pp. 133-138.
9) pp. 139-148.

grafia şi ştiinţa dreptului, poezia epică şi lirică, fabula; influenţă austriacă asupra Italiei intelectuale; pe abatele Melli creatorul poeziei dialectale italiene şi pe Carlo Goldoni, „care va scoate un bogat repertoriu de comedii în proză care nu e numai gloria sa proprie, dar şi în domeniul literaturii pure, cel mai mare titlu de stimă al întregului scris italian din acea epocă... Nicăieri nu se află un numai natural şi mai iute dialog şi nicăieri un dialog ca acesta nu e întovărăşit de mişcări de o mai electrică scăpare", ca în comediile lui. Aici „e cinematografierea în vie şi simpatică lumină a întregei agitaţii care zbuciumă societatea contemporană".

Ne pune într'o lumină clară pe reprezentanţii tipici ai celor două curente filosofico-religioase din Franţa: înflorirea nouii comedii pe gustul burghezilor [1]) şi curentul învăţământului de notă iezuită exclusiv şi meschin, care se exprimă prin activitatea literară vastă, multilaterală şi adâncă a lui Voltaire analizată aici [2]); se face cunoscut şi începutul operei lui Montesquieu [3]).

Intr'alt capitol despre „filosofia" constructivă; noul teatru voltairian; „Consideraţiunile asupra Romanilor" şi „Spiritul legilor ale lui Montesquieu: „Istoria universală" a lui Voltaire; Dogmele religiei nouă a lui Jean Jacques Rousseau, cu pătrundere se analizează aceste opere însemnate în istoria literaturii universale [4]).

Vorbind despre „filosofia" îndoelilor şi noua literaturii engleză, ne dă caracterisări minunate asupra scriitorilor francezi dintre care se ocupă mai pe larg cu personalitatea copleşitoare a lui Rousseau, „cel mai dibaciu polemist, sofistul-raţionalist cel mai fin al veacului, cu o putere falacioasă a argumentelor fără sfârşit", cu Diderot cel cu „mintea universală", Beaumarchais, etc. [5]).

In epoca dela 1600 înainte, de care ne ocupăm acum, nu avem, ca în cele precedente pe un Dante şi pe ün Shakespeare, — scriitorol „care nu numai se rezume în fapta sa literară tot ce putea să deie trecutul, dar să armonizeze aceste

1) pp. 149-152.
2) pp. 152-72.
3) pp. 172-173.
4) pp. 175-95.
5) pp. 191 221.

curente deosebite şi, adaugând ceva din fondul său personal şi, eventual din calităţile rasei sale, să ducă cu un pas mai departe desvoltarea, în formele cugetării şi artei, a spiritului uman“ [1]).

O încercare de integrare a curentelor romanice în Germania se face prin poeţii Schiller şi mai ales Goethe, despre care Iorga zice: „a toate înţelegător, curios de toate, receptiv, senin şi măreţ,—receptiv pentru orice, capabil să dea fonduiui împrumutat cu o rece chibzuială de superior meşter, o formă care, fără să fie în adevăr a sa, căci se schimbă dela o epocă la alta după succesiunea influenţelor, îi aparţine totuşi în fiecare moment.—Goethe a lăsat,—după ce dăruise poporului său o operă imensă, nespus de variată, adesea contra zicătoare cu elemente uneori diametral opuse, negându-se absolut unul pe altul, într'o splendită operă fără îndoială,—starea sufletească a lumii, dela care din dreapta şi din stânga împrumutase ca din moştenirea sa, unde o lăsase“ [2]). — Arată cum curentele din literaturile romantice a sec. al XVII-lea, care nu s'au putut uni într'o formă integrală în Franţa, s'a încercat în Germania „o integrarare de latinitate“ a acestor curente, prin Lessing, Schiller şi în special prin Göethe, care au inundat Germania în acest timp, cu deosebire influenţa franceză „fără să „întâmpine rezistenţa“ nici unui fond original, de caracter individual ori naţional [3]).

Noua literatură engleză îşi are origina sa în inspiraţia populară (vezi „Balade lirice“, 1798 în Bristol şi autorii acestora) şi istorică „de o spontaneitate, de un caracter natural, de puteri de emoţie şi de o legătură cu masele adânci ale naţiunilor“ necunoscută până atunci. Se cercetează operile clasicilor francezi: Florian, Gilbert, Millevoye, A. Chénier şi clasicilor italieni: G. Parmi, V. Monti şi V. Alfieri [4]).

Avem apoi analiza operei de cugetare politică şi socială a lui Chateaubriand şi a D-nei de Stael, care „a lăsat naţiunii sale şi civilizaţiei întregi cea mai însemnată comoară de idei politice pe care vre-un spirit o putuse acumula din studii şi din experienţe dela Machiavelli încoace, dar nu o direcţie

1) pp. 222-3.
2) p. 223. 3) pp. 223-29. 4) pp. 230-64.

educativă care-i fusese acestuia aproape indiferentă şi cu o fierbinte propagandă pentru sentimentele şi ideile generoase“ [1]); se semnalează munca literară a lui: de Maistre, de Bonard, Courier şi Beranger [2]).

După câteva lămuriri asupra frământărilor interne şi preocupaţiilor intelectuale italiene cercetează activitatea literară a lui Foscolo, apoi mai întins pe a lui Alex. Manzoni şi Leopardi „cel mai vibrant suflet al literaturii moderne“ [3]).

Noua poezie franceză „romantică: Lamartine [4]), V. Hugo [5]) Alfred de Vigny [6]) şi Alfred de Musset [7]). Pe lângă activitatea literară covârşitoare a acestora cu obişnuitele caracterizări originale se semnalează cea a lui Guizol, Delavigne, influenţa englezului Byron,—percursorul romanitismului,—în Franţa, şi Stendhal (=H. Beyle) [8]); reprezentanţii spanioli ai romantismului în acest timp sunt: de Esgronceda Zorilla; italieni: Grosi, S. Pellico, Carrer. Perticari, Guerrazzi, lirici-satirici, italieni: G. Gusti, N. Tommasseo, etc [9]).

O scurtă privire generală, concisă despre literatură pozitivistă şi naturalistă în Franţa [10]); „romanul“, care e sufletul epocii, se înfăţişează cu principalii săi autori francezi şl englezi; poeţii spanioli şi italieni [11]); ivirea idealismutui în literatura franceză cu cauzele lui şi în cea italiană şi, ceva despre literatura engleză închie opera [12]).

Citatele de poezii, afară de cele franceze, se dau şi în traducere românească, pe care o face totdeauna autorul cărţii, cunoscut de mult prin traducerile din literaturile mari europene publicate în „Floarea darurilor“ (1907).

Scopul întregei opere e ca începând cu evul medlu să urmărească cursul vieţii literaturilor romanice, legăturile şi influenţele ce exeraitau una asupra celeilalte sau şi asupra altor literaturi să scoată în evidenţă contribuţia nouă de cugetare şi ştmţire, pe care o aducea fiecare literatură romanică prin personalităţile literare cele mai distinse la progresul sufletesc al umanităţii.

---

1) pp. 264-78. 2) pp. 278-81. 3) pp. 282-99.
4) pp. 307-17. 5) pp. 317-35. 6) pp. 335-40.
7) pp, 340-47. 8) pp. 300-307, 347-49.
9) pp. 350-65. 10) pp. 366-82. 11) pp. 383-90.
12) pp. 391-397.

O traducere în limba franceză a acestei opere românești, așa importante, e necesară pentru a avea o răspândire cât mai largă, chiar dacă ar atrage asupra ei multe critice aspre, mai ales în ce privește amănuntele, deși nu acesta e scopul cărții, ele nu vor putea scădea valoarea intrinsecă a cărții, decât atunci, când critica pleacă din condeiul viguros a unei minți gigantice, care cunoaște nu numai toate literaturile romanice și celelalte, ci și toată desvoltarea de două ori milenară a societății europene care a dominat, a influențat sau a strâns în scoica îngustă a capriciilor sale această literatură. Mă întreb, chiar și în Apus, câți învățați serioși ar putea face o astfel de critică dreaptă în deplina cunoștință a lucrurilor?

Metoda urmată la „Istoria literaturii române" se observă și aici, ca și calitățile necesare, așa de multe și distinse ale autorului pentru a scrie o astfel de operă pe care le-am schițat mai sus, vorbind de literatura română, și cari ies în relief aici. poate mai puternic ca dincolo.

Regretabil numai, că această operă, — care e o mândrie a științei românești de astăzi —, nu e însoțită de o tablă a numelor, indispensabilă unei cărți așa de întinsă, a cărei lipsă face orientarea în ea anevoioasă, căci observația finală a autorului: „Cetitorii vor ierta lipsa, pentru un moment, a unei table alfabetice. Ea va apărea deosebit la vremea ei, dacă această lucrare, ieșită în vremi neprielnice cugetării cum n'au mai fost altele, va întâlni acea bună primire cu care autorul n'a prea fost deprins", — înseamnă pe românește, pentru cine cunoaște indiferența condamnabilă supt toate raporturile a societății românești pentru lucrurile alese ale spiritului, că tabla nu va apărea încă mulți zeci de ani sau niciodată.

VIII. Cele mai nouă studii istorice (1921).

Intr'o comunicație la Academie *„Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Românilor"* [1] analizează narațiunile și cronicele ungurești din epoca Arpadienilor „în legătură cu *istoria generală* a timpului și cu *atmosfera culturală* de care

1) *Revista istorică*, VII București, 1921, pp. 1-22.

sunt pătrunse şi pe care o redau", căutând să scoată la iveală ştirile care ne privesc pe noi. Aşa analizează: Legenda cea mare şi mică a Sf. Ştefan, regele Ungariei; Viaţa lui Emeric fiul regelui Ştefan (c. 1156); Viaţa Sf. Ladislau; cronica ungaro-polonă; legende de Hartvich; cronica anonimă a notarului regelui Bela al IV-lea; Viaţa lui Sf. Gerard, episcop şi cronica lui Simion de Keza.

O altă comunicaţie *„Istoria ţerii prin cei mici"* [1]) ne dă, după note şi însemnări de pe diferite cărţi sau extrase din documente făcute de umilii dascăli şi pisari, etc., istoriă ţerii prin cei mici, „care nu e compusă, ci numai înşeilată, notată incidental şi sporadic, de cei modeşti şi puţin cărturari uneori, cari nu se gândesc la nici un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ce ştiu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori din nevoia de a face şi pe alţii necunoscuţi, marturi ai suferinţilor, isprăvilor şi întâmplătoarelor bucurii ale lor". Aceste însemnări privesc istoria politică începând cu timpul lui Ştefan cel Mare până la 1820 [2]); însemnări cu caracter cultural din sec. al 17 şi şi 18-lea; [3]) şi notiţe relative la vieaţa politică bisericească a Românilor din Ardeal dela 1687—1840 [4]).

In studiul *„Lupta lui Mihaî Racoviţă cu boierii rebeli"* [5]) publică trei documente inedite din 1720-22, din care se vede mai pe larg şi precis cum s'au ridicat boierii contra lui Mihai Racoviţă, domn al Moldovei, în 1717, şi prietinul Turcilor şi Grecilor.

Comunicarea academică despre *„Nichifor Theotokis şi Moldova"* [6]) ne arată cărţile tipărite şi petrecerea lui Theotokis ca profesor în laşi în 1775—c. 1800.

Alta *„Insemnările unui pribeag"* [7]) cuprinde extrase din descrierea de călătorie a unui oarecare pribeag român dela 1848 prin Olanda, Franţa, Belgia, Constantinopol. Brusa, etc.

In *„Călătoria lui Spallanzani în Ţara Românească"* [8]) avem extrase din descrierea de călătorie, făcută de acest ita-

1) *Ibid.*, pp. 26-62.
2) *Ibid.*, pp. 27-50.
3) pp. 51-65.
4) pp. 55-62.
5) *Ibid.*, pp. 62-67.
6) *Ibid.*, pp. 67-70.
7) *Ibid.*, pp. 70-74.
8) *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 1921 Martie.

lian învăţat în Ţara Românească la 1786, despre cele văzute aici.

„Cu prilejul îndoitelor nunţi princiare din 1921“ tipăreşte cartea „*Roumains et Grecs au cours des siècles*“ [1]), care reproduce din Istoria comerţului românesc partea dela început : „Grecii şi Tracii [2]); şi „continuitatea bizantină în ţerile româneşti“ una din comunicaţiile ţinute la Londra la congresul internaţional de studii istorice din 1913 [3]). In această conferinţă se urmăreşte din cele mai bătrâne vremuri până la 1821 legăturile noastre cu Bizanţul, influenţa lui bisericească şi politică asupra noastră, care după ocuparea Constantinopolului de Turci se continuă sub altă formă a arhiereilor şi cărturarilor greci în ţerile româneşti, danii şi ajutorul românesc pentru cărţile şi mânăstirile greceşti, şcolile greceşti în principate şi fastul Domnilor noştri ca protectori ai culturii şi ortodoxiei în Răsărit, ca urmaşii vechilor Impăraţi ai Bizanţului [4]). In capitolul al treilea e nou şi ne dă o privire răpede despre comerţul, literatura şi civilizaţia grecească în ţerile româneşti cuprinzând epoca cea mai veche până la Eterie (1821) [5]). Cartea e împodobită cu chipuri frumoase: 12 ale Domnilor, 3 ale Doamnelor şi, altele de boieri, domniţe, etc.

Intr'o comunicaţie franceză la Academia Română, în prezenţa principelui Nicolae al Greciei, *Nouvelles notes sur les relations entre Roumains et Grecs*“ [6]) menţionează ceva despre vieaţa Românilor din peninsnla balcanică în poezia populară bulgară, Doamna Vişa lui Mihnea Vodă Turcitul [7]); diferitele manuscrise greceşti din ţerile noastre sau străinătatea în legătură cu noi (secolul 16—1800) [8]); traducerile operelor clasice greceşti în româneşte şi a diferitelor cărţi religioase sau de alt conţinut tâlmăcite în limba noastră din secolele XVII—XIX [9]).

---

1) Bucureşti, tip. Cult. Neam. Românesc 1921 p. 55.

2) pp. 5-8.

3) *Deux communications faites (7-8 Avril 1913) troisième congrès international d'études historiques à Londres.* Văleni, 1913 pp. 23-49.

4) dd. 11-34. 5) pp. 37-54.

6) *Bulletin de l'institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale,* VIII, Bucureşti 1921 pp. 1-12.

7) pp. 1 3. 8) pp. 3-6. 9) pp. 6-12.

Un studiu larg de istorie universală e vol. I din „*Elemente de unitate ale lumii medievale, moderne şi contemporane: Papi şi Impăraţi*“ [1]). „Istoria evului mediu, spune autorul, e de fapt, nu o varietate de naţiuni, căci naţiunile, în sensul modern, şi nu în acela de unităţi constituţionale privilegiate, nici nu există, ci o unitate de organizare şi mai ales de conştiinţă, iar această unitate nu e decât terminul ultim al unei desvoltări a societăţilor antice pe care cu greu numai le-am putea numi cu terminul, obişnuit, de State . . . Deşi în Apus un Impărat stă lângă Papa, pentru ca apoi numai acesta să rămâie, deşi un Impărat se păstrează şi după aceia la Constantinopol — „pentru Răsărit“ după cum se spune de obiceiu —, această unitate pe care toată lumea o simte necesară, şi pe care o profesează în teorie şi cel ce o atacă mai esenţial în practică se întrupează cu adevărat, nu în Imperiu, ci în Biserică, fiindcă aceasta a păstrat toate formele imperiale cucerindu-le şi adoptându-le şi fiindca în sacrul cuprins al organizării sale Imperiul intră la un loc cu atâtea alte elemente politice străine de dânsul“ [2]).

Scopul cercetării din cartea de faţă e „aceia de a urmări legăturile ce există între Biserică, tot mai mult subsumată în tradiţia monarhică papală, şi între acel Imperiu care, ori unde ar fi, are acelaş caracter, aceiaşi semnificaţie şi cuprinde în sine acelaş drept“ [3]).

Cercetează în amănunte, pe baza documentelor contemporane autentice. relaţiile între Biserică şi Imperiu, lupta înverşunată între Papi şi Impăraţii ţerilor apusene şi Bizanţ, influenţa şi puterea covârşitoare a Papilor în tot evul mediu din secolul al IV-lea până la sfârşitul sec. al XV-lea.

In „*L'épitre de Philippe de Mézières à son neveu*“ [4]) semnalează scrisoarea însemnată cu multe sfaturi, descoperită de curând, crezută multă vreme ca pierdută, a lui Filip de Mézières către nepotul său Ioan „chanoine de Noyon“, din care

---

1) Bucureşti, tip. Cult. Neam. Românesc 1921, p. 311.
2) p. 5. 3) d. 5.
4) *Bulletin de l'Institut etc*, VIII (1921) pp. 27-40.

reproduce părţile mai interesante [1]), pe care le însoţeste la început cu câteva lămuriri despre circumstanţele vieţii autorului şi evenimentele istorice în legătură cu aceeastă scrisoare scrisă pe la 1380 [2]).

Cartea „*Mihail Kogălniceanu, scriitorul, omul politic şi Românul*“ [3]) cuprinde o comunicaţie făcută la şedinţele Academiei Române in Iaşi In 1918 [4]), despre Mihail Kogălniceanu şi publicată întâiu în „Neamul Românesc“ din 1918; apoi „biografia şi opera literară“ a acestuia, reprodusă, cu mici modificări din „Istoria literaturii româneşti din sec. al XIX-lea“, vol. II—III [5]); partea nouă şi deosebit de interesantă e cea despre Kogălniceanu ca „om politic“ [6]). In anexe se dau vre-o 23 scrisori franceze şi româneşti din 1853—67 dela Kogălniceanu sau care privesc pe acest om epocal în desvoltarea poporului nostru“ [7]).

Intr'o revistă italiană „Nouvelle revue d'Italie“ publică un studiu despre *Latinitatea în Balcani şi Românii din Macedonia*“, în care ne arată răspândirea elementului latin în Balcani în timpuri cele mei vechi şi viaţa Românilor până în zilele noastre, cu toate suferinţele lor seculare şi nădejdile lor mai bine [8]).

Intr'o conferinţă despre „*Vrancea şi Vrâncenii*“ înfăţişează particularităţile acestui ţinut, organizaţia, traiul vechiu, şi originalitatea Vrâncenilor cu toată viaţa lor caracteristica din trecut [9]).

Pentru cunoscuta şi mult apreciata sa valoare ştiinţifică în Apus „Institutul francez“ din Paris—cea mai înaltă corporaţiune de învăţaţi a Franţei—îl alege în 1919, pe Iorga ca membru corespondent; desigur aceasta e cea mai preţioasă distincţie

---

1) pp. 31-40. 2) pp. 27-30.
3) Bucureşti, tip. Socecu, 1921 p. 209.
4) pp. 3-24. 5) dp. 25-92. 6) dp. 93-122.
7) pp. 159-207.
8) In traducere românească în *Neamul Românesc*, 1921, n-rele 96-98, 100-115, 119.
9) In *Neamul Românesc*, 1921 nro. 83-94.

pentau un învăţat străin. In această calitate şi invitat chiar, ţine o serie de conferinţe în Paris în Decembrie 1920 Ianuarie 1921 : La Collège de France despre „Latinitatea în Orient ; La Sorbonne despre „Valoarea izvoarelor orientale pentru istoria generală a Europei" şi „Privire critică asupra istoriei Românilor" (4 conferinţe) ; la şcoala practică de înalte studii despre „Metode şi izvoare ale istoriei Europei orientale (izvoare greceşti, turceşti ungureşti, polone, şi româneşti) ; la şcoala interaliată de înalte studii sociale 5 conferinţe despre „Poporul şi ţările româneşti"; acestea publicate sub titlul „*Introduction á l'Etude dela Roumanie et des Roumains*" [1]) în care vorbeşte pe scurt despre pământul [2]) rasa [3]), arta [4]) şi literatura românească [5]).

In conferinţa „*Secretul culturii franceze*" [6]) arată după un excurs prin istoria Franţei, izvoarele nefârşite de bogăţie sufletească variată, prin care această cultură se poate înoi necontenit şi trebuie să se înoiască pentru a merge în fruntea civilizaţiei universale, conform tradiţiei sale.

Cu ocaziunea aniversării de o sută de ani dela naşterea lui I. Brătianu, Iorga face o comunicaţie la Academia Română foarte obiectivă despre „*Activitatea politică şi literară a lui Ioan Brătianu*" [7]), arătând meritele lui politice şi literare, căci de fapt a fost şi un om de condeiu, care ştia să aştearnă pe hârtie cugetarea sa limpede şi solidă într'o limbă frumoasă.

In trei comunicaţii ţinute la Academia Română ne înfăţişează „*relaţiile noastre cu Polonia*" [8]) : 1. Studiază relaţiile politice în epoca omagiului şi după, în sec. 15—16 [9]) ; 2. La început ceva despre relaţiile de negoţ [10]), apoi înrudirile între

---

1) Paris, 1821, ed. Curierului franco-român, p. 20.
2) pd. 1-3. 3) pp. 5-15. 4) pp. 15-16.
5) pp. 17-20 ; în traducere românească în *Neamul Românesc*, 1921 n-rele, 26-31, 34-5, 41-5, 47-8, 50.
6) In *Neamul Românesc*„ 1921, n-rele 45-54 (şi tiraţiu apart), p. 52.
7) *Ibid*, n-rele 116-121.
8) Publicat în franţuzeşte în *Bulletin de la section istorique de l'Académie de la Roumaine*, IX, Bucureşti, 1921 pp. 88-170.
9) pp. 88-122. 10) pp. 123-26.

Domni şi boieri moldoveni şi nobili poloni, petrecerea, moşiile, şcoala boierilor noştri în Polonia dela sfârşitul sec. al 16 până la 1700 [1]), şi relaţiile între naţiunea română şi polonă în veacul al 18—19-lea, pe baza actelor tipărite [2]).

Am stăbătut în marginile posibilităţii, toată activitatea istorică a lui Iorga, care incontestabil e fără pereche nu numai la noi, dar la orice naţiune civilizată, în ce priveşte ca cantitate enormă şi ca conţinut de o nesfârşită varietate atât în timp cât şi teritoriu. Acum la urmă se impune o *caracterizare generală* a acestei activităţi istorice pe care o încerc aici.

Iorga e stăpân deplin şi sigur pe toate mijloacele de investigaţie istorică modernă: metodă, critică şi cunoştinţă aprofundată a limbilor clasice şi a multor moderne pe care le cunoaşte în desvoltarea lor istorică şi întinderea lor geografică, de unde urmează, ca de ex. în limba românească întrebuinţează limba cea mai bogată şi mai colorată dintre toţi scriitorii noştri, cu îndrăzneţe arhaisme, provincialisme şi neologisme.

E veşnic nou în expunere, chiar când vorbeşte a doua sau a treia oară despre acelaş lucru; aşa că repetiţii de fraze şi caracterizări la fel nu afli. [3]).

Stilul e de o originalitate care te izbeşte, viguros, nervos, cu întorsături de fraze neobişnuite, capricioase, sileşte limba în forme nouă pentru a o face mai expresivă, — aceasta o face şi în scrierile în limbi străine: Istoria Românilor în nemţeşte, etc. — frazei îi dă un curs care devine un torent, strivind pe bietul cetitor incapabil de a cuprinde propoziţii care se ridică până la douăzeci de rânduri. Şi de aici provine şi acuzaţia că stilul lui Iorga uneori e confuz, neclar. Suflet de poet, având acea rară intuiţie istorică care-l face să pătrundă şi în cele mai obscure taine ale trecutului. Ştie cu marea lui putere de a vrăji trecutul, să învie oameni şi fapte

---

1) pp. 126-56.

2) pp. 157-170; Câteva ştiri despre nobilului polon Léon Sapieha din sângele lui Ştefan cel Mare şi Mihai Viteazul *Ibid.* pp. 79-82.

3) O singură dată am aflat o repetiţie de cuvinte în *Ceva despre Ardealul românesc* despre Împăratul Iosif II şi în *Lupta pentru limba românească*, despre Gh. Şincai.

dispărute, încât simţim aievea că trăiesc şi ne influenţează pe noi cetitorii sau ascultătorii. [1]).

In cea dintâiu fază a activităţii sale istorice, când preocupaţia principală îi era mai mult adunarea de documente din diferite arhive şi studii de amănunte, îl vedem un cercetător meticulos, care îngrămădeşte ştiri de tot felul pentru a lumina până şi o dată neînsemnată sau o faptă de mai puţină importanţă. Ba chiar şi în studii mai întinse, făcute în această epocă, aglomeraţia de note bogate, e caracteristică, chiar dacă obosesc, ele arată lăcomie de ştiinţă a autorului, care din comoara lui nesfârşită de cunoştinţe, ajutat de o memorie fenomenală, împărtăşeşte cu dărnicie cetitorului doritor de a şti şi amănunte.

N'a fost arhivă sau bibliotecă în ţara noastră sau în alte state ale Europei, unde setea nepotolită de ştiinţă să nu-l fi dus pentru a strânge tot tezaurul de mărturii istorice relative la trecutul românesc şi chiar la alte popoare şi state din Răsărit şi Apus.

Ce n'a cercetat Iorga relativ la trecutul nostru, şi ce parte n'a fost întregită şi lămurită prin documentele sale care se urcă la zeci de mii şi prin interpretările sale ingenioase. Toată istoria noastră e prinsă în cadrul de istorie universală, şi e luminată atât de intensiv, prin cunoştinţele sale enciclopedice, încât astăzi tot trecutul românesc ne apare într'o icoană cu mult mai radioasă şi înălţătoare. Istoria noastră economică, culturală, bisericească [2]), politică, socială, literară, arta, negoţul,

---

2) Vezi în această privinţă şi dramele istorice ale autorului: „*Mihaiu Viteazul*", „*Un Domn pribeag*", „*Invierea lui Ştefan cel Mare*", „*Constantin Brâncoveanu*", „*Constantin Cantemir*" şi „*Tudor Vladimirescu.*

1) Iată ce zice despre religia noastră ortodoxă: In ea vedem cea mai veche tradiţie neîntreruptă de ideal uman, cea mai venerabilă tradiţie naţională, cea mai largă convieţuire între ai noştri. Prin ea suntem contemporanii martirilor, prin ea vorbim cu strămoşii în graiul lor, prin ea suntem fraţi în soluţia plină de speranţă a celor mai grozave probleme, fraţii celui mai de sus ca şi ceior mai umili, ferindu-ne astfel de sumeţia ca şi de umilinţa gândului. Şi nimeni nu se atinge de colţul de suflet al rugăciunii, în care putem vorbi de-adreptul şi drept voinţei prin care sunt toate cele ce ne incunjură şi, în ele, noi!" Din răspunsul la Cuvântare de la Academie a lui V. Pârvan, 1914 p. 32.

armata [1]), şi multe altele au fost studiate cu temeinicie din începutul vechiu până astăzi. Dar nu s'a oprit aici această muncă intelectuală uriaşă, ci a studiat legăturile poporului nostru cu toate popoarele Europei, ba mai mult a adus în atâtea chestiuni de istorie universale, puncte de vedere noui, tratând cu competinţă istoria altor popoare şi ţări: a Francezilor, Polonilor, Ruşilor, Turcilor, Nemţilor, Englezilor, a Bizanţului, etc. Toate acestea în opere întinse sau scurte de sinteză numai, pline de idei originale.

Ca om de ştiinţă, de o onestitate caracteristică [2]), îşi dă foarte bine seama că orice ştiinţă şi mai ales istoria e supusă necontenit prefacerilor, întregirllor şi zice: Ştiinţa omenească e fără margeni, ca întindere şi *siguranţă*. Materiale noi se adaug în fiecare zi: ele răsar de unde nu te aşteptai adesea. Legături, bogate în alte lămuriri, se stabilesc necontenit. Şi, aşa fiind, de oarece măcar din ştiinţele despre om sunt ipoteză, îşi poate închipui oricine cât de mult schimbă faptul adaus, legătura schimbă tot rostul unei ipoteze. Şi ipotezele cele mai puternice sunt cele mai supuse acestor prefaceri. Dar ele sunt opera spiritelor celor mai distinse, mai înzestrate cu putere creatoare" [3]).

Altă dată se exprimă aşa: „Ştiinţa istoriei e pe trei sferturi, nu cunoştinţe de dicţionar, — de enciclopedie, de manual sau de bibliografie specială, — nu metodă, — fiecare putând avea şi procedările potrivite spiritului său, — ci experienţă, largă, dureroasă şi fecundă experienţe de probleme, dar

1) Vezi conferinţa: *Mediul moral şi virtuţile ostăşeşti* în *Conferinţele dela Şcoala militară de infanterie*, seria II, 1912, Bucureşti, pp. 7-24; alta în *Neamul Românesc* pe 1919; în *„Acţiunea militară a României. În Bulgaria cu ostaşii noştri"*, ed. II revăzută şi adăugită, Bucureşti, tip. Socecu, 1914 p. 293 (ed. I, 1913, tip. Socecu, p. 254); legitimează credinţele sale politice cu articolele şi cuvântarea din şedinţa secretă a Camerii (pp. 3-120, 252-59); reproduce jurnalul său de drum, foarte important şi interesant, ca însoţitor al armatei române în Bulgaria (pp. 120-251); la apendice: Discursul politic dela întrunirea naţionalistă la Bucureşti (Oct. 1912) pp. 263-83; şi la pp. 285-93 dă în traducere românească scurta expunere istorică despre *„Les Roumains et le nouvel Etat de choses en Orient"*. Văleni, 1912 p. 19.

2) Vezi conferinţa sa *Onestitatea profesională*, Văleni, 1916 p. 25.

3) *Neamul Românesc literar*, Văleni, 1912 p, 18.

înainte de toate de oameni, cei vechi fiind văzuți cum au fost, după ce știm cum sunt cei de astăzi [1])"...

Iorga care și-a întins cercetările istorice în toate timpurile, locurile și ramurile, iată ce scrie de învățații care se închid în cercetările lor oricât de solide ar fi, la o numită epocă, din numită țară și la o ramură istorică deosebită: „Când un cercetător își definește cu o aspră strictețe câmpul de cercetare, când își izolează subiectul său, nu numai pentru a-l studia cu atenție, dar și crezând, că astfel îl înțelege mai bine sau chiar pe deplin, când își interzice orizontul, și face abstracție de mediu, el poate cădea lesne în acea trufie, care, și când metoda e mai bună, încă falsifică rezultatele. El crede că a putut atinge adevărul absolut și indiscutabil. Nu numai că tot ce este împrejur îi pare fără însemnătate, biete ocupații de diletant, dar el privește cu o commiserație adâncă orice altă ipoteză, căci el se crede dincolo de domeniul ipotezei, într'o siguranță unică și eternă. Oricine lărgește cercul său de vedere, nu va putea face această greșală. Orice fapt istoric se explică nu numai prin ce pare că l-a produs, ci prin factorii depărtați, a căror influențe răzbate mai departe de cum se crede. Cei dintâi trebue înțelesl filosofic, ceilalți urmăriți cu adevăraf istoric. Se ajunge astfei, dându-și sama fiecare că adevărul sau e în cazul cel mai bun numai o lature de adevăr, la acea încântătoare sfială, la ecea frățească iubire, față de orice cercetare vecină, la omenească înțelegere a ceea ce-i lipsește oricui, începând dela sine însuș [2])".

Faptele trecutului trăiesc în noi, din generație în generație ele ne influențează, iar unele din cele prezente au darul de a ne face să înțelegem unele din trecutul vechiu pe care izvoarele contemporane le lasă în umbră sau în întunerec, și zice Iorga în privința aceasta: „Eu cred că pentru a ținea amintirile noi trebie să le interpretăm totdeauna față cu necesitățile momentului și nu numai cu necesitățile momentului, dar și cu adausul de perspectivă și, mai mult decât atâta,

---

3) Din răspunsul la cuvântarea de intrare la Academie a lui Nistor *Un capitol din viața culturală a Românilor din Bucovina* (1775-857), București, 1916 p. 66

1) *Ibid.*, pp. 65-67.

de înțelegere intimă pe care desfășurarea timpului o aduce la ce se putea spune mai înainte [1]).

Vedeți: un fapt petrecut într'o societate nu e isprăvit niciodată atâta timp cât puțină atențiune omenească se mai poate îndrepta asupra lui. Colaborăm nu numai la faptele pe care le facem, ci colaborăm, prin aceia că le simțim în noi, că le înțelegem prin minte noastră, și le lămurim după cunoștințele noastre, colaborăm la lucruri care s'au întâmplat.. Evenimentele nu se isprăvesc niciodată, ele sunt într'o veșnică revenire, în funcțiune de toate generațiile care urmează. Nu-și dă nici o vreme toată taina ei întreagă, ci alte vremi adaugă, necontenit la lămurirea acestei taine. Acum câțiva ani multe lucruri nu le-am fi înțeles din Unirea principatelor, și elemente noi nu vin din documente pe care le-am fi găsit, căci documentele dela o bucată de vreme lipsesc. ci dín sufletul nou pe care-l aducem ca să înțelegem și prin documentele cele vechi lucrurile petrecute odinioară.

In felul acesta fiecare din noi devine un factor istoric, fiindcă vitalitatea din trecut, cuprinse în evenimente, devine din nou, element provocator de fapte istorice în noi. E lumina radiului din timpuriie noastre, lumina infinit tezaurizată, care dă lumina infinit răspândită. E minunea a mai veche a puteriror subterane, a pădurilor de odinioară, căzute în adâncul pământului și arse, dar putând da din nou lumina pe care nu o mai au de sute de mii de ani.—Cine știe câtă viață s'a strâns în picătura de radiu, viața care se poate preface și împrăștia din nou într'o viață mult mai largă, și tot așa lumina și căldura lucrurilor prefăcute în cărbuni, cari n'au trăit atâta vreme se pot preface când iese la suprafața pământului din nou în lumină pentru atâta vreme și în căldură pentrn alți oameni. Tot așa și cu evenimentele istorice. Fapte din trecut carbonizate în aparență, e de ajuns să le scoți la suprafața pământului ca să dea din nou scântei, pentru luminarea și încălzirea umanității. Iată secretul comemorărilor istorice: să trăiești în ele pentru ca ele să trăiască în noi:

---

1) In acest senz sunt toate *conferințele* lui Iorga cu conținut istoric sau servite de exemple istorice, pline de învățături folositoare pentru contemporani.

unul e nedeslipit de altul şi numai aşa trecutul unui popor devine un element de progres în prezentul care se desfăşoară“ [1]).

Observator de o fineţă rară, învăţat cu o experienţă istorică dintre cele mai vaste cu putinţă, ştie că în istorie multe evenimente şi fapte sunt determinate de factori, pe care nu-i putem prinde cu mintea şi, zice; „De fapt istoria omenirii are în cea mai mare parte originele sale în instinctul popoarelor, cu subconscientul individului: atâtea lucruri prea mici pentru a fi observate sau prea mari pentru a fi înţelese hotărăsc în afară de factorii văzuţi şi studiaţi mersul evenimentelor din care ea se alcătuieşte, direcţia curentelor în care aceste evenimente se confundă; structura fizică, plină de insondabile taine, are un rost mai mare de cum suntem dispuş a-l admite, şi corpul social ca şi cel individual are predispoziţiile, capriciile şi bolile sale; în sfârşit vechile civilizaţi ca şi tot evu mediu sunt scăldate într'o atmosferă religioasă fără care cum nimic n'a existat, nimic nu s'ar putea deslusi de noi“ [2]).

Am văzut critica aspră din tinereţa[3]), nemiloasă, amestecată cu ironie, care o făcea cărţilor de ştiinţă, pe care le disecă pagină cu pagină pentru a le reduce la valoarea lor reală,— cărţilor istorice de şcoală, cărora le atribue cu adevărat o mare importanţă, căci zici într'un loc [4]), vorbind de cărţile de cetire, că ele „trebuie să cuprindă alceva decât copilării pentru copii, trebuie să fie un manual de umanitate, de eroism, de bunătate şi de hotărâre, de iubire faţă de oamenii cari o

1) Din cuvântare la serbarea Unirei (24 Ianuarie) în revista „*Cele trei Crişuri*“ II Oradia-mare, 1921 (n-ro 6) pp. 168-9; vezi privitor la Cuza-Vodă şi „*Mesagii, Proclamaţii scrisori oficioase ale lui Cuza-Vodă (1859-66)*, Văleni, 1909 p. 230; şi conferinţa instructivă; *Cuza Vodă şi duşmanii săi a doua zi după detronare*, Văleni, 1909 p. 10.

2) *Istoria literaturilor romanice*, II. p. 115.

3) Aici pp. 59-62; cea dintâiu critică istorică pe care a făcut-o Iorga e cea despre cartea lui I. Slavici, „Istoria evului de mijloc“ în *Revista pedagogică* I, Bucureşti, 1892 (n-ro 3-4) pp. 128-148.

4) In conferinţa „*Serbia eroică şi martiră*“, Văleni, 1915 p. 19.

merită şi de sfântă ură împotriva acelora cari se ridică împotriva dreptăţii“ [1]).

Stiinţa istorică nu trebuie să se închidă între cei patru pereţi ai camerei de lucru cum pretind atâţia învăţaţi. „Făcusem — zice Iorga — din erudiţia noastră, scrutătoare de date, stabilitoare de genealogii, scormonitoare de detalii, îndreptătoare de texte, totul după cea mai acurată metodă filologică, după cerinţele imperioase ale cele mai sigure acribii, un cod inviolabil şi credem că în articolele lui e cuprinsă toată cunoştinţa ca şi întreaga noastră datorie. Ambiţia noastră era de a adaugi ceva, orice, cât de fără însemnătate în societate şi viaţă şi acestui ceva eram liberi să-i fixăm orice loc, orice rol, negând chiar în înfumurarea noastră că poate fi ceva în afară de dânsul“ [2]).

Istoria trebuie scrisă astăzi aşa precum, o cere vremea noastră după *nevoile ei*, pentru ca nu cumva fără luminile trecutului ea să apuce în mişcările ei politice şi sociale căile — pe care le-a apucat. Cu aceste cunoştinţe intrate în conştiinţa maselor n'am asista la scenele oribile din Rusia în care, abstracţie făcând de nebuni şi şarlatani, un popor întreg neluminat se trudeşte a crea, pe cale de statistice pedante, o lume nouă fără a-şi da sama că e în acţiune numai vechiul instinct tătăresc a lui Ginghiz Han.

O viaţă uriaşă în plină transformare tumultoasă şi roditoare cere pentru sine totul şi distruge ceea-ce nu-i se dă. Mulţimile nu mai sunt ceva care să mai corespundă sclavilor antichităţii, închise în temniţa ignoranţei ca aceia în a ergasteriilor. Dacă ne vom coborî la ele, cu fiecare pas în jos ne vom simţi de fapt înălţaţi; dacă vom rămânea pe piscurile noastre, vom muri de foamea realităţilor pe care înşine le vom fi refuzat.

Să scriem şi să predăm *ceea-ce trebue*, lucrurile de care societatea are nevoie şi în sensul pe care societate-l pretinde ca să ne audă şi să ne asculte. Să intrăm în lupta care nu se poate lipsi de noi, poate, dar departe de care noi înşine

---

1) Vezi şi cuvintele la deschiderea cursului de istorie universală în 11 Ianuarie 1919 în *Neamul Românesc*,. 1919 n-ro 8.

2) Din lecţia dela Universitate „*Noui direcţii în istorie*“ în ziarul *Gazeta Transilvaniei*, Braşov, 1920 n-ro 233 (14 Noem.).

nu însemnăm nimic. Pulsul preocupaţiilor noastre să bată în ritmul, fie şi înfigurat, al timpului. Orice subiect am trata, îndată ce trecem de domeniul, pe care să-l ştim mărginit şi să-l concepem modest. al constatărilor nouă, cu care se îmbogăţeşte istoria, să-l interpretăm în sensul vremii noastre, să-i stoarcem ceea-ce această vreme doreşte pentru folosul ei. Să pornim dela societatea contemporană şi să revenim la dânsa. Vom face opera mare pe care în zilele lor o făcea un Michelet, un Guizot şi pe care ajunsesem a o despreţui fiindcă n'o mai puteam înţelege" [1]).

Condus de aceste idei, cerea, încă în 1913, la congresul internaţional de studii istorice în Londra, într'o comunicaţie magistrală: [2]) *Les bases nécessares d'une nouvelle histoire du moyen âge"*, scrierea unei noi istorii universale în legătură cu necesităţile timpuiui de astăzi, jncepe cu aceste consideraţii pătrunzătoare; Il faudra revenir aux grandes histoires universelles inspirées des mêmes conclusions. C'est certainement un des plus grands besoins du temps, et un des plus urgents. Dans les radicalisme envahissant de notre époque, facilement conquise par le sophisme hardi, par les efforts d'une fausse originalite, par des similitudes fallacieuses, le frein de l'expérience historique s'fmposera bientôt, car c'est la seule force qui puisse empêcher la ruine totale de traditions, l'effondrement d'un équilibre social et politique indispensable à l'humanité.

Il ne s'agit pas de réhabiliter ici l'ancienne conception definitivement condamnée, de la „magistra vitae", des sociétés vivant sous la direction des historiens moralistes, capables de donner des solutions â toutes les difficultés du moment, de résoudre, les problèmes les plus ardus d'une ère nouvelle. Nos contemporains et ceux qui viendront après nous consulteront en première ligne sinon exclusivement leurs propres intérêts et cèderont aux suggestions imperieuses de leurs seuls sentiments. Il n'y a rien à faire dans ce domaine, et les tentatives les mieux intentionnées ne servent à rien.

---

1) *Ibid.*, 2) Publicată impreună cu cealaltă, de care am vorbit: *La survivance byzantine les pays roumaine*, Valenl, 1913 p. 49, ediţia Ministerului de instrucţie publică.

Mais il faut conserver aux civilisations modernes ce *sens historique* qui est une partie, un très grande partie du bon sens humain. Il faut leur fournir le moyen de réagir contre les tendances d'un dangereux simplisme, qui serait en état de changer les bases mêmes de la vie sociale d'un moment à d'autre sans se rendre compte des forces qu'il détruit et qu'il ne pourra pas remplacer par d'autres forces. Il faut opposer enfin, grâce aux enseignements de l'histoire, la conception d'un organisme sain à celle, si pernicieuse, des transformations anorganiques, mécaniques, qui sont toujours possibles et qui donnent malheureusement presque toujours les mêmes résultats.

Il est donc indispensable de donner, de la manière la plus large, aux membres de notre société l'histoire universelle. Et pas un histoire univcrselle „erudite", un répertoire de faits et dates, ou une histoire universelle d'un caractère impersonne figèe dans son „objectivité" inutile. Provoquée par les besoins vitaux de notre milieu, elle doit avoir la vivacité, la chaleur, le caractère practique, voire même polémique, des oeuvres qui veulent influencer, maintenir ou transformer.

Si nous ne la donnerons pas, d'autres, de l'espéce inferieure des vulgarisateurs, la donneront, son esprit historique et sans aucun sens des responsabilités, à un monde désireux de l'avoir.

Cette histoire est-elle possible? Le nombre déjà énorme, toujours et rapidement croisant, de travaux de détail le permet-il?

S'il faut prendre connaissance de toute cette information, nous répondrons sans doute: non. Mais ce n'est nullement le cas. L'histoire universelle n'est pas un *corpus* massif des incidents historiques, des biographies, des études cronologiques, des développements nationaux; elle part des sources et des sources caracteristiques, pour avoir le contact nécessaire avec les réalités humaines dans leur propre milieu; elle y recueille ce qui intéresse l'historien par rapport au but qu'il s'est proposé et à la conception qui anime son oeuvre et, enfin, ele verifie sur les ouvrages de second main, bases sur un travail, sur une analyse critique qu'il lui est impossible de refaire, les informations sur lesquels se baseront ses

raisonnements, dont la synthèse, le système sont légitimation de son existence". [1])

Arată cum a fost privită istoria universală de diferiţi învăţaţi ai Apusului şi, în ce constă unitatea politică-bisericească a evului mediu imperial [2]), şi încheie aşa: „Garder d'un bout à l'autre l'unité naturelle et indispensable qui peut dominer parfaitement le chaos de faits, le tourbillon des influences, traiter en même temps des Romains et barbares, de l'Occident et de l'Orient, poursuivre aussi toutes les relations de cette moitié du monde européen, avec le mouvements militaires et politiques de l'Asie voisine, soumettre enfin, de fouillis de faits de la féodalité à des principes supérieurs,— mais reconnaître en même temps le caractère opportuniste, provisoire de cette organisation défensive, préservatrice, comme aussi, celle des villes, — tel doit âtre le programme de celui qui osera—et devra oser — écrire l'histoire de mille aus des moyen âge.

Ce programme peut se résummer dans ce deux mots, empruntés au peuple même qui realisa la notion politique qu'ils désignent: *ordo romanus*" [3]).

In senzul vederilor spuse în această comunicaţie ştiinţifică lucrează şi va scrie cea mai monumentală operă a sa „Istoria civilizaţiei universale"..

Pentru opera sa ştiinţifică bogată, temeinică şi originală Iorga, precum am văzut, şi-a câştigat un mare renume peste graniţele ţerii noastre, aşa încât chiar şi de Apuseni e recunoscut ca un cugetător distins, care prin originalitatea ideilor a lărgit orizonturile ştiinţei istorice [4]).

Am relevat mai sus cercetările cari privesc studiul istoriei în general [5]) şi ne rămâne să le completăm acestea prin analiza cuvântării sale strălucite, — şi ca idei şi ca formă — de intrare la Academia Română despre „*Două concepţii istorice*" [6]).

---

1) *Ibid.*, pp. 5—7. 2) *Ibid.*, pp. 7—18.

3) *Ibid.*, pp. 18-18.

4) In „*La grand encíclopédie*", Paris (31 volume) Iorga a scris partea privitoare la literatura românească.

5) Aici pp. 7-9, 15-16; 39-41, 204-8.

6) Publicată în *Generalităţi cu privire la studiile istorice* (lecţii

După ce arată concepţia istorică a şcoalei romantice reprezentată la noi prin Haşdeu şi Tocilescu şi defectele ei [1]), ne înfăţişază în pagini pline de vigoare şi noutate concepţia sa istorică.

Zice aşa: „Faptele nu există *pentru* ele şi nu există *prin* ele; apariţia lor se datoreşte unei acţiuni puternice continue, adânci care se vădeşte prîn mijlocul lor; astfel faptele sunt doar manifestările acestor forţe mari. acestor factori hotărâtori, acestor desvoltări stăpânitoare. Iar ideile pe care ele le pot *provoca*, au desigur un foarte mare interes: se câştigă astfel legi morale, legi psihologice, — rămânând să se vadă întrucât sunt cu putinţă, în diversitatea nespusă a fenomenelor sociale şi cu greutatea neînvinsă a studierii lor depline şi a dobândirii unor rezultate netăgăduite şi legi sociologice. Dar ceiace interesează în rândul întâiu pe istoric e însăşi manifestarea prin fenomene organice a factorilor acelora cari pleacă din viaţa economică, din viaţa culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor. Şi aceasta nu înseamnă decât că izvorul lor e însăşi energia primordială ori în energia câştigată a acelui popor. *Popoarele* ca atari, creaţiuni necesare, permanente şi într'un sens oarecare — dată fiind înrâurirea hotărâtoare a raselor aborigene, a celor dintâiu născuţi ai solului, fii mai mari ai pământurilor, — şi eterne acestea stau supt ochii istoricului: fiecare de sine, şi unul lucrând asupra celuilalt, dăruind, împrumutând, cucerind, supuindu-se pe rând, într'o grandioasă luptă tăcută a păcii, pe care se sfarmă din când în când frământările sălbatece ale războaielor care în anume momente, nu fac decât să grăbească soluţia dramei ce s'a desfăşurat până atunci din adâncimile culturale ori economice ale rivalităţilor fatale dintre neamurile ce se întreţin şi înalţă viaţa omenirii.

Astfel *popor* are astăzi cu totul alt înţeles decât odinioară. El nu e curat, unitar, liniştit, sigur ca o stâncă de marmoră albă, în care nu pot pătrunde rădăcini şi de pe care nici un vânt nu poate culege praful călător spre alte locuri, ci po-

---

de deschidere şi cuvântări), Văleni, 1911 pp. 115-50; tot aici reproduce şi cele 6 lecţii analizate mai sus la pp. 7-9, 15-16, 39-41.

1) pp. *Ibid.*, pp. 121-132.

porul, unitate firească, are viaţa lui organică, asemenea cu vieaţa individualităţilor ce trăiesc în lume. El creşte prin ce câştigă din afară, se curăţă, se înoeşte prin ce lasă din fiinţa sa într'o anume vreme; el moare şi învie, îmbătrâneşte şi se face tânăr, în fiecare clipă. Dar ceia ce-i hotărăşte puterea şi valoarea în lume e acea energie proprie, elementară care determină putinţa lui de a asimila, de a radia şi proporţia în care părăseşte elementele sale usate.

A urmări toate aceste prefaceri, în care se cuprind oameni şi fapte, care servesc numai spre a înţelege mai bine în exemple caracteristice şi a păstra o mai clară amintire prin tipuri şi evenimente caracterizate, — aceasta e misiunea de astăzi a istoricului. Şi atunci când ar vorbi de cea mai neînsemnată parte din materia sa, el va trebui să aibă starea de spirit a fisiologului, care şi în cercetarea celui mai mărunt vas, a ţesăturii celei mai banale are în mintea sa marele sistem de viaţă, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte.

Deosebirea între istoria politică şi culturală dispare astfel, când sentimentul unităţii subiectului şi conştiinţa datoriei de a trata unitar lucruri care au o singură viaţă organică şi o singură energie generatoare, stăpâneşte pe istoric" [1]).

Chiar şi „deosebirea de până acum între istoria universală şi istoria naţională despre... Viaţa unui popor e necontenit amestecată cu vieţile celorlalte, fiind în funcţiune de dânsele şi înrâurind necontenit viaţa acestora. Fiecare naţie e o energie având izvoarele şi împrejurările ei deosebite, caracterul şi misiunea ei specială. Dar nici una din aceste energii nu se pot izola absolut pentru stadiu, şi nu trebuie să nu fie izolată pentru aceasta. Trăiesc doar în acelaşi aier şi merg pe acelaşi pământ toate aceste rîuri care-şi taie fiecare cursul lui; aceiaşi căldură şi aceliaşi greutăţi ale pământului au să le biruiască săpând albii şi îmblânzind stânca în prunduri, fărămiţând în nisipurile cu care se joacă. Şi, curgând ori cât de departe unul de altul, prin aceia că la rândul lor ele fac cerul senin şi noros, ele deschid calea vânturilor, ele determină calitatea aerului, se înrâuresc astfel necontenit între

1) pp. 133-35.

sine. Istoria unui popor nu atinge istoria celorlalte prin menţiuni fugare sau scurte capitole de influenţe reciproce, ci se fixează şi se *păstrează* în mediul firesc de universalitate umană, cărui îi aparţine în cea mai superioară esenţă. Şi istoria universală la rândul ei nu va mai fi o culegere de istorii naţionale grupate după motive geografice ori culturale, ci urmărirea acelor legături de cultură, de idei politice de revărsări şi cuceriri pe toate terenurile. de strămutări, transformări, potenţări şi slăbiri, care trebuie să fie singuru ei domeniu, şi un domeniu atât de ştiinţific atât de filosofic în cât nu mai lasă lângă sine loc pentru o ştiinţă ori o filosofie a istorlei, cu alţi specialişti, cari nu cunosc, de cele mai multe ori, nu intimitatea învăţătoare a studiilor istorice, dar nlci măcar gradul de siguranţă şi de însemnătate la care au ajuns specialişti" [1]).

Fixează un vast program de muncă pentru istoriografia românească la care generaţii întregi va trebui să lucreze pentru a-l duce la îndeplinire [2]).

Arată cum morala istorică se schimbă conform cercetărilor noua [3]) şi continuă: „Istoricul mărginit între anume date şi anume hotare va fi totdeauna un mai slab înţelegător al esenţei lucrurilor ce e menit să înfăţişeze decât acela care îndrăzneşte a privi în jurul său. Faptele istorice nu se reproduc niciodată, întocmai, ci au o noutate nesfârşită. Dar şi frunzele unui copac şi florile unei grădini apar totdeauna altfel. Ştiinţa nu ţine seamă de această divină originalitate fară sfârşit; ea n'o interesează. Pe când în studiile istorice, în care noi vorbim despre noi, această diversitate e tocmai ce ne atrage şi ne mişcă. Dar liniile comune există, aşa de limpezi, încât pot da, dacă nu legi ca în alte domenii, cel puţin termini *de comparaţie* cari ajută nespus de mult opera de comprehensiune istorică. O năvălire se explică prin altă năvălire, o revoluţie prin altă revoluţie, un proces de conrupţie prin alt proces de conrupţie. Numai o largă orientare în tot câmpul vieţii omeneşti trecute ţine la îndemână exemplele lămuritoare. Dar cine le are la îndemână se poate apropia cu o mai mare încredere şi de cele mai grele probleme, găsind *aiurea,* în

1) pp. 134-39. 2) pp. 139-41.
3) pp. 144-5.

experienţa sa variată, elementele mijlocii pe care izvoarele nu le dau îndestulător sau chiar nu sânt în stare să le dea.

Studii de literatură, de artă, de filozofie, de economie sânt o neapărată necesitate, toate acestea nefiind, într'un anume sens, decât elemente prealabile pentru înţelegerea istorică deplină. Pregătirea enciclopedică nu e nicăieri o mai mare nevoie decât pentru istoricul vrednic de acest nume. Cum şi-ar putea el da seamă altfel de situaţiile cele mai variate care trebuie pătrunse pentru a se ajunge nu numai la o judecată, dar la acea legătură neapărată care singură poate stabili unitatea istorică? Nu e o usurpare îndrăzneaţă, un cutezător asalt în casă străină cultivarea celorlalte domenii de ştiinţă, ci o datorie faţă de sine însuşi.

Dar viaţa care se desfăşură e cel mai bun învăţător pentru a se putea desluşi viaţa a cării desfăşurare s'a isprăvit. Niciun izvor, în epocele cele mai fericite, nu va da altceva decât note caracteristice, însuşiri osebitoare, păreri individuale despre sensul unui fenomen. A-l reconstitui e chemarea istoricului. Pentru aceasta el se poate sluji, cu precauţiunea pe care o găseşte în instinctul său şi pe care o întăreşte printr'o bună şcoală, de paralele ce-i stau la îndemână. Dar unde poate găsi mai bine întregimea, viziunea întreagă a unui termin corespunzător decât în această realitate care se frământă în jurul lui, ducând cu sine fapte bune şi crime, revoluţii şi binefaceri paşnice, crize şi soluţii, triumfuri şi catastrofe? Până şi pentru *învăţământul istoric* se va recunoaşte cândva că nu poate fi ceva mai folositor decât a pune sufletul tânăr în măsură să primească impresia zguduitoare a faptelor înseşi, de care o fricoasa şi neghioabă pedagogie îl fereşte, introducând pedepse şi pentru prezenţa la o întrunire, în care ideia politică, energia politică şi moravurile politice apar ca nişte impresionante realităţi [1])"

Şi acum iată cum justifică ca istoric amestecul său în vieaţa literară şi politică, pe care a condus-o şi o conduce şi astăzi chiar şi din opoziţie: „Şi ce poate fi mai firesc decât ca istoricul, dator să se coboare în prezent, dar incapabil de a se impresiona de aceleaşi elementare patimi, excluzătoare ale

1) pp. 146-148.

raţiunii, de care se pasionează ceilalţi actori ai vieţii contimporane, să aducă între contimporanii săi o înţelegere mai largă, formată la lunga şi vasta şcoală a întregii experienţe umane, un idealism mai curat, produs de vedenia sfărâmării lamentabile a atâtor mari creaţiuni care ţineau seamă numai de elementele materiale de rezistenţă, un entusiasm mai cald pentru atingerea acelor superioare bunuri spre care omenirea a ţintit totdeaunn şi pe care în epoce fericite le-a şi atins în parte? In literatură el va da sfaturi impotriva modei de orice fel, împotriva dezastroaselor înrâuriri străine care substituesc unei originalităţi neapărate palida icoană a lucrurilor ce nu pot trăi decât pe pământul lor, împotriva spiritului de castă literară, care, desăvârşind forma până la echilibristică şi bizarerie, ucide sufletul, fără de care o literatură nu există decât pentru iniţiaţi şi diletanţi. El va atrage necontenit luarea aminte asupra adevărului elementar şi hotărâtor că literatura şi arta, cu toată superioritatea lor, nu sânt decât manifestări ale vieţii naţionale, care trebuie hrănite necontenit din energia acesteia şi care trebuie să se întoarcă spre dânsa pentru a creşte această energie. Şi nimeni nu-l poate opri de a aminti la orice prilej că oricine înrâureşte viaţa — şi aceşti aleşi ai spiritului o farmecă, o vrăjesc — are în acelaş timp o sarcină morală pe care numai făcătorii de rele caută să o calce.

Făcând parte dintr'un popor, înfăţişându-i viaţa, încălzindu-se astfel de toate silinţile şi credinţele cheltuite în cursul epocelor, mişcat de nesfârşitele suferinţe prin care a trebuit să treacă neamul său pentru ca să ajungă până în timpul de faţă, având în sufletul său răsunetul tuturor triumfurilor şi tuturor înfrângerilor câştigate şi suferite în timp de secole, istoricul e un bătrân prin experienţă al naţiei sale. Dacă nu-l întreabă alţii, el e dator să vorbească, ţinând la dispoziţia contimporanilor învăţături culese în vastul câmp al trecutului studiabil".

Şi aici în Academie, „ţin din parte-mi să afirm şi cu acest prilej că între una şi alta nu e nici o deosebire de principiu şi de tendinţe, şi nestrămutata mea credinţă este că într'o societate încă nefixată şi căzută prea răpede din uşorul en-

tusiasm al începuturilor în căutarea pătimașă a mulțămirilor materiale ale vieții, istoricul e dator a fi un amintitor neobosit al tradiției naționale, un mărturisitor al unității neamului peste hotare politice și de clase, un predicator al solidarității de rasă și un descoperitor de ideale spre care cel dintâiu trebuie să meargă, dând tineretului ce vine după noi exemplul" [1]).

Din cele de sus oricine poate vedea limpede concepția istorică a lui Iorga cu nesfârșite orizonturi și cu adâncimile cele mai subtile și, de ce nu se oprește în cercetările sale numai la istoria Românilor, ci trece în largul ocean al istoriei universale, de ce nu scrutează numai o anumită epocă, ci străbate toate timpurile și, de ce ia parte activă și decisivă de atâtea ori în toate manifestările vieții sociale, culturale, literare și politice, cari dacă i-au adus multe zbuciumări, în schimb a avut și satisfacții prin triumful numeroaselor sale idei, nu numai în știință, ci și alte domenii.

Această imensă activitate istorică cuprinde fără îndoială și greșeli și erori pe care însuși autorul le recunoaște și îndreaptă cel dintâi [2]).

Dar în istorie nici cartea care a fost muncită zeci de ani nu e lipsită de greșeli. Mulți critici mărunței își vor face specialitate din semnalarea acestor greșeli, crezând că dărâmându-le se pot împodobi cu o faptă de mare preț, când de fapt aduc numai o modestă contribuție de îndreptare istorică, căci soarele cu toate petele de umbră luminează și încălzește peste veacuri, pe toți, precum și opera istorică a lui Iorga va străluci peste veacuri câștigând admirația și respectul tuturor generațiilor viitoare.

---

1) pp. 148-50.

2) Vezi ce spune Iorga mai sus despre greșeli și erori în istorie.

CUPRINSUL

Prefaţa III
Bibliografia V
Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga:
I. — Studii istorice din anii 1890—1900 3
II. — Activitatea istorică din 1901—1905 46
III. — Studii de istorie literară şi Istoria literaturii române până la 1866 101
IV. — Activitatea istorică din anii 1906—1910 141
V. — Lucrările istorice din 1911—1915 184
VI. — Studiile istorice din anii 1916-1920 264
VII. — Istoria literaturilor romanice 325
VIII— Cele mai nouă studii istorice (1921) 342
Tabla numelor. 367

TABLA NUMELOR

DR 262 I62M4
Meteş, Stefan
Activitatea istorică a lui Nicolae Iorga

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 02 25 06 012 0